

DUILIU ZAMFIRESCU

O P E R E

*Ediție îngrijită, prefață,
cronologie, note, glosar,
indici și bibliografie
de*

MIHAI GAFIȚA

I

P O E Z I I

SCRIITORI ROMANI
EDITURA MINERVA
București, 1970

II 550628

P R E F A Ț Ă

În epoca sa, Duiliu Zamfirescu a fost o figură extrem de controversată; dezbateră n-a conținut nici după brusca și prematura sa încetare din viață. Colaboratorul cel mai consecvent al *Convorbirilor Literare*, timp de aproape patru decenii, singurul din vechea gardă de la 1885, când trăiau Eminescu și Creangă, rămas cu credință lângă bătrina revistă a Junimii, a avut de întâmpinat rezervele, răceala și chiar ostilitatea tuturor direcțiilor și grupărilor antijunimiste și antimaioresciene; dar succesiunea maioreșciană a putut avea și ea rezerve serioase față de el, de vreme ce, mai întâi în 1901 și 1903, apoi în 1906, 1909 și, în sfârșit, definitiv, în 1913, relațiile scriitorului cu Maiorescu se rup în chip dramatic. Școala critică a lui Gherea l-a privit cu detașare tot timpul, când nu cu ostilitate; cu poporanistii s-a războit deschis, iar semănătoristii l-au recunoscut de cealaltă parte a baricadei pe creatorul idealei înfrățiri dintre Matei Damian și baciul Micu. Adversitățile nu s-au redus la atât. Nici cu mișcarea modernistă în genere, începînd de la școala simbolistă a lui Macedonski și continuînd cu descendenții ei, relațiile n-au fost mai bune.

Aprecierile date operei sale n-au putut să nu se resimtă din această cauză, cu toată obiectivitatea și căldura criticilor reprezentativi ai direcțiilor.

Pe de altă parte, profilul său uman și scriitoricesc a fost lipsit decenii la rînd de unele laturi esențiale, în timp ce unor aspecte de ordin secundar ale biografiei și scrisului său li s-a dat stăruitor o importanță disproporționată față de cea reală. Rezultatul a fost o imagine trunchiată în unele privințe, deformată în altele.

Au contribuit la aceasta substanțial însemnările memorialistice ale unor contemporani, tendențioase și inexacte sub înfățișarea lor de calde evocări; icoana lăsată de ei despre autorul *Vieții la țară* e mai mult pitorească decât adevărată, și în orice caz exterioară, reducând caracterul la ținută, psihologia la comportament. Avem, ca urmare, despre scriitor, imaginea unui om pedant, de un aristocratism confectionat și strident, de o morgă ce situa pe interlocutor la distanță, sugerind direct arivismul. Cel ce aruncase blestemul asupra faunei Scatiilor era adesea considerat ca unul din tagma lor. O astfel de imagine s-a impus datorită faptului că tocmai elemente ale ei, necontrolate, neverificate, au fost preluate de mari personalități ale istoriei și criticii noastre literare, de alcătuitori succesivi ai unor studii asupra lui, și situate la temelia portretului său moral și artistic.

Încercarea de a stabili dimensiunile exacte ale personalității lui Duiliu Zamfirescu trebuie să se întemeieze pe o amplă referire la documentele rămase în arhive și biblioteci, pe *toată* opera sa publicată în volume, sau rămasă în publicații și manuscrise, pe întreaga corespondență, cu urmărirea amănunțită a genezei fiecăreia și cu reconstituirea corectă și amplă a biografiei sale. Corelările interne ale operei, recompunerea universului ei și a surselor care au generat-o, descoperirea argumentată a intenționalității ideologic-artistice ne-au dus, toate, la necesitatea unei reinterpretări de ansamblu a personalității scriitorului. Concluzia ei, așa cum se va constata chiar la lectura textului de față, la parcurgerea paginilor lui Duiliu Zamfirescu și a notelor însoțitoare, se desparte în multe privințe de exegezele anterioare, și anume în chestiuni esențiale, de loc în dezavantajul părintelui *Vieții la țară*, ci dimpotrivă.

Este de la sine înțeles, totuși, că o prefață n-ar putea decât să semnaleze prea sumar cursul vieții și desfășurarea operei scriitorului, dacă ea și-ar propune să fie o succintă monografie. Spațiul restrâns de care dispune lipsește afirmațiile de expunerile și argumentările absolut necesare. În consecință, s-a renunțat la formula prefeței-monografie, urmînd ca cititorului să i se adreseze rugămintea de a căuta cercetarea monografică închinată, de același semnatar, lui Duiliu Zamfirescu, într-o carte de sine stătătoare.

Drept introducere a volumului de față s-au ales, pentru o mai amplă dezvoltare, cîteva dintre momentele cheie ale existenței literare a scriitorului, cîteva dintre direcțiile unde contribuția editorului își socoate o cantitate mai mare de lucruri inedite aduse în lumină, sub raportul documentului și sub acela al interpretării despre om, dar

mai ales despre operă. În cartea amintită și acestea au parte, firesc, de o discuție mai largă, îndeosebi valorificînd conexiunile cu biografia scriitorului, mult mai edificatoare pentru literatura lui decât s-a știut și s-a crezut, chiar decât a acceptat-o și declarat-o el însuși. În general, latura biografică rămîne în afara acestor pagini de prefață, tabelul cronologic avînd rolul să-i suplinească lipsa, în latura care-i aparține, aceea de consemnare exterioară și aridă a unei vieți, care a vibrat fără încetare la intensități maxime și a pulsant în coordonatele și în ritmul operei.

Între dimensiunea istorică a acesteia și între cea literară propriu-zisă, prefața s-a oprit la spicuirea unora din faptele și semnificațiile care o jalonează pe cea din urmă.

DEBUTUL. POEZIA DE LA LITERATORUL

Despre cele dintîi cinci poezii publicate de Duiliu Zamfirescu în *Ghimpele* și *Războiul*, în 1877 și 1878, cuvinte deosebite nu pot fi spuse. Ele au și fost ignorate de contemporani, nu numai pentru că publicațiile ofereau o insuficientă garanție a seriozității și profunzimii, dar pentru că cele cinci poezii sînt destul de comune. Vom reține totuși în *Dedicția* adresată *Domnișoarei Niculescu Aman* sugestia eternității artei, într-o viziune ce amintește de *Lorelei*; în scena familială din cealaltă dedicație, *Mariei S. ...*, subliniem ideea maternității, care determină destinul succesiunii speței; *Ghiocelul alb* este însă un pastel de tip Alecsandri, într-o ramă de invocatie juvenil-faustiană, aparținînd cochetăriei cu vîrsta.

Moralizatoare, aproape o fabulă, este *Bătrînul și fluturul*, meditație tragic-resemnată asupra ireversibilității timpului; iar *Oh! taci...* este o elegie erotică în care motivul finalului de viață revine ca o obsesie. Poetul se hrănea din lecturi, dar se observă că filiațiile sale romantice se stabilesc cu maeștrii genului, de la noi și din Apus — nu însă direct, ci prin intermediul acelei generații de poeți elegiaci postpașoptiști pe care-o avea în vedere și tînărul Eminescu, cînd i se adresa în *Epigonii*: Nicolae Nicoleanu, Alexandru Depărățeanu, George Crețeanu, Mihail Zamfirescu, Theodor Șerbănescu și, desigur, Alexandru Sihleanu, singurul dintre ei menționat cu nume de autorul *Luceafărului*. Literatura acestora — cei mai vîrstnici dintre ei stinși din viață înainte de debutul lui Duiliu Zamfirescu — era plină de lamentări și dedicații, de *melodii* și *armonii intime*, *cîntece* și *plîngerii*, *doruri* și *amoruri*; construcțiile lor

poetice erau cel mai adesea şubrede, dacă le privim de la distanţa parcursă până azi, dar de o însemnatate incontestabilă sub raportul interiorizării poeziei noastre, al fecundării climatului în care aveau să se constituie apoi Eminescu şi Macedonski, climat deosebit de al patosului patriotic şi social, descriptiv sau baladesc-evocator, caracteristic generaţiei anterioare.

Frecventarea acestor poeţi a constituit prima şcoală poetică a lui Duiliu Zamfirescu, înainte de contactul direct cu marii romantici din Apus. Dar unii dintre ei se hrăniseră ei înşişi din sursele lamartiene, byroniene, mussetiene, goetheene etc., şi sînt semne că au fost interesaţi de Gautier, în faza sa parnasiană, şi chiar de Baudelaire.

Numele apusene menţionate aici nu sînt întîmplătoare, întrucît, în forme diferite, le vom întîlni între cele care-şi imprimă vizibil pecetea asupra tînărului Duiliu Zamfirescu, nu o dată mărturisită direct, în chiar textura poemelor, ca în *Juan*. Publicistica intensă care va urma imediat după 1880 le vehiculează frecvent, ceea ce indică un contact îndelungat şi direct cu opera lor, încă în anii studenţiei, nu numai prin intermediarii autohtoni. În acelaşi timp, pentru înaintaşii români din seria poezilor nefericiţi, stinşi timpuriu, el va păstra un delicat respect şi o recunoştinţă pioasă, omagiindu-i în publicistica jurnalieră, iar pe unii din ei, probabil cei mai apropiaţi suflului său, chiar prin cîte o nuvelă în care eroul principal poartă numele lor.¹

Pînă în momentul ultimei colaborări la *Războiul* şi un an mai tîrziu, o neobişnuită activitate literară are loc, deocamdată în fază de laborator, după cum mărturisesc manuscrisele, dar se şi cristalizează cel puţin cîteva poeme, care vor apare începînd cu februarie 1880. Anul 1879 îl putem considera drept acela al acumulărilor esenţiale şi contactelor poetice fundamentale pentru determinarea zodiei noi sub care se va desfăşura veritabilul său debut poetic, acela din *Literatorul*, cu poema *Levante şi Calavryta*, în al patrulea număr al revistei, din 10 februarie 1880.

Literatorul era atunci prea recent ca să-şi fi concretizat literar orientarea în cele trei numere apărute, dar poziţia sa anticonvorbiristă era neîndoielnică, deci de bun augur pentru ca apelul la ospitalitatea sa să fie considerat şi drept un fel de represalii pentru refuzul net cu care poetul fusese întîmpinat la *Convorbiri* cu cinci ani mai înainte, dar şi pentru dorinţa de originalitate a veleitarului. Noua

¹ În *Natalia Anisimova* avem în centrul acţiunii pe un Niculeanu, pe Depărăţeanu îl urmărim într-un episod în *Aminţii din vremuri*, iar Hrisoverghi apare într-un moment ce prevesteşte începutul *Vieţii la ţară*: schiţa *Pentru totdauna*.

şcoală poetică, anunţată de *Literatorul* chiar din primul număr, se întîlnia prea puţin cu ceea ce preconizase Maiorescu în studiile sale despre *Direcţia nouă*, aflată încă în centrul discuţiilor literare, cu toţi cei opt ani scurşi. Este probabil că, adresîndu-se cu *Levante şi Calavryta* Junimii, aceasta nu l-ar mai fi respins, cum o făcuse în 1875 şi 1876, ci dimpotrivă; la *Literatorul* l-au atras însă mai mult aerul de frondă şi promisiunile din poemul-program al lui Macedonski, *Destul*, aparent pe linia eminesciană din *Epigonii* („Poporul nostru este de lacrimi sătul!“; „s-a trecut cu moda de lacrimi şi suspine / Şi cu acele crunte dureri imaginari“) — de fapt însă manifest anti-convorbirist şi — în poezie — antieminescian şi antialeksandrinean („Cu doina nu mai merge pe fruntea României“), adică lovind în cele două coloane de susţinere ale *Direcţiei noi* maioresciene.

Semnificaţia poemei ne apare astăzi încă mai mare decît a stabilit-o Macedonski la apariţia ei, printr-un *Curs de analiză critică*, pe care i l-a consacrat imediat, în cinci numere consecutive, descriindu-i meritele prozodice. Mai puţin în această suită şi mai mult în prezentarea iniţială, ea dobîndea semnul unui prim manifest poetic al şcolii macedonskiene. Înainte ca maestrul acesteia, autorul viitoarelor *Nopţi*, să fi creat şi să fi propus, din propria poezie, modelele şcolii sale, drumul era considerat deschis prin *Levante şi Calavryta*. Generoasa prezentare, în spirit eliadesc, care însoţea poezia, o declara drept „una din acele producţiuni literare ce ne asigură că într-un timp apropiat o nouă eră se va deschide“ — „noua eră“ fiind, desigur, una opusă direcţiei maioresciene; în 1892, cînd putea aprecia şi drumul parcurs de şcoala sa, după apariţia poemei, Macedonski exclama cu privire la *Levante şi Calavryta*: în 1880 „poezia română aştepta un novator — el sosise“¹ — şi acesta era Duiliu Zamfirescu.

Afirmaţia autorului *Nopţilor* trebuie considerată cu toată atenţia, dar şi cu prudenţă. „Macedonskianismul“ lui Duiliu Zamfirescu nu poate fi contestat, atîta vreme cît termenul defineşte o direcţie literară, o anumită orientare în poezie — şi ucenicia la *Literatorul* şi-a avut contribuţia sa în formaţia tînărului poet; dar el este o cucerire proprie a poetului nostru, anterioară cronologic direcţiei, explicabilă nu neapărat prin filiaţie directă, ci în primul rînd prin adăparea la izvoare comune, îndeosebi franceze şi, în orice caz, prin receptivitatea faţă de o formulă poetică nouă care „plutea în aer“ în toată Europa epocii.

¹ Între 1880 şi 1892, *Revista literară-Literatorul* din 15 oct. 1892.

Duiliu Zamfirescu este, încă de la debut, alături de Eminescu și Al. Macedonski, cel mai „european” poet al nostru din ultimul sfert al veacului trecut. Inițierea sa are loc nu direct, ca la Eminescu și Macedonski — care trăiseră la Viena și Berlin, respectiv la Paris — ci prin contact strict livresc și de presă, ceea ce explică frecvența lipsă de selecție. Duiliu Zamfirescu era fascinat, în epocă, și de titanii genului: Byron, Musset, Gautier, dar și de Edmond Arnould, simbolist didactic minor, deși profesor și eseist distins.

Colaborarea la *Literatorul*, prelungită pînă la mijlocul lui 1882, este extrem de diversă ca orientare, ea se alimentează mai întîi din substanța caietelor, anterioare cu un an, apoi din recolta imediată, deci măsoară bine evoluția poetului, meandrele sensibilității sale, atracțiile multiple de care e sedus.

Levante și Calavryta fusese povestea unei decepții în dragoste și a unei răzbunări cumplite, care-l împinge la nebunie pe cel înșelat. Poema următoare, *Juan*, scrisă probabil mai demult, este transcrierea lirică a unui zbucium interior, a marilor întrebări ale existenței, care bîntuie cu și fără răspunsuri plauzibile conștiința unui tînar; autoconfesiunea este evidentă, iar sensul ei este, în cele din urmă, optimist. O *Dedicatie* adresată mamei, cu promisiuni filiale de realizare în viață, și o proză meditativă, poematică (*Cele din urmă gînduri ale lui Weber*) conduc la un alt poem de amploare, *Harpista*, de data aceasta mai mult descriptiv, social, în genul celor pe care le va cultiva peste un an *Contemporanul*, dar care de pe acum ilustrează literatura socială a școlii macedonskiene: e vorba aici de o fată care se prostituează, pentru a putea cîștiga o bucată de pîine mamei sale, bolnavă. O nouă baladă, *Nebuna din Herăști*, este istoria unei castelane nebune, care dansează singură în castelul pustiu, închipuindu-și că e strînsă la piept de iubitul ei mort. O schiță, în formă epistolară, *Către Natalia Nina*, evocare plină de imputare ironică a unui drum la Slănic — și iată o schimbare de tonalitate prin raport cu poemele și prozele anterioare. Diverse ca subiect, poemele de pînă acum fuseseră unitare ca atitudine, dramatice, critice, dar fără concluzii universal-pesimiste. Însă noile poeme, *Djali* și *Dezgust*, ambele scrise în luna august 1880, cea plină de nesiguranța sfîrșitului studenției, plutesc pe apele unei totale disperări. În prima, o fată cu sufletul distrus de pierderea iubitului se aruncă în valurile mării; în a doua, avem o replică sceptică, decepționată, la meditația optimistă din *Juan*. O întrerupere de patru luni — cele ale stagiului de la Hirșova — marcate însă de începutul colaborării la *România liberă*, și legăturile cu *Litera-*

torul continuă la fel de diverse: madrigaluri, de data aceasta, și versificări de vibrație scăzută, uneori cu accente penibile (*El și ea*), dar și o scenetă în versuri (*O suferință*), un început de năvălă continuat în altă parte (*Cum a iubit Depărățeanu*), un articol reprodus din *România liberă* (*Poezii de Alexandru A. Macedonski*), o traducere (începutul dramei *Hernani* de Hugo) — acestea realizează cadrul indecis, deși bogat, al celor trei poeme care continuă linia inaugurată cu *Levante și Calavryta*: *La bal mascat*, *Cîinele nizamului* și *Alina-Linda*. *La bal mascat* prelungește stările din *Dezgust*, de data aceasta nu în domeniul social, ci în materie erotică; a doua, baladă pură, de felul celor ale lui Alecsandri, e drama unui om ucis mișelește de cel căruia el nu voise să-i ridice pe furie viața; eroina din *Alina-Linda* e o proiecție a Paolei harpista, însă una pură, părăsită de cel ce-i jurase dragoste, pentru că-i rîvnea averea.

Tonalitatea poemelor de bază, acelea care indică noutatea debutului lui Duiliu Zamfirescu și care vor intra în compunerea primului său volum, *Fără titlu* (1883), este tragică, dar cu o excepție — *Juan* — și duc la o încheiere unică: destinul omului e tragic, ca urmare a unor determinări sociale (*Harpista*, *Alina-Linda*), ba chiar, pur și simplu, prin însăși esența sa (*Dezgust*). *Contemporanul* va exploata copios determinările sociale ale dramelor existente, în construcții care amănunțeau cu ostentație demonstrativă și cu accente de manifest politic tradiția meditativă a lui Alecsandrescu, Bolintineanu și a lui Eminescu din *Scrisori*. Neoromantismul cultivat acum de Duiliu Zamfirescu nu mai exaltă poezia ruinelor și a trecutului eroic, nici clarobscurul selenar — acesta va reveni mai tîrziu, datorită lui Leopardi — ci, într-un cadru cel mai adesea fabulos, exotic sau național — insulele înșorite ale arhipelagului grecesc, Miramare-le italiene, un misterios castel rămas dintr-un nedecis feudalism românesc — plasează întîmplări ciudate, ducînd toate, deși în proporții diferite, la concluzia unei imposibilități a împlinirii și fericirii umane pe pămînt. Dimensiunile tabloului nu au de fiecare dată proporții și sensuri de generalitate, ele privesc însă uneori și omenirea întreagă, totuși, în ansamblu, nu un pesimism funebru de esență romantică ne întîmpină în ele, ci un scepticism tragic, prevestitor al parnasianismului, echilibrat, în simbolistica sa complicată și desigur inconsecventă, de palide aspirații la puritate. Oscilațiile sînt teribile, ele aparțin în primul rînd vîrstei și ajung pînă la iconoclastia de proporții cosmice, de o mizantropie absolută.

Pînă la extrema conștiință a nimicniciei, din *Dezgust*, drumul de la polul celălalt e ușor de parcurs și, pornind de la *Juan*, găsim fixată această tentație către o filozofie a certitudinilor.

Între aceste limite se cuprinde gama întreagă de atitudini intermediare, roade ale cîte unui moment, sau ecouri ale cîte unei lecturi — diverse ca intensitate a tragismului, dar cu o convergență vădită în direcția unui verdict sceptic.

În totu, un profil de poet elegiac — în măsura în care producția poetică a mai puțin de trei ani poate defini un profil. Colaborarea la *Literatorul* este o treaptă romantică spre parnasianismul de mai târziu și neoclasicismul perioadei de stagiul italic, o școală a acestora.

Tristețea sceptică a poeziei sale din perioada *Literatorul* e tributară tuturor romanticilor, dar nu se confundă cu a lor. Întrebările despre destin, viață și moarte, Dumnezeu și om, pasiunea contrastelor pe care ar fi clădită existența, reflexul universului în eu și exaltarea acestuia — toate sînt transcripții proprii ale Weltschmerz-ului romantic, ale unui întîrziat *mal du siècle*. Neliniștea eternă a romanticului, marcîndu-i actele vieții și mobilizîndu-i energia, nu-l îndreaptă însă pe tînărul Duiliu Zamfirescu către manifestări extreme — ca pe Werther, pe care debutantul îl acuză, ca și pe părintele său (*Juan*) — nici către un lirism al lamentării morbide, ci se convertește nu numai în scepticism, ci chiar în cinism, fără să lipsească, după cum am văzut, nici un optimism al certitudinii, prin raport cu valorile umane eterne. Interesant că eroica hugoliană e absentă în această țesătură romantică, în schimb se relevă un anumit realism, cu rădăcini în Vigny (de aici scepticismul, în primul rînd); apoi, pictura atentă a cadrului, după modelul lui Gautier, echilibrează expansiunile lirice de tip Musset — din *Don Paez*, *Rolla*, *Les nuits* — ușor de identificat în poezia sa. Această pasiune timpurie către un anumit realism, chiar în lirismul debordant, este demonstrată și prin vraja pe care a exercitat-o asupra sa proza lui Castelar, și chiar biografia celebrului gazetar, scriitor, orator și om politic spaniol, una din cele mai cuceritoare figuri din Europa acelei epoci. Literatura luxuriantă a vîjlișului iberic se caracteriza printr-un primat al documentarului liric, oricît de extraordinar, asupra imaginativului pur. Tocmai aceasta l-a atras mai mult pe Duiliu Zamfirescu. Peisajul italic, văzut cu ochii exilatului Castelar de la Veneția, îi este cea dintîi mare pasiune și putem spune că dragostea pentru solul și cerul Peninsulei a prins teren de pe acum în sufletul său, netezindu-i drumul către Leopardi și Carducci și contaminîndu-i poezia cu acel

fast specific al descripției, mai pregnant la Castelar — fiind mai concret și mai exact — decît la Young, Lamartine, Byron etc., foarte iubiți de poetul nostru.

Plasticitatea picturală a unora din descripții, vizualitatea lor, care-l va fi impresionat pe Macedonski — poet al culorilor, conturilor — încă de la *Levante și Calavryta*, vine deci din mai multe surse, între care Gautier și Castelar. Poetul nu văzuse, desigur, nici un castel arab de felul celui descris în poemă — decît cel mult în gravuri — dar senzația de autentic, de văzut, este copleșitoare. El contemplă „bolta-ncondeiată cu lungi litere arabe“, el vede „ieșiți din ziduri, sfîncii dormitînd pe labe“, „vase de-alabastru“, „stîlpi cu capiteluri albe“, „mii de candelușoare“ de „sub negrele arcade“, „imitînd floarea de nufăr“.

Lirismul — subiectiv — din *Juan*, *La bal mascat*, *Dezgust* lasă tot n. ai mult loc unei anumite obiectivări, depersonalizării, în poemele de construcție epică; acestea în primul rînd marchează predispozițiile parnasiene, faza tranzitorie spre neoclasicismul ulterior.

Originală în această încrucișare de influențe e în primul rînd încrucișarea însăși, într-o expresie care asimilează întrucîtva organic, lăsînd în același timp identificabile, efluviiu menționate de G. Călinescu, care s-au amestecat mereu în opera lui Duiliu Zamfirescu. Poezia sa adună chiar de pe acum, ca într-un receptacul, cele mai diverse tendințe anterioare, române și străine, și va fi încă de pe acum punctul de plecare a unora din cele mai fertile direcții ulterioare, toate dezvoltate și configurate de poezii reprezentativi ai fiecăreia, dar anunțate, conținute în germene în versurile autorului *Harpistei*. Aceasta denotă o sensibilitate deosebită, un ager simț de a distinge între tradiție și noutate, dublat de o imposibilitate organică a insistenței într-o direcție. Un amatorism sui-generis, un fel de nestatornicie, îl vor stăpîni încă foarte mult timp — în primul rînd în poezie — chiar atunci cînd părea să-și fi descoperit o formulă proprie.

„EPISODUL HÎRȘOVA“

„Episodul Hîrșova“ măsoară și explicitează prima eroare cu care a pășit în viață autorul *Vieții la țară*, una de ordin intim, personal, care-i va tulbura, chiar îi va dezechilibra, prin drojdia acumulată, tinerețea, dar mai ales va hotărî sensul celor mai multe din deznădămintele lucrărilor sale de proză literară și chiar o întreagă filozofie sceptică în domeniul erotice.

Duiliu Zamfirescu a rămas în izolatul oraș dunărean, ca magistrat, vreme de numai patru luni, din septembrie 1880 până în ianuarie 1881, devorat de durerea unei dragoste nemărturisite, pentru Eliza Ioanid, care s-a căsătorit chiar în acest interval cu unul din prietenii exilatului, Ioan Dănescu.

Cu toate că pe *faire-part*-ul fatal, cu anunțul căsătoriei, scrie chinuța mărturie de revoltă neputincioasă *Sic transit*, inima nu i se liniștește, dimpotrivă — și scrisorile către prietenul Duiliu Ioanin devin mărturia unei drame care, ea singură, așa cum e așternută de poet, e o perfectă poveste romantică de dragoste. Impulsurile, depresiunile, iluzia că totul nu e încă sfârșit, că e un vis urit ce va trece, se amestecă, se succed în cele 17 scrisori care ni s-au păstrat și care, dacă nu am ști precis că sînt corespondență autentică, le-am putea bănuî compoziții literare, într-atît sînt fidele canoanelor roman-tismului. Nu este exclus ca în toată drama — reală, fără discuție — să-și fi strecurat aromele și ambițiile literare, ca și amintirile proaspetelor lecturi romantice: *La nouvelle Héloïse*, *Atala* și nume-roase altele.

„Catagrafia generală a gîndurilor mele“¹ — cum își va numi una din scrisorile-jurnal către Duiliu Ioanin — constă în notarea zi cu zi a cîte unei stări de spirit, care e, fie un prinos elegiac, disperat, jertfit dragostei, fie un ecou prozaic al vieții de magistrat. Alte atari scrisori-jurnal, sau corespondențele obișnuite, conțin reproduceri din Musset, expuneri ale unor vise ce pot fi suspectate de croială literară exclusivă, apoi expresive și realiste schițări ale unor instantanee rus-tice dobrogene, evocări ale unor pagini de literatură și istorie literară etc., etc. Ele se constituie în mintea autorului ca un procedeu literar, ca un gen de publicistică posibilă — tocmai esența viitoarelor *Palabras*, de peste doi ani. Se pare că trebuie să regretăm pierderea unui „jurnal“ asemănător, dedicat Elizei, probabil niciodată trimis și care va fi consemnat mult mai multe stări sufletești, divagații, desigur mai literar construite, dată fiind destinația. Rana pricinuită de căsătoria Elizei aduna, se vede, ca perlele scoicilor, mărgăritar mult în jurul ei și marca mai întîi o veritabilă școală literară, înregistrînd pei-saje, scene, tipuri, care vor forma ulterior substanța unor schițe în *România liberă* sau *Convorbiri literare*² și a mai multor poezii — sau numai începuturi — rămase în manuscrise.

¹ Scrisoare din 18 oct. 1880.

² Din Dobrogea, *România liberă* din 26 iulie 1881 și 9 apr. 1882; *Notarul*, idem, 16 iulie 1881; *Noapte bună*, *Convorbiri literare*, ianuarie 1886 etc.

Sub raport literar, cele cîteva luni de la Hirșova sînt de o impor-tanță covârșitoare pentru literatura scriitorului, îndeosebi pentru proză.

Debutul în acest domeniu avusese loc în martie 1880, cu proza poetică *Cele din urmă gînduri ale lui Weber*, apărută în *Literatorul*, și cu nuvela *Natalia Anisimova*, publicată în mai multe numere la rînd în foiletonul ziarului *Războiul*. Ulterior, alte schițe și proze poetice rămîn și ele de importanță secundară, față de adevăratul debut în proză, *O pagină din viața lui Johann Strauss*, apărută în decem-brie 1880, în *România liberă*¹, și purtînd dedicația: „Doamnei E.D.“ — Eliza Dănescu.

Este o istorie imaginară, în cea mai mare parte aparținînd legendei care înconjoară de obicei operele cu mare penetrație în public. Celebrul vals a fost scris de Strauss, spune nuvela, drept un omagiu pentru căsătoria — cu un conte — a femeii iubite de el. Subiectul rămîne o traducție stilizată, ușor încifrată, a propriei împrejurări cu Eliza; practic, era o scrisoare de imputări descurajate, platonice, trimisă fetei, de la distanță, un fel de proiecție literară despre soarta proprie: ascultînd nemuritorul vals, cîntat de Strauss chiar în ziua nunții Gretei, aceasta are o sincopă și moare în toiul dansului; tragedia pro-voacă panică, firește, îi îngrozește pe toți — pe toți, afară de unul singur, Strauss însuși, la care durerea se sublimase mai demult în artă, adică se convertise în materia cea mai înaltă, eternă a omenes-cului. Angajamentul străveziu din final: artistul își va cînta îndu-rerat dar neabătut melodia, dincolo de viața sau moartea iubitei — va fi fișinut de Duiliu Zamfirescu ani la rînd. Nuvelistica sa din *Româ-nia liberă* va reedita, în versiuni dintre cele mai diferite, acest motiv. De remarcat că în multe din nuvelele acestei serii tematice, eroul central va fi un artist: poet, pictor, compozitor. Prelungirile cele mai îndepărtate le vom descoperi un deceniu și jumătate mai tîrziu, în ciclul Comînăștenilor, în iubirea castă, nerealizată, dintre Tincuța și Mihai. Vechea rană a rămas deschisă încă mulți ani — cu toate aventurile erotice numeroase — și a picurat tristețe pînă tîrziu în mai toată lirica poetului. Pe parcursul întregului stagiul în diplo-mație, lung de 18 ani, pe pămînt străin, amintirea vechii și caste iubiri de tinerețe, sublimată acum, ridicată la treapta rarefiată dar pură a simbolului poetic, va fi una din căile prin care se va reface permanent legătura cu țara aflată la mii de kilometri.

¹ I. Gretchen, II. *Blaue Donau*, *România liberă* din 13—14 dec. 1880. Ulterior, în vol. *Fără titlu* (1883), nuvela se va numi simplu *Blaue Donau*.

NUVELA ȘI PUBLICISTICA LA ROMÂNIA LIBERĂ

Nuvela romantică *O pagină din viața lui Johann Strauss* inaugurează o serie pe care Duiliu Zamfirescu n-o va continua decât după un an, cu o alta, închinată de asemenea Elizei, *Cum a iubit Depărățeanu*. Paralelismul subiectelor este evident; nuvela este tot „cu cheie”, ca și cea despre Strauss: eroii sînt proiecții ale unei povești reale, în care viața lui Depărățeanu, expusă cu lux de amănunte, este un pretext literar, o biografie ca oricare alta, menită să ascundă publicului sursa reală și modelele autentice ale dramei povestite — propria dramă cu pierderea Elizei — sensurile acesteia urmînd să se releve numai celor inițiați.

Unde apar deosebiri esențiale de ordin literar față de nuvela anterioară este în schițele de epocă, trasate cu mînă sigură, aproximative în amănunte, însă realiste în ansamblu. Mai întîi Bucureștiul de la 1860 e pictat în pastă groasă, nu o dată în înfățișări grotești, dar seria amplă de referiri la lecturi străine, mai ales dintre romantici (Lamartine, Goethe, Musset, Dumas, Octav Feuillet), alcătuiesc o amănunțită geografie romantică europeană, prinsă în clișeele de epocă și străbătută zadarnic de erou pentru a-și uita nefericirea.

Cum a iubit Depărățeanu este construcția epică cea mai întinsă și mai valoroasă din proza scriitorului, înainte de romanul *În fața vieții*, apărut în 1884. Cu tot antiromantismul declarat din text, lucrarea este curată romantică. Însă, chiar în cuprinsul ei, surprinde un crez literar, amestec de realism și simbolism, formulat cu ostentație, definind structura specifică a romantismului tinărului prozator: „Datoria mea de observator și de critic mi-o îndeplinesc pe cît pot — declară el. Ceea ce însă îmi place cu deosebire în proză este tabloul. A desena cu fraze și a colora cu vorbe aceea ce este dat cărbunelui și colorilor e tot ce poate surprinde și aprinde mai mult închipuirea.”

Sugestia nedeclarată a acestei plasticități vine dinspre Théophile Gautier în poezie, dar în proză de la realiști. Continuarea ideii, prin aplicarea concretă la viața social-umană, e de data aceasta mărturisită, sursa indicată e romantismul debordant (Feuillet), dar ea este potrivită, în ce are esențial — apelul la veridicitate și spiritul critic — ori-cărui realist: „Cît despre nărvurile timpului... unui romancier nu îi este îngăduit să ridă de timpurile sale; îi este însă permis să le arate astfel cum sunt, în toată goliciunea și cu toate infamiile lor — sau nu-i mai este permis nimic”.

Confluența de principii la care se situa scriitorul acum nu se decide încă un timp, de aci încolo, în favoarea realismului, ci tot în a romantismului, aceasta cu deosebire în nuvele; dar *tablourile*, pentru care-și declară atracția, pătrund în mai toate lucrările sale. În unele, cum e seria de *Tipuri și portrete*, „tabloul” — în accepția dată de Duiliu Zamfirescu — indică procedeul esențial, situîndu-l pe scriitor în succesiunea „fiziologiștilor”, dusă curînd la strălucire de Caragiale.

Cascada iubirilor neîmpărtășite, sfărîmate dintr-un fel de damnare fatală, dintr-o „vină tragică” a protagoniștilor, va domina de aci încolo nuvelistica din *România liberă* (*O sărutare, Zadarnic, Dusă în lume, S-a stins, Pe Argeș, Pentru totdauna, Jeana, Maria, Tranda-firul etc.*), dar valoroase în cuprinsul ei, sub raport literar, vor rămîne indeosebi — iar în unele exclusiv — *tablourile*, rezultatele observației. *Un amor în munți*¹ trăiește prin descrierea pitoresc-acidă a Slănicului, care va fi dezvoltată ulterior în ciclul reportericesc *Din munți*², așa cum o practicase mai înainte și Alecsandri (*Borsec*), însă la Duiliu Zamfirescu cu o paletă mai receptivă în fața cadrelor exterioare.

Dacă motivele acestei nuvelistici sînt reductibile la unul singur, în construcții în care numai epica variază, în același timp o anumită tipologie, care circulă în lucrări, și *tablourile* declarate de scriitor drept specificul prozei sale, dau o oarecare culoare acolo unde monotonia și artificialitatea se înstăpinesc. Eroii dezarmați și decepționați de o viață risipită prin metropolele apusene, unde s-au aflat la studii sau ca să-și toace averea și care, întorcîndu-se în țară, încearcă emoția curată a cadrului natal, a reluării contactului cu oamenii altădată familiari, apar de pe acum, ei nu sînt o descoperire exclusivă a ciclului Comăneștenilor (Matei Damian, Mihai Comăneșteanu). Scriitorul elaborează o tipologie plutind tulbure în conștiința sa — bogat reprezentată în epocă și cristalizată mai tîrziu în forme superioare, o dată cu *Viața la țară* și *În război* — într-un fel de nostalgie mitică, foarte complexă, a pămîntului natal, pe care el însuși încă nu-l părăsise. Ea se va lămuri ulterior în sensul sentimentului de *patrie*, cînd scriitorul se va afla în perimetre străine, oricît de atracțioase; în corespondență va măsura pe date proprii ceea ce deocamdată numai intuitivese confuz, dar sădise cu insistență în conștiința eroilor săi. Avem însă aici, de pe acum, o formă îndepărtată a motivului dezrădăcinării în literatură, concretizat nu în raportul sat-orăș, ca la semănătorism,

¹ *România liberă* din 26—29 iunie 1882.

² *Idem*, din 24 iulie, 6 și 28 aug. și 4 sept. 1883.

ci în acela patrie-străinătate, comun pașoptiștilor și frecvent în literatura romantică.

Pe de altă parte, schițarea stărilor de lucruri, a moravurilor, „fără să ridă de timpurile sale“, dar și fără să le cruțe, produce nuvelistului câteva stampe de calitate, după modelul celor din *Cum a iubit Depărățeanu*. Vom aprecia de fiecare dată construcția de ansamblu, cu proporții și simetrii ideale, dincolo de convenția subiectului, tipic romantic. Compoziția este echilibrată, mai degrabă zgîrcită în dialog, în descrieri și în expunerea stărilor sufletești, în relatarea scenelor de oarecare spectaculozitate. Mai patetic era, în astfel de prilejuri, autorul scrisorilor către Duiliu Ioanin, decât acela al nuvelilor și schițelor din *România liberă*.

Căci epicul romantic este dublat, în alt ciclu de schițe, de un realist fin, concentrat, din familia care-l cuprinde și pe Caragiale, și în care va face bună figură și Don Padil, cu o mare parte a picturii sale de moravuri din *Palabras*. Este vorba de rubrica *Tipuri și portrete*, continuată, în acest fel, câteva luni după începutul colaborării la ziar și apoi, fără un titlu special, cu lucrări de sine stătătoare, chiar pînă la 1884. Duiliu Zamfirescu n-a inclus din textele acestea, în volumul *Fără titlu*, decât trei lucrări: *Monastirea Dealului*, *Din Dobrogea și Arhivarul (portret)*. Seria este însă incomparabil mai bogată și numără lucrări ca *La denii*, *Deputatul*, *La Șosé*, *Notarul*, aparținînd încă „perioadei Hîrșova“, precum și altele noi, paralele cu nuvelistica și cu foiletoanele *Palabras*: *Reflecțiunile unui ușier de la Cameră*, *Din munți*, *Coropișnița* — *Societatea doamnelor române pentru încurajarea industriei casnice*, *Dolabela Răstoacă* — toate acestea publicate între iulie 1882 și octombrie 1884.

Într-o privință, aceste schițe îngroșate, caricaturale, cu spirit polemic pamfletar, pleacă vădit de la persoane reale. Ideea unor „côpii după natură“, cum își intitulase Iacob Negruzzi un ciclu asemănător de schițe și care i-au slujit scriitorului ca unul din punctele de plecare pentru crochiurile sale, circula în epocă, alături de aceea a „fiziologiilor“. Proza noastră își elabora caracterologiile specifice pornind de la datele realității, și prospecta, pe parcele, cele mai diverse medii, pregătind terenul viitorului roman citadin, deocamdată încă în fașă; pe de altă parte, dezvoltarea vie a gazetăriei netezea drumul spre publicistică speciilor dinamitarde de mică întindere, în primul rînd feluritelor tipuri de satiră, mai ușor de digerat într-un fin de siècle de criticism antiburghez acut.

Niciodată pitorescul nu pătrunde în schițele lui Duiliu Zamfirescu în virtutea unicei sale atracții spre inedit și spectaculos; el este sub-

sumat unui verdict în ordinea umană sau socială. Observatorul e dublat de un moralist, ca și în poeme, și nu evită să-și înscrie concluziile în finalurile satirelor, sub forma unor meditații, mai rar a unor efuziuni. Veselia se echilibrează și se sublimează, configurînd în continuare acel aer de scepticism, deocamdată ușor, mai tirziu tot mai acuzat, care va stabili nu numai dominantele literaturii scriitorului, ci și ținuta lui.

De subliniat că tablourile și portretele aparțin atît literaturii sale, cît și corespondenței, deci percepțiile înseși se efectuau la el prin intermediul unor „viziuni“, universurile i se concretizau curent în tipologii. Scriitorul trăia literatura ca pe o a doua viață, paralel cu viața. Nu în chip gratuit N. Petrașcu îi consemnează, pentru această perioadă, o exclamație care-i traduce exact raporturile scrisului cu viața cotidiană: „Nu simt altă fericire mai mare decît a scrie, și nu cu veleități de a fi celebru, ci numai pentru plăcerea reală de a scrie... Repet, aș da toată munca mea literară unui om care mi-ar zice: «Ai de la mine tot ce-ți trebuie, scrie»...“¹ Afirmația va reveni prea mult, ca o obsesie, în corespondența de mai tîrziu a scriitorului, pentru a nu fi considerată ca exprimînd o realitate a existenței sale. Duiliu Zamfirescu ziaristul, avocatul, veleitarul politic, iar mai tîrziu diplomatul, deputatul, ministrul, păstra nealterat temperamentalul de scriitor. Vocația sa primă era aceasta.

Între epica romantică a nuvelisticii și între pictura acidă, mai mult caricaturală și grotescă a moravurilor, din seria de *Tipuri și portrete* sau din note de călătorie, se situează câteva schițe realiste, fără o semnificație deosebită prin ele însele, dar notabile prin faptul că tocmai acestea se leagă mai direct de nuvelistica perioadei ulterioare și de romane: *Drumul din urmă*, *Toader Cismaru*, *Răvașe*.²

Direcția satirică din seria *Tipuri și portrete*, din unele note de călătorie, va fi și ea amplu dezvoltată în publicistica scriitorului, a cărei formă caracteristică de manifestare a luat înfățișarea unei rubrici fixe, intitulată *Palabras* — vorbe, în traducție curentă — și semnată

¹ N. Petrașcu, *Duiliu Zamfirescu*, Ed. „Cultura națională“, 1929, p. 26.

² În *România liberă* au apărut cu acest titlu — *Răvașe* — două schițe (6 nov. 1883 și 15 apr. 1884), prima din ele cu dublă semnătură — Duiliu Zamfirescu și A. Vlahuță — a doua aparținînd numai lui Don Padil. Ținînd seama de tematica lor comună (dramele războiului de la 1877), de procedeul identic (ambele sînt schițe epistolare) și de înrudiri stilistice, putem să o discutăm cu toată libertatea și pe cea dintîi, alături de altele ale autorului nostru.

în cea mai mare parte cu pseudonimul *Don Padil*, plin de rezonanțe exotice, de hidalgo spaniol, și sugerînd bravura spadasiu a peninsularilor iberici.

Palabras nu este singura formă, nici singura rubrică alcătuită în acest chip de Duiliu Zamfirescu în *România liberă*. Începutul ei este făcut ceva mai înainte cu patru foiletoane alcătuite la fel, intitulate *Noutăți de tot felul*¹ sau *Noutăți literare și artistice*². Genul fusese deci apreciat de cititori și se cuvenea permanentizat. „Noutăți” suna prea comun; prea cuminte apărea și semnătura D.Z., la toate patru. Necesitatea rubricii s-a impus deci prin practică și, la 1 august 1882, se publică primul foileton de „noutăți” purtînd titlul nou: *De las palabras*, simplificat după patru luni la forma *Palabras*. Totodată, *Palabras*-urile n-au monopolizat gazetăria din această serie a lui Duiliu Zamfirescu. De prin aprilie 1883, o serie de *Corespondențe literare*, cu și fără adresă, *Nebunii*, *Cronici rimate*, cite un instantaneu (*Din lumea aceasta în cealaltă*), *Scrisori din Sierra*, *Scrisoare deschise către Jehovah* (cu răspunsul acestuia, tot o *Corespondență*), o colecție de *Ouă roșii* (cronică satirică în versuri) etc., etc. creează rubricii *Palabras* un cadru propriu, pigmentînd interiorul ziarului, vreme de doi ani, cu o corosivă desfășurare de inteligență, erudiție, veselie, adesea cu amărăciune și sarcasm, dacă nu cu fulgere și blesteme.

Modelul, declarat de scriitor însuși, al acestor creionări, ar fi fost tot *Copiile după natură* ale lui Iacob Negruzzi, din *Convorbiri literare*. Mai mult caracterologice decît lucrări propriu-zis literare, *Copiile după natură* pot fi admise numai ca modelul cel mai îndepărtat pentru *Palabras*, și părintele acestora din urmă a fost numai amabil cu redactorul perpetuu al *Convorbirilor* cînd i-a făcut declarația amintită. În aceeași măsură am putea situa între modelele lui Don Padil faimoasele *Causeries du lundi* ale lui Sainte-Beuve, dacă n-am avea mai la îndemină, și mai aproape de adevăr, *Carnetul High-Life* al lui Claymoor (Mișu Văcărescu), care apărea cu regularitate în *L'Indépendance Roumaine* și era susceptibil de prozelitism. Frivolitatea și picanterile preocupărilor lui Claymoor, cronicar galant al vieții mondene, al saloanelor — ironizat și parodiat de Caragiale, între alții, dar prizat cu voluptăți ascunse de publicul mijlociu, cititor de franțuzește — este desigur departe de seriozitatea chestiunilor abordate obișnuit de Duiliu Zamfirescu în *Palabras*. Diferite sînt direcțiile de acțiune,

¹ *România liberă* din 14, 23 și 25 iulie 1882.

² *Idem*, din 31 iulie 1882.

diferite profunzimea gîndirii și tratării, erudiția, verva polemică, atenția la viața social-politică și artistică etc. În piese mici ca întindere și, prin aceasta, mai agere ca arme de manevră curente, Don Padil ia cu asalt toate domeniile vieții publice, dar cu precădere pe acela cultural-artistic. Polemizînd inteligent cu demagogia, impostura, trivialitatea, dar evocînd cu căldură figuri mari de la noi și de aiurea, din cultură și din politică, Don Padil face în foiletoanele *Palabras* o paradă scnteietoare de bun-simț, judecată lucidă și cumpănită, dar și de spirit critic, incisivitate polemică, aplomb pamfletar.

Criteriile de valoare sînt strict proprii, deci venind adesea în contrast cu orientarea ziarului; oscilațiile de poziție sînt de asemenea frecvente, după cum nu lipsesc, ba chiar sînt curente, improvizația — întregul ciclu *Palabras* are aerul unei improvizații ingenue, al unui bavardaj despre orice — ușurătățile, răutățile mai mici sau mai mari, frivolitățile sau miopiile. Genul însuși le presupune, dar virsta și-a spus și ea cuvîntul, cu toate nestatorniciile și ambițiile ei.

Scriitorul de ținută de mai tîrziu a fost necruțător cu această pagină frivolă a scrisului său de început, plină de exuberanța tinereții, și n-a reținut nimic din cuprinsul ei pentru volume, n-a mai pomenit-o în corespondența sa, pe îndrăznețul său semnat l-a uitat în coloanele ziarului natal. De altfel, între atitudinea lui Don Padil și cea ulterioară a lui Duiliu Zamfirescu nu e nici o continuitate. Totuși, rubrica *Palabras* constituie o spumoasă și savuroasă cronică de epocă, extrem de diversă și inegală, dar expresivă, reprezentativă pentru un mod de a se scrie în epocă, iar pentru formația autorului întru totul utilă ca exercițiu literar. Vom găsi aici și un jurnal de lecturi și impresii, un laborator al gîndirii, colocvii cu sine însuși, așa cum fuseseră, cu doi ani în urmă, scrisorile-jurnal către Duiliu Ioanin. Ca și acelea, foiletoanele *Palabras* și cronicile înrudite, purtînd alte titluri, sînt o confesiune permanentă, o continuă luare de atitudine — cel mai adesea critică și polemică față de toate problemele zilei, mai sinceră, mai directă, mai nedisimulată decît orice publicistică organizată, tocmai pentru că e mai aproape de stările primare ale sufletului, lipsite de calcul, de regie. Un proces al maturizării poate fi urmărit, de asemenea, de-a lungul celor doi ani ai acestei gazetării originale. Cînd tînarul — căruia începea să-i albească părul încă de la 25 de ani — avea să ajungă matur, *Palabras* avea să înceteze de la sine. *Palabras* este reverberația tinereții lui Duiliu Zamfirescu; o dată cu sfîrșitul lor, murea și spadasiul Don Padil.

Cariera gazetărească a lui Duiliu Zamfirescu înregistrează în vara lui 1884 un cutremur fatal, pe care scriitorul n-a mai izbutit să-l compenseze în întregime și care îi curmă, în cele din urmă, și ambițiile politice. Tânărul posibil candidat la deputăție în alegerile din toamna aceluși an, când junimiștii se prezintă în cartel cu liberalii, pe listele acestora, săvârșește o eroare de tactică fundamentală, luând o atitudine ostilă fără echivoc față de Brătianu, împotrivindu-se legii acestuia de dotare a monarhiei cu proprietăți funciare. Atacul, de o vehemență și de o argumentare unice în toată publicistica relativă la eveniment, s-a desfășurat sub forma unei scrisori deschise¹ către Anastase Stolojan, atunci deputat, iar jumătate de an mai târziu, ministru al Domeniilor.

Drumurile de acces în direcția politică îi sînt, din acest moment, închise. În plus, îndrăznețul polemist antimonarhic și antibrătienist își atrage dușmănia statornică a partidului liberal, care, îndeosebi prin viitorul lui șef, de peste trei ani, D.A. Sturdza, îl va urmări cu consecvență vreme de aproape două decenii, în cariera diplomatică, întîrziindu-l de la avansări, mutindu-l de ici-colo, șicanîndu-l etc.

Articolele din *L'Indépendance Roumaine* marchează, practic, sfîrșitul gazetăriei la *România liberă*. Îi mai apar doar cîteva cronici *Palabras* și romanul *În fața vieții* — și acesta executat fără crușare nu numai de socialiști², dar și în paginile presei liberale³ — după care prezența lui Duiliu Zamfirescu aici încetează. Din acest moment și pînă la plecarea în Italia (mai 1888), vreme de aproape trei ani, are loc o primenire atît de profundă a ființei scriitorului, încît, o dată cu nuvelele pe care începe să le publice în *Convorbiri literare* din 1886, sîntem în fața unui profil scriitoricesc cu totul nou, manifestat mai întîi în proză, dar care nu va întîrzia să se releve în același fel și în poezie. De fapt, de aici se desfășoară o nouă fază în existența scriitoricească a lui Duiliu Zamfirescu, aceea prin care a fost el pînă acum cunoscut literar și biografic.

Proeminență pentru această perioadă este proza constituită din lucrările apărute în *Convorbiri literare* și adunate la 1888 în volumul *Novele*, putînd defini, chiar numai ele, un interesant și valoros profil

literar, dacă autorul n-ar mai fi publicat altceva nici înainte, nici după aceea.

Bogatele lecturi din literatura străină, în special franceză, vor fi avut un rol mare în abaterea romanticului către albia realistă, dar un rol nu mai puțin însemnat l-au avut nuveliștii autohtoni realiști, Negruzzi, Nicu Gane, chiar Slavici (contestat zgomotos mai târziu de scriitor) și întreaga mișcare de la sfîrșitul secolului, favorabilă realismului. Un proces intim, lent dar sigur, o prelucrare în retorte ascunse a unei noi formule nuvelistice, se petrecuse de fapt în toată perioada colaborării la *România liberă*, unde romanticul face, în diferite feluri, o bună ucenicie realistă. De data aceasta prefacerile sînt de structură.

Mai întîi are loc o precizare a cadrului, care devine cu pregnanță autohton, prin elementele componente, nu numai prin convenție, cum se întîmplase într-o mare parte a nuvelisticii de pînă acum. Lirismul anterior se supune unor rigori realiste, devenind adaosul de participare afectivă a scriitorului la dramele înfățișate, cu determinări și coordonate sociale, el e vizibil în atmosferă, în selectarea detaliilor de cadru exterior, în comentariul discret al unor scene sau al atitudinilor unora din personaje. Sîntem încă departe, desigur, de proza obiectivă a realiștilor ulteriori, începînd cu Caragiale (*O făclie de Paște*) și chiar de realismul lui Duiliu Zamfirescu însuși din *Tănase Scatiu*. Dar proza pe care o vor dezvolta I.A.I. Brătescu-Voinești, I.A. Bassarabescu, iar mai târziu Sadoveanu, Galaction și toți prozatorii de la începutul secolului, își înscrie între înaintașii direcți pe Duiliu Zamfirescu din nuvelele *Conu Alecu Zăgănescu*, *Locotenentul Sterie*, *Noapte bună*. Nu întîmplător primele lucrări ale autorului lui *Niculăiță Minciună* și ale lui I.A. Bassarabescu sînt repetate de Duiliu Zamfirescu cu satisfacția descoperirii unor continuatori.

Lumea acestor nuvele este în mare parte cea din proza sa anterioară, adică aparținînd mediului citadin, și anume nu celui caracteristic comediilor și, ulterior, *Momentelor* lui Caragiale, ci lumii mijlocii, formate din existențele apăsate și adesea dezarmate, dar nu mediocre, menținîndu-se într-un conservatorism pe atît de statornic, pe cît de tăcut și lipsit de ostentație, în fața unei lumi gălăgioase, care definea finalul de veac. Destinele de acest fel sînt despuiate de spectaculos, chiar cînd dramele lor sînt intense. De aici însă un tragism sporit al întregii categorii.

Scriitorul are conștiința necesității de a se lărgi sfera de investigație a literaturii, prin abordarea unei lumi capabile de procese psihologice complicate, de profunzime și complexitate în drama indivi-

¹ *Le domaine de la Couronne*, *L'Indépendance Roumaine*, 13/25—15/27 iunie 1884.

² C. Dobrogeanu-Gherea, *Pesimistul de la Soleni*, în *Studii critice*, I, 1890.

³ Ascanio (D. C. Ollănescu), *Studii și figuri literare*, în *Voința națională*, 28 și 30 nov. 1884.

duală; prezența unei umanități din periferia urbană o vede posibilă numai în cadrul satirei, cu linearitatea, unilateralitatea ei în constituirea psihologiilor. Dincolo de aceste universuri, îi apăsă clară existența unei alte lumi, din categoriile de mijloc, a micilor intelectuali etc., din care fac parte acum eroii propriei literaturi: Dadiana (*Subprefectul*), Alecu Zăgănescu, locotenentul Sterie etc. „Nu e oare acesta drumul pe care trebuie să punem nuvela și romanul nostru?” — se întreabă scriitorul în prefața volumului din 1888. De fapt, ne și aflăm în fața unui început de argumentație în favoarea romanului citadin, care înainta încă timid și pe care abia epoca 1920—1940 îl va duce, în proza românească, la treapta europeană. Duiliu Zamfirescu se așază, încă înainte de *Tănase Scatiu* și romanele următoare ale ciclului Comăneștenilor, în rîndul precursorilor acestei direcții moderne și fertile.

Tentația scriitorului, în toată această nuvelistică, e de a urmări ce devin suferințele pure la contactul brutal cu impuritatea. Concluzia e că ele nu rezistă. Brătescu-Voinești va duce tema mult mai departe, menținînd cu tenacitate în eroii săi cultul virtuților. Dramele sale vor fi ale inadaptabilității; la Duiliu Zamfirescu, dacă trebuie să folosim o formulă din această ordine, drama e declanșată tocmai cînd încep să triumfe tentația adaptării, încercarea unor concilieri în planul moral cu nonvaloarea, cu ultragierile aduse principiilor de morală. Nuvelele își plasează sensurile la un nivel superior de umanitate, deși existențele înfățișate sînt în fond cenușii — poate mai exact: mijlocii — cu toată încercarea lor de ascensiune către zonele pure. Comentariul scriitorului, care-i însoțește permanent pe eroi, nu-i salvează de la naufragiu; acesta se petrece tocmai în domeniile unde pare să se afle tăria lor. Concluzia e a unor biete existențe aflate la discreția unor forțe neînțelese și deci cărora nu li se pot opune; dar aceste forțe nu sînt extraterestre și nici cauzele lor nu sînt neidentificabile, ele însele sălășluiesc în oameni, în lipsa lor de scrupule, în nedelicatetea unora față de alții, în lipsa de rezonanță a unora față de ceea ce însușește sau neliniștește pe alții. Scriitorul e convins de existența unei anumite neputințe tragice a eroilor de a comunica liber cu cei din jurul lor; satisfacția, bucuria fiecăruia aparțin numai lui, ca și nemulțumirea, suferința; dominante rămîn cele din urmă, întotdeauna.

Sub o formă nouă, Duiliu Zamfirescu analizează tot responsabilitatea omului în declanșarea dramei, ca și în nuvelistica debutului; dar nu a dramei proprii, ci a altora, a celor din jur. Dezbateră se

mută, evident, în planul social, încă neimplicînd direct și amplu controversele capitale dintre categorii și clase, ca în *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*, ci numai indivizi izolați.

PERIOADA ROMANĂ. I — POEZIA

Senzația care-l copleșește din primele clipe în Italia pe Duiliu Zamfirescu e aceea a unei împliniri așteptate, a descoperirii unui liman de mult rîvnit și dibuit confuz, fără speranță, pînă la orbitoarea revelației.

Se cristalizează dintr-o dată, în forme care se vor menține de acum înainte aproape două decenii, toate căutările sale în poezie. *Meditativul din Iarnă, Fum, Cînd mă gîndesc în urmă* — apărute în 1884 în *Convorbiri literare* — care își declara cu cochetărie o pretimpurie bătrînețe, are prilejul să contemple vestigii ale mileniilor, prelungind către timpul său amintirea unor strălucite vremuri de odinioară. Prezentul se retrage, deci, la o parte; ruinele, vechile construcții încep să retrăiască, în fulgurări de o clipă, viața lor de altădată, populîndu-se cu oamenii de-atunci, umplîndu-se cu faptele și cu glasurile lor.

Duiliu Zamfirescu are, în fața ruinelor, viziunea lucrurilor petrecute altădată pe acele locuri, cînd toate se aflau în ființă, înainte ca timpul să fi operat asupra lor. Încă începînd de la primul popas peninsular, în Veneția, ideea de vis îl stăpînește cu insistență; între realitate și irealitate începe un flux straniu de diferențiere și de contopire, de împrumuturi reciproce. „La mine, spune el, înfrîurirea colorilor, a liniilor arhitectonice, a canalurilor, s-a preschimbat în liniște, în cîteva crimpeuri de idei senine, în niște arcuiri lungi ca de curcubeu, sub care treceam ca fiind parcă altul și uitîndu-mă eu la mine ca la un arhanghel, fără durere, fără patimi”¹. Scrisorile sale devin adesea pagini de impresii, mai întîi despre peisajul specific de la Roma și din împrejurimi, pînă la Napoli, sau din Nord. Unele, trimise lui N. Petrașcu, au fost alcătuite chiar ca perfecte reportaje — poate ca urmare a unei înțelegeri prealabile — și publicate ca atare în *Convorbiri literare*². În același sens, numeroase altele, către Maiorescu, puteau să se bucure de tratament asemănător. În ele vibrează senzația continuă că, atunci cînd ochiul său se oprește asupra

¹ Scrisoare către Titu Maiorescu, din 20 ian. 1889.

² X.Y.Z., *Scrisori din Italia, Convorbiri literare*, oct. 1888. Scrisorile sînt date: 20 mai, 8—9 sept.

unui amănunt vechi al peisajului, o scenă de altădată înfringe brusc trecerea sutelor și miilor de ani, pentru a se desfășura din nou întocmai cum a fost. „Era viață și adevăr în toată această adiere a trecutului”¹, exclamă poetul odată, definind acest tip de senzație, mai exact rememorându-și momentul când a avut o revelație de acest fel, fixată în poezia *De la Villa Tusculana*. În aceasta și apoi în altele ulterioare — *Pe Acropole*, *Către Cleobul* — sint consemnate în versuri chiar ipostaze diferite, forme variate ale procesului însuși de comunicare.

Solitudinea, tristețea schimbărilor intervenite în viața sa, chiar trecerea anilor și, mai presus de toate, depărtarea de țară, operează adnc în structura interioară a scriitorului. Duiliu Zamfirescu începe să trăiască definitiv sub o zodie a seninătății clasice, legat de familie, adică de copii, contemplându-și firele de păr albe tot mai numeroase, dedicându-se profesiei diplomatice cu pedantă conștiinciozitate, dar cu pasiune devorantă literaturii. Peisajul atenian, după cel roman, cristalizează acele precipitații și mutații sufletești, care îi refac brusc legătura cu țara, într-o imagine bucolică, ideală. Detaliile contrastante se șterg, se retrag în subsolurile de unde vor alimenta pe viitorul Scatiu, polarizatorul tuturor ostilităților scriitorului. Viziunea țării rămâne purificată de patimi — în orice caz de patimile proprii — deși abia de acum înainte încep să i se administreze de către inamici alte feluri de represiuni, organizate și continue. Nicidecum însă ele nu vor altera imaginea curată a țării, rămasă permanent în zonele cele mai înalte ale sufletului poetului. Țara, în accepția sa, s-a mutat din decorul politic, gazetăresc, din saloanele capitalei, către mediul rustic, nepăstrind de acolo decît ceea ce era în adevăr frumos, armonnic. Contrastul constatat, înrădăcinat acum în conștiință, îi pricinuește cutremure interioare, dispuse într-o singură direcție: construcția unui univers ideal — iar pe acesta îl plasează în decorul satului. „O veșnică neliniște mă stăpînește, notează el în corespondența sa. Întrevăd niște crîmpeie de roman, cu lungi șesuri de țară, dar toate învăluite într-o piclă ca de Bărăgan”². Sadoveniana ștergere a conturelor este un indice al idealizării, al mitizării; seninătatea cu care trece peste loviturile soartei devine, în acest context, înțelepciune, nu resemnată împăcare; lucrul la *romanul despre țară* este și el o *întoarcere* — către armonii, către obîrșie, către permanențe. Eleviația interioară stilizează și purifică tot ce ține de țară, privită în accepția rustică. Expulzat de către factorii politici, el nu putea să nu-i îndepărteze la rîndu-i de la sine, și-și recompunea țara din marile valori etnice,

¹ Scrisoare către Titu Maiorescu, din 28 apr. 1889.

² *Idem*, din 12 mai 1892.

etice, din peisajul și istoria ei, cu strivitor dispreț pentru întreaga faună a Scatiilor. Reducțiunile la liniile esențiale, structura clasică a tipologiei din operă acum se produc, în limitele și din cauzele amintite. Romanul care se zămislea acum, *Viața la țară*, avea caracterul unei compensații față de evaziunile de pînă acum către miturile latine și grecești, era o ofrandă consacrată „mitologiei românești” contemporane poetului, adică tipurilor simbolice, pure, ale acesteia, țăranul și boierul de singe, ambii înfrățiți, legați de pămînt prin toate fibrele lor; împotriva lor se dezlănțuie ura de iad a eriniilor din secolul modern, reprezentate de tagma lui Scatiu.

În timpul stagiului diplomatic, prelungit fără întreruperi timp de 18 ani, nuvelistul continuă stăruitor — dar mai cu seamă se consacră trei noi ipostaze fundamentale în activitatea lui Duiliu Zamfirescu, frecventate și pînă acum, dar cu rezultate inegale: poezia parnasiană și neoclastică, romanul realist și corespondența literară. Dramaturgia, încercată și ea — și chiar cu insistență — rămîne să ocupe centrul unei perioade ulterioare, cea de după 1910.

Producția acestui interval de două decenii și, mai exact, a spațiului lui dintre 1890 și 1900, reprezintă momentul de culme al scriitorului. Dacă ea n-a avut un rol încă mai mare în dezvoltarea literaturii noastre din acel timp, aceasta a fost numai pentru că Duiliu Zamfirescu s-a aflat departe de țară, fără o participare directă la viața literară, și pentru că literatura lui, cu toată prețuirea ei de către critică, s-a tipărit puțin și cu întârziere.

Dar opera, ea însăși, definește una din personalitățile cele mai mari ale literaturii noastre. Scriitorul e una dintre conștiințele artistice desăvîrșite.

Frecventarea peisajului roman cu ochi și suflet de îndrăgostit și cu programul unui ciclu după modelul înaintașilor care au procedat în chip asemănător (Lamartine, Goethe, Shelley, iar de la noi Bolintineanu, Alecsandri) se cristaliza inițial într-o geografie lirică, într-un itinerar poetic, anunțat foarte curînd lui N. Petrașcu și continuat cu relativă sirguință ani la rînd. La început, idila rustică de felul celei din ciclul *Lunile*, prelungită numai în primii ani, s-a adaptat și ea cadrului mitologic — *Sonet. Doamnei E.P., Glyceria, Nimfa tinăre Leuco, Culcate-s românițe, Jos, la Tivoli* — însă proporțiile ei sînt reduse. Plasate, toate, în primii ani după sosirea la Roma, sugerează îndestul filiația directă dintr-o bucolică națională, mutată ad-hoc în peisaj antic, latin sau elen (*Glyceria*, de pildă, e o grațioasă variantă a *Rodicăi* lui Alecsandri). Inspirația poetului se mișcă la

inceput mai mult la suprafața lucrurilor, determinarea ei e în principal descriptivă.

Arhitectura acestei poezii e, în genere, aceeași: o plasare directă în peisajul înregistrat, cu solemnități grave; într-un punct oarecare al poemului — de obicei în final — o meditație în ordinea general umană, un aforism despre viață, moarte, timp, artă, istorie etc. Componentele peisajelor vor să fie, desigur, dintre cele specifice, distinctive, reușind acest lucru însă mai mult prin toponimie; cîte una (*La Villa Aldobrandini, Castel Fusano*) rămîne chiar la treapta inventarului, simplu poetizat.

Esențial este că acest peisaj este totdeauna încremenit, aidoma celor anterioare cu zeci de secole; cîrînd, distanța în timp se prelungește către cele două milenii care ne despart de antichitatea latină sau greacă. Conștiința imobilității istorice a peisajului, a ireversibilității timpului, a stingerii iremediabile a trecutului generează o reverie tristă, un regret temperat după vremurile duse, melancolia în fața imposibilității de a învia, fie și pentru o clipă, misterioasa viață de altădată. Efortul imaginației poetului se îndreaptă tocmai în această direcție: să reconstituie, să prelungească trecutul în timpul său și să trăiască el însuși, cu închipuirea, alături de înaintași, printre ei, realitățile lor. Deșteptarea din reverie, întoarcerea fatală în actualitate este cea care generează tristețea meditației. *De la Villa Tusculana* este unul din cele mai grăitoare exemple ale acestui gen de poezie și, totodată, un veritabil program poetic al perioadei romane. Arbitrariul și imaginația devin în acest caz corolare ale obiectivității, de vreme ce documentul scris sau cel de piatră sînt puse la contribuție cu sensul lor primar, cu atributele, dimensiunile și semnificațiile reale, avute la timpul lor. Subiectivitatea unor astfel de vizuni, întemeiate pe resturile aparent moarte ale lumii antice — în realitate elocvente și vii pentru cine știe „să vadă“, „să audă“ și „să înțeleagă“ — dobîndește o autenticitate cu neputință de pus la îndoială. Pentru poet, în prezent *totul e mort dar trăiește, nu este și este* în același timp, de altminteri el nici nu contestă timpul mereu nou și forma mereu nouă, *ci își exprimă neaderența la ele, preferînd să descopere nu ceea ce apare diferit, ci ceea ce se continuă, ceea ce persistă*. Sentimentul care ia naștere e al eternității, nu al trecerii grabnice prin viață. Meditația e solemnă și gravă, tristă cu melancolie, ca urmare a dorului după „lumea vremilor duse“, dar în nici un caz iremediabil pesimistă, ca la romantici. Reveria nu e deci un refugiu, prilejul unei izolări, ci ia caracterul unei aspirații „fără sațiu“ către lucrurile frumoase, înalte. E deci rezultatul unei atitudini estetice.

Poetul trăiește valori pure, considerate de el ca atare, transfigurate de el; indiferent dacă ele au avut înfățișarea și sensul atribuit, prezența lor în poezie este un rezultat estetic și întrebarea unică pe care trebuie să ne-o punem este cu privire la intensitatea cu care e realizat frumosul, nu la gradul de realitate, de autenticitate a faptului reconstituit.

Cu acest prilej este absolut indispensabilă clarificarea unei probleme esențiale pentru literatura romană a scriitorului, aceea a raportului cu Leopardi și Carducci.

Critica a fost unanimă în a recunoaște contactul fertil al lui Duiliu Zamfirescu cu poezia lor, iar, în cazul celui de-al doilea, chiar cu el personal. Analiza amănunțită a versurilor poetului relevă filiații apreciable, dar și deosebiri nu puține. Urmărind cronologia amănunțită a faptelor, se impune concluzia că poetul *Calavrytei* se apropia de viziunile și reconstituirile mitologice încă înaintea contactului cu Carducci, ele avînd și surse anterioare, naționale (Alecsandrescu, Eminescu) și altele franceze, romantice, la care se adăpase și Carducci însuși. Întîlnirea ulterioară cu opera acestuia, în special cu versurile celor trei serii din *Odi barbare* (1877—1887) și cele din *Rime nuove* (1887), potențează și nuanțează procesul început mai demult, organizează o modalitate poetică intuită într-o măsură prin frecventarea asiduă a poeziei europene din ultima fază a romantismului, a celei parnasiene ca și a simbolismului. Întoarcerea poetului către sine însuși, introspecțiile și reveriile din care dispare exaltarea romantică a debutului, o aflăm încă din țară, în poeziile publicate în *Convorbiri literare*. Tristețea „leopardină“ era generată ea însăși de pe acum — zguduitorul lirism din *Canti* era cunoscut lui Duiliu Zamfirescu încă din țară, dar profunzimea lui avea s-o înțeleagă printr-o adevărată revelație abia în Italia, cînd deci se poate vorbi de influență. Lectura cunoscutei *La ginestra o il fiore del deserto* este cea care a săvîrșit întoarcerea către un poet pe care pînă atunci nu și-l simțise aproape. „Convertirea“ a avut loc — pentru a o localiza — la Porto d'Anzio, în ziua de 18 mai 1889, așa dar cam la un an după sosirea în Italia, și e datorită „unei femei cu mult farmec“ — poate chiar soția sa — care i-a citit *Ginestra*. „Eu, care din *Dialoghi* nu eram entuziasmat de loc pentru Leopardi, m-a biruit.“¹

Poetul va începe să studieze *Cinturile* marelui italian, să admire și să se pătrundă de „incomparabila simplitate“ a acestora, de „simplitatea durerii“ lor, intenționînd să le traducă în românește. Hotărîtoare

¹ Scrisoare către Titu Maiorescu, din 18 mai 1889.

a fost însă mereu, în această asimilare a poeziei lui Leopardi, conștiința unei izbitoare înrudiri cu Eminescu. „E între Leopardi și Eminescu o afinitate atât de extraordinară — afirmă poetul — încât se pare că simplitatea durerii unuia a fost izvorul pe sub pământ, care în vadul străin a lui Eminescu a ieșit la lumină... La amândoi, când ne vorbesc, cumînți și senini, de durerile lor, accentele au o putere sfîșietoare.”¹ Comunicarea lui Duiliu Zamfirescu cu Eminescu era însă evidentă încă din țară și îndeosebi articolul din 1885, publicat în *L'Étoile Roumaine*, este concludent; influențele „durerii leopardine” se așternau pe un sol brăzdat adinec de autorul *Luceafărului*, apreciat de poetul nostru mai cu seamă pentru că-și domina cu seninătate zbuciumul interior. Vorbește deci parnasianul, descoperind noblețea și frumusețea în liniștea culminărilor tragice, nu în dezlănțuirea lor romantică.

Carducci i se descoperă de asemenea în Italia, nu din primul moment, dar curînd după sosirea la Roma; apelul lui la lumea mitologiei și la istorie, în punctele ei de confluență cu legenda, stabilesc terenul pe care e receptată principala înfrîmire din această direcție. Spiritul polemic al italianului așază antichitatea la unul din polii contrastelor violente, de care îi este plină poezia. Adorația sa păgînă se îndreaptă către epoca zeilor antici — în dauna umilinței creștine — către atitudinile eroice, insurgente, către marile acte de voință etc. Ele cuceresc pe poetul român, dar, în locul plasării active, dinamice a lui Carducci, el rămîne la viziuni mitologice însoțite de comentarii tragice, dezarmate, despre nefericiri proprii.

O mare parte din versurile italiene ale lui Duiliu Zamfirescu vor sta sub semnul acestei proiecții metafizice a unor aspirații ideale neimplinite, sub semnul acestui tragism, cu cauze nemărturisite în însăși substanța lor, dar uneori posibil de găsit în biografia scriitorului și atestate de corespondența sa. Decorul plin de imagini ale antichității devine cu consecvență simbolic — un simbol încă rudimentar, fără perfecția macedonskiană — derivat din sensuri figurative consacrate, dintr-o criptică realizată cu ajutorul numelor și alegoriilor mitologice, aflate din tomuri de istorie. Această criptică e traductibilă, nu poetic, ci cu ajutorul dicționarului, deci livrescă, însă e încorporată într-o țesătură de pastel, de idilă, de meditație lirică, prin care se integrează poeziei autentice.

Volumul *Alte orizonturi* se desfășoară într-o mare parte a sa în aceste limite, piesa lui de rezistență, cea mai reușită, și cu viziunea cea mai amplă fiind *Pe Acropole*. Este poate și cea mai „cantabilă”

¹ Scrisoare către Titu Maiorescu, din 18 nov. 1889.

din toate poeziile acestei perioade, mai fastuoasă în imagini de tip homeric, mai patetică, în continuarea feeriei debordante din *Levante și Calavryta*. Lumina e aici selenară, deci prelungind interior dimensiunile, situînd totul în planul incommensurabilului, al impreciziei. Jocul elementelor tabloului nu e unul ținînd de topografie, ci de cronologie. Lumina lunii creează senzația infinitului istoric, nu a celui spațial, suprapunînd trecutul cu prezentul, reprezentînd pe unul prin celălalt.

*Și cînd razele din lună limpezi curg pe a ta frunte
În imensa, infinita liniște de orient,
Din trecut și pîn' la tine se întinde ca o punte,
Peste care tot trecutul se coboară în prezent.*

Discretă în metaforele și comparațiile elementare, în ornamentația de amănunt, expresia nu e, totuși, ca mult departe de Bolintineanu și Alecsandri, și numai rar intersectează teritoriul eminescian. „Luna tragică”, „mută contemplare”, „pacinica singurătate”, „gheara rece”, „umilă scinteie”, „razele din lună limpezi”, „întinsa mării pace” etc., etc. sînt frumoase, cu toate acestea, chiar pentru epoca lor, deși nu se impuneau în primul rînd prin inedit. Însă funcția lor în vers crește dincolo de valoarea autonomă a fiecăreia, prin articularea lor în construcții cu deschideri mult mai largi. „Pacinica singurătate” este a împărăției selenare, contemplată mut de „luna tragică”, ceea ce sună asemănător cu eminesciana „lună, tu, stăpîn-a mării”; în cuprinsul acestei împărății, devenită brusc fantastică, în ireala bătaie a lunii, Partenonul este el însuși real și fantomatic în același timp, adică ruina lui prezentă se suprapune imaginii lui inițiale, desăvîrșite, cea care nu a suferit rigorile succesiunii secolelor. Poezia este retorică în acest punct al ei, în acord cu interjecțiile, uimirile, efuziunile introductive și mai ales cu patetica adresare ulterioară, cînd totul trece de la persoana a treia la a doua, cînd poetul circulă concret în lumea antică rîvnită, coborîtă „în prezent”.

Terminată la acest diapazon, poezia ar fi rămas suspendată artificial; Duiliu Zamfirescu a sfîșiat însă vraja, a destrămat miracolul — ca Grigore Alecsandrescu în *Umbra lui Mircea* sau ca Eminescu în *Egiptul* — a rupt puntea dintre trecut și prezent, făcînd ca nălu-cile omenеști sau zeiești (Pericle, Minerva) să piară și totul să reintre în ciclul vieții autentice, unde prezentul e numai ruina trecutului.

În satira *Către Cleobul*, scrisă tot acum, dar apărută doi ani mai tîrziu și inclusă numai în volumul *Imnuri păgîne*, procedeul va fi

același, compus însă cu o îndrăzneală identificare — răsturnată, caricaturală — a unor vechi figuri mitologice în contemporanii săi din „capitala Isauriei latine”, adică din București! De data aceasta simbolurile, de asemenea livrești, ca în tot ciclul geografiei italice și eline, renunță la efectele prime ale cadrului feeric exterior (lună, „valea clasică” a Atenei, marea alături etc.), în favoarea priveliștilor cu țință socială. Imaginea trecutului rămâne, în zonele ideale, nealterată; ruinele nu pot suplini minunile întregi de odinioară, ci, cel mult, le pot face să rețrăiască în închipuirea poetului, căci „Atena, cum e astăzi, prin nimica nu răspunde/Celeia ce-o am în minte”.

Sensul reveriilor păstrează de la poezia ruinurilor, a lui Volney și a celorlalți romantici ulteriori, tonalitatea tragică, viziunile fantastice, reînvierea epocilor de demult, cu aplicarea spre satiră, prin confruntări exagerate, totdeauna dezastruoase pentru prezent (ca și în *Epigonii* lui Eminescu); se și detașează de ea, în același timp, prin situarea exterioară a poetului, prin contemplarea de la distanță a ambelor priveliști, și cea trecută și cea prezentă, deși întreaga sa ființă e atrasă către cea dintii, făcându-l pe poet să-i ignoreze cu intenție întunecimile și inerentele scăderi.

În afara acestor versuri, definitorii pentru universul inedit al lui Duiliu Zamfirescu — acela dobândit prin plasarea unor întâmplări de acasă în decor roman și atenian — există în *Convorbiri literare* un număr de altele, care continuă cele două linii evidente încă înainte de plecarea lui din țară: una, reprezentată doar prin câteva piese (*Barza, Vara, Cîntec*), se constituie ca o poezie exterioară — lirică a naturii, idilă rustică — de felul celei din ciclul *Lunile*; alta, interioară, intimă, erotică, de atmosferă elegiacă, grațios-madrigalescă, întotdeauna presupunând o destinatară.

Poezia-madrigal, poezia omagială (*Ca un mănunchi de ramuri, Strofe, Doamnei X, La lună, Sonet. Doamnei E.P.*) nu presupune neapărat o profunzime deosebită și poetul o va cultiva cu dezinvoltură toată viața, ca un veșnic îndrăgostit ce se află! Ea implică amabile întorsături de vers, referiri la împrejurări mai adesea ferice, rememorate cu melancolie, și în general virtuozitate în aflarea unor comparații pe cât cu puțință noi, dacă se mai poate afla ceva nou aici, unde farmecul stă în ingenuitatea de a pronunța, cu aer de proprie descoperire, lucruri spuse aidoma de toți îndrăgostiții. Domeniul floral, și în genere acela vegetal, rămâne decisiv pentru termenii de comparație, pentru sistemul de percepții, cum el se menține încă pentru mai tot secolul al XIX-lea erotic, de la Ienăchiță Văcărescu,

excepție făcând Eminescu, singurul anticipând pe poeții secolului următor și mutînd reprezentările iubitei în universul inefabil și transcendent.

Tonalitatea liricii de iubire a poetului prinde unde tragice și cunoaște firesc clipe de exaltare — între ele frecvența cea mai mare înclinînd de partea primelor. Mai puțin predispusă către o filozofie a dragostei — vom vedea însă că tocmai în această direcție va fi înregistrată una din piesele sale capitale — poezia erotică a lui Duiliu Zamfirescu aparține momentului, este rodul vibrației de-o clipă. Instantaneul sentimental își află mai cu înlesnire expresia în madrigal sau în idilă — fie el și pigmentat cu durere — diferențiîndu-se de Eminescu, nu însă de Alecsandri și de pleiada sa de continuatori, de la Depăreașanu și Sihleanu pînă la Coșbuc. În descendența celor dintii, sau anunțîndu-l pe cel din urmă, poetul — socotit mai tîrziu drept un fel de misoghin — e un creator permanent de apologuri la adresa femeii — sau a femeilor — lirica sa numărînd o mulțime de destinatare și muze inspiratoare, în cei patruzeci de ani de poezie, de la Domnișoara Niculescu Aman (1877) și Eliza (1880), pînă la Malvina anului 1918.

Sentimentul unei zădărnicii a iubirii, însă a frumuseții ei chiar în durerea — dulce totuși — a decepțiilor și înșelărilor, este semnul cel mai frecvent sub care se desfășoară lirica erotică a poetului — nici acesta nou, căci îl întîlnim la toți romanticii și, dintre preferințele sale în această perioadă, în primul rînd la Leopardi. Ca și la el, ca și la Eminescu, peisajul selenar e cel care-l cheamă cu mai multă stăruință, și Duiliu Zamfirescu e unul dintre cei mai plini de fantezie cîntăreți ai lunii din literatura noastră pînă la el. Mai rar viziunile mitologice, priveliștea ruinelor, și mai adesea reconstituirile îndepărtatului pămînt natal, sau tristețele apeluri la dragoste, aducerile-aminte ale decepțiilor, își găsesc un cadru prielnic sub bătaia lunii. Mai ales prin acest element predominant al decorului se introduce în poezia sa, și îndeosebi în cea erotică, sentimentalitatea tragică atît de caracteristică. Luna, martora eternă a iubirilor neîmpărtășite, proiectează interior participația cosmică la durerea poetului, lipsit de alinarea dorită, și o transformă într-un ecou al unei tristeți universale.

Capitolul erotic se va prelungi și în celelalte două volume, *Imnuri păgîne* și *Poezii nouă*, în genere fără o evoluție notabilă și în continuare cu acea notă depresivă, care va rămîne un semn al poeziei lui Duiliu Zamfirescu, nu deosebitor față de alți poeți, ci tocmai integrîndu-l speciei. Merită semnalată, în această ordine, lirica sa închinată universului familial, mai greu de identificat cînd se adresează soției

—aceasta asemănătoare cu întreaga sa poezie erotică—și mai lesnicioasă când destinatarul este copilăria (*Noapte bună, Unui copil, Soselec*). Însă chiar din seria primă, câteva pot fi atribuite, cu oarecare certitudine, tovarăsei sale de viață — între acestea, în primul rând, *Doamnei X*, poezie a unei împăcări cu vîrsta și cu trecerea timpului, a conștiinței unei solidarități casnice care înfruntă cu seninătate transformarea iubirii adolescente în sentiment familial statornic. În rest, admirația pentru femei, adorația, sentimentul împărtășit, dătător de accente stenice, vor alterna continuu, ca la toți poeții, cu reproșuri nu o dată promițătoare de vindictă și chiar cu condamnări, transparente prin învăluirile elegante ale versurilor (*Sărmanul cultur, Adio, Plouă, Au mai fost..., De ce te-am iubit?, La un model, Cînd luna bate-n mare etc.*). Vom admira în toate aceași iscusință a construcției poetice, arhitectonica desăvîrșită, euriimiile dătătoare de adevărate incantații — într-un cuvînt, ascultăm armoniile unui savant al versificației vorbind pe portative cunoscute și cu game frecventate asidu de toți poeții.

Fiica Haosului. Unde însă el se încumetă la o filozofie a iubirii este în amplul poem *Fiica Haosului*. Senzația primă este a unui basm, sudat din elemente ale legendei, dar și cu vagi implicații istorice. Eroul e un voinic din seria celor aparținînd poveștilor, adică de neam bun („coborîtor din gînte veche“), localnic dinspre mamă, iar după tată descinzînd „de la Traian“ — deci, simbolic, era un român, fiul unei femei dace și al unui tată roman — „și amîntea, prin chip, străbunii“. Numele lui e Filip de la Severin, prefigurînd prin obîrșie pe viitorul Mirișă, acesta mai aproape de istorie decît de basm.

Jocul între elementele basmului tradițional și acelea create ad-hoc de autor se dezvoltă fără să urmărească o motivație strînsă, o logică perfectă, deoarece poetul e preocupat numai de latura simbolică a eroilor, nu de epica propriu-zisă. El se desfată construind tablouri elocvente prin ele însele, picturale, zăbovind zeci de strofe în comentariu și descripție, dar trece repede peste subiect, expediind narațiunea în câteva versuri sintetice, lucrate cam de mîntuială. În esență, eroul, orbit de o viziune avută în somn, părăsește castelul părintesc, pornind după ipotetica iubită, și trece pe tărîmul celălalt.

Basmul încetează în acest moment, pentru a face loc unei meșesugite alegorii, introduse printr-un schimb de oratorie între voinic și zîna aflată de acesta. El o proclamă pe fată drept „icoana ideală/ A năzuinții de-a iubi“, descoperită în toate formele de viață, în natura întreagă, în permanențele existenței, nepieritoare și eternă. „Te știu

te simt, te și trăiesc,/ Te voi trăi întotdeauna“, declară voinicul, măr-turisînd credința în iubirea supremă, reprezentată nu într-o femeie unică, anumită, concretă, ci în femeie, ca unul din polii existenței umane, justificare și principiu de generare continuă a vieții. De unde și abstracția, mai exact generalitatea, ubicuitatea prezenței fetei în toate componentele universului.

În loc, deci, să adune, să compună portretul femeii adorate din elementele pure înconjurătoare, ca în poezia madrigalescă anterioară, Duiliu Zamfirescu îl difuzează aici în natură, îl dizolvă în principialitatea lui abstractă, ideală. Scena de dragoste, pe care o promitea întîlnirea, se transformă într-o controversă între cele două principii procreatoare, cel feminin aspirînd la fixația celui masculin, la unicitatea acestuia, cel masculin fiind la rîndu-i dornic de pluralitate feminină, de fecundare continuă, care în același timp confirmă și infirmă eternitatea dragostei: o confirmă în măsura în care împreunarea se dorește repetată la nesfîrșit și o infirmă în măsura în care, de fiecare dată, chemarea e spre altă femeie.

Zîna știe acest lucru și îl acceptă cu resemnare, deși e spre nefericirea ei; dar justificările ei nu sînt ale biologiei, ci ale scriitorului însuși. El era acela care acorda principiului masculin dreptul eternității și idealității prin continuă rătăcire erotică: nu căutarea iubirii ideale, a femeii perfecte, ci slăvirea vocației instabilității masculine, ridicată la rangul de lege eternă.

Poemul este tot mai clar o replică la *Lucașfărul* eminescian, cu care se pot stabili numeroase paralelisme. Totodată, însă, el e o cristalizare din filtre mai numeroase. Mai întîi din folclorul românesc, unde Făt-Frumos și Ileana Cosînzeana reprezintă ei înșiși, în multiplicările basmelor, o repetată ilustrare a principiului masculin al vieții, aflat în căutarea neînteruptă a celui feminin. Sursa socratică nu este nici ea exclusă, și nu întimplător, desigur, Duiliu Zamfirescu a tradus un capitol din *Symposiumul* lui Platon, acela al elogiului adus lui Eros de Diotima, unul din cele mai semnificative ale lucrării, aplicat direct la căutarea fatală — la Platon, *reciprocă* — a celor două principii ale vieții, masculin și feminin, pentru a stabili eternitatea iubirii, echivalentă cu viața însăși. O altă sursă, de data aceasta mai îndepărtată și mult mai stilizată, poate fi cea dantescă: Beatrice e nu numai femeia iubită, ci femeia, în idealitatea ei, sau iubirea pură, care, la treapta paradisiacă, se confundă cu viața, cu eternitatea, cu divinitatea. Mitologia a alimentat ea însăși interpretările poetului, care, între Afrodita și rivala ei, statornica Psiche, se pronunță în poem pentru cea de-a doua, dar în linie bărbătească îl preferă pe arzătorul,

pasionatul Apollo, pururi în căutarea dragostei, fericit întotdeauna și la fel de nefericit de fiecare dată.

Tocmai către această continuă căutare îl îndeamnă zîna din poem pe voinic, și el îi dă ascultare, cu credința că se va întoarce la ea, că experiența va aduce confirmarea hotărîrii lui prime, de a trăi permanent o dragoste pură, lăsînd „viesparului omenesc” blestemul și nefericirea de a-și schimba în fiecare lună obiectul patimii.

Dar aici se dovedește ciudata înțelepciune a zinei. Confruntările care au loc prilejuiesc voinicului un proces de clarificare, însă în direcția exact contrarie ideii sale prime și contrarie *Luceafărului* eminescian: lumea îl subjugă pe erou cu beția ei de viață, cu pilduitoarea ei paradă de iubiri terestre. Eroul admiră fascinat triumful principiului fecund al vieții, totul îi vorbește de nuntă, cununie, însoțire, adică de cuplu, de viață în doi, indiferent de statornicie sau nestatornicie. Eternitatea se realizează întreagă, definitivă, în această demonstrativă erupție a ideii de procreare și continuitate a vieții.

Prozaic în destule locuri, iar în altele demonstrativ în formule didactice, nu lipsit de obscurități în simbolistica lui complicată și artificios în descripții, în logica succesiunilor epice, poemul e grandios în filozofia pe care o practică, aceea a unui amor degajat de conveniențe, ca formă a iubirii ideale. Este o concepție mai mult antică, păgînă, decît modernă, în orice caz aparținînd numai cu aproximație secolului în care trăia poetul.

O atare profesie de credință mai întîlnim în poezia sa, de exemplu în patetica *Nu mai plînge*, invitație deschisă la un astfel de amor. Cadrul nu e cel antic și copila căreia se adresează poetul — *Thais*, curtezana simbolică a antichității — e una din vremea mai nouă; nimic nu ne împiedică, așadar, să plasăm totul într-o perioadă contemporană poetului. Chemarea sa: „Vin pe pajiștea pădurii... / Vin cu umerile goale și cu brațele deschise, / Să începem o iubire fără spasmuri, fără vise”, răsună în numele vechiului amor practicat liber de zeli de odinioară, ca treapta cea mai omenească a amorului.

Poezia filozofică a lui Duiliu Zamfirescu nu se oprește la *Fiica Haosului*, nici la teza amorului neîngrădit și, prin aceasta, purificat. Există în poezia din cele trei volume romane un număr de piese care demonstrează efortul său în direcția unei meditații în marginea soartei omului, a vieții, a ciclurilor din natură. Înrudirea cu scepticismul reconstituirilor antice e vizibilă; totuși, această filozofie nu derivă din ele, ci din poziția suspendată a solitarului aflat în pămînt străin, rupt de solul național, de realitățile în care trăise.

Elegia, nelipsită romanticilor, imbia încă finalul de secol, și nu e de mirare că volumul *Alte orizonturi* este inaugurat cu o astfel de poezie (*Fugind de tot*). Chiar cînd nu e direct funerară și cînd se leagă de artă, nu de existența pămîntească, elegia rămîne o modalitate preferată a primului stadiu poetic roman; *Versuri heterometre* înecă tentația continuă spre poezie — o poezie și acum rece, cum va fi în *Către Diana* — o înecă în „marea durerei”, iar viața o învăluie în „umbrele lungi ale serei”. Tristețea și durerea, peisajul noptatic, mai ales cu lună, constituie în continuare sursa poeziei. Lucrul se petrece aidoma în *La lună* („E noaptea caldă...”), *Au mai fost...* și în toate poeziile care fixează direct scene mortuare: *Sonet* („S-a stins, copilă...”), *Ofelia*, *E mort poetul*, *Sihastrul*, *La un model*. Duiliu Zamfirescu a avut o ciudată înclinare către a picta, cu îndemînarea-i cunoscută, nu numai decoruri, ci chiar momente de ceremonial funebru, în care prezența morților împinge elegia la treptele ei supreme. În afara poeziilor de mai sus, toate cu morți, trebuie amintite în această serie *Urseolo* și *Domnița mezină*. Recuzita simbolistă nu evita astfel de tablouri, dimpotrivă, o întreagă direcție „macabră” — ilustrată la noi și de Macedonski — a dat adesea o poezie de valoare; însă la Duiliu Zamfirescu macabrul lipsește cu desăvîrșire. Mai curînd viziunile de acest fel sînt expresia liniștii nirvanice către care, fără filozofia respectivă, ci dintr-un mimetism poetic aparținînd epocii, a fost și el atras. Nu trebuie uitat că *Moartea lupului*, a parnasianului Alfred de Vigny, era încă, la sfîrșitul secolului, un veritabil manifest poetic, prin mesajul ei stoic, prin chemarea la dominarea demnă a morții.

O anumită simbolistică nu lipsește poeziilor funebre ale lui Duiliu Zamfirescu, dar, cum s-a spus, nu în direcția macabrului; dimpotrivă, o seninătate ideală plutește asupra tuturor acestor tablouri, dintre care unul (*Sonet. Către Aspasia lui Leopardi*) e închinat lui Leopardi, el însuși autor al unor viziuni mortuare (*Consalvo* etc.). Poeziile de acest fel se ridică numaidecît spre sensuri cu mult mai largi, implicînd interpretări filozofice. *E mort poetul* rămîne, în ansamblu, o apoteoză, un omagiu adus eternității artei, în spiritul tuturor elegiilor lui Duiliu Zamfirescu; *Sihastrul* înfrînge legitățile omenești și trece către elogiul liniștii nirvanice, de tip eminescian, rară la poetul *Imnurilor păgîne*. Apropiată sensibil ca viziune este *Phenix*, un asemănător imn al aspirației solitare spre perfecțiune și eternitate: în legendara pasăre care se condamnă singură incinerării de vie, cînd îmbătrînește, ca să renască aidoma din propria-i cenușă, poetul descoperă simbolul

sufletului omenesc, întors către aspirații, după fiecare prăbușire interioară, ca o continuă înviere dintr-o moarte pururi repetată.

Eternitatea, într-o accepție dedusă mai puțin din filozofie și ancorată mai ales în domeniul artei, l-a preocupat stăruitor pe poet în anii stagiului roman. Între *eternitate* și *durată* el n-a făcut însă adesea distincția cuvenită și un concept a luat ușor locul celuilalt. Ruinele celebre deveneau pentru el simboluri ale eternității, ca și arta „rece și frumoasă“, ca și zeii, ca iubirea, existența, natura etc. Un bogat vocabular al conceptului de eternitate întâlnim în poezia lui Duiliu Zamfirescu, implicând într-un plan unic noțiuni foarte disparate. Poetul minuieste curent o terminologie sugerind spațiul și timpul infinit sau numai nedeterminat: haos, cosmos, trecut, viitor, nemurire, nemărginire — toate acestea reprezentând ipostaze sau accepții ale eternității și, în orice caz, aspirația către ea. În aceste limite, se poate vorbi în poezia lui Duiliu Zamfirescu de concepte filozofice, de întrebări asupra unei cosmogonii rudimentare, de raportul între gândire și existență, de sensul acesteia din urmă, de tentații gnoseologice etc. În genere, vorbirea sentențioasă, aforistică e nedespărțită de personalitatea scriitorului în toată literatura sa și chiar în viața sa particulară, ea favorizează o astfel de poezie gnostică, ale cărei formule lapidare pot fi confundate chiar cu filozofia. Distincția trebuie făcută, dar exemplele, risipite peste tot în volumele poetului, nu se rezumă la formulări sintetice, ci se vor incursiuni în filozofia propriu-zisă. Dezbaterile despre timp și formă, care „par că se schimbă“ (*De la Villa Tusculana*), viziunea panoramică a cosmosului, cu pământul intercalat între celelalte astre și admirația fără margini pentru ideea de *lege cosmică* (*August*), includerea principiului bipolar al procreației — și de aici a iubirii însăși — între legile existenței și situarea lui concomitentă cu însăși geneza (*Fiica Haosului*), relativizarea, în marginile artei, a ideii de spațiu și de timp, definirea uneia prin alta (*Pe Acropole, Către Cleobul*), identitatea vieții cu ea însăși în varietatea infinită a formelor ei succesive (*Phenix*) — iată tot atâtea chestiuni care, în interpretările poetului, devin nu numai tangente cu filozofia, dar mărturisesc chiar preocupări speculative. Rămase la treapta viziunilor poetice, ele susțin imaginile și le dau profunzime, devin unul din procedeele prin care se constituie simbolurile; cînd însă autorul va încerca să treacă în teritoriul propriu-zis al filozofiei, utilizînd calea teoretică și abstracțiile specifice, rezultatele vor fi de importanță cu totul restrînsă, cum se va întîmpla, în jurul anului 1900, în romanul epistolar *Lydda. Scrisori romane*. Deocamdată însă ne aflăm în ambianța poetică, unde aproximația, care dăunează filozofiei, dobîndește

farmec neprețuit pentru poezie, iar terminologia inexactă, ucigașă prin raport cu știința, capătă în vers aureola ineditului, a expresiei originale. Este ceea ce se întîmplă cu o bună parte din poeziile lui Duiliu Zamfirescu. Ele își trag din contactele superficiale cu filozofia un lustru de *generalitate*, de *abstracție*, pe care mulți contemporani ai săi nu-l realizează și în consecință rămîn la treapta unui descriptivism plat, a poeziei accidentalului, a unei sentimentalități minore. Theodor Șerbănescu, D.C. Ollănescu-Ascanio, Anton Naum, Iuliu Dragomirescu fac parte din această serie și încă ei sînt dintre cei cu rezonanță mai mare în epocă, însă numaidecît stinși în amintirea tuturor. *Eleganța* versurilor lui Duiliu Zamfirescu, atît de frecvent menționată în epocă, vine și pe calea tangențelor filozofice, în afara expresiei propriu-zise; *eleganță* — adică elevație, depășirea rudimentului, părăsirea versificației în termeni curenți, extrași din recuzita vorbirii cotidiene, evitarea comparațiilor și metaforelor simple, uzate, în favoarea celor cu implicații de gândire, care obligă la asocieri și deducții.

Nelinıştea metafizică îl încearcă încă uneori pe poet, ca în poezia *Că poate-atunci...*, într-o formulă pe care o putem numi cu aproximație mioritică, oricum echivalentă, în unele privințe, celei din cunoscuta baladă folclorică, numai că transpusă în peisaj cimpenesc și lipsită de tragedia omorului năprasnic. Dorința de a dormi de veci în „brăzdile cu soare“ ale Bărăganului natal e un deziderat al dezrădăcinatului aflat pe pământ străin, care-și așteaptă întoarcerea în patrie dar, sublimată, este aspirația spre aceeași eternitate, prin contopirea cu natura. Transferul de veșnicie de la urmași către „nesfîrșita curgere de lanuri/În preajma sură a nemărginirii“, cu care se identifică și în care se difuzează poetul, capătă semnificația și proporțiile descoperirii probabile a unei soluții. „Că poate-atunci“ — spune el — gîndurile lui se vor „lega“ din nou cu ale celor în viață și „vraja de morminte“ va fi ruptă, adică va fi înlăturată uitarea, dispariția totală adusă de moarte, și conștiința sa se va încălzi la ideea perpetuării în memoria celor ce supraviețuiesc („înduioșarea tinerii de minte“).

Filozofia lui Duiliu Zamfirescu este, prin urmare, una din expresiile nelinıştii în fața perspectivei morții definitive, totale. Aspirația spre eternitate, prin continuitatea în urmași, prin dăinuirea amintirii, chiar prin posibila nemurire a sufletului, este însă pusă mereu la îndoială de poet. Rechemarea permanentă a vieții de odinioară — cînd ruinele erau construcții întregi — a antichității și mitologiei, este una din experimentările rezistenței elementului uman față cu eternitatea. Încercarea se dovedește un simplu paleativ, căci „toate

sunt încă-n ființă și totuși toate sunt moarte" (*De la Villa Tusculana*); viziunile durează doar o clipă, ele nu rezolvă setea poetului de durată și cu atât mai puțin cea de veșnicie. Singurul teren în care el află o certitudine în această direcție este al artei. În problema esențială, a lui *non omnis moriar*, soluția lui Duiliu Zamfirescu este tot cea horatiană. *E mort poetul, Sihastrul, Versuri heterometre albe* sînt tot atîtea trepte către piesele fundamentale ale temei, *La un model* și *Luceafăr*, ambele incluse în volumul *Poezii nouă*.

În genere, sentimentul eternității și aspirația către eternitate își pot afla motivări în direcția speculației teoretice, fie în filozofia materialistă, fie în cea idealistă — și poetul dă preferință soluției artistice, în esența sa materialistă — sau în meditația cu substrat religios. Duiliu Zamfirescu n-o sokoate incompatibilă nici pe aceasta, însă mistică sa este păgînă, și totdeauna păgînismul s-a învecinat mai curînd cu mitizarea naturii, cu o simbolistică primitivă, în esența ei depărtîndu-se de mistică.

Aici trebuie precizată o nuanță care-l distinge pe poet de italianul Carducci, după modelul căruia a dat unuia din volume titlul *Imnuri păgîne* (1897).

Carducci implica în *Rime nuove* și în *Odi barbare* un întreg program de rupere a tradițiilor consacrate de versificația romantică și un program de întoarcere la forme clasice ale versului, inclusiv la cele ale antichității (saphic, alcaic, asclepiadic).

Inovațiile lui Duiliu Zamfirescu nu pot fi comparate cu ale modelului, într-o perioadă cînd o revoluționare a expresiei poetice avusese loc recent prin Eminescu, lucru de care proaspătul admirator al *Odelor barbare* era perfect conștient.

Dar la Carducci apărea și o revoluție de conținut, care nici ea nu scapă mai tînărului emul, doar că se constituie în alt chip. Este vorba de conceptul de păgînism, înscris ca un al doilea program novator, de astă dată ideologic, în fruntea unei întregi direcții poetice a operei sale. Accepția termenului este, la Carducci, în primul rînd de tehnică poetică, poetul italian definindu-și inovațiile prin „restaurarea“ unor procedee ale poeziei „barbare“, „păgîne“, italiene și europene; dar, nu mai puțin, într-un secol în continuare catolic, el dădea asalt adorației creștinești, propunînd înlocuirea miturilor deduse din legenda lui Hristos, cu acelea ale antichității romane. Zeii în locul sfinților creștini, templele în locul bisericilor, mitologia în locul evangheliei — iată o „restaurare“ de o substanță diferită, un program menit să revoluționeze incomparabil mai adînc decît abordarea unei prozodii părăsite. Agitația poetului este însă limitată în cîmpul artei

și Sfîntul Părinte de la Vatican nu avea de ce-și simți periclitată jurisdicția. Dar pe terenul poetic atacul declanșat este uriaș, cu deosebire în poemul scris în versul saphic, *La izvoarele Clitumno*, cel dintîi din opera lui Carducci pe care-l traduce Duiliu Zamfirescu. E o profesiune de credință atee, al cărei final e convingerea că timpurile moderne, cu muncitori și industrii unde „fluieră aburul“, răstoarnă vraja rea a galileeanului și reînvie gloria antică, păgînă.

Insurecția poetului român e mult mai timidă, dar ea se produce totuși. Evocarea în poezia sa a antichității grecești și romane și situarea acestora la treapta cea mai înaltă a evoluției umanității, are aceeași semnificație ca la Carducci, deși nedeclarată. Duiliu Zamfirescu rămîne în universul unor contraste care dau tinctură acidă poeziilor cu anumite coordonate sociale (*Către Cleobul*, *De la Villa Tusculana*, *Pe Acropole*). Contactele sale cu critica realistă se stabilesc și pe această cale, nu numai prin intermediul prozei, hotărîtoare în materie. Intențiile critice, în raport cu stările de lucruri, rămîn însă implicate, ori de cîte ori poetul părăsește evul contemporan, pentru a se pierde cu închipuirea în lumea antichității, chiar dacă ele nu sînt afirmate direct, ca în satira *Către Cleobul*. Tocmai astfel de intenții sînt cele care justifică părăsirea propriului veac în favoarea universului antic. Dorul „fără sațiu de lumea vremilor duse“ (*De la Villa Tusculana*) nu este numai o vocație irezistibilă către teritorii spectaculare, ci presupune și o atitudine rezervată, dacă nu direct ostilă față de prezent — societate, viață, moravuri etc. În seria evocărilor antice, toate acestea rămîn nenumite, decît cel mult prin caricaturizarea unor practici contemporane și a unor oameni din preajma sa (*Către Cleobul*), sau prin compararea oamenilor și zeilor „de azi“ cu cei „vechi“; o altă serie, de data aceasta direct satirică, mai mult gazetăresc-pamfletară decît propriu-zis poetică, va conține vehemente luări de poziție în problemele politico-sociale curente.

Cel de-al treilea volum tipărit în timpul cît se afla dincolo de hotarele țării, *Poezii nouă*, care marchează o pregnantă revenire a poetului spre teritoriul național, după itinerariile italiene și elene, este și cel mai reprezentativ pentru poezia sa direct socială în formele pamfletului. Veacul era al unei patetice întoarceri către geneza poporului român și — în lipsa unei mitologii antice autohtone — către un ev mediu eroic, sau numai nebuloș, legendar.

Mitizarea trecutului se petrece la Duiliu Zamfirescu și în *Fîoa Haosului*, *Domnița mezină*, dar mai ales, ulterior lui 1900, în *Mirișă* și *Domnița Albă*, care vor constitui polii acestei idealizări a trecutului.

lui românesc, la confluența istoriei cu legenda. Momente propriu-zis istorice sînt însă puține în opera poetului, deși în intenția sa ele trebuiau să se înmulțească; cele cîte există se găsesc exclusiv în volumul din 1899, dar și acestea consemnate aluziv, ca termeni de referință în polemica întreprinsă cu prezentul, cu contemporanii.

În *Bucovina* este invocat Ștefan cel Mare, în termenii și atmosfera din *Doina* eminesciană, pamfletar dar prozaic. *Invectivă*, încă mai otrăvită în limbaj și cu o adresă probabil foarte precisă, ușor de identificat pentru contemporani, e tot un pamflet, ba chiar tot antiliberal, ca modelul, eminescian, al *Scrisorii III*. Mai elevată, pentru că rămasă la treapta evocării istorice, la mesaje generale, fără a coborî în arena politică a zilei, *Buzescu* este una din proclamările crezului național: unirea tuturor românilor — într-o arhitectură savantă, dar cu o expresie în care poezia e de tot firavă. Proclamațiile patetice, programatice, vor ocupa acum un loc copios în toată literatura scriitorului, chiar din romanul *În război*, dar mai ales o dată cu continuarea sa din *Îndreptări*. Gazetăria, întreruptă de mult, retorica de tribună, rîvnită altădată, dar practică sporadic, sînt înviate de ambițiile noi ale poetului. Ele se insinuează în proza și chiar în poezia sa cu rezultate întristătoare. Aforismul, vorbirea gnomică, patosul interior de pînă acum iau direcții discursive sau de pamflet gazetăresc, și ucid arta. Autorul va fi simțit el însuși primejdia și va fi oprit la timp un flux care putea cotorpi inspirația sa, lăsîndu-i drum numai către proză (*Lydda*. *Scrisori romane*, *Îndreptări*, eseul *Literatura română și scriitorii transilvăneni* etc.). Simptomele sînt însă ale unei împușinări a filonului artistic, ceea ce se verifică în activitatea viitoare: de la 1899 pînă la moarte, vreme de aproape un sfert de veac, recolta poetică susține abia un volum, *Pe Marea Neagră*, din care jumătate e ocupată de un singur poem, *Mirișă*, tribut ar și el într-o privință discursivității, gazetăriei. Rare pîlpîiri — fără să știm, de fapt, dacă piesele care sînt date la iveală nu aparțin anilor anteriori — punctează intervalul, atestînd un foc stins, un izvor aproape sleit. Aceasta pînă către sfîrșitul războiului. Dar atunci, o iubire nouă — și fără speranțe — aprinde iar flacăra, și bătrînul bard își regăsește uneltele părăsite, dînd cîteva din cele mai bune versuri ale sale, aparținînd liricii erotice. E greu de precizat dacă sentimentul de dragoste sau mai curînd conștiința zădărniceii lui va dicta delicatele imagini; fapt e că perioada de criză prelungită, începută o dată cu 1900, nu anihilase cu desăvîrșire o vocație care se dovedise fertilă pînă la acest an de hotar.

Pînă la apariția primului volum din ciclul *Comăneștenilor*, Duiliu Zamfirescu era, în conștiința contemporanilor, un prozator al universului urban. Cele două romane anterioare — *În fața vieții* și *Lume nouă și lume veche*... sau chiar trei dacă socotim tot romanul lungă nuvelă *Un drum greșit* — erau continuări ale romanului citadin de felul *Ciocoilor vechi și noi* al lui Filimon, de felul romanelor lui Bolinteanu, sau al trecerii lui Kogălniceanu și Alecsandri prin ispitele genului. Nuvela sa din deceniul premergător *Vieții la țară* continua aceeași linie; nici aceasta și nici proza de mici dimensiuni, din *România liberă*, nu puteau fi apropiate decît prin cîteva excepții neconcludente (*Notarul*, *Din Dobrogea*, *Răzase*) de linia „romanului țărănesc“, inaugurat de Creangă și Slavici.

Existența elementului rustic este însă una dintre cele mai frecvente în proza sa — și în versuri — dar sub alte zodii. Mai întîi, ca decor al unor drame, ai căror eroi sînt toți orășeni; în al doilea rînd, ca arenă de desfășurare a unor întîmplări în care țăranul, ca element primordial specific universului sătesc, rămîne într-un plan secundar, planul prim fiind ocupat de micul sau marele boier de țară.

Romanul Comăneștenilor. Duiliu Zamfirescu era, pînă la ciclul *Comăneștenilor*, rapsodul acestei mici sau mari boierimi cîmpenești, care-și trăia amurgul, asaltată din toate părțile de procese social-economice foarte precise, tot mai accentuate, și în același timp bîntuită, pe lîngă pasiunea politicii, de tendința confortului și siguranței, pe care le ofereau centrele burgheze aglomerate, în special capitala.

Eroii acestei literaturi trăiesc „la țară“, dar au case în București, încep să vînture orașele Europei, către care drumul de fier le dă un acces permanent, își fac studiile acolo și se întorc cu nostalgia marelui oraș, pentru a întreprinde, nu o dată, transformarea micului rest feudal al conacului rustic într-o așezare burgheză modernă. Boierimea aceasta, care oferea un spectacol social extrem de divers, l-a preocupat pe Duiliu Zamfirescu în primele sale schițe, preludii ale viitoarei *Vieții la țară*. Bătrînii clanului trăiau încă în evlavia vechilor așezări, dezorientați și intrigați de prefacerile din preajmă, în vreme ce tinerii, copiii lor, moșteneau toate deprinderile părinților, o dată cu averile, dar aplicau cele însușite în Occidentul civilizat — atunci cînd nu se dedau cu totul noii religii a progresului, privit în laturile lui exterioare, spectaculoase, și în excesele lui (restaurante, săli de joc, curse de cai,

stațiuni estivale costisitoare etc.), tocind în câțiva ani ceea ce înaintașii lor adunaseră sau moșteniseră timp de secole.

Duiliu Zamfirescu e receptiv la ambele ramificații ale clasei, încercând să concilieze generația tânără și civilizată, cu cea vîrstnică, trăgînd către vechime. Nicu Gane, anterior scriitorului, îl precede mai curînd pe Brătescu-Voinești decît pe autorul *Vieții la țară*, sub raportul ideologiei generale, adică situîndu-se, cu o sentimentalitate conservativă încremenită, chiar ușor regresivă, de partea generației, celei mai vechi. Duiliu Zamfirescu va promova cu dezinvoltură elementele dinamice ale clasei, acelea care, trăind în respectul tradiției, nu se vor socoti încurcate de aceasta, ci o vor păstra și o vor valorifica prin transformări judicioase, raționale, beneficiare ale unor idei de real progres. Sașa Comăneșteanu va fi protagonistul acestui spirit al veacului modern, dar ea se constituie ca treapta ultimă, cea mai înaltă, a acelor personaje anterioare, încercate și în schițe și nuvele, ca în adevărate studii pregătitoare ale viitoarei pinze de mari proporții. Matei Damian o va secunda, șlefuit și el la școala Apusului; seria va fi continuată de Mihai Comăneșteanu, de Nicolae Milescu și de episodicele Elena Milescu sau Anna Villara, toți și toate aparținînd vechilor familii boierești autohtone. Ei continuă și duc pe umeri o bogată moștenire, care însă nu-i sclerozează, nu-i cufundă, nu-i face prizonierii unei tradiții stagnante sau parazită ei, ci-i transformă în tot atîtea elemente active, oricare le-au putut fi la un moment dat antecedentele biografice, atracțiile divergente care i-au sustras. E interesant de subliniat de pe acum că factorul decisiv în redresarea lor morală nu va fi o legitate abstractă a clasei, nici măcar interesele economice sau de familie, ci sentimentul național, conștiința apartenenței la un trecut, la o istorie, a datoriei față de mormintele părinților, față de pămîntul pe care au crescut și care i-a hrănit. Nu o bursă a terenului de cultivat, nici un spirit hrăpăreț sau sentimentul proprietății îi mișcă pe acești oameni să-și apere pămînturile, ci obligația intimă de a nu le înstrăina, de a nu le vedea ajunse pe mîna celor care le-ar storce sau, cu un termen mai adecvat, le-ar *exploata*. *Exploatarea* va fi partea lui Scatiu și a protagoniștilor viitorului roman social din secolul următor: *Răscala*, *Noaptea de Sinziene*, 1907 etc.; prin ei va apare și conștiința exploatării oamenilor, o dată cu exploatarea, cu stoarcerea țărîinii.

Spre deosebire de aceștia, Dinu Murguleț nu este un exploatare, dovadă că, nefiind un jucător de cărți, un bețiv etc. și neavînd nici familie grea sau feciori la studii, moșia îi merge în scădere, cu toate că ia în arendă „pe nimic” și alte pămînturi ca să le cultive; de nepri-

cepere în ale cîmpului nu poate fi vorba la el, iar schimbarea climei, pe care o invocă drept scuză personajul (altădată „ploua mai des și mai la vreme”, meditează el), nu este nici ea o explicație a insucceselor sale agricole, de vreme ce vecinul său de moșie, Scatiu, prosperă în aceleași condiții meteorologice.

La fel Sașa, cu toată energia ei în raporturile cu țărani, nu e nici ea o exploatare, în termenii romanului, și cu atît mai puțin Matei Damian. Inițial, stabilirea lui „la țară”, la Ciulniței, el o vedea temporară, determinată de obligația luată în fața mamei sale muribunde, ca „să alcătuiască averea la loc, să ajute pe țărani a ieși din mizerie, se gîndea să le facă școală și să-i vadă înflorind” — după care nimic nu l-ar fi reținut în locurile de baștină, ci totul îl chema „în străinătate”, acolo unde fusese „vesel și fericit”; pentru el era de neconceput că „se poate cineva îmbogăți din agricultură”.

Moșia Sașei e un model de fermă, începînd cu casa, veche și aceasta, moștenită dar modernizată. „Se vedea numaidecît că un stăpîn harnic cheltuise bani cu gust. Matei cunoștea casa Comăneștenilor, dar acum i se părea a avea un aer mai tînăr, mai elegant”.

Ne aflăm deci în mediul rustic, „la țară”, cum ne vestește romanul prin titlul său, dar nu între țărani, ci într-o lume care constituia mici oaze urbane, mai exact *moderne*, în mijlocul satului, sau al cîmpului, adevărate centre de existență stabilă ale unei clase, conservatoare în esența ei, care se adapta grabnic la progres. Tocmai permanența locatarului — a stăpînului — impunea tipul relațiilor cu țărani, fără participația cărora era cu neputință însăși existența moșierului. Sașa era perfect conștient de acest lucru și îi prezintă lui Matei o exortatie de o logică impecabilă, obiectivă și realistă. Țăranul, spunea ea, a devenit nu numai prudent, dar și refractar din principiu față de moșier și aceasta din cauza modului „cum a fost tratat... pînă acuma; toți, din toate părțile, l-au mîncat și l-au înșelat cît au putut. Arendașul, fie grec, fie bulgar, fie român, e același peste tot: el nu caută decît să se îmbogățească; dovadă Scatiu și cîți ca el.” Arendașul era un element *trecător* într-un mediu de valori *stabile*, un profesionist al cultivării pămîntului într-o lume care însă plasa țărîna între permanențele ei sufletești și istorice, prima dintre ele. Moșierul, ca și țăranul — cu sau fără un petec de ogor — erau legați de pămînt, arendașul numai de recoltă. El se va lega *anual* de o moșie, cu care ceilalți au legături de generații întregi — și dacă alta îi oferă o recoltă mai mare, cu investiții și riscuri mai puține, atunci o va prefera pe aceea.

Lumea umilă a satului s-a deprins să facă diferența aceasta din momentul când s-a ivit profesionistul cu anul în cultura agricolă — arendașul — și Sașa îi explică lui Matei că, pornind de la această împrejurare, boierul este și el „socotit de țaran ca dușmanul lui firesc”. Boierul, în genere — nu numai arendașul. Chiar un personaj foarte rațional și programatic pentru scriitor, cum e Sașa, pune la o altă pe boier și pe arendaș, și nu fără motive puternice. Nici nu e vorba de o regretabilă confuzie a țaranului, de vreme ce același personaj afirmase cu o clipă mai înainte că „toți, din toate părțile, l-au mincat (pe țaran, n.n.) și l-au înșelat cum au putut”. Toți, adică arendașul și boierul deopotrivă, sau cel puțin o bună parte a boierilor. Un anumit profesionalism arendașesc al culturii pământului aparține și boierimii, în conștiința lui Duiliu Zamfirescu, nu pentru că și boierii luau uneori terenuri în arendă, ci pentru că instituiau pe moșiile lor tipuri de cultură și practici ca ale lui Scatiu, în raporturile cu țaranii.

Dezbateră între Matei și Sașa în *Viața la țară* este cu totul concludentă pentru faptul că scriitorul nu realizează în romanul său o simplă poveste idilică de frăție între moșier și țaran, ci pătrunde în mecanismul complicat al unei întregi rețele de legături și interese care apropiu sau opuneau trinitatea țaran—moșier—arendăș. Înțelepciunea practică a vechilor stăpînitori de pămînturi acceptase necesitatea acordului cu țaranii recent împroprietăriți, dar și aceștia aveau încă nevoie de moșier pentru a-și acoperi nevoile, pe care micul lor ogor nu le rezolva. Și unii și alții se cultivau reciproc, sau trebuiau să se cultive — sugerează romanul. Că Sașa, și o dată cu ea autorul, simplifică într-o măsură și poleiește cu aur anumite stări de lucruri este neîndoios, dar scurta dizertație pe care personajul i-o ține, în acest punct al romanului, lui Matei Damian, clarifică una din componentele ideologiei de la care a pornit Duiliu Zamfirescu în primele două romane ale ciclului. Anume, dependența relativă a marii culturi de micul proprietar de pămînt, de țaran, în condițiile imediat următoare reformei lui Cuza, atunci când pauperizarea acestei categorii încă nu se desfășura vertiginos, ca după 1900, când deci arendași de felul lui Scatiu adunau terenuri și deveneau la rîndul lor mari proprietari, nu prin cumpărarea ogoarelor țărănești, în primul rînd, ci prin ruinarea boierilor.

Conflictul din roman, între Scatiu și țarani, în care vor interveni autoritățile, vor avea loc încăierări și în cele din urmă arendașul ajuns proprietar își va pierde viața, era de această natură: Scatiu cerea o nouă hotărnicire, pe baza legii din 1887, care amenda în folosul proprietarilor legea lui Cuza; țaranii voiau să se rămînă la cea veche, din 1864, în caz contrar urmînd să piardă pămînturile, acestea trebuind să

revină statului și să treacă asupra lui Scatiu, care luase în arendă moșia *întreagă*, inclusiv ceea ce se distribuise prin împroprietărire, dar nu se prevăzuse exact în documentele oficiale.

Între mobilurile care agită personajele romanului sub raport social-economic, *exploatarea pămîntului* — și a țărănimii — este deci o chestiune de plan secund; esențială este problema *proprietății pămîntului*. Lucrul este cît se poate de important, pentru că pe această albie intervin problemele de conștiință, de sentiment național, de solidaritate între boier și țaran, care fac front comun împotriva dușmanului comun, arendașul, exploatarea nemilos, fără scrupule, deopotrivă al pămîntului, al moșierului și al țaranului. Redusă la raporturi stricte de muncă, de învoieli agricole, de repartitie a recoltei, problematica romanului ar fi luat alte direcții și e clar că eroii moșieri (Dinu Murculeț, Sașa Comăneșteanu, Mihai, Matei Damian) ar fi fost aruncați în tabăra exploatare, alături de Scatiu — ar fi fost niște Scatii, mai puțin înverșunați, dar niște Scatii, lucru pe care Duiliu Zamfirescu îl amintește în treacăt, stabilindu-și însă cîmpul de investigații în alte zone. Sensurile cărții ar fi fost primejduite fundamental dacă ea ar fi abordat chestiunea exploatarei, a relațiilor de muncă, iar scriitorul ar fi căutat argumente în favoarea proprietarilor de pămînt, a moșierilor, inclusiv a Scatiilor; dacă el ar fi trecut integral de partea țaranilor, ne-am fi aflat în plină *Răscoală* a lui Rebreanu, care aparține însă unei viziuni derivate din stări de lucruri ulterioare cu o întreagă epocă istorică. Duiliu Zamfirescu analizează lucid și complex, în romanul său, relații autentice din domeniul agricol, acele relații cărora semănătorismul de peste un deceniu urma să le dea o interpretare trunchiată, convertindu-le din materie socială în materie strict politică. Cu toate acestea, prin ceea ce însuși semănătorismul politic avea real în punctele sale de plecare (de exemplu o anumită comunitate de interese între moșierul tradițional și țaran, față cu arendașul și implicit cu chiaburul, idealizat de semănătorism ca „gospodar” model), el ar fi trebuit să-și recunoască o ascendență în cele două romane ale lui Duiliu Zamfirescu. Dacă lucrul nu s-a petrecut, aceasta nu e, simplu, din cauza animozităților literare sau a controverselor pe care scriitorul le-a avut constant cu liberalii, promotorii primi ai semănătorismului; rațiunile împrejurării trebuie căutate și în însăși substanța romanelor, unde suprapunerile cu ideologia semănătoristă erau numai parțiale și nu totdeauna privind laturile de bază ale chestiunii.

Duiliu Zamfirescu este și unul dintre primii scriitori ai dezrădăcînării, abordată în nuvelele și romanele sale dintr-un unghi care-l diferențiază de poporanismul viitor. Nu opoziția sat-orăș determină criza

de conștiință a personajelor din categoria care poate fi numită a dezrădăcinaților, ci cauze de altă natură. De ce natură sînt acestea? Dezrădăcinații poporanismului vor fi descendenții familiilor țărănești cărora metropola capitalistă le zdruncină iremediabil fondul sufletec. Procesul implică deci, la poporaniști, deklasarea. Dezrădăcinații lui Duiliu Zamfirescu parcurg drumuri diferite și în nici un caz nu sînt niște declasați. Criza lor nu provine din determinante sociale, de clasă, ci, dacă se poate spune, dintr-o bruscă activare a sentimentului național, a conștiinței tradițiilor și a datoriilor către ele, a dorului de geografia natală.

Suita de eroi și întâmplări, problematica ciclului, l-au însoțit pe scriitor două treimi din viața sa, din perioada debutului, cînd nu împlinise încă 25 de ani. Decenii la rînd s-a încheiat acest roman, cel mai amplu din cîte s-au scris în literatura română pînă la primul război mondial, elaborat în cea mai mare durată de timp și cuprinzînd o epocă de aproape jumătate de secol, începînd dinainte de 1870. Sursele lui, așa cum se pot urmări amănunțit în notele însoțitoare ale ediției de față, pornesc de la începutul de revoltă țărănească, de la Bordeni-Scorțeni Prahova, din august 1883. Ele sînt concretizate prima oară în piesa de teatru *Prea tîrziu*, scrisă în colaborare cu actorul Ștefan Vellescu și prezentată, cu rezultat nedecis, la concursul anual, organizat de Teatrul Național.

Reluarea întregii dezbateri după un deceniu, în termeni noi, cu o problematică mult mai complexă și cu personaje primenite radical, este și la el, ca la eroii săi, rezultatul unei vii intensificări a sentimentului tragic al depărtării de patrie, a senzației unei singurătăți de un tip anumit — o înstrăinare pentru care, pe căi diferite, scriitorul simțea nevoia unor puternice compensări. Terenul unde are loc principala compensare este acela al idealizării modului de viață socotit cel mai propriu patriei: conviețuirea în peisaj rustic, nealterat de infiltrații impure — civilizația nu face parte în nici un caz dintre acestea, „impuritatea” de esență fiind elementul străin de pămînt, arendașul — a moșierului autohton, de tradiție, cu țăranul care își iubește instinctual dar și conștient locurile natale și pămîntul pe care îl lucrează.

Romanul era menit deci să fie opera unui militant și expresia unui program, acela de a da „o ieoană adevărată a cîmpului, sau poate și mai puțin decît atît: o iluzie a mea despre asta”¹, „o puternică și sănătoasă notă a pămîntului nostru românesc”². „O notă puternică”, adică

¹ Scrisoare către Titu Maiorescu, din 6 aug. 1893.

² Scrisoare către Iacob Negruzzi, din 13/25 ian. 1894.

socotită autentică; și o notă „sănătoasă”, adică pilduitoare, cu funcție social-educativă precisă.

Din această configurare inițială, teoretică, a țărilor romanului, pare să lipsească figura lui Scatiu. El însă trebuie presupus, și corespondența scriitorului cu Maiorescu ni-l indică drept cel față de care se definesc pozițiile cheie. Fostul arendaș, care nu mai e țăran, parvenitul, care nu e încă boier, e corpul străin, distonant în toată ambianța, elementul needucabil, față de care eroii și autorul procedează prin opoziție. Nimeni nu-l acceptă din cei ce reprezintă o valoare în vreunul din planurile existenței, toți îl repudiază, oricît el se insinuează între dinșii, li se impune, îi violentează în ceea ce au ei pur, ideal.

Față de el și față de cei aparținînd categoriei lui (primarul, avocatul, circumarul local, subprefectul etc.), scriitorul împrumută mijloacele satirei și grotescului, îngroșînd pînă la extrem ceea ce e negativ în ei, reducîndu-le de fapt caracterul la schema primordiale a viciului lor. O reducere asemănătoare — și din aceleași motive — la trăsăturile de bază, se petrece și cu alți eroi, aceștia pozitivi. De unde, lucru constatat de comentatori, personajele centrale, tăiate în linii drepte, fără nuanțele, mlădierile realismului, și cu psihologie sumară; în schimb, proporțional, mai multă varietate, mai multă expresie la eroii de al doilea plan, și o gamă bogată de trepte intermediare în descrierea naturii lor specifice, ca și a faptelor secundare. A trage de aici concluzia unei incapacități funciare a scriitorului în direcția picturii caracterelor și în analiză, așa cum s-a făcut nu o dată, ar fi pripit și nedrept, de vreme ce astfel de pictură și astfel de analiză există în romanele și nuvelele sale. Realismul scriitorului era însă disciplinat, temperat de o concepție clasicistă asupra romanului, care și-a avut în *Viața la țară* mostra cea mai reușită, după *Ciocoi vechi și noi*, însă necontinuată în secolul următor. De impus, s-a impus, îndeosebi în perioada interbelică, romanul balzacian, cel zolist, tolstoian, dostoevskian, nu însă acela al structurilor clasice.

Totuși, Duiliu Zamfirescu este, la noi, premergător chiar al unor atări direcții, pentru meritul de a fi călcat zone cu desăvîrșire nestrăbătute pînă la el și de a fi stabilit jaloane, puncte de plecare pentru toate formulele amintite. Pe bună dreptate, Pompiliu Constantinescu îl socotea fondatorul romanului nostru național, și aceasta nu numai pentru ciclul Comăneștenilor, dar și pentru că este primul, la noi, care constituie o teorie a romanului, în corespondență și în articolele publicate în presă.¹

¹ Pompiliu Constantinescu, *Rememorare*, în *Vremea*, 21 iulie 1942.

Scriitorul venea pe un teritoriu puțin populat înaintea sa, și mai ales de exemplare lipsite de virtutea de a înfrunta timpul. *Manoil* și *Elena*, *Ciocoi* vechi și noi și, poate, *Mihai Vereanu* al lui Iacob Negruzzi sau *Ursita* de Hasdeu sînt singurele mai cunoscute — pentru că numele autorilor și-au dobîndit autoritate din alte pricini. Poate *Brazi și putregai* al lui Nicolae Xenopol să trebuiască adăugat scurtei înșirui de mai sus, pentru a nu nedreptăți o carte uitată de atunci încolo, dar prețuită în epocă și înrudită cu a scriitorului nostru, printr-o asemănătoare explozie a țărănilor, care se dezlănțuie împotriva unui moșier tiranic și-l ucid, ca pe Scatiu.

Comună le este tuturor acestor romane, și acelora ale lui Duiliu Zamfirescu, aplicarea către stampe, către descrieri de epocă, în bună tradiție realistă balzaciană sau flaubertiană. Romanul romantic se dezvoltă la noi într-o urzeală realistă, care face ca fondul îndepărtat al evenimentelor să fie mai totdeauna de cronică socială și politică, dar epica și tipologia continuînd să rămînă romantice.

În acest context, înflorirea tipologiei dinafara cursului principal al intrigii, sau a aceleia numai tangențial implicate în ea, a personajelor secundare, acționînd în episoade oarecum colaterale și în decoruri mai puțin integrate în sfera activă a romanului, face totdeauna farmecul acestor cărți și întemeiază romanul realist autentic. Duiliu Zamfirescu va da o mare extensie acestei dimensiuni de al doilea plan, în toate romanele sale, de la *Amintiri din vremuri* (*Cum a iubit Depărățeanu*), *În fața vieții* și *Lume nouă și lume veche*, pînă la *În război* și *Anna*; mai mult, el va dezvolta o teorie a utilității ei, chiar a caracterului ei indispensabil. În fond, evoluția lui Scatiu în *Viața la țară* e secundară în raport cu epica principală, la fel a baciului Micu și a Floarei, a conflictului dintre Scatiu și țărani; accentul prim cade pe destinul cuplului Matei-Sașa. Prin ei se introduce problematica majoră a romanului și se dau răspunsurile esențiale; numai raportul Matei-Sașa se rezolvă la finele cărții, toate celelalte rămîn probleme deschise — nu atît pentru că autorul avea de gînd să le continue în alt roman, dar pentru că, fiind acțiuni de plan secund, ele aveau dreptul, în concepția sa, la suspensie, la nerezolvare, după tehnica romanului realist modern. Maiorescu se dovedea, ca om al teoriei, înapoia scriitorului cînd își făcea, în scrisoarea din 20 mai 1895, rezervele asupra romanului tocmai în aceste puncte. Criticii mai tineri din redacție, Mihail Dragomirescu, Dimitrie Evolveanu, I.A. Rădulescu (Pogoneanu) au fost mult mai receptivi și au declarat fără ocol în adunările Junimii că *Viața la țară* „e cel mai bun roman ce-l avem pînă acum în românește“, după cum consemnează Maiorescu în aceeași scrisoare. Aceasta va fi și părerea altor critici

contemporani, dar tineri, începînd cu H. Sanielevici — cel dinainte de articolele în chestiunea *Poporanismului în literatură*, cînd se recuză — și mergînd pînă la E. Lovinescu, viitor teoretician al modernismului.

Mai la curent cu pașii imenși făcuți în romanul european, și lector cu continuitate al unora dintre aparițiile noi, scriitorul era mai apropiat de diapazonul gîndirii lor, chiar dacă în poezie va rămîne ancorat de idealul său neoclasic, iar în 1916 se va afla, față cu poezia modernă, exact în situația în care era, față cu el, la 1895, Maiorescu, în chestiunea romanului.

Duiliu Zamfirescu este, cum s-a arătat, unul dintre protagoniștii romanului citadin, căruia îi prezicea cel mai mare viitor. Pentru el, romanul modern era acela al lumii urbane. Capacitatea unor intense vibrații interioare el o atribuia numai orășeanului, lucru explicabil în epoca maximei difuzări a lui Stendhal, Balzac, Dickens, Flaubert, Zola, Cehov.

„În desfășurarea întîmplărilor (din *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*, n.n.), țărani se mișcă numai ca mase colective, fiindcă așa îi cred eu interesanți, așa sunt ei o putere și numai așa psihologia lor poate da nota caracteristică a unui țaran. Altfel, individual, ei nu pot forma subiectul unui roman“¹

În consecință, și practic — în literatura sa — și teoretic, el militează pentru romanul citadin. „De cîte ori nu mă mir de sărăcia de invențiune a romancierilor moderni, cînd viața pe scena orașelor mari e atît de plină de lucruri interesante!“² Afirmatia e absolut justă, dar conținînd în ea germenul erorii, atunci cînd e alăturată celei despre incapacitatea mediului țărănesc de a oferi literaturii eroul complex, cu o bogată și nuanțată viață interioară, aceasta socotită drept semnul indispensabil al romanului. Scriitorul plasa lumea satului prea aproape de natură, de rudiment, pentru a-i putea conferi capacitatea rafinelor volute psihologice ale intelectualului — confundat de el cu citadinul. Lucrul nu trebuie totuși înțeles ca o formă de dispreț față de țărănime; dimpotrivă, atunci cînd o acceptă ca erou de roman, deci acționînd ca *masă*, el o admiră fără rezerve și-i atribuie virtuți deosebite. Statornicia și puritatea sufletească a baciului Micu, dragostea lui pentru un cîine, abnegația patriotică a reparației lui la lume atunci cînd e vorba de participarea la război — sînt cîteva din ipostazele sufletului „colectiv“

¹ Scrisoare către Titu Maiorescu, din 13/25 sept. 1895, în timp ce scria la *Tănase Scatiu*. Duiliu Zamfirescu polemiza cu Slavici (*Moara cu noroc*, *Gura satului* etc.) și cu Caragiale (*Năpasta*), dar observațiile sale au pretenții de teze teoretice, deci trebuie considerate ca atare.

² Scrisoare către Titu Maiorescu, din 18/31 ian. 1900.

al țărânimii în viziunea scriitorului. Duiliu Zamfirescu nu observa, totuși, că teoria sa despre posibilitatea eroului țăran exclusiv sub formă de „mase colective” era subminată prin însăși prezența în roman a unui om al acestei lumi, cu o biografie proprie cum e baciul Micu. În fond, acesta e, în *Viața la țară*, în *război* și *Indreptări*, construit în linia mari, asemănător cu Scatiu, din punctul de vedere al „realismului clasic” al autorului; am spune chiar că el e mai bogat sufletește, cu drame interioare intense, cu salturi de conștiință, pe care nu le are Scatiu, personaj dominat de o pasiune unică: foamea lui neistovită de avere, de parvenire. Ca orice teorie exclusivistă, și cea cu privire la prezența *colectivă* a țărânimii în roman își avea eșecurile ei, începând de la practica proprie a celui care a elaborat-o. Însă trebuie să acceptăm cealaltă parte a afirmației, anume, cea privind universul citadin. Între promotorii literari ai acestui univers este autorul *Vieții la țară*.

Duiliu Zamfirescu reprezintă la noi, prin teoria sa, și un alt stadiu al romanului european, unul mai nou, mai modern decât acela reprezentat de Balzac și Stendhal. La aceștia, personajele aparținând lumii burgheze aveau un comportament frust, o franchețe a dezvăluirii exacte a personalității lor, spre deosebire de complicatele psihologii construite mai întâi de romancierii ruși și apoi generalizate în toată Europa sfârșitului de secol. Scriitorul intuia cu agerime nu numai mediul social diferit, ci și căile noi ale prozei de analiză, pe care el însuși nu a frecventat-o decât sumar (în *Lydda*, *Indreptări*, în nuvela *Petrică*), recunoscându-și sincer carența unei anumite uniformități în conturarea caracterelor. Dar ispita bogatei analize interioare l-a încercat nu o dată pe scriitor, el și-a dat bine seama că proza evolua într-acolo. Literatura sa rămâne însă la trepte mai de început ale romanului. Duiliu Zamfirescu e un tolstoian, orbit de strălucirea lui Dostoievski, dar mișcându-se cu mai mare ușurință în sferile romanticilor francezi tîrzii și urcînd cu vrednicie abia către Balzac. Ca și în poezie, în proza sa vedem că se petrece o întretăiere de direcții fertile ale prozei europene, ceea ce a făcut ca romanele sale, și îndeosebi ciclul Comăneștenilor, să stea la punctul de plecare al romanului românesc modern.

Viața la țară și *Tănase Scatiu* sînt primele noastre romane în care ideile socialiste, cu toată distanța intenționată de scriitor față de ele, își află în paginile lor un echivalent dacă nu prin ecouri directe, în orice caz prin alimentarea din cel puțin o sursă comună: permanenta radicalizare a țărânimii, începută din perioada împroprietăririi lui Cuza și ajunsă în ultimul deceniu al secolului la o adevărată stare revoluționară. Urzeala politico-socială este deci *ulterioară* cronologiei efective a romanelor, însă, considerată în momentul pentru care ea este plauzibilă,

lă, rămîne autentică. Ea adăpostește și potențează citeva istorii foarte omenesti, citeva drame, prilejuind autorului o dezbatere despre fericirea umană, urmărită pe diverse planuri: în avere, în dragoste, în viața liberă de orice constrînger, în cea conștientă de rigori și rațiuni superioare (intime sau cetățenești) etc. Fiecare din aceste planuri relevă existențe obișnuite ale unor oameni dintre cei mai obișnuiți, caracteristici nuelisticii scriitorului din perioada 1886—1888.

Viața la țară și *Tănase Scatiu* epuizează practic substanța epică ce putea fi generată de laturile acțiunii cuprinse în schemele subiectului, intenționate de autor. Deși personajele principale din cele două romane își prelungesc toate existența dincolo de granița celui de-al doilea volum, numai unul singur dintre acestea rămîne în prim plan: Mihai Comăneșteanu. Lumea lui, din care a fost înlăturată categoria Scatiilor, trăiește prin el confruntarea cu cel mai mare eveniment național al epocii, fortifiant, recuperator de energie, regenerativ: războiul de independență.

Necesitatea de a multiplica prezența categoriilor care trebuie să treacă eroic prin război — de unde categoria lui Scatiu rămîne definitiv exclusă — determină apariția unor personaje noi, care atrag pe rînd atenția romancierului: Nicolae Milescu, maiorul Șonțu, trei femei — Anna Villara, sora ei, Elena Milescu, Natalia Canta — și, în fine, citeva figuri episodice de țărani.

Toți și toate circulă viu în cel de-al treilea volum al ciclului, în *război*, deschizînd drumuri noi ale acțiunii, care se curmă însă brusc, lăsînd toate firele suspendate, și romanul se încheie asupra unui moment patetic, cînd au loc sacrificii supreme pentru patrie. Aparițiile secundare — îndeosebi femeile, cu cortegiul lor de întîmplări erotice — pălesc, deci, chiar trebuie să dispară cu totul. Scriitorul a simțit exact acest lucru și, după ce a lăsat încă mai dinainte latura *individuală* a destinelor pe planul al doilea, el întrerupe epica în punctul suprem al luptei, trecînd la o consemnare de proces-verbal, al cărei punct culminant — și final — e moartea axului romanului, Mihai Comăneșteanu. Aureolat și profetic, ca în tragediile antice, acesta se chinuie îndelung, sfîșietor, silind pe cei din jur la confruntări tragice și pronunțînd fraze memorabile: „Trebuie să plîngeți și trebuie să vă renașteți”... „Să vă regenerați prin lacrimi, cum ne-am regenerat noi prin singe” etc.

Prima parte a ciclului se încheie deci într-o tonalitate elevată, pilduitoare; intenția de a duce mai departe personajele rămase în viață (Sașa cu Matei, baciul Micu, Anna Villara, Natalia, Elena Milescu)

nu-l ispita încă, de altfel și pentru că problematica fiecăruia dintre personajele de mai sus era practic sfârșită, în raport cu datele fundamentale social-umane din cele trei cărți.

Ritmul acțiunii din *Viața la țară*, *Tănase Scatiu* și *În război* și chiar modalitatea generală a compoziției nu sînt aceleași. Primul și al doilea se desfășoară mai lent, un fel de lene epică se înstăpînește în pagini, invitînd la degustarea domoală a tuturor amănuntelor. Scriitorul are timp să descrie pe larg cîmpia Bărăganului în dimineți însorite, să-i creeze lui Matei răgazul unor meditații despre mișcarea astrelor, despre viață și moarte etc. Scene tihnite de interior, plimbări pe lac, sau, prin contrast, notarea meticuloasă a poltroneriilor lui Scatiu, a frămîntărilor baciului Micu etc., ocupă în *Viața la țară* și *Tănase Scatiu* întinderi mai mari de spațiu, rețin atenția autorului mai mult decît o fac scene asemănătoare în cel de-al treilea volum al ciclului, unde sînt numai decît puse sau sub apăsarea furtunilor interioare, ale dragostei pătimașe pentru Mihai, care le consumă pe Anna și Natalia, sau sub aceea exterioară a războiului, căruia i se subordonează totul. Așa se va întîmpla cu singura scenă de lirism pașnic din *În război*, aceea unde Milescu compune inspirat o variantă după *Lorelei* și o melodie adecvată; scena e situată sub semnul unei tensiuni în care se simte nelămurit amenințarea unor primejdii viitoare. În acest al treilea volum crîsparea determinată de război dinamitează tihna vieții de la țară, într-alt chip decît o tulbură Scatiu. Prezența lui Nicolae Milescu e hotărîtoare și ea pentru ritmul trepidant al romanului. Personajul, construit parcă numai din contraste, virtejuri, sonorități maxime și urgii, este el însuși o imagine civilă a războiului. Impetuosul și irezistibilul personaj amenința la un moment dat să ocupe — sau, în stilul comportărilor lui, să cotopească — întregul roman; dar, cu un admirabil echilibru, scriitorul îl pune la un loc rezonabil și readuce în prim plan pe Comăneșteanu, completînd în continuare tabloul participărilor la război cu soții celor două surori mai mici ale Săgei, cu Matei Damian, devenit medic de front, cu baciul Micu, reapărut voluntar după o lungă absență, într-un cuvînt cu toate valorile stabile din romanele anterioare. În plus, de un loc preferențial se bucură maiorul Șonțu și masa țărănilor soldați. Totul însă se transformă într-un film grăbit, panoramic, într-un fel de jurnal de război, în care detaliile mișcării interioare sînt mereu mai sumare, cu cît ne apropiem de tensiunea scenei de bătălie. Fără să o spună direct, dar sugerînd-o prin toate componentele epicii, scriitorul are conștiința clară că individualitățile distincte de pînă acum, din viața obișnuită, au devenit ele însele forță

colectivă, s-au transformat, în fața evenimentului național, în „armată”. Tot astfel, țărăni din romanele anterioare acționau unitar, în masă, mai puțin pentru ceea ce argumenta scriitorul în chip teoretic — că „așa sunt ei o putere și numai așa psihologia lor poate da o notă caracteristică a unui țăran”, că „individual, ei nu pot forma subiectul unui roman” — și mai mult pentru că problema concretă din roman era una privind ansamblul, viața sau moartea categoriei întregi, și nu îngăduia, în momentele respective ale acțiunii, particularizări, individualizări.

Deosebirea de ritm este accentuată și potențată prin apelul, în cel de-al treilea roman, la documentul istoric autentic, pentru care în genere Duiliu Zamfirescu are puțină prefuire. Tehnica reportajului domină în partea descrițiilor de război, unde se dă un loc amplu ordinilor de zi pe armată, elocvente tocmai prin uscăciunea lor pitorească. Scriitorul a trebuit să și le apere cu tenacitate — și cu rezultate minore — împotriva necruțătorului bisturiu al lui Maiorescu, și în această chestiune partizan al unor viziuni mai vechi despre proză. G. Călinescu va socoti că procedeul e cu adevărat modern, pentru momentul respectiv: „Un scriitor român teoretician al autenticității, al procesului verbal, în linia lui Stendhal și André Gide, la 1890 (de fapt, la 1897!, n.n.), un antistilist, deci un anti-flaubertian în epoca de bîntuire a flaubertianismului, pare paradoxal”¹; dar Duiliu Zamfirescu o făcuse în deplină cunoștință de cauză — spune G. Călinescu în continuarea demonstrației sale.

Este evident și de aici că deosebirea de ritm între primele două romane și al treilea nu este întîmplătoare, ci e obținută în mod conștient, printr-o adecvare, în acesta ultim, a tehnicii compoziționale la pregătirea finalului războinic.

Nu numai ritmul epicii, dar și epica însăși are importante variații de structură între începutul trilogiei și finalul ei. Primele două romane se organizează într-o măsură mai mare decît al treilea din scene ale vieții sociale, raporturile de acest ordin ocupă locul esențial în *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*, conflictele cele mai importante aparțin aici aceluiași domeniu. Acțiunea demarează cu o confruntare generală a personajelor principale din primele trei romane, în primul rînd a celor patru ipostaze, socotite de bază, în atitudinea față de pămînt, de avere: Dinu Murguleț, Sașa, Matei și Tănase Scatiu. Primul este contemplator, totdeauna în expectativă, moderat în acțiuni, lipsit de îndrăzneală, mai mult resemnat sau fatalist în chestiunile practice,

¹ *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Ed. Fundațiilor, 1941, p. 474.

dar inversunat în păstrarea valorilor morale; Sașa este opusul lui, spiritul activ al vieții rustice, declanșat cu voluptăți de creație, chibzuit fără meschinărie, econom cu generozitate, lipsit cu desăvârșire de egoism acaparator și hrăpăreț; Matei Damian se situează la jumătate cale între ei: firea îl trage către cel dintâi, însă rațiunea îl îndeamnă spre a doua — el va deveni deci un om practic, dar cu o poezie necunoscută ambilor, filozof al renunțărilor față de ce e trecător, în favoarea permanențelor superioare. Scatiu e acaparatorul hrăpăreț, spoliatorul țăranilor și moșierilor, deopotrivă, pe care îi împinge la ruină — pe unii înșelându-i, tirindu-i în judecăți, pe alții vinzându-i să le dea bani cu o camătă epuizantă și apoi să le înhațe moșiile. El nu cultivă pământul ci îl stoarce; nu cumpără terenuri, ci inghite; nu are raporturi cu oamenii, ci e sălbatic, cu ipocrizie sau cu violență, după rangul și forța socială a adversarului. Activ dar circotaș, arogant, incult, bătăran, tiranic, el acumulează toate tarele posibile în expresia lor paroxistică.

Primele două romane ale ciclului cuprind rechizitoriul, amplu ramificat, dresat acestui personaj: acțiunea se deschide cu Scatiul, care l-a învăluit bine pe moșierul de baștină, ajuns la un punct critic al situației lui financiare, și vine triumfător să-i pețască fata; și se încheie cu distrugerea tipului, după ce, pe parcurs, acesta l-a stăpânit discreționar pe boier, pământul lui, familia lui. Dramele iubirii sînt deci și ele în dependența unei problematice sociale, decurg din ea, nu se desfășoară *paralel* cu conflictele sociale, cu atât mai puțin în afara lor. Determinările de acest fel vor fi temperate în ultimele două volume ale ciclului, *Îndreptări* și *Anna*; chiar *În război* va face, în prima sa parte, o paradă de erotică pură, ceea ce va produce o scădere de tensiune în capitolele respective ale romanului.

Prinși în țesătura unor astfel de relații și probleme, eroii ciclului Comăneștenilor reproduc o tipologie reală, cu o certă valabilitate în reprezentarea unei părți din umanitatea epocii. Simplificată într-o măsură prin consecințele neoclasicismului adoptat ca modalitate, această rămîne nu mai puțin una dintre cele mai plastice, mai constituite galerii de portrete pe care ni le-a lăsat epica românească de mari dimensiuni din secolul trecut.

Mihai Comăneșteanu, personajul analizat numai în dramele intime și în interiorul problemei naționale, nu și în aceea a pământului, va parcurge în roman drumul cel mai sinuos, prefigurînd una din ipostazele dramei intelectualului din literatura deceniilor următoare. (Nu lipsește în structura personajului o anumită inconsecvență de concepție din partea autorului, din cauză că romanele au fost gîndite

ca lucrări de sine stătătoare, cu toată apartenența lor la un ciclu unitar.) Dacă, perînd, Sașa cu Matei, apoi Tănase Scatiu, devin eroi de prim plan în primele două romane, Mihai ocupă o poziție centrală în toate trei. *Romanul Comăneștenilor* este, într-o privință, romanul lui Mihai, mai întîi urmărindu-l direct în *Viața la țară*, *Tănase Scatiu* și *În război*, apoi perpetuîndu-i memoria în *Îndreptări* și *Anna*, ba chiar recompunînd în datele ei generice, în acestea două din urmă, prin nepotul Alexandru, tinerețea lui sfîrșită înainte de vreme.

Poezia care domină structura interioară a lui Mihai este reflexul unei transcenderi, prin ea Mihai Comăneșteanu se situează potențial în categoria eroilor, chiar înainte de a săvîrși vreo faptă mare. Însă conștiința că el *trebuie* să săvîrșească astfel de fapte, că le va săvîrși, este în el definitivă, și-i dictează comportările. Nostalgia lui nu e în acest caz decît așteptarea momentului de a se realiza, în linia ce-i este rezervată de către destin — de fapt de către autor. Eroul va înlocui în sufletul său „fondul de îngăduitoare tristețe, rămas de la strămoși”, prin *conștiința necesității acțiunii* în împrejurările războiului. Basmul, în care e învăluită la un moment dat biografia personajului, prinde prin urmare conturile realității, devenind epopee; Mihai capătă dimensiunile ei, uneori proiectat pe fundal de basm, de mitologie folclorică, alteori părăsind terenul fantastic, în favoarea vieții reale. Sfișierea aureolei de erou legendar are loc concomitent cu construirea unei veritabile apoteoze și, o dată cu el, prin el, toți cei care participă la luptele din jurul Griviței se înobilează prin mari idealuri. Discuțiile se vor purta pe măsură, înfățișările oamenilor țin și ele de treapta basmului devenit viață curentă; astfel, Mihai este un exemplar model al speței umane, Milescu e paroxismul exploziv al umanității optimiste, Șonțu e intruparea viteazului herculean din basm sau din baladă, de felul lui Sfarmă-piatră etc.

Aceasta este, în liniile ei sumare, tipologia și problematica primelor trei romane ale ciclului, care, practic, încheiau ceea ce avea scriitorul de spus în materie, o dată cu moartea eroică a lui Mihai Comăneșteanu, rănit grav pe cîmpul de luptă.

Situate prea „jos” în comparație cu ceea ce animase populația masculină a romanului, la sfîrșitul războiului, femeile rămîneau să poarte povara amintirilor și să plîngă pe cei dispăruți.

Un alt roman scriitorul părea să nu gîndească a scrie, și cu atât mai puțin unul numai pentru ele. Cu toate acestea, destinul familiei Comăneșteanu, cu astfel de nobile blazoane, legat de 1848, de 1859 și de 1877 — momentele capitale din istoria română a secolului al XIX-lea — nu putea să se frîgă prin moartea ultimului ei protagonist cu acest nume.

Nepotul eroului, fiul Sasei și al lui Matei, devenit ofițer în amintirea unchiului său, își va adăuga numele Comăneștenilor la acela propriu, moștenit de la tatăl său, și va duce mai departe tradiția ambelor familii.

Cu acest nou erou din familia Comăneștenilor, scriitorul va inaugura cel de-al doilea ciclu epic, în continuarea primului; punctul lui culminant trebuia să fie lupta pentru readucerea Transilvaniei în hotarele firești ale țării, ideal care însușește obiectivele politicii românești după războiul de independență, dar greutatea de a găsi un nod epic al întâmplărilor, de natura celui din *În război*, oferit de realitatea însăși, a întârziat scrierea finalului. A imagina, în afara istoriei concrete, o încheiere ideală a cărții i s-a părut prea tezist, depărtat de legile realismului propriu. Personajul trebuia, totuși, să fie un revoluționar, în felul lui Avram Iancu, Horia, sau, pentru a rămâne în teritoriul literaturii, ca Toma Nour sau Ion din *Geniu pustiu* al lui Eminescu.

Așa cum *Tănase Scatiu* era numai un interstițiu între *Viața la țară* și *În război*, cuprinzând lămurirea în continuare a unor probleme de cadru social și uman (raporturile țăranilor cu fostul arendaș, idila începută între Mihai și Tincuța), întregind pe primul, fără a-l prefigura pe al treilea — tot astfel romanul *Anna* realiza, în intenția lui Duiliu Zamfirescu, trecerea de la *Îndreptări* către finalul ciclului. Rolul lui era să fie „veriga ce va lega pe toate acestea (romanele anterioare ale ciclului, n.n.) cu cel din urmă, care cel din urmă va fi ce va fi, adică lupta pentru scoaterea Transilvaniei de sub jugul unguresc”¹.

Direcția ideologică a noii trilogii era deci comparabilă din multe puncte de vedere cu a celeilalte. Lipsa ultimei părți nu numai că împiedică discuția corespunzătoare, dar lasă cu totul suspendată situația celor două existente, romanele *Îndreptări* și *Anna*, care, cu puține excepții, mai mari în primul, neînsemnate în al doilea, se mențin la treapta unor cărți erotice, constituite cu o logică inextricabilă.

Sensul moral din *Îndreptări* e rezultat din terapia aplicată personajului principal — tânărul Alexandru Comăneșteanu, copie perfectă a unchiului său, cel rănit la Grivița — pentru a-l transforma dintr-un om pierdut printre fuste și alcovuri, într-un erou național. Tratatul se compune din trei etape distincte: prima e căsătoria, nedorită de el, dar acceptată cu noblețe, cu o fată de extracție sănătoasă, fiica unui preot, luptător pentru Transilvania; a doua este călătoria, în tovarășia ei, la Roma, în vederea confruntării cu vestigiile originii istorice a poporului; a treia e subsumarea, la început amuzată, în

timplătoare, apoi din convingere, față de necesitățile luptei pentru eliberarea din dependență națională a provinciei de peste munți. Vibrația eroului încorporează în aceeași dragoste și pe tinăra soție, datorită căreia primise această baie de românism militant, considerat și în sursele lui cele mai îndepărtate și în manifestările imediate. Romanul *Îndreptări* se sfârșește sub semnul unei tensiuni patriotice: Alexandru Comăneșteanu este arestat pentru că admonestase iritat pe un jandarm, venit să tulbure, în numele stăpînirii, o petrecere populară; organizațiile românești transilvănene intenționează să întreprindă acțiuni pentru eliberarea lui, preotul Moise Lupu, vechi memorandist, vine în acest scop de la București, o întreagă agitație e pe cale să se declanșeze, avînd drept obiectiv pe tânărul Comăneșteanu, care dobîndește brusc, el însuși, aureolă de erou al luptei naționale.

Dar, în romanul care urmează, toate acestea par să nu se fi întîmplat niciodată. Personajul reia la o scară mărită aventurile galante ale unchiului său, și, ce e și mai interesant, cu două din femeile care-i împodobiseră tinerețea aceluia — Anna Villara și Natalia Canta — mai vîrstnice decît el cu cincisprezece-douăzeci de ani. Li se adaugă o prințesă, Smaranda Dudescu, de asemenea cu ascendent de vîrstă asupra lui, apoi Elena Milescu și, în sfîrșit, și două tinere, Urania Vucos și pianista Berta. Frecventîndu-le pe toate cu o vinovăție castă, mai mult din cochetărie, spirit de contrazicere față de soții respectivi — e prieten intim cu toți — și de aventură, Comăneșteanu are față de Porția, soția sa, sentimente amestecate, nu însă dragostea statornică pe care o promitea romanul *Îndreptări*. Totuși, evadările sale nu sînt propriu-zis ale unui adulterin, ci în conștiința sa familia își păstrează un loc definitiv, nepericlitat de escapadele practice cu dezinvoltură, de care scriitorul însuși a dat dovadă, într-o perioadă echivalentă cu aceea a personajului său, adică prin 1896. Concepția lui Duiliu Zamfirescu despre căsătorie este, în principiu, cea care se revela eroului din *Fiica Hăosului* și pe care o practică eroul din *Anna*, adică o căutare continuă a femeii, a frumuseții feminine, a caracterului feminin, a iubirii. Și finalul rămîne suspendat, fără ca eroul să devină ceea ce trebuise să fie, eliberatorul Transilvaniei, ca unchiul său, cîștigătorul independenței.

Lydda. Scrisori romane. Perioada de culme a literaturii lui Duiliu Zamfirescu se încheie cu romanul-eseu *Lydda. Scrisori romane*. Scriitorul a avut foarte aproape de inima sa această carte, căreia posteritatea nu i-a dat însă prețuirea așteptată de autor. Adevărul e că structura ei eseistică e cea care l-a contrariat și nu l-a atras pe cititor, cu toate că ne aflăm în fața unui adevărat roman, cu desfășurare dramatică și cu fină analiză psihologică.

¹ Scrisoare către Titu Maiorescu, din 15/28 dec. 1905.

Lydda este lucrarea cea mai intimă, cea mai direct personală a lui Duiliu Zamfirescu, o „autobiografie“ morală, dacă se poate spune astfel, cu toate că în paginile ei se cochetează cu o paradoxală obiectivizare. Nu lipsesc datele propriu-zis biografice (itinerariile romane, călătoria spre Atena, sugestiile bogatului bagaj de lecturi etc.), dar valoarea cărții nu o decid ele, ci semnificațiile degajate de scrisorile entuziastului, dinamicului tânăr Mircea și procesul zguduitor străbătut de bătrînul său corespondent, Filip, savantul izolat într-un iluzoriu turn de fildeș. Nu e greu să descoperim, în confruntarea celor doi, miezul unora din disputele care au avut loc între Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu, pregătind și adîncind prăpastia dintre ei. Contemporanii n-au avut cum înțelege aceasta, de vreme ce lucrurile se consumaseră în ascuns de privirile publicului larg; cînd ele se vor întrevădea, mai ales în 1909 și 1913, nu vor fi decît exploziile finale, spectaculoase, ale unor îndelungi frămîntări, nevăzute și întotdeauna dînd prilej să li se atribuie cu totul alte surse decît cele reale. Abia publicarea corespondenței cu criticul va oferi temeiurile acestei clarificări.

Filip este un filozof schopenhauerian decepționat, omul unei aspre autoeducări, cultivînd pînă la exces rațiunea, voința, singurătatea. Misoginismul lui este prin urmare explicabil, și tot explicabilă este tentația continuă a lui Mircea de a se opune mentorului său, de a se sustrage tutelei sale nemiloase, apropiindu-se de viață, de lume, de artă. Prima parte a romanului este duelul epistolar dintre ei, unul apărîndu-și cu o insurgență reverențioasă dar fermă atracțiile spre lumină, pasiunile, dragostea — celălalt elogiînd cu o argumentație severă valorile teoretice, „caracterul moral“ dedus din asceză, omul perfect, obținut prin automutilare interioară.

Ar fi o eroare să presupunem, în cei doi eroi, pe scriitor însuși și pe Maiorescu. Cu toate acestea, atmosfera din scrisorile tînărului, tonalitățile peisajului roman, pasiunea pentru Leopardi, acestea și altele aparțin scrisorilor lui Duiliu Zamfirescu către critic sau către prietenul său N. Petrașcu; după cum și obiectul polemicilor lui Mircea din roman îl aflăm nu o dată în formulările lui Maiorescu despre pesimismul eminescian, în tezele sale despre inferioritatea intelectuală a femeii etc. Dar, în același timp, Mircea este apologetul unei exuberanțe, al unui optimism pe care scriitorul nu le-a dovedit niciodată; dimpotrivă, structura sa umană s-a constituit din elemente ale gîndirii și comportamentelor preconizate de filozoful raționalist și sceptic Filip A., deci, indirect, de Maiorescu.

Duiliu Zamfirescu polemizează, în primul rînd, mai mult cu sine însuși, zbuciumat de tentații contradictorii, unul din polii discuției

fiind un ideal de viață practică, amestec de pozitivism instinctiv cu un epicureism temperat — ideal neurmat de scriitor însuși — iar celălalt constînd în excesul formulei pe care o vor adopta în viața de toate zilele și el și Maiorescu, mai exact: el, alineat modelului maiorescian. Orgia de apeluri la filozofi, scriitori, cărți, opere de artă etc. — uneori în sprijinul argumentației, alteori din plăcerea pură a exercițiului intelectual, a dizertației savante, cu și fără pedanterie — se grefează pe schema ideologică menționată, dîndu-i relief și culoare și dovedind o dată mai mult sfera extrem de largă a lecturilor lui Duiliu Zamfirescu.

A doua parte a romanului e un surprinzător jurnal intim al bătrînului Filip, conținînd istoria eșecului filozofiei sale sceptice. Toate valorile sale anterioare, socotite absolute, încep acum să se clatine și să se prăbușească. Bătrînul trăiește curioase dedublări, rațiunea cedează, conceptele aparent eterne scapă voinței lui și se înlocuiesc anarhic unele cu altele, convențiile curente ca și legile sale interioare se sfîrșimă și apar elementele altei vieți, alte reprezentări invadează conștiința și gonesc pe cele admise anterior ca definitive. Îndoielile îl bîntuie, dar în finalul cărții ele par să se organizeze într-o nouă certitudine — diferită de toată filozofia sa anterioară — aceea despre triumful vieții prin continuitatea neîntreruptă a speței.

Surprizele nu se reduc la acest început de convertire a filozofului idealist și sceptic. Stilizările cele mai subtile ale romanului stabilesc contacte originale cu cîteva motive celebre din literatura universală. Menționarea Malvinei, eroina din poemul ossianic *Fingal*, ne poartă în lumea fabuloasă a bardului scoțian. Ca și tînărul Mircea din roman, Oscar, fiul lui Ossian, moare — în război — lăsînd părintelui său drept moștenire, ca Mircea lui Filip în romanul lui Duiliu Zamfirescu, afecțiunea iubitei sale. Ossian însuși, bătrîn și orb, avusese pînă atunci drept unică mîngiere, în singurătatea sa, poezia, cum și-o avea pe a sa Filip, în cultul filozofiei. Ca și Lydda, eroina ossianică moare, relevînd și pe acest plan paralelismul cu romanul lui Duiliu Zamfirescu. „Cît de mult seamănă viața mea de acum cu a bătrînului bard caledonic“, va medita eroul romanului, atestînd direct una din schemele prime ale subiectului. Termenii controversați între eroii romanului sînt însă alții decît la Ossian, anume își trag sursele din opoziția față de ipoteza unei vieți cu desăvîrșire intelectuale, a aceleia clădite pe o concepție platoniciană, cu tot felul de implicații kantiene, schopenhaueriene etc. — în favoarea uneia întemeiată pe un ideal etic și estetic dedus din faustianism („Clipă, oprește-te! Ești atît de frumoasă!“), dar interpretate din perspectiva dragostei și a satisfacțiilor curente. De

unde și construcția romanului: în prima parte se desfășoară controversa între iubire și rațiune, în a doua are loc triumful iubirii și a ideii de continuitate, de permanență, prin fructul iubirii, adică al vieții trăite plenar.

Că bogatul comentariu de substanță filozofică nu mărturisește un specialist al domeniului, că multe formulări sînt aproximative, este prea adevărat; în același timp, însă, lecțiunile sale sînt sigure, problemele teoretice expuse fac dovadă că au fost și înțelese de scriitor, și uimesc prin mulțimea izvoarelor citate. Rostul lor strict literar în roman este însă redus și scriitorul se ascultă cu plăcere perorînd amplu despre toate, fără o necesitate evidentă, justificat numai în parte de specificul genului: toată partea întâia, cu o epică foarte restrînsă, trebuia umplută cu mereu mai multe probe ale îndepărtării tînărului de bătrîn, în cele mai diverse domenii; în partea a doua trebuiau să aibă loc încercările lui Filip de întoarcere la vechii săi idoli, coborîți de pe socluri, adică la teoria zdruncinată. Înfrîngerea sa e totală și reproducerea discuției lui Socrate cu înțeleapta Diotima din *Symposionul* lui Platon e semnul unui abandon dramatic: Filip e nevoit să înlocuiască teza amorului spiritualizat (platonice) cu aceea a amorului suveran, care guvernează toate manifestările omului și e confundat cu binele, frumosul etc. „Amorul, va spune Diotima, nu este năzuința spre frumos”, ci „năzuința către a genera și a naște frumosul”, deci o filozofie dinamică, a acțiunii, nicidecum una pasivă. Falimentul ideologic al bătrînului este vestit încă din primele pagini ale părții a doua a romanului, unde, reproducîndu-și ciclul de aforisme intitulate *Măsura dreaptă a vieții*, frumoase dar sceptice, reci, le numea „gînduri din trecut” prin care „mă legam geaba de oameni” și pe care „nu le mai recunosc drept ale mele”.

Bogăția gîndirii scriitorului din paginile acestea e departe de a fi epuizată prin sublinierile de mai sus. Pe diferite căi romanul reface legături subterane cu mai multe opere ale lui Duiliu Zamfirescu, în țesătura ei se adună și se sublimază firele acestora, îndeosebi ale poeziei (referirea la *Fiica Haosului* e indispensabilă). E atestat o dată mai mult, după corespondență, după schița poetică *Singurătate*, transferul de realități prezente și trecute, fuzionarea lor într-o viziune unitară, proprie. Cînd privește panorama Romei, spune Mircea, mînuind terminologia lui Duiliu Zamfirescu însuși, din corespondență, „o descurajare blîndă mă cuprinde. Conlucrarea sensurilor, care îmi dau impresiile acestea, încetează, și în sufletul meu se înfiripează o lume de sine stătătoare, ideală”.

Putem considera, fără teamă de înșelări, că romanul *Lydda* este și expresia unui regret al scriitorului după o ipostază posibilă — rîvnită,

însă nerealizată. Mircea M. este mai curînd proiecția ultimă a lui Don Padil, actul tîrziu al decesului său, anterior cu un deceniu și jumătate; existența lui Duiliu Zamfirescu era orientată și se desăvîrșea acum exact în direcția căreia romanul îi demonstrează eșecul.

CONTINUITATEA POEZIEI DUPĂ 1900. TEATRUL

După 1900, proza lui Duiliu Zamfirescu scade sensibil, dar și mai mult poezia, în schimb dobîndește prioritate teatrul. După *Mirișă* (1910) — el însuși venind în urma unor ani de secetă poetică: numai 12 poezii publicate într-un întreg deceniu (1900—1910) — și pînă la primul război mondial, se înregistrează doar cinci sau șase poezii publicate ale lui Duiliu Zamfirescu. Atît cît se poate vorbi de caracteristici ale unui grup restrîns de poezii, semănate pe un spațiu mare de timp, trebuie înregistrată întoarcerea poetului — vizibilă încă de la volumul *Poezii nouă* — către solul național, căreia *Mirișă* îi va fi expresia cea mai patetică, făcînd acum bună cumpănă cu proza epică de amploare. Instantaneul liric, idila în cadru antic, care produsese încăntarea junimiștilor la 1890 și 1895, au rămas în urmă, cu rememorările lor de un patos erotic familiar; în urmă au rămas și meditațiile tragice; în schimb cunosc o oarecare frecvență simbolicele viziuni triste cu substanță autobiografică.

Elegiac, copleșit de sentimentul trecerii pretimpurii a vieții, îl înțînăsem pe poet în *Sosesc*, contemplînd întoarcerea „de după deal de țintirim” a cocoarelor, care-i aduc aminte că toate alunecă de cealaltă parte a dealului: „copiii cresc, / Se schimbă tot ce-i omenesc / Și noi îmbătrînim”. Numirea netedă a unei realități, consemnarea nuda a stării sufletești aparțin însă stadiului anterior; noile poezii încearcă forme întrucîtva mai absconse, utilizarea unor echivalențe, a unui mod parabolic, în limitele simbolului, pentru a exprima stări sau constatări identice, dar un simbol lesnicios, nu o dată anecdotic sau direct didactic. Obsesia tinereții trecute îl urmărește, fie ca o continuă repetare a ciclicității timpului, față de care scurgerea vieții omului rămîne ireversibilă (*Primăvara*), fie ca o sugestie de durabilitate, prin continuarea în urmași (*Copilul*).

Stăruie peste tot regretul după tinerețea dusă, însoțit permanent de senzația unei irosiri, a comprimărilor interioare, care l-au împiedicat parcă să-și valorifice, să-și consume în întregime resursele sufletești. Exuberanța hedonistă din *Acum* („Fii fericit, și fii acum!”), cheltuită sub semnul unui fel de teamă în fața vieții, epicureismul temperat din

alte cîteva poezii ale perioadei 1890—1895 se transformă treptat într-o înțelepciune resemnată, plină de îndemnuri pentru alții (*Cîntec*).

Obsesiva reluare a elogiului tinereții și trăirii intense a vieții este ceea ce îl reprezintă mai exact. Bătrînul — acum — bard rămînea un trubadur întristat al unor iubiri de care nu avusese parte să se bucure, așa cum l-ar fi ispitit preaplinul inimii sale.

În măsura în care poezia lirică este un barometru exact al unor stări sufletești nemărturisite pe altă cale, versurile poetului de după 1910 par să mărturisească, cel puțin pentru crîmpeiele de viață care le-au zămislit, o derută interioară, o spaimă în fața absolutului, un dezechilibru contrastant cu imaginea seninătății clasice pe care o aveau despre Duiliu Zamfirescu, dar nu fără legătură cu preocuparea sa constantă de durată și de eternitate. Poeziile *Către Domnul* (scrisă la moartea tatălui său), *Domnița albă* (intercalată în piesa *Lumină nouă*) și *Primăvara* sînt expresia clară a acestei dezorientări.

Față în față cu „oarba devenire/Și întinericul din haos”, cu perspectiva nimicirii totale a făpturii umane, chiar în ceea ce ea are aparent etern, poetul e cu totul deconcertat și se declară neputincios de a mai pricepe ceva din sensul vieții. Fiorii metafizici pe care-i încearcă privesc deopotrivă planul artei, pentru care, în *Crinul*, nutrise speranțe de eternitate. În mai puțin de un deceniu, și această certitudine pâlzește: *Domnița albă*, alegorie a poeziei, a aspirației spre împlinirea spirituală, se înalță mai sus de limitele îngăduite visului și este sorbită de „steaua cea de sînge/ Unde sorii vin să moară/În văpaie de amor”. De aici și pînă la senzația nefericirii, autoiluzionării, pînă la conștiința solitudinii într-o lume tragică e numai un pas, pe care finalul poeziei îl consemnează cu exactitate.

Primăvara — apărută în numărul pe noiembrie 1913 al *Convorbirilor* — este ultima cu acest caracter, publicată înainte de război, dar ea este și cea mai dramatică, o sinteză a tot ce era funebru, tragic în poezia scriitorului din ultima perioadă, mărturisind în simbolurile și aluziile ei o frămîntare de tot terestră, deznădăjduită în apelurile ei patetice la resurecția elanurilor pierdute.

Poezia debutează cu un tonifiant pastel despre învierea naturii, primăvara; peisajul este numaidecît umplut cu prezența cîntărețului pribeag „străin de casă, / Dar pămîntean și iscusit” — cucul — alegorie cu traducere directă a propriei situații în literatura română. Elogiul păsării singuratice face loc unui minulescian crez poetic, urmînd, cu cadențele caracteristice, tipicul *Romanțelor pentru mai tîrziu*, în ritm, în enumerațiile și repetițiile discursive, în orchestrația muzicală, în gesticulația largă a frazelor.

Fără să atingă nici în simboluri, nici în expresie, degajarea modelului mai tînr ca vîrstă cu aproape un sfert de veac, Duiliu Zamfirescu frazează identic, dar orînduiește versul după canoanele clasice, deprinse de la Alecsandri și Eminescu, sau de la Musset și Gautier. Poetul își evocă propria viață, conchizînd îndurerat despre „răstîgnirea bătrîneții/Și piericiunea ei pe cuie”, ceea ce nu mai e o simplă metaforă, nici traducția unei stări sufletești trecătoare, ci expresia tragică în vers a unui profund zbucium interior, a unei sîfîietoare dureri, confesiunea unui suflet bîntuit de spaima și revolte, remușcări și deziluzii deconcertante.

Dincolo de aceste documente apropiat autobiografice, lirica scriitorului înregistrează, drept fenomenul cel mai deosebit al noii perioade poetice, plasarea în zona subiectelor cu substrat patriotic, de rezonanță și cadru legendar-istoric, în acord cu epica romanelor sale, care străbatea de mult teritoriul național.

Mirișă. Poemul *Mirișă* e piesa cea mai dezvoltată, mai complexă a acestei direcții, etapa ei superioară sub raportul viziunii de epocă, al confluenței dintre istorie și mitologie (de astă dată românească), al patosului patriotic — nu însă și sub acela al artei propriuzise. În acest domeniu, poetul rămîne în limitele verificate de Bolintineanu și Alecsandri, cu poemele lor clasice — *Mîhnea și Baba, Dan, căpitan de plai, Dumbrava Roșie* etc. — însă cu un mai acut simț al construcției dramatice. Romancierul îl dubla pe rapsod, dar și tribunul inflăcăratelor perorații din *În război și îndreptări*, și pamphletarul din *Bucovină, Invecivă, Buzescu*, interveneau copios.

Exerciții admirabile de virtuozitate epică fuseseră, mai înainte, și baladele *Orșova* și *Domnița mezină*, studii utile pentru *Mirișă*. Aici cadru devine curat românesc, de basm tradițional sau de baladă populară, diferit de acela al *Domniței mezine*, care e situat mai curînd într-o ipotetică Europă centrală. În *Mirișă* nu numai nomenclatura aparține locurilor noastre — ținuturile dintre Severin și Olt, și dincolo, pînă spre Argeș sau Cîmpulung, apoi în sud, spre Dunăre — dar și toate elementele peisajului traduc dintr-o dată intenția unui poem național.

Tema era fundamentală pentru momentul următor lui 1900: lupta împotriva expansiunii maghiare la sud de Carpați și pentru statul centralizat românesc — statul unitar. *Vlaicu-vodă* al lui Davila (1902) e din această familie, dar Duiliu Zamfirescu se dispensează de strictețea istorică și condensează într-un episod, plasat cu aproximație în epoca lui Litovoi (pe la 1240—1280), cîteva secole de luptă și frămîntări. Ficțiunea rămîne stăpînă în ansamblu, dar țesătura poemului traduce, în reprezentările ei arbitrare, istorie autentică.

Cererea în căsătorie a Marghitei de către craiul maghiar, pentru fiul lui, ia, de amîndouă părțile, proporții naționale („De ne-o dai, pace să fie, / Iar de nu ne-o dai — război“). Resursele și forțele statului sînt implicate deopotrivă în cele două tabere; domnița devine ca atare simbolul alternativei pace-război, la rîndul său exprimînd o nouă alternativă: robie sau libertate.

Miriță, nepotul voievodului, e o căpetenie de oștire, un Făt-Frumos sau un Harap-Alb, bun pentru misiuni de luptă. Consultat în problemă, el e furios împotriva voievodului („fulgere trec între unchi și nepot“), dar încuviințează cu intenții de vindictă resemnarea acestuia de a-și da străinului fata, care îi fusese promisă lui. Moartea Marghitei în aceste împrejurări, într-un inec, în timp ce Miriță o ducea răzbunător să o predea nuntașilor străini, devine rezultatul unui efort conjugat al elementelor naturii de-a împiedeca o uniune care era contra firii și ar fi simbolizat înfrîngerea unui popor.

Pînă aici se poate spune că am asistat la o triplă dramă *omenească* — a flăcăului, a fetei, a voievodului — înțeleasă cu resemnare creștinească și indiferență de foștii pețitori (într-o scenă reluată apropiat și în *Domnița mezină*), acum gata să caute altă mireasă pentru fiul craiului lor; de aici încolo însă dobîndesc relief proporțiile *naționale* ale dramei. Sacrificiul celor trei nu poate rămîne fără sancțiune pentru cei ce l-au provocat; moartea se cere răzbunată, o dată cu ultragiul adus lui Miriță prin pețirea și apoi prin moartea fetei care-i fusese destinată lui.

Cît timp era în viață și nunta nu se făcuse, eroul era obligat să respecte misiunea *politică* încredințată de voievod, așadar să nu fugă cu fata; poate chiar că, dacă Marghita nu murea la trecerea Oltului, Miriță nutrea gîndul s-o smulgă voinicește, prin luptă, de la nemeși. Acum, însă, cînd Marghita nu mai e în viață, dobîndesc glas virtuțile lui, reprimare o vreme. Disputa cu principele maghiar nu are de ce se mai purta în jurul domniței, ci ia dintr-o dată calea controversii — la ordinea zilei în momentul apariției poemului — cu statul nemeșilor, pentru Transilvania.

Cel de-al nouălea cînt al poemului, cuprinzînd disputa eroului cu fiul craiului, este esențial în ce privește argumentația de principiu a problemei lui Miriță, adică acum a drepturilor românești asupra Transilvaniei. Autorul a preferat transcrierea netă a perorațiilor, după retorica epocii, dar cu metafore eminesciene, amintitoare ale cuvîntării patriotice a lui Mircea în disputa cu Baiazid, din *Scrisoarea III*.

Tot după coordonatele discursurilor din întrunirile publice ale vremii, pătrund în poem formulările excesive, încărcînd istoria obiec-

tivă cu pozițiile extremiste ale oamenilor subiectivi. Miriță și prințul nemeșesc, laolaltă cu scriitorul, vor conferi celor două tabere adversități atavice, insolubile altfel decît prin război ucigaș. Partea a doua a poemului consacră luptelor nouă din cele zece cînturi, și acestea cu rădăcini mai cu seamă în *Dumbrava Roșie* a lui Alecsandri, dar și în baladele eroice din folclor. Descripția taberei maghiare și a celei române este făcută cu un ochi deprins din romanul *În război* să sugereze tabloul general, prin însumarea de episoade dispartate. Patriotismul poetului îl poartă către privescări contrastante, prin scene grotești într-o tabără și eroid-pilduitoare în cealaltă, după buna tradiție a basmului și a eposului popular.

Prima fază a războiului, purtat de cnezi și de județi, adică de oastea oarecum alcătuită a voievodului, se sfîrșește dezastruos pentru români, și Miriță însuși cade în luptă, cum mărturisește istoria că s-a întîmplat cu Litovoi la 1279. Moartea lui prilejuiește — printr-un transfer de semnificații către legenda Meșterului Manole — unitatea populară, simbolizată în răscoala întregii țări, a poporului, a strămoșilor din mormintele. Cînturile XVI—XVIII, care descriu această a doua fază a războiului, se înscriu între paginile cele mai înflăcărâte ale poetului, în viziuni epopeice, cu îndrăznețe apropiere către timpurile cînd se scria poemul.

Finalul e o apoteoză simbolică a celor doi eroi centrali: pe Miriță l-au înghițit valurile Oltului, singura din apele românești care uda deopotrivă țara atunci liberă — Muntenia și Moldova laolaltă — și Transilvania, aflată sub dominație străină, iar moartea eroului sfințește unele acestei ape a unității naționale, pe care și Goga o celebrase în metafore asemănătoare, cu puțin înainte (*Oltul*); Marghita e îngropată de părintele ei tot pe malul Oltului, chiar în locul „pe unde-i loc de trecătoare / Întregii Daco-Românie“, în teritoriul curățat de năvălitori.

Miriță întrunește în primul rînd tezele fundamentale pentru gîndirea politică a scriitorului în problema Transilvaniei, definitorie pentru idealul național al momentului, pe care nu izbutise să o concretizeze epic în romanul rîvnit și anunțat. Poemul este și o meșteșugită lucrare literară, sinteză și sub acest unghi a unora din tradițiile cele mai scumpe publicului, ale eposului eroid, creat de Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu, Coșbuc, Goga, de propria operă anterioară a scriitorului (*În război*), de valorile dramaturgiei de inspirație istorică, pînă la tragediile de mare ecou în epocă, *Vlaicu-Vodă* și *Apus de soare*. Împreună cu acestea și mai presus de toate, filiațiile folclorice predominante conferă poemului o aură de autentic specific național.

Structura poemului istoric se întemeia pînă atunci pe o metrică unică, de la un capăt la altul al narațiunii, ca în *Dan, căpitan de plai*

sau *Dumbrava Roșie*. *Mirișă* rămîne, pentru primele două decenii ale secolului, piesa cea mai reprezentativă a genului, valorificînd, în sfera prozodiei, care variază intens de la cînt la cînt, toate tradițiile poemului epic anterior. Fresca integrală, greu de cuprins dintr-o privire, însă reductibilă totuși la sinteze și esențe, se compune din numeroase, admirabile scene episodice, în care arta scriitorului excelează, lucru remarcant încă de cercetătorii din epocă. Stilizările de folclor, instantaneele picturale, stampele de epocă, dau la rîndul lor măsura artei scriitorului în acest moment al evoluției sale, care, e, în ansamblu, o prelungire — virtuoasă, ambițioasă, dar o prelungire — a poeziei din secolul anterior.

În ultima parte a vieții scriitorului, uneltele poetice vor fi scoase iarăși la lumină. Aceasta s-a întîmplat spre sfîrșitul războiului, mai puțin sub impulsul evenimentelor istorice — care își vor afla și ele ecou, fără a depăși însă granița paginei de manuscris — și mai mult din nevoia confesării unei dragoste tîrzii. Majoritatea poeziilor care compun istoria de dragoste tîmnică a bardului, acum cu adevărat îmbătrînit, vor fi încredințate chiar tiparului. Vibrația lor este intimă. Sînt miniaturi admirabil cizelate, de o autenticitate și căldură care le fac egale celor mai bune din poeziile erotice vechi ale poetului. Este așa-numitul „episod Malvina“, încheiat tot sub semnul tragismului, ca și prima iubire a lui Duiliu Zamfirescu, aceea pentru Eliza.

Curba coboară în același chip în domeniul prozei, în sensul că nu vom mai întîlni piese de amploare, de proporțiile ciclului Comăneștenilor; însă aici încercările de inovare sînt mai curajoase și trebuie să notăm cîteva reușite remarcabile: *Bușcă*, *O curcă romanțioasă*, suita de portrete consacrate pitorescului diplomat-poet american John James, în cadrul *Amințirilor din cariera diplomatică* — acestea publicate — și portretele nepublicate, de tipar saint-simonian, care au în centru pe Al. Marghiloman, D.A. Sturdza, Ion I.C. Brătianu, Vintilă Brătianu etc.

După volumul de *Novele romane*, întregit cu *Frica*, apărut în 1895 și adunînd din recolta primilor ani în diplomatie, prozele de dimensiuni reduse ale lui Duiliu Zamfirescu iau mai întîi direcția satirei realiste din familia *Regimentului de artilerie* (Brătescu-Voinești), din *Două loturi* (Caragiale), sau a scenelor de moravuri din schițele lui I.A. Bassarabescu. Umorul este un corolar al acestei satire, dîndu-i și o anumită gratuitate frustră în felul celei exersate numai întîmplător înainte de scriitor, mai mult pamfletar, în coloanele *Românului liber* (suita de *Tipuri și portrete*, *Reflexiunile unui ușier de la Cameră* etc.), prea rar în episoade ale ciclului Comăneștenilor, dar corosiv în nuvela — nesemnăată — *Două case potrivite*.

Furfanțo (1900) și apoi *Petrică* (1905) sînt expresia acestui fel de umor satiric; cu ele și cu schița memorialistică *Spre Cotești*, scriitorul a constituit în 1911 volumul *Furfanțo. Trei nuvele*, de o formulă care nu se îndepărtează de cea a nuvelor dintre 1886 și 1888. Încercările de înviorare apărute în cele cîteva schițe mărunte (*Un pui și un cărăbuș*, *O curcă romanțioasă*, *Bușcă*) au fost însă pierdute din vedere de critica vremii, deși alegoriile străvezii din ele ar fi putut să-i suscite interesul.

Alte schițe, ca *La sorți* sau *La Budui*, vădesc, tot în linia cunoscută la autor, cînd un tragic, cînd un pictor acid de moravuri. Fiziologismul din perioada 1880—1884 își redescoperă valențele și dă reușite portrete (rămase în manuscris) ale unor personalități politice; unit cu nuvelistul, construiește pe pitorescul John James, personaj uluitor, un Milesu american, pur și delicat sub fanfaronada ostentativă practică de el în cele trei schițe care-i poartă numele chiar în titlu.

Principalul în acest final de carieră literară îl constituie teatrul, care-l mai ispitise și în alte două momente — 1881-1884 și 1894-1896 — dar ajuns abia acum la o treaptă superioară și urcînd, în sfîrșit, și podiumul scenei (anterior — o singură dată, pentru o reprezentație unică: *Prea tîrziu*, în 1884).

O concepție proprie a scriitorului despre construcția dramatică, așa cum avem despre proză și poezie în corespondență, o reconstituim în cîteva elemente esențiale, din referatele sale făcute în perioada cită făcut parte din Comitetul teatral. Observațiile comunicate lui Maiorescu despre piesa proprie, *Hypnoticii*¹, în comparație cu *Spiritismul* de Sardou, relevă conștiința clară a autorului despre „teatralitatea“ sau „scenicitatea“ genului, dar e curios că tocmai în această privință se vor manifesta carențele cele mai importante ale pieselor sale de mai tîrziu. Cerința sa esențială pentru realizarea „teatralității“ o aflăm în motivația episoadelor, în logica strînsă a acțiunii și personajelor, în verosimilitate, în proporția dintre substanța piesei și cantitatea dialogului, în necesitatea unui conflict esențial, a subiectului bine artîculat. Astfel de condiții ale unui text teatral, în accepția scriitorului, sînt astăzi la îndemîna înțelegerii oricui, la data respectivă însă ele erau abia dibuite de majoritatea aspiranților la rampa Naționalului. Ceea ce e obligatoriu să subliniem în continuare e natura conflictului dramatic — apreciat de el ca indispensabil — acesta tre buind să aparțină sferei evenimentelor intime, în nici un caz să nu fie ancorat exclusiv la problematica exterioară, social-politică. Autorul are în

¹ Scrisoare din 2/14 mai 1897.

vedere una din racilele de bază ale dramaturgiei mediocre, care proliferă în epocă, anume, despuieră de dimensiunea umană a caracterelor angajate în conflicte fundamentale de ordin social și politic, sau, în cel mai bun caz, sărăcirea lor în latura umană.

Catehismul teatral, destul de armonios și bine constituit al scriitorului este însă numai parțial urmat în cele patru lucrări destinate scenei, în perioada 1912—1916.

Comedia *Hypnoticii*, numită mai întâi *Doctorul Vera*, iar ulterior *Lumină nouă*, și jucată sub acest titlu în 1912, fusese inițial exagerarea tezei despre primordialitatea dramei intime în intriga construcției scenice. O dovedesc manuscrisele celor două versiuni ale ei, dintre care a doua consemnează o anumită prezență a orizontului social, prin introducerea, chiar în primul act, a unor momente cu țărani care vin în masă pe scenă și cer pământ. Evenimentele care decurg de aici restabilesc, într-o piesă inițial strict psihologică, intimă, interferențele dintre conștiința eroilor și existența lor socială. Toate acestea sînt de natură să dea proporție contrastului între cele două planuri care solicită pe eroii piesei — unul determinat de viața lor de toate zilele, unde se petrec nedreptăți, revolte, acte meschine, în genere o legare a condiției umane de teluric, de trecător; altul reprezentînd aspirația către inefabil, către eternitate și seninătate, netulburate de lupta pentru pământ, pentru condiția materială.

Conflictul piesei — scriitorul l-ar fi numit: „conflictul pasional” — e cel care-l zguduie pe doctorul Vera, eroul central, împărțit între amintirea morții Mariei, pe care el a iubit-o cu înflăcărare, și prezența vie, caldă, a Silviei. Soluția e descoperită într-o poezie a celei dintii, constînd într-un îndemn către zonele pure, neatînsse de ceea ce e terestru. E „lumina nouă”, aceea a ascezei. Reprimarea umanității interioare în favoarea idealității e pentru ei și revelația supremă.

Este greu de afirmat totuși că sensul piesei este unul eclesiastic, cu toate că din actul al doilea începe să aibă rol pronunțat, în convertirea celor doi, o călugăriță. Duiliu Zamfirescu n-a fost un religios, și nici împrejurarea tragică a morții tatălui său, întîmplată în 1910 (piesa e scrisă însă anterior) nu e cea care l-a călăuzit, în elegia *Către Domnul* — cu toată invocția din titlu — spre ipostaza religioasă, cum s-a susținut în epocă¹. Autorul însuși abordase în această piesă, mai veche ca geneză, teatrul „de idei”, în locul celui cu ciocniri intense de caractere, cu drame interioare puternice. Practicînd cu degajare tiparele dramei ibseniene într-un moment prielnic la noi reconstituirilor istorice,

¹ Caion, *Un disciple de Maurice Barrès* — Duiliu Zamfirescu, în *Revue Roumaine*, din 5—18 sept. 1912.

Duiliu Zamfirescu impușina de fapt conflictele, dramele de caracter, în favoarea unor dialoguri elegante, de o ținută și de un ceremonial desăvîrșit, însă lipsite tocmai de ceea ce el însuși socotea drept o condiție indispensabilă: „teatralitatea”. Eseistul din *Lydda* triumfa asupra dramaturgului, și teatrul se transforma în discuțiuni de aleasă mondenitate, însă fără valoare scenică. Interesant că un rol sau altul din piesele sale puteau prilejui efecte importante de dicțiune actorilor înzestrați, așa cum se va petrece cu interpreții principali, chiar din *Lumină nouă*, și apoi, în anii următori, cu cei din *Poezia depărtării* și *Voichița*. Însă piesele, ca atare, au puțină rezistență.

Comedia într-un act *O amică*, și aceasta mai veche decît data publicării și a reprezentării scenice (1912), pare expresia discretă a unei remușcări, a unui regret, care poate fi pus în legătură cu vreuna din împrejurările vieții conjugale proprii. Eroii nu au nume, ei sînt existențe generice, lipsite de individualitate: „bărbatul”, „femeia”, „un medic” etc. În totul, piesa e o scenă de familie care duce însă la încheierea sacrificiului de sine în favoarea artei, temă veche la autor încă de la debutul dramaturgic din *O sărutare*.

Spre deosebire de celelalte piese de pînă acum, anterioare ca experiență literară romanelor principale ale scriitorului și multora din poezii și nuvele, drama *Poezia depărtării*, jucată și publicată în 1913, e o lucrare de maturitate a lui Duiliu Zamfirescu, și nici sub raportul valorii artistice nu rămîne în urma lor.

Este dintre acelea cu iubiri pătimașe nemărturisite sau înăbușite, cu rivalități și răzburări purtate ani și ani de-a rîndul, cu taine păstrate pînă dincolo de mormînt. Drama ibseniană se recunoaște cu ușurință, chiar din expunerea plată a motivelor, dar Duiliu Zamfirescu a fost aici, după cum afirmă și contemporanii, mai aproape de teatrul moralist al lui Paul Hervieu¹, de asemenea tezist, „de idei”, ca și al scriitorului nostru, abordînd în principal chestiuni de etică familială și de relații conjugale.

„Poezia depărtării”, această formulă atît de uzitată și încărcată de admiratorii ei cu sensuri totdeauna pozitive, este discreditată violent de Duiliu Zamfirescu, dovedită drept o autoînșelare și sursă de tragism. Domnul Văleanu, tînăra sa soție și Fritz Hanke îi verifică, fiecare în chip diferit, rigorile.

Suita de situații cheie ale piesei — dragostea unui tată și a unui fiu pentru aceeași femeie, fără ca ei să-și știe rudenția, apoi specularea acestei împrejurări de niște ființe diabolice și, în sfîrșit, moar-

¹ A. de Herz, în *Convorbiri literare* din 3 martie 1912.

tea unuia din protagoniștii dramei, deziluzia și amarul celuilalt — este mai puțin verosimilă și mai mult confectionată literar, dar pri-lejuiește scene de autentică poezie. Alternanța cu momentele de co-medie grotescă, în care personajele se învinuiesc sau se disculpă zgomotos, violent, luminează și mai distinct filonul de poezie pe care-l constituie iubirea nefericită a personajelor principale, apăsată de rivalități și culpe. Ca și în *Lumină nouă*, ca și în viitoarea *Voichița*, și aici *poezia* figurează și în expresie directă, în scrisoarea eroinei, în convorbirile ei lirice cu privighetorile, cărora le dă simbolic drumul din colivie. Calificativul „elegant“, nelipsit în caracterizarea stilului literar al scriitorului, se justifică și prin această grijă pentru expresia rafinată, poetică, pentru un ceremonial al comunicării, vrednic de eroii tragediilor clasice; chiar în scenele de confruntări grele, rezolvate grotesc, limbajul nu depășește o anumită graniță a atitudinii protocolare — nu rezultă al unei pudicități artificiale, ci concluzia incompatibilității funciare între ideea scriitorului despre artă și prezența limbajului frust. Dacă în proză el își mai permisesese, în mod excepțional, slabe concesii — când era vorba de Tănase Scatiu — în piesa de teatru refuzul unui astfel de limbaj devenea absolut.

Lucrul se petrece la fel și în comedia *Voichița*, încă mai susceptibilă de abateri de la această regulă, prin specificul genului și prin extracția personajelor — lumea *Five o'clock*-ului lui Caragiale, adică mahalaua devenită centru, dar mărturisindu-și fără echivoc proveniența, sub crusta lustruită de circumstanță. Piesa e o satiră cu țintă exactă, venită cu destulă întârziere în problemă, întrucât fauna suscitase ad-versități încă la 1880, dar subiectul își avea spectatorii săi și, de altfel, oricând comedia de moravuri are o anumită actualitate. Totuși, în literatura lui Duiliu Zamfirescu ea face, într-o privință, o figură aparte.

Poezia depărtării fusese ultimul dintre ecourile atracției autorului față de dramele de conștiință din speța ibseniană. *Voichița* nu va mai fi în principal o răsfrângere a lor, ci va exploata copios farsa și umorul gras. Pictura grotescă a caracterelor, scriitorul o încercase încă de la *Prea târziu*, cu cei doi Micronof, tatăl și fiul, obiective ale unei satire îngrozite până la limită; monstruoșitatea ridiculă a lui Scatiu era și ea o trecere prin același teritoriu al satirei cultivate ostenta-tiv, ori de câte ori personajul apărea în scenă; cuplul Hanke din *Poe-zia depărtării* — și îndeosebi polul ei feminin — introduce scene de comedie, dar genul, în formele lui pure, nu-l ispitise până acum pe dramaturgul Duiliu Zamfirescu. Poate ambiția de a nu lăsa nici acest câmp nestrăbătut, poate îndemnurile dobândite din lectura imen-

sei cantități de așa-zise comedii, respinse la Teatrul Național, i-au dat îndrăzneala să abordeze un domeniu, pentru care înzestrarea sa era cu totul comună. *Voichița* este rodul acestei aventuri.

O iubire tănuită, revelată cu întârziere, avem și aici — a doctoru-lui Fingal pentru Voichița Cantă, și ea doctoriță, unic personaj al piesei chemând simpatia cititorului sau spectatorului. Deznodământul, desigur comic, va aduce clarificările de rigoare, fără a curma însă galanteriile vinovate ale lui Fingal — care nu se adresează și Voichi-ței. O anumită atmosferă de compasiune țese autorul în jurul eroinei — cocoșată — dar comedia face ca această ușoară coloratură tragică să se începe în torentul situațiilor bufone, de felul celor care făcuseră epocă în teatrul tinărului Alecsandri. Piesa e constituită mai ales din acestea. Nu lipsesc nici împrejurările promițătoare de finaluri crin-cene, dar surprizele se țin lanț, situându-se la treapta scenelor cari-caturale și producând umorul cel mai lesnicios, acela în care *qui-pro-quo*-ul este pus intens la contribuție, și toate încurcăturile sfârșesc bine, numai soarta Voichiței capătă aura de ușor tragism amintită, pentru că fata va refuza căsătoria cu eroul principal, conștientă de defectul ei fizic.

Piesa a fost și ea agrementată cu versuri, fără să poată compensa, prin această mărturie de eleganță exterioară, unda de vulgaritate care însoțește personajele. Dacă ea s-a jucat, totuși, mai mult decât altele — în prima stagiune a ajuns la opt reprezentații — aceasta s-a datorit desigur scenelor de comedie ușoară, atracțioase pentru un public mijlociu, și distribuției distinse.

Teatrul n-a fost cituși de puțin partea de rezistență a operei lui Duiliu Zamfirescu, deși ambițiile și speranțele sale au fost mari în acest domeniu. Teatrul „de idei“, cultivat de el, nu rămânea în epocă fără ecou la public, dimpotrivă; dovadă câteva drame de succes în epocă, precum *Manasse* a lui Ronetti Roman, *Patima roșie* de Sorbul etc. Chestiunea nu era deci de preferință a publicului pentru un gen sau altul, așa cum a vrut să sugereze scriitorul, ci de reușită literară. Opinia spectatorilor s-a pronunțat net, încă din perioada respectivă, prin frecvența la reprezentații, repede catas-trofică pentru casa teatrului; opinia critică, respectuoasă o vreme față de prestigiul prozatorului și poetului, a devenit și ea drastică față de dramaturg.

Cu toate acestea, și în domeniul scenei, scriitorul face parte din-tre pionieri, mai nenorocos aici decât atunci când a abordat roma-nul. Teatrul de felul aceluia al lui Duiliu Zamfirescu nu are multe

piese reprezentative, datînd dinainte de 1900, care să fi înfruntat trecerea timpului, și nici din cele aparținînd primelor două decenii ale secolului XX nu au rezistat prea multe. Istoriceste vorbind, niciodată nu se va putea trece peste contribuția sa dramaturgică în interiorul momentului cînd ea s-a desfășurat, chiar dacă anii au fost necruțători cu ea și nu i-au mai îngăduit să urce din nou sub luminile rampei.

MOMENT LITERAR FINAL. CRITICA ȘI ESEUL

Pînă la primul război mondial scriitorul reia deschis, dar pentru puțin timp, publicistica literară părăsită aproape cu totul de un sfert de veac, sau poate practică în taină o bună bucată de vreme în coloanele revistei *Literatură și artă română*. Atenția scriitorului se îndreaptă acum către fenomenul contemporan cel mai nou; *Poporanismul în literatură*, *Metafizica cuvintelor și estetica literară* fuseseră oarecum treceri în revistă cu caracter general, pentru a ajunge la chestiuni mai actuale; medalionul *Leon Tolstoi*¹ și acela intitulat *Eminescu*², publicat la un sfert de veac de la moartea poetului, reprezentau numai articole ocazionale, exclamații lirice, fără alt ecou în public decît solemnitatea festivă a gestului. Ele nu sînt încă gazetărie propriu-zisă, ci mai mult prezențe protocolare ale unei personalități care își celebrează patriarhatul.

Gazetăria o va practica însă Duiliu Zamfirescu după război, la *Îndreptarea* (1918—1922), dovedindu-și valențe care, încă o dată, trebuie să regretăm că nu au fost mai amplu valorificate în sfertul de veac trecut de la părăsirea *României libere*. Formele publicistice vor fi abordate multilateral în ultimii ani ai vieții, fie în suita de memorii rămase în manuscris, „menite să formeze o bază serioasă a istoriei timpului“, în spirit saint-simonian, fie în manifestele politice de felul celui menit să demonstreze de ce fusese contra războiului (1917), de asemenea nepublicat, fie, în sfîrșit, în schițele, acestea direct literare, intitulate *Amintiri din cariera diplomatică*, între care putem număra chiar nuvela *O muză*, două prefețe ale romanului *Viața la țară* (1914 și 1922) și suita de însemnări din drumul spre Odesa (1916). Pentru cine citește toate acestea, senzația este a unei acumulări, a unor experiențe, în vederea unor cristalizări, care trebuiau să se petreacă apropiat, în direcția literaturii propriu-zise. Precipitarea așteptată nu s-a concretizat

¹ *Convorbiri literare*, aug. 1908.

² *Idem*, iunie 1914.

decît într-un început de roman, oprit după cîteva pagini (intitulat, în ediție, *Romanul Deduleștilor*, prin comparație cu *Romanul Comăneștenilor*), și în suita de poezii grațioase și triste ale ciclului *Malvina*, versuri de dragoste, flori primăvăratice în grădina brumată a sexagenarului bard. Ele sînt situate direct în succesiunea liniei erotice a secolului celuiilalt, la nivelul ei cel mai bun, dar depășit de contemporanii tineri Arghezi, Blaga sau Adrian Maniu.

Istoric, toate aceste treziri ale coardelor vechi reprezintă pentru biografia scriitorului momente ce merită relevate și valorificate cu înțelegere; ele însă nu adaugă literaturii lui decît pagini noi, nu și coordonate sau dimensiuni noi. Ediția de față le prețuiește ca atare și le dă loc amplu, începînd chiar cu primul volum, dar cu conștiința clară despre existența în continuare a unui filon artistic egal sau în scădere, a unei energii creatoare care n-a mai izbutit — sau căreia moartea neașteptată a scriitorului nu i-a mai dat răgazul — să se depășească.

Ieșirea în arena criticii directe avea să se petreacă în 1916, prin două intervenții în problemele poeziei moderne, cu puțin înainte de intrarea României în război. Evenimentele au întrerupt, în mod explicabil, continuarea unei polemici care se anunța interesantă, desfășurîndu-se mai direct în sfera literaturii decît cea din 1909, cu poporanismul, și cu promisiuni de a nu rămîne, ca cealaltă, la treapta injuriilor, incriminărilor reciproce și ușilor trîntite. Mai întîi sub forma unei „scrisori deschise“ către directorul revistei *Flacăra*¹, el analizează cu ostentativă obtuzitate cîteva poezii din această revistă, declarîndu-se integral împotriva simbolismului și a tuturor curentelor moderniste, atunci incipiente. Momentul era al unei laborioase experimentări de formule poetice, în care se angajaseră numeroși tineri, plini de cele mai bune intenții. Prozatorii acestei generații întăreau temeliile *romanului realist*, valorificînd virtuțile eposului eroic și ale evocării istorice, dezvoltînd proza de tip balzacian sau flaubertian, tolstoian, recuperînd grăbit întîrzierea în studiul psihologiei, în echilibrul dintre universul sătesc și cel citadin (Sadoveanu, Rebreanu, Gala Galaction, Agribiceanu etc.) — operă la care prozatorii generației anterioare, între care Duiliu Zamfirescu însuși, Slavici, Brătescu-Voinești, își aduceau o bună contribuție. Nu același lucru se petrecea în domeniul poeziei, unde efervescența novatoare era de cu totul alte proporții. Se petrecea, în fond, un asalt la poezia de tip clasic, în numele „poeziei viitorului“; își cerea drepturile o modalitate de expresie degajată de canoane. La început experimental, dar în număr apreciabil, corăbiile modernismului navi-

¹ „Scrisoarea“ a fost publicată sub titlul *Literatura viitorului*, în *Convorbiri literare*, ian. 1916.

gaseră într-o mare clasică, investmintată recent în parnasianism. Acesta continuase inteligent vechile canoane, sau le adaptase în fine stilizări, păstrătoare ale poeziei de notație, în alegorii și mituri, ceea ce, dacă era o dovadă de modernizare, era în același timp un stadiu anterior simbolismului și cerințelor moderniste, care își cereau impetuos intrarea în arenă, încă începând cu Macedonski, și apoi continuând cu Anghel, Minulescu, Arghezi, Bacovia sau cu mai tinerii Adrian Maniu, Blaga, Aderca, Barbu Nemțeanu, Ion Vinea.

Poezia tradițională a dat o replică tenace începuturilor moderniste, în favoarea ei au militat cu zel și nu fără ecouri largi în public, Mihail Dragomirescu la *Convorbiri critice*, Ion Trivale la *Noua revistă română*, Ilarie Chendi la *Viața artistică și literară*, Petre Locusteanu la *Flacăra*, Ibrăileanu la *Viața românească* etc. Duiliu Zamfirescu — care și încercase numai sporadic armele în arena directă, după 1888, de exemplu în studiul despre Tolstoi¹ și mai mulți le consumase în corespondență, revelatorie sub acest raport — este purtătorul aceleiași steag la *Convorbiri literare*. După război, în coloanele *Îndreptării*, el va relua preocupările critice și eseistice, mai cu seamă în cadrul rubricii *Literatura*, foarte concludentă pentru posibilitățile sale în acest sens, cheltuite darnic odinioară în foiletoanele lui Don Padil și neglijate apoi trei decenii.

Scriitorul se bucurase de adeziunea cercului *Viața nouă*, a tinerilor moderniști și a lui Macedonski însuși, în 1909, cu prilejul alegerii la Academie și a discursului de recepție. În adversarul poporanismului (socotit drept un curent tradiționalist), în poezia fost pe vremuri macedonskian și autor al unor versuri în care mitul antic putea fi luat pentru circumstanță drept simbol, tinerii moderniști de la *Viața nouă* și *Revista celorlalți* puteau vedea un partizan posibil și încercaseră să-l cultive. Însă s-au înșelat. Polemistul antipoporanist era, în materie de poezie, un tradițional, rămas în urma prozatorului și a dramaturgului. Articolul *Literatura viitorului* și continuarea lui apropiată, *Unor prieteni tineri*², erau cea mai violentă dezmințire a iluziilor despre situarea părintelui *Calavrytei* de partea modernismului, chiar dacă fusese cîndva tentat în această direcție, minulescizînd fără voie în *Priemvara* (1913).

Cu ironie înghețată, arborînd o neînțelegere ostentativă, academiciantul întreabă, în primul din cele două articole epistolare, dacă poe-

zia *Divagații în humac*, apărută în *Flacăra*³, a fost publicată ca un lucru serios de artă, sau ca o glumă. Nedumerirea, declară polemistul, este provocată de „extravaganța“ versurilor respective, ca și a altora de aceeași factură, din *Noua revistă română*, care publică „nebulni din aceea cubiste, futuriste, stupidiste“. Teza fundamentală a scriitorului este că renunțarea la prozodia fixă prozaizează versul, iar lipsa muzicalității tradiționale ucide poezia. Un paragraf de ziar, dispus de el în formă de vers liber, îi pare probă concludentă pentru a desființa poezii fără metrică ale lui N. Davidescu și F. Aderca din *Noua revistă română*. Scriitorul încearcă apoi să traducă simbolurile în limbaj curent, și o face cu onestitate, fără a le denatura, dar declară despre fiecare că nu se situează în zona poeziei, că sînt neinteligibile etc. Imagini frumoase — și nici măcar prea îndrăznețe — sînt contestate cu o rea intenție care ne-ar părea opacitate dacă n-am ști-o izvorită de exces polemic. „Nu se cuvine să încurajați și să îngăduiți școala aceasta decadentă, sub cuvînt că e a viitorului. Nimic nu este al viitorului dacă nu cuprinde simburile frumosului clasic... conchide solemn scriitorul. Ceea ce rămîne... e numai sentimentul sincer, exprimat cu eleganță. Și este elegant nu cuvîntul căutat și prețios, ci cuvîntul just, pus la locul lui.“ Și Malherbe, după spusa lui Boileau, îi învățase pe poeți „puterea cuvîntului pus la locul său“, dar lucrul se petrecuse cu două veacuri și jumătate mai înainte. A cere același lucru — și în forme identice — în 1916, cînd Eminescu și Macedonski croiseră drumuri care dăduseră dreptul unui imens număr de cuvinte să fie în alt chip „juste“ și „la locul lor“ în poezie, cînd se iviseră Arghezi, Bacovia, Blaga, Pillat, cînd Duiliu Zamfirescu însuși avusese, cu destul succes, cîndva, îndrăzneli intrucitva asemănătoare, suna ciudat.

Al doilea articol, *Unor prieteni tineri*, e construit pe aceeași temă: antisimbolistă, proclasică, dar cu o ținută academică incomparabilă. Sîntem în fața unui crez artistic, cel mai clar, mai explicit din cîte a dat publicității scriitorul.

Ideea de la care se pleacă e scumpă lui Duiliu Zamfirescu — aceea a artei ca apanaj al unui rafinament intelectual, al gustului estetic superior. Ulterior ea a fost numită depreciativ „teoria elitelor“, și pusă în corelație cu ideea aristocratismului artei. În discursul de recepție și în polemica următoare, termenul *aristocratism* a rămas insuficient explicat de scriitor; grupul *Viața românească* — *Țara noastră* i-a dat un conținut dedus arbitrar — prin opoziție cu *democratism* — din sociologie, aplicîndu-l cu sens egal în domeniul artei, deci conchi-

¹ Leon Tolstoi, în *Convorbiri literare*, aug., sept. și oct. 1892.

² *Convorbiri literare*, apr. 1916.

³ Poezia e semnată de Barbu Nemțeanu.

zind cu totul nedrept în direcția adversității scriitorului față de noțiuni fundamentale ca popor, popular etc.

Însă, îndată după război, și într-un for decît care mai „public“ nu se poate închipui — în Parlament — el își dezvoltă cu patos teoria proprie despre aristocratismul artei¹. „Convingerea mea de atunci și de acum este că literatura nu poate să nu fie aristocratică“, spune el, iar expresia ei cea mai înaltă este tocmai literatura populară. Aceasta, „prin însăși natura ei, prin însăși esența sa, este o literatură aristocratică“, întrucît *aristos* înseamnă *ales*. Scriitorul pleacă de la interpretarea unui sens original al vocabulei grecești, fără alterația pe care accepțiunile ulterioare i-au confirmat-o. Arta, literatura, spune el, sînt creații „alese“, „de elită“, produse „superioare“ ale omului, ale spiritului său, deci *aristocrate* în cel mai înalt grad, nu creații *ale unor elite*, cum au înțeles adversarii, localizînd fără voia autorului aceste elite exclusiv în rindurile claselor de sus și făcînd din Duiliu Zamfirescu exponentul și teoreticianul acestora.

Estetica scriitorului este foarte șovăitoare sub raportul exactității semantice a terminologiei, dar intuițiile sale sînt exacte și imputările care i se pot aduce sînt de a fi vehiculat prea liber un vocabular pe care însă nici specialiștii nu-l aveau clarificat. De unde, adversități aparent *de principiu*, în chestiuni în care oponenții gîndeau de fapt apropiat sau la fel.

O dată expuse punctele programatice generale, urmează în articolul din 1916 discuția despre modernism, de data aceasta cu mai multă aplicație și calm. Antinomia el o descoperă între *modern* și *clasic*, niciodată în sensul care opusese cîndva pe romantici („les modernes“) apărătorilor tirzii ai clasicismului („les anciens“); precizările definesc încă o dată structura conservatismului său, plasîndu-l în special în sfera esteticului. Scriitorul atribuie categoriei *modern* numai elemente care intră în *conținutul* artei, dar obligînd arta nouă — modernă, subliniază el — să păstreze în *expresie* tot ce făcuse frumusețea artei *clasice*. „Orice lucrare modernă durabilă, spune el, trebuie să fie modernă prin sentiment, antică (în sensul de clasică, n.n.) prin caracter și prin sobrietatea expresiei. Acestea nu sunt vorbe în vînt. Sentimentul este și trebuie să fie modern, adică al epocii, și, mai mult, al individului care creează... Nu înțelegem prin sentiment numai patimile, dragostea, ura, zgîrcenia, gelozia, invidia (acestea făcuseră gloria tipologiei clasicismului, n.n.), ci întregul mod de a reacționa al firei omenești, față

¹ Cuvîntarea rostită la 16 februarie 1920, ca senator de Putna; cf. *Îndreptarea* din 20 febr. 1920.

cu natura înconjurătoare, în care caz sentimentele se confundă cu sufletul, căci și este, în adevăr, sentimentul unei epoci...“

Că se petrece aici și o periculoasă simplificare a noțiunilor este evident; totuși, problema este atînsă chiar în miezul ei, atunci cînd, căutîndu-se definițiile elementare, se limitează discuția la raportul dintre modernism și formele lui excesive, neartistice, reprezentînd chiar atunci un fenomen de decadentă. Înțelegerea justă a rolului pe care-l are conceptul în imaginea simbolistă și în genere în modernism, iată o dovadă de sensibilitate rafinată, care nu-l rupe, cum s-a afirmat, de generația tînără modernistă. În definirea factorilor care explică necesitatea inovației moderniste și o justifică istoric, scriitorul greșeste din nou, atribuind-o unei inexorabile apariții a ideii despre îmbătrînirea lumii; însă, în urmărirea ideii de inovație — în conținutul artei poetice — de-a lungul dezvoltării literare, are din nou intuiții sigure, vădînd lecturi întinse și unghiuri judicioase de contemplare a succesiunii curenților. *Subiectivitatea* modernă, *ideile* moderne, *sentimentele* moderne el le acceptă — nu și comunicarea lor în *formulă* modernă. Este în fond reacția pe care au avut-o și contemporanii lui Eminescu — nelipsind dintre ei chiar Maiorescu, cînd stabilea că între „strania poezie“ *Venere și Madonă și Mortua est*, a doua este superbă, întrucît aici se realizează „un progres simțit în precizia limbajului și în ușurința versului“, adică în ceea ce îl apropia pe Eminescu de Alecsandri, nu în ceea ce poetul inova, depărtîndu-se de generația pașoptistă! Trebuie recunoscut că, în materie de limbaj poetic, cea mai importantă inovație, de după cea a lui Eminescu, începea din acest moment și era datorită succesiunii moderniste macedonskiene, față de care scriitorul nostru se situa, teoretic, în 1916, ca Alecsandri față de Eminescu, la 1870.

Perioada atît de frămîntată în care apărea articolul nu mai îngăduia o cernere atît de minuțioasă, pentru a se disocia ceea ce putea fi acceptat de tinerii poeți moderniști de ceea ce necesita corectări sau replici categorice. Acestea au venit cu o explicabilă duritate, dar academicianul n-a mai avut răgazul explicațiilor și nuanțelor; declanșarea războiului, la numai trei luni, a lăsat dezbaterea secționată în punctul unde Duiliu Zamfirescu apărea drept antisimbolist și antimodernist intrinsigent, ridicîndu-și împotrivă toată generația tînără, cu Arghezi, Baco-via, Blaga, Pillat, Minulescu, Ion Vineanu, Adrian Maniu, Fundoianu și cu criticii lor: N. Davidescu, F. Aderca, D. Caracostea și E. Lovinescu

Tragerea de cortină peste epoca glorioasă, care-i dăduse pe Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, Delavrancea, Coșbuc, pe Maiorescu și pe Gherea, și pe Duiliu Zamfirescu însuși, îl găsea pe scriitor legat iremediabil de epoca sa, deși, lângă Macedonski și după el, era cel mai susceptibil să fie receptiv la sensibilitatea și inovațiile noului stadiu al poeziei românești. Împreună cu cei rămași din marea generație de la 1880—1890, el a supraviețuit războiului numai atât cât să confirme că rămânea un strălucit precursor al noii epoci literare, nu și un contemporan al ei.

C R O N O L O G I E

1858 — 30 octombrie. Nașterea lui Duiliu Zamfirescu la Plăinești (Plăginești), Râmnicul-Sărat; este primul copil al soților Lascar și Sultana Zamfirescu (născută Mincu) din Focșani. Ulterior vor mai veni pe lume alți trei frați (Alexandru, Constantin și Mircea) și patru surori (Marcela, Ecaterina, Zoe și Elena).

Copilăria la Focșani, în casa părinților; vara, la via din Virțișcoi, aproape de Odobești, unde se afla și o casă a familiei.

1865—1869. Școala primară, la Focșani.

! 1869—1873. Gimnaziul, tot la Focșani.

În casă deprinde limba franceză, citește mult, cărți bune (autori români și străini), și ascultă muzică aleasă, în familia proprie și în acelea ale bunicilor. Unchiul dinspre tată, Dimitrie și Gheorghe, erau cărturari subțiri, cu studii în străinătate; doi dintre frații mamei vor fi artiști, arhitectul Ion Mincu și pictorul Ștefan Mincu.

1873—1876. Anii de liceu, în București, la secția umanistică, la „Matei Basarab“, în chiliile m-rii Antim. Locuiește în apropiere, în str. Justiției 23.

Continuă lecturile, tot mai întinse. E pasionat de George Sand, Castelar, dar și de Alecsandri, Bolintineanu; în general, de romantici.

Începe să compună literatură, e la curent cu publicațiile în materie, dintre care îl atrage *Convorbiri literare*.

1876 — octombrie. Prima mențiune literară a numelui lui Duiliu Zamfirescu, în *Convorbiri literare*, la „Poșta redacției“: „D-lui D.L.Z. București — La o primă încercare așa de încurcată, răspundem cu o primă respingere foarte netedă“.

1876 — mai. Își dă bacalaureatul, obținând media generală 6 (5 și 3/4 la scris și 6 și 2/8 la oral). Între examinatori, dr. Brandza și I. Zalomit (președintele comisiei).

— 12 august. Cel mai vechi manuscris păstrat (și datat) al lui Duiliu Zamfirescu: o scrisoare trimisă prietenului Duiliu Ioanin,

de la Bălești — Rîmnicul-Sărat, unde viitorul scriitor se afla în vacanță, la familia Dumitru Simionescu-Rîmniceanu, a cărui soție, Elena (născută Constantinescu), era nepoată de soră a Sultanei Z. Elena S.-R. va fi unul din modelele Săsei Comăneșteanu, iar soțul ei va da unele trăsături lui Tănase Scatiu.

— *septembrie*. Se înscrie la Facultatea de drept din București. „Toți oamenii care au ajuns departe au început ca simpli avocați și au pornit de jos”, spunea el ceva mai târziu.

Urmează conștiincios cursurile unor profesori celebri — Vasile Boerescu, G. Costaforu, Constantin Boerescu, Aristide Pascal, Paul Vioreanu, G. Cantili, G. Danielopulo etc. — mai toți foști și viitori miniștri, rectori și decani, creatorii faimei școlii românești de drept.

Paralel audiază, în primul an de studii, și cursuri ale Facultății de litere și filozofie, în special ale lui Titu Maiorescu.

1877 — 3 aprilie. Debutul literar al scriitorului. Apare, în *Ghimpele*, care adăpostise cu cinci ani mai înainte debutul lui Caragiale, prima poezie a lui Duiliu Zamfirescu, *Domnișoarei Niculescu Aman. Dedicatie*. Revista îi va publica ulterior și alte poezii.

— *iunie*. Examenalele primului an de studii: trei bile roșii.

1878 — 12 mai. Prima colaborare la *Războiul* (ziar pe care-l avea în vedere Dandanache pentru a publica scrisoarea becherului: „Pac la Războiul!”), poezia *Bătrînul și fluturul*. O nouă poezie va apărea tot aici, o lună mai târziu (23 iunie).

Vacanța la Focșani. Din evenimentele acestei veri își va trage izvorul schița-reportaj sub formă epistolară *Către Natalia Nina* (*Literatorul*, 1880).

— *octombrie*. Examenalele anului II: trei bile roșii.

1879 — *iunie*. Examenalele anului III: patru bile roșii.

Escapade cu prietenii la mormintele părinților acestora — Măgurele, Herăști — în special cu Duiliu Ioanin și Ioan Dănescu, acesta din urmă căsătorit peste un an și mai bine cu prima dragoste a scriitorului, Eliza Ioanid.

Vară nostalgică la Focșani, intenții de vilegiatură (Slănic), nerealizate, din pricini pecuniare. Însă o recoltă literară abundentă — mai multe poeme, publicate un an mai târziu, precum și pagini de proză sînt datate 1879. „Guvernanta cu drîmbă” — muza — îl frecventează „cu frenezie”! Manuscrisele păstrate o mărturisesc și ele cu prisosință.

Vacanța și-o prelungește pînă târziu, în octombrie.

— 1 noiembrie. Cere facultății tragerea la sorți a tezei de licență, pe care o va lucra cu urgență, împărțind singurătatea camerei din str. Luterană, unde locuiește, între studiile de drept și literatură. Acum se zămislesc viziunile poemului *Juan*, și poemul însuși, programatic pentru această perioadă.

1880 — 10 februarie. Apariția poemei *Levante și Calapryta* în *Literatorul* lui Al. Macedonski (an. I, nr. 4), însoțită de o entuziastă prezentare din partea șefului revistei.

În continuare, timp de doi ani, semnătura lui Duiliu Zamfirescu apare frecvent în *Literatorul*, cu mai multe poezii, poeme întinse (*Juan*, *Harpista*, *Nebuna din Herăști*, *Djall*, *Dezgust*, *La bal mascat*, *Ctinele nizamului*, *Alina-Linda*), pagini de proză etc.

— *februarie-martie*. Apare prima năvelă a scriitorului, *Natalia Anisimova*, episod din războiul de la 1877. Locul apariției, ziarul *Războiul*.

— *mai*. Progres în ce privește rezultatele examenelor anului patru de studii: în sfîrșit, și o bilă albă! Dar și obișnuitele trei roșii.

— *iunie*. Apare, tipărită într-un număr mic de exemplare, teza de licență a lui Duiliu Zamfirescu, cu subiectul de drept civil *Despre efectul mandatului în privința terțelor persoane*. Este primul său volum — neliterar!

— 17 iunie. Licența (două bile albe și trei roșii). O săptămînă mai târziu, într-un ziar putnean: „La 17 iunie, Duiliu Zamfirescu, fiu al Focșanilor, a susținut cu greutate, dar cu atît succesul a fost mai strălucitor, thesa pentru obținerea titlului de licențiat în drept”.

„Fiiul Focșanilor” era și „fiiul” președintelui provizoriu al comitetului permanent al Colegiului 2 local!

Iar călătorie la Herăști și Măgurele, cu amicii cunoscuți, Ioanin și Dănescu, de data aceasta și cu Eliza. Se pare că acum începe să fie clară pentru tînărul îndrăgostit zădărnicia pasiunii lui.

Plecarea pripită din București din cauză de jenă financiară, fără să mai participe la proiectata sărbătorire prelungită a luării licenței.

Vacanță frămîntată în Focșani, plină de grijile cele mai felurite; corespondență intensă cu prietenul Ioanin, căruia i se destăinuie. Nu are loc proiectata vilegiatură la Slănic, în schimb, obișnuitele drumuri la Bălești — pentru a lucra la traducerea lui *Hernani* — sau la *Vîrțișcoi*.

Multe lecturi și, mai ales, recoltă poetică apreciabilă, care apare parțial în *Literatorul*.

— 13 septembrie. Numirea ca procuror supleant de ocol la Hirșova, unde se prezintă cîteva zile mai târziu, pentru a rămîne aici pînă în ianuarie următor.

Exilatul hirșovean frecventează — fără atracție — mediul intelectual din orășel. Are senzația acută a ratării. Funcția îl nemulțumește: „Hotărîtor, nu sunt făcut să fiu procuror”, exclamă după trei săptămîni de stagiul în magistratură.

Deplasări de serviciu în satele din jur și în Munții Măcinului; trecerea Dunării, pe timp de furtună, cu pericol de înec.

Din astfel de fapte se vor alimenta schițele *Din Dobrogea* (*România liberă*, 1881—1882) și năvela *Noapte bună* (*Convorbiri literare*, 1886).

Trimite prietenului Ioanin un adevărat val de scrisori, relevante sub două aspecte: dezvăluirea romanului de dragoste nemărturisită, ratată, pentru Eliza Ioanid și constituirea unei formule de gazetărie literară, deocamdată sub forma unor scrisori-jurnal („catagrafia gândurilor mele“), în genul a ceea ce va fi, peste doi ani, rubrica *Palabras* din *România liberă*.

— 19 octombrie. Se săvârșește logodna Elizei Ioanid cu Ioan Dănescu, act care-l va arunca pe poet în cea mai neagră mizantropie. Rezultatul: elegia protestatară *Sic transit*, scrisă chiar pe misiva fatală, în care e anunțat evenimentul. Urmează numaidecît căsătoria, primită de poet cu o disperare calmă.

La Hirșova se pare că scrie Elizei un număr important de scrisori, fără a i le trimite, sau înmînîndu-i-le el însuși mai tirziu; dacă au existat, probabil că trebuie să le socotim pierdute.

— 13—14 decembrie. Prima colaborare a scriitorului la *România liberă* — nuvela *O pagină din viața lui Johann Strauss*, publicată în două numere consecutive ale ziarului (la publicarea în volum nuvela va primi titlul *Blaué Donau*).

— 24 decembrie. Începe să publice în *România liberă* suita *Tipuri și portrete* (*Arhiparul*, *Deputatul*, *Notarul* etc.), continuată mai multe săptămîni.

1881 — ianuarie. Aflat la București, după exilul hirșovean, stabilește o colaborare permanentă la *România liberă*, inaugurîndu-și, la 25 ale lunii, activitatea de cronicar artistic, teatral și literar, cu comentariul *Concertul d-nei Essipoff*.

— 25 februarie. Numirea ca procuror la tribunalul Dimbovița (Tîrgoviște).

— februarie-mai. Stagiul tîrgoviștean, cu frecvente venituri în București, unde o întîlnește pe Eliza, acum căsătorită. La Tîrgoviște face dese excursii în împrejurimi — Mănăstirea Dealului, Vîforița — cu prieteni, între care Vlahuță, cunoscut aici. Priveliștile vor fi consemnate în schițele din *România liberă*.

— 28 martie. Apare în *România liberă* prima lămurire amplă asupra orientării politice a grupării junimiste (acum numită „Juna dreaptă“). Ziarul se profilează clar ca oficios junimist. Colaborarea susținută a scriitorului la *Literatorul*, care-l cultivă cu grijă și, între altele, îi reproduce pe *Levante* și *Catavryta*, „la cererea publică“ (în numărul pe septembrie).

— 20 iulie. Se înregistrează demisia scriitorului din magistratură. Slujba și-o părăsise însă cu mai multe săptămîni înainte. Se înscrie în baroul Putna și devine avocat pledant, fără răsunet deosebit. Stă mai mult în Focșani, ocupat cu procesele, dar și cu scrisul. Situația se va prelungi și în 1882.

Drumuri frecvente la București și complicate treburi de dragoste, care însă nu-i întunecă amintirea pură a Elizei. Își găsește locuință, împreună cu un coleg de facultate, în str. Vă-

mii, în plin centrul capitalei. După un an se va muta la hotel „Metropol“, pe Calea Victoriei.

— 23 octombrie—8 noiembrie. Apare în *România liberă* ampla nuvelă *Cum a iubit Depărățeanu* (în volum, *Amintiri din vremuri*), de fapt primul roman al scriitorului. Destinatară: Doamna E.D., menționată în dedicație.

1882 — martie. Încearcă să obțină, cu ajutorul lui Macedonski, suplinirea unei catedre de franceză la gimnaziul din Focșani, unde avea intenția să se prezinte la concursul pentru ocuparea postului. Deci gânduri de statornicire la avocatură și carieră didactică.

— aprilie. Apare în *Literatorul* prima lucrare teatrală a lui Duiliu Zamfirescu, „sceneta dramatică“ în versuri *O suferință*, un act și două tablouri. Prezentată cu un an înainte la concursul Teatrului Național, nu întrunise aprobarea juriului.

— iunie. Încheierea, practică, a colaborării la *Literatorul*, o dată cu apariția începutului traducerii din *Hernani*.

În vara care urmează se înscrie și în baroul Ilfov, unde va figura de aici înainte pînă la plecarea în Italia (1888), dar cu activitate avocațială tot mai scăzută. Gazetăria la *România liberă* e cea care-l aduce, de fapt, în capitală.

— iulie. Intensificare bruscă a colaborării la *România liberă*. Probabil că scriitorul intră în redacția ziarului, unde își stabilește principala sferă de activitate. Stagiul său aici va dura pînă în decembrie 1884. Va publica, în bogata pagină a doua a ziarului, nuvele, versuri, pamflete, corespondențe, cronici dramatice și artistice, note, polemici etc., semnate și nesemnate.

Participare regulată (de două-trei ori pe săptămînă) la scrierea „revistei“ politice, nesemnate, pe prima pagină.

— 14 iulie. Începe să apară în *România liberă* rubrica *Notiți de tot felul*, semnată, continuată în trei foiletoane.

— 1 august. Rubrica își schimbă titlul în *De las palabras*, continuată pînă la 21 noiembrie, cînd se transformă în *Palabras*.

— octombrie. „Afacere de onoare“: îl provoacă la duel pe Ioan Stavri Brătianu, președintele tribunalului comercial! Duelul n-a avut loc, lucrurile s-au aplanat după un mic scandal în presă.

— 17 octombrie. Apare prima oară *Don Padil* ca semnatar al rubricii *Palabras*. Don Padil este pseudonimul cel mai frecvent al lui Duiliu Zamfirescu și va dura pînă la 29 iulie 1884. Dintre numeroasele pseudonime care apar în ziar, e posibil să-i aparțină lui Duiliu Zamfirescu numai *Zadig*, *Discerniu*, *Crai nou et comp.*, eventual și *Placido*. Concomitent apar cele cunoscute ca aparținînd lui D.D. Racovitză (*Sphinx*) și Delavrancea (*Argus*), precum și altele, cu paternitate discutabilă.

1883 — 6 ianuarie. Premiera operei *Haiducul*, al cărei libret, scris în franțuzește de Fr. Damé, și Cavalerul d'Ormeville,

e tradus de scriitor. Muzica: Oreste Bimboni. Textul se publică în revista lui Damé, *Cimpoiul*, în ianuarie și februarie.

— 15 martie. Apare primul volum literar al scriitorului: *Fără titlu. Poeme și nuvele*.

— 16/28 martie. Prima mențiune în *Insemnările zilnice* ale lui Maiorescu a prezenței lui Duiliu Zamfirescu la Junimea, unde citește câteva poezii proprii. Scriitorul va marca momentul, printr-un omagiu adresat scolii lui Maiorescu, în rubrica *Palabras* din *România liberă*: „Miercurea vulgaritatea dispăre și în locu-i vine liniștea și poezia. E darul d-lui Maiorescu de a aduna mai toți bărbații noștri de litere, o mare parte din scriitorii tineri...” (3/15 aprilie).

— 23 martie/4 aprilie. În prezența unui plen junimist, de peste 40 de persoane, strinse în casa lui Maiorescu, scriitorul asistă la lectura piesei lui Alecsandri *Fintina Blanduziei*. Evocarea caldă a momentului o va face în ziar, în cadrul rubricii *Palabras*.

— iulie-august. Colaborare mai slabă la ziar, desigur din cauza vilegiaturii la Slănic, care începe a fi descrisă chiar acum, în suita *Din munți*.

La adunările „Intim-clubului”, în sediul din Calea Victoriei, participă frecvent, în toată această perioadă, alături de frații Mincu — arhitectul și pictorul — Delavrancea, Vlahuță, sculptorul Georgescu, arhitectul Cerchez, pictorul Alpar etc. Tot ei vor forma în viitor clubul „Tinerimea artistică” și, mai târziu, în 1895, „Cercul amicilor literaturii și artei române”.

— august. Are loc, la Bordeni-Scorțeni, Prahova, începutul de răscoală țărănească împotriva Scatiului local (Scorțescu). Răzvrătirea este reprimată sîngeros. Din comisia de anchetă, formată din ziaristi (3—5 septembrie), face parte și Duiliu Zamfirescu. Procesul-verbal încheiat de comisie și publicat în ziare consemnează amănunțit atrocitățile, dintre acelea ce vor fi reproduse în *Viața la țară*.

La procesul răsculaților de la Bordeni-Scorțeni, deschis în Ploiești la 20 septembrie, Duiliu Zamfirescu participă ca trimis al *României libere*.

— noiembrie-decembrie. Are loc un furtunos episod de dragoste cu primadona Montalba, angajată la București cu trupa italiană de operă pentru stagiunea teatrală 1883/1884. Îmbolnăvindu-se, cîntăreața pleacă, invitîndu-l pe tînărul cronicar teatral și scriitor s-o însoțească. El refuză.

— octombrie-decembrie. Polemică violentă cu Macedonski, marcînd ruptura definitivă dintre ei, începută în vara 1882, la intrarea scriitorului în redacția *României libere*, accentuată o dată cu participarea la Junimea și ajunsă la culme în timpul campaniei ziarului împotriva părintelui *Nopților* pentru nefericita lui epigramă împotriva lui Eminescu.

1884 — 19 ianuarie. Prima și ultima reprezentație a piesei *Prea târziu* de Duiliu Zamfirescu și Ștefan Vellescu, supusă astfel publicului pentru a se decide, între aceasta și o alta (*Grandomania* de S. Șoimescu), căreia dintre ele să i se acorde premiul Comitetului teatral. Premiul nu se acordă nici uneia! (În distribuție: C. Nottara, Ștefan Iulian, Aristizza Romanescu, Iancu Petrescu etc.) La reprezentație a asistat și regina.

Scriitorul locuiește în continuare la hotel „Metropol”, pe Calea Victoriei, într-o cameră modestă, nr. 3, de la etajul I.

Participare activă la Junimea, la manifestările ei „intime”: banchetul aniversar (6/18 ianuarie), sărbătorirea lui Alecsandri (29 martie/10 aprilie) etc.

— iunie. După lunga carantină, de peste un an, are loc debutul la *Convorbiri literare* cu meditația elegiacă *Iarna*.

— 13/25-15/27 iunie. Apare, în trei numere din *L'Indépendance Roumaine*, violentul pamflet antigubernamental și antimonarhic al lui Duiliu Zamfirescu *Le domaine de la Couronne*, contestînd legalitatea „dotației” regale, votată de Parlament la 5 iunie. Îndrăznețul semnat și fi obiectul unei statornice persecuții din partea partidului liberal și în special a lui D.A. Sturdza, devenit din 1888 șeful partidului.

Relațiile cu Maiorescu se răcesc un timp, din cauza aceleiași pamflet, și, ca atare, se clatină și poziția scriitorului la *România liberă*, devenit organul junimismului politic, acum foarte apropiat de liberali.

— 19 august—23 septembrie. În *România liberă* se publică, în 27 de foiletoane, romanul *În fața vieții*.

— 16 septembrie. Apare primul număr al suplimentului *România liberă*. Număr literar, scos de Vlahuță, Delavrancea și Duiliu Zamfirescu, pînă în noiembrie al aceleiași an. Scriitorul va publica aici câteva poezii fără relief și un portret satiric.

— octombrie. Apare în volum romanul *În fața vieții*, primit cu ostilitate de presa socialistă (C. Dobrogeanu-Gherea, *Pesimistul de la Soleni*, în *Contemporanul*) și de cea liberală (D.C. Ollănescu — Ascanio în *Voința națională*). Aici scriitorul e acuzat — pe nedrept — chiar de a fi plagiat câteva pagini după o lucrare franceză.

— septembrie—noiembrie. Face parte încă din redacția *României libere*, participă la întrunirile politice ale grupului junimist fruntaș, dar nu mai semnează în ziar, poate nici nu mai scrie articole — nesemnate — în pagina întâi.

La alegerile de deputați din noiembrie, liberalii, pe ale căror liste se vor alege deputați corifeii grupului junimist, resping candidatura scriitorului. Încă una din urmările articolului din vară în chestiunea „dotației”.

Se rup practic relațiile amicale cu Delavrancea și Vlahuță, care i-au zeflemisit romanul *În fața vieții*; se destramă colaborarea treimii de la pagina a doua a *României libere* și

cea de la *Numărul literar* al ziarului; acest supliment cultural-artistic își încetează apariția.

— *noiembrie—decembrie*. Duiliu Zamfirescu părăsește redacția *României libere* și pleacă, pentru a se ocupa de avocatură, la Focșani, unde tatăl său fusese de curând ales vicepreședinte al Consiliului județean Putna. Figurează în continuare și în baroul Ilfov. Cu tot insuccesul politic, gândul deputăției posibile îl încălzește, și venirea la Focșani este, probabil, legată de intenția afirmării pe plan local.

1885 — *februarie*. Se prezintă la examenul de atașați diplomatici ai Ministerului de Externe și reușește. Președintele comisiei examinatoare fusese junimistul D. C. Ollănescu-Ascanio, care, numai cu trei luni înainte, îi nimicise romanul *În fața vieții* și lansase acuzația de plagiat (*Voința națională*).

Ca atașat în Ministerul de Externe, însoțește adesea la festivități publice diplomații acreditați la București; ziarele îi semnalează prezența în acest cadru.

— *mai*. Întorcerea la *Literatorul*, acum scos de Ștefan Vellescu (coautor al piesei *Prea târziu*, 1884), sub numele *Revista literară* și fără participarea lui Macedonski (plecat din țară); apar, în trei numere succesive, 6 poezii ale scriitorului, cinci dintre ele aparținând ciclului *Fantazio* — slabe.

Răceala junimistă continuă, cu toată prezența scriitorului la ședințele cenaclului. Noua carantină în privința colaborării lui la *Convorbiri* durează din octombrie 1884, când îi apar poeziile *Fum* și *Cînd mă gîndesc în urmă*, pînă în ianuarie 1886.

Este numit profesor la clasele I—III ale liceului „Sf. Gheorghe” din București, aflat sub direcția lui Anghel Demetrescu, acum prieten. Aici va funcționa pînă la plecarea în Italia (1888). Ține cursuri și la pensionul Elenei Miller-Verghy, „Institutul nou de domnișoare”, unde predau și Vlahuță, Delavrancea etc.

— *18/30 septembrie*. În *L'Étoile Roumaine* scriitorul inaugurează o rubrică proprie, *Littérature Roumaine*, părăsită însă după încă un foileton (26 oct./7 nov.). Cele două articole publicate — al doilea e despre Eminescu — atestă virtuți critice remarcabile.

Macedonski, întors de la Paris, e preocupat să reia *Literatorul* în locul *Revistei literare*; la ședința de reconstituire a grupării revistei participă și Duiliu Zamfirescu, dar neînțelegerile, vechi de doi ani, nu s-au stins, astfel că gruparea nu-l va avea ca membru. Relațiile cu Macedonski nu se vor mai reface niciodată.

— *octombrie*. Are loc la Maiorescu lectura în doi a nuvelei *Noapte bună*, în urma căreia criticul îi dă „primele încurajări” și sfaturi, topind gheața de după articolul cu „dotația”. Acum începe de fapt „convorbirismul” lui Duiliu Zamfirescu.

1886 — Activitate curentă în cadrul Ministerului de Externe.

Participarea la Junimea se intensifică în urma clarificării raporturilor cu Maiorescu. Prezență foarte semnificativă în paginile *Convorbirilor*, marcînd o etapă nouă în dezvoltarea scriitorului, îndeosebi prin cele trei nuvele: *Noapte bună* (ianuarie), *Locotenentul Sterie* (aprilie) și *Spre mare* (decembrie).

Toate sînt analizate mai întîi în lecturi cu Maiorescu și abia apoi prezentate la Junimea.

1887 — Aceleași bune raporturi cu Maiorescu și Junimea. Apar în *Convorbiri* nuvelele *Conu Alecu Zăgănescu* (aprilie) și *Subprefectul* (august) — și acestea comentate întîi cu criticul — cele mai bune din proza acestei perioade a scriitorului.

— *2 decembrie*. *Românul* anunță: „Duiliu Zamfirescu este numit secretar al II-lea la Legația din Roma în locul d-lui Perticari, care e numit prim-secretar”. Decretul de numire ieșise cu o săptămînă înainte; plecarea la post va avea însă loc abia peste cinci luni.

1888 — *ianuarie—februarie*. Apare în *Convorbiri* nuvela istorică *Străbunii noștri*.

— *martie*. Izbucnesc răscoalele țărănești — cele mai mari de pînă acum — în Muntenia și Moldova. Guvernul junimist, venit la putere, le reprimă cu energie — la Domenii e chiar Maiorescu.

Conjunctură favorabilă pentru scriitor: junimistul Carp, aflat la Externe, readuce în actualitate plecarea la Roma, ca atașat diplomatic, suspendată cu trei luni înainte de guvernarea anterioară. Între intenția lui Maiorescu de a-l numi director al teatrelor și a lui Carp de a-l trimite în Italia, triumfă a acestuia din urmă (la Teatre e numit Caragiale).

— *4 mai*. Un grup de prieteni — între ei Caragiale, Tr.G. Djuvara, Șt. Mincu, N. Petrașcu, patronați de Maiorescu — participă la o agapă, la „Grand Hôtel Boulevard”, pentru a-și lua rămas bun de la Duiliu Zamfirescu, care pleacă peste două zile în Italia, cu destinația Roma.

— *mai*. Apare volumul *Novele*. Sosirea la Veneția și, după un popas de două zile, plecarea la Roma. Locuiește în primele zile la Legație: Palazzo Roccagiovine, Foro Traiano.

— *iunie*. Din interes pur filologic începe alcătuirea unui vocabular de cuvinte italiene cu sonorități și sensuri apropiate de ale limbii române; preocupările lingvistice, nesistematice, vor dura decenii la rînd de-acum înainte.

Începe „condica” *Varia*, de notații cu caracter aforistic, alternate cu extrase din lecturi și compoziții proprii. Aici a figurat, între altele, suita de aforisme *Măsura dreaptă a vieții*, intercalată apoi, într-o mare parte a ei, în romanul *Lydda. Scriitori romane*.

— *iunie—iulie*. Trăiește într-o totală beatitudine primele luni de stagiul roman, „într-o atmosferă de senin care atinge indiferență”. Acum se constituie formula specifică a poeziilor sale

neoclasică, prima dintre ele fiind *De la Villa Tusculana*.

A vizitat toate locurile celebre din Roma și împrejurimi.

— *august*. Apar în *Convorbiri* primele poezii romane: *Sonnet* și *San Marc*.

— *30 august*. Pleacă într-o scurtă călătorie de șase zile prin stațiunile din golful Napoli, fascinând lumea feminină, de contese și ducese, aflată aici. Acum o cunoaște pe viitoarea soție, Henriette S. Allievi. O săptămână de „viață aproape ideală”. Corespondența către N. Petrașcu evocă darnic atracțiile mondene din cursul acestei excepționale călătorii.

— *octombrie*. *Convorbirile* publică, sub semnătura X.Y.Z., suita *Scrisori din Italia*, trimisă de scriitorul lui Petrașcu, cu titlul de corespondență personală — evocări din Roma și împrejurimi: locuri celebre, muzee, saloane etc.

— *noiembrie*. Se publică, tot în *Convorbiri*, micul roman *Undrum greșit*, care va continua în trei numere ale revistei.

1889 — *martie*. Începe să traducă din Carducci „minunata pagină de clasicism modern” *La izvoarele Clitumno*. Trimisă la *Convorbiri* în 1892, poema se va publica nu aici, ci în *Ateneul român* în 1894.

Poetul italian îi e acum obiect serios de studiu (îndeosebi, cu volumele *Odi barbare* și *Rime nuove*, ediția 1887). Se desfășoară intens prefacerea interioară a poetului, trecerea sa către parnasianism și neoclasicism.

— *5/17 aprilie*. Îl întâmpină la gară pe Maiorescu, acum ministru, venit cu soția la Roma, și petrece cu el o săptămână „ca un vis”. Vizitează împreună Roma, monumentele, localitățile apropiate (Frascati, Tivoli). Îi explică entuziast criticului modalitatea poetică descoperită și consemnată în poezia *De la Villa Tusculana*, pe care o și analizează împreună (*Convorbirile* o vor publica în iunie).

— *18 mai*. Data exactă când are revelația frumuseții și profunzimii lui Leopardi. Îl descoperă viitoarea sa soție, la Porto d'Anzio, citindu-i *Ginestra o il fiore del deserto*. „Leopardi m-a biruit!”, îi scrie în aceeași zi criticului.

— *mai—iunie*. Călătorii frecvente la Porto d'Anzio, unde se află Henriette Allievi. Momentul celei mai mari exuberanțe „romane”, concretizată în decizia căsătoriei.

Încheie și trimite la *Convorbiri* prima năvelă cu subiect italian: *Alessio* (apare în octombrie).

— *august*. Iarăși turneul golfului Napoli (Castellammare, Sorrento, Pompei etc.), într-o societate aleasă, din corpul diplomatic și din aristocrația italiană ridicată după revoluție.

— *noiembrie*. Dor de țară, dar nesiguranța plecării, care depinde de hotărârile superiorilor ierarhici.

— *decembrie*. Primul concediu în țară după plecarea în Italia. Bolnav aproape tot timpul la Focșani. Discuție în familie despre hotărârea de a se căsători.

1890 — *ianuarie*. Scurtă trecere prin București. La jumătatea lunii pleacă înapoi la post.

— *10 martie*. Căsătoria cu Henriette, fiica lui Antonio S. Allievi, fiu de țaran lăbărd, ridicat o dată cu revoluția italiană (Risorgimento). În acest moment Allievi e directorul general al Băncii generale din Roma și senator; ulterior va fi vicepreședinte și președinte al Consiliului de administrație a căilor-ferate italiene și una din marile figuri ale finanței peninsulare. Mama Henriettei, acum decedată, fusese contesa Bonacina-Spini, și ea legată de garibaldieni.

— *12 martie*. După căsătorie sosește în călătorie de nuntă la Nissa (unde locuiește la hotel „Durbec”) și colindă în doi Riviera (Monaco, Bordighera, San Remo, Monte Carlo etc.).

Viață de familie, de serviciu și de studii, în biblioteca bine utilată a lui Allievi. Lecturi, în special istorice: Tacit, Pliniu cel Tânăr, Gibbon. Locuiește într-un somptuos apartament din Palazzo Doria, Via del Plebicisto.

E preocupat de cursurile universitarilor proeminenți, la ale căror prelegeri asistă din când în când, acum și în viitor.

— *18 iunie*. Sosește la Orvieto, în Umbria, „pe linia Florenței”, unde soția sa va rămâne până în noiembrie, iar el însuși va face în acest timp naveta la Roma, stînd acolo cîte trei-patru zile pe săptămînă. Locuința la Orvieto: Villa Napoleoni.

— *august*. Preocupări de avansare în carieră, fără mulți sorți de izbîndă.

— *octombrie*. Se naște primul copil al scriitorului, Enrichetta (Henriette)-Eleonora-Eliza-Felicita. (Amintirea Elizei, moartă de oftică în insula Corfu, îl urmărea încă atunci cînd a ales numele copilei sale?)

1891 — *martie*. În *Convorbiri* apar patru poezii proprii și patru traduceri din Leopardi — *Cînturile XII, XIII, XIV și XVIII*.

— *aprilie*. Începe să apară în *Convorbiri* romanul *Lume nouă și lume veche...*, continuat nouă numere la rînd (pînă în decembrie).

Sosește la Legație noul ministru al României la Roma, Al. Plagino, în locul lui Ioan Văcărescu, rechemat în urma scandalului izbucnit privitor la căsătoria proiectată — și nerealizată — dintre fiica sa, Elena Văcărescu, și prințul moștenitor Ferdinand.

— *4 mai*. Moare I.C. Brătianu, șeful partidului liberal și unul dintre adversarii moderați ai scriitorului; de cîtiva ani, însă, (din 1888), șefia partidului trecuse practic — oficial va trece în 1892 — asupra lui D.A. Sturdza, ostil cu agresivitate și în permanență lui Duiliu Zamfirescu pînă în 1907 și aflat mereu în fruntea treburilor publice.

— *10 mai*. Scriitorul e decorat cu Coroana României în gradul de cavalier.

— 3 iunie. Sosește în vilegiatură la Sorrento, unul din locurile sale preferate, în golful Napoli. Locuiește la hotel „Vittoria“.

— 15 iulie. Împreună cu un alt funcționar al Legației, se deplasează oficial la Veneția, pentru a întâmpina pe regina Elisabeta, venită acolo într-un fel de exil, ca urmare a neînțelegerilor regale în privința căsătoriei prințare. Diplomatul nu-și îndeplinește misiunea încredințată de guvern, de a raporta despre întâlnirile, conversațiile reginei etc.

— iulie—august. Rămâne la Veneția (hotel „Danieli“, unde locuia și regina Elisabeta) timp de câteva săptămâni, într-un desăvârșit *far niente*, bucurându-se de splendorile orașului.

Îl cunoaște pe Pierre Loti, venit s-o viziteze pe regina exilată. (La trecerea lui Maiorescu prin oraș — 15/27 august — Duiliu Zamfirescu nu e însă de față.)

— august—septembrie. *L'Indépendance Roumaine* și alte ziare bucureștene fac zgomet în jurul unor corespondențe din Veneția, apărute în ziarul junimist *Constituționalul* sub semnătura *Loredano*, în legătură cu prezența reginei în orașul adriatic. Lucrurile apar drept o lipsă de delicatețe față de rege. Sub pseudonimul sonor e bănuț Duiliu Zamfirescu și se cere public scoaterea lui din diplomație. Cu toate dezmințirile *Constituționalului*, zvonul persistă, spre supărarea celui în cauză, care se disculpă energic prin scrisori și rapoarte.

— septembrie (prima jumătate). Duiliu Zamfirescu pleacă din nou, tot oficial, la Veneția, unde sosise regele Carol.

Căarta regală înceta, dar începeau consecințele pentru diplomatul antrenat în afacere fără voia lui.

— octombrie—noiembrie. Cătreieră Italia „de sus pînă jos“, cu treburi ale Legației sau personale.

— 29 noiembrie. Într-o scrisoare „personală și confidențială“ către ministrul de externe, C. Esarcu, scriitorul respinge cu demnitate și învinuirile aduse și misiunea de „informator“ al oficialităților asupra mișcărilor familiei Văcărescu la Roma și ale reginei la Veneția.

— 26 decembrie. Noul șef al scriitorului, C. Esarcu, fostul ministru de externe, acum numit titularul Legației din Roma, sosește la post.

1892 — 5 ianuarie. Maiorescu și soția îl vizitează prima oară pe Duiliu Zamfirescu la locuința sa din Palazzo Doria. Urmează trei zile de agreabil itinerar roman în trei, soția scriitorului neputîndu-i însoți din cauza apropiatei venituri pe lume a celui de-al doilea copil.

— 10 ianuarie. Pleacă într-un scurt concediu — via Pontebba — Viena — Budapesta — oprindu-se direct la Focșani, unde mama sa era bolnavă.

Cîteva săptămîni în capitală: vizite repetate la Maiorescu, unde cunoaște grupul de „studenți literari“ cărora le este încredințată acum redactarea *Convorbirilor* (M. Dragomirescu,

S. Mehedinți, I.A. Rădulescu-Pogoneanu, D. Evolveanu, P.P. Negulescu, I.Al. Brătescu-Voinești).

— februarie. Concediul se prelungește, cu șederi alternative la București și Focșani. La jumătatea lui februarie, drum înapoi la Roma, după cuvenitele intervenții — fără rezultat — la minister în vederea avansării. Ecurile întîmplărilor din vară, legate de conflictul regal, erau încă vii la forurile oficiale, de unde concluzia că „e bun în grad“ ca secretar.

— 6/18 martie. Se naște al doilea copil al lui Duiliu Zamfirescu, Alexandru-Antonio-Lascar-Cesare, viitor diplomat și scriitor el însuși.

— iunie. Proiecte de vacanță în locurile știute (Orvieto, Porto d'Anzio, Sorrento, Varedo). Gînduri de avansare în urma promisiunilor solemne ale lui Maiorescu (făcute încă din martie), că pînă la sfîrșitul lui aprilie va fi prim-secretar de legație.

— 11 iunie. Din *L'Indépendance Roumaine*, sosită la Roma, scriitorul află că, în loc să fie avansat, e transferat la Atena, începînd cu data de 1 iunie, în aceeași funcție, ceea ce, dat fiind că Legația din capitala Greciei era de o clasă inferioară, însemna o netă retrogradare. Făcîndu-și socotelile, nu poate conchide decît că e sancționat pentru accesele de independență în chestiunea Văcăreștilor și în urma bănuielilor că ar fi una și aceeași persoană cu *Loredano*.

Împăcat cu scarta, se îndreaptă spre literatură: „Mă întorc senin la un început de roman *Pe arătura*, pe care sper să-l închei la Atena“. Este viitorul *Viața la țară*.

— iulie. După amînări și dispoziții contradictorii, primite de la centrală, și după asigurările criticului că nu are inimizități în minister, pleacă la noul post, cu vaporul, peste Adriatică. Vede cu ochii locurile evocate altădată în *Levante* și *Calavryta*. Țara nu-l încîntă, numai la Atena găsește aceeași ambianță ca la Roma.

— iulie—august. Ședere încîntătoare la Atena, în compania prietenului Ollănescu — care era șeful Legației — și a soției acestuia, prietenii încă de la București.

— august—noiembrie. Apare în *Convorbiri* studiul *Leon Tolstoi*, neterminat.

— septembrie—octombrie. Singur la Legație — ministrul fiind plecat în concediu, la București — în mijlocul unei vii agitații diplomatice. E iminentă ruperea relațiilor cu Grecia. Dar, pentru scriitor, acum e cea mai rodnică parte a perioadei ateniene: „Am petrecut două luni de zile într-o singură țară populată de cele mai ideale videnii“. Se zămislESC aici *Pe Acropole*, *Glyceria*, *Către Cleobul*; urmează lucrul la primul volum din ciclul *Comăneștenilor*.

Antonio Allievi, ales președintele Consiliului de administrație a drumurilor de fier italiene și al Băncii generale, părăsește Palazzo Doria și se mută la Milano, unde era sediul companiei

feroviare. Scriitorul, sperînd să revină curînd la Roma, e preocupat de găsirea unei locuințe noi.

— *noiembrie*. România rupe relațiile diplomatice cu Grecia, în urma conflictului privind populația macedoneană. Personalul Legației părăsește Atena. Scriitorul pleacă spre Roma și, într-o gară de pe golful Lepanto, scapă cu greu din minile unor marinari greci beți, care-l urmăriseră.

De la Roma, urgent la București, pentru a raporta. Frecventează aici Junimea și pe Maiorescu, aflîndu-se mereu în mijlocul noii redacții a *Convorbirilor*. E în perioada celor mai bune relații cu criticul. Amabilități și schimburi de cadouri.

Audiență la palatul regal — în principiu pentru a raporta relativ la treburile Legației ateniene, unde se aflase cîteva luni șef interimar, de fapt însă pentru clarificarea raporturilor cu palatul, în urma întîmplărilor cu Văcăreștii și a corespondențelor lui Loredano.

— *decembrie*. Animozitățile sînt pentru un timp calmate. E numit la Legația din Bruxelles, care gira și relațiile cu Olanda. Plecare la post după un scurt ocol prin Roma, la familie.

Renunță definitiv la continuarea studiului despre Tolstoi, în a cărui ultimă parte ar fi avut „o judecată cu Zola și cu admiratorii săi“, deci cu naturalismul, și cu Gherea.

Cîteva luni agitate care nu-i dau timp de scris. Se simte și „incapabil de a întreprinde ceva serios“.

1893 — *ianuarie*. După cum i se comunică, stagiul belgian e de durată, astfel că, la sfîrșitul lunii, își aduce și familia la Bruxelles. Locuiește pe str. Joseph II, nr. 76.

— *februarie*. Proiectează un mare poem despre Hanibal, din care nu se realizează decît episodul *Lacul Trasimen* (publicat în 1905 în *Luceafărul* de la Sibiu).

Începe perioada marilor creații ale lui Duiliu Zamfirescu, în poezie și în proză. Ea va dura pînă pe la 1900.

Reia lucrul început la romanul *Viața la țară*, „în care voi să încerc a arăta geniul românesc sub toate formele lui“.

E preocupat serios de originalitatea operei proprii în raport cu literatura lui Tolstoi, cu folclorul românesc, cu proza universului nostru rustic.

— *8/20 martie*. În ședința secției literare a Academiei, Maiorescu și Iacob Negruzzi îl propun ca membru corespondent. Aprobată în unanimitate, propunerea e înaintată plenului academic. Refuzul public al lui Vlahuță de a accepta intrarea în Academie aduce însă aminarea oricăror alegeri noi de membri pînă la reglementările de rigoare. Este, practic, prima respingere a candidaturii scriitorului la Academie.

— Deși se află numai de cîteva luni la Bruxelles, a vizitat temeinic principalele orașe belgiene (Anvers, Gand, Bruges).

— *aprilie*. Și-a prezentat scrisorile de acreditare și la Haga, prilej de a cutreiera și Olanda (Haarlem, Amsterdam etc.).

Se întoarce la Bruxelles „încîntat“, așteptînd, pentru ca satisfacția să-i fie completă, și o schimbare în ce privește poziția sa în cariera diplomatică.

| Se publică în *Convorbiri* poemul *Pe Acropole*, cel mai frumos din cele consacrate peisajului ateniian.

— *iunie*. Sosește mult așteptata — doi ani încheiați — avansare la postul de prim-secretar de Legație.

| Lecturi întinse despre Grecia antică: istoricii Curtius, Smith, Duruy. De aici va extrage elementele viitoarei piese *Thargelia din Milet*.

— *3 august*. Antonio Allievi vizitează pe proaspeții bruxellezi și face cu ei, în săptămînile care urmează, vizite plăcute în împrejurimi, pînă în Olanda.

— *1—2 septembrie*. Călătorie oficială la Haga. Vreme urîtă, dar satisfacții estetice remarcabile: „Zi de fericire completă“.

— *octombrie*. Încercare a lui Macedonski, în *Literatorul*, recent reapărut, de a netezi și șterge vechiul conflict din toamna 1883. Nici un răspuns din partea lui Duiliu Zamfirescu.

Frecventează asiduu capela ortodoxă, iluzionîndu-se că-și stabilește — în mijlocul mulțimii catolice — legături cu țara.

Îl bîntuie tentații și neliniști, începînd cu literatura și terminînd cu viața sentimentală. Ele se vor accentua în cei trei ani următori.

— *11/23 octombrie*. Trimite la *Convorbiri* satira *Către Cleobul*, care, deși lăudată de junimiști, va întîrzia doi ani în sertarele redacției.

Dușmănia statornică a lui Sturdza se face simțită la Bruxelles în atmosfera care înconjoară pe diplomat.

— *decembrie*. Relații admirabile cu Maiorescu. Ele vor fi însă curînd zdruncinate de colaborarea scriitorului la o altă publicație (*Ateneul român*).

În ultimele zile ale anului expediază la *Convorbiri* prima parte a romanului *Viața la țară*, a cărui publicare nu va începe decît atunci cînd tot manuscrisul se va afla pe masa redacției.

1894 — *2/14 ianuarie*. Anunță intenția unui nou roman, *Viața la oraș*, în continuarea celui anterior, *Viața la țară*. Este viitorul *Tănase Scatiu*.

— *15 ianuarie*. Apare primul număr al revistei *Ateneul român*, scoasă de C. Esarcu și Trandafir G. Djuvara. Scriitorul începe să colaboreze abia la nr. 3 (schița *În carantină*), spre neplăcerea junimiștilor.

— *martie*. Îl urmărește gîndul să pună capăt peregrinărilor prin țări străine și să se stabilească în țară, „pe pămîntul nostru“.

Furtuni sufletești îl bîntuie și din pricini materiale, dar și de altă natură: de dragoste. În acest zbucium simte că „scrisul este, astăzi mai mult ca oricînd, un refugiu“.

Sașa va împrumuta multe din trăsăturile uneia din vedeniile care-i tulbură, tăcute, liniștea acelor zile.

O cale de a reface în imaginație legătura cu țara, aflată la mii de kilometri: vorbește în limba sa cu băiatul, care abia a împlinit doi ani.

Tot pentru a reconstitui atmosfera de acasă, din țară, plănuiește să plece de Paști la Paris, ca să asculte, la capela ortodoxă de acolo, slujba învierii în limba română.

— aprilie. Nouă respingere la Academie.

— mai. Dezertierea săvârșită cu schița *În carantină*, trimisă *Ateneului român*, continuă cu versuri la aceeași revistă. Convorbiristul model se lovește pentru prima oară de ostilitatea netă a lui Maiorescu, care, vindicativ, îi declară, fără echivoc, drept „maculatură” una din poezii.

Febră la Legație în legătură cu manifestările și vizitele legate de prezența regelui Carol la Bruxelles.

— mai—iunie. Mare crah financiar în Italia, afectând și sectoarele controlate de consorțiile prezidate de Antonio Allievi, deci și averea acestuia. Scriitorul însuși înregistrează o pagubă de 30 000 franci, plasați în acțiuni.

— iulie. *Convorbirile* încep să publice romanul *Viața la țară*, a cărui apariție continuă nouă numere succesiv, până în mai 1895.

Vară plină de imaginea grațioasă a unei curtezane ateniene, eroina dramei în versuri *Thargelia din Milet*, cu subiect antic; trimisă la *Convorbiri*, frumoasa greacă e respinsă de areopagul junimist și nu urcă pe scenă sau în revistă niodată, cu toată încercarea de peste patru ani (1898) de a o prezenta la Național.

— 19 septembrie/1 octombrie. Telegrafic, ministerul comunică pe neașteptate la Bruxelles transferarea diplomatului în funcție similară la Roma, începând cu 1 octombrie stil nou. Explicația împrejurării e în combinațiile de familie ale oficialităților. Sfătuit de Maiorescu, scriitorul pleacă singur la Roma, urmînd ca de acolo să încerce transferarea în țară.

— octombrie—noiembrie. Itinerariul e cel plănuit, adică: Bruxelles—Roma—Focșani—București—Roma. Tîrgul părintesc îi oferă iluzia că ar putea reveni glorios în țară, candidînd pe listele de deputați la Putna, după zece ani de la insuccesul din 1884. Dar la București perspectivele se dovedesc altele, și prim-secretarul de legație se întoarce cuminte la post. Sfirșitul anului îl găsește acolo, la noul sediu al Legației din Palazzo Giustiniani Bandini, Via Arenula, 4, lingă forul lui Traian.

— decembrie. În concediu, la București, supraveghează singur tipărirea—în zece zile—a volumului *Alte orizonturi*, apărut în librării chiar în ultimele zile ale anului.

1895 — ianuarie. *Convorbirile* își primenesc redacția, programul; vechea gardă de la 1867 trece steagul generației noi de tineri, căreia Duiliu Zamfirescu îi acordă prețuire cît privește criticii (M. Dragomirescu, P. P. Negulescu, D. Evolveanu etc.), nu și poeziei și prozatorii. În totul, înnoirea nu-l încintă, ca pe Maio-

rescu și Iacob Negruzzi, și perspectivele unor noi dezertii ale convorbiristului credincios se conturează la orizont.

— februarie. Încă nu și-a putut aduce familia de la Bruxelles: iarnă, frig, lipsa din oraș a bătrînului Allievi, aflat cu centrul afacerilor la Milano etc. Dar lucrurile promit să se așeze temeinic, pentru mult timp, și să-i lase răgazul necesar literaturii, de vreme ce politica nu-i deschide porțile aurite.

— martie. Despărțirea de soție și copii, aflați încă la Bruxelles, lasă loc în sufletul singuraticului diplomat la tot felul de infuzii primăvăratice, care încep să-l tulbure cu ispitele lor, mai bine de un an de aici încolo, cu promisiunea unor pojaruri viitoare. Călătoria pe care o face în această lună la Milano și la Florența e din seria acestora: „Bate vîntul a tinerețe... Cît o mai bate”.

Are loc, la Legație, întîlnirea cu celebrul pelerin, Gheorghe Cișcan, care va forma substanța schiței *Badea Cișcan la Roma*, publicată peste trei ani în *Literatură și artă română*.

La sfîrșitul lunii, familia vine în Italia, mai întîi la rudele de la Porto d'Anzio, apoi, după cîteva săptămîni, diplomatul se stabilește în Palazzo Caffarelli, din eleganta și centrala Via Condotti, nr. 61, etajul I. La începutul lui mai, toate sînt intrate pe făgaș statornic, inclusiv primăvăraticea furtună care-l purtase pe drumuri spre orașele din nord!

— 3/14 aprilie. Chemat de Maiorescu la Florența, petrece aici trei zile de plăcute discuții și plimbări, în tovărășia criticului și a soției sale. Lectura poeziei *Gethsemani*, în această ambianță, e singurul insucces al scurtului interstîiu florentin.

Academia îl respinge pentru a treia oară. Abia trei ani mai tîrziu, va avea majoritatea necesară pentru a fi primit.

— mai. Apare în volum romanul *Lume nouă și lume veche...*, întîmpinat numaidecît cu ostilitate de presa socialistă și destul de rezervat de cealaltă.

— iunie—iulie. Vară fierbinte, de trudă literară: scrie la *Tănase Scatiu*, îl întrerupe pentru „tragedia în 4 acte” *Doctorul Vera* (ulterior *Hypnoticii*), iar la reprezentare și la tipărire, în 1912, *Lumină nouă*, îl reia pentru a-l termina la începutul toamnei și a-l trimite la *Convorbiri*.

— august. Concediu la San Marcello Pistoiese (Villa Margherita), între Bolonia și Florența. Planuri de întoarcere la Roma pentru începutul lui septembrie și, în continuare, la Milano-Bellagio, dar lucrurile nu ies întocmai după proiecte. E tulburat, în continuare, de o poveste de dragoste — pentru frumoasa soție a unui diplomat austriac, spune N. Petrașcu.

— septembrie. În *Convorbiri* apare satira *Către Cleobul*, rod al stagiului atenian.

— octombrie. Încheie nuvela de factură boccacciană *Două case potrivite* și i-o trimite lui Maiorescu, care i-o restituie cu observații severe și recomandarea s-o amîne, pentru a nu da loc la bănuiele de imoralitate (D.A. Sturdza — acum șef direct la Externe — aflase de escapada florentină din mar-

tiel). Nuvela se va publica, refăcută dar nescmnată, abia în 1899, în *Convorbiri*.

— *octombrie*—*noiembrie*. Sosește în ospetie la Roma criticul Nicolae Petrașcu, acum prieten bun cu scriitorul, și împreună cutreieră Cetatea eternă, amintindu-și de tinerețe.

— *noiembrie*. *Convorbirile* încep să publice romanul *Tănase Scatiu*, care va apărea în patru numere succesive (pînă în februarie 1896). În același număr, două „arte poetice” fundamentale: *Preludiu* și *Către Diana*.

Apare volumul *Nuvela romane. Frica*.

La București, „Cercul amicilor literaturii și artei române” desfășoară o vie activitate, în festivaluri publice sau în saloanele protipendadei. Orientarea e antijunimistă, și Duiliu Zamfirescu e considerat din oficiu ca un aderent al cercului. Poeziile sale se citesc cu succes în adunări. Între fruntașii asociației, acum mai activă decît Junimea, sînt Petrașcu, Ollănescu, frații Mincu — arhitectul și pictorul — etc. Peste un an vor da la iveală revista *Literatură și artă română*, care-l va avea pe scriitor între colaboratori.

— *decembrie*. Se naște cel de al treilea copil al scriitorului: Lascăr-Antonio-Liviu.

1896 — 25 ianuarie/6 februarie. Pleacă spre țară în cel mai lung concediu al întregii activități diplomatice — de peste trei luni — pînă la începutul lui mai. Prima oprire: Focșani, unde-și lasă fetița, pe Henriette. Apoi, după două săptămîni, la București, unde rămîne cea mai mare parte a intervalului.

Numeroase întîlniri cu Maiorescu, Negruzzi și ceilalți junimiști, cu noua formație redacțională a revistei.

— *martie*. Știrile despre apropiata mișcare în diplomatie îl rețin în țară încă o lună, pentru a încerca oarecare aranjamente și în primul rînd o avansare.

Ține la liceul din Focșani o conferință despre proaspăt apăruta lucrare a lui Maiorescu, *Discursuri parlamentare*.

— *mai*. Întors la Roma, la jumătatea lunii, e copleșit încă de imaginea țării. Are loc un riguros examen autocritic. E conștient — și împrejurările de la București i-au spus-o neted — că în diplomatie i s-a acordat, de fapt, tot ce vîrsta și anii slujbi il îndreptăteau să obțină. Perspective mari în materie nu i se deschid, singura posibilitate de afirmare în viața publică rămînîndu-i politica, în afara literaturii. Deci, îi solicită lui Carp, prin Maiorescu, încrederea pentru un loc de deputat la Focșani, pe listele junimiste.

Toată vara e în prada aceleiași crize erotice, care-l bîntuie de mai bine de un an, adunînd asupra menajului nori gri; îi risipește însă pe rînd, cu voință fermă. Dar drojdiile se depun și, din sinteza lor, va rezulta poemul *Fiica Haosului*, scris în lunile care urmează.

Girează Legația, începînd din mai, timp de șase luni, în calitate de însărcinat cu afaceri, achitîndu-se cu succes de atribuțiunile unui șef de misiune diplomatică.

Moare Antonio Allievi. Corespondența rămasă de la bătrîn îi revelă prezența intensă a socrului și a soției acestuia alături de fruntașii garibaldieni (Emilio Dandolo, Luciano Manara etc.).

— *august*—*septembrie*. Călătorie turistică lungă — în spațiu, nu în timp — pentru a rupe cu frămîntările din primăvară. La 5 august plecare, singur, spre Florența; aici colindul grăbit al muzeelor, apoi (trei zile) în munți, la Vallombrosa și Gabbio, și, în sfîrșit, la rude în Varedo, lîngă Milano, unde sînt soția și copiii. Popas de o săptămîină aici, apoi cu soția în nord, la Bellagio, cinci zile, pe malul lacului Como, unde se afla N. Petrașcu, ca invitați ai criticului; drum înapoi la Varedo la copii, și, în sfîrșit, cu toată familia la Roma, în primele zile ale lui septembrie.

Tratative și confidențe epistolare cu grupul Ollănescu-Petrașcu, care vrea să-l smulgă de la *Convorbiri*, în vederea unei reviste în pregătire. Scriitorul se declară credincios vechii reviste a Junimii, dar nu exclude perspectiva colaborării la publicația prietenilor.

— 25 noiembrie. Apare primul număr al revistei *Literatură și artă română*, scoasă de un grup de scriitori și artiști, în frunte cu D.C. Ollănescu-Ascanio și N. Petrașcu. După *Literatorul*, *România liberă* și *Convorbiri* este, în ordine, publicația care atrage cea mai bogată colaborare a lui Duiliu Zamfirescu, dar numai în primii cinci ani din cei doisprezece cît a apărut. Numele scriitorului figurează din primul număr, semnînd schița *Cu bilet circular*.

1897 — ianuarie. În *Literatură și artă română* se publică poemul simbolic *Fiica Haosului*. „Cred că mai bun decît așa nu pot face”, declară autorul.

— februarie. Întîia mare furtună în raporturile cu Maiorescu, ca urmare a articolului publicat de Mihail Dragomirescu în *Convorbiri* despre nou apăruta *Literatură și artă română*. „Turbat”, spune criticul, părintele *Vieții la țară* vrea să-l provoace la duel pe autorul articolului. Lucrurile se potolesc cu o scrisoare — personală — de scuze din partea acestuia, spre supărarea prietenilor Petrașcu și Ollănescu, care ar fi dorit ruptura definitivă a scriitorului cu revista Junimii.

— februarie—martie. În concediu la București și Focșani, unde se interesează de vii. Discuții animate cu mediul literar. Nouă conferință publică la Focșani. Tatonări cu substrat politic pentru aceeași țintă: întoarcerea în țară și intrarea în politică.

— martie. Apare volumul *Imnuri păgîne*, tipărit sub supravegherea autorului, ca și cel precedent.

— 31 martie. Sturduza iarăși la Externe — pînă la 29 ianuarie 1899 — și din nou perspectiva unor șicane (care nu întîrzie) în cadrul serviciului (înlăturarea de pe lista avansărilor etc.).

— mai. Întors la post, începe lucrul la romanul *În război*. Din nou viață curentă de familie, slujba la Legație și, mai presus de toate, lucru temeinic la roman. Vilegiatură la Tivoli,

unde locuiește în Villa Gregoriana, alături de minunatele cascade, în „ripele danteste” ale Anienului, în preajma vechilor așezări și temple rămase din antichitate.

Ajuns departe în scrierea romanului, e preocupat să se delimiteze de Tolstoi și să se definească în cadrul literaturii române.

— **septembrie.** Constată că între el și Maiorescu s-a așternut de-o vreme „o umbră de nor” de care se simte vinovat (se referă la dezertia la *Literatură și artă română*, revistă ostilă *Convorbirilor*, și la conflictul din februarie). Prețul împăcării va fi predarea noului roman (cerut telegrafic de critic) tot la *Convorbiri*, spre supărarea îndreptățită a celor de la revista adversă, Petrașcu și Ollănescu, cărora li-l promisese inițial.

— **octombrie.** Începe să apară în *Convorbiri* — și va continua șapte numere, până în mai 1898 — romanul *În război*, o dată cu ultimele rinduri ale manuscrisului, așternute la 11/23 octombrie. Scriitorul e copleșit cu totul de finalul patetic al morții lui Comăneșteanu.

— **octombrie—noiembrie.** Are loc un schimb sever de corespondență cu Maiorescu, privitor la unele modificări (eliminări) solicitate de critic și la care scriitorul e nevoit să consimtă, fără convingere însă. Gheața, abia topită, începe să se închege din nou între cei doi.

1898 — **februarie—martie.** Amintirea entuziasmelor și amărăciunilor adunate în raporturile cu Maiorescu se sublimază în ideea romanului epistolar *Lydda. Scrisori romane*. Pentru acesta, vaste lecturi filozofice și fișări din Platon (*Phileb*, *Symposion*), Schopenhauer (*Lumea ca voință și reprezentare*) etc.

— **1 aprilie.** Duiliu Zamfirescu e ales membru corespondent al Academiei, nu fără incidente și dificultăți, venite, ca și în trecut, de la Sturdza, medici — care aveau un candidat propriu — și grupul transilvănenilor.

— **iunie.** Începe pregătirea răfuielii cu transilvănenii: lecturi cu intenții critice, scrisori către Maiorescu pentru a se delimita de noua generație junimistă. Distanța față de critic, față de Junimea, se va accentua de aici încolo, până când va atinge punctul culminant în 1909. Acum se elaborează prima luare de poziție teoretică antimaioreșciană, studiul *Romanul și limba română*, rămas nepublicat.

— **iulie.** Pregătiri de vilegiatură. Ținta — acum obișnuită — Villa Gregoriana de la Tivoli. Acolo va sta, cu mici întreruperi, până în septembrie și va scrie o mare parte din *Lydda. Scrisori romane*.

— **august.** Vizită la Sorrento (hotel „Victoria”), împreună cu N. Petrașcu, două săptămâni de excursii și discuții.

Conflict serios cu D.A. Sturdza — în continuare șef al guvernului și ministru de externe — în chestiuni de protocol ierarhic. Supărarea de a nu-i fi putut împiedica inferiorului său intrarea

în Academie, ca membru corespondent Sturdza și-o descarcă în șicane mărunte și evident nedrepte.

Apare în volum romanul *Viața la țară*, în colecția „Biblioteca pentru toți” a editorului Carol Müller.

— **octombrie.** Apare în *Convorbiri* începutul noului roman *Lydda. Scrisori romane*, care va continua, cu mari întreruperi, până în aprilie 1904.

— **octombrie—noiembrie.** Pregătirea de participare și participarea la Conferința europeană antianarhistă de la Roma.

1899 — **ianuarie.** Preparative pentru plecare apropiată în țară, în concediu.

Satisfacție la constatarea unei anumite comuniuni, în planul ideilor, cu noua generație convorbiristă (M. Dragomirescu, E. Lovinescu), care, cițiva ani mai târziu, se va emancipa — tot mai pe terenul acestei comuniuni — de tutela maioreșciană.

— **februarie—martie.** În concediu la București și Focșani. Își aduce fiul mai mare în orașul părintesc, ca să învețe limba română; ține aici, în fața soldaților din regimentul local, conferința *Psihologia războaielor*, nucleul viitoarei comunicări academice de peste un deceniu și jumătate: *Sufletul războaielor în trecut și în prezent*.

— **aprilie.** Conciliabule cu Maiorescu, în mare măsură asupra politicii, în care scriitorul dorește mereu să-și facă reîntoarcerea. Încep deci să apară, în corespondența cu criticul, sugestii, recomandări, sfaturi, vizând condițiile în care să se facă „reintegrarea” partidului conservator (fuzionarea cu fracțiunea junimistă), pentru ca operația să fie cât mai avantajoasă grupării Carp—Maiorescu.

— **aprilie—mai.** Întoarcere la Roma. Lecturi bogate în continuare, pentru a susține parada de scinteietoare erudiție din *Lydda*.

— **iulie—septembrie.** Obișnuita vacanță — cu dese venituri la Roma — de astă dată la Frascati (Villa Patrizi), unde gîndește să continue studiul început, *Romanul și limba română*, explicit împotriva transilvănenilor, dar implicit antimaioreșcian. În același timp, „mai bate vîntul a poezie, apoi a roman”. E încheiat volumul *Poezii nouă* și fierb în retorte elementele urmăririi la ciclul Comăneștenilor din viitorul roman *Îndreptări*.

— **octombrie.** Are opinii proprii, interesante, în problema internaționalizării Dunării, diferite de ale guvernului, și îl îndoctinează pe Maiorescu în materie.

Pleacă la Veneția pentru a rezolva chestiunile privind moștenirea pictorului George Vasilescu, mort acolo cu doi ani mai înainte.

Apare volumul *Poezii nouă*.

1900 — **ianuarie.** Într-unul din saloanele literare romane, pe care le frecventează, cunoaște pe criticul francez Ferdinand Brunetiere și e cucerit de el.

— februarie. E la Paris (hotel „Continental“) pentru a îngriji de tipărirea romanului *În război*, în franțuzește, la editorul Ollendorf. Rămâne aici pînă la sfîrșitul lunii, în timp ce soția și copiii sînt la Focșani. Vizitează pe Ollănescu și Petrascu, aflați cu prilejul expoziției românești în capitala Franței, și stă cu ei zece zile. Vizitează salonul literar al principesei Matilda Bonaparte-Demidov, unde cunoaște multă lume din protipendada artistică a orașului-lumină, între care scriitorul Henri Lavedan și istoricul Henri Houssaye.

Pentru volumul *Omagiu lui Titu Maiorescu*, publicat la 60 de ani de viață al criticului, definitivează un *Fragment*, în genul *Epigonilor* eminescieni, alcătuit din două intenționate *Satire*, scrise anterior — mai ales la Bruxelles, — în perioada bunelor raporturi cu șeful Junimii literare. Contribuie substanțial, bănește, la tipărirea acestui volum.

— martie. Apare la Paris romanul *Temps de guerre*, înainte de editarea lui în românește.

— mai. În țară, ca să-și ia soția și copiii, pentru a pleca împreună la Roma, unde stătuse toată luna aprilie fără ei. Scurtă trecere prin București și iarăși bune relații cu Maiorescu, dar nu pentru mult timp.

— august. Pregătiri de plecare în vacanță, în nordul Italiei, la Frino di Ghiffa (pe Lago Maggiore), la vila cumnatului său Pirovano, unde se află soția, convalescentă.

Multe gînduri noi, agitație în vederea obținerii postului de titular al unei legății, la care se socotea îndreptățit, după stagiul îndelungat în funcții subalterne. Trei posibilități i se par acceptabile: cea mai bună — ministru șef de legăție; în al doilea rînd — plenipotențiar, delegat la Comisiunea europeană a Dunării; „în ultim loc“ — secretar general în minister. Nu prevăzuse a patra posibilitate, care s-a și realizat: menținerea în grad și pe același loc încă șase ani de acum înainte.

Venirea lui Maiorescu în fruntea Ministerului de Externe îi prilejuieste, în corespondența cu acesta, numeroase comentarii de politică europeană, sfaturi adresate ferm guvernului, demoni strînd perspicacitate de politician versat în chestiuni de relații internaționale.

— septembrie. La Frascati în vacanță. Începe să scrie la *Îndreptări*.

Toamnă obișnuită. Prezența lui Maiorescu, timp de șase luni, la Externe nu i-a adus scriitorului nimic din schimbările dorite. În locul criticului vine, la 14 februarie 1901, eternul D.A. Sturdza, pentru un an lung, plin iar de șicane.

— noiembrie. Nuvela *Furfanțo* apare în *Convorbiri*.

1901 — 15 aprilie. Apare în *Revista română* articolul intitulat *O scrisoare*, primă luare de poziție publică în problemele care vor face obiectul viitoarelor sale dispute în presă, înainte de discursul de recepție *Poporanismul în literatură* (1909).

— aprilie. Vacanță de primăvară la Porto d'Anzio, la familia soției (fratele ei, matematicianul Lorenzo Allievi); vinătoare și plimbări. Suferă de amețeli din pricina fumatului excesiv.

— iulie. Drum în țară, cu popasuri la Arad, Sibiu și împrejurimi, pentru documentare în vederea continuării romanului *Îndreptări*, oprit de un an la jumătatea lui. Își duce cu acest prilej familia la Focșani, unde vine hotărît la lucruri mari.

— iulie—septembrie. Vacanță la Focșani și doar o scurtă trecere prin București. Gînduri de gospodărire serioasă; și-a făcut o casă — la Pătești — unde are și o vie și tratează cumpărarea a încă uneia, de mare întindere, la Faraoane, urmînd s-o replanteze și pe aceasta, să reconstruiască și aici casa. Scriitorul devine podgorean, om cu situație materială stabilă, în vederea activității politice, în care se pregătește să se lanseze.

— octombrie. Întoarcere la Roma, cu toată familia. Reluarea lucrului la *Îndreptări*, pe care le și cere Maiorescu pentru *Convorbiri*.

— noiembrie—decembrie. În numărul dublu al revistei *Literatură și artă română* începe să apară romanul *Îndreptări*, care va continua timp de șapte luni (pînă în iunie 1902).

— decembrie. Explică lui Maiorescu rațiunile pentru care a dat noul roman la revista lui Ollănescu—Petrascu: elogiul făcut criticului în primele capitole ale lucrării. În realitate, romanul e polemic la adresa lui Maiorescu, și publicarea în altă parte decît la *Convorbiri* e una dintre manifestările detașării treptate a scriitorului de junimism din această perioadă.

Nu-și mai simte „nici o legătură directă“ cu *Convorbirile* și caută mereu de bușee noi pentru articolele sale (*Revista română*, *Revista nouă*), mărturisind deschis lui Maiorescu lipsa de atracție pentru vechea citadelă junimistă.

Drum scurt la Milano, pentru interese familiale.

1902 — ianuarie—februarie. Studiu aprofundat al operelor lui Leopardi și Machiavel — în vederea traducerii lor „integrale“, va declara mai tîrziu, în realitate pentru romanul *Lydăa*, care înainta greu.

— aprilie. Scurt concediu la Focșani, pentru treburile de primăvară ale viilor achiziționate recent — replantarea lor cu viță americană. Trecere în grabă prin București, apoi, la mijlocul lui mai, întoarcere la Roma.

Preocupare intensă pentru literatura transilvănenilor, în continuarea polemicii întreprinse împotriva lor, în finalul romanului *Îndreptări*.

— august—septembrie. Nou concediu de *globe-trotteur*: Porto d'Anzio, Frino di Ghiffa (Lago Maggiore), apoi Milano, Elveția (St. Moritz) și aici întîlnire cu Maiorescu, pentru a-l consulta dacă să prezinte romanul *În război* la premiul Academiei.

Prezintă romanul la concurs, deși criticul își exprimase — cu ochișuri — părerea că lucrul nu era potrivit (există inten-

ția, știută de cei avizați, ca premiul să se acorde unui transilvănean, lui Slavici).

Apare în volum romanul *În război*, „edițiune populară”, în editura tipografiei „Clemența”.

1903 — aprilie. Podgoreanul grijuliu e din nou în țară, pentru începutul muncilor de primăvară la vie.

În război e respins de la premiul Academiei, care e acordat romanului istoric *Din bătrâni* de I. Slavici.

— septembrie. În *Revista idealistă* apare studiul lui Duiliu Zamfirescu *Literatura română și scriitorii transilvăneni*, una dintre cele mai nedrepte polemici împotriva lui Slavici și Coșbuc, rezultat al supărării pentru respingerea romanului *În război* de la premiul Academiei.

— 6/19 decembrie. Scrisoare către Maiorescu, foarte importantă pentru definirea poziției scriitorului în problemele politice. Distanța sa de junimism e tot mai mare. Relațiile cu criticul se refac ca între doi oameni de lume, dar comuniunea de idei din 1892 sau 1898 nu mai există. „E curios, spune scriitorul, cum noi ne înțelegem în fond, asupra mai tuturor impresiilor și cum în formă adesea ne despărțim.”

1904 — ianuarie—martie. Au loc intense tratative între junimiști și conservatori pentru reunificarea partidului conservator. De la distanță, scriitorul militează activ pentru netezirea asperităților și concilierea intereselor contradictorii.

— martie. Speranțe de numire — zadarnice însă — la Comisiunea europeană a Dunării, cu care prilej ar fi putut veni în țară.

— aprilie. Apare încheierea romanului *Lydda*. *Scrișorii romane în Convorbiri*, la peste cinci ani de la publicarea primelor sale părți.

— iulie—august. Concediu în țară.

În numărul triplu al *Convorbirilor* (7—9) se publică schița memorialistică *Spre Cotești*.

În continuare, acum ca și în alți ani, viața obișnuită a diplomatului, pigmentată cu partide de cărți la club, cu seri petrecute la rudele soției, cu invitații în familiile prietene din Roma etc.

— noiembrie. Scrie nuvela *Petrică* și o trimite la *Convorbiri*, unde se publică două luni mai târziu.

1905 — iulie. Pleacă la Geneva, pentru instalarea copiilor la școli (locuiește la „Grand Hôtel Beau-Rivage”). De aici, după un scurt popas la Viena, merge în țară pentru un concediu mai lung.

— august. Răspunde sever la o anchetă a revistei *Luceafărul* de la Sibiu, refuzând să comunice date biografice proprii, care, afirmă el, nu folosesc la înțelegerea literaturii. Lungi referiri la Eminescu și Leopardi pentru a-și susține teoria. Revista publică scrisoarea în cadrul anchetei (15 august 1905). Dar trimite cu plăcere revistei o poezie, *Lacul Trasimen*, publicată în ianuarie următor.

Activitate diplomatică obișnuită, vizite oficiale, viață mondenă (Clubul diplomaților), dar puțină literatură și, în orice caz, puține poezii.

— august—octombrie. Concediu în țară. Vizite la Maiorescu, la oficialități, contacte cu șefii politici ai zilei. Se netezesc relațiile și cu noii fruntași liberali, în special cu I.I.C. Brătianu, care va lua curînd locul lui Sturdza la șefia partidului. Popasuri substanțiale la viile care se apropie de puterea lor deplină de rod.

— noiembrie. Oarecare întoarcere spre *Convorbiri*. Promisiunea unui nou roman din ciclul Comăneștenilor. Ideea de bază o comunică lui Maiorescu. Este *Anna* sau *Ceea ce nu se poate*.

1906 — martie—mai. În numărul triplu, festiv, al *Convorbirilor* (3—5), apărut la intrarea în cel de-al 40-lea an al revistei, se publică începutul romanului *Ceea ce nu se poate*. La apariția în volum (1911) se va numi *Anna*.

Carducci, acum prieten, cu toată diferența de vîrstă — 23 de ani — este încoronat cu premiul „Nobel” pentru literatură. Scriitorul măsoară distanța față de propria situație: fusese respins, în 1901, și de la premiul Academiei Române, membru al acesteia nu era, deși cel mai activ dintre scriitorii generației vechi, nici fruntaș politic. „În istoria politică a micului nostru stat nu poți să joci un rol însemnat în opoziție”, spusese încă din 1904, deci începe să acționeze în consecință.

— mai—iunie. Tratative cu conservatorii pentru a i se acorda secretariatul general la Externe. Lucrurile se perfectează fără știrea junimiștilor, chiar spre neplăcerea lor, deoarece o figură marcantă a grupării, socotită sigură, rupea convențiile presupuse și disciplina de grup politic și trecea să întărească tabăra „bătrînilor” conservatori, încă adversari, cu toată apropiata unificare (sau tocmai din cauza ei, căci urma ca ea să aibă loc prin preluarea conducerii partidului de către junimiști).

— 1 august. Scrisoare patetică de adio, adresată autorităților politice italiene, la plecarea din Roma.

Chemat în centrală, ca secretar general, scriitorul este avansat ministru plenipotențiar clasa a II-a.

Se constituie la Odobești un sindicat al podgorenilor din regiune, cu Duiliu Zamfirescu președinte. Sindicatul scoate și un ziar, *Trebuința*, cu durată efemeră, și organizează chiar un congres al podgorenilor, ale cărui lucrări, desfășurate mai mult fără consimțămîntul președintelui, aduc opoziția acestuia, ceea ce determină destrămarea întregii întreprinderi.

— septembrie—octombrie. Grijă din cauza agravării bolii soției, aflată în nordul Italiei. E singur în București, în casa închiriată din str. Negustori, 16, unde stă pînă în aprilie 1909. Copiii îi sînt împrăștiați prin Europa, la școli.

— 23 noiembrie. Moare la Frino di Ghiffa, în vila surorii sale, căsătorită Pirovano, Henriette Zamfirescu, născută Allievi.

1907 — 16 februarie. Moare Giosue Carducci, maestru și prieten al scriitorului.

— martie. Au loc răscobilele țărănești. Scriitorul înfruntă zăpezile grele și pleacă la Odobesti, pentru a încerca să liniștească eventualele explozii. Nu au loc mișcări în satele unde se află proprietățile sale (Faraoane, Virșticoi, Blidari, Pătești).

— 12 martie. Ultima trecere a lui Sturdza pe la Externe (pînă la 27 decembrie 1908), de data aceasta în bune relații cu scriitorul, dar tot nu fără consecințe nefaste pentru cariera lui diplomatică.

— iunie—iulie. Se produce ruptura prieteniei cu N. Petrașcu, în ur na unor neînțelegeri cu acesta, iscate, se pare, de la chestiunea închirierii unei case în Piața Romană. Relațiile lor rămîn în continuare de o corectitudine rece.

Editura „Alcalay“ scoate în „Biblioteca pentru toți“ cele trei romane — *Viața la țară și în război*, se află la ediția a doua, iar *Tănase Scatiu* abia la prima, după mai mult de un deceniu de la apariția în *Convorbiri*. Ciclul întreg e denumit acum *Istoria Comăneștenilor*.

1908 — 13/26 ianuarie. Pleacă în Italia pentru zece zile și nu poate participa la banchetul tradițional al Junimii — sau pleacă tocmai ca să nu participe.

— februarie—martie. Vie activitate mondenă, invitații, mese, discuții, în timpul cărora se tratează posibilitatea primirii scriitorului ca membru plin al Academiei, în fotoliul devenit vacant prin moartea lui D.C. Ollănescu-Ascanio.

Presa apropiată de moderniști susține candidatura lui Duiliu Zamfirescu pentru fotoliul de academician.

— 1 aprilie. Cu 24 de voturi pentru, contra 4, scriitorul este ales membru al Academiei Române. Între contracandidați: Delavrancea.

— septembrie. Se află pentru cîteva zile la Frino di Ghiffa (Lago Maggiore), la familia Pirovano, împreună cu copiii, veniți în vacanță acolo, la rudele mamei.

Apare în volum romanul *Îndreptări*, apărut cu șapte ani înainte în *Literatură și artă română*.

— octombrie. Perspectivă ratată, din cauza lui Sturdza, de a fi numit șeful Legației din Sofia, foarte grea în condițiile relațiilor româno-bulgare din acel moment.

— decembrie. Încă o dată, Sturdza îi promite — fără să-și țină cuvîntul — o legație, cea de la Roma.

Sărbătorile de iarnă îl află la Paris, cu copiii, în rue Mozart (Passy), nr. 72.

1909 — 18/31 ianuarie. Are loc la Maiorescu prima lectură — trei ore încheiate — a discursului de recepție la Academie, *Poporanismul în literatură*. Criticul acceptă o mare parte a ideilor și demonstrației, dar îl înduplecă pe scriitor să renunțe la partea privind răscobilele din 1907 și la aceea în favoarea boierilor scriitori, „prea dușmane multora dintre academicienii liberali“. Ținta lor principală era Sturdza!

— 16/19 aprilie. Consultînd la Sinaia textul prescurtat, criticul își dă seama că discursul e îndreptat mai puțin împotriva poporanismului, cit „împotriva tuturor părerilor mele“ (ale lui Maiorescu). Decizia zdrobitoarei replici se încheagă acum și se definește o săptămînă mai tîrziu (15/28 aprilie), în urma unei discuții cu scriitorul, chemat urgent de la București.

— 25 aprilie/8 mai. Mutare în casă nouă: str. Colței (azi Bul. Ana Ipătescu) nr. 35, unde rămîne numai cîteva luni, după care își va stabili locuința permanentă la Faraoane, lingă Focșani, în timp ce cu serviciul se afla la Galați. La București, în timpul frecventelor veniri, va locui la „Grand Hôtel Boulevard“, pe Calea Victoriei, peste drum de Cercul Militar.

— 16 mai. Are loc, sub președinția lui Anghel Saligny, ședința solemnă a Academiei, în care Duiliu Zamfirescu își citește discursul de recepție, *Poporanismul în literatură*, iar Titu Maiorescu citește *Răspunsul* la acest discurs.

— mai—decembrie. Apare suita de articole (mai mult de zece) din *Viața românească*, extrem de ostile scriitorului, ca urmare a discursului despre poporanism. Polemica e întreținută în special de H. Sanielevici, care-l neagă pe scriitor, deși cu opt ani înainte îl declarase cel mai mare scriitor român în viață.

Replica lui Duiliu Zamfirescu, mai întîi ironică și oarecum amuzată, apoi virulentă, nimicitoare și în sfîrșit de un rece dispreț, urmează în trei numere succesive ale *Convorbirilor*, începînd cu iunie: *O piatră în baltă*, *Nicanor et Cie* și *Ultim cuvînt*. Adversarii continuă însă, tot mai îndrîjiți, pe parcursul anului întreg și după aceea.

Țara noastră, de la Sibiu, prelungește polemica, ducînd-o la o maximă violență, reluînd, între altele, acuzația neîntemeiată de plagiat, lansată în 1884 de Ollănescu-Ascanio (cu privire la romanul *În fața vieții*).

Luceafărul de la Sibiu secondează revista ieșeană în atacurile sale. Duiliu Zamfirescu îl bănuiește — fără dreptate — de principal autor al acestora pe Octavian Goga (adversarul principal era, însă, Ilarie Chendi) și ripostează la fel de violent.

Polemica ajunge numaidecît la trepte joase. Alte publicații se alătură dezbaterii, care ocupă centrul întregii prese literare.

Participă cu o poezie, *Fragment* — o parte din cea apărută în volumul aniversar *Omagiu lui Titu Maiorescu* (1900) — la volumul *Eminescu comemorativ*, publicat cu prilejul împlinirii a două decenii de la moartea poetului.

— 9/22 iunie. *Monitorul oficial* publică decretul prin care Duiliu Zamfirescu e numit, începînd de la 10 iunie 1909, delegat al României în Comisiunea europeană a Dunării și în Comisiunea mixtă a Prutului.

— 14 iunie. Are loc banchetul dat de Ministerul de Externe în cinsta fostului său secretar general, care pleacă la Galați, la noul post.

Membrii Academiei, între care și Duiliu Zamfirescu, vizitează podul de la Cerna-Voda și lucrările portului Constanța.

— octombrie—noiembrie. *Convorbirile* publică discursul de recepție *Poporanismul în literatură*. Răspunsul lui Maiorescu apăruse încă din iulie! Polemica împotriva scriitorului ajunge la culme.

Ca reprezentant în Comisiunea europeană a Dunării, scriitorul are comportări de oarecare independență față de șefii direcți din minister, ferindu-se să le transmită și rapoarte personale, în afara protocoalelor oficiale imprimate, privitoare la discuțiile în ședințe.

1910 — 5/18 februarie. Participă la sărbătorirea celor 70 de ani ai lui Maiorescu.

— 2 aprilie. Academia îl recomandă ca membru în Comitetul de lectură al Teatrului Național pe o perioadă de cinci ani.

— 9 aprilie. Raport la Academie despre lucrarea lui T.T. Burada, *Serurile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir*.

Prezidează juriul pentru acordarea premiului „Lecomte de Nouy” la Școala de arte frumoase.

— 7 mai. În ședința solemnă a Academiei citește *Mirișă*. *Poem eroic*, apărut concomitent în *Convorbiri* (februarie, mai și iunie 1910) și în *Analele Academiei*.

Din nou în vizită prin țară cu academicienii, de data aceasta la salinile de la Slănic și în regiunea petroliferă (Cimpina, Buzănenari), „izvoarele de bogăție care își iau drumul în străinătate”.

Au loc tratative anevoioase la Comisiune, pentru a convinge pe delegații țărilor participante să se facă anumite amenajări ale Dunării, în vederea înlesnirii circulației navelor.

Drumuri între București, Galați și Faraoane, cele trei centre ale activității scriitorului timp de peste cinci ani de aici încolo. Prezență aproape regulată la ședințele săptămânale ale Comitetului teatral, lecturile pieselor, participarea la lucrările Comisiunii dunărene, conducerea directă a marii întreprinderi viticole de la Odobești etc. îi absorb timpul și-i lasă puțin răgaz pentru scris. În plus, scriitorul e membru la Automobil-club, ia parte la adunările din saloanele bucureștene sau în sălile de joc selecte.

— iulie—decembrie. Se publică în *Convorbiri* a doua jumătate a romanului *Anna* sau *Ceea ce nu se poate*, al cărui început apăruse în 1906.

Moare, nonagenar, Lascar Zamfirescu, tatăl scriitorului.

1911 — ianuarie. Călătorie la Roma (hotel „Excelsior”), apoi, prin Milano, la Paris.

— februarie. Întors la București, e preocupat de reînvierea conferințelor Junimii despre artă. Ca o reparație tirzie pentru nedelicatetea de a nu fi vorbit la Academie despre înaintașul său, al cărui fotoliu îl ocupase, ar vrea să țină o conferință publică despre Ollănescu-Ascanio.

— 13 mai. Comunicare la Academie: *Metafizica cuvintelor și estetica literară*, una dintre cele mai serioase analize cu privire la mijloacele de expresie ale

literaturii, dar și continuare a polemicii antimaioresciene și antitransilvănene din discursul de recepție.

— iunie—iulie. Tatonări pe lângă Maiorescu—acum prim-ministru — pentru a i se încredința o legăție „mare” (de clasa întâi: Constantinopol, Viena, Roma, sau Londra). Criticul îi oferă una „mică”: Haga. Refuz și continuarea delegației la Comisiunea dunăreană.

— 16/29 iulie. Îi apare în ziarul *Românul* de la Arad articolul *Pilde bune*, continuare a tezilor din discursul de recepție (chiar cele eliminate din discurs la cererea lui Maiorescu) și din *Metafizica cuvintelor*. Iorga, care-i dăduse replică și în ședința Academiei, contestă vehement în *Neamul Românesc* și comunicarea și articolul. Participarea vie a presei bucureștene face ca discuția să ajungă repede la amploarea celei din 1909. Duiliu Zamfirescu impune timp de trei ani subiectul principalei dezbateri literare, contribuind, fără voia sa, la popularizarea poporanismului.

— iulie—august. Își duce copiii, sosiți în vacanță, într-o frumoasă excursie de două săptămâni, cu vaporul Comisiunii, pe Dunăre și mare, de la Galați la Constanța.

— 16/29 august. Are loc, la Galați, dezvelirea bustului lui Eminescu. Din partea Academiei vorbește Duiliu Zamfirescu.

Apar în volum, la scurtă distanță unul de celălalt, *Anna* (*Ceea ce nu se poate*), ultim roman al ciclului Comăneștenilor, *Lydda*. *Scrisori romane* și *Furfațo*. *Trei nucele*.

— 27 august. Comitetul teatral aprobă reprezentarea piesei *Lumină nouă* (fostă *Hypnoticii*, 1896), care intră în repetiție ușor modificată (îndeosebi adaosuri).

Activitate curentă, împărțită între București, Galați și Odobești.

— noiembrie. În *Convorbiri*, apare schița satirică *La buduiu* și, prin decret, i se conferă scriitorului titlul de ministru plenipotențiar cl. I.

1912 — 21 ianuarie. Acceptarea piesei într-un act *O amică*, la Teatrul Național.

— 24 februarie. Îl salută oficial pe Jean Richepin, în ședința solemnă la Academie, cu prilejul vizitei acestuia în țara noastră.

— 28 mai. Raport la Academie în vederea acordării premiului Academiei lui Cincinat Pavelescu, pentru volumul *Poezii*.

E desemnat membru în Comisiunea academică a Marelui premiu „Năsturel” pe 1913.

— 17 iunie. Reprezintă Academia la dezvelirea bustului lui Costache Negri și ține un discurs, publicat în *Convorbiri* (iulie).

Premiera spectacolului cu piesele *Lumină nouă* și *O amică*, pe care *Convorbirile* le publică în numerele sale din martie—iunie același an.

— 1 septembrie. Comitetul teatral acceptă piesa *Poezia depărtării*, care intră în repetiție.

— septembrie. În *Revue Roumaine* apare versiunea franceză a poeziei *Către Domnul*, scrisă în amintirea tatălui său, mort cu doi ani înainte.

1913 — 25 ianuarie. Premiera piesei *Poezia depărtării*. În distribuție: C. Radovici, Zaharia Bîrsan, Lucia Sturdza-Bulandra și Tony Bulandra.

— martie—iulie. *Concortirile* publică piesa *Poezia depărtării* în patru numere succesive.

— 23 mai. Raport la Academie pentru premiera traducerii *Iliadei* de G. Murnu.

— 1 iulie. Delegatul României în Comisiunea europeană a Dunării, Duiliu Zamfirescu, ministru plenipotențiar cl. I, este pus în disponibilitate, ca urmare a raportului confidențial prin care colonelul G.D. Stratilescu îl acuza că a insultat armata, de fapt protestase împotriva rechiziționării forțate, pentru armată, a unei perechi de pur-singe englezești. Socotindu-se insultat, scriitorul îl provocase la duel pe ofițer, care refuzase să se bată — declarînd că viața sa aparține țării! — și făcuse raportul către superiorii săi. Ca urmare, ministrul de război cere punerea în disponibilitate a diplomatului, autor al romanului *În război*, pentru lipsă de patriotism! Raportul de rigoare către rege e alcătuit și semnat de primul ministru și, în același timp, ministru de externe Titu Maiorescu.

Conform uzanțelor, care interziceau unui demnitar în funcțiune să se bată în duel, diplomatul respectase protocolul și își înaintase pro-forma cererea de punere temporară în disponibilitate, pînă la rezolvarea incidentului pe calea armelor. Șeful guvernului, răvășit de pasiuni vechi și noi ale criticului, dăduse însă curs real formalității. Este ultimul ecou al drojdiilor adunate pînă la 1909 și după aceea. Aici se încheie definitiv prietenia Maiorescu—Duiliu Zamfirescu.

— iulie—august. Scriitorul face plajă la Constanța, în așteptarea întoarcerii colonelului Stratilescu din campania din Bulgaria, ca să se bată cu dînsul în duel.

— 15/28 august. Martorii celor doi adversari încheie procesul-verbal care clarifică incidentul provocării la duel, „restabilind” onoarea ambilor, fără să se ajungă pe teren. Documentul e comunicat ulterior primului ministru, care înaintează regelui decretul de reintegrare a diplomatului în funcțiunile sale, începînd cu 20 august.

— septembrie. Închiriază o casă pe Calea Victoriei colț cu str. Verde (azi Lt. Lemnea), pe care o ține numai un an, lăsînd-o tot timpul în folosința copiilor; el își păstrează apartamentul de la hotel „Boulevard”.

1914 — ianuarie. Comitetul teatral ia în lectură și, abia după o nouă citire, acceptă comedia *Voichița*, care se publică

mai întîi în *Concortiri* (mai-iulie) și, după cîteva luni, intră în repetiție.

— august. Izbucnește primul război mondial. Conștient că asistă la evenimente cruciale, își începe un ciclu memorialistic de tip saint-simonian, intitulat *Portrete. 1914*, rămas în manuscris și neterminat. Lucrează la el cu lungi întreruperi, în mare secret — caietul respectiv e prevăzut cu închizători și cheie! Anumite părți vor fi scrise după război. Sînt definite portretele lui I.I.C. Brătianu, P.P. Carp, D.A. Sturdza, Vintilă Brătianu și Al. Marghiloman, toate extrem de acidulate. Un capitol e consacrat „dramei de la Veneția”, episodul căsătoriei princiare ratate, din 1891, și al plecării reginei Elisabeta în exil, în orașul adriatic.

— 7 noiembrie. Comunicare academică: *Sufletul războaielor în trecut și în prezent*, pledînd împotriva intrării României în conflagrație, dar exaltînd pregătirea morală a țării, a poporului — aceasta constituie „sufletul războaielor”. În 1920, conferința va fi considerată de adversarii liberali drept un act de colaboraționism cu viitorii ocupanți germani.

— decembrie. Pentru noua ediție din „Biblioteca pentru toți” a *Vieții la țară* — a patra, continuată în cei doi ani următori de ediții similare din *Tănase Scatiu* și *În război* — scriitorul alcătuiește o prefață, de fapt prim capitol dintr-un ciclu proiectat de *Amintiri din cariera diplomatică*.

1915 — 2 ianuarie. Premieră *Voichița* la Teatrul Național. În rolurile principale Ion Livescu și Tina Barbu.

— februarie. Delegat de Comitetul teatral, discută cu Mitropolia „pentru a vedea de se poate obține autorizația Sfintei Biserici de a pune sub orice formă pe Hristos pe scenă”, după cum specifică procesul-verbal de ședință (era vorba de poema biblică a lui H. Lecca *I.N.R.I.* — Isus nazarineanul regele iudeilor).

— 13 martie. Comunicare academică: studiul de istorie diplomatică: *Bosforul și Dardanelele față de interesele românești*.

— septembrie. În *Concortiri* se publică o continuare a *Amintirilor din cariera diplomatică*, schița *John James*.

1916 — ianuarie. *Concortirile* publică articolul *Literatura viitorului*, primă luare de poziție împotriva poeziei moderniste.

— aprilie. Continuarea polemicii antimoderniste; în *Concortiri* articolul *Scrisoare unor prieteni tineri*, și la Academie comunicarea *Cîteva cuvinte critice*.

— 28 aprilie. Comitetul teatral hotărăște să introducă în repertoriul permanent piesele *O amică*, *Poezia depărtării* și *Voichița*.

— *mai—iulie*. Presa apropiată direcției simboliste și cea modernistă dă o replică vehementă tezelor scriitorului din cele două articole și din comunicarea academică.

Activitate de culise pentru a împiedica intrarea României în război, în virtutea convingerii că țara nu e pregătită material. Teza sa e: întâi să devină clar care tabără va învinge și abia atunci armata să intre în acțiune, de partea respectivă, estimând lucid cîștigurile de o parte sau de alta.

— *iunie*. Teatrul Național îi acordă un premiu de 2500 lei pentru „întregul producției sale” în domeniul dramaturgiei. Premii asemănătoare mai primesc Caragiale (postum), Delavrancea, Davila, Eftimiu, Anghel—Iosif, Corneliu Moldovanu, Zaharia Birsan, A. de Herz etc.

Concediu și cură balneară la Govora.

— *iunie*. În ședință plenară, Societatea scriitorilor români îl proclamă președinte pe Duiliu Zamfirescu, care acceptă, telegrafic, de la Govora. Practic, funcția nu și-a preluat-o însă, căci, două luni mai târziu, România intră în război.

— *august—septembrie*. Grijă din cauza mersului operațiilor militare; cei doi fii, Alexandru-Duiliu și Lascăr, sînt în armata combatantă.

— *15 noiembrie*. Fiul mai mic al scriitorului, Lascăr, este rănit în luptele de la Dragoslavele; la 5 decembrie va fi operat în spitalul din Galați. Înștiințat, Duiliu Zamfirescu are accente de patriotisme patetic, care vor fi decisive în hotărîrea de a scrie un roman al războiului de întregire (roman început și rămas la primele pagini).

Moare Sultana Zamfirescu, mama scriitorului.

— *9/22 decembrie*. Din inițiativa scriitorului, vasul Comisiunii europene a Dunării, „Carolus Primus”, părăsește Galați, o dată cu lăsarea nopții, în fața înaintării inamicului în Dobrogea. Pe vas se află tezaurul și arhiva Comisiunii și 40 de persoane, delegați și membri de familie. Ținta călătoriei: Odesa.

— *23 decembrie*. Vasul se află în rada portului Odesa, după o călătorie relativ liniștită, cu excepția trecerii prin fața Tulcei, unde artileria inamică deschisese, fără succes, focul asupra lui.

Încă de pe vas, la 9/22 decembrie, începe o nouă serie memorialistică, însemnări din drumul spre Odesa, comentarii și portrete.

1917 — *20 martie*. Scriitorul încheie, la Odesa, redactarea manifestului-testament în care explică polemic pentru ce a fost contra războiului, vehement rechizitoriu împotriva guvernărilor și schiță de program politic pentru viitor.

Cunoaște, la Odesa, o tînără de nici 20 de ani, pentru care inima bătrînului bard începe să bată tinerește. Ei îi închină un număr de poezii, care vor intra în cuprinsul volumului *Pe Marea Neagră*.

Contacte cu lumea politică aflată în refugiu la Odesa, în vederea constituirii unei asociații naționale, îndreptată împo-

triva politicianilor compromiși, vinovați de dezastrul care avea loc, și ținînd la instaurarea unui sistem de guvernămînt fără partidele politice. Numele generalului Averescu e tot mai mult pomenit în adunările care au loc.

— *aprilie*. Expediție plină de riscuri pînă la Vaslui și Huși, unde se afla fiica sa, refugiată, pentru a-și vedea primul nepot; împotriva exantematicului se îmbracă în costum de cauciuc.

— *1 decembrie*. E surprins pe străzile Odesei de bombardamentul dezlănțuit de bolșevici asupra orașului, ocupat de petliuriști.

1918 — *18 ianuarie*. Însemnare de pe bordul vasului „Carolus Primus”: „Astăzi în zori am fugit din Odesa. De trei zile flota bombardează orașul.” Ținta călătoriei: portul Sulina.

— *februarie*. Sosit la Galați, după o călătorie plină de peripeții și după o rătăcire primejdioasă pe mare, în căutarea brațului Sulina, pleacă în scurt timp la Iași — Odobești sînt în continuă ocupație — și ia parte la preparativele de alcătuire a noii formații politice, „Liga poporului”, în frunte cu generalul Averescu, care se va constitui în martie același an.

— *20 februarie*. E trimis de primul guvern Averescu într-o funcție diplomatică la Chișinău. Cîteva zile mai târziu sosește în oraș, unde rămîne mai puțin de două luni.

— *5 martie*. După ce încheie armistițiul de la Buftea, guvernul Averescu este înlocuit de guvernul Marghiloman, al „înfrîngerii”, care tratează pacea; „Liga poporului” se constituie acum, în atmosfera de doliu național, ca urmare a răpirii munților, a Munteniei și Dobrogei și a unor condiții umilitoare impuse de ocupanți. Scriitorul e rechemat de noul guvern din misiunea sa.

— *aprilie*. Din nou la Iași. Demisionează din funcția de reprezentant al României în Comisiunea dunăreană — care nu funcționa — ca să se consacre politicii militante.

— *12 aprilie*. Apare primul număr al ziarului *Îndreptarea*, aparținînd grupării generalului Averescu, „Liga poporului”, între ai cărei fruntași se află Duiliu Zamfirescu. Numele ziarului e dat chiar de el, după acela al romanului *Îndreptări*.

— *iunie—septembrie*. Călătorii frecvente, dar de scurtă durată, spre munții Moldovei, unde se aflau majoritatea oamenilor politici în refugiu și regele. De asemenea, călătorii la Galați și la Odobești — restituiți Moldovei — „simplement pour finir la solitude”, de fapt pentru organizațiile locale ale partidului averescan.

Locuința de la Iași: str. Toma Cosma, nr. 7, la familia Sculy. Vizite dese la Stîncă, lingă Iași.

— *1 august*. În *Îndreptarea* apare poezia *În parcul de la Genzano*, sinteză de mituri italice și românești.

— *1 septembrie*. Din nou, în *Îndreptarea*, un ciclu de poezii: *În amurg*, *Adio*, *Unei copile la Schit*, *Mărgărint*.

— 16 august. Ziarul începe să publice suita de articole ale rubricii *Literatura: Poezii, Poezii și politica, Expresiunea poetică* etc., exegeze interesante, cu expuneri teoretice și aplicații analitice.

— septembrie. Pregătiri pentru apariția revistei *Indreptarea literară* — în jurul căreia se grupează un număr important de scriitori — și a *Calendarului „Ligii poporului“*.

— 29 septembrie. Apare în ziarul *Indreptarea* articolul lui Duiliu Zamfirescu *Sfînta nevoie*, cel mai expresiv pentru concepția sa social-politică din această perioadă.

— 7 octombrie. Apare primul număr din revista — mai mult supliment literar și cultural — *Indreptarea literară*; conducător: Duiliu Zamfirescu, care scrie articolul de fond (nesemnat). Dintre colaboratorii revistei, după cum anunță ziarele, trebuiau să facă parte P. P. Negulescu, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, poporanistii Stere, Ibrăileanu, Sadoveanu (cei care peste un an vor scoate *Insemnări literare* și, peste încă unul, *Viața românească*).

Din revistă nu se păstrează exemplare, dar, după cum spun ziarele, în nr. 3 apare poezia *Malvina* de Duiliu Zamfirescu, închinată tinerei de 19 ani care semănase o floare tîrzie în grădina toamnătică a bardului.

Revista trebuia să apară în 4 pagini și în 20 000 de exemplare, tiraj enorm pentru acel timp.

— 8 octombrie. În ședința Academiei, ținută în refugiu, la Iași, scriitorul îl propune membru pe poporanistul Stere; propunerea fiind respinsă, îl susține, cinci zile mai tîrziu (13 oct.), pe alt poporanist, G. Ibrăileanu, respins și el.

— 15 octombrie. Duiliu Zamfirescu este ales vicepreședinte al Academiei Române.

— 16/28 noiembrie. Secțiunea Putna a „Ligii poporului“ își proclamă președintele — pe Duiliu Zamfirescu.

— 1 decembrie. Ziarul *Indreptarea* se mută la București, de unde fuseseră izgoniți recent ocupanții germani. Scriitorul va veni și el curînd în capitală, după un scurt ocol prin Odobești, Galați și Focșani.

— 13 decembrie. Are loc manifestația muncitorilor tipografi din București, în piața Teatrului Național; ziarul *Indreptarea* ia vehement apărarea lor.

1919 — 29 aprilie/6 martie. Dintr-o scrisoare către fiul său: „De cînd trupele noastre înaintează în Transilvania... mă simt fericit, parcă mi s-ar fi întîmplat ceva personal bun“.

— 8 iulie. Iese de sub tipar volumul de poezii *Pe Marea Neagră*.

— iulie. Scriitorul are o primă criză hepatică gravă.

— septembrie. Duel din cauze politice — puțin a lipsit ca finalul să fie unul fatal („L'une des balles m'a sifflé à l'oreille“, îi scria fiului său).

În almanahul *Cețiți-mă* se publică o urmare a *Amintirilor din cariera diplomatică*, schița bocacciană *O partidă în trei*, cu subtitlul *John James contra mormonilor*.

— noiembrie. O nouă piesă a aceluiași ciclu de memorialistică diplomatică, în *Convorbiri*; nuvela *O muză*.

1920 — 7-8 februarie. Au loc, în patru județe, alegeri parțiale de senatori, în care candidează și membrii „Ligii poporului“. Duiliu Zamfirescu este ales la Putna cu o zdrobitoare majoritate (două treimi din totalul voturilor exprimate). Dar săptămînile de propagandă electorală s-au soldat cu un început de congestie.

— 16 februarie. În cadrul unei ședințe furtunoase, rostește în Senat un discurs incendiar, hărțuit de adversari și războindu-se aprig cu ei.

— 1 martie. În primul număr al noii serii a *Vieții românești* îi apare poezia *Ce-a mai fost*; revista îl trece între colaboratorii permanenți și între membrii „Asociației literare și științifice *Viața românească*“. Vechiul conflict se încheiase încă în timpul sesiunii Academiei din 1918.

— 12 martie. Gruparea averescană („Liga poporului“) este chemată să formeze guvernul. Duiliu Zamfirescu este ministru de externe. O lună mai tîrziu (16 aprilie), gruparea își ia numele „Partidul poporului“.

— iunie. Au loc noi alegeri, în care partidul averescan obține o mare majoritate și 159 mandate de deputat, în timp ce celelalte grupări și partide totalizează împreună 52 de mandate (liberalii boicotaseră de fapt alegerile). Scriitorul candidează ca deputat la Putna și este, desigur, ales.

— 30 iunie. E ales președintele Camerei deputaților, funcție pe care o va păstra în toate sesiunile parlamentare următoare, pînă la 24 ianuarie 1922, cît durează stagiul guvernamental al formației averescane. În această ședință expune planul de guvernare al ligii, dînd loc larg unei patetice declarații proprii, a diplomatului și politicianului, dar mai ales a scriitorului patriot care-și vedea visul cu ochii: țara întregită.

— septembrie—noiembrie. O violentă campanie de presă este dezlănțuită de liberali pentru a-l compromite („Une guerre à mort est déclanchée par les libéraux contre moi“). E acuzat, printre altele, că a colaborat cu germanii în anii neutralității și că a primit o sumă de bani de la ei. De fapt se urmărea împiedicarea realegerii sale în fotoliul de președinte al Camerei.

— 1 decembrie. Citește în fața Camerei o declarație — apărută în ziar (7 dec.) sub titlul *Răspuns unor calomnii* — în care denunță și spulberă învinuirile formulate de liberali; comisia de anchetă, instituită la cererea sa, își prezintă raportul și, la sfîrșit, Camera votează o moțiune prin care „înfierează campania de rea-credință“ dusă împotriva președintelui său și-i înnoiește mandatul pentru noua sesiune.

Casa Școalelor îi tipărește o culegere, *Poezii*, selecție din volumele anterioare. Prefață: M. Dragomirescu.

Și totuși, în fața atitor dovezi de solidaritate politică și literară, „ces succès d'amour propre me laissent triste. Je suis un peu seul — du reste, je l'ai été toute ma vie...”, se confesa fiului său. De aici încep de fapt marile zguduiri care aveau să-i scurteze zilele.

1921 — *ianuarie*. Călătorie în Franța, pe Riviera, unde murise prietenul John James, eroul central al *Amintirilor din cariera diplomatică*.

— *13/26 ianuarie*. Moare Lascăr, fiul mai mic al scriitorului, rănit grav într-un duel. E înmormântat în cimitirul din Focșani, alături de bătrînul Lascăr Zamfirescu, stins cu 11 ani mai înainte. „Avec la mort de mon fils, la vieillesse est entrée dans mon âme, puisque la mort tue l'effort”, declarație către fiul său, rămas acum unicul, la 22 ianuarie/3 februarie 1922.

— *21 noiembrie*. Octavian Goga, ministrul cultelor, îl numește din nou membru în Comitetul de lectură al Teatrului Național din București.

— *29 noiembrie*. E ales din nou președinte al Camerei cu o zdrobitoare majoritate: 144 voturi din cele 146 exprimate. Dar, în timp ce prestigiul său este în creștere, gruparea averescană e în pragul descompunerii.

— *13 decembrie*. Generalul Averescu este răsturnat de la putere, ca urmare a crizei declanșate prin demisia lui Take Ionescu, ministrul de externe, care va fi și chemat să constituie noul guvern. Parlamentul rămîne în funcțiune, dar prorogat, încă o lună.

Vie activitate politică, publică și de culise, pentru stabilirea succesiunii guvernamentale. Scriitorul participă intens la tratative și conciliabile. „Le roi fait le jeu des libéraux et ça peut devenir dangereux pour son repos”, profetizează el.

1922 — *24 ianuarie*. Noul guvern, în frunte cu Take Ionescu — care provocase în decembrie criza printr-o sciziune spectaculoasă — dizolvă corpurile legiuitoare. Se încheie cariera lui Duiliu Zamfirescu de deputat și de președinte al Camerei.

Îl bîntuie gânduri de vindictă și planuri incendiare de activitate politică — să părăsească partidul generalului Averescu, pentru care nu mai nutrește vechea dragoste idolatră, „l'engouement d'il y a deux ans” — și să întreprindă mari inițiative „pour chasser les bandits”, adică pe takîști și apoi pe liberali.

— *februarie-martie*. Editura „Cultura națională”, nou înființată, îi propune retipărirea unei serii din operele sale, începînd cu *Romanul Comăneștenilor*. Scriitorul pregătește pentru tipar romanele *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*; primul din ele va apărea în a doua jumătate a aceluiași an, celălalt în anul următor.

De asemenea adună, pentru aceeași editură, proza publicată după 1905, volumul de schițe, amintiri și nuvele *O m u z ă*, apărut postum, tot în 1922.

— *martie*. Alegeri. Înfrîngere dezastruoasă pentru gruparea averescană. Triumf liberal total. Din nou profeții politice: viitoarele alegeri vor aparține unui partid întemeiat pe țărănime. E revelația forței unei mase căreia, pînă atunci, nu i se recunoscuse importanța în arena politică.

— *aprilie*. Audiență la rege, pentru a încerca — zadarnic! — să-l oprească de a se angaja în politica brătienistă. Este ultimul său act politic esențial. O dată cu începutul muncilor de primăvară, se retrage la Faraoane, trist, bolnav, hrănind gîndul înțorcerii spre literatură.

Ține la Focșani o conferință, cu prilejul dezvelirii unei plăci comemorative, cu numele foștilor elevi ai liceului „Unirea” din localitate, morți în războiul din 1916—1918.

— *15 mai*. Pleacă de la Faraoane la București, pentru a-și pregăti călătoria la Carlsbad, în vederea tratamentului bolii de ficat.

— *iunie*. Înainte de proiectata călătorie în străinătate, pornește cu automobilul propriu, recent cumpărat, într-o vizită la mănăstirile din județul Neamț, îndrăgite în vara anului 1918. E însoțit de o soră și o nepoată.

Prima etapă: Agapia, ca oaspete al mitropolitului, aflat acolo în vacanță. Chiar a doua zi, înainte de amiază, se declară o gravă criză hepatică, însoțită de dureri atroce, urmată de o altă, după cîteva ore, aceasta continuată, cu intermitențe, în tot cursul nopții.

În noaptea de vineri spre sîmbătă 3 iunie moare, la Agapia, Duiliu Zamfirescu, în urma crizei hepatice declarate în ajun. În octombrie ar fi împlinit 64 de ani.

— *6 iunie*. Înmormîntarea, în cimitirul de la Focșani, alături de tatăl și de fiul său. Iau cuvîntul: prefectul de Putna, Manigomian, I. Al. Brătescu-Voinești din partea Academiei și a Teatrului Național, Gr. Bilciurescu din partea Ministerului de Externe, Leon Mrejeru, președinte al Camerei deputaților, colonel Barca din partea armatei, Th. Cudalbu și G. Trancu-Iași din partea organizației centrale și I. P. Rădulescu din a celei locale a partidului averescan și general N. N. Condiescu din partea regelui.

Nimeni — remarca presa — din partea Societății scriitorilor!

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față din opera lui Duiliu Zamfirescu este cea mai cuprinzătoare din câte s-au publicat până acum, atât în ceea ce privește sectoarele explorate amplu în edițiile anterioare — poezia, nuvela și romanul, corespondența — cât și în direcțiile de activitate ale scriitorului care nu au fost consemnate în volume nici în timpul vieții sale și nici mai târziu: publicistica literară din prima perioadă, schița și reportajul, dramaturgia, cronica literară și artistică, eseul critic etc. Pentru prima oară sînt folosite toate manuscrisele cunoscute pînă în prezent, în vederea îmbogățirii și întregirii operei sale, a restabilirii unor texte de bază, și sînt notate variantele, descoperind cititorului un laborator intim, care a fost vast, însă care a fost mai mult intuit — dintr-o parte a corespondenței sale — decît cunoscut, și cel mai adesea nu în laturile esențiale.

Primele volume ale ediției sînt consacrate, firesc, poeziei, *Romanului Comăneștenilor* și nuvelei, prin care, îndeosebi, Duiliu Zamfirescu și-a dobîndit, de trei sferturi de veac, locul său de frunte între scriitorii români clasici. Volumele următoare cuprind romanul *Lydda*, *Scriitori romane*, teatrul, publicistica din prima și din ultima perioadă de activitate, corespondența și alte opere ale autorului. Este de la sine înțeles că o operă cum este a sa, acoperind mai mult de patru decenii, abordînd toate genurile și speciile literare, rezumînd mai toate direcțiile și modalitățile frecventate de predecesori și contemporani și inaugurînd, la rîndu-i, drumuri proprii, fertile, experimentînd formule noi, nu putea să nu aibă inegalități, vibrații de intensitate diferită, de multe ori fatale pentru valoarea unora din scrieri. Ediția a ținut seama de această împrejurare și a operat o necesară selecție, care lasă în continuare, în paginile de volum, în coloane de ziare și de revistă, sau în file de manuscris, un număr de compuneri voite literare, dar în care și-au spus un cuvînt mai concludent efemerul, improvizatia, ambițiile prea puțin sprijinite de înzestrarea efectivă în materie.

Aceasta privește cu deosebire două perioade: aceea a publicisticii de la *România liberă*, adică anii 1880—1884, și, într-o măsură ase-

mănătoare, scurta întoarcere la gazetărie — de data aceasta politică, de partid — după cel dintâi război mondial, la ziarul *Indreptarea*.

Totuși, s-au ales numeroase piese reprezentative ale acestor perioade, dintre care cea aparținând debutului — și mai diversă, și mai bogată — restituie literaturii un veritabil profil scriitoricesc nou, diferit în substanță de autorul *Vieții la țară* și al *Imnurilor păgâne* și părăsit aproape cu totul și de autor și uitat de istoria literară.

Duiliu Zamfirescu a fost editat relativ puțin în timpul vieții sale. Nu rare sînt cazurile cînd lucrări importante ale operei sale n-au cunoscut alte ediții decît cele princeps. Aceasta simplifică, dintr-un punct de vedere, chestiunea alegerii textelor de bază pentru ediția prezentă; însă, de altă parte, dă naștere unei probleme noi, aceea a măsurii în care trebuie păstrate grafii și forme părăsite o dată cu evoluția limbii, pe care, în mod explicabil, autorul însuși nu le-a mai utilizat după trecerea anilor în scrierile sale noi și le-ar fi părăsit, desigur, în cele vechi, dacă acestea s-ar fi bucurat de ediții succesive.

Reluarea unor poezii și nuvele în manuale didactice sau în cîte-o antologie, în timp ce scriitorul trăia, nu ajută la rezolvarea problemei și nici culegerea poetică din 1920, alcătuită cu încuviințarea, dar fără participarea autorului, deci nerevăzută de el. Seria definitivă de *Opere*, sub îngrijirea sa, inițiată de „Cultura națională”, în 1922, s-a oprit o dată cu începutul ei, reducîndu-se la reeditarea romanelor *Viața la țară* (1922) și *Tănase Scatiu* (1923) și la adunarea ultimelor nuvele — apărute pe parcursul unui deceniu și jumătate — în volumul *O muză* (1922). Astfel, această ediție dă anumite sugestii cu privire la stabilirea textului, nu însă și în legătură cu sumarul și gruparea materialului în volum.

În lipsa unor coordonate indicate de autor însuși, s-a ales criteriul cel mai practicat în astfel de cazuri, acela al organizării volumelor ediției pe genuri și grupuri de opere înrudite tematic, dispuse cronologic în cele trei secțiuni obișnuite: din volume, din publicații și din manuscrise. Ordinea lucrărilor din ultima categorie, atunci cînd n-au existat alte argumente mai sigure (corespondență, continuități tematice etc.), a fost stabilită cu ajutorul caligrafiei, foarte concludentă la Duiliu Zamfirescu; mai ales pentru perioada pînă la 1890; de la scrisul cam grăbit, cu oarecare prețiozități constînd în ornamente, curburi netrebuitoare la *l* și *f*, și de la suma de accente ale alfabetului din perioada dezbaterilor Junimii, se ajunge la acel scris sever, perfect ordonat, alcătuit ca un desen, cu rotunjimi întrucîtva gotice, mărturisind fermitate și cenzură interioară. Toate acestea se simt cu cît ne apropiem de plecarea în Italia; acolo tiparul se va desăvîrși, rămînînd în esență același pentru restul vieții, dar fiecare dintre componente pronunțîndu-și separat și mereu mai evident dimensiunile și caracterile. Pentru prima perioadă, transformarea e cu puțință de urmărit cîteodată chiar de la an la an; pentru stagiul italic intervine oarecare aproximație, care se va prelungi în aceleași proporții și pentru anii de după 1906.

În acest fel se va preciza și întregi și bibliografia generală a operei scriitorului, pînă acum parțială în cele cîteva lucrări care au explorat întinsul ei teritoriu. Cele mai importante dintre acestea sînt:

Gh. Adamescu, *Contribuțiune la bibliografia română*, ed. Casa Școalelor, fasc. I — 1921 (p. 144—145), fasc. II — 1923 (p. 248—250), fasc. III — 1928 (p. 171—173).

Pimen Constantinescu, *Opera lui Duiliu Zamfirescu, Bibliografie*, în *Milcovia*, III, vol. I—II, Focșani, 1932.

Lucian Predescu, *Duiliu Zamfirescu (Viața și opera)*, Ed. „Cugetarea”, 1938.

Toate datele cuprinse aici, ca și aparatul critic al ediției în 7 volume (*Poezii, Nuvele și Romanul Comăneștenilor* — 5 volume), apărută în Ed. „Scrisul românesc”, Craiova, sub îngrijirea Mariane Zamfirescu-Rarincescu, au fost verificate, iar unde a fost cazul, corectate și sporite cu informații noi, creîndu-se o evidență aproximativ completă a scrisului și tipăriturilor lui Duiliu Zamfirescu.

Fiecare volum al ediției prezente cuprinde, în linii generale, indicațiile de ordin bibliografic privind domeniul pe care-l reprezintă, pentru a da cititorului imaginea unitară a direcțiilor în activitatea scriitorului; ultimul cuprinde bibliografia întregii opere, alcătuită după normele de specialitate; tot acolo sînt înregistrate, selectiv, și lucrările care s-au scris de-a lungul anilor despre opera sa, precum și indicele general de nume.

Alcătuirea ediției prezente și aparatul ei critic — prefață, cronologie, note și variante, bibliografie — a urmărit să realizeze o configurare integrală a profilului literar al lui Duiliu Zamfirescu, relevînd în mod corespunzător trăsăturile sale consacrate de istoria literară și, în același timp, descoperindu-i noile dimensiuni, rămase pînă acum puțin sau de loc cunoscute, corectînd în direcții principale viziunea asupra personalității sale și propunînd de fapt o nouă interpretare a destinului său și a operei sale. Aceasta s-a realizat în primul rînd prin selecția de texte, în al doilea rînd prin invocarea, cu diferite prelejurii, în aparatul explicativ, a cvasi-totalității scrierilor, incluse în ediție sau rămase în afara ei, și anume prin aceea ce au ele semnificativ pentru definirea și explicarea universului său, a surselor și genezei operelor, a procesului de creație, a procedeele artistice, înrudirilor tematice etc.; în al treilea rînd, prin observațiile și formulările din prefață și note s-a urmărit clarificarea constantelor sale scriitoricești, ca și a mutațiilor succesive petrecute, în raport cu evenimentele vieții, cu mediul, cu maturizarea experienței literare. Ediția a fost concepută, prin urmare, cu un accent mai larg asupra laturii istorice și critice, din nevoia de a aduce cît mai multe argumente, oferite de înseși viața și opera scriitorului, pentru a rezulta, chiar în afara unui studiu monografic — și chiar în lipsa unei ediții complete, o viziune cît mai exactă și mai amănunțită a ansamblului operei și personalității lui Duiliu Zamfirescu.

Cum în această direcție variantele aduc totdeauna lămuriri și sugestii interesante, clarificînd aspecte din laboratorul interior al scriitorului, indicînd surse, corelări între diferite scrieri, momente ale genezei lor etc.; ediția a dat un spațiu larg variantelor în cadrul capitolului de *Note și variante*, îndeosebi la poezii, unde întotdeauna un vers nou, o strofă diferită, imaginile anterioare celor definitive au, prin ele însele, o funcție estetică diferită în comparație cu alte

genuri și o valoare literară superioară căutărilor de același ordin din domeniul prozei.

Pornind de la constatarea, menționată mai sus, că volumele lui Duiliu Zamfirescu au fost puțin reeditate în timpul vieții scriitorului, capitolul de *Note și variante* a renunțat, practic, la consemnarea tipăriturilor ulterioare primei ediții, întrucât s-ar fi înregistrat o circulație în majoritatea ei postumă și, de fapt, restrinsă. În schimb, pentru acest stadiu al cercetării operei lui Duiliu Zamfirescu, s-a dat amploare studiului genezei fiecăreia din scrieri, opiniei autorului despre ele, corelărilor interne existente între diferitele lucrări, surselor, factorilor și condițiilor care le-au generat, le-au însoțit și influențat elaborarea, într-un cuvânt, geografiei și istoriei vii a fiecărei piese, acolo unde și în măsura în care acestea au putut fi reconstituite, fazelor succesive până la definitivarea lor în forma care figurează în ediția de față. O altă ediție, ulterioară, ar putea da un loc mai larg și ecourilor fiecărei lucrări în conștiința epocii și în a generațiilor care au urmat; deocamdată ediția de față consemnează numai câteva din ele, și anume cu caracter de generalitate, în prefață și prea puțin în note.

În acest cadru, referirea amplă la corespondența scriitorului se face, ca și în cazul operei sale, folosindu-se deopotrivă lucrările publicate, cât și cele rămase în manuscris și de care cititorul va lua cunoștință abia în volumele ulterioare ale prezentei ediții. Aceasta se referă în primul rând la corespondență.

Scrisorile lui Duiliu Zamfirescu au fost mai toate publicate: cele către Titu Maiorescu în volumul *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori* (1884—1913), Casa Școalelor, ed. I, 1937, ed. II, 1946, îngrijit de Emanoil Bucuța; cele către Iacob Negruzzi, Nicolae Petrașcu și Simion Mehedinți în seria *Studii și documente literare*, vol. I — 1931 și respectiv vol. VI — 1938, vol. XI — 1940. Restul — dintre care mai numeroase și foarte semnificative sînt cele către Trandafir G. Djuvara, Mihail Dragomirescu, Duiliu Ioanin și Elena Miller-Verghy, de asemenea câteva inedite adresate lui Maiorescu și Iacob Negruzzi — se află publicate în volumul *Duiliu Zamfirescu. Scrisori inedite*, Ed. Academiei R.S. România, 1967, apărut sub îngrijirea lui Al. Săndulescu. În afara acestor culegeri rămîne un număr mic de pagini, aflate la Biblioteca universitară din Cluj (către Ilie Dăianu), altele la Eliza Zamfirescu-Leonida, soția fratelui mai mic al scriitorului, inginerul Constantin Zamfirescu (ciornele scrisorilor către Silvia Montalba) și, în sfîrșit, altele păstrate de Ion Ciuchi, lector la Institutul pedagogic din Bacău, acestea din urmă foarte interesante și ele (către Ecaterina Mincu-Munteanu).

Tocmai ținînd seamă că nu numai scrisorile tipărite, dar și majoritatea textelor lor manuscrise sînt adunate în câteva puncte cunoscute și ușor accesibile — la Biblioteca Academiei, la Biblioteca Centrală de Stat și la Biblioteca de literatură străină — citarea lor în cadrul *Notelor* s-a dispensat de repetarea continuă, de fiecare dată, a sursei după care este reprodus textul, pentru a nu încălca un aparat explicativ și așa voluminos.

În ce privește stabilirea textelor de bază și a variantelor față de aparițiile din publicații, sau față de manuscrise, aceasta s-a efectuat

întotdeauna prin confruntarea tuturor formelor existente și cunoscute ale lucrărilor. În capitolul de *Note și variante* s-au consemnat numai diferențele de termeni: formulări noi, adaosuri importante sau înlocuiri semnificative de cuvinte, versuri, fraze etc., nu și formele de grafie, foarte numeroase, și nici acele deosebiri de vocabular, topică, prin care nu se introduc nuanțe noi în text.

Diferențe de acest fel nu sînt puține, dar de mică însemnătate literară, ele nu introduc aspecte stilistice sau de conținut importante, încît să trebuiască toate consemnate. Cu atît mai mult cu cît este de presupus că măcar o parte din ele nu i se datoresc scriitorului, ci cite unui tipograf cu inițiativă și imaginație, mai atent la sensuri și mai puțin la exactitate.

De asemenea, nu au fost păstrate: *țeară, vieașă, răspunde, oficerii, sermană, ertare, perdut, așea, nicădere, introdus, crîngi* (crengi), *tăbăriți, Aglaea* etc., fiind socotite grafii sau intervenții tipografice inutile; tot din categoria grafiilor fac parte: *u* final în cuvinte ca *voiu* (verb), *războiu, conciu, ă* final în *adiă, apropiă* etc.; *ș* și *ș*, *ș* și *ș* în cuvinte ca *șermana, fîntăna* etc.; *ph, th* în *philosoph, theatru, Athena* etc. au fost transcrise după ortografia actuală. Numele proprii, ortografiate de scriitor greșit sau după grafii vechi, au fost și ele corectate.

Scriitorul fiind moldovean și urmărind în scrisul său o anumită coloratură stilistică nu doar de vocabular, dar și prin reproducerea unor pronunții specifice regiunii, ediția păstrează cu consecvență, acolo unde se ivesc, forme de limbă ca: *primbla, genuchi, paseri, ni-mărui, minile, vîdea, discoase, desinînd, nicădere, despreț, vinea, nouă* (fem. pl. de la nou), *tonnile, displetit, fantazie, speției, prevale, crângi, coprinde, mumă, urieși, îngălbini, dintăi, ceriul, pagiu* (paj), *răzămă, cucoare, sprincene, echo* (ecou) etc. În mod cert, ele nu sînt datorite împlinirii și nici fantaziei unui zețar neatenț, de vreme ce sînt atestate de manuscrise, nu o dată alternînd cu formele curente ale limbii literare: *coprinde-cuprinde, displetit-despletit, paseri-păsări, mine-mline, răzemat-răzămă-rezemat, crângi-crengi, mumă-mamă, urieși-urîși* etc. În consecință, ele s-au păstrat în toate formele. În toate formele s-au păstrat și alte cuvinte, care nu atestă întotdeauna moldovenismul autorului: *or-ori, orce-orice, care-cari, tuturor-tuturilor, zădar-zadar, subțiratic-subțiratec, fanteziele-fantaziele, sub-subt-supt, marmoră-marmură, umări-umeri* etc. și acestea frecvente în manuscrise, astfel că au fost menținute și acolo unde apar în tipărituri, fără să avem manuscrisele respective pentru confruntare.

S-au păstrat de asemenea genitivele în *ei* (*plăcerii, vremii, pustietății* etc.), pentru care manuscrisele arată că autorul era foarte atent, deși — mai rar — înțilnim și grafia adoptată astăzi, în *ii* (*pădurii, țarinii* etc.), precum și dubletul *sînt-sunt* (preferința autorului fiind totuși pentru *sunt*).

Ținînd seama că Duiliu Zamfirescu utilizează cîteodată forma substantivelor fără articolul final *l*, atît în literatură, cît și în scrisori — dar aceasta aproape exclusiv pentru a crea un aer mai familiar, apropiat — aceste forme s-au păstrat. În ce privește vorbirea țărănilor și, în general, a oamenilor fără cultură, el le sugerează modul de a se exprima prin această eliziune a lui *l* final. „Aș vrea să vă rog

să-mi răspundeți un lucru — îi scria el lui Titu Maiorescu, pe cînd lucra la romanul *Viața la țară* — ați băgat de seamă că țărani nu întrebuițează niciodată articolul *ul* întreg; ei zic *omu*, iar nu *omul*, *calu*, *băiatu* etc. Cum trebuia să scriem noi cînd vorbesc ei? Sentimentul meu este că trebuie scris, în gura lor, fără *l*." (Scris. din 2/14 aug. 1893.) Manuscrisele sale nu sînt însă atît de consecvente („nu întrebuițează niciodată“) în această privință, nici în ce privește pe eroii săi țărani, nici în corespondența proprie, unde lipsa lui *l* final e întilnită mai des în prima perioadă literară.

Greșelile de tipar evidente și de importanță restrînsă au fost corectate tacit; la fel s-a procedat și cu lecțiunile eronate ale manuscrisului original, chiar cînd consecințele lor s-au prelungit în ediții succesive. Însă, în anumite cazuri, unde se produsese omisiuni sau schimbări de natură să afecteze mai substanțial înțelegerea textului, restabilirea acestuia a fost consemnată în subsolul paginii, o dată cu sursa după care se efectuează corectarea.

După obișnuință, capitolul de *Note și variante* a fost orînduit în modul următor:

— Locul și data primei apariții (la lucrările rămase în ms., perioada probabilă a elaborării), cu indicarea semnăturii prime (unde ediția nu indică semnătura, aceasta a cuprins numele întreg al autorului).
— Alte lucrări ale autorului, publicate concomitent, în același număr de publicație.

— Variante din manuscrise sau publicații; unde nu se specifică altfel, varianta notată aparține manuscriselor.

— Indicarea textului de bază (în cazurile cînd acesta nu este specificat în *Nota asupra ediției* la fiecare volum).

— Biografia literară a lucrărilor, aprecieri ale poetului despre ele, semnificații și sensuri deosebite, raportări la alte scrieri ale autorului, surse de inspirație și filiații etc.

— Explicații ale unor nume proprii sau ale unor întregi versuri, expresii, paragrafe, scene etc.

Traducerile formulărilor în limbi străine, utilizate de autor sau de eroii săi, s-au dat în subsolul paginii respective, marcîndu-se în text cu steluțe. În *Note* citatele din alte limbi se traduc de obicei alăturat, în paranteze. Cifrele arabe care figurează în text indică termenii, versurile sau paragrafele pentru care se dau explicații în capitolul final de *Note și variante* al fiecărui volum.

Explicația cuvintelor comune de mai restrînsă circulație se dă la sfîrșitul volumului, în cadrul unui glosar. Acolo unde au existat cuvinte de acest fel explicate de însuși autorul, acestea au fost reproduse în glosar, cu specificația *n. D. Z.* între paranteze; adaosurile următoare acestei specificații aparțin editorului.

Volumul întii cuprinde și cei doi indici alfabetici speciali, practicați la edițiile de poezie: unul după titlul poeziilor, al doilea după primul vers. Poeziile fără titlu au fost întitulate, după obișnuință, cu primul vers, reprodus în întregime sau parțial și scris între paranteze drepte []. Tot între paranteze drepte sînt introduse mențiunile sau explicațiile editorului, atunci cînd textul scriitorului

le necesită și, ca atare, este întrerupt; alte explicații, variante, etc., se dau între paranteze simple ().

Pentru a descongiona într-o măsură capitolul de *Note și variante*, s-au utilizat un număr de prescurtări ale titlurilor de publicații,

Lista prescurtărilor:

<i>At. rom.</i>	— <i>Ateneul român</i>
<i>Cont.</i>	— <i>Contemporanul</i>
<i>Conv. cr.</i>	— <i>Convorbiri critice</i>
<i>Conv. lit.</i>	— <i>Convorbiri literare</i>
<i>Ét. roum.</i>	— <i>L'Étoile roumaine</i>
<i>Fam.</i>	— <i>Familia</i>
<i>Fl.</i>	— <i>Flacăra</i>
<i>Ind. Roum.</i>	— <i>L'Indépendance Roumaine</i>
<i>Indr.</i>	— <i>Îndreptarea</i>
<i>Indr. lit.</i>	— <i>Îndreptarea literară</i>
<i>Lit.</i>	— <i>Literatorul</i>
<i>Lit. și art. rom.</i>	— <i>Literatură și artă română</i>
<i>Rev. id.</i>	— <i>Revista idealistă</i>
<i>Rev. lit.</i>	— <i>Revista literară</i>
<i>Rev. Roum.</i>	— <i>Revue Roumaine</i>
<i>R. l.</i>	— <i>România liberă</i>
<i>R. l.-Nr. lit.</i>	— <i>România liberă-Număr literar</i>
<i>Rom.</i>	— <i>Românul</i>
<i>Rom. (A)</i>	— <i>Românul (Arad)</i>
<i>Telegr.</i>	— <i>Telegraful</i>
<i>V. r.</i>	— <i>Viața românească</i>
<i>V. naț.</i>	— <i>Voința națională</i>

NOTĂ ASUPRA VOLUMULUI I — POEZII

Duiliu Zamfirescu a tipărit în timpul vieții sale șase volume de poezii: *Fără titlu* (1883), conținând și nuvele, *Alte orizonturi* (1894), *Imnuri păgine* (1897), *Poezii nouă* (1899), *Pe Marea Neagră* (1919), *Mirișă* (1919), cinci dintre ele în câte o singură ediție; poemul *Mirișă* a beneficiat, și la apariția sa în *Analele Academiei* (1910), ca și în volumul *Pe Marea Neagră*, de un număr de exemplare, greu de numit, totuși, ediție propriu zisă — de fapt simple *extrase*, deși a circulat cu copertă distinctă. Totodată, în 1920 a apărut o culegere restrinsă din poeziile scriitorului, alcătuită de Mihail Dragomirescu, avind caracter mai mult școlar, de popularizare; se poate considera că autorul n-a participat la alcătuirea ei. După cum arată mai mulți contemporani ai săi (Ion Pillat, Marin Simionescu-Rîmniceanu) și fiul său, scriitorul Alex. Duiliu Zamfirescu, o selecție urma să apară la „Cultura națională”, unde s-au și publicat primele două romane din ciclul Comăneștenilor. Moartea neașteptată a scriitorului a împiedicat trecerea la îndeplinirea acestui proiect. După cum spusele persoanelor menționate, selecția avea să fie foarte severă; de exemplu, urma să nu figureze *Harpista* (Ion Pillat, *Poezia lui Duiliu Zamfirescu — Cuvinte rostite*, în *Milcovia*, III, vol. I—II, 1932) — deci latura mai direct socială — poate și o parte din poemele romantice din tinerețe. În acest caz, înseamnă că selecția ar fi dat prioritate poeziei de orientare mai mult parnasiană și neoclasică, cea care se încadrează mai bine crezului afirmat în *Către Diana*: „A fi rece și frumoasă: simbolul eternei arte”.

Un text din jurnalul inedit al lui Mihail Dragomirescu, care alcătuieste și ediția din 1920, dovedește că nici această selecție, oarecum definitivă — sau poate e vorba de o alta? — nu-i antrenase prea mult interesul lui Duiliu Zamfirescu și că era posibil ca nici să n-o facă el. Iată ce scrie criticul: „Joi, 18 mai 1922. Vizitez pe Duiliu Zamfirescu, pentru ca să-mi dea voie să-i fac antologia poetică cum o voi crede de cuviință. ... Îi vorbesc și de rolul ce eventual l-ar putea juca în noua organizare a Ateneului. El îmi răspunde cu câteva cuvinte care-mi fac o profundă impresie: «De cînd am pierdut băiatul, nu mai văd nimic

în viață... Eu am pierdut sensul oricărei activități publice!“ Pune-rea la punct a „antologiei poetice“ făcea parte, se vede, din aceste „activități publice“ pentru care nu mai avea îndemn interior să le ducă singur la capăt, de la care, totuși, nu înțelegea, probabil, să absenteze cu totul, ceea ce ar fi dorit M. Dragomirescu pentru a asigura o mai mare severitate a selecției. Lucrurile nu au înaintat mai departe și, în afară de unele presupuneri și mărturii destul de imprecise ale contemporanilor, nu avem alte indicii despre felul cum și-ar fi văzut scriitorul o ediție a poeziei sale.

Prima și cea mai amplă culegere din versurile lui Duiliu Zamfirescu, pînă la cea de față, a publicat-o Mariana Zamfirescu-Rarincescu, în cele trei ediții din colecția „Clasicii români comentați“, Ed. „Scrisul românesc“, Craiova (1935, 1939 și 1942). Sint cuprinse aici în întregime sumarele ultimelor patru volume tipărite de poet în timpul vieții, iar în edițiile a II-a și a III-a și un număr de 10 poezii și poeme din cele 21 ale primului volum; de asemenea, în toate cele trei ediții apar, în capitolul *Varia*, 15 piese adunate din publicații (dintre care una neapartinînd lui Duiliu Zamfirescu: *April*), precum și 9 traduceri din Leopardi și Carducci. Cu toate că ediția lăsa mai departe în reviste și ziare încă un număr mare de poezii, iar manuscrisele nu erau de loc scoase la iveală, ea este valoroasă pentru amploarea ei și pentru bogatele indicații bibliografice. Alte culegeri, ulterioare, sînt limitate și fragmentare prin natura colecției în care au apărut („Biblioteca pentru toți“, „Biblioteca școlarului“ etc.), prin destinația și caracterul lor, de mare popularizare.

Volumul de față adună cvasi-întreaga creație poetică a lui Duiliu Zamfirescu din volume, publicații și manuscrise. Au fost lăsate la o parte doar un număr restrîns de simple versificări sau cronici rimate (o parte a acestora din urmă este ilustrată, totuși, în volumul care cuprinde publicistica). Toate aceste titluri au fost însă înregistrate în cadrul indicilor finali, într-un capitol separat; tot acolo au fost înregistrate și poeziile intercalate de autor în lucrări de proză sau teatru și neincluse de el în volume, dar figurînd în diferitele volume ale ediției de față la locurile corespunzătoare, o dată cu lucrările respective. Astfel, în sumarul și indicii volumului prezent, cercetătorul și cititorul au o informație completă asupra creației poetice a lui Duiliu Zamfirescu cunoscută pînă acum; pentru marea ei majoritate, se reproduc textul și variantele; pentru rest se indică sursele bibliografice pe baza cărora textele în cauză pot fi aflate numai decît.

Aceasta în legătură cu poeziile constituite ca atare, sau, în ce privește manuscrisele, în legătură cu acelea care au un caracter finit, de sine stătător.

Totodată, pentru a lărgi și mai mult cunoașterea poeziei lui Duiliu Zamfirescu, capitolul de *Note și variante* reproduce critic nu numai variantele și formele intermediare ale poeziilor, ci și o mare parte din începuturile necontinuate și strofele disperate, înrudite ca tematică, viziune poetică și manieră de versificație cu unele din poeziile publicate de autor sau cu acelea din manuscrise care pot fi considerate drept definitive. Sub acest raport, ediția urmărește prin capitolul său de *Note și variante* nu numai să înregistreze diferențele de text ale formelor publicate în volume și reviste față de manuscrise,

dar și să reconstituie, la majoritatea poeziilor, cît mai larg, ansamblul de idei, universul de imagini din care s-au cristalizat poeziile publicate. Duiliu Zamfirescu a abordat numeroase direcții și modalități poetice, fără să stăruie aparent în vreuna, ceea ce a putut lăsa impresia unui anumit dilettantism în materie, sau chiar a epigonismului, deși în multe sectoare este un înaintaș și nu un succesor. Laboratorul său poetic întărește această opinie pentru multe direcții și modalități, care, altfel, apar singulare în opera sa tipărită. Poetul dădea drumul în public mai cu seamă prototipurilor, capetelor de serie; ideea exploatării largi a unui filon fertil descoperit îi oprea cel mai adesea condeiul de la primele strofe ale poeziilor care urmau drumuri aproximativ cunoscute. Editorul a socotit însă că nu trebuie să lase nevalorificate aceste potențe, retezate de scriitor, cu o stăruință pe care trebuie s-o regretăm. Astfel că, alături de traducția unor simboluri utilizate — a căror înțelegere incompletă ascunde temelia realistă sau punctele de plecare autobiografice ale unei mari părți din producția sa poetică — ediția dă spațiu larg laboratorului poetic. Scriitorului nu din simplă curiozitate bibliografică, ci pentru că în acest fel — iar adesea numai în acest fel — rezultă mai clar pentru cititor amploarea adevărată și sensurile social-umane bogate ale poeziei lui Duiliu Zamfirescu.

Sumarele volumelor apărute în timpul vieții scriitorului au fost reproduse în întregime. Poemul *Mirișă*, răspîndit intrucitva încă din 1910, cu prilejul „extraselor“ din *Analele Academiei*, nu a fost detașat din sumarul volumului *Pe Marea Neagră*, unde autorul l-a introdus, indicînd prin aceasta că numărul de exemplare de atunci nu trebuie totuși echivalat cu o ediție, cu o primă apariție de sine stătătoare.

Textul de bază în acest prim capitol este acela al volumelor apărute cînd scriitorul trăia. Două omisiuni evidente, ambele în volumul *Pe Marea Neagră* — una în cîntul XIV al poemului *Mirișă* și alta în *Lumină nouă. Domnița Albă* — s-au restabilit după *Anale* și *Convorbiri*.

FÄRÄ TITLU

MAMEI

*Cum cade-n primăvară, din merii înfloriți
Ninsoare de flori albe pe crini îmbobociți,
Așa din pomul grijei, pe fruntea-ți gânditoare,
De ondulate bucle căzut-a o ninsoare.*

5 *O... mamă, știu că-n lume și eu am fost un măr
Ce-am nins pe a ta frunte, de timpuriu, alb păr...
Dar de-aș putea vreodată, sub ramurile mele,
Să te umbresc în tihnă, păzită de-orce rele,
Am face-atunci pe lume, eu, cel mai mândru pom,*
10 *Tu, cea mai sfântă floare ce-a cunoscut vreun om;
Am împleti cununa a două lungi viețe
Uitînd de restul lumii, uitați de bătrînețe,
Și fericiți am trece de oameni depărtați,
Căci fericiți sunt astăzi acei ce sunt uitați.*

LEVANTE ȘI CALAVRYTA
LA MISSOLONGHI

Voi, ce-n fața mea, tăcute, mari ruini de amintire,
Înălțați ziduri știrbite, triste resturi de mărire,
Vorbiți, spuneți, ce e timpul, voi care-ați purtat pe
umeri
Veacuri mari ca vecinicia, ani ce nu mai poți să-i
numeri!

- 5 Spune, Zante¹, unde-i timpul când Byron, în liniștire,
Pe-ale mării tale valuri dorul său și-l legăna...,
Ș-ale vântului suspine când nebuna sa iubire
Cu suspine le-ngina?

- Missolonghi, unde-i vremea când pe zidurile tale,
10 Surizînd mureau toți grecii ca eroii din povești?
Unde-s sfintele morminte după adormita vale
Ce opreau cu-ale lor umbre pe drumet în a sa cale?
Unde-i Botzaris² eroul?... — Missolonghi, unde ești?
Vîntul singur îmi răspunde: „tot pe lume-i trecător“
15 Iar pe mare echo strigă, prins de-un val spumegător?
„E trecător..., e trecător...“

I

- De la Zante, care-și scaldă portocalii săi în mare,
Împrejur, cit vede ochiul în nemărginita zare,
N-a purtat vreodată valul, pe-al său braț legănător,
20 Lopătar mai fără grije, mai frumos de cit Levante
De la Zante.

- Către seară cînd el cîntă, glasul lui tremurător
Mină somnul înspre crîngul de tufani de iasomie,
Unde mii de păsărele stau s-adoarmă printre flori;
25 Iar pe grecele frumoase cînd rizînd el le îmbie
Să privească cum în unde moare-o rază aurie,
Ce voios se furișează printre lungi gene de nori;
Ele vin la țărml mării, cum albinele ușoare
Vin din stupi să se îmbete pe un sin deschis de floare,
30 Vin să vadă jocul apei, să asculte plîsul mării,
Să aspire adierea răcoroasă, dulce-a sărei.

- „Zantiote cu lungi gene, spuneți, unde-i Calavryta?
Unde e stăpina voastră? Căci, pe Venus Pandemos³,
Am trecut o noapte-ntreagă întrebînd cerul frumos
35 De nu are printre stele vre o stea rătăcitoare
Ce-a venit din altă lume, luminînd ca și un soare
Stelele din jurul ei;
Am cătat-o pe la vînturi; — am oprit noaptea din cale
Întrebînd-o de nu are printre spiritele sale
40 Sufletul unei femei;
Cercetat-am marea lină, vrînd să știu dacă în unde,
Printre albe nereide⁴, marea însăși n-o ascunde...
Dar nimic. — Cer, noapte, mare, lung la mine au privit,
Ș-au zîmbit.“

- 45 Zantiotele rid toate, iar Thaisa⁵ le oprește:
„O., Levante Hyacinthus, eu ți-o spui într-un cuvînt:
Ești frumos, dar n-ai viața ce-n orcare grec trăiește...
Tu o cauți printre stele, ea te-nșală pe pămînt.“

II

- Subt o boltă-ncondeiată cu lungi litere arabe,
50 Unde aurul se leagă cu granitul african,
Unde stau, ieșiți din ziduri, sfîncșii dormitînd pe labe,
Ce port vase de-alabastru, stîlpi cu capiteluri albe,
E întinsă-o masă mare de porfir egiptian.
Pe sub negrele arcade, mii de candelu ușoare
55 Imitînd floarea de nufăr, dau lumini scînteietoare,
Ale căror slabe raze lin se pierd în neagra noapte,
Cum se pierd în depărtare, năbușite, tainici șoapte.
Prînsă-n două mari inele de argînt, o fină plasă,
Peste care stau întinse draperii lungi de mătasă,

- 60 Poartă, legănînd pe braţu-i, ca pe-un val tremurător,
Corp de tînă ră femeie, plin de graţii, alb, uşor.

*Seara, de-ar trăi pe lume într-o gingaşe făptură,
N-ar avea un ochi mai lînced, o mai rumenită gură,
N-ar avea mai negru părul, fruntea mai cugetătoare*

- 65 Zîmbetul mai mort pe buze, buza mai tănuitoare...
Tînjitoarea ei privire, printre umbre rătăcită,
Pare-a urmări în zboru-i o vedenie iubită,
Ce, pe căi nestrăbătute, dinainte-i vecinic fuge,
Încît doru-i, nici chiar doru-i călător, n-o mai
ajunge.

- 70 Năpădită-atunci de lacrimi însăşi sinul şi-l coprinde
Vrînd în el să stăpînească un necunoscut fior...
Sinul însă n-o ascultă, alba-i faţă i s-aprinde
Şi oftînd, mai fără voie, zice: „Ah, mi-e dor!...
mi-e dor...”

III

- După capul Kalogria⁶, pe o coastă, ntre lagune,
75 Doarme dusă Missolonghi la al mării glas uşor,
Iar legenda ei măreaţă veacul veacului o spune,
Unda, vîntului ce trece, seara, orelor ce zbor.

Stai, luntraş! Nu vezi cum superi prin a vislelor lovire
Majestoasa ei odihnă, visul ei de fericire...

- 80 Nu vezi fruntea ei cernită ce măreţ i-o încunună
Cu-ale sale roze albe vecinic călătoarea lună?
Nu vezi tu cu ce sfială lungă-i haină i-o sărută
Marea mută?

Stai! Opreşte-te!... Ascultă!

- 85 — Nu... Şi barca cea uşoară,
De lungi aripi legănată, ca un gînd pe valuri zboară...
Iat-o... Vine... Se-ndreptează spre castelul cel arab
Unde sir Hoowards, englezui, mai bogat ca un nabab,
Şi-a adus smintitu-i spleen şi răceala-i englezească,
90 Ca la lungi raze de soare calde să şi le-ncălzească.
O..., arhipelagul mîndru, cîţi englezi n-a-nveselit,
Cîte suflete răcite soarele-i n-a încălzit!...
Iată barca... Iat-o, vine. Lanţul ei lin se anină
După gîtul unui tigr; marmură sculptată, fină;

- 95 Iar din luntrea cea grăbită sprinten sare chiar Levante
De la Zante.

El tăcut se furişează printre sălile pierdute
Întrebînd lampelle stinse, vorbind zidurilor mute,
Cercetînd uşe cu uşe, şi la orişice mişcare

- 100 Simţînd inima-i cum bate, sufletul cum îi tresare;
Iar în fund, pierdut de lume, el aude-ncetişor
Un glas tainic ce-i şopteşte: „Vino... ah, mi-e dor,
mi-e dor...”

Un pas, înc-un pas... şi iată-l! Iată clefzul la intrare...
Pironit de gelozie, rămas mut de întristare...

- 105 El priveşte la englezul ce sărută în uimire
Mîna ei, alba ei mînă, căreia nebuni se-ntrec
Zantioşii toţi să-nchine neschimbata lor iubire,
Luntrea, armele şi capul, tot ce poate da un grec!

Cum îl vede, ea spre dînsul tremurînd mina-şi întinde:
110 „Vin, îi zice cu privirea, Calavryta e a ta.

Vino, vis trimes de noapte şi de buza-mi ce s-aprinde,
Dor cu ochii ca seninul, vin, lipeşte-ţi buza ta.”

Însă el, smintit de ură, vechi pistol din brîu apucă
Şi ocheste... — Un foc roşu trece viu ca o nălucă...

- 115 Un corp cade... — O, pistolul era vechi, dar era bun!
Calavryta plînge-n umbră... Grecul rîde: e nebun.

1879, iunie

HARPISTA

- Orgia se sfîrşise... Ieşeau grupe glumeţe
De capete aprinse, de ostenite feţe,
Mergînd să se întinză sub cerul cel senin,
Beţi unii de ciştiguri, iar alţii beţi de vin.
5 În umeda tavernă abia mai rămăsese
Cîţiva beţivi de frunte ce dormitau pe mese,
Trei lampe fumegînde, trei calfe de cizmar
Şi Paola harpista cu ochii săi cei mari.
- Cum Paolă, sărmano, vii tu din Miramare!
10 Unde-ai cîntat în duo cu întristata mare
 Suspînul unui val,
Vii astăzi să-ţi duci harpa prin orşice tavernă,
Îţi pleci frumoasa-ţi frunte pe orişicare pernă,
 La orişicare bal?...
- 15 Din lampa fumegîndă scăpînd o lungă rază
Pe bucle catalane uşor se-mprăştiază...;
Din harpa încîntată zburînd accente vii
Spun razei tot misterul cereştei armonii...;
Din ochii ei, mari lacrimi, din suflet, trist suspîn
20 Spun notelor murinde omorîtoru-i chin.
Ş-atuncea... tot mai tare la sîn harpa şi-o strînge
Şi plîng coardele mute şi însuşi glasul-i plînge:
„Spre tine, ah! spre tine, ţărm vecinic inverzit,
E dusă-a mea gîndire de-un dor nemărginit...

- 25 La tine, golf poetic, cu apele senine,
Speranţa mea visează... la tine, tot la tine!
Adio, cer albastru, ca sufletul, senin,
Adio, vînt de mare, ca cugetul de lin,
Alerg mereu prin lume, dar gîndu-mi e-napoi...
30 Cu voi e fericirea, cu voi... numai cu voi...“
Şi glasul ei se stinge încet... încetinel.

- Rembrandt, dacă vreodată celebrul tău penel
Ar fi voit să puie, în umbră delicată,
Doi ochi plutînd albaştri în lacrimă-nfocată;
35 Orfeu, dacă pe tine, smintitul tău amor,
Te-ar fi făcut să cauţi un lung cîntec de dor...;
Orfeu, îţi găseai dorul cîntat într-o tavernă
Şi tu, Rembrandt, modelul plîngînd pe-o neagră pernă.

- Cînta... De la o masă, o calfă de cizmar
40 Sculîndu-se, la dînsa veni cu un pahar:
„Destul! De două ceasuri ne duci într-un suspîn.
Mai bine bea... Îneacă-ţi suspînul tău în vin.
În vin! Ce fericire!... Bea, Paola, şi cîntă!
Ce stai cu ochii-n lacrimi, spăşită ca o sfinţă?
45 Sărută-mă mai bine, îţi dau doi gologani...“
— Doi bani pe-o sărutare!... Doi bani! Pentru doi bani?
Şi-n faţa mamei sale va mai veni ea mîine?
Doi bani!... O şoaptă-i spune: doi bani azi sunt o pîine,
Primeşte!
50 Trist atuncea ea capul şi-l întinde
Iar el, cizmarul vesel, în braţe-o şi coprinde.

- Cum, Paolă, sărmano, vii tu din Miramare,
Unde-ai cîntat în duo cu întristata mare
 Suspînul unui val,
55 Vii astăzi să-ţi duci harpa prin orşice tavernă,
Îţi pleci frumoasa frunte pe orişicare pernă
 La orişicare bal?...

- O... da, căci sunt pe lume mizerii omeneşti
Ascunse, fără milă, în piepturi femeieşti.
60 Sunt suflete pe care mizeria le pierde
Cum pierde vîntul toamnei un dafin încă verde.

- O lacrimă e-o lume de tainice dureri
 Ce sunt și-n corp și-n suflet și nu sunt nicăieri;
 Un zîmbet printre lacrimi e raza cea din soare
 65 Ce vesel se răsfrînge pe-un lung cîmp de ninsoare.
 Și cînd gîndesc că-n lume sunt suflete menite
 În veci de blînda rază a nu fi încălzite,
 Cînd văd că sunt ființe ce port pe frunte scris
Eternă suferință și-n trai, și-n somn, și-n vis,
 70 Mă-ntreb de nu-i mai bine a-și duce fiecare
 Adîncă sa durere pe șesuri sau pe mare,
 Spre groapă, sau spre bal?
 De nu e drept să moară talente prin taverne
 Și ochii mari să plîngă, pierduți pe negre perne,
 75 În nopți de carnaval...?

II

- Cu ochii stinși de vițiu, cu sufletul de rele,
 Cu gîndu-n cercetare cătînd cum să se-nșele,
 Își dau sudoarea frunței pe cărțile murdare
 Ș-apoi cîștigătorul o dă pe-o sărutare.
 80 Călin, iubit de soartă și iubitor de vin,
 Venise lîngă dînsa să vadă-un alt Călin
 Ce-n ochii ei cu lacrimi, ușor se oglindea...;
 Ș-atuncea îi vrea ochii; el ochii ei îi vrea!
 „Ascultă-mă, fetițo, stai, cîntă-ncetinel:
 85 Ai ochi limpezi ca vinul și-mbătător ca el.
 Vin vechi, asta se știe... — Dă-mi ochii să-i sărut;
 Îți dau trei bani... Sau cere cît vrei. — Cît ai cerut?“
 Ea tace. Gîndu-o duce, în repedele-i zbor,
 Spre casa mamei sale în care vede-un nor.
 90 Din norul de lumină o mîină stă întinsă
 Poruncitoare, crudă, spre candela cea stinsă.
 „Primesc — ea zice iute — primesc trei gologani...
 De ce nu pot a-ți vinde și zilele-mi pe bani?“

III

- Și cînd se duce-acasă, cu ziua dimpreună,
 95 De candela madonei atîrnă o cunună,
 Apoi ușor se pleacă pe-a mamei față mută

Și bucelele ei albe cu drag i le sărută.
 Bătrîna, cum o simte, de sînul ei o strînge
 Și plînge, și-o sărută, și-o-ntreabă și iar plînge:

- 100 „Cum, Paolă, sărmano, vii tu din Miramare,
 Unde-ai cîntat în duo cu întristata mare
 Suspinul unui val,
 Vii astăzi să-ți duci harpa prin orișice tavernă,
 Îți pleci frumoasa-ți frunte pe orișicare pernă,
 105 La orișicare bal?“
 Iar ea, abia-i răspunde, cu vocea ei cea stinsă:
 „Dormi, mamă, dormi în pace, ai candela aprinsă!“

DEZGUST

Sunt sătul de tot pe lume. Sunt sătul de suferință,
De iluzii, de plăcere, de suspine, de credință.

Le-am gustat pe fiecare și dezgustul m-a coprins!
Tot ce-a fost mai sfânt, mai nobil, ele-n sufletu-mi
au stins,

- 5 M-au dezmoștenit de mine, mi-au ucis gândul de viu;
Nu mai știu nici să mă bucur, nici să sufăr nu mai știu.
Trec cum trece orice apă curgătoare pe pământ:
M-am născut și deci voi curge pîn' la mare — la mormînt.
Ce-mi vorbiți de nemurire, de credința cea străbună?
10 Nemurirea, ca credință, nici de biblie nu-i bună,
Iar străbunii, strat de oameni, au lăsat ca orice strat
Geologilor de dinșii un dezgust nemăsurat.

Suferința e ca valul mărilor spumegătoare,
Ce izbînd aceeași stîncă, albă și strălucitoare,

- 15 O-nnegrește. Corpu-n care inima s-a înnegrit
E un chin însuflețit!

Stol de albe păsărele, ce cu tinerețea vin,
Zbor *iluziile* toate de la cel dintîi suspin,
Iar în urma lor rămîne, repetînd sinistre șoapte,
20 Dorul, pasăre de noapte.

De *plăcere* sunt departe cît e inima de cuget,
Cît e-o dulce respirație de al mării groaznic muget,

Cît e slaba noastră minte de al cerului mister,
Cît sunt oamenii de cer.

- 25 De suspine?... Dar suspine sunt pe lume-așa de multe,
Încît omul nu mai poate pe-ale altuia s-asculte.
Deci, să tac. — Dar citeodată sunt coprins de-așa durere
Încît singur socoteală mă-ncerc cerului a cere:
Cum se poate-ntr-o ființă, într-un hîrb tăiat din lut,
30 Dumnezeu să verse-n pace atît foc necunoscut?
De s-ar strînge azi suspinul de la fiecare chin,
S-ar vedea că omenirea e întreagă un suspin.
Deci, să tac.

- Frumoase vremuri, cînd *credința*, un cuvînt,
35 Îmi da stelele din ceruri, ca legate de pămînt;
Cînd icoana, o icoană, cu bătrîna sa privire
Îmi vedea faptele toate, îmi citea orice gîndire;
Cînd aveam de moarte frică, cînd aveam respect de vii,
Cînd citeam pe aripioara fluturașilor zglobii
40 Notele ce le-a scris vîntul în legănătoru-i zbor...
— Au trecut acele vremuri...
Timpul, vecinic călător,
Le-a luat, luînd cu dînsul și credința cea străbună...
O repet: astăzi, credința nici de biblie nu-i bună!
45 Iară noi... stratul de astăzi, vom lăsa ca orice strat
Geologilor de dinșii, un dezgust nemăsurat.

August 1880

JUAN

(Lui Duiliu I. ...)

Voi, cei ce bateți astăzi la ușa bătrâneții,
Adolescenți, ce-acuma pășiți pragul vieții,
Femei cu pacea-n cuget, cu cugetul pe buze,
Poeți iubiți de lume și iubitori de muze,
5 Bogați uitați de soartă, regi, cerșetori, tirani,
Ciți ați trecut prin vîrsta de optsprezece ani,
Avut-ați voi lungi ceasuri de dulce reverie,
În care nici gîndirea, nici inima să știe
La ce cugetă una, la ce alta mai bate,
10 Ci strînse laolaltă, să cate, tot să cate
Fantazma mult iubită ce-n zorile vieții
Venea să vă șoptească legenda tinereții
Cu scurtele ei ceasuri de dulce fericire,
Cu dor de vitejie, cu visuri de mărire...?
15 Ați cunoscut vreunul o palidă femeie
Cu ochii mari, sălbatici, cu corpul ca de fee,
Un vis uitat de noapte, o umbră de ființă:
Spăimîntătoarea umbră numită *îndoință*...?

I

Juan era pe lume cum sunt ades pe cer
20 Mici nurași albaștri ce în albastru pier
Și care zbor prin spațiu oriunde-i duce vîntul,
Necunoscuți de ceruri, necunoscînd pămîntul,
Și veseli cînd o rază din soare se coboară
Să le sărute fața chiar dacă îi omoară...

25 — Mai bine o minută cu raze dulci la sîn
Decît eternitatea cu vîntul cel bătrîn!
El are ochi albaștri, curați ca și azurul,
Dar încadrați de-un cearcăn, ce, desinînd conturul
Orbitelor, arată că-ades la luminare
30 Juan își trece vremea-n adîncă cugetare.
Privirea-i lină doarme la umbră de lungi gene
Iar corpul său molatic se odihnește-alene,
Purtînd pe brațe capul în semn de oboseală
Și-n inimă speranța, ce vecinic îl înșală.
35 Juan nu scrie versuri. Deși ades privește
Spre ceruri, are-un cuget ce nu-l mai părăsește:
De-ar vrea Dumnezeuirea s-arunce, c-un cuvînt,
În spațiu înc-un soare și încă un pămînt,
Ar dovedi mulțimei, fricoasă, speriată,
40 Ce nici acum n-ar crede, cum n-a crezut odată,
Că-aci, soarele umblă cu carul său de foc,
Iar locul cel de jale, pămîntul, stă pe loc;
Cum Galileu murise strigînd „e pur si muove“
Să strige și el astăzi murînd „e non si muove“¹
45 Da, suflet are mare. Dar iarăși... — tristă soartă! —
Din neagra-ntunecime se-ntinde-o mină moartă
Și umăru-i atinge. Un glas spăimîntător,
Strident, s-aude-n noapte: „Ești prea cutezător!“
Știți cine e? E umbra cu ochii speriați,
50 E trista îndoință. — Răspunde-mi ce mai cați
Tu, soră bună-a morții, tu, iasmă fioroasă,
Stupid schelet ce tîrîi în urmă-ți lunga coasă,
Să tai firul speranței deja prea mult scurtat?
Ce vrei? Juan e tînăr. Au iar te-au supărat
55 Mărețele lui visuri, gîndirile ce-ascunde?
Ce ceri? Ce vrei? Răspunde. „O, nu, umbra-mi răspunde,
Gîndește-te tu singur: de s-ar putea anume,
Să știe-așa de tînăr un om, ce-ar fi pe lume
De-ar fi în spațiu încă un soare și-un pămînt,
60 Atunci, la bătrînețe, aproape de mormînt,
Ar fi mai mare omul ca însuși Dumnezeu²;
Și-aceasta nu se poate!“
— A zis... și-n întuneric
S-a dus... —

II

- 65 O... Goethe, umbră măreață de ateu!
Gîndirele țîșnite din craniul tău sferic
Au zăpăcit pe lume mulți creieri, mulți copii. —
Ce, n-ajungeau acele colori atît de vii
Cu care spuneai lumii, în limba ta germană,
70 Cum Rinu-ți cîntă ție legenda sa renană?
Cum, singur dintre oameni, știi seara unde pier
Steluțele aprinse ce se cobor din cer?
Cum numai tu ai darul de-a auzi în noapte
Spunîndu-și zîna dorul în năbușite șoapte,
75 Iar codrul ascultînd-o cum prins de lungi flori,
Își scutură sărmanul frumoasele lui flori...?
Ce, n-ai ucis cu Werther³ destui naivi pe lume?
De ce-ai mai scris pe Faust⁴?
— O... Goethe! E renume
80 Înscriș în cartea vieții cu picături de singe.
Acela ce se smulge din sufletul ce plînge,
Acel ce se adună din strigătul pierdut
Al victimei. Tu însuți prin tine-ai cunoscut
Aceasta...
85 — Supt a lampei lungi raze visătoare,
Juan gîndea la lumea cea vecinic muritoare,
La trista destinată a unei frunze-n vînt
Ce-o are încă omul pe searbădul pămînt:
Pribeag de cînd se naște, aleargă lumea-ntreagă,
90 Cătînd, făr'de odihnă, o pasere pribeagă
Pe care-a botezat-o el însuși fericire...;
Și-o cată, o tot cată sărmanul în neștire.
Iar dacă rar se-ntîmplă în cale-i s-o-ntîlnească
Îndată vine moartea, și huma omenească,
95 Curînd uitîndu-și forma, în pulbere se schimbă,
Iar paserea pribeagă prin lume se tot plimbă...
„De ce dacă natura, nedarnică de bine,
Ne-a împletit viața c-un lung șir de suspine,
Noi oamenii, noi regii, să nu întoarcem firea
100 Găsînd mijlocul himic de-a scoate nemurirea?
Ajunge o licoare, un elisir, o apă...
Sorbînd-o omul tînăr viața își adapă
Și-apoi etern pe lume rămîne fericit.

- De ce nu? — E un secol de cînd Goethe a ghicit
105 Gîndirea mea: Un geniu să scapere-o scinteie
Și veți vedea pe-a vieții poetică alee
Perechi înamorate, umblind de sute de ani...
De ce nu? Alchimia⁵ mi-e încă cunoscută...;
Și dacă din metale licoarea prefăcută
110 Nu poate omenirii da zile mai senine,
Voi pune singe, suflet, viața mea din mine!
Dar oare... am eu geniu? — Da, am, îl simt, trăiește...“
El bine nu sfîrșise, cînd se-auzi un glas:
„Te-nșeală egoismul, copile, te orbește...“
115 „Iar vii, schiloadă umbră, cu dezvățatu-ți pas?
Din negurile nopții acum iar te-ai întors
Să-i tai firul speranței din dulci iluzii tors?
Iar vii să-i superi pacea, să-i turburi fericirea?
El va muri sărmanul cătîndu-și nemurirea...
120 O știi! — Dar tu, ce cauți, ce vrei, ce-ți pasă ție
În ce chip își aruncă întinsa-i bogăție?
Pe visurile sale stăpîn e fiecare
Și cel sărac e încă mai mult ca orșicare!“
„Eu știi prea bine,-mi zice tăcuta îndoință,
125 De visurile voastre voi n-aveți conștiință,
Dar dă omului aripi sau șoimului gîndire
Și ei îți vor aduce sublima nemurire!
— O... nu. E bine-n lume ca orșicare om
Să treacă precum trece un singuratic pom:
130 Să crească...; Să se-mbrace cu-o haină majestuoasă...;
În jurul lui să facă o umbră răcoroasă...;
Să dea lăstari puternici, să ție piept la vînt
Și-apoi să se prefacă tot ce-a mai fost, pămînt.“

III

- Cînd lina aiurare a apei din fîntină
135 Al vîntului glas dulce poetic îl îngînă;
Cînd luna visătoare, ieșînd din cîte-un nor,
Își pierde-a sa privire în tainicul izvor;
Cînd trista suferință, uitînd a sa menire,
Lipită de o stîncă rămîne-n asuprire:
140 Cînd dorul, însuși dorul, eternul călător,
Ar vrea să se oprească din zvînturatu-i zbor...
Atunci e ora scumpă a celor ce visează

A celor ce pe lume pot încă să mai crează
În sfînta poezie.

- 145 Juan privea, pe gînduri.
Cum nori prin fața lunii treceau în rînduri, rînduri,
Sau cum aprinse stele se coborau din cer,
Pierind în nesfîrșirea eternului eter...
Și-ades, uitînd și lume, și cer și nemurire,
150 El rămînea lungi ceasuri cu gîndu-n negîndire,
Simțînd cum vine somnul, cu degetele-i fine
Vrînd capul său pe brațe ușor să i-l incline.
Era tăcere.

- Noaptea cu portul său cernit
155 Trecînd, privea fanare cu flacăra gălbie,
Ea, cea care nu vede lumina în vecie.
Fereastra lîngă care Juan sta adormit
Se deschidea în stradă.

- Mai albe decît crinul,
160 Rotunde, două brațe spre dinsul se-ntindeau
Și două buze triste, mai triste ca suspinul,
De dor înfiorate, pe frunte-l sărutau.
„Juan...“, șoptea o șoptă încet ca o gîndire,
„Juan, vrei tu...?“ — El însă știind că-i este scris
165 Ca pînă și iubirea s-o treacă tot în vis,
Tăcea, fiindu-i frică ca blînda nălucire
Să nu dispară-n noapte.

- „Vrei tu...? Eu sunt a ta.“
Și buza-n foc muiată cu foc îl săruta.
170 El, tremurînd, spre dînsa o mîină își întinde
Iar mîna lui fricoasă de talie-i se prinde...
Cum, nu era o umbră? Nu. El se-ncredințează;
Atunci deschide ochii: Să crează!... Să nu crează!...
„Eu...! tu minune albă!... Cin' te-a trimes pe tine?
175 Ce pot să-ți dau eu ție? Ce-ai vrea tu de la mine?
Cunună împletită din raze de credință...
Colan lung de suspine lucrat de suferință...
Sunt triste pentru tine. Vrei tu un suflet mare
Să te urmeze-n lume pe-a traiului cărare...?
180 Sau inima-mi nebună vrei ție să ți-o-nchin
A nopții visătoare însuflețit suspin...?
Ce pot să-ți dau eu ție destul de demn, de mare...?“
„Tu poți să-mi dai iubire, eu vreau o sărutare.“

IV

-
De cîte ori de-atuncea, prinși braț de braț, ei zbor
185 Spre noaptea cea trecută, cu cugetele lor!...
De cîte ori găsindu-i chiar rumenele zori
Nu i-a udat cu rouă ca și pe două flori!...
Și cîte, cîte planuri, pe cosmosul măreț,
Juan n-a scris de-atuncea cu gîndul său isteț...
190 Dar trista *îndoință* în veci n-a mai venit...
Juan e astăzi mare căci astăzi e iubit!

DJALI

Acolo unde riul plingînd murea în mare,
Djali-și găsise luntrea.

- O dulce legănare
De vînt, încet o duse pe tainicul canal.
5 Treceau întinse umbre de nori din val în val,
Furînd razele lunei, și-n zborul lor cel mare
Scriînd pe fața apei poveste marinare.
Văzduhul amuțise. Se-ntuneca. Furtuna
Se-mlădia pe mare. Tuna. Pierise luna.
10 Din cînd în cînd, un zgomot străin, din altă lume,
Țipa; geniul mării striga *totul* pe nume:
Nori, vînt, curenți, glasuri se deșteptau.
Djali
Desprinse de la barcă lopata și-o zvîrli.
15 Apoi vorbi:

- „Ce-mi pasă de tinerețea mea
Cînd port fără de voie în pieptu-mi o ruină
De dor, de suferință, de-amărăciune plină?
Cînd nu pot nici să sufăr așa precum aș vrea?
20 Ce-mi trebuie lopata cînd văd că fiecare
Născîndu-se-și începe un cîntec de-ngropare,
Cînd știu că-i dat să fie viața pe pămînt,
Al fericirii noastre cel mai adînc mormînt,
Cînd și pe poarta vieții ca și pe-a morții poartă
25 S-a scris cu slove negre aceeași vorbă moartă:
Durerea?”

- Deci furtuna și vînturile sale
Să-mi ducă suferința pe-a valurilor cale,
Și piară tinerețea-mi într-un ocean spumos
30 Cum pierе-n dimineață un vis, cel mai frumos!“
O... Dante! de pe ușa infernului s-a șters
Și-acum pe ușa vieții s-a scris celebru-ți vers!¹
Ea se-necă:

- Se spune c-adeseaori, cînd tună,
35 Pe mare se ivește, ca geniu de furtună,
O tînără femeie.
Și iarăși cîteodată,
Cînd marea vrea s-o ducă spre marginea-i uscată,
O văd luntrașii veseli pierînd ca-ntr-un mormînt
40 În valuri.
Fuge vecinic departe de pămînt.

August 1880

CIINELE NIZAMULUI

I

- În munți sunt stinci pleșuve ce stau de sentinele,
Păzind văzduhul liber de vinturile rele;
În munți sunt mari prăpăstii, sunt văile adinci,
Morminte ce-s săpate de timp acestor stinci;
5 În munți e poezia cea leneșă, tăcută,
Cu umbra-i ginditoare, cu dulcele-i mister;
În munți e libertatea de șes necunoscută,
Căci muntele e singur apropiat de cer.
- La Șipka, pe un dinte, din cremene turnat,
10 Feisulah nizamul s-a pus la pînditoare;
În Anadol¹ ucis-au destule căprioare
Ca să se-ncerce astăzi la omenesc vînat.
El stă trîntit pe burtă, iar ochiul lui, făclie,
E ațintit pe-o vale de brazi și de zăpadă
15 Tot așteptînd d-acolo vre o rusească pradă
Ca glonțul să i-l puie în piept, în carne vie.
Alături stă un cîine roșcat ca o vulpoaică,
Cu ochiul viu și ager ca ochiul de șerpoaică.
El stă ca și nizamul pe virful neguros,
20 Mușcînd ades din piatră c-un răcnet fioros,
Privindu-și cînd stăpinul, cînd stinca, cînd văzduhul,
Stînd gata să dea moarte sau el să-și deie duhul,
Să-și deie duhul vesel, el, cîine de nizam,
Decît să se înhame la al robiei ham.

II

- 25 Deodată se ivește prin negura de munte
Un rus, un om cu șapcă, un ofițer de frunte.
Urcînd greaua cărare el se părea că-și duce
Și armele și trupu ca Hrist greoaia-i cruce.
Părea sătul de zile, de griji și de nevoi;
30 Cu cît mergea-nainte, cu-atît trăia-napoi.
Lui nu îi era corpu cît gîndul ostenit,
Privindu-l vedea bine că e nenorocit.
În el cătă nizamul cu țelul armei sale...
Iar cîinele sta gata să se repeadă-n vale,
35 Ca cel puțin să muște din hoitul unui rus
De nu putea să-l latre prizonier supus.
Atunci pe turc, se vede, Alah l-a luminat
Căci el își strînse pușca, grăind într-a sa minte:
„Aici nu-i luptă dreaptă... e tînăr... și-i păcat...”
40 Și astfel rusul șubred se duse înainte.

III

- Era o iarnă surdă, c-un ger omoritor.
Mureau și cai și oameni înmormîțați de vînturi,
Și-i însoțeau la groapă, cu tristele lor cînturi,
Un stol de corbi sălbateci, tovarăși de omor.
45 Pe stînca uriașe sta trista sentinelă
Lăsînd pribeaga-i minte, o barcă fără velă,
Să zboare pe oceanul speranțelor lumești,
Pe care zbori de tînăr și pînă-mbătrînești.
El întîlnea în drumu-i mult dulcea-i țară caldă,
50 În care tinerețea în desfătări se scaldă,
În care raza blindă a soarelui de sus
N-apune decît numai cînd soarele-e-n apus.
O... sfîntă-nduieșare a dorului de țară,
Tu îmblînzești pe lume chiar neîmblînzita fiară,
55 Tu legi pentru vecie pe cei c-un singur dor
Și ei trăiesc tovarăși și tot tovarăși mor.
Tu faci...
- Un foc din vale îi curmă cugetarea.
Trei ruși, cu ofițerul, ce-și urmăreau cărarea,
60 Văzîndu-l pe la spate, îl omorîră.

Iute

- Toți rușii dau năvală ca pentru trei redute.
Ei se reped cu toții, la sin, la buzunare,
Voind să-i fure astfel ce are și ce n-are;
65 Dar deodată-un ciine, cu ochii plini de singe,
Le sare-n piept, și-i mușcă, și-i urlă și îi stringe...
Atuncea și murindul spre rus zise: „*Mișel!*“
Iar rusul cel cu șapcă, cel ofițer de frunte,
Către soldații crucii, și pe acel sfint munte,
70 Întors spre ciine zise: „un glonț și pentru el!“

ALINA-LINDA

(Domnișoarei Florica Sion)

- Alina-Linda astăzi abia-și aduce-aminte
De tatăl său; în Lübeck¹ un fabricant de droșci.
Ea, multă vreme-n urmă, când vrea să se alinte
Din coșuri de trăsură făcea cuibar de cloșci,
5 Și pentru puii d-aur ce răsăreau din ouă,
Dintr-o caretă veche făcea o cușcă nouă,
Iar când își vira capul pe geamul de trăsură
Ei dau cu toți năvală să-i ia pîinea din gură,
Sau de-i prindea în palmă, din patul lor de fin,
10 Coțopeniți pe labe i se urcau în sin.

O... Doamne, că la sinuri e bine... o știu toți:
Și regii cei puternici și puii cei netoți.

- E drept însă că firea, adesea necioplită,
Cioplise rar făptură mai plin desăvîrșită.
15 E drept că rar pe lume supt gene castanii,
Se odihmise-n umbră căutături mai vii.
Pe-o frunte luminată de raza cugetării
Poema-ntreagă-a vieții sta scrisă-ntr-un cuvînt,
Cuvînt pe care-n lume nici pulberea uitării,
20 Nici mușchiul viu ce crește pe stîncă nepăsării,
Nimic nu-l omorise în sufletul ei sfînt.
Iubire, picătură din roua dimineții,
În tine se încheie legenda tinereții,
Prin tine omul naște, prin tine-adesea moare,
25 Prin tine înflorește tot ce pe lume-i floare.

*Iubire, taină surdă, păcat sau fericire,
Eu te-am găsit orunde, iubire, O... iubire!*

- Ea sta pe-o bancă veche, la umbra unor tei,
A căror flori trecute cădeau pe părul ei,
30 Părint că vor s-ascundă, chiar razele din soare
Acel cap mic de fee, sub flori mirositoare.
Iar vîntul nebunatic, pe umerii ei goi,
Îi anina mantile de veștejite foi. —
Ea legăna pe brațe un copilăș bălai
35 Ce semăna la față cu îngerii din rai.
Cînd el îi zicea „mamă”, ea se pleca spre el
Și-l săruta pe bucle grăind încetinel:
„Copil frumos, învață de nu-mi mai zice mamă;
Pe noi lumea întreagă *Copii orfani* ne cheamă“.
40 Apoi pleca cu gîndul spre tinerele vremuri
Cînd firul fericirii se depăna în ghemuri,
Și-atunci, fără de voie, vorbea încetinel
C-un om din altă lume, c-un enigmatic el:
- „Roland, o... farmec dulce!... Roland, o... dulce nume...
45 Ai fost oare poveste sau ai trăit pe lume?
În ochii tăi albaștri, adînci, plini de mister,
Eu m-am uitat adesea precum mă uit la cer
Și am găsit într-însii atîta limpezime
Cît are însuși cerul în surda sa mărimă.
50 O... cerul cel albastru, încoronat de soare,
Nu-nșeală niciodată prin sfînta sa splendoare.
Dar tu, Roland, dar ochi-ți, adînci, misterioși...?
Sunteți, și tu și ochii, trei lași, trei mincinoși!“
Apoi plîngea. Alături izvorul îi zicea:
55 „Tu singură vei plînge și tot tu vei tăcea.
Alino, iată-mi cursul: eu, gingașul izvor,
Mă nasc plîngîndu-mi soarta și plîng pină ce mor,
Și-n drumul meu spre mare o lacrămă eu sînt
Căci scris e ca și munții să plîngă pe pămînt.“

II

- 60 Roland, conte de Humbold, marchiz de Nesselrod²,
Voise să se-nsoare ca orcare nerod.

Pe-atunci Alina-Linda avea *un milion*,
Și ca și azi, și-atuncea al banilor răsunet
Ducea fama femeii, cum duc norii un tunet,
65 Prin universul rece, umbrit și monoton.

Dar tatăl ei, droșcarul, era droșcar curat.
O..., nu-i nimic! — Marchizul își dă din marchizat,
Droșcarul dă din hamuri... și iată o pereche
Menită să întreacă noblețea cea mai veche.
70 Și oare, -n lumea noastră, de-am vrea să răscolim
Tăciunii de noblețe pe cîți îi întîlnim,
La cîți oare dintr-înșii n-am recunoaște *socul*
Sau *salcia*^{3?} — Noblețea le e la toți norocul!
Așadar, marchizatul venea să se înhame
75 La milion —

E însă în crudul nostru trai
O taină ce prefăce în ierne și în drame
Idilele vieții și lunele lui mai.
Acea taină se cheamă *Norocul*. Iar norocul
80 E schimbător ca vremea și-și uită-adesea locul.
Un faliment!... Și iată-l, din chiar milionar,
Droșcarul mort pe drumuri, sărac, dar tot droșcar.
În urma lui rămîne, drept singură avere,
Un dric și două gloabe, cu hamuri, cu harșele,
85 Cu uniforme negre, cu moțuri, cu canafuri,
Cu totul, de la haine și pîn'la epitafuri.
Moștenitori în urmă se par c-au să-i rămînă
O tină ră femeie cu un copil de mină.
Iar ginerele conte, fugind de falimente,
90 Se duce să se-nsoare pe alte continente.

III

O... lume! tu, l-a cărei iernatică lumină
Atîtea existențe vin zilnic de se-nchină,
Luindu-ți licărirea drept soare-ncălzitor,
La cîte dai lumină, la cîți dai ajutor...?
95 Și cîte din acele nebune meteore
Ce nu apar pe ceru-ți decît cîteva ore
Purtînd cu ele raze din mindrul răsărit,
Nu se întorc în haos cu raze din sfințit?...
Cîți oameni, cîte inimi, cîți tineri visători

- 100 Din cei ce-au vrut să cate în unda ta amară
A fericirii perlă, o perlă-atît de rară,
Au mai putut să iasă cu sufletul afară
Și n-au fugit departe de dulcile-ți comori?
O... lume! ești un înger cu gura mititică,
105 Cu ochiul viu și ager, cu mîna ca de fee;
Dar dacă ai aceste podoabe de femeie
O... lume, ai pe buze mustață de pisică.

Era spre toamnă. — Cîrduri de paseri călătoare
Plecau din țara rece spre țările cu soare,
110 Și tot atunci, din ramuri, cădeau prinse de vînt
Vîrtejuri de foi moarte pe umedul pămînt.
În urma lor, prigorii, poetici cîntători,
Umpleau, zburînd în roate, văzduhul fără nori.

- Spre toamnă toți copiii se dau la-nvățătură...
115 Ei duc de gît ghiozdane cu cărți și cu hîrtii,
Pe lingă cărți, bogații mai duc și jucării.
Săracii duc și dinșii bucăți mici de friptură.
Roland mergea la școală și-ades plîngea mergînd
De dorul mamei sale ce rămînea plîngînd.
120 Aceste două inimi, cu-așa tristă menire,
Păreau că una-n alta își au adăpostire
Și de-ai fi vrut pe mamă s-o faci să-ngălbenească
Era destul să tremuri din bucla îngerească

Un fir, un singur fir.

- 125 Cînd el pleca la școală, ea îl privea-n uimire
Cu-o lungă, nesfîrșită și mult caldă privire,
Ca pe un trandafir.
Iar el, pînă la poartă, se întorcea spre ea
De mii de ori, — s-o vadă cum după el privea.

- 130 Cu vînturile toamnei venea girbov și frigul...
Roland era tot sprinten, deși era tot gol.
Dar nu mai murea nimeni; era pierdut cîștigul
Ce-l da carul funebru, luînd tristul obol
Al morții, pentru viii acestui monopol.
135 În fine!

Se lăsase al nopții lung lințoliu

- Cînd se ivi la ușe un întristat străin,
Cu ochii plini de lacrimi, cu hainele în doliu,
Cerînd dricul să-ngroape copilul ce-i murise
140 Și tot cu el să-ngroape și lungele lui vise
Ce mortul le luase în ultimul-i suspin.
„Voiesc alaiul mare! plătesc oricît va fi.”
Apoi își șterse ochii... zîmbi trist... și ieși.
Zîmbi, dar el în suflet, de suferință-nvins,
145 Simți că i s-așează pustiul cel întins.

- În urmă mama-și strînse aceste gajuri sfinte
Ce-i aduceau, prin moarte, o caldă-mbrăcăminte
Copilului, — și prinsă de-o surdă-amărăciune
Îl sărută pe bucle privindu-l îndelung,
150 Cum se privesc prin haos lumini ce nu s-ajung,
Și-ngenunche cu dînsul spre sfînta rugăciune:
„Roland, îi zise, spune copilului Isus
Că-i mulțumim de darul ce ne-a trimes de sus”.
El mulțumi. În urmă naiv o întrebă:
155 „De ce mamă, icoana, cînd vrea să facă bine,
La unii le dă haine, la alții dă suspine,
Ia sufletul la unii și altora li-l dă?...”
Iar ea, cu vocea stinsă, îi spuse să-și învețe
Citirea cea prea mare din cele două fețe,
160 Și însăși ea alături se puse la-mpletit.

- Cum dar! avea dreptate copilul ei să-ntrebe
De ce un mort, prin moarte, hrănește pe cel viu?...
De ce-i viața noastră un cimitir pustiu?
De ce-n umana gînte sunt nobili, este plebe?
165 De ce un Silla calcă pe-un Mariu fără vină,
Și-n urma lui el însuși ne lasă o ruină?
Pe care vine-un Caesar⁵ s-o-nalțe iar la loc,
Și căreia Neronii rizînd i-or pune foc⁶?...
De ce printre urzeala acestei lungi vieți,
170 Se lasă din văzduhuri de-acele surde cețe,
Ce, înghețînd pe ițe, formează ciucuri mari
De zile lungi și triste cu suferinți amari?...

De ce?... O... lume! Înger cu gura mititică,
Cu ochiul viu și ager, cu mîna ca de fee;

- 175 De ai toate aceste podoabe de femeie
O... lume, ai pe buze mustața de pisică!
- Sărmana, biată mumă, era făr' de noroc!
Ea-nțelesese bine că hotărîse sorții
Să-și crească copilașul din darurile morții
- 180 Și inima-i, ca fierul, i se călise-n foc.
De-aceea, fără milă, ea tîrguia cu toți,
Săraci sau cu avere, deștepți sau idioți,
Și spre lăcașul vecinic îi tot mina din urmă,
Cu-aceeași pompă veche, precum se mină-o turmă.
- 185 Și astfel, cu încetul, de astăzi pînă mîine,
Își cîștiga, prin moarte, a existenței pîine.

IV

- Se-ntuneca. Prin aer treceau arcuri de foc.
Tuna. Cădeau ici-colo mari picături de ploaie.
Părea citeodată tot cerul că se-nmoaie
- 190 În foc. Săgeți aprinse trăsneau pomii pe loc.
Huia cerul de groază, huia întreg pămîntul,
Cutreiera văzduhul curențele și vîntul
Urînd ca uraganul pe surdele nisipuri
Pe care-n zbor descrie neînțelese chipuri
- 195 De sfîncși, de piramide, de dromaderi. Ploua.
Țipau puii în cuiburi. Mureau în găuri șerpilor.
Prin codri fără funduri cădeau din fugă cerbii.
Rostogolită-n ripe umplute de puhoie,
Spre marea nesfîrșită gonia apa de ploaie.
- 200 Se-ntunecase groaznic. Ploua mereu... Ploua...

- Udat pînă la oase venea un cavaler
Purtînd la scara șelei o lăncie de fier.
Pe drumul său fantastic el se părea că-și duce
Ușoara sa viață mai grea decît o cruce.
- 205 El își dorise calea neisprăvit de lungă
Ca-n isprăvitul căii în veci să nu ajungă.
Era frumosul conte Roland de Nesselrod.

- Plecat prin uraganul ce-l întîlnea în cale
Voia să-și spele-n ploaie rîzînd visele sale
210 Pe care omenirea i le-nvelise-n glod.
El își lăsa în umbră castelul său cel mare

- Și spre orașul Lübeck venea ades călare,
Sperînd, ca orice tată, în vizitele-i scurte,
Că-și va zări copilul jucîndu-se prin curte,
- 215 Sau va vedea pe mamă, curată ca o nălbă,
Cum fruntea și-o apleacă pe mina ei cea albă
Și sufletu-i, de vise bogat ca un tezaur,
Cum îl chema pe dînsul, el, visul ei de aur.
Și cum mergea prin aer cu-a fulgerilor ceată,
- 220 Tăindu-și printre ele un viitor măreț,
Se coborî din ceruri un trăsnet de săgeată
Ce prefăcu-n cărbune pe cal și călăreț.

Același dric mai duse spre vecinicul lăcaș
Un mult mai demn, mai nobil, mai mîndru chiriaș,
225 Și-atîta tot.

- Se zice că s-a găsit la el
Închise-ntr-o cutie alături de-un inel
Acele scrise: „Este aici voința mea:
Doresc ca peste piatra ce groapa-mi va avea
- 230 Să se așeze bustul copilului ce-n lume
Rămas fără de tată, rămîne făr' de nume.
Voiesc ca greutatea-i, chiar și-n mormîntul meu,
S-o simt că mă apasă mereu... mereu... mereu!”

- Din toată moștenirea, din pietre de tot felul,
235 Alina-Linda-n doliu luă numai inelul,
Iar dricul duse încă bătrîni ca și copii...

Viața-i astfel: morții dau hrană celor vii.

LA BAL MASCAT

Veți zimbi de vă voi spune că la baluri ți se-ntimplă
Să găsești inimi în piepturi și sub măști cîte o tîmplă
Care să urzească-n umbră ițele unui amor
Sau să arză în tăcere la lumina unui dor.

- 5 Lumea vecinic e tot lume și femeia tot femeie:
Cea dentii un foc de vreascuri, cea de-a doua o scînteie;
Dar băgați bine de seamă că scînteia are-n mic
Tot ce are focu-n mare: universul în nimic.

Stam pe-o bancă. Lîngă mine, un domn sta lîngă o
mască,

- 10 Învățînd-o cu-al său spirit cum că chiar la bal se cascade,
Iar de-o parte, o paiată, cu un glas răutăcios,
Spunea că-i mai sus prin oameni cel ce e mai caraghios.

Gazu-și trimetea din aer razele-i luminătoare
Arătînd că-n lumea noastră tot ce dă lumină moare,
15 Dar că raza care moare, spre al omului necaz,
Străbătînd masca de pînză, vede masca de obraz.

Stam pe-o bancă; — gîndul însă se ducea ca o furtună
Către-o țară-n care astăzi nu mai mergem împreună,
Și plimbîndu-se prin umbra teilor îmbătrîniți,
20 Gîndul, mai bătrîn ca teii, îi găsea întineriți.

Vai! și oare unde-s toate cîte le-am văzut în cale?
Unde-s plopilor de pe muchie, unde-i șipotul din vale?
Cum s-a stîns oare junetea celor cari-au suferit?
Ce-a rămas din vijelia inimilor ce-au iubit?

- 25 Timp! burete plin cu suc care-aduce pacea minții!
De-aș putea să-ți umplu porii cu veninul suferinții,
Ca să plîngi și tu, să suferi și să-nveți ce-i a uita,
Timpule, aș rîde vesel de nenorocirea ta.

Astfel dar, ședeam pe-o bancă cugetînd; — cum stam pe
gînduri

- 30 Văd o mască că se rupe din a danțurilor rînduri,
Și venind la mine-mi zice: „Spune-mi, tot o mai iubești?
Te văd trist... nu rîzi de lume? Rîzi ca mine!...
Ce gîndești?”

Ea-mi vorbea... Și-n tremurarea glasului recunoscusem
Vocea-n care altădată cu-atît drag mă încrezusem,

- 35 Vocea care îmi cîntase cîntecul unui cuvînt:
Cîntecul *iubirii*; astăzi, mai cîntat numai de vînt.

„Tu, la bal? Tu, vii să-ți cauți fericirea ta la baluri?
Vii să te îneci în lume ca un val în alte valuri?

- 40 Vii să-ți scuturi de pe aripi praful florilor cerești,
Ca în schimb să stringi tot praful mișeliilor lumești?”

Ea tăcea... dar mîna-i albă se-nceleștase de-a mea mînă
Și simțeam, simțeam că-asupra-și ea nu mai era stăpînă.
Atunci, surd la glasul minții, lîngă mine cum ședea,
O dusei pînă-ntr-o umbră: „Voi a te mai revedea!”

- 45 Ea, încet, își scoase masca...

De-aș trăi șapte viețe
Și de-aș fi merit să sufăr șapte grele bătrînețe,
Toate strînse-ntr-o durere, nu m-ar întrista mai mult
Decît hohotul pe care fui silit ca să-l ascult.

50 Era alta; era slută; era strimbă ca o cirje;
Fără nici un dinte-n gură, era țăpână și dîrje;
C-un obraz ca turta dulce și c-un nas ca de cosor
Ea ridea, ridea amarnic...

55 Iată tristul meu amor.

NEBUNA DIN HERĂȘTI

I

Murind, ziua trimete, pe razele din soare,
Spre grilele Nebunei, o lungă sărutare;
Pribeag, vîntul se lasă din repedele-i zbor
Și-adînc vrea să-i vorbească de-adîncul lui amor;
5 Iar ea, cu o mișcare molatică-l oprește
Zicîndu-i parcă: glasu-ți acum mă ostenește...
Voi pace... voi tăcere... — Treci, vîntule, ușor
Și dă-mi iarăși tăcerea... — Voi pace... voi să mor...
Și vîntul sprinten trece... — Iar ziua-n depărtare
10 Murind, îi mai trimete o lungă sărutare.

II

De-ar vrea moartea vreodată, în glumă să-ngrozească
Tot neamul său sălbatic: pe corbi, pe lupi, pe vînt,
Desigur, ar alege durerea omenească,
Acea uscată plantă ce crește pe pămînt.
15 Durerea e pe lume o plantă ce omoară
Ades într-un corp tînăr o inimă fecioară...
Și inima cînd moare și corpu-n urma ei
Rămîne un tăciune uscat, fără schintei.
„Nebuno, stai odată privind cu ochi-n gol
20 Și dînd cu oarba-ți minte trecutului ocol.
Sub vechea ta fereastră se întindea o vale
Făcută ca să-ți plimbi vedeniile tale:

Pe sinul ei, departe, trecea Argeşul lin,
 Spunîndu-ţi o poveste într-un adînc suspin.
 25 Ştii tu...? Mai ţii tu minte...? Te mai gîndeşti tu oare,
 În ceasuri de veghere, la umbra visătoare
 Ce-n noapte venea singur să-ngîne la izvor
 Murindul glas al apei c-un glas aprins de dor...?
 Ştii tu? Mai ţii tu minte cînd braţul meu te-a strîns?
 30 Şi cînd fiorul dulce al valsului molatic
 A prins buzele noastre într-un sărut sălbatic...?
 Ştii tu cînd la picioare-ţi ca un copil am plîns?
 Ştii tu...?"

Iar glasul dulce în vals se prefăcu
 35 Şi-ncet murînd pe vale striga: „ştii tu...? ştii tu...?"

Nebuna care-n lume nimic nu-nţelegea,
 Ii înţelese glasul, căci ei glasul-i vorbea.
 „Ah, vino... vino suflet rătăcitor de noapte
 Şi cîntă-mi încă valsul cu rătăcite şoapte.
 40 Mai vino... — Eu atuncea mă voi schimba în crin
 Ca să mai port pe sinu-mi adîncul tău suspin,
 Pe care vîntul serei îl va lua din zbor
 Vîrînd florilor să spuie nemărginitu-i dor.
 Mai vino... Vino încă..."

45 Şi tot vorbind cu vîntul
 Ii rătăceau pe clape şi minele şi gîndul.
 Clavirul părea suflet că are-adeseaori
 Căci notele sonore, ce-n valuri de-armonie
 Spuneau nopţii tăcută o lungă poezie,
 50 Urmau un vals frenetic, prelung, plin de fiori.
 Şi ea simţea că-n noapte un braţ spre ea se-ntinde...
 Că talia-i subţire de braţul lui se prinde...
 Că tainicul ei suflet, coprins de-un lung fior,
 Din pieptu-i i se duce pe-o aripă de dor...
 55 Atunci... uitînd clavirul, cu ochii morţi sub gene,
 Pe-a valsului măsură se-mlădia alene
 Şi-n zborul ei fantastic mergea fără-ncetare...
 Zburînd încă mai tare... mai tare... tot mai tare...

III

Iar cînd corpul Nebunei din vals a încetat
 60 Era un corp de moartă, cu sufletul zburat.

Acum departe doarme de grijile-omeneşti
 Neturburată vecinic decît de glasul dulce
 Ce vîntul îl înalţă cînd merge să se culce
 Pe valea din Herăşti.

OPT RÎNDURI

EU

Gîndule, scrisoare scrisă de o mîină nevăzută,
Cîte pagini păstrezi astăzi din iubirea mea trecută,
Cîte rînduri coprind încă focul tinereții mele,
Cîte vorbe de iubire mai sunt scrise printre ele?

GÎNDUL

- 5 Tu ai plîns, și-a tale lacrimi au căzut pe-a mele foi,
Ștergînd slovele iubirii, slove scrise de-amîndoi...;
Astăzi n-au rămas din toate decît rîndurile-n care
Ați scris poate fără voie vorba searbădă: *uitare*.

DORINȚA

Somnule, ți-am scris să vii
Să-mi adormi dorul din piept...
Și de-atunci te tot aștept
Somn, tu, moartea celor vii.

- 5 Bătrînețe, vin tușînd,
Vino, adu-mi iarna ta...
Voi să uit a cugeta,
Voi să mor încă trăînd.

- 10 Moarte, tinărară fecioară,
Vin să-ți dau din al meu sînge...
A trăi este a plînge,
Și trăînd iată ce-am strîns:
Plîns și lacrimi și iar plîns.
Moarte, vin de mă omoară.

- 15 Visul eu mi l-am visat:
A fi vecinic înșelat...
Cred că am visat destul.
Sunt sătul... sunt sătul...

Decembre 1881

NELLA
CÎNTEC DE MARE

Vino, Nella, vin pe mare,
Vino, Nella, vin.
Să-necăm în sărutare
Orce trist suspin.

5 Te voi duce pin'la Chio,
Chio, țara ta.
Și plutind, pină la zio
Te voi săruta.

10 Vino să cîntăm cu vîntul,
Legănați pe val,
Căci ne vom* găsi mormîntul
Ajungînd la mal!

Vino, Nella, vin pe mare,
Nella vino, vin,
15 Să-necăm în sărutare
Orce trist suspin!

* În volum: *vor*; se corectează după textul din *Literatorul*.

UN TRANDAFIR

Ca o respiraare slabă, cea mai tristă, cea din urmă
Ce o scoate-n agonie sufletul care se curmă,
Înflorit-au trandafirul din fereastra mea cu soare
Bobocelul cel din urmă, cea din urmă dulce floare.
5 Eu l-am rupt atunci din glastră și l-am pus într-un pahar,
Vrînd să-i dau prin apă dulce viață lungă... În zadar!

Cum e azi, chiar pusă-n apă va muri sărmana floare
10 Precum sufletu-mi muri-va chiar întinerit la soare.
Dar, ducîndu-mă, un lucru pe pămînt eu mai doresc:
Ași voi acestei roze zile lungi să-i dăruiesc...
Sau de nu, privind pe gînduri cum cad foile-i în șir,
Să am drept tovarăș ultim cel din urmă trandafir.

În oct. 1881

ROZELE DE IARNĂ

(După Arnould)

- Iarna, printre ceața deasă, se ivesc dragele flori,
Ca și ochii triști ce-n lacrimi se ivesc adeseaori;
Pentru ele nu trăiește soarele poleitor,
Nu le supără în cale orșicare trecător.
- 5 O... dar dacă-n primăvară, pentru sufletele vii
Cresc flori rumene, voioase, pe-nverzitele câmpii,
Dulce cer, fă să-nflorească pe pământ, adeseaori,
Pentru suflete de toamnă melancolicele flori.

LUNA LUI MAI

(Lui Barbu P...)

- Pe-aceeași bancă veche, stînd trist și fără grai,
Te văd întoarsă iarăși frumoasă zi de mai;
Pe-aceeași bancă veche cînd stau tăcut și număr
Mizeriele strînse pe șubredul meu umăr,
- 5 Mă mir de se mai poate să am o zi de mai
În rătăcitu-mi trai.
- Cu primăvara caldă vin paserile duse,
Renasc tremurătoare speranțele apuse,
Prin aerul cel rece trec line adieri,
- 10 Încît de n-ai fi girbov, bătrîn, sătul de lume,
Simțirea tinereții, cu dulcele ei nume,
Ai crede-o c-a fost ieri.
- Cu ochii plini de lacrimi, voioase rîdunele,
Vă văd întoarse iarăși sub cerul țării mele,
- 15 Și prins de bucurie, aștept să văd cu voi
Cum tinerețea-mi vine și dînsa înapoi...
— Din om cele ce zboară, îmi spune-un glas din piept,
Zădarnic se aștept.

DEDICAȚIE

(Nepoatei mele, Maria-Gretchen Simionescu-Rîmniceanu)

Gretchen, cercetînd odată cartea oarbilor destine,
Am găsit că ursitoarea a fost darnică cu tine;
Ea n-a scris nimic pe fila netedă ce te-aștepta,
Căci a vrut ca tu, menirea, să ți-o scrii cu mîna ta.

- 5 Gretchen dragă, pînă astăzi, încă tot nu poți să scrii,
Sau și de-ai putea, ai scrie: *prăjituri și jucării*.
De aceea dă-mi condeiul, căci eu scriu cu înlesnire;
Tu, învață de citește ce ți-oi scri eu: *fericire*.

PE O PAGINĂ DE MUZICĂ

- Speranța mea frumoasă, din vremele trecute,
Spre vremuri mai bătrîne, s-a dus pe neștiute
În repedele-i zbor,
Și-n urma ei rămas-au o zi fără lumină
5 Și-o inimă ce-nchide sub neagra sa ruină
Un dor... un vecinic dor.

- Atunci nebun plecat-am cu gîndul către tine,
Însuflețită umbră a nopților senine,
Suspîn pierdut de vînt...
10 Și te-am cătat prin ceruri, și te-am cătat prin lume,
Îmbrățișîndu-ți urma, strigîndu-te pe nume,
Pe numele tău sfînt.

- Dar urma-ți rătăcită pe lungile nisipuri,
Ce rup calea vieții în mii de chipuri,
15 S-a șters din drumul meu.
Iar eu rămas-am singur sub plopul din pustie,
Privind o neagră cruce, pe care-n poezie
Sta scris numele tău.

- Și mi-am adus aminte atunci că tu ești moartă,
20 Că cugetul meu singur te vede și te poartă
Trăind, în visul său...
Că tot ce-a fost odată, că tot ce-o să mai fie
Curînd o să se schimbe în vecinică pustie...
În vis... ca-n gîndul meu...

TE-AM ÎNTREBAT

Te-am întrebat
Unde-i speranța cea rizătoare;
Tu mi-ai răspuns
Că s-a ascuns.

5

Te-am întrebat
Unde-i iubirea cea arzătoare;
Tu mi-ai șoptit
Că-ar fi murit.

10

Acum te-ntreb
Unde-i mormintul ce le cuprinde
Și tu-mi spui drept:
„Îl port în piept“.

SALBELE

Cînd a fugit către zori
Noaptea a lăsat pe flori
Cîte trei rinduri de salbe
De mărgăritare albe.
Soarele, cum s-a ivit,
Razelor a poruncit
Salbele de-i a adus
Și la gitu-i și le-a pus.

5

De-atunci orșicare floare
Plinge scumpele odoare...
Iar de vreți cătați în zori:
Veți găsi lacrimi pe flori.

10

INTR-UN ALBUM

Mi-ai cerut să-ți scriu odată în album o poezie,
Mie, celui care astăzi nu mai știu face nici proză...
Rozei celei mai frumoase, dacă-ai vrea s-o faci să știe
Cît deliciu are-ntr-însa, — nu-i poți zice decît *roză*.

GHICI!...

Vie-ți veste de la vale,
Flăcăiaș cu plete lungi,
Să dai bici și să m-ajungi
Căci ai cal născut pe cale.

5 Eu mă duc, mă duc încet
Pînă-n apă la Siret...
Dar trecută peste apă
Nimenea nu mă mai scapă,

10 Că-n pustiul de mal stîng
Nunta mă așteaptă-n car...
Flăcăiaș, fiu de podar,
Mîină!... Eu te-aștept în crîng.

Și-am să-ți spun de ce te-aștept
Dincoace, pe malul drept.

ALTE ORIZONTURI

O quanto è corto il dire, e come fioco
Al mio concetto! e questo, a quel ch'io vidi,
E tanto, che non basta a dicer poco.
O luce eterna, che sola in te sidi,
Sola t'intendi, e da te intelletta
E intendente, te ami ed arridi!*

(Dante, *Div. Comm., Il Par., Cant. 33*)

* „Ce slabă-i vorba pentru-atit de tare/Concept! Și cit văzui poți să gindești,
Puțin ce-a fost din cît era de mare!// Lumină-n veci, ce numa-n' tine-ți ești,
Și singură te știi, și-așa știută,/ Etern știind, surizi și te iubești!“
(Dante, *Divina Comedie, Paradisul, Cînt. 33*, trad. de G. Coșbuc, E.S.P.L.A., 1957)

FUGIND DE TOT...

Fugind de tot: de lume și de tine,
Mă duc să dorm pe-ntindere de ape;
Acolo groapa vîntul să mi-o sape;
Amurgul sărei cadă peste mine.

5 Nespus de dulce ei singurătate
Și-o poartă-n lume luna gînditoare:
Mă uit la dînsa, și nu mă mai deare
Viața-mi plină de pustietate.

10 O, tu, acela ce mă faci să sufăr,
O, suflete, întoarce-te prin astre
Și lasă-mă pe apele albastre,
Să dorm de veci, cu capul sub un nufăr.

Bruxelles, 94

AMURG

Se lasă noaptea, limpede și caldă;
Răsare luna palidă pe cer,
Punind pe valuri brațe ce se scaldă
Și-n toată firea aer de mister.

5 Pe-un soclu rupt, o veselă bacantă
Și-nvăluie, de două mii de ani,
• În haina umbrei, pururi elegantă,
Splendoarea umerilor diafani.

10 Mișcînd din flamuri, vechile trireme,
Adorm în pacea lungului amurg,
Înfiripînd un vis din altă vreme:
Izbinzile lui Hermes demiurg¹.

La umbra lor, pescarul trage-o plasă
Și cîntă-ncet, cu glas adormitor,
15 Duioasa lui *tragădie* de-acasă,
Visînd și el un vis în viitor.

Atena, 92

SĂRMANUL VULTUR

Sărmanul vultur aripa-și întinde
Rănit în luptă;
În zboru-i greu, o pană se desprinde
Din aripa-i pe jumătate ruptă.

5 Plutînd prin aer, vîntul o ascunde
În apa mării,
Pe-a cărei valuri, crestele de unde
O duc spre țărnul ultim al uitării.

Rănit în suflet, plînsul mă îneacă
10 Și lacrimi pică
Din ochii mei ce rușinați se pleacă
Pe mina ta cea palidă și mică.

Iar tu răspunzi durerei mele mute
Zîmbînd în silă,
15 Și dîndu-ți mina altii s-o sărute,
Cu lacrăma de care nu ți-e milă.

LA LUNĂ

Lună, astră plutitoare pe văzduhurile line,
Dacă-ai fost vreodată vie, unde-i sufletul din tine?
Către care alte astre dintr-un timp trecut pe veci
A zburat suflarea-ți caldă și-a lăsat formele-ți reci?
5 Cine ești, din ce viață, din ce flacări iai putere?

Plin e cosmosul de vremuri grămădite în trecut,
Racle, cu iluzii moarte, cu speranțe de-un minut;
Plin e spațiul de glasuri plingătoare în pustiu,
Ochi de stele plini cu lacrimi sub zăbranie argintiu,
10 Plin e haosul de-o lungă simfonie de durere.

Dar ca tine-ndurerată nu e alta-n univers,
Stea, ce fără de speranță chemi trecutul, fără viers!
Tu răsari de peste ape, galbenă și gânditoare,
Parcă soarta pămîntească te străbate și te doare,
15 Și, plutind, te urci în noapte, ca în propriul tău vis.

Fost-a fost un timp odată cînd de marginea pădurei
Noi ședeam cătînd în față-ți ochii galeși, urma gurei;
Și-am simțit-o cum se cerne blînda ta cerească rază
Și din ochii tăi de astru în ai ei se furișează,
20 Aprinzînd misterioase doruri de necunoscut.

Ea s-a dus. De-atunci trecut-au ani și ani. Adevărat:
Am uitat atîtea lucruri și atîtea m-au uitat!...
Totuși, cînd te uiți la mine cu privirea ta cuminte,
Pari că de iubirea noastră cauți să-ți aduci aminte
25 Și te-ntrebi, nedumerită, în ce timp s-a petrecut?

Atena, 92

S-AUD...

S-aud piraiele cum curg
În pacea palidei lumine;
Se umple valea de amurg,
Iar eu mă duc gândind la tine.

5

S-aude clopotul la schit:
Merg pustnicii să se închine;
Luceafărul a răsărit,
Iar eu mă duc gândind la tine.

10

S-aude buciumul la munți
Înfiorînd cu lungi suspine
Tăcerea codrilor cărunți...
Eu mă tot duc gândind la tine.

VERSURI HETEROMETRE

Cum Sirius noaptea răsare
Tirziu, și lumina lui rece
Pe marginea cerului trece
Și pierе, departe, pe mare;

5

Așa, citeodată, tirzie,
Ivește-se încintătoare
Credința că totul sub soare
E nou și e, tot, poezie.

10

Dar iarăși ca astra, în ceață,
Apune pe marea durerei,
Și umbrele lungi ale serei
Învăluie trista viață.

PE ACROPOLE

Luna tragică privește, într-o mută contemplare,
Pacifica singurătate din împărăția sa,
Strejuind de peste ape valea clasică, în care,
Pe Acropolea știrbită, Partenonul¹ dormita.

- 5 Ah! și cum durerea lumii mă prindea în gheara-i rece
La priveliștea acestei, unice în univers,
Protestări a omenirii contra timpului ce trece,
Monument al cărui nume sunător e ca un vers.

- Căci așa e, totul piere, ca o umilă scînteie:
10 Jocuri, timp, filozofie; mina care te făcu;
Timpuri noi și jocuri nouă; sărbători panatenee;
Totul piere sau se schimbă; — neclintit ești numai tu.

- Tu, ca toate, ești în lume din substanță pieritoare,
Dar în forma ta de astăzi pieritor nu e nimic;
15 Tu ești toată poezia omenirii gînditoare
Scrisă într-un bloc de albă marmură de Pentelic.

- Și cînd razele din lună limpezi curg pe a ta frunte
În imensa, infinita liniște de orient,
Din trecut și pîn'la tine se întinde ca o punte,
20 Peste care tot trecutul se coboară în prezent.

Ah! ajută-mă acuma, tu, Minervă înțeleaptă,
Să găsesc, printre atîtea lucruri nouă ce mă mint,
Drumul către Salamina și navarcul ce așteaptă
Să mă-ntoarcă la Megara, Eleusis și Corint².

- 25 Lasă-mă să viu la tine, lume plină de parfumuri,
Ce rănai din timpul clasic ce mi-a fost atît de drag;
Să culeg în libertate trandafirii de pe drumuri,
Să mă-mbăt din armonia limbei din Areopag³,

- Să cunosc amorul vostru, zeu a tot ce-i scris să fie,
30 Născătorul de iluzii, de dureri și poezii,
Astfel cum îl vrea Sophocle, răsturnînd o-mpărăție⁴
Și putînd să locuiască pe obraji trandafirii.

- Însă luna se coboară pe întinsa mării pace...
Puntea rupe-se; trecutul se prăvale la pămînt.
35 Pericles, Minerva pleacă... Fără dînsa, orce-i face,
Partenonul îți rămîne ca o criptă de mormînt.

DE LA VILLA TUSCULANA
(DACTILI ȘI TROHEI)

Tristele umbre se lasă pe văi de sus de pe dealuri
Singure, palide, pline de-o lume vie de basme:
Bradul, umbrela și-o-ntinde pe muchea arsei coline;
Mierla șagalnică țipă prin grase tufe de lauri.

- 5 Cicero, vechiule stilp al acestor clasice locuri,
Scoală din pulberea vremilor. Uite: còlo, pe valea
Tibrului, urmele Romei antice tremură încă.
Umbro-Sabellii și Quirium, Tațiu, Numa Pompiliu;
Zei, pontificii, frații Arvali, Lupercii și Salii;
10 Piatra și lancea, și focul din vatra Vestei¹ fecioare,
Toate sunt încă și azi în ființă. Timpul și forma
Par că se schimbă.

- „Plin de un dor fără sațiu de lumea vremilor duse,
Timpul și forma de astăzi mă lasă rece ca gheața.
15 Toate sunt încă-n ființă și totuși toate sunt moarte.
Ochii-mi, o, nobile Marcu Terențiu², cată spre tine.“

- Astfel grăiește un glas din ruine. Nimeni n-aude.
Brațe vinjoase întind Apeninii către Cetate.
Roma din vale privește pe gânduri coamele ninse.
20 Soarele moare prelung în adîncul mărilor tusce³.

Roma

SONET

Către Aspasia lui Leopardi

S-a stins, copilă, focul tinereții
Din ochii lui cu timidă privire.
Pe alba-i frunte, urma de gândire
A închegat-o vîntul dimineții.

- 5 Un blind suris pe gura lui subțire
Însuflește cadrul trist al feței,
În semn că iartă relele vieții
Și-ți iartă ție cruda ta iubire.

- 10 E de prisos să-l plîngi. Tu știi prea bine
Că-n nobila și calda-i fantazie
Te-ai căutat de-a pururea pe tine,

Pe cînd acolo, casta poezie
Sta peste tot, precum între lumine
*Beatrice*¹ stă-n *Divina Comedie*.

LA LUNA

E noaptea caldă. Stelele ușoare
Clipesc din gene, line, depărtate.
Pe iazul morii apa nu mai bate;
Pe dealuri focul cel din urmă moare.

5 Privind pe ceruri căile stelate,
Adorm în lumea lor fermecătoare,
În somn răsare luna ginditoare
Și umple bolta de singurătate.

10 O simt cum trece, clară, tot mai clară,
Pe-nchipuitul arc al hemisferii;
O simt, dar nu o pot privi-n afară.

Această nouă formă a durerii
Tu o cunoști... Revino mine sară,
Icoană castă a nemângierii!

LA VILLA ALDOBRANDINI

Tăcute lacrimi picură din plante
Și-alunecă pe jgheabul de porfiră;
Sub șipot stă Orfeu¹ cîntînd din liră
Pe-un glob purtat de girbovul Atlante².

5 Păuni stelați podoabele-și respiră
Pe-un capitel de frunze de acante;
Un grup voios de fauni și bacante
Ironici stau și de păuni se miră.

10 Domnița vine, văduvă-ntristată,
Și singurică șade la fîntînă,
Cîntînd încet un vers al ei de fată.

Un gilgiit de apă o îngînă,
Pe cînd pe vîrful plopilor s-arată,
În clarul zilei, luna ca o zînă.

ANIENUL

Din munți străvechi se lasă către vale
Pîrîul plin de umbre și lumine,
Ducînd cu el legendele sabine
Pe-a timpului neisprăvită cale.

5 Din cînd în cînd păgînele ruine
Își spun povești pe malurile sale;
Sub poduri vechi, tiarele papale
Ascund un semn din vremile creștine.

10 Iar tu, ce-așterni pe malu-i verde bruma,
Patetică și-ndurerată lună,
Îl mai cunoști așa cum e acum?...
Cînd *Angelus*¹ clopotnițele sună,
Un vechi măslin din vremile lui Numa²
Din flori ce cad îi face o cunună.

BOUL

De-a pururi trist, în mijlocul cîmpiei,
Voinicul bou privește înainte,
Cu ochii mari, cu sufletul cuminte,
Ca un simbol antic al poeziei.

5 Și parcă-ar vrea să spuie prin cuvinte
Că a rămas el paznicul moșiei,
Căci toți s-au dus în lumea vecinicii,
Iar Lațîul e țară de morminte.

10 Trec norii, trec, spre asfințit de soare,
Înveșmintînd senina lui tăcere
Într-un mister de umbre călătoare.

El pleacă trist să cate mîngiere,
Urmind pe jos un lung șir de cucoare
Ce cîntă-n zbor o notă de durere.

Frascati, 1889

SONET

Doamnei E. P. ...

Și iarăși... zică lumea ce va zice:
Arhipelagul soră nu-ți găsește:
Ești cum îi fraga cînd se pîrguiește,
Și-o știi, iubita mea, Eurydice¹.

5 Că vii din iad oricine o ghicește,
Sau de nu vii, noi știm c-a Evei fiice
Se nasc de drept Prosèrpinei² amice,
Și totuși văd c-amorul ne muncește.

10 Acum vin iar și bat la a ta ușe,
Grecoaică rea, cu zîmbetul pe gură
Și ochii mari de blindă vițelușe³.

Și de cumva simți somnul că te fură,
Cu porți de fier te-nchide ca-n cătușe,
Căci altfel, zău, îți intru-n bătătură.

CULCATE-S ROMĂNIȚE

Ușor se mișcă tinăra fecioară,
Purtîndu-și trupul drept ca o făclie;
Cu amforele vine de la vie
Și vinde must, ca-n vremi de-odinioară.

5 Copilă albă, vina ta să fie
De te-o-ntîlni Polibus¹ bunăoară:
Cum minile-ți sunt prinse de ulcioară
O să-ți sărute benghiul din bărbie.

10 Dar ea zîmbește. Colțurile gurei
S-ascund hoțîș în gingașe gropițe,
Iar ochii vineți iau coloarea murei.

Și iată-l el, încununat de vițe,
Că-i sare-n drum. Pe pajiștea pădurei,
În urma lor, culcate-s romănițe.

Atena, 92

CASTEL FUSANO

În câmpul deșert, pe Tibru, la vale,
Trecutul a pus dureri ideale,
Iar faunii strîmbi și-au prins a lor oase
De veștede crângi de sălcii pletoase.

5 În vechiul castel din mlăștini pontine
Am prins a visa, o, Romo, la tine...
Adie un vînt din țara Etruscă:
Porsena¹, ești tu, or zboară o muscă?

10 Trecut ce te duci, n-ai nici un braț valid!
Și paznic ți-ai dat pe Febre cel palid²;
Iar porcul mistreț, sub umbrele serei³,
L-a pus Harpocrat⁴ regent al tăcerii.

15 S-aude un glas sub bolta cea naltă:
E țipătul lung al raței de baltă.
Sălbatec prin stuf mugește un taur.
Se urcă pe cer un disc strîmb de aur.

Castellammare, august, 89

JOS, LA TIVOLI

Jos, la Tivoli, sub tei,
Cupido¹, cu ochii galeși,
Și-a spart amfora de-un stei
Și-a plecat plîngînd în cale-și.

5 Dar în calea lui venea
Sfînta Vinere² cea albă,
Pe la briu ca o nuia
Iar pe poale ca o nalbă.

10 „Măi băiete, iar te-am prins
Întinzînd curse la fete!...
Ți-ai spart amfora-ntr-adins!...
Am să mi te tund de plete.“

15 Însă el, prinzînd din fuga
Haina mă-sei de un fald,
Drăgălaș îi zise: „Sluga!
Tunde-mă că tot mi-i cald.“

20 Apoi, tupilat pe vine,
Se piti sub un măslin,
Unde sus bătea măslina
Lydia lui Faustin³.

Sorrento⁴, 24 august, 1889

Dar atunci, pe o fereastră, cu privirea către mare,
Un porumb bătînd din aripi se ivi fricos și blind;
Dogele întinse mîna: „Uite Bianca“ zise tare;
Și, nebun, sfîrși rîzînd.

Sorrento, 89

URSEOLO

Urseolo, blondul doge, a sosit din Lemnos ieri,
Nalt și zornăind din pîteni, prins de zale și de gînduri,
Și privind fără să vadă pe iluștrii cavaleri,
Străbătut-a printre rînduri.

5 Jos, la scara răscroită de sub lojele de lemn,
Navagieri, prinț de Cipru, și Sanudo, prinț de Zara¹,
Cu genunchele-n cnemide și cu aerul solemn,
S-au făcut una cu scara.

10 Însă nimeni nu-i privește. Prin ogiva-ntunecată
Ochiul vede tron și sală ca-ntr-o lume de senin,
Unde Bianca Morosini, pe trei trepte de agată,
Doarme sub un baldachin.

Bianca, dulcea donna Bianca, blondul vis venețian,
Ce trăia cum trec prin spațiu nori cu genele de aur,
15 A murit. — San Marco sună. — Lumile de pe ocean
Plîng sub mindrul Bucentaur².

Dogele, rămas în ușe, a-mpietrit ca o statuie;
Ochii, luminați de spaimă, au incremenit enormi;
Ca un foc de nebunie în lumină li se suie...
20 El întreabă: „Bianca, dormi?“

NIMFA TÎNĂRĂ LEUCO...

Răsărit-a dimineața, de sub umbra unui val,
Tînăra Leuco, nimfa cu mărgelanuri în cosită,
Și, mișcînd ușor din șolduri, a ajuns pînă la mal,
Unde sta copilul Bachus¹ și-mpletea cununii de viță.

- 5 Albe, ca o vale ninsă, și cu vine străvezii,
Sîmurile mititele i se umflă ca doi muguri,
Iar de dinsele s-aniță două semne viorii,
Două glume, două benghiuri, două boabe ca de struguri.

- Nimfa tînăra și zeul pe nisip își spun povești,
10 Se răstoarnă, se sărută, ea la sînul ei îl strînge
Și rizîndu-i, îl întreabă „puiule, de unde ești?”
El, cuminte, îi răspunde „sunt de unde nu se plînge”.

- Dar văzînd urmă de struguri, zeul fără de Dumnezeu
Își întinse lacom gura ca să soarbă dulcea rouă;
15 Nimfa închisese ochii, tremura, vorbea mereu,
Și-mprejurul lui, întreagă, se-ndoaia ca luna nouă.

- Iar la urmă cînd fu vorba pe întoarcere-napoi,
Pace s-o mai prîndă valul, ca pe vechea lui stăpînă.
Zeul își luase drumul, și de unde erau doi
20 Acum plînge numai dînsa... iar Oceanul o îngîină².

SAN MARC

Cînd tu, în veci senină, ca marmura din statui,
Venețio, la pieptu-ți îți stringi a ta aripă,
San Marc, măreț în turlă-i, ca dogele-n palatu-i,
Vestește falnic lumii c-a mai trecut o clipă.

- 5 San Giorgio Maggiore¹, cu umbrele-i de aur,
Deschide drum spre Lido, și Lido înspre ape...
Evangelistul crede că vechiul Bucentaur
Venind de pe oceanuri gîndi-se-va să-l scape.

- Căci dînsul tot mai speră că-ndurătoare parce²
10 Reda-vor ochi la toate și va vorbi statuia;
Dar leul³ îi arată că-i scris „pax tibi Marce!”
În cartea vecinicii în semn de aleluia.

ANZIO

Pescar cu luntrea văpsită-n verde,
Anină-ți pinza sus de catarg;
Vîntul ne-a bate, și ne vom pierde
Spre larg, spre larg.

5 Fată cu sinul ars de căldură,
Rămii nebună, așa cum ești,
Și ia-ți ghitara, zi lung din gură
Că mă iubești.

10 Ce-atita trudă ș-atitea gînduri
Pe învechitul disc de pămînt,
Cînd mai la urmă tot patru scînduri
Îți știu de rînd!

15 Rămas în lume dintr-o poveste,
Anzio, marea-ți m-a luminat:
Toată morala vieții este
Un sărutat.

OFELIA

Pe cap cu veștedă cunună,
Cu ochii mari sub gene plînse,
Cu brațele de sine strînse,
Privește, mută, către lună.
5 Salcîmii, prinși ca de fiori,
Au nins pe apa de pe prund,
Încununînd cu albe flori
Icoana stelelor din fund.

10 Dar iat-o, a ajuns la rîu;
În juru-i rochia și-o strînge,
Dintr-un salcîm un ramur frînge
Și floarea și-o anină-n brîu.
Apoi, pe apa curgătoare,
15 Cu fața către cer senin,
Și-ntinde brațele și moare:
Suflet, în lumea lui, străin.

20 Pe sub frunzișul inverzit,
Sub bolți feerice de stele,
În cîntece de păsărele,
Convoiul trece liniștit,
În lungul vremii, călător,
El se tot duce și se duce,
Căci moarta-i moartă din amor:
Nici țintirim, nici semn de cruce.

Atena, 92

STROFE

Doamnei C. ...

5 A răsărit pe codri luna
Ca o legendă din bătrini
Și m-a găsit ca-ntotdeauna
Cu capul răzămat pe mini,
Trudindu-mi mințile să caut
Un cîntec vesel să-ți închin,
Ca să-ți aud glasul senin
Rizînd cu note ca de flaut.

10 Dar ce-o să-ți fac? Firea stîngace,
Croindu-mă un om de nord,
Mi-a dat un suflet fără pace
Și-o liră fără de acord.
15 Tu ai mișcări de rîndunică
Și suflet cald de miazăzi,
Și cîntecu-mi te-ar adormi
Căci este trist și plin de frică.

20 Dar dac-ai vrea, în locul lirei,
Psaltirea veche s-o desfac,
Și printre filele psaltirei
Să căutăm un basmu dac,

Poate-aș găsi, prinzîndu-ți mîna
Și încălzindu-mă la ea,
Accente ce-ar înduioșea
Surîsu-ți pentru totdeauna.

Albano, 89

CA UN MÂNUNCHI DE RAMURI

Te-a zămislit blinda natură
Ca pe o floare de pe plai:
Din carminul rozei de mai
5 Ți-a zugrăvit, rotundă, gura,
Iar din albastrul de cicoare
Ți-a-nduioșat privirea vie,
Așa că bine nu se știe
De ești femeie sau ești floare.

10 La briu te-a strins ca pe-un mănunchi
De ramuri tinere de crin
Și nu știu ce ți-a pus în sân
Și de la sân pin' la genunchi,
Că parcă-ai fi un vis croit
15 După gindirea mea nebună,
Cu sufletul ca alba lună,
Cu trupul cald și liniștit.

20 În trista mea singurătate
Au răsărit colo și colo
Videnii cu cap de Apollo¹
Și ochii plini de bunătate;
Dar dacă tu ai ști anume
Cît farmec e-n făptura ta,
Ai face aripi și-ai zbura,
Căci prea ești singură în lume.

PLECATĂ CU CAPUL...

Plecată cu capul pe albe genunche
Fecioara cu ochi liniștit
Din apa curată adună mănunche
De ramuri de tei înflorit.

5 O rază din soare furiș se coboară
Și lung o sărută pe git,
Iar dorul deschide în gînd de fecioară
O poartă pe-un cîmp de urît.

10 Cu raza cea caldă vin visuri bune,
Videnii cu aripi de fluturi¹,
Ce cad din lumină pe genele-i brune
Ca ploaia din crângi ce le scuturi.

15 Atunci de pe dealuri, văzînd-o că-i goală
Și soarele prea arzător,
Un vînt se adună, din lanuri se scoală,
Și pleacă încet spre izvor.

20 El părul ei moale cu vinete unde
Ușor i-l desprinde de sus,
Și-ntreaga-i ființă în păr i-o ascunde,
Și trece tăcut spre apus.

ADIO

Se vede sus, pe stîncile de criță,
Cum moare-ncet izvorul de lumină;
În fund de văi pîraiele suspină:
 Adio, fetiță!

5 Din părul tău tăiat-am o şuviță
 Ce peste umeri o lăsai să pice.
 Cînd vei albi, şuvița îți va zice:
 Adio, fetiță!

10 Cînd am plecat, ieșiseși la portiță,
 Păreai că vrei să-mi spui o vorbă bună,
 Dar tremurai și nu mi-ai spus nici una...
 Adio, fetiță!

Atena, 92

UN CÎNTEC

Puișor de rîndunică
Ce de-abia te-ncerci să zbori,
Bați din pana ușurică,
Ramuri miști și roua pică,
Pică roua de pe flori.

5

Tot așa zburînd amorul,
Bate aripa alene,
Mișcă aerul cu zborul,
Picură pe inimi dorul,
Pică lacrimi de pe gene.

10

ALT CİNTEC

25

10 Sus pe grebănul de munte, în poiană, la răcoare,
Vin, surată, vin,
Să privim pe valea tristă cum apune sfîntul soare
Și pe-un ramur cum se-mbucă două păsări surioare,
Vin, surată, vin.

86

CURGEA SIRETUL LINIȘTIT

5

10

15

20

25

30

Încît și astăzi încă-am plîns:
 O amintire de durere,
 Un biet amor nempărtășit,
 Ce ca și toamna, ca și toate,
 S-a dus și nu a mai venit,
 Și care azi, sub umbra tristă
 A tinereții apunînd,
 35 Mi-a răsărit în amintire
 Mai dureros ca orișicînd.

DOAMNEI X

Se aprind în fund de suflet razele tremurătoare
 Ce sosesc din depărtarea tinereței ce s-a dus,
 Cînd cu ochii tăi albaștri, melancolici, îmi zici: „Oare?...
 Suntem noi înamorații?... sau în înșine-am apus?...“

5 Am apus!... E poate prea mult: ne-am mai domolit la
 fire;
 Tu ți-ai tras părul pe frunte; flori într-însul nu mai
 pui.
 Te-nvîrtești ades în juru-ți plîngînd mijlocu-ți subțire...
 Însă, mai la urma urmei, nu e treaba nimănui.

Mie-mi placi cum ești acuma: plină-n umeri, cu bărbie,
 10 Și cu degete ca puful, ca o stăriță de neam;
 Părul alb, figurei tale dă un nimb de poezie...
 Și o știi, căci fără voie-ți te admirî privind în geam.

CORSARUL

- 5 Într-un castel, pe malul mării,
Pe-a cărui turnuri crenelate
Furtunile le-a îndrăgit,
Trăiește singur, dat uitărei,
Cu sufletul plin de păcate,
Corsarul alb, îmbătrinit.
- 10 Sub chiparosul din grădină
Se urcă iedera pe-o cruce
La capătul unui mormînt;
Prin ramuri aerul suspină
Și parcă din adînc aduce
Un glas din* funduri de pămînt.
- 15 Corsarul, care niciodată
De nimenea nu se rugase,
Nu se plînsese nimănui,
Corsarul avusese-o fată,
Și-acum plîngea, se-ngenunchease
La amintirea fetei lui.
- 20 Un ropot lung de vijelie
Cu țipete premergătoare
Chema pustiul din castel;

În vol.: *de*; Se corectează după ms.

El tremura din temelie
Izbit de stînci spumegătoare
Ce le-aducea valul cu el.

- 25 Mugea oceanul de durere,
Își ridica în ceruri valul
Și se frîngea căzînd pe vînt;
Bătrînul hoț, făr' de putere,
Vedea cum apa rupe malul
Cu iedera de pe mormînt.
- 30 Atunci sări drept în picioare
Și vrînd să lupte cu furtuna
Corsarul s-aruncă înot;
Dar firea cea nepăsătoare
35 Învăluși tot întru una*
Corsar și iedera și tot.

* În vol.: *într-una*. Se corectează după manuscris, întrucît această formă respectă ritmul.

ÎN TĂCEREA DIN ODAIE

În tăcerea din odaie
Fantazia mea s-ar stinge,
Dacă-ncet luna bălaie
Pe sub zid nu s-ar prelinge.

5 Acum bate în fereastră
Încălzind străvechi portrete
Ce-n lumina ei măiastră
Își iau suflet pe părete.

10 Cel dintii, cu gura mică
Și cu ochi adinci sub gene,
Binișor mîna-și ridică
Și mă cheamă, cheamă-alene:

15 „Între cer, pămînt și apă
Ești mai singur decît noi;
Ia-ți un cadru să te-ncapă
Și vin colea: vom fi doi.

20 Între noi va sta copilul,
Și în ramul cel din față
Vom privi cum curge Nilul
Și-om ceti ce ne învață:

Totul vine, totul trece,
Iar sfîrșitul tuturor
E un colț de humă rece
Cu un mac străjuitor...”

25

Dar de-abia se mai prelinge
Pe sub zid luna bălaie;
Fantazia mea se stinge
În tăcerea din odaie.

PLOUĂ

Plouă lacrimi de toamnă peste lumea ostenită,
Scuturînd petale albe de pe ramuri de lămii.

Firea plînge. Tu, iubită,
Ca o marmură antică, fără lacrimi rămii.

- 5 A murit un an, o lume purtînd primăvara-ntr-însa,
An de zile fericite, rupt din tinereţea ta;
 Au plîns pomii, — cerul plîns-a,
Tu, ca griul sub zăpadă, ai urmat a dormita.

- 10 Eu mă duc. Priveşte bine vîrful pinzelor pe mare:
N-a plecat de cînd e lumea un mai singur călător.
 Tu zîmbeşti... Drept răzbunare
Îţi doresc să poţi cunoaşte gura dulcelui amor.

VARA

Cu firea ei cea arzătoare
Sosit-a vara înapoi;
Toţi pomii sunt în sărbătoare,
În tei stă floare lingă floare...
5 E dulce vara pe la noi!

Cînd *dimineaţa* se iveşte
Din al văzduhurilor fund,
Tot cîmpul parcă-ntinereşte,
Iar, deşteptată de pe prund,
10 Cireada satului porneşte...

În urma ei un roi de grauri
Ca nişte valuri cenuşii
S-amestecă prin bălării,
S-aşează-n coarne pe la tauri,
15 Fac fel de fel de nebunii.

Pină ce-n zarea depărtată
Spre lacul trist se pun pe drum,
Şi cum se duc, — acum ş-acum
Se mai zăresc încă o dată
20 Ca rămăşiţa unui fum.

Lunile

IANUARIU

Frigul, scriitor pe geamuri,
Cu zăpezile se joacă
Și le schimbă-n promoroacă
Atîrnînd ciucuri de ramuri.

5 Din fereastra-mi înghețată
Stau uitîndu-mă la cer:
Norii, plumbuiți de ger,
S-au strîns pată lingă pată.

10 Trist și singur ca un greier,
Vălul timpului rupîndu-l,
Eu aștept să-mi toarcă gîndul
Într-un colț mai cald de creier.

15 Iar afară numai fumul
Subțiratec își ia zborul;
Eu îmi leg de dînsul dorul
Și-n văzduhuri îi dau drumul.

MAI

Plin de gloria străbună ca de-un lucru strîns de el,
*Miralaia*¹ printre buze fluieră încetinel,
Și cu friul prins în stînga, iar cu dreapta prinsă-n șold,
Parc-ar fi preconul lumii, călătorul Child-Harold².

5 Bate surul cu potcoava caldarîmul sunător,
Scăpărînd scintei din piatra care-i cade sub picior,
Și cu ochiul prins în singe, sperios își cată-n cale,
Legănîndu-și cavalerul pe puternicele-i șale.

10 La ferestrele cu gratii ies copilele bălane,
Poftitoarele neveste, jinduitele vădane,
Chiar dervișii, mosafirii, părăsesc, cîntînd, odaia
Și-n balcoane vin să vadă pe vestitul *Miralaia*.

15 Dar deodată, dintr-o turlă înclinată către stradă
Un mănunchi de roze albe fu lăsat ușor să cadă;
El lovi din întimplare calul viu și sperios,
Calul se izbi în lături și-și zvîrli stăpînul jos.

20 Atunci mîndrul *Miralaia*, ridicînd de jos buchetul,
Către turla înclinată se întoarse cu încetul,
Însă, nezărînd pe nimeni, zise-n înfloritu-i grai:
„A căzut poate din zborul călătoarei luni de mai“.

IULIE

5 Călin, jitarul de la sat,
Cu pușca vecinic de-a spinare,
Era pe holde împărat
Și statul lui n-avea hotare.
În el tot cîmpul se-ncredea,
Toți fluturii și toată floarea:
Sulfina, seara,-l adormea
Și-l deștepta, în zori cicoarea.

10 Odată, deșteptat în zori
De-acel miros de dimineată,
Își ridică ochii din flori
Și se uită peste fineată.
Din pricina zilelor calde,
Mărica, zîină printre fete,
15 Se coborîse să se scalde
Ș-acum... se descingea de bete.

20 Jitarul nostru, năzdrăvan,
Se subție ca o șopîrlă,
Ș-ascuns de-un ciot, de-un bolovan,
Se strecură pînă la gîrlă...
Cuptior, cuptior, cîte mai faci
Cu vinovata ta căldură!...
Noroc numai că poți să taci.
Așa și eu: streajă la gură.

AUGUST

5 Pe luciul fără hotare
Al apelor ce-au adormit,
Din fund de haosuri răsare
Melancolia zîmbitoare
A stelelor ce-au răsărit.

10 Întîrziat pe malul mării
Eu în adîncuri rătăcesc
Și prins de farmecul uitării
Las jos tot lutul pămîntesc
Și-n lumea naltului plutesc.

15 Și cînd mă uit în urma mea
La discul rotunjit din tină,
Îl văd schimbat deodată-n stea,
C-o licărire de lumină
Îndepărtată, rece, lină.

20 Iar pe luceferii de noapte
Parcă mai lesne-i văd apoi
Că sunt pămînturi vechi, răscoapte,
Că-s plînsese acele șoapte
Ce curg din spațiu spre noi.

O, lege! cît îmi pari de mare!...
Ce farmec pui în toate cele!...

25

De te-ai numi, în timp, *uitare*,
 Sau, în distanță, *depărtare*,
 Tu schimbi pământurile-n stele.

30

Care-i privirea omenească
 Pătrunzătoare de mister,
 Ce-ar îndrăzni să bănuiască
 Că lumea noastră pămîntească
 Trăiește însăși ea în cer?

BARZA

5

Sus, pe Argeș, pe la munți,
 Au rămas codrii cărunți;
 Jos, pe vale, prin zăvoi,
 Se cobor turme de oi,
 Iar un cuc cu pană sură
 Și-a spus numele din gură:
 „Cu-cu !“

10

De prin garduri, de prin vii,
 Cîntezoii aurii
 Zis-au din ciripitură
 Unei tufe de răsură:
 „Soro fă, deșteaptă-te
 Și spre soare-ndreaptă-te,
 So-ro !“

15

Iar prin crînguri s-aud semne:
 Ghionoaia taie lemne,
 Gaița, într-o girneață,
 Se proclamă cîntăreață,
 Iar din mreaja somnului
 Ies *gîndacii Domnului*
 Ro-șii !...

20

Chiar și hanul de la drum,
 Iarna fără fir de fum,

25

Vara făr' de călători,
Toamna făr' de cîntători
S-a umplut de rîndunele
Ce-au adus vara cu ele
Cal-dă.

30

Iar prin lanul răsărit
Merge vestea c-a sosit
Craiul diminețelor
Paznicul finețelor,
Și-ar fi tras pe-un virf de leasă
Jos la doamna preoteasă...

35

Ci-ne-i?

LINIȘTEA

Prin rariștea pădurei trec tinerii, pereche,
Vorbindu-și vorbe scumpe, grăite la ureche;
El, nalt, mereu se pleacă spre mica lui stăpînă,
Iar psalmul îndrăgirei pe buze li se-ngîină.
5 Pe umerii lor, seara aruncă ca o haină
Amurgul plin de taină.

Se-ncearcă pin' la dinșii răsunetul să poarte
Din văile pădurei un freamăt de foi moarte;
Găteje subțirateci s-aud trosnind pe haturi,
10 Cînd tinerele ramuri se plec ușor pe laturi.
E cineva...

Copila de brațul lui se strînge
Și tremurînd de frică, îi zice, parcă-ar plînge:
„E cineva!...”

15 El pleacă spre ea a lui statură
Și-i face semn să tacă c-un deget dus la gură.
Atuncea se ivește în cadrul trist al serei
Icoana intrupată și gînditoare-a verei.
E-naltă, plină-n umeri, și-i singură ca ea:
20 Cu foi de myrt pe frunte și-o ramură în mină,
De n-ar avea privirea senină ca o stea,
Ai crede că e însăși Diana cea păgînă¹.
Atît de albă-i pielea și vinele curate,
Că-n tîmpla ce se mișcă vezi inima cum bate;
25 Îi cade către umeri, în unde, perii creți,

De parcă-i intruparea eternei tinereți.
Privirea ei se duce și taie lungul spațiu,
Sorbînd nemărginirea cu ochi plin de nesațiu,
Și astfel depărtată de-a pururea de soare
30 Spre tainele cîmpiei ea trece călătoare.

Copila, întrebîndu-l, la sînul lui s-ascunde.
El, palid în gîndire, se-ncearcă a-i răspunde:

„E *Liniștea*, e doamna adîncilor păduri,
E zîna nevăzută, ce seara, la izvoare,
35 Suflînd în josul apei, le face să coboare
Sfioase, fără zgomot și făr' de creșturi.

E *Liniștea*, e doamna poveștilor de seară,
Cînd vîntul nu mai bate, torente nu mai curg;
În urma ei văzduhul se umple de amurg
40 Și iarba de flori albe lucrate ca din ceară.

E *Liniștea*, e doamna misterelelor naturii,
Cînd florile polenul și-l scutură pe vînt,
Cînd buciul o cheamă cu adormitu-i cînt,
Și toată vietatea își pune streajă gurei.“

45 În urma ei el tace și somnul stă să-i fure.
O lume nouă vine stăpînă pe pădure;
Videnii îmbrăcate în țesături de raze,
Acorduri înecate în prelungiri de fraze,
Pe care le rostește tăcerea vorbitoare;
50 Și zgomotele surde ce-n ripe nasc și mor;
Și miile de fire fantastice, ușoare,
Ce greierii le mișcă din unghiurile lor;
Și-apoi sfioase umbre de-nchipuiri nebune,
Ce ochiul, cînd nu vede, în minte ni le pune;
55 Și toată nesfîrșita viață dintr-un vis,
Ca într-un cap ce doarme aici parcă s-a-nchis.

Atuncea el, în urmă-i, copila vrînd să-și culce,
Îi ia pe brațe capul și, legănînd-o dulce,
Îi zice, sărutînd-o în umbra moale-a gurei:
60 „Dormi, *Liniștea* e doamna misterelelor naturii“.

AU MAI FOST...

De-ți tremură mîna cînd vrei să i-o-ntinzi
Și ochiul ți-e sec, iar fața de ceară,
Ea-ndată pricepe, și singur te prinzi,
Căci toate-au mai fost și-or fi toate iară.

5 Iar seara cînd singuri ședeți amîndoi,
Tu nu te mira, cînd ea te sărută,
Că luna ironic se uită la voi,
Căci toate-au mai fost — și luna e mută.

Și iar, mai tîrziu, cînd singur vei sta,
10 Dar singur, tu singur — și lucrul se poate —
Ai bi forța de-a crede, și nu te mira,
Căci toate-au mai fost și-or fi iară toate.

IMNURI PĂGÎNE

PRELUDIU

În fund de peșteri, picură de veacuri
Tăcute lacrimi, ce mereu se mină
Spre albele misterioase lacuri,
Și din adâncul lor răsar fântină.

5 Fântina rece gilgie din stîncă
Și răspindește unde de răcoare:
Pădurei verzi dă vocea ei adîncă,
Cîmpiei triste sălcii plîngătoare.

10 Așa în suflet picură cu-n cetul
Viața ceasuri de melancolie:
Fântină clară, murmură poetul,
O, de demult uitată poezie.

FIICA HAOSULUI

A fost odată un voinic,
Coboritor din ginte veche,
Crescut pe cal încă de mic
Și vânător făr' de pereche.

5 Era din mamă, pămîntean,
Iar despre tată, spuneau unii
Că se trăgea de la Traian
Și amintea, prin chip, străbunii.

10 Trăit în munți de mititel,
Crescuse chipeș și voios,
Încît vorbea lumea de el
Ca de un nou Făt-Frumos.

15 Cînd se pornea la vînătoare
Cu șoimi aduși de prin străini,
Țipau vultanii la izvoare
Și puii de prin vizuini,

20 Și dau năvală neam de neamuri
Prin văgăunile adînci:
Vînatul ușurel prin ramuri
Iar vulturii pe vîrf de stînci.

Și rămîneau să-i steie-n cale
Doar băietanele din sat.
Dar nu-i ardea măriei-sale
De un asemenea vînat.

25 Prin munții plaiului vecin
De-un cîrd de vreme se zvonise
De Filip de la Severin
Că dintr-un vis innebunise,

30 De ani întregi venea mereu
La curtea sa împărătească
O *Pajură* cu chip de zmeu,
Cu cioc și limbă păsărească,

35 Și-n miezul nopții croncănea
Pe-un ciot din turla cea bătrînă,
Și-l tot chema, l-ademenea
Să se coboare-ntr-o fîntînă.

40 Se tînguisse tutulor
Și le spusese ce-a visat:
C-ar fi ascunsă-ntr-un izvor
O fată-a unui împărat.

În fața lui, cu barba sură,
Stau slujitorii din palat,
Și, triști, cu minile la gură,
Îl căinau că-i fermecat.

45 Trăiți la dînsul din părinți,
El le zîmbea cu ochii buni:
Ca tot nebunul, pe cumînți,
Îi socotea pe ei nebuni.

*

50 Pe scoborișul unei văi,
Într-o pădure încîlcită,
Era pe mîgura dintăi
O peșteră întroienită

55 Sub uscături de brazi cărunți
 Și mlitură de izvoare,
 În care pustnicii din munți
 Spuneau că cine intră, moare.

60 Din fundul ei se depăna
 Izvorul purtător de basme,
 Ce codrul tot îl împăna
 Cu cosinzene și fantasme;

Din fundul ei spuneau ciobanii
 Că iese *Pajura* în vale,
 Și năruiește bolovanii
 Cu vîntul aripelor sale.

65 Porni voinicul fără teamă,
 Lăsîndu-și cai și vinătoare;
 Zicea că soarta lui îl cheamă:
 Că cui e scris să moară, moare.

70 Și merse azi, și merse mîni,
 Și merse vreme îndelungă,
 Și dînd din cap, și dînd din mîni,
 Ajunse vremea să ajungă.

75 La rotitura unui cot,
 Rămase într-o boltă mare,
 Împodobită peste tot
 Cu pietre și mărgăritare.

80 Scilipeau tavanele, cuminte,
 Din raza gemelor albastre,
 Ce mii de veacuri înainte
 Se intrupaseră din astre,

Și luminau, căzînd în joc,
 Oglinda unui lac feeric,
 Ce răsfrîngea săgeți de foc
 În depărtatul întuneric.

85 Deasupra limpedelui lac
 Cădeau din bolta de lumină
 Pletoase ramuri de copac
 Și vrejuri lungi de gelsomină,

90 Și împletite între ele
 Legau un leagăn în colori,
 Cu foi de nufăr drept perdele
 Și așternut de praf de flori.

95 Pe pat, dormea frumoasa Zînă,
 Fecioara vremilor eterne,
 Cu capul rezemat pe-o mînă
 Și părul despletit pe perne.

100 O stea, aprinsă în zenit,
 Și coborîtă, virginală,
 Pe-un fund de pat închipuit
 De Auroră boreală,

Cu forme albe omenеști
 De fată-mare adormită,
 Era frumoasă ca-n povești
 Și ca-n povești, nesocotită.

105 Frumoasă ca întiul vis
 Al dragostei celei dintâi,
 Visa sub ochiul ei închis
 Bălane plete de flăcăi.

110 Trăgea din firea-i de femeie
 Năravul primului păcat,
 Și doar era mai mult idee
 Decît un trup adevărat.

115 El o atinse binișor
 Pe părul blond îngălbenit
 Ce ca o undă de izvor
 Cădea la vale despletit,

120 Și un fior trecu vibrînd
 Prin trupul alb al adormitei
 Punînd viață rînd pe rînd
 În gînd și-n brațele iubitei.

Atunci deschise ochii mari,
 Rotunzi și plini de veste bună,
 Doi ochi șireți și cărturari,
 Adînci ca două nopți cu lună;

125 Iși duse brațele spre piept
 Și se-nroși, pîrînd c-așteaptă
 Un lucru nou și înțelept:
 Iubirea unică și dreaptă.

130 Sorbea voinicul din privire
 Minunea ce-l încremenise,
 Și revenindu-și în simțire
 Îi prinse minile și-i zise:

135 „De ești un vis, sau ești reală,
 De ești, sau nu ești, sau poți fi,
 Tu ești icoana ideală
 A năzuinții de-a iubi.

140 Eu te-am visat de-atîtea ori,
 Te-am căutat pe zbor de vînt,
 Te-am îmbinat, pe cer, din nori,
 Din toamna blîndă pe pămînt;

Te-am deslușit dintr-un miros,
 Dintr-un amurg de zi de vară,
 Și nu a fost nimic frumos
 Fără ca umbra-ți să nu-mi pară,

145 Te știu că ești în tot ce-i viu,
 Precum e raza de la soare
 În tot ce este străveziu:
 Văzduh sau apă curgătoare;

150 Te știu, te simt, te și trăiesc,
 Te voi trăi întotdeauna,
 Lăsînd viesparul omenesc
 Să-și schimbe patima cu luna.“

155 Iar ea, uitîndu-se la el,
 Plutea în caldele-i cuvinte,
 Și măsurat, încetinel,
 Răspunse glasul ei cuminte:

160 „Nu m-am născut și n-am să mor,
 Căci prinsă sînt din vecinicie:
 A tot ce-a fost, am fost izvor
 Și-oi fi a tot ce-o fi să fie.

165 Pămîntul, cînd s-a rupt din soare,
 În învîrtirea lui prin haos
 M-a prins în el ca-n închisoare
 Și m-a boltit spre lung repaos.

170 Și eu, ce nu aveam făptură,
 Închisă astfel în pămînt,
 Sub mîngîierea de căldură
 M-am intrupat, și astăzi sînt.

175 Dar dacă sînt, viața mea
 E singură ca mai-nainte:
 Sunt o imagine de stea
 În mormîntată într-o minte.

Tu ai venit, dar vei pleca,
 Mă vei lăsa pe veci în jale.
 Eu nu te pot împiedeca
 De-a te supune firii tale.

180 În lumea ta locuitor
 Sau mort, pierdut în vremi senine,
 Tu ești de-acum nemuritor
 Căci ești de-a pururea în mine.

Eu te-am iubit așa cum ești
(Nemuritoare cum mă știu):
Cu forme crude, omenеști,
Dar cu suflare de om viu.

185

Căci viața e în legea firii
Cea mai semeață-nfiripare
Fiind un fel al nemuririi
Cu conștiință de ce are.

190

Și tu-mi ești drag atît de mult,
Atît de dulce îmi ești drag,
Că dac-ar fi să mă ascult
Te-aș ține-n lumea mea pribeag.

195

Dar tu ești om, crescut în soare,
Deprins, în raiul tău feeric,
Să porți pămîntul sub picioare,
Iar nu să gemi în întuneric.

200

Întoarce-te să-ți vezi pămîntul,
S-ascuți cum viața-și cîntă viersul,
Cum pasărele-și cîntă cîntul
Și armonia Universul:

Întoarce-te să vezi cum cere
Viața ta drum prin lumine,
Și-atunci, de vei avea putere,
Revino iarăși către mine."

205

El sta pe gînduri și zîmbea,
Nеștiutor dar pururi dornic,
Înțelegînd numai că ea
Putea să-l creadă nestatornic.

210

Pătruns de milă, și supus
De trista ei înțelegciune,
Își prinse *hlâmyda* mai sus
Și se sculă: „Mă voi supune.

215

Adună-ți părul de pe umeri,
Resfiră firele lui moi,
Și numără cît poți să numeri:
Cînd vei sîrși, voi fi-napoi."

220

Și astfel tînărul zicînd,
Porni din nou pe lungul drum.
Se întorcea din cînd în cînd,
O mai zărea acum și-acum,

225

Pînă ce ochiului deschis
Pieriră liniile firii,
Cum pier ființele din vis
În haosul neamintirii.

230

Iar ea, cu sufletul la gură
Și ochii osteniți de clipăt,
În delicata ei făptură
Lupta să-năbușe un țipăt.

235

Căci, Zină scoasă din poveste,
Ea îl iubise omenеște,
Și legea omenească este
Să sufere cine iubește.

240

Iar el, în fundul de pămînt,
Rămase singur călător:
Era o noapte de mormînt,
Un clin de iad îngrozitor,

În care bezna se simțea
Greoaie apăsînd pe minte,
Și despărțînd ca o perdea
Ce e, de ce-a fost înainte.

Mergea cu gîndul încordat
În scăpărarea de lumine,
Pe care ochiul, speriat,
Le scînteia el, de la sine.

245 Cînd da-n urcuş cărarea grea,
Fugea pietrişul de pe prund;
De cobora, i se părea
Că valea nu mai are fund.

250 Cădea, şi se scula rănit,
Şi iar umbla, şi iar cădea.
Era vinjos şi oţelit,
Dar... ce-ar fi dat să vadă-o stea!

255 O stea! o rază! o scînteie!
O licărire de lumină!
Şi bucuros atunci să-şi ieie
Pedeapsa pentru orce vină.

260 Dar vina lui nu sta în el,
Ci vina lui era în fire:
Mergînd spre ea, avea un ţel,
Acum, mergînd, umbla-n neştire.

265 Şi cîteodată sta pe loc.
Î se părea că-i iese-n cale
Un năzdrăvan de dobitoc
Ce se-nchina măriei-sale,

270 Sau întindea mîna să prindă
Muscule albe pe sub gene,
Ce în a ochilor oglindă
Mişcau, mirate, din antene.

275 O groaznică gheară de mort
Torcea din mintea lui un fir,
Un subţiratic fir de tort
Ce-l îndruma spre cimitir.

280 Şi el umbla încetinel
De frica firului subţire:
De s-ar fi rupt, murea şi el
Sau rămînea în nesimţire.

O stea! o rază! cît de mică!
S-o vadă numai că luceşte!...
Era voinic şi făr' de frică
Dar... se simţea că-nnebuneşte.

285 Şi cînd ieşi din nou la soare
Şi dete de lumina plină,
Curgea din ceruri o splendoare
De scînteiere de lumină,

290 Atît de tînăra şi nouă,
Încît, pe valea ce se pierde,
Părea că primăvara plouă
Cu picături de un nou verde.

295 Un roi de lume zburătoare
Sărea prin crângi, de veselie,
În haine vii de sărbătoare
Şi creste* ca de cununie,

300 Şi alerga din toată ţara
Să-şi prinză locul de pe ranguri:
Se cununa codrul cu vara
În cînturi vesele de granguri.

305 Iar el, ce nu putuse crede
C-ar fi în munţi aşa comoară,
Privea uimit. Credea c-o vede
Acuma pentru prima oară.

Deasupra lui, pe-un virf de tei,
Un piept rotund de turturică
Ce se-mbuca cu soţul ei
Huia, tremurător de frică.

* În volum: creşte. Se corectează după manuscris.

310 Deasupra lor, mai sus, mai sus,
Țipau cu glasul argintiu,
Mergînd în unghiuri spre apus,
Poezii șesului pustiu.

315 Părea că-n totul se ascunde
Prisos de soare, tinerețe,
Viață să reverse-n unde
În tot ce-i viu, două viețe.

320 Atuncea el își aminti
De cai, de șoimi, de vinătoare,
De curtea lui. O fi ce-o fi,
De-acuma el aicea moare.

★

325 Iar tu, rămasă unde ești,
În fund de peșteri sau în haos,
Icoană scoasă din povești,
A frumuseții în repaos,

330 Adormi din nou, și dormi pe veci,
Și uită mîna vinovată
Ce ți-a încălzit minele reci
Și sufletul sfios de fată.

335 Viața e în legea firii
Cea mai semeță-nfiripare,
Fiind un fel al nemuririi
Cu conștiință de ce are.

340 Dar conștiința ei n-o-nșeală
Cînd năzuiește către tine,
Căci tu ești forma ideală
A suferinței de *mai bine*.

CĂTRE CLEOBUL

Cleobule, Cleobule, fericit ai fost de mic,
Și la mare fericirea urmăritu-te-a cu sila,
Ca să ai pe Platon dascăl, Aristotele amic
Și amică pe Mnesilla¹;

5 Să te naști într-o cetate ca Atena înțeleaptă
Și să-ți treci copilăria într-o lume-ncîntătoare,
Cu Acropolea la stînga, cu Ceramicul² la dreapta
Și cu marea la picioare;

10 Și în urmă să-ți preumbli fericita tinerețe
Pe la școlile străine: Selinunte, Syracuse³,
Peste tot pe unde lumea mai putea să te învețe
Și să te inspire muza.

Aș fi vrut și eu ca tine, rătăcind pe o triremă,
Să trăiesc în lumea veche!... M-am visat de-atîtea ori
15 Că ascult, pătruns de farmec, trilogia Triptolemă⁴
Și-n Sôphocle-arunc flori!...

M-am visat trăind aievea, beat de toată poezia
Veacului cu minunata formă a lui Polyclet⁵;
20 M-am visat luptînd în stadiu și iubind pe Thargelia,
Curtizana din Milet⁶.

Se făcea că pe o scară c-un portal deschis pe mare,
Thargelia sta pe-o pernă prinsă-n lemn de chiparos,
Iară eu, privind cum dinsa se uita în fund de zare,
Stam pe treapta de mai jos.

- 25 Era luna lui aprilie. Tinerețea și amorul
Anina de mintea noastră aripi albe, ușurele;
Ne părea viața lină, mlădioasă, cum e zborul
Timidelor turturele.

- 30 Visuri, visuri, Cleobule!... Squalida* realitate
În desfășurarea vremii a voit ca eu să vin
Într-un timp ca cel de astăzi, și la nord, într-o cetate
De pe Pontul Euxin⁷.

- 35 Și să am, în loc de Platon, de profesor pe Arunu⁸,
Om cu carte, onorabil, decorat și familist;
De amic pe Tulipante, mincinos numărul unu,
Trîndav și socialist.

- 40 De amică, pe Tulipa, creatura cea mai nulă,
Corp pitic și suflet negru, sub un chip albit cu cridă⁹:
Cine-i om ciudat și smulge aripa la libelulă,
Se alege c-o omidă.

Și să cresc în capitala Isauriei¹⁰ latine,
Unde-n loc de sanctuarul Arthemisei Munychie¹¹
Să-mi aprindă admirarea de splendorile creștine
Sfinții din Mitropolie¹².

- 45 Sub ciuperca răsărită pe ruina unui circ¹³
Bion și cu logografii să-mi dezvolte astfel gustul,
Și să-mi dea frumoase pilde necioplitul de Tityrc¹⁴,
Înălțîndu-și singur bustul.

- 50 Megasthene și cu Bibul, capi de masă la Finanțe¹⁵
Spre a face-o dramă proastă, își pun forțele a doi,

* *Squalid* -- trist, palid (it.)

Și Melpòmenei, ei singuri recomandă-se în stanțe
Că-s Eschyliei de la noi.

- Am fugit din lumea asta, și-n singurătatea minții
Am luat drumul Atenei¹⁶ — țelul visurilor mele:
55 Tu, în tine, împlinindu-ți fantaziele voinții,
Poți călători prin stele.

- 60 Și-mi părea că atinsesem țărmul clasicei Hellade;
Pherecyde de la Leros¹⁷, omul vremilor* trecute,
Îmi vorbea de strălucirea primelor olimpiade¹⁸
De prin anii șapte sute.

Luntrea lui împodobită, întîlnindu-ne în cale,
Sub umbrarul ei de pinze ne ferea de vîntul cald;
Era golful plin de farmec, de parfum de portocale,
Era marea de smarald.

- 65 Spre Corint, poporul, dornic de plăcerile vieții,
Strîns la istmicele jocuri, făcea țărmul să răsune:
Discobolii, muzicanții, lăncierii și poeții
Se luptau pentru cunune;

- 70 Peste tot, viață, temple, cînturi și filozofie,
Corpuri splendide la forme, minți senine, rizătoare,
Sub un cer de-a pururi tinăr, noaptea plin de poezie,
Ziua inundat de soare.

- Și cu-asemenea imagini m-am tot dus mereu. Dar unde?
Înapoi, pe drumul vremii... Căci eu știu de mai-nainte
75 Că Atena, cum e astăzi, prin nimica nu răspunde
Celeia ce-o am în minte.

* În *Conq. lit.* și vol.: *vremurilor*; se corectează după cele două manuscrise.

PRINTRE TRESTII

Întins în luntre, printre trestii,
Eu stau gândind la tine;
La tine, farmecul acestii
Nețârmuriri de bine.

5 Deasupra mea cad din senin,
Cad mrejele de toamnă;
Trimis-ai tu carte să-ți vin,
Să-ți vin, stăpînă Doamnă?

10 Un vălătuc de păsărele
S-a prins pe vîrf de trestii;
Un vînător a tras în ele:
S-a rupt firul povestii.

CĂTRE DIANA

Prin frunzișul des, străbate umed răsărit de soare
Dînd adîncului pădurii liniștita ei răcoare;
Vechi stejari, bolțiți în ramuri, au văzut de mii de ani
Cum pe nimfele din grote
Ale flautelor note
5 Le îmbie prin tufișul pădureților silvani.

A văzut Lacul de Nemi¹ falnici cerbi ce se omoară
Pentru galeșea privire unui ochi de căprioară,
Și mistreții, plini de singe, spintecîndu-se în două,
10 Taurii uciși în lupte,
Vulturii cu aripi rupte,
Numai pentru năzuința firii lor spre-o formă nouă.

Ție, vremea trecătoare nici nu-ți ia, nici nu-ți aduce;
Așezatu-ți-ai altarul în pădure, la răscruce,
15 Și-ai rămas de-atunci în umbră, pururi rece și senină,
Fără dor, fără păcate,
Doamnă pe pustietate,
Ascultînd cum se deschide mugurul de gelsomină.

Și din vremile trecute, dacă umerii-ți de zee
20 Pot fi prinși de-nfiorarea unei patimi de femeie,
Îți întorci prelung spre ceruri raza ochilor albastră,
Și în calea ei s-așine,

Scăpărindu-i din lumine,
Orion^a, gigantul tânăr, prefăcut de tine-n astră.

25 O, Diană! tu, ce pururi fost-ai rece și senină,
Mintea mea, căutătoare, numai ție ți se-nchină.
Tu de patimele lumii ești atîta de departe!...

Nici nu poate înțelege
Vulgul, nobila ta lege:

30 A fi rece și frumoasă: simbolul eternei arte!

PHENIX

S-au stins, s-au stins de-atîtea ori,
Atîtea stele au apus,
S-au scuturat atîtea flori,
Atîtea primăveri s-au dus;

5 Atîtea vremuri au trecut,
Atîtea și atîtea vremuri
De cînd trăiești necunoscut
Și-n lungul vremurilor tremuri,

10 Încît, o, suflete, de-ar fi
Să mai trăiești pe-atîta încă
Tot n-ai putea a socoti
Cît este vîrsta-ți de adîncă.

15 Și, totuși, vin din depărtări
Păgine doruri de viață,
Cum vine pe pustiu de mări
Curentul cald prin sloi de gheață.

20 Cu forța primei năzuinți
Străbați în timpii viitori,
O, Phenix fără de părinți
Și fără de coboritori!

ÎN ZĂDAR

În zădar răsare și-n zădar apune
Luna pe lagune;
În zădar te caut, chip din vremuri bune,
În zădar te caut.

5 Turnurile-și pleacă umbra legendară;
Valul bate-n scară;
Filfilie din aripi șoaptele de vară;
Cântă trist un flaut.

10 Cînte! — Ale sale note picurate
Timpul vor străbate,
Deschizînd izvorul inimei curate
Potmolit într-însa.

15 Și din tinerețea dusă pe vecie
Poate — cine știe! —
Va lua o formă, palidă, tîrzie,
Dorul meu de dînsa.

Veneția, 1892

VERSURI HETEROMETRE ALBE
LUI LEOPARDI

Ca aerul munților, limpede,
Adînc, ca a nopților stele,
Tu ești a durerii imagine¹,
O, tînăr cu palidă frunte.
5 Pe ochii tăi mari, suferințele
Întins-au zăbranic de ceață,
Sub care întorsu-s-au, singure,
Spre tine privirile tale.
Văzut-ai acolo imagina
10 Atîtor splendori îngropate
Încît de atunci închinatu-ți-ai
Trecutului toată viața.
Cum vine prin desele negure
O rază din stînsul luceafăr,
15 Și timidă luptă cu spațiul,
De lumea de azi doritoare;
Așa din a speției flacără
Pornit-a scînteia iubirii
Și-n tine aprins-a tot farmecul
20 Amorului fără speranță².
Atunci ai crezut că-n Aspàsia³
Natura pusese răsunset
Din mersul armonic al zorilor
Spre calda viață a zilei;
25 Și iar ai crezut că în Silvia⁴
Pusese poetica umbră

Din geana luminii ce tremură
În lungul crepuscul al serii.

30 Dar nu era nimeni să semene
Duiioasei icoane din suflet.
De-abia dacă floarea pustiului,
*Ginestra*⁵, cu galbene ramuri,
Mișcînd pe a clipelor aripă,
Ușor adia pentru tine;
35 De-abia dacă luna patetică⁶,
Plutînd pe deasupra pădurii,
Venea din trecut să te mîngîie
O, tînăr cu palidă frunte!

E MORT POETUL

E mort poetul. Cea din urmă dramă,
Ca cea dintîi, va fi necunoscută:
De-o ideală minte începută,
Acum o-ncheie glasul de aramă.

5 Alături stă, incremenită, mută,
Sărmana lui nemîngîiată mamă;
Ea lung ridică colțul de maramă
Și tremurînd pe mină îl sărută.

10 Într-un pahar se scutură o floare,
O floare prinsă la o cununie,
Ce ca și dînsul s-a plecat și moare.

Iar prin perdele, raza aurie
Aduce caldul zîmbet de la soare:
O mîngîiere scumpă, dar tirzie.

LA O FINTINĂ

Doarme Roma prin ruine.
Umplu crinii atmosfera
Cu miresme de demult.
5 Sunători din mandoline
 Trec, zicîndu-și „buona sera”.
 Eu ascult:

Moare cîntecul pe cale;
Gîlgiitul de chitară
10 Rar și rar îl mai înșină.
 A rămas acum pe vale,
 Straje nopților de vară,
 O fîntină.

Salve, limpede făptură,
Tu, ce-ai pus prin împrejururi
15 Floare albă lîngă floare!
 Prin scirocco și căldură
 Numai tu rămas-ai pururi
 Cîntătoare.

Roma

DE CE TE-AM IUBIT?

De ce te-am iubit? Cu ce mă momești
Și sufletu-mi tot de umbra ta-l legi?
De ce te-am iubit, cînd nu mă iubești?
5 Cînd nu mă iubești
 Și nu mă-nțelegi?

Din pom înflorit luîndu-și avînt
Pornit-a în zări o pasăre-n zbor.
De tremurul ei un ramur s-a frînt
10 Și dus lin de vînt
 Ș-a prins la izvor.

Stingherele flori în el au murit
Și apele lui le-au dus pe pustiu.
Cînd pasărea lor, din cald răsărit,
15 Spre ele-a venit,
 Era prea tîrziu.

Nu mai plinge; șterge-ți ochii; depărtează din ei dorul,
Și dă-ți coapsa feciorească să ți-o mîngie Amorul.
Dă-te lui, întreagă, toată; fringe-ți albul trup în două:
El va da vieții tale un avînt de viață nouă.

NU MAI PLÎNGE

Nu mai plinge; șterge-ți ochii; lasă bolnavilor dorul,
Și-ți dă coapsa feciorească să ți-o mîngie Amorul;
Dă-te lui, întreagă, toată; fringe-ți albul trup în două:
El va da vieții tale un avînt de viață nouă.

- 5 Vin pe muchia înflorită, sus, la poalele pădurii,
Să-ți anine din gropițe Erato surîsul gurii;
Vino, să te liniștească, cu răcoarea lui, Alfeul¹,
Și cu fruct de lăuruscă, Dionysios Iyeul².

- 10 Crede-mă, copilă Thaïs, oamenii de azi sunt mici,
Mici la trup și mici la suflet, — generații de pitici.
Zei lor sunt ca și dișii, circotași și cărturari:
În iubirea pămîntească numai zeii vechi sunt mari.

- Vin pe pajiștea pădurii, unde ramuri de verbină
Odora-vor pentru tine imnul lor către lumină;
15 Vin cu umerile goale și cu brațele deschise,
Să începem o iubire fără spasmiuri, fără vise.

- Sînul tău va fi atunci leagănul voinicei rase
Ce va da copii puternici, dolofani cu pulpe grase,
Tineri luptători în stadiu, călcători de mii de mile³
20 Și hopliții vremii noastre pentru alte Termopyle⁴.

IARNA, PE DUNĂRE

Răsare luna de pe dealuri,
Sclipind în gerul dimineții
Și lumind văile ninse.

5

Bătrînul fluviu bate-n maluri,
Luptînd să rupă trupul gheții,
Sub care brațele-i sunt prinse.

Bătrîn nebun, de ce te zbuciumi,
Sărind pe sloi cu-a tale unde,
Cărînd pe spete munți de gheață?

10

Tu nu simți golul cărui buciumi
Și gerul care te pătrunde
Și te răpune de viață?

Se urcă sania pe-o coastă.
În vârful muchii stă hăiticol
Și urlă lupii către lună.

15

Iar luna, strîmbă, pare proastă.
Ne-nvăluie pe toți nimicul.
Eu ațipesc și... noapte bună.

SIHASTRU

În unghi de arcuiri, poarta răsturnată
Oprit-a zborul vremii trecătoare;
În parc s-aud fîntîni suspinătoare;
În aer plană timp de altădată.

5

Și peste toate, luna se arată
Privind spre lume pururi gînditoare;
Un glas pe văi alunecă și moare;
O frunză cade lung înfiorată.

10

În turla neagră candela se stinge.
Albește luna vechile atlasuri
Pe care doarme nobilul sihastru.

E mort acum. Nimic nu-l mai atinge
Din vanitatea tinerilor glasuri:
Purificat, plutește în albastru.

CE-A FOST...

Ce-a fost atunci, s-a dus,
S-a dus și nu mai vine.
Cad frunzele de sus,
Uitarea ta, pe mine.

5 Se duc spre răsărit
 Cucoarele în clipăt;
 Se duc, le-am auzit
 Sfișietorul țipăt.

10 S-au dus. Zădarnic trec,
 Zădarnic au să vină:
 Eu nu mai pot, și plec.
 Adie tu, sulfină.

15 La colțul unui foc
 Gîndi-mă-voi anume
 Cum n-am avut noroc
 De nimenea în lume.

20 Cum ea s-a dus, și cum
 O simt atît de-aproape,
 Că nu cred nici acum
 Că-i prada unei groape.

Ochi lin, ce dormi deschis
Spre lumile senine,
Deșteaptă-mă din vis
Și ia-mă sus cu tine.

PRIBEGII

Peste miele de leghe de întindere pustie
Luna varsă din înalturi clara ei melancolie.
Uriaş pluteşte vasul; bat helicele din clape;
Un norod întreg se duce pe pustietăţi de ape.

- 5 Unde merge? Ce speranţă către alte lumi îl mină?
Ce chemări înşelătoare plîngerile lui îngină?

În tirziul ceas al nopţii, de pe ape mişcătoare
Vine somnul şi-i adoarme în prielnica răcoare:
Se-nchid ochii, doarme gândul, doarme-n el tot
universul,

- 10 Numai vasul, pe talazuri, lunecînd, îşi merge mersul.

Palid, trist, cărunt de grije, pururi în nedumerire,
Stă cîrmaciul şi veghează, singur în întreaga fire.
El se uită peste valuri, peste mare, peste vremuri:
—Lacrămi, şinevoi, şi doruri: suferinţi să te cutremuril—

- 15 Le-a văzut pe toate, toate, şi el tot n-a înţeles
Care este rostul lumii: nebulie? interes?

Unde merge gloata asta, disperată şi pribeagă?
După care nălucire ia în lung vecia-ntreagă?
Ce aşteaptă? ce visează?

20

El se-ntreabă şi se miră,
Cînd, prin frînghiele ude, raza lunii se respiră,
Şi, căzînd pe-un colţ în care doarme prăbuşita turmă,
Luminează două braţe, ce, nebune, cat în urmă.

ACUM

O, tânăr blind, cu chip frumos
 Și suflet dulce de poet,
 De ce cu tristeții ochi în jos
 Și cu oftatul dureros,
 5 Te duci pe drum încet?

Ridică fruntea către soare,
 Ridică glasul ca un crainic:
 Viața noastră muritoare
 Nu merită să te doboare:
 10 Nimic în ea nu-i trainic.

Fii fericit, și fii acum!
Acum e ultimul cuvânt.
 Tot restul: un vârtej de fum,
 Iar mai târziu, un colț de drum,
 15 O cruce și-un mormânt.

GETHSEMANI

Sub cerul plin de idealuri,
 În limpezimea străvezie,
 Răsare luna de pe dealuri
 Iradiind melancolie.

5 E ceasul tainei. Ziua moare
 În depărtările senine.
 Se vede vremea trecătoare
 În geana ultimei lumine.

10 Când cedrii vîrfu-și încunună
 Cu mlădieri de albe flamuri,
 Pe sub copacii prinși de lună
 Se mișcă umbrele de ramuri.

15 Nedeslușită se ivește
 În luminișul din grădină
 Statura unui om. Ea crește,
 Înaintează în lumină

20 Și stă. Apoi pornește iară,
 Și iarăși stă. În două rinduri
 Se vede, galben ca de ceară,
 Cu ochi albaștri, plini de gânduri,

Cum îndelung brațe întinde
Spre bolta albelor misteruri,
De care sufletu-i se prinde
Cu dor neistovit de ceruri:

25 „Părinte, tu, ce toate cele
Le duci pe dreapta lor cărare,
Ce cîrmuiești prin haos stele,
Talazuri pe pustiu de mare;

30 Tu, cel ce legi de lumi create
Pe cele ce vor fi să fie
Prin arcuiri de singurătate
Și temelii de armonie;

35 Părinte, tu, ce-ai pus în mine
Senin din sfînta ta ființă,
Mărește-mi sufletul spre bine,
Puterile spre suferință.“

Și cade pe genunchi.

40 Eteric
Sclipește luna peste dealuri,
Lăsîndu-i chipu-n întuneric,
Iar gîndul sus, în idealuri.

PE MARE

I

O, Lălage¹, părul răsfiră
Pe umări-ți ca de zăpadă,
Și lasă pe coarde de liră
Suflarea ta caldă să cadă.

5 Privește pe luciul mării
Cum paseri s-avîntă pe spume,
Molatecul ritm al cîntării
Ducîndu-l pe aripi în lume.

10 Hyperion² trece alene
Și-n ape ar vrea să coboare...
Întîi te sărută pe gene,
Te-mbie cu el la răcoare.

15 O, Lălage, scumpa mea Lală,
Ascunde-te: el o s-apună.
Nu-l plînge, că-i crud și te-nșală:
Întoarce-ți privirea spre lună.

II

20 Din funduri de singurătate
Răsare duioasa fecioară,
Și genele-i nesărutate
Spre lumea de jos le coboară.

Cu raza privirilor sale,
Ea, tristă, îți mîngîie părul.
Și-n nota simțirilor tale
Tresare atunci adevărul:

25 Tu cînți, și din glasul tău pică
Aduceri aminte de doruri,
Rămase în lumea antică
Din glasul fecioarei din coruri²:

30 Tu cînți, și cu blinda-ți solie
Îmi pare că vii dintr-o sferă
Ce-n limpedea ei armonie
A prins fericirea-himeră.

III

Pe țărmuri se-ntinde răcoarea
În pacea deplină a firii:
85 S-aud cum își scutură floarea
În brazdele lor trandafirii.

Venind către țărm, ni se pare
C-am fost prin trecutele vremuri.
Ușor tu te miști pe cărare
40 Și-n aerul limpede tremuri.

Cu clipătul apei ce moare
Oceanul sărută nisipul
Și urmelor tale ușoare
Gelos le acopere chipul.

45 Aruncă-ți pe umere haina
Și strînsă de mine pășește:
Amorul e pururea taina
Ce totul și toate-ncălzește.

SĂRUTÎND-O UNDA BLONDĂ...

Sărutînd-o unda blondă de pe crestele de valuri,
Lido, pe întins de ape, ca o insulă s-a prins,
Și-ascultînd povestea mării, rătăcită prin canaluri,
S-a acoperit cu umbră și cu flori de mac s-a-ncins.

5 Sfînt locaș al poeziei, care Adriei¹ te-nchini,
Iată-mă-s călcîndu-ți pragul, pururi gînditoare Lido,
Și pășind sfios pe iarba-ți, dintre ramuri de măslini
Mă aștept să-mi iasă-n cale mîndra Venere de Cnido².

10 Te știam, măcar c-aieva te-am văzut numai cu gîndul,
Și ești tu, ești tu, întocmai, precum pururi te-am visat:
Ca Ulys rătăcitorul, azi pămîntu-ți sărutîndu-l,
Credincioasa mea Itacă³, te-am găsit cum te-am lăsat.

CÎND SINGURĂ STAI...

5 Cînd singură stai la fereastră,
Privind în apusul de soare,
Nespusa ta singurătate
Te-apasă și parcă te doare,
Iar ochiul, aprins de imagini,
Așează în discul de aur
Un crunt cavaler ce se luptă,
Ca-n lefți bizantini, c-un balaur.

10 Plutind pe a timpului clipă,
Amurgul se lasă pe dealuri
Și pierde din fund orizontul
În negura de idealuri;
Se-mbracă natura în noapte,
Iar genele-ți lungi se coboară
15 Pe-o lume ce se-nfiripează
În ochi visători de fecioară.

20 Tu, palida frunte îți mîngii
Cu degete lungi ca de fee;
Apeși pe un nerv de durere
Ce-n arcu sprincenei se-ncheie;
Ai vrea să dai forme la puncte
Ce-ți picură din întuneric,
Dar mintea-ți încheagă din ele
Același războinic himeric.

LEGENDĂ

Din steaua cea moartă desprinsă,
Plecat-a o rază prin spațiu, de lumea de azi doritoare:
Ea pare suspinul din urmă a formei ce astăzi e stinsă,
Suspîn ce se-ndreaptă spre Soare.

5 Spre dînsul ar vrea să se cearnă
Curgînd prin pustiul ce doarme în preajma planetelor
În drumu-i atinge pămîntul, pe o seară tăcută de iarnă,
Iar huma lui rece o soarbe.

10 Și astfel ea pare că-i moartă.
Dar iată că-n locul acela, pe vară, răsare o floare,
Subțire la trup, mlădioasă, ce ochii de-a pururi
își poartă
Pe cerul senin, după Soare.

CÎNTUL THARGELIEI

Amor, amor
Încîntător,
Sălbatec ca o căprioară,
De ce mă-mbii
5 Și tu nu vii,
Și tu nu vii a doua oară?

De cînd te-ai dus
Toate-au apus,
S-a stins întreg surisul firii;
10 Copacii plîng,
Pe trunchi se frîng,
Și se usucă trandafirii.

Amor, amor,
Tare mi-i dor
15 De ochii tăi fugari și tineri,
De-a săruta
Gurița ta,
Copil șiret al Mamei Vineri,

Că de-ai veni,
20 Ți-aș împleti
Un cuib din dezmierdări de soare,
Și-n ciuda ta
Ți-aș anina
Painjiniș de aripioare.

SCHERZO

Cetînd în bucoavnă adîncă
Se pleacă fecioara pe pernă,
Suavă ca floarea pe stîncă
Din munții cu gheață eternă.

5 A fost cineva pe sub gene;
Un vis din amurgul de vară.
A fost cine-a fost. Ea, alene,
Se dă de pe umbra fugară.

Se-ntoarce pe stînga. Închide
10 Pleoapele tremurătoare,
Și-l vede pe el. Ghide, ghide,
Copil răsfățat de fecioare!...

Ai vrea să-i momești de pe gură
15 Surîsul ce-abia se îngîină,
Dar somnul, mai sprinten, o fură
Și-i cade bucoavna din mină.

CĂTRE DONNA MARIA

Ti-aduci aminte, o, donna Maria,
De răbdătoarea pernă de mătase?
Părea că lumea-ntreagă ne uitase,
Ne rămăsese numai poezia.

5 Un vechi Petrarca graiul lui îți dase,
Iar glasu-ți tinăr toată armonia;
De prin grădini ne îmbăta *gagia*,
Căci peste flori un nor se scuturase.

10 Și strîns uniți, vibram de fericire:
Ni se părea viața muritoare
Oprită-n loc de milostiva fire.

Iar cînd te văd acuma uitătoare,
Mireasă, tu, la brațul unui mire,
Îmi vine-n minte perna răbdătoare.

UNUI COPIL

O, Doamne, cît îmi ești de drag,
Băiat frumos, cu gura mică,
Cînd mă aștepți zîmbind în prag,
Zburdalnic ca o păsărică!

5 Te ții în brațe lung și lung;
Ne sărutăm ca doi frați gemeni;
Te tot privesc, și nu ajung
Să știu curat cu cine semeni.

10 Cînd serios te-așezi pe scris
Iar mîna mea minuța-ți poartă,
Mi-aduci aminte ca prin vis
De surioara mea cea moartă.

NOAPTE BUNĂ

Noapte bună, noapte bună,
Copilaș cu gura mică,
Dormi sub razele de lună
Și la cap c-o floriceică.

5 Mîine, cînd te-i deștepta,
Razele din sfîntul soare
Genele ți-or săruta
Socotindu-te o floare.

10 Și-or trimete către tine
De pe-un vîrf de romăniță
Ursitoarele de bine
Pe aripi de gărgăriță.

15 Azi norocul îți zîmbește,
De pe drumuri te adună:
Gărgărița urmărește,
Urmărește-o... Noapte bună.

POEZII NOUĂ

Frascati, 1899

BUCOVINĂ

5 La o tufă de sulfină
 Car cu patru boi
S-a oprit și ți se-nchină,
Bucovină, Bucovină,
 Leagăn de eroi.

10 Ți se-nchină, că se duce
 Nevoiașul car
Către valea de la cruce,
Unde omul o s-apuce
 Drumul spre hotar.

15 Ah, Ștefane Voievoade,
 Scoală din mintean,
Că duiumul de noroade
Inima din el i-o roade,
 Bietul pământean.
[.....]

20 Și la muchie te arată,
 Fiores pe sur;
Prinde-ți paloșul din spată
Și-nvirtește-te o dată
 Roată împrejur.
[.....]

Alei, Doamne, dă de fringe,
 Fringe-i de la briu.
 Că noi plugurile-om strînge
 Și-om mai semăna prin sînge
 Ghindă-n loc de griu.

FLUTURE

Fluture, fluture, fluture,
 Aripa vîntul și-o scuture,
 Craiule tînăr al florilor,
 Crainic al zorilor.

5 Dau pentru clipa-ți ușarnică
 Toată viața mea harnică;
 Dau pentru leagănul vîntului
 Tronul pămîntului.

10 Du-mă prin lunci, unde soarele,
 Bînd dimineața izvoarele,
 Merge nuntaș, iar tu ginere
 Florilor tinere.

15 Doi spînzurați ce prind fetele¹,
 Unul furîndu-le betele,
 Altul, mai sprintar, vederile,
 Dorul și vrerile.

20 Mușce-te-ar dragostea, fluture,
 Friguri de dor să te scuture;
 Plînge-te-ar roua cu zorile;
 Ride-te-ar florile.

LA UN MODEL

Plîngi, fecioară, mina albă,
Delicata, blînda mînă,
Ce din marmoră scotea
Gîtul tău încins în salbă,
5 Umerii frumoși de zină,
Fruntea-n raze, ca o stea.

Dacă azi îi cîntă psaltii
Iertăciunea de păcate,
Nu zîmbi de glasul lor:
10 Cum ești tu au fost și alții,
Foaie verde, foi uscate,
Drumul lor, al tuturilor.

Timpul va scăpa-n tăcere
Lutul grațiilor tale,
15 După vechiul nostru rost,
Și-ntr-o zi și tu vei cere
Chiparoșilor din vale
Locul tău de adăpost.

Și va rămînea din goana
Turburatei tale viețe,
Amintind visul trecut,
O marmoree icoană,
Palpitînd de frumusețe,
Dar al minei ce-a căzut.

BUZESCU

„Buzescule, scoal din bătrîni,
Că te-a ajuns amurgul,
Ia paloşul din nou în mîni
Şi strînge-n pulpe murgul.

5 Că doar ai fost fecior de Ban
Şi pui de Basarabă¹,
Şi n-o să dormi sub pom la han
Cînd vremea e pe grabă.“

10 Şi numai iacă de sub pom
Un cap de cal de munte
Şi-apoi un ciot de cap de om
C-o rană drept în frunte.

15 „Buzescule, ți-ai părăsit
Şi paloşul şi durda,
Şi umpli lumea, necăjit,
Cu rana de la Turda².“

20 „Măria-ta, de mult ești mort.
Iar eu, coprins de jale,
Cernita inimă, o port
Prinos măriei-tale.

Atîta timp de vecinic somn,
Că parcă nici mai numeri

De cînd frumosul cap de domn
Ți l-au zburat din umeri.

25 Frumosul cap cu nări subțiri
Şi bolta frunții plină,
Catapeteasmă de gîndiri
Zidită din lumină.

30 Ți l-au zburat, măria-ta,
Că-i răpuseseși, cîinii,
Apropiind ce depărta
De țel, pe toți românii³.

35 Iar eu, acum, ce să mă fac,
Străin de tot ce este,
Un putrezit ciot de copac,
C-un nume de poveste?...“

40 „Ce să te faci?... Să-ntinerești
Şi să te-ntorci la oaste,
Să-ți simtă hoardele crăiești
Dejghinurile-n coaste.

Să fii voinic, ca să mai poți
Trăi precum ți-e scrisul,
Îmbărbătînd pe cei nepoți
Să-și îplinească visul.“

45 „Am înțeles, măria-ta,
Răspunse, tînăr, Banul,
Mă duc, pîn' nu s-o înnopta,
Să-mi caut buzduganul.“

TURTURICĂ

Vine soarele alene
Iar în calea lui, păgînul,
Frunzei tremură din gene,
Florilor deschide sinul;

5 Codrul — tainele și plînsul
În izvoare și le-ascunde,
Bucuros că pîn' la dînsul
Raza caldă va pătrunde;

10 Cîntă-n cuiburi păsărele
Ciripit de gușe plină,
Că s-a-ntors voios la ele
Dătătorul de lumină.

15 Turturică venetică,
Neam de fire gînditoare,
Bați din aripi singurică
Plopilor de la izvoare.

20 Totuși toate sunt schimbate,
S-a-ncălzit tot ce-a fost rece;
— Turturică, nu mai bate,
Dorul nostru nu ne trece.

FLORI DE PAȘTE

La Palermo

La Palermo, primăvara,
Trandafirii urcă scara.
Liliacul alb roșește
Cînd sărută
Dintr-o cută
Sinul ce-l adăpostește.

10 Prin grădini a prins o fee
Gardurile-n azalee,
Casele involburate
În ciorchine
De glycine
Pe balcoane aninate.

15 Dimineata ideală
Ride-n floarea de migdală,
Tinerețea stă în cale,
Întrupată
Într-o fată
Cu un coș de portocale.

20 Vin, Bălcescule, din somnul
Adormiților în Domnul,
Să vezi firea cum renaște:
Totul cere
Mîngiere
Pentru florile de Paște.

25 Unde ești, în care floare
 Clipa ta nemuritoare
 Și-a luat ființă nouă?
 Care plantă
 Elegantă
 30 Poartă sufletu-ți în rouă?

Căutînd urmele tale,
 M-am oprit la Monreale¹.
 De sub vechile morminte
 Se ridică
 35 Plin de frică
 Crinul, floarea cea cuminte.

ADIO, NAPOLI

Adio, Napoli, cetate
 De creaturi încîntătoare,
 Cu gene lungi, catifelate,
 Cu sufletele însetate
 5 De zgomot și de soare.

E scris să-ți închinăm și ție
 Acest netrebnic de cuvînt,
 Oraș de vis și nebunie
 Cum n-a fost și n-o să mai fie
 10 Un altul pe pămînt.

Încins cu viță drept cunună¹,
 Cu gînduri calde și senin,
 Închin amorului, la lună,
 Ca un păgîn din vremea bună,
 15 Paharul meu cu vin.

Adio dar, rămîi cu bine
 În visul tău de dimineață;
 Fii pururea făr' de suspine,
 Precum e drept și se cuvine
 20 Cui crede în viață.

CÎND LUNA BATE-N MARE

Cînd luna plină bate-n mare
Tresare tot sub geana serei,
Precum tresare
Un sîn sub calda sărutare
A primăverei.

S-aude glas dezmiardător
Cum picură din mandolină,
Cîntînd de dor,
La luminișul gînditor
Din luna plină.

He, tinere ce te jeleşti
Pe nestatornicele unde,
Te potriveşti
Necazului, — copil ce eşti,
Cînd n-ai de unde?...

Te uită sau te-nşală-o fată...
Ca ea, o mie.
Fii tînăr, — inimă curată,
Că asta-i doar adevărată
Filozofie.

LUCEAFĂR

„Luceafăr ce vii de departe
Şi vremuri străbaţi peste vremuri
Ca-n lumile noastre deşarte
Luminile blinde să-ţi tremuri,

Ce patimi te poartă pe cale,
Ce doruri te mină prin haos,
De nărui luminile tale
Pe lanuri de negru repaos?“

Aşa parcă zice poetul
Cînd noaptea priveşte la stele
Şi intră încetul cu-ncetul
În sufletul candid din ele.

„De viu, şi tot viu, şi tot scapăr.
Din razele mele curate,
Eu fug şi încerc să mă apăr
De groaza de singurătate.

Tu nu ştii ce crudă menire
E dată luminei supreme:
A merge pe nemărginire
În curgerea goală de vreme.

Pe cînd tu c-un deget în pagini
Stai pacinic la umbra pădurii
Și mintea ți-o porți în imagini
De zmei, de povești și lemurii,

25 Tu poți mîngîia din privire
Scîlîpirea luminelor mele,
Și cînd eu mă sting, — prin gîndire
Tu poți zămîsli alte stele.

30 Tu ai o putere în tine
Ce rumpe izvodul a toate,
La toți voitoare de bine
Și dulce cît nu se mai poate.

35 Deci lasă-ți deprinsul de-a geme
Și dorul de bolta cerească,
Că nu e iertat să blesteme
Acelor ce pot să iubească."

SOSESC

Sosesc cocoarele, sosesc,
De după deal de țintirim,
Iar anii trec, copiii cresc,
Se schimbă tot ce-i omenesc
5 Și noi îmbătrînim.

Mi-aduc aminte ca acum
Cînd alergam cu capul gol
Prin prăfăria de pe drum
10 Și cînd ardeam cărțile scrum
Și școalei dam ocol.

Și mai tîrziu, cînd am plecat,
Ce veselie în trăsura!...
Cum nici n-am plîns, nici m-am mirat,
15 Pe cînd plîngea un biet argat
C-un deget dus la gură.

Și vreme lungă mai tîrziu,
Cînd m-am întors cu dor de bine,
Nehotărit, fără să știu
20 Ce pot să fac și ce-am să fiu
În lupta mea cu mine.

25

Și-n fine astăzi, cînd gîndesc
La ce ne este dat să fim,
Cum anii trec, copiii cresc,
Bătrînii cum se odihnesc
În deal la țintirim,

30

Mă simt nepriceput și mic
În gloata de zădărnicii,
Și nu mai pot zice nimic,
Ci numai ochii îi ridic
Și caut spre copii.

Tivoli, 1898, iulie

LA MORMÎNTUL LUI SHELLEY

Pe Tibrul ce curge cu turbure spume,
În pacea deplină a Romei antice,
Sub myrtul balsamic și iedera verde,
Mormîntul se pierde,
5 Iar glasul dintr-insul se pare că zice:
„Ce bine îmi este departe de lume!“

O, Shelley! Venit-am să-mi plec către tine
Genunchii și fruntea în pulberea verii;
Venit-am să caut în lumea-ți senină
10 Un vis de lumină,
Ce pașii să-mi poarte pe calea durerii
Spre ceea ce este de-a pururea bine.

Tu știi poate astăzi ce suntem și ce
Vom fi mai pe urmă, cînd nu vom mai fi;
15 De unde ne vine și cum de ne este
Duiosă poveste
Ce tremură-n simțul de-a fi și-a iubi,
Și cum de stinge aceea ce e.

Se zbuciumă lumea, se prinde și crește,
20 Un val după altul aleargă și geme:
Pe toți îi îmbie o dungă de soare
Ce naște și moare
În însăși făptura ce nu are vreme
Să prindă de veste că e și trăiește.

- 25 Viața? Nimicul văpsit lângă om,
O umbră ce-n fuga c-un nou o măhuri:
Tu singur ți-nchipui un chip despre tine,
Un rău și un bine.
Și nu ești, sărmane, decât cel de-alături,
30 Ești umbra ta însuși: nici cît un atom.
- O alcătuire a lumii acestii,
Atît de neroadă și-atîta de goală,
În care sminteala și fapta nebună
E legea comună,
35 Ar fi plămuirea clocită de boală
În creierul unei oribile bestii.
- Dar nu, căci există un Bine în sine!
Se pare că este ceva, ce, din vremuri,
Se luptă cu timpul, spre vremuri noi tînde
40 Și-n noi se aprinde,
Iar lumea divămpă*, și tu, Shelley, tremuri,
Arzi, mori de durerea de-a face mai bine.
- Da. Tu, Prometeu al acestui veac palid,
Lipsit de imagini și de idealuri,
45 În care copiii se nasc din greșală
Și mor de sminteală,
Întinsu-ți-ai brațul pe negrele valuri,
Chemînd nemiința, tu, geniul valid.
- Și astăzi, la umbra solemnei coline,
50 Te plîng chiparoșii ce leagănă vîntul
Și myrtul balsamic cu boabe de sînge,
Și Tibrul te plînge;
Iar eu adorîndu-ți acuma mormîntul,
Senin al meu suflet se-nalță spre tine.

Tivoli, 98

* „Vorba divămpa știi că însemnează un foc care izbucnește (divampare, ital.)“, explică D.Z. lui N. Pătrașcu în scr. din 27 dec./ 8 ian. 1898.

INVECTIVĂ

- Batjocorit-ați cît ați vrut
Un timp ce nu mai este,
Cînd viscolul de peste Prut
Sufla ca în poveste;
- 5 Cînd bocîncarii vistavoi,
Hălăduiți din pustă,
Soseau stăpînitori la noi
Cu cioara lor augustă;
- 10 Cînd grecul stupid și fodul
Mergea smerit să-nchine
La plăcintarii din Stambul
Și țara și pe sine.
- 15 Destul, cu minte de copii,
Ați ris într-o neștire
De patrioții morți de vii
Surghiun la minăstire;
- 20 De sufletele de eroi
Ce, pline de avînturi,
Erau în ei și nu-s în voi,
Bătuților de vînturi.
- Un Tudor v-ar fi scos din minți
Și v-ar fi fost spre fală

Vladimirese la Mehedinți
Și în București dîrdală;

25 Un Cîmpinean și un Goleș¹
Sunt buni de zeflemele
Și-n graiul vostru păsăresc
„Copii ai țării mele“.

30 La voi, un pamglicar e dat
Ca tip de bărbăție
Și-un calambur mai admirat
Decît o poezie.

35 De-aceea voi vă închinați
Sarcasmului și urei,
Cu sufletele de pirăți
Și gîndu-n cerul gurei.

40 Și v-ați ales drept ideal
Pe prostul-tombateră,
Pe care l-a icnit un val
În vremuri de holeră:

Spînatec, gras, soios, urit,
Ghebos cu fața scurtă,
Cu capul priponit în gît
Și gîtul într-o burtă;

45 Zidit din greu, bolohănos,
Și, cum îi zice presa,
Un chip menit să fie dos
Ce și-a greșit adresa;

50 Mîncău, vorbăreț, strîmb la gînd
Și scîlciat la cizme,
Și prost și cinic rînd pe rînd,
Dar prost cu aforisme,

55

Da, negreșit că ai să fii
Tu, Fătul din poveste
Al scumpei noastre Românie,
În vremuri ca aceste.

LUNĂ

Lună, lună gînditoare,
Înflorită ca o floare
Pe pustiul vîntului,
Paznică pămîntului,

5 Multe glasuri tremurără
Către fața ta cea clară,
Dar nici unul nu ți-a spus
Cît e dorul său de sus,

10 Cum ți-au spus fără cuvinte
Palpitările ei sfinte,
Cînd în brațele lui strînsă
Te-a privit privirea-i plînsă.

Și-a trecut și luna, casta,
Cum trec toate-n lumea asta.

O NOAPTE ÎN PĂDURE

Peste codri varsă luna
Clarul feței visătoare,
Luminînd ca-ntotdeauna
Taina apei din izvoare.

5 Unda se oprește-n maluri
Și se umflă, se ridică,
Crește, geme, bate-n valuri
Și deodată se despică.

10 Se desface apa-n două,
Iese-o zîină din bolboacă
Cărei ramurile plouă
Sărutări de promoroacă.

15 Rîd stejarii, fioroșii,
Scot din flori miresme teii,
Ies din veacuri Făt-Frumoșii
Și din cremene ies zmeii.

20 Mura tremură pe viță,
Ard din aripi licuricii,
Vin smeriți către Domniță
Uriășii și piticii.

Sisăilă și Gînganul
 Vin călări pe riși de munte,
Caragață, căpitanul
 Pe-un haram cu corn în frunte

25 *Badea Vulpe* din Straoane¹
 Vine în olac cu coadă,
 Bate patru lighioane
 De gîndești că le deznoadă;

30 *Ursu*, vameș de priseacă,
 Ține hițele lui slabe:
 Scoate sabia din teacă
 Și salută-n două labe.

35 Vin cu toții, mic și mare,
 Și, purtînd la coifuri mină,
 Stau la front în nemișcare,
 Așteptînd să treacă zîna.

40 Zîna trece plutitoare
 În lumină albăstrie,
 Legănîndu-și pe izvoare
 Scurta ei călătorie.

*
 Și cum trece și se duce
 Ca o stea pe valea vremii,
 Ies voinicii la răscruce
 Din versetele poemii:

45 Făt-Frumos *Cercel-Pălincă*
 Sare jos dintr-o poveste,
 Bate malul din opincă
 Și se-nchină la neveste.

50 *Măriuța*, bibilica,
 Se spăsește de rușine:
 I-a-nlemnit gurița frica
 Și-a uitat să se închine;

Gînditoarea *dadă Uță*
 Stă c-o labă sub bărbie,
 55 Scrisă-n chip de pisicuță
 Gata de călugărie;

60 *Magdalena*, găinușa,
 Numa-n horbotă de pene,
 Își mlădie-n valuri gușa
 Tremurînd ușor din gene.

Doamna Clara lui kir Vulpe
 Din olacu-i vrea să sară...
 Ce picior! și ce mai pulpe!
 Ah! zglobie doamnă Clară!...

65 Dar deodată printre ranguri
 Șopăitul încetează;
 Toți ascultă: patru granguri
 Imnul zinei modulează.

70 După dinșii tot poporul
 Își înalță către zîna
 Rugăciunea sa și dorul
 Cum îi vine la-ndemină:

75 Ciripesc în somn copacii
 Visul lor de dimineață;
 Instrunează pitpalacii
 Cobzele de prin fineață;

80 Lîngă vrabia cochetă
 Stă mierloiul în picioare
 Îndrugîndu-i din flașnetă
 Dorul lui de zburătoare.

Pelicanii în jabouri,
 Barza-n „doamnă preoteasă”,
 Rîndunelele din nouri,
 Pitulicele din leasă;

85 Lume veche, lume nouă,
Totu-i viers, parfum și floare;
Dintr-o picură de rouă
Soarbe o privighetoare.

90 Pune-n scorburi vîntul strună
Doina-n ea să se alinte;
Cîntă tot, văzduhul sună
Hramul învierii sfinte.

95 Lună, tu, ce ieși din vremuri
Și plutești peste abisuri,
Cum de luminezi și tremuri
Fața gîndului de visuri?

100 Raza ta, lucind ușoară,
Pune-n mintea-mi fermecată
Amintiri de-odinioară,
Parc-am mai trăit odată.

Unde, cînd, sub ce domnie?
Pe ce văi de Himalaia?
Cine-o crede? cine-o știe
Decît fața ta, bălaia?

Tivoli, 1898, august

DOMNIȚA MEZINĂ

5 Venit-a un prinț de departe,
Cu carte regească la mînă,
Și vrea, cum e scris și în carte,
Să vază pe Doamna română.
Portarul din clopot grăiește
Și vin slujitorii la poartă:
„Ceas bun“ logofătul poștește
Și zice lui: „Doamna e moartă“.

10 „E moartă Domnița mezină!“
„Domnița e moartă!“ — „E moartă?!“
Și toți se privesc și se-nchină
Și coiful pe mînă își poartă.
15 Descalecă trupa-n tăcere;
Rămîn scudierii de pază;
Bertrando portarului cere
Pe Doamna română să vază.

20 Portarul pe arcuri apasă
Și umbra coboară în șanțuri:
Pe scripete puntea se lasă,
Scrișnind din oțelul din lanțuri.
Și trec cruciații pe punte,
Sunînd din mînere de săbii:
Cucori speriați fug la munte,
Pe vînt plutitoare corăbii.

25 Bertrando se urcă pe scară
 El singur, să vadă pe Doamnă.
 Rămîn cruciații afară
 Sub cerul albastru de toamnă.
 30 Un clopot vecernia sună,
 Ingenunche toți cavalerii;
 O blîndă lumină de lună
 Îngînă crepusculul serii.

Dar iată Bertrando că vine
 Pierdut în priviri gînditoare:
 35 El pare că poartă în sine
 Imagina morții fecioare.
 „Nimic ce mai e și viața!
 Nimic, domnii mei. — Vă salut.
 Naști seara și mori dimineața.
 40 Să mergem. — Un vis de-un minut.“

Tăcuți se pornesc cavalerii;
 Din nou cade puntea — să treacă;
 Țin caii de friu scudierii;
 Încalecă trupa și pleacă.
 45 De ropote tremură munții.
 Portarul plîngea și cu plînsul
 Stropind chioturile punții,
 „Venea împețit“, zise dînsul.

Roma, 1898

SUFLETUL

Îl impede murmură seara izvorul,
 Apa lui tremură curpeni de mure,
 Zînelor timide scaldă piciorul
 Noaptea-n pădure.

5 Fuge pe căile nestrăbătute,
 Cîntă prin peștere razelor gemii,
 Cîntă azurului, vailor mute,
 Doinile vremii.

10 Pare că lumile vrea să colinde:
 Trece pe măgură, urcă pe stîncă,
 Saltă, se zbuciumă, — pînă ce-l prinde
 Rîpa adîncă.

15 Apa lui împede cade-n vîltoare,
 Spumegă-n pulbere albe scînteie,
 Soarbe, desfășură raze de soare,
 În curcubeie.

20 Apoi pe plăcidul fund de țărînă
 Gîrla cea turbure mersul își scrie,
 Curge zăbavnică, mină și mină
 Spre vecinicie.

CĂ POATE-ATUNCI...

Răsare luna palidă pe dealuri;
Pe văi se lasă bruma argintie;
Erau atuncea alte idealuri
Ce niciodată n-au să mai revie.

5 O, tu, ce tremuri, apă curgătoare,
Pe prundul girlei din pustietate,
Întinde-ți brațul dorului ce moare
Și unda rece buzelor curate.

10 Și du-mă dus cît ține-n zări cîmpia:
Voiesc să dorm în brăzdile cu soare,
Pe unde cîntă vara ciocirlia
Și umblă tristă straja de cucoare.

15 Că poate-atunci, din fund de bărăganuri,
S-ajungă noaptea chiotele firii
Pe nesfîrșita curgere de lanuri,
În preajma sură a nemărginirii.

20 Atuncea eu lega-mă-voi în gînduri
Din nou, și-oi rupe vraja de morminte,
Spre-a mai gusta, în somn de patru scînduri,
Înduioșarea ținerii de minte.

DON JUAN

5 Din Veneția la Mestre¹
Bate luna în ferestre
Și se joacă pe lagună
Singurateca de lună,
Parcă Paul Veronese²
Ar fi prins să lumineze
Cadrul nopții, într-un fond
De păr blond.

10 Prinde-ncet înfiripare
Gondola din fund de zare;
Mișcă numai citeodată
Lopătarul din lopată,
Iar pe foșnetul de unde
15 Freamăt de suspin pătrunde,
Când își mîngîie Annina
Mandolina:

20 „Lunecuş brumat de rouă,
Către care lume nouă
Duce alba ta cărare
Peste margine de mare?
Ești tu puntea aruncată
Către vremi de altădată,
Sau ești drum spre o splendoare
Viitoare?

25 Doge tinăr, don Giovanni,
Scoală și străbate anii
De la Lépanto la mine,
Să vezi timpurile pline
30 De icoana ta fugară,
Către care palpitară
Sinurile iubitoare
De fecioare.

35 Tu ești, tu, și altul nu e
Punctul către care suie
Dorul nostru de mai bine
Treapta scrisă în suspine,
Și în tine se încheie
Idealul de femeie,
40 Tinăr zămislit de soare
Cu o floare."

PALINODIE

Cînd toate trec, cînd anii fug,
Cînd ce-am dori, nu se mai poate,
De ce ne chinuim pe rug,
Cătînd cuvîntul lor la toate?

5 Ce-a fost, s-a dus, — ce este, e
Și va mai fi ce se cuvine.
Nu te munci să știi de ce,
Căci nici nu poți, și nici nu-i bine.

10 Ursita noastră e să fim
Himera dorului de-a fi;
Că suntem, ne-o închipuim
Din darul de-a ne-nchipui.

15 Atinge-ți degetul de gură
Și suflă-n vînt o sărutare:
Atita e. Orce făptură,
O năzuință spre urmare.

UN CĂRTURAR

5 Un măgar
 Cărturar
 Fu adus cu greutate
 De prin țări civilizate
 Și ales
 De congres,
 Pentru marea lui cultură,
 Maestru de agricultură.

 10 Intr-o zi
 Se trezi
 Baciul Stan din Faraoane
 Că-i vin patru lighioane
 Ce-l poftesc,
 Cum sosesc,
 15 Să le pună la-ndemână
 Condicele de la stână.

 Bietul Stan,
 Gogoman,
 20 Cum e omul făr' de carte,
 Îi luă mai la o parte
 Și gândi
 A-i cinsti
 După obiceiul sacru
 Cu un blid de lapte acru.

25 Ba le dete
 Brinză-n bete,
 Drob de sare
 De mincare
 Și trifoi
 30 De la oi,
 Doar o face vreo minune
 Să găsească toate bune
 Domnii din comisiune.

 Mai la urmă
 35 Își chemă întreaga turmă
 Și-ncercă să le prezinte
 Cîrdurile de mioare,
 Domnișoare
 40 Gospodine și cuminte;
 Apoi cîrdul de cîrlani,
 Dumnealor mai gogomani,
 Fiind sexul mai ingrât.

 Și cînd fu mai pe-nserat
 45 Iată că-ncepu să vină
 Și măgarul
 Cu samarul
 Și cu bita la ciochină.
 El, pristavul avuției,
 50 Trist, tăcut și gînditor
 Și spre culmea infamiei
 Priponit de un picior.

 Domnii din comisiune,
 Galbeni de emoțiune,
 Ridică botu-n vînt
 55 Și-ncepură să răgească
 Și să guîțe de ură
 Cînd văzură
 Răutatea omenească
 Cite face pe pămînt.

 60 Auzi colo nedreptate!
 Un confrate,

65 Om cu-atita protimie,
 Doctor in agronomie
 Si in contabilitate,
 Un măgar ca dumnealor,
 Ajuns risul tutulor!...

70 Apoi se îmbrăţişară
 Bot la bot şi bot la coadă,
 Hotărînd că „asta-i ţară
 Prea neroadă
 Pentru tinerii cu carte“.

75 Şi luînd pe Stan deoparte:
 „Bine, bre, grăiră unii,
 Astfel ştiţi tunde cirilanii,
 Voi, mocanii,
 Parcă i-au muşcat tăunii?
 Unde-ţi e gospodăria,
 Parcurile şi moşia,
 Sticlele sterilizate,
 80 Fabrica de derivate:
 De brînză,
 De pînză
 Şi stofe de straie
 De lînă ţigaie;
 85 De unt şi de ouă
 Cu apă din două;
 De piei tăbăcite;
 De coarne de vite;
 De oase
 90 Poroase,
 Menite să fie
 O sută şi-o mie
 De lucruri frumoase:
 Mînere de briciuri
 Şi coade de biciuri,
 95 Bastoane sculptate
 Şi nasturi de haine
 Şi nenumărate
 Articole faine?“

100 Bietul Stan, incremenit,
 Zise celor lighioane:
 „Apoi, să iertaţi, cucoane,
 Pe la noi
 Unt de oi
 105 De cînd sunt n-am pomenit;
 Straiele şi sforile
 Ni le ţes nurorile,
 Iar din cornul păcătos
 Ce să faci? că osu-i os.“

110 La aşa cuvinte grele
 Unul dintre comisari
 Ridică botul la stele
 Şi răgi către mągari:

115 „Să ne dea registrul-casă
 Să vedem cît cheltuieşte
 Cu impozite şi masă
 Şi cît economiseşte“.

120 Cînd mai auzi şi asta,
 Baciul îşi chemă nevasta
 Şi-amîndoi se chibzuiră,
 Se chitiră
 Pînă ce o-nnemeriră.

125 Apoi Stan ieşi din tîrlă
 C-un gătej, adus de gîrlă,
 Scrijilit şi fără' de coaje.

„Stane, astea sunt răboaje!“
 „Păi că chiar aşa, cucoane“,
 Zise Stan ieşit din toane.
 Atunci domnul cel mai mare,

130 Amărit şi dezgustat
 De atîta nepăsare,
 Zise baciului, curat:
 „Bine, Stane, dacă eşti
 Fără rost de-nvăţătură,

135

Cum de nu te chibzuiești

Că la tine-n bătaură

Ai un om de viitor,

Eminent agricultor,

Pomolog și astronom,

140

Poate că unicul om

Cu neprețuitul dar

De-a fi și veterinar...

Fără să-ți mai dau rezoane

Că mai e și moldovean."

145

„Păi vezi, asta-i rău, cucoane,

Că-i măgarul pămintean."

PE MAREA NEAGRĂ

PE MALUL MĂRII

Pe malul mării, — călătorul
S-a liniștit.
Povara vieții lui e dorul
De-a mai iubi cum a iubit.

5 De-atita vreme pribegeste,
Fugind de dor,
Și-n loc să scadă, dorul crește,
Sălbatec și poruncitor.

10 Dar marea mîngie nisipul
Atît de lin,
Încît în ea își vede chipul
Întinerit și mai senin;

15 Sau vede ce apropiere
De val la val
Gonește zîmbet și durere
După același ideal.

20 Cînd marea furios se zbate
Lovind în stînci,
Din valul rupt, cade pe spate
Dorința poftelor adînci.

Și cînd se-nalță, ca nebună,
 Urlînd la cer,
E năzuința către lună,
Puterea vechiului mister.

25 Sau cînd se-ntinde sclipitoare
 Ca de smarald,
E pofta de-a trăi din soare
Și-a prinde sufletul lui cald.

30 Oceanul, soarele și luna
 Par a-i șopti
Că toate la un loc cer una:
Să reînceapă a iubi.

35 Ah, tu, eterna mea credință
 În viitor,
Te vei preface-n suferință
Sau într-un tînăr, nou amor?

Pe Marea Neagră

COPILA DIN CODRU

5 Din codrul des, a răsărit
Copila lui cea mai nebună.
E brună ca un asfințit,
În ochi cu suflet ispitit
Și-n păr cu scînteiri de lună.

10 De unde e? Cum de-a venit
Din vis, — în lumea asta vie?
Din ce necunoscut zenit
Lumina s-a ademenit
Și s-a infiripat să fie?

15 E-atît de tînără și nouă
Și fragedă și străvezie,
Că parc-ar fi un strop de rouă
Sau ritmul dintr-o poezie.

20 Cînd umblă, — vîntul se desfată
Că poartă-n el așa făptură,
Iar ramurile din pădure
S-au aplecat și stau s-o fure,
Ca, pururea, o altă fată
Să nu mai aibă așa gură.

De zeci și zeci de mii de ani,
De prin ținuturi de titani,

25 Se lasă spre contemporani
Dorința timpului, de-a fi
Oprit o clipă, și-a iubi.
Și-atunci se-ncheagă din neant,
Din dungile de amarant
Și irisul din curcubeu¹,
30 Cite-o femeie, sau o floare,
Un geniu tânăr, sau un zmeu,
Ce-abia s-a-nfăptuit, și moare.

Că nu e dat pământului
Să lege coama vântului
Și nici frumosul lui să fie
35 Întruchipat pe vecinicie
În ochii umezi de amor
Ai unui tânăr muritor.
De aceea, tremur c-ai venit
Și-ai turburat odihna mea
40 Ce liniștită apunea
Spre haosul nemărginit.

Și, totuși, cît mă simt de viu
Din ziua cînd ai apărut.
Trăiesc prin ochi, și nu mai scriu,
45 Ci numai stau și te privesc
Și caut să-mi reamintesc
Cu cine semeni din trecut.

Pe Marea Neagră

ATUNCI ?...

Pe locul unde te-am iubit,
Senina mea frumoasă floare,
Din malul rupt, a răsărit
Izvor de apă curgătoare.

5 Că firea s-a cutremurat
Și raiul lumii s-a deschis
La înfocatul sărutat
Ce te-a dezmeticit din vis.

10 Și repezindu-se de sus,
S-a aruncat voinic în mare,
Și-a curs într-însa, s-a tot dus,
Izvorul dintr-o sărutare.

15 Îl urmărești ca pe o vină
Ce delicată serpuiește
Sub pielea de la o mină
A unei fete ce gîndește.

20 Ieșit cum e dintr-un vulcan
Al patimelor omenești,
E plin de duh și șarlatan
Cînd scaldă trupuri femeiești.

Le ia și le sărută gura
Cu mii de vălurele crețe,
Pin' le topește în căldura
Din omeneasca tinerețe.

25 Și parcă știu și zmei și zîne,
Tritoni și nimfele haihui¹,
Că ce e azi, nu va fi mine,
Și toți se scaldă-n apa lui.

30 Amorul meu te-a deșteptat,
Te-a încălzit și te-a ales.
Atuncea, de ce m-ai uitat?
Sau poate nu m-ai înțeles...

Odesa

UN TRANDAFIR S-A SCUTURAT

Un trandafir s-a scuturat
Cu suflet parfumat de floare,
Iar de pe ramuri a zburat
Glas tînăr de privighetoare.

5 Te-ai dus, și-atunci am priceput
Că tinerețea a trecut.

10 Cînd vestea a venit pe vînt,
În primăvara viitoare,
C-a înviat ca din pămînt
Și roză și privighetoare,

Te-am așteptat, — dar n-ai venit,
Nu, n-ai venit, n-ai mai venit.

Pe Marea Neagră

ÎN AMURG

5 Palidă și gînditoare
Luna iese din abisuri
Și-n amurgul de răcoare
Pune dor și varsă visuri.
Bolta cerului se umple
De o vraje de lumină
Ce dă lumii înțelesuri
Din durerea vespărină.

10 Unde ești și-n care vremuri
Ai apus pe-ntotdeauna,
Tu, ce-aveai asemănare
Cu durerea și cu luna?
Astrul sfintei nopți de vară
Iar revine printre vii,
15 Numai tu, nemîngiîto,
Pururea nu mai revii.

20 Curg pîraiele în cînturi,
În miresme cad petale,
Și suspină toată firea
După umbra gurei tale.

Că erai atît de nouă,
Zămislită într-o doară,
Încît nu poate natura
Să te-ncerce-a doua oară.

Odesa

ADIO

Adio, dulcea mea durere,
Ce-atît de mult m-ai chinuit.
Te las, că nu mai am putere
Să te urmez pîn' la sfîrșit.

5 Tu ești sfioasă și curată
Ca floarea albă de pe stînci,
Dar ai făptură vinovată,
Cu ochii negri și adînci,

10 Și nu-nțelege că eu sunt bietul
Nebun culegător de flori
Ce mă ridic încet cu-ncețul
Pînă la stîncile din nori.

15 Dar forma ta înșelătoare
Ia calea timpului apus,
Și cînd ajung pînă la floare,
Ea se ridică tot mai sus.

Pe Marea Neagră

UNEI COPILE LA SCHIT

5 Copilă fără de prihană,
Pornită spre călugărie,
Mai lasă cîntecul de strană
Și rostul de la liturghie,
Și vino seara în grădină
S-ascuți, în glas, privighetoarea
Și să-nțelege de ce suspină
Aleanul, apele și floarea.

10 O biată pasăre, trudită
De nebunia de a fi
Aleasă, și a fi iubită,
Și de-a alege și-a iubi,
Își umple inima de dorul
15 Strengarului soț călător
Și cîntă pentru tot amorul
Neînțeleș de alt amor.

20 Că soarta noastră una este:
Să vrem ce nu poate să fie,
Pe Făt-Frumosul din poveste
Și geniul din poezie,
Și truda noastră să ne lege
Tot mai adînc de vrerea firei,
De a iubi și-a nu-nțelege
Nespusa taină a iubirei.

25

De-aceea, lasă liturghia
 Și jalea, maicelor ce plîng,
 Și vin' de-ascultă poezia
 Privighetorilor din crîng,
 Ca să-nțelegi că legea sfîntă
 E-n glasul celor ce cîntă,
 Iar Domnul, harul său ceresc
 L-a dat acelor ce iubesc.

30

Iași

CALD E SOARELE

5

Cald e soarele cînd, tînăr,
 Lumile călăuzește,
 Dar mai cald e și mai tînăr
 Sufletul care iubește.
 Că, pe cînd, din mii de neamuri,
 Focul, soarele își ține,
 Sufletul își arde numai,
 Numai flacăra din sine.

10

Tristă-i luna, călătoare
 Pe întins fără ființă,
 Dar mai trist e bietul suflet
 Ostenit de suferință.
 Că doar ea, sub întrupare
 De „Crai-Nou“, se va renaște,
 Pe cînd omul aștepta-va
 Pururi ziua lui de Paște¹.

15

Pe Marea Neagră

MĂRGĂRINT

5 Mărgărint, mărgăritar,
Ce te scuturi în pahar,
Pe măsuta dragei mele,
Între lacrimi și inele,
Caută de-ntinerește,
Tremură și-nflorește,
Că poate mireasma ta
Sufletu-i va turbura,
10 Te-o privi și ți-o zîmbi,
Florile ți-o mirosi...

Dar atuncea, alb cum ești,
Vezi să nu îngălbenesci.

Pe Marea Neagră

S-A DUS

Cu cîtă durere iau pana să-ți scriu,
Da cele ce-n sufletu-mi port,
Cînd totul în mine e tînăr și viu
Și numai amorul e mort.

5 E mort făcătorul de dulce minuni,
Poetul cel tînăr pe veci,
Cu palida frunte sub rece cununi
Cu mînile albe și reci.

10 S-a dus, fără vină și fără noroc,
În lumea de unde-a purces,
Plutind peste margini de timp și de loc,
Dar singur și neînțeles.

Pe Marea Neagră

LUMINA SENINĂ

Lumina senină încet se coboară
Spre dulcele său asfințit,
Cînd umbra se-ntinde din oară în oară
Pe sufletul ce te-a iubit.

5 Te duci ca un cîntec ce-abia mai răsună
Sub bolta zidirii cerești,
Ca valul în jocul sclipirei de lună,
Ca dorurile omenеști.

10 Mă uit de pe culme pe trista cîmpie
Și sper să te văd că revii,
Dar nimeni nu vine, și zarea-i pustie
Și căile-s toate pustii.

Uitare, tu sfîntă suroră blajină
A oamenilor tuturor,
15 Coboară din umbre puterea-ți divină
Și pace dă inimei lor.

Iași

ÎN PARCUL DE LA GENZANO

Pe lacul de Nemi

S-au scuturat rozele toate
În rondul parcului ducal;
Pe lac stă nufărul în roate,
Iar lebedele dorm sub mal.

5 De pe aleile tăcute,
Diana vine gînditoare,
Privind cum razele de soare
Încearcă timid să-i sărute
Hlamida grea de pe picioare.

10 De ce n-ai fost pe-acele vremuri
Atît de dulce cum ești azi,
De te ascunzi cînd vii, și tremuri
În umbra splendorilor brazi,
15 Și cînd răspunzi iubirei mele
Nestăpînită și păgîină,
Cu ochii visători spre stele
Și muta strîngere de mîină.

20 Eu știu că nu ești vinovată
Și că te porți așa cum ești,
Cu neștiința ta de fată
Și truda firei femeiești,
În care tremură sfiala
Și poezia și păcatul

25 Și năzuința spre greșeala
 Intruchipată în săgeata
 Lui Cupido necununatul.

30 Le știu. Și, totuși, vreau să-ți spun
 Că sfînta Vinere — că-i sfîntă —
 Și alte sfînte se supun
 La glasul celorla ce cîntă,
 Și-ntinde brațe în neștire
 Către ștregarul fiu de zîă¹,
 Cerîndu-mi îputernicire
 De-a mai redeveni păgînă.

35 Că poezia cea mai plină
 E pururi numai în lumină,
 În gura ce-ți șoptește taina
 Copilului nemuritor,
 În brațul care-ți mișcă haina
 Și-ți prinde sinul binișor,
 40 Că o divină mingiere
 A tot ce-i violent și cere.

45 Te lasă, gînditoare, — lasă
 Pe curcubeul de mătase
 Ce lacul a răsfrint într-însul.
 Înoată molcom lingă mine
 În simfonia de suspine
 Ce portocalii îți îngîină
 De pare că-i îneacă plînsul.

50 Întinde-mi liniștit o mînă
 Și-atinge fundul cu piciorul.
 Vom merge amîndoi spre grotă
 De unde murmură izvorul
 Și-ți spune la ureche nota
 Divinei voluptăți, *amorul*.

55 Din grotă va ieși Sirena
 Și nimfe străvezii, în grup,
 Vor dezbrăca frumosu-ți trup,
 Iar Venus Anadiomena²,
 În numele lui Tata Joe,

60 Îți va semna un benghi în frunte
 Și alte două mai mărunte,
 Ca nimeni să nu aibă voie
 S-atingă cu mini omenеști
 Pecetiile lui domnești.

În parcul de la Sîtnca

MALVINA

*La un portret al lui Romney¹
(Lady Hamilton²)*

Ești naltă și subțire ca un crin,
Cu glasul mișcător ca un suspin,
Cu ochii de mireasă, visători,
Și gura ca potirul unei flori.

5 Din ce necunoscută lume vii
Cu gene rourate și tîrzii,
Cu mersul plin de farmecul încet
Al tinăr-visătorului poet?

10 Ești scrisă numa-n grații și păreri,
În ritm cu elegante mlădieri,
În primăvara florii de migdal
Și cadrul mișcător al unui val.

Cum poți să spui cu mîna ce întinzi,
Atîtea lucruri, mînei ce cuprinzi,
15 Și ce mister e-n toată firea ta
De nu te poate nimenea uita?

Iași

STROFE STINGHERE

Ciocîrlie cîntătoare
Ce te-nalți atît de sus,
Se usucă jos o floare
Că te-ai dus.

5 Rîndunică de pe sîrmă,
Dacă vrei să pleci din țară,
Ia speranța mea de cîrmă,
Și te-ntorci la primăvară.

*

10 Tu, care ești stăpînă
Și ții cerul în mînă,
Zi lunii să se culce
Ca să te pot visa:
E-atît, atît de dulce
Întruchiparea ta!...

*

15 Pasăre nemîngiată,
Părăsită și uitată,
Ce iubești acum tăcerea.
De-ai putea să știi cum este
Omeneasca mea poveste,
20 Ți-ai mai potoli durerea.

Adio, draga mea, adio.
 La cîntătorii despre zio
 Nu umblă nimenea pe stradă.
 Ești ostenită și ești pală,
 Cu ochiul lung ca o migdală
 Și sinul alb ca de zăpadă.

Ce-i drept, nu-i nimenea pe stradă,
 Dar zorile pot să te vadă.

LA ORȘOVA

- Dunăre bătrînă, spune, ce ascunde
 Trupul tău în unde,
 De te zbați în maluri, urlî de minie,
 Pînă ce Carpații piscurile-și pleacă,
 5 Apa ta să treacă,
 Gîlglînd în mersul ei de vijelie?
- Din adîncă umbră de pe malul verde
 Gîndul meu se pierde
 10 Peste nesfîrșirea căreia-i plutești,
 Peste timp de astăzi și de altădată,
 Cînd bătea curată
 Inima în pieptul lumii românești.
- Că de-au fost păcate, lipsă de credință,
 Păs și neputință,
 15 Lifte peste lifte, unguri și tătari,
 Au mai fost și oameni, fost-au pămîntenii,
 Domnii și moșnenii,
 Drept-coborîtorii din legionari.
- Și-a mai fost stăpinul stîncilor cărunte,
 20 Bourul de munte,
 Străjuindu-și singur codrul la pripoare,
 Decebal voinicul, fiu de fiu localnic,

Ridicîndu-și falnic
Fruntea către oastea lor năvălitoare.

- 25 Tu, ce pe sub malul negru de ruine
Te frămîntî în tine
Năbușind avîntul apei furioase,
Și prefaci în trîmbă lucie de brumă
Șipote de spumă,
30 Ca să legeni raza stelelor sfioase,

Tu mai speri că, poate, au să mai coboare
Lungile pripoare
Dacii cu Zamolxe și Boeribiste
Ca să ia virtute, bînd apă din tine,
35 Și să ți se-nchine,
Și să-și lumineze fețele lor triste.

Nu mai vin. Dar vremea, care schimbă toate,
Multe vrea și poate,
Multe le preface și le-ntinerește:
40 Pune vis în codri, umbră în poiene,
Doruri pe sub gene,
Viers și bucurie pune-n tot ce crește.

Salve, ție, apă binefăcătoare,
Ce te-nalți spre soare
45 Și te lași pe holde, rod și avuție!
Crească-ți flori pe maluri jururi-împrejururi,
Tînăro de-a pururi,
Tînăro, eterno, salve, salve ție!!

CINTEC

- Trece apa pe sub trestii
Și viața pe sub gînduri,
Depănînd firul povestii
Pînă-n scoc de patru scînduri.
- 5 Mierlă, pasere zbrehudă,
Cine-o să te mai dezvețe
De-a tot fluiera de ciudă
Călătoarei tinerețe?
- 10 Dragul meu, dragă să-ți fie
Vîrsta tinereții pline,
Că de-abia unul la mie
Știe să i se închine.
- 15 Zi, cobzar, mereu din strună
Pîn' s-o face dimineată,
C-am trăit pe vreme bună
Picul ăsta de viață.

LENA

Mustul spumegă-n ulcică,
Plin de duh, ca o făptură,
L-ar bea Lena, dar i-e frică
Că strengarul se ridică
5 Și-o mușcă de gură.

Bea-l cît fierbe, Leno, fată,
Că acuma-i el de dușcă,
De s-o-nțelepți vreodată,
Ai să vezi, poate, că-mbată,
10 Dar că nu mai mușcă.

Roma

UNEI COPILE

Copilă albă ca o floare,
Păzește-te să nu te fure
Suspînul apei la izvoare
Și glasul de privighetoare
5 Ce cîntă în pădure.

Păzește-te de luna plină,
Ce-n limpede miros de tei
Ademeneste prin grădină
Cu lunga ei privire lină
10 Și cu tăcerea ei.

Și fii aievea trăitoare
Cu gînd și înțeles de-acum.
Că doar suspînul de izvoare
Și glasul de privighetoare
15 Și luna — toate-s fum.

De materii,
Toate la un loc — le bate
Infinită vanitate
A părerii.

TIMPUL ZBOARĂ

5 Călător pe ideale,
Filfiri din oară-n oară,
Timpul zboară,
Iară luna peste vale
Varsă clarul feței sale
Și coboară...

10 Bate ornicul din roate:
Tu-ți închipui c-o să bată
Clipa dată;
Pe cînd el le bate toate,
Azi, sau ieri, sau mâni — sau poate,
Niciodată.

15 Tu, imensa vecinicie
O împarți în părticele,
Și din ele
Bați o mie și o mie.
Tu ești vremea. Cine știe
Ce-i prin stele!

20 Ceruri și eternitate,
Sori, planete și puzderii

PRIMĂVARĂ

Bine-ai venit din nou la noi,
Surată primăvară,
Să mai răsune prin zăvoi
Teleanca turmelor de oi
5 Și cucul, pierde-vară.

Bine-ai venit cu părul prins
În mărgăritărele,
Cu trupul pe sub sin încins
10 În volburate într-adins
 Rochiți de rindunele.

Mireasă-n carul tău de flori,
Cu fluturi prin bulendre,
Aduci taraf de cîntători,
15 Vioarele-n privighetori
 Iar cobza-n măcălendre.

Dai lumii sufletul senin
 Și dor de poezie,
Dai chef de joc și de pelin
20 Și, poate, un pahar cu vin
 Nuntașului ce scrie.

Roma

FUGE

Viața fuge... Fruntea se înclină
În fața vremii pururi curgătoare.
Din tot ce e, ce-i astăzi, mine moare:
5 Și eu cel trist și steaua cea senină.

Iar tu ce ai un suflet ca de floare
Și ochi albaștri, umezi de lumină,
Tu porți în gînd iluzia divină
10 A dragostei, și-ți pari nemuritoare.

Părere. Fuge tot ce vrea să fie.
15 Coboară lung amurgul trist al serei
 Pe clipa de duioasă poezie

Ce-o lasă-n suflet farmecul durerii.
În ochii noștri vîntul ce adie
A-nchis pe veci icoana primăverii.

CRINUL

Din vremuri de demult purces,
S-a-nfiripat regescul crin
Și-a răsărit neînțeleș
Pe-o stîncă de pe Palatin.

5 Străinii trec pe lîngă el
Și, în mirarea lor adîncă,
Se-ntreabă toți în fel de fel,
Cum de-a crescut un crin pe-o stîncă?

10 Saxoni roșcați, și gali, și huni,
Neguțători de peste mări,
Și barzi, și critici, și tăuni,
Se rătăcesc în întrebări.

15 Iar el se leagănă în vînt
Pe piatra clasicului deal,
Cu rădăcinile-n pămînt
Și florile în ideal.

Roma

MIRIȚĂ

POEM EROIC

Cetit în ședința Academiei Române din 7 mai 1910.
Publicat pentru prima oară în *Analele Academiei*.

Partea întâia

OLTUL

I

SOLIA

5 Se ridică luna plină,
Doamna timpului senin,
Și îmbracă în lumină,
Turnurile ce se-nchină
Banului de Severin.

10 Umbrele ce curg la vale
Umplu noaptea de vedenii;
Sună clopotul agale;
Se opresc smeriți în cale
Credincioșii de la denii.

15 Prin balcoanele de scînduri
Văd privirile creștine
Cum se mișcă rînduri-rînduri
Umbra domnului pe gînduri,
Ce se dispută cu sine.

20 Că din țara ungurească
Craiul nemeșilor scrie
Pergamenă lătinească,
Către fața lui domnească,
Și-i trimete o solie.

25 „Noi îți cerem, Doamne, ție,
Pentru fiul Nostru, Noi,
Pe Marghita de soție;
De ne-o dai, pace să fie,
Iar de nu ne-o dai, — război“.

30 Nu și-ar da domnul copila
Pentru lumea asta toată,
Celor ce i-o cer cu sila,
Dacă nu i-ar fi de mila
Bietului popor de gloată.

35 Că de-atîta zbuciumare
De cînd umblă și se bate,
A ajuns de nu mai are
Nici măcar un pumn de sare
Or un biet suman în spate.

II DOMNIȚA

40 Diminețele de priar
Scaldă raza lor de aur
În răsufletul zăpezii
Ce-a rămas tîrziu din faur,
Și deșteaptă rostul lumii,
Aromitul lung din fire,
Aișorul din pădure
Și scînteia din iubire.

45 A venit acum din soare
Andilandi catariga
Și-a cîntat din ciup de aur,
Însoțind pe cucul-riga,
Și-a-nviat pădurea toată,
Parcă paserea măiastră
50 S-ar fi dus să bată-n geamuri
Mugurilor la fereastră.

55 Salve, pasere eternă,
Ce-ai purces cîntînd din soare
Și-ai venit să bați din aripi,
Ogurlie, pe ogoare!
Prinde-ți zborul sus pe ramuri,
C-au să treacă de la vale
Călăreții cu alaiul
Banului, măriei-sale.

60 Își trimete domnul fiica
Către deal la mănăstire,
Cu sînduc plin de odăjdii,
Cu făclii și cu prostire,
65 S-o aștearnă sub icoana
Preacuratei din Ohrida¹
Și să dea-n genunchi la Sfînta
Să le mintuie obida.

70 Iată-i, patru cite patru,
Mișcători pe pas de seară:
Scudierii în urșinic
Duc făcliile de ceară,
Cavalerii, plini de grije,
Duc sînducul de-a călare
75 Și de strajă fac Domniței,
Trup și suflet, fiecare.

Ea, în lectică de aur,
Legănat își merge mersul
În cîntările de pasări
Ce îi gungură cu viersul.
80 Cu dulama peste umeri,
Rozmarinul sub picioare,
Nu se lămurește bine
De-i femeie, or e floare.

85 Vine stărița la poartă,
Sub cloponiți, s-o primească
În cîntări, cum scrie-n slovă
Legea lor călugărească,

90

Și se văd pierind sub bolta
Turnului care se scurmă
Iarăși patru cite patru
Cavalerii cei din urmă.

III

TRIMISE DOMNUL

95

Trimise domnul lume
Să răscolească totul,
Stafete, cai în spume,
Să-i caute nepotul.

100

Și iată-l în acele
Frământături cum geme:
„Miriță, vremuri grele
Trăim d-un cîrd de vreme.

105

Din țara ungurească
Trimite craiul știre
Pe boabă lătinească
Cu miez de înrudire.

Ne cere mina craiul
Domniței noastre scumpe,
Ni s-amărăște traiul
Și visul ni se rumpe;

110

Dar ce putem Noi face
Cînd astfel Preacurata:
Să ai război or pace,
De-ți dai or nu-ți dai fata.

115

Plugarul nu mai poate
De-atîtea angarale...
Ce zici?
Supunem toate
Înțelepciunii tale.“

IV
PLOUĂ

120

Miriță se uită la dînsul adînc
Și fulgere trec între unchi și nepot:
„O, Doamne, să iau pe Marghita-n obline
Și Oltul să-l trecem la unguri înot“.

125

A zis. Și alaiul pornește la drum.
Covoare și straie și flori de Bizanț,
În curgerea vremii se duc ca un fum,
Iar oastea se ține în urma lor lanț.

Și plouă. Se pare că norii se rup
Și cerul apleacă uscatul în mări.
Vin girlele toate grămadă pe-un trup
Și-i apă și apă pe margini de zări.

V
OLTUL

130

Vine Oltul, vine mare,
Ia cohalmuri pe spinare,
Și cirezile din prunduri,
Bolovanii de prin funduri,
Rupe scocul morilor,
Vadul trecătorilor,
Fură lunca florilor,
Iarba cositorilor,

135

Și mîlind,
Și ocolind,
Taie drumul oștilor,
Nemeșilor, proștilor.

140

145

Iar Miriță, de-a călare,
Numără numărătoare
Cum stau miile de corturi,
Oști în fel de fel de porturi,
Tuiuri sus de la pămînt,
Flamuri mișcătoare-n vînt,
Herghelii pascute-n plai

150 Mincătorilor de cai,
 Și stringind
 Minia-n gînd
 Se încrede valului,
 Și dă pulpe calului.

155 Fata-n cugetul ei drept,
 I se strînge strîns la piept,
 Și i-e cald și-atît de bine,
 Că din flacăra din sine
 Ar aprinde c-un cuvînt,
 Soare unui alt pămînt,
 160 Unde n-ar mai fi nici nori,
 Nici oștiri, nici peșitori,
 Ci veri buni
 Să-i încununi
 Cu mirese verișoare,
 Floarea-soarelui în floare.

165 „Vere, verișorul meu,
 A ieșit un curcubeu,
 Degetul lui Dumnezeu,
 Să-ți întoarne drumul greu.
 170 Nu mă duce să mă-nchini
 Papistașilor străini,
 Că-s fecioară de creștini,
 Mugure de Mărăcini²,
 Și mi-ai dat
 Și mi-ai jurat
 175 Și din ochi și din cuvînt
 Dragoste cu jurămint.“

180 „Vară, verișoara mea,
 A căzut demult o stea
 Într-o dungă de vâlcea
 Și-a crescut un crin din ea.
 Floarea dacă s-a uscat,
 Din pămînt s-a intrupat
 Un fecior de împărat
 Căruia s-au închinat

185 Zorile,
 Surorile,
 Iar din lumile de jos
 Tot ce-i tînăr și frumos.“

190 „Vere, verișorul meu,
 Nu ești drept cu dreptul tău:
 Lasă friul șargului,
 Să ia drumul largului,
 Să ne ducă-n depărtări
 195 Peste nouă țări și mări,
 Unde cresc sulfinele
 Luminînd grădinele,
 Și-n covor
 De aișor,
 200 De pe ramuri, pe cărări,
 Nu cad flori, ci sărutări.

205 Apa duduie ca vîntul,
 Apa zguduie pămîntul,
 Apa li s' urcă-n rîu
 De la glezne pîn' la briu,
 Și, talaz peste talaz,
 De la briu pîn' la grumaz.
 Iar el sta înfipt în șea,
 Strîns la pieptu-i o ținea,
 210 Nu vedea,
 Nu auzea,
 Ci la măgură trăgea,
 Șargului se juruia:

215 „Ale, șargule fîrtate,
 Frate mie pe dreptate,
 Prinde-ți friul cum te prinde,
 Mușchii pieptului destinde,
 Fă-te plută plutitoare,
 Nările, răsufătoare,
 Solz de pește pe picioare,
 220 Și mă scoate frățioare,
 La prundiș,
 La luminiș,

Unde stau cu stelele
Mărgăritărelele."

225 Sargul mișcă de pe prund,
Sare și se dă afund,
Apoi iese, hăt, spre larg,
Capul spumegînd de șarg:
230 Sforăie cu nara-n singe,
Valu-n pieptul lui se frînge,
Iar el bate din picioare
Vîrtecușul din vîltoare,
Și plutînd
Și sforăind,
235 Urcă sperios pe mal
Năzdrăvanul șarg de cal.

Nemeșii aleargă sprinteni,
Bat din mîini și bat din pinteni,
240 Strigă-n dimbul dealului,
Rîd de dragul calului,
Și-i aruncă peste șale
Rantiele lor ducale,
Chingi cu stema în pafale
245 Grajdului măriei-sale
Și burghiu
Agabaniu
Și învîrte pe țîrloaie,
Ca să-l apere de ploaie.

VI

CÎND FALDURI DE AUR...

250 Voinicul își simte grumazul, în singe,
Ca-n cerc încheștat:
Cu brațe de gheață copila îl strînge,
Iar ochiul ei tînăr, ce-acum nu mai plînge,
Ca-n plumb e turnat.

255 S-adună oștenii și-n brațe ridică
Frumosul ei trup,
Cînd falduri de aur din creștet îi pică,

Și prinse-n inele de za de lorică
În bucle se rup.

260 „E moartă!” s-aude prin tabără glasul,
„Domnița s-a dus!...”
Și șmotrul din flancuri își măsură pasul,
Tot zgomotul cade. Se pare că-i ceasul
Oprit în apus.

VII

MARGHITA

265 Întinse-s pe masa din cortul regesc
Hlamide cu steme ducale;
Făclii pe la colțuri din flăcări clipesc;
Tămliă dă miros de jale.

270 Mai alb decît luna de mai apunînd,
Stă trupul fecioarei, în somnul
Eternelor umbre, iar sufletul blind
L-au dus heruvimii la Domnul.

275 Pe recile tîmple, sub părul bălai,
Mai tremură parcă-o lumină:
Fiorul iubirii din luna lui mai
A frîntului crin pe tulpină.

Pe haina lipită de sînul ei drept
O cruce atîrnă, și cere
A minilor rugă, ce-s strîns pe piept
De suflet smerit de durere.

280 Și pun cavalerii genunchiu-n pămînt,
Țin coiful în mina lor stîngă,
Se roagă cu gîndul, dar fără cuvînt,
Căci teamă le e să nu plîngă:

285 „S-a dus!... Călătoare și fără de rost,
Viața ne lasă și piere...

O lume de visuri cătînd adăpost
La țărîm adumbrit de durere.

290 Lumină, ce noaptea s-aprinde pe cer
Rotindu-se lung împrejururi,
Amor, sau părere, sau rază, — mister,
Mister pentru noi, pe de-a pururi.

295 Întoarnă-te iarăși în forme de flori,
În farmecul gemelor stinse,
Și lasă pămîntul sub pete de nori,
Sub umbre de aripi întinse.

O pasăre neagră plutește pe noi
Și noaptea ne ia de cu zio;
Întoarnă-te-n valea din lumea de-apoi,
Adio, copilă, adio!"

300 Se scoală cu toți, se pleacă pe rînd,
Și mîinile moartei sărută,
Se-nchină cu palma, zic „Amen“ în gînd
Și ceata se-mprăstie mută.

VIII PRINȚII

305 Rămași acumă față-n față,
În dreapta și în stînga moartei,
Ei se privesc și parcă-nvață
Întîiași dată voia soartei.

310 Vei fi orice: și domn și mire,
Sau rob, ohavnic a robii,
Nu ești stăpîn pe fericire
Atîta-il... Și nu poți iubi.

315 Tot ce e tînăr, e acum,
Cînd nu-nțelege pentru ce,
Căci tot ce-i flacără, e fum,
Și tot ce este, nu mai e.

Și ce-i frumos e împletit
Din zîmbet și din întristare,
Din truda d-a fi zămislit
Din lacrimi, mîrgăritare.

320 Și ce e drept, nu poate fi,
Că nu e rău și nu e bine,
Ci numai om putînd gîndi
Și-nchipuirea lui de sine.

IX

325 Semeți, cu inimi învrăjbite,
Ei se privesc și se măsoară,
Ca două acvile cumplete
Ce vor să-nvingă sau să moară:

330 — „Eu știu că țara voastră e,
E cît o lingură de tină,
Pe care nu-nțeleg de ce,
De ce n-aș prinde-o la ciochină;
Și-apoi în pusta mea s-o-ngrop
Și s-o bătătoresc cu carul,
Iar dac-ar rămînea vrun hop,
Un hop, să-l sar cu armăsarul“.

335 — „Tu știi ce e și ce-ar mai fi
Cînd n-ar fi toate cum sunt azi,
Dar ține-ți calul, nu sări,
Că-i locul larg, și poți să cazi.

340 Fii mai cuminte, c-ai să fii
Stăpînitor pe-atîți păgîni,
Și stăpîniții de copii
Aleargă după alți stăpîni.“

345 — „Eu sunt maghiar, iar tatăl meu
E Árpád³, cel fără prihană.“
— „Iar eu sunt eu, un pui de zmeu
Hrănit de-o acvilă romană.“

350

— „Aici, eu am venit întâi
 Și pentru doi, Carpații-s mici;“
 — „Eu nu știu ce-au făcut ai tăi:
 Eu n-am venit, că sunt de-aici.

355

Eu sunt de-aici, cum sunt copacii
 Și muntele și bolovanii,
 Și de-am rămas una cu dacii
 Și una, apoi, cu romanii,
 E că mi-au înțeles aleanul
 Și gândul ce muncesc, voinicul,
 Că eu, aici, sunt pământeanul,
 Iar tu, maghiar, ești veneticul!“

360

Și prinși acum de toată ura
 Ce din părinți le umple gândul,
 Își caută căutătura
 Și sabia, să-i treacă rîndul.

Partea doua

LUPTA

X

TABĂRA MAGHIARĂ

365

Din funduri de văi s-aud ca prin gînd
 Telenci de la cai, și goarne, și ropot;
 Boari furioși și bivoli trăgînd,
 Și vuiet de mori, și sunet de clopot.

370

Pe turnuri de lemn, mașini de război
 Se clatină-n vînt, de urlă mulțimea.
 Se-nșiră la drum tinjale de boi,
 Și trage la jug, cu ei, pedestriimea.

375

Și uliți întregi de corturi de piei
 Se pierd în afund, prin fum și prin sulți.
 Boemi mercenari frig turme de miei,
 Iar conți bavarezi se taie pe ulți.

380

Că tînărul prinț, Arrun Balthazar,
 Din neam de Conrad⁴ și sînge de rege,
 O duce-n orgii și joacă la zar
 Castel, și femei, și țară, și Lege.

385

Secuiei, trudiți de contele lor,
 Gomir Zuboslau, hingherul năpraznic,
 Sosesc din păduri, setoși de omor,
 Și trag prin cuțit toți cîinii la praznic.

Furtuna s-a dus. Pe-o gură de vad,
 Stau ungurii uzi, și beau, și înjură.

Noroiu-i la briu, și vitele cad,
Iar ei ies pe cai, la cîmp, de se-ncură.

XI

390 Cei doi baroni, turnați în fier,
Pe cai prinși cu arcanul,
Sudalmagii pînă la cer,
Se bat cu buzduganul,

395 C-au degerat sub un balcon,
De unde-o castelană
Zvîrlise unui alt baron
O floare de sub blană.

400 Doi matematici din Veszprim⁵
Își taie beregata,
Că nu răsare-un *Alfa prim*⁶
Cînd i se scrie data.

400 Și cronicari rogeriani
Se luptă latinește,
Rogerius cu doi curcani
Și Kikellő c-un pește⁷.

405 Iar filozofi și literați
Produc literatură,
Cercetători și inspirați
De sfînta băutură.

410 Că doar e veacul umanist
Al odelor pe buză,
Cînd tot maghiarul e artist
Și toată plosca, muză.

XII

415 Venea placid Oltul, tăcut și domol,
Bătrînul habotnic de neamuri,
Dînd sălciei barbă, și luncii nămol,
Și codrului galbene ramuri.

Sclipeau zorii zilei, prin aerul șters,
În geme și aur de straie,
Cînd frontul oștirii sta gata de mers,
Sta gata în rînd de bătaie.

20 Losonczy, străbunul vestitului ban
Și comite al Temișanei⁸,
Aduce arcașii ce Sfîntul Ștefan
Lăsase de pază coroanei.

425 Japlani prinși din pustă cu haite de zbiri,
Cu fier infierați pe spinare,
S-așează în fruntea întregii oștiri,
Mai nați decît cei de-a călare.

430 Și Kemeny urlă, înfipt într-o șea
Cu scări și pulpane de aur,
Sub za de aramă și suliță grea,
Și coif peste vîrf cu balaur.

435 Vin toți strănepoții de bani ungurești,
Pe-o rină călări, ca la șmotru,
Și Luca și Oslu, și pajii regești,
Rămași cu castele pe Lotru⁹.

Adîncă pe rînduri și slută la chip,
Grăbit călărimea s-așterne
Pe drumul de urme rămas pe nisip
Al corbilor groaznicei ierne.

440 În goana lor, caii s-avîntă ca-n zbor,
Cu nări înroșite de sînge,
Și tremură mușchii pe coapsele lor,
Piciorul subțire se frînge.

445 Un urlet răsună. Se văd de pe mal
Venind pe nisipul de aur
Magnatii, în frunte cu prințul regal,
Călare pe calul său graur.

XIII
TABĂRA ROMÂNĂ

- Peste lunca ce se-ntinde poștelor numărătoare,
Se mlădie de pe vînt
450 Fum subțire ce se pierde în sclipirile de soare,
Iar din cătina în floare
Se înalță către Domnul gemete de la pămînt.
- Stă românul și-mpletește smîrcurilor iezătură,
Iar sub hornul din bordei
455 Își aprinde foc de vreascuri, sub un ciot de uscătură,
Ca să-și fiarbă udătură,
Și să-și arză la săcure coadă dintr-un retevei,
- Că de cînd se bate vecinic, a rămas fără moșie,
Fără vite și nutreț,
460 I s-a rupt coada săcurii, ghioaga de la herghelie
Și-a-nvățat, bietul, să scrie,
Pe răboj, ce-i dărește judele de la Județ¹⁰.
- Dar și-i place să se bată!... Cînd dă ghioaga de-o armură
Or de-un coif cu zurgălăi,
465 Zboară țestelor de dușman creierii pe bătătură,
Iar cu dinții lor din gură,
Ca pe boabe de fasole, joacă la țîntar flăcăi.
- Stau județii pe la vaduri și s-ațin să nu le treacă
Ungurii, călări pe boi;
470 Tihomir, Șerban și Neagu, unul vine, altul pleacă,
Și cu paloșul în teacă
Merg să ia porunci la cneazul, nemblînzitul Litovoi.
- Peste măgură, la vale, stau la pîndă, prin răchite,
Vlășie și Bratomir;
475 Negruță din Kralieva, pețitor doamnei Marghite,
Lăcrămile își inghite
Și așteaptă-n nerăbdare să dea sasului la mir.

- Doi boieri muiți în zale și cu paloșul de criță,
Murgu și cu Baldovin,
480 Se coboară fiecare din așa de veche viță,
Încît Murgu este spiță
Dintr-un zmeu văzut în soare, cînd *amurgul* e senin.
- Și se cred Baldovineștii c-au păzit odinioară
Umbra Sfîntului Mormînt,
485 Iar boieri ca Murguleștii, ce se țin că se coboară
Dintr-o pajură de cioară,
Pentru dinșii, Baldovinii,—sunt chineji, fără cuvînt¹¹.
- Dar așa cum sunt cu toții, toți își blestemă ursita
Că s-a dus Domnița lor,
490 Că de cînd s-a dus copila, fiecare prăpădit-a,
Cu Marghita-Mărgărita,
Zina vremii lui mai bune, Doamna lor a tuturor.
- În zadar încearcă Domnul să-i întoarne pe la vetre;
Ei sunt liberi cneji de plai¹²...
495 Și vorbesc unii cu alții: „O să-i prindem, măi cumetre,
Și-o să le umplem cu pietre
Țeasta capului pocită, mincătorilor de cai“.

XIV
LUPTA

- Cum se repede de la munte
Și rupe apa stăvilarul,
500 Ducînd în trunchiuri sfărîmate
Podoaba codrului, stejarul,
Așa s-aruncă ungurimea
Și către poduri dă năvală,
Înfășurînd întreg văzduhul
505 În zgomot și învălmășală.
- Și prinși de cai, de cozi de vite,
De grinzi de poduri plutitoare,
Secuii trec înot puhoiul,
Iar Zuboslau trece-n picioare.

510 Aşa-i de nalt şi hid la faţă
 Şi-atita strigă şi se zbate,
 Încît curata undă albă
 Îl ocoleşte pe la spate.

515 Iar Kemeny, faimosul duce,
 Ce-i prins pe pod în aşteptare,
 Nerăbdător s-aruncă-n lături,
 Dă pîteni calului şi sare.
 Cei mai voinici din călărime
 S-avintă după el, să treacă,
 520 Şi sar în spate la mulţime,
 O dau afund şi o îneacă.

Un cal cu nările în singe,
 Îşi poartă capul sus, arabul,
 Ducînd pe el pristavul oastei,
 525 Prevestitor că trece Stabul.
 Şi iată după el, magnaţii
 Înconjurînd pe noul rege¹³
 Şi-nconjuraţi de învăţaţii
 Întru războaie şi-ntru lege.

530 S-avintă trupele pe poduri,
 De huruie a gol pămîntul,
 Şi trec ostaşi şi provianturi
 Şi turnuri ce le pleacă vîntul,
 Şi se orbesc unii pe alţii
 535 Cu fumul de răşini din torţii
 Rizînd de focul către care
 Îi mină nebunia morţii.

Dar iată, zbirnie prin aer
 Un zbor subţire de săgeată
 540 Şi grindină din mii de prăştii
 Opreşte ceată după ceată,
 Se-nfige-n coarne pe la vite,
 Răstoarnă oameni şi-i omoară,
 Iar răgetele de durere
 545 Puterea zilei înfioară.

550 Din fund de smircuri şi din cătini,
 Ca din pămînt, deodată, sare
 Mulţimea îndelung trudită,
 Urlînd de dor de răzbunare;
 Şi cu topoare şi cu sulii,
 Cu buzdugane şi cuţite,
 Desface ţestele la unguri
 Şi crucea pieptului la vite.

555 Cu Negoită, Cap-de-piatră,
 Ce şi-a adus şi lăutarii,
 Sar din Zărneşti toţi năişorii
 Şi ies din groapă ferentarii.
 Iar Negoită prinde boul,
 Împinge-n el, care pe care,
 560 Îi frînge gitul sub cerbice
 Şi-l grămădeşte pe spinare.

De la Bălaci, vine viteazul
 Cu *capul negru* pe stindarde;
 Pe Zuboslau îl vede-n apă
 565 Şi-n sfîrcul biciului îl arde.
 Se dă afund secuiul buhoş,
 Dar Bălăceanu-l impresoară
 Şi cînd se-ncearcă să mai iasă,
 Cu scara şelii îl omoară.

570 Dar dintr-o dată se deschide,
 Pe rînduri, armia română,
 Şi din adînc o mogîldeaţă,
 O suflă vîntul şi o mîină.
 S-aude vuiet de departe
 575 Şi ropot şi şuietătură,
 De parcă zmeii de prin peşteri
 S-au învrăjbit acum de ură.

Miriţă vine din afunduri
 Înfîpt pe şargul năzdrăvanul;
 580 Cu stînga ţine strîns dirlogii,
 Cu dreapta ţine buzduganul.

- 585 Cînd dă la pod, în ungurime,
Ca trăsnetul, fără de veste,
De peste tot țîșnește singe
Și zboară creierii din țeste.*
- 590 El intră ca un vînt de moarte
Prin pröcleții fără de lege,
De-ajunge să atingă-n ciapcă
Zărpalele noului rege.
Și cînd ridică buzduganul
Și-l prăbușește peste ele,
Se sfărămă și trup și zale
În patru mii de bucățele.
- 595 Grozavă urlă fiara-n codru
Cînd pajura îi fură puii,
Și marea cînd o sparge vîntul,
Dar mai grozav urlă secuii:
S-aruncă patruzeci deodată
Pe unul singur să-l răpună,
600 Dar șargul se smucește-n lături
Și buzduganul îi detună.
- 605 Atunci, mulțimea rupe podul;
Miriță, sprinten, sare-n apă,
Dar paloșele taie calul
Și fruntea omului o crapă.
Iar bietul șarg, cu șale rupte
Și nări tăiate cu cuțitul,
Își caută din ochi stăpînul,
Răsufală greu și-și dă sfîrșitul.
- 610 S-aruncă-n goană Lehăcescu
Cu volintirii din Tilinea,
Și din Bălășința voinicii
Izbesc pămîntul cu opinca,
Și sar să scape pe Miriță
615 Călări pe stirvuri smreduite,
Dar apa, beată de-atît singe,
Nu-i mai cunoaște, și-i înghite.

* În volum strofa lipsește. Întrucît sensul cîntului reclamă prezența ei, textul se restabilește după *Conv. lit.* și *Analele Acad.*

A dat domnul taleri zestre și cunune pe la nunți,
 Iar la sfintele icoane lești împărătești în salbă,
 620 Și a pus să i s-aprindă virfurile de la munți,
 Sturul, Rusca și Voineagul, Brusturul și Piatra-Albă.

Și-a venit de prin coclauri toată daco-românia,
 Mugur-mic din Baia-Mare, Albută din Albulești,
 Seneslau din Sărărie și Ion lui Badea Nimea,
 625 Toți bătrînii ce țin minte vremile împărătești.

Iar el, prinsul de durere, domn cu oastea sfărîmată
 Și părinte fără fiică, gînd și suflet turburat,
 El, statura își înalță, scutură din cap o dată
 Și cu ochi privind departe, le vorbește răspicat:

630 „Mări, domni, cinstiți și vrednici, frați întru Mîntuitorul,
 Nouă ne-a venit veleatul și ni-i gîndul să plecăm:
 Tot românul cu nevoia, toată pasărea cu dorul;
 Noi ne ducem după fată, s-o găsim și s-o-ngropăm.

Dac-om întîlni pe unguri, vom căta domnia-noastră
 635 Să-i cînstim cum se cuvine solilor dintr-o solie.
 Iar de-ar fi să fie ceasul, unii din cînstirea-voastră
 Să mai meargă într-acolo, — am avea de bucurie.“

Se ridică de prin jîlturi toți bătrînii cneji de sate,
 Dau sprincenele în lături, își prind bărbile în brîie
 640 Și tușind de bătrînețe se pornesc pe la cnejate
 Și-și șterg ochii cu basmale tămîiate cu tămîie.

Sună goarneau pe dealuri, sună buciumul prin văi,
 De la coasă, de la tîrlă, tot românul se adună.
 Duce vîntul pînă-n peșteri chiotele de flăcăi;
 645 Codrul tremură din ramuri; cornul sună și iar sună.

- „Măi pescar ce dai cu plasa, la ostreț, când apa crește
 Și prinzi fetele la horă mai ușor decât prinzi pește;
 Pogonar, ce prin podgorii cât îi ziua nu mai taci,
 Că doar dragostea de viață moștenit-ai de la daci;
 650 Tu, ce paști buhaili noaptea, la întâiul sfert de lună
 Și-ți stringi pletele pe creștet ca o falnică cunună;
 Măi plugar, cu spete late și chimirul lat la briu,
 Ce de-abia te vezi călare prin mănșul lan de griu;
 Măi, lăsați-vă de glume, și de muncă și de horă,
 655 Că vă cheamă peste graniți glas de tină ră suroră.
 Ridicatu-s-au din stepe hoardele de căpcăuni
 Și călări pe deșelate, vin sălbatecii de huni;
 Se aude prin poiene ropot de alergătură,
 Greul celor ce duc oastei zaharea și băutură...
- 660 Măi, săriți cu mic cu mare, măi voinice, măi burlace,
 Și lăsați-vă de pază ciinii singuri la otace.“

XVII

- 665 Și de mersul înainte
 Al atitor ginte arii,
 De prin funduri de morminte
 Se ridic legionarii:
- Vin din peșteră de munte
 Zmei din vremi de-odinioară,
 Uriași cu frunți cărunte
 Și cu spada subsuoară.
- 670 Vifor, hotărît și rece,
 Mină oastea lui ca spuza,
 Dar l-ajunge și-l întrece
 Stei din Sarmisegetuza.
- 675 Vine Deciu, și Bîrhală,
 Și Longin, și Mețianul,
 Căpitani de-nvălmășeală
 Și eroi porniți cu anul.

- 680 Iuniu Quintu vine sprinten,
 Șuierînd din colțul gurii,
 Dar, lovindu-se de-un pinten,
 Face semn unei centurii:

- 685 Se avîntă într-o spată
 Două rinduri cîte două,
 Ce doboară, dintr-o dată,
 Unul, nouă sute nouă.

Quintu și-a-nălțat statura
 Și se uită cum cad hunii,
 Cărnuri rup unii cu gura
 Sau pămîntul mușcă unii.

- 690 Arme, cai, și buturi rupte,
 Urlete și gust de sînge,
 Ochi aprinși și fețe subte,
 Tot se darmă, tot se frînge.

XVIII

- 695 Iar din farmecul de visuri
 De sub genele poemii,
 Ies voinicii de prin scrisuri
 Și străbat prin pinza vremii.

- 700 Legioanelor bătrîne
 Le iau locul laolaltă
 Baccii toți de pe la stîne
 Și județii de la baltă.

- 705 Murgu, Farcaș și Brătilă,
 Seneslav și Baldovinul
 Rup din nemeși fără milă
 Și le iau în glumă chinul.

Își răzbună de cu vreme
 Pentru vremuri viitoare:
 Cui i-e milă, dă și geme,
 Cui nu-i e, dă și nu-l doare.

710 Și deasupra, peste toate,
 Ghioaga domnului strujește,
 Face goluri, roate-roate,
 Și tot merge și tot crește,

715 Pină ce morman de țeste
 I s-așează sub picioare,
 Peste care își înfige
 Ghioaga lui omoritoare.

720 Fug pedestrii, fug călării,
 Fug boemii și secuii,
 Ies din granițele țării
 Și se-mprăstie ca puii.

725 Domnul și-a-nălțat statura...
 „Ura!” strigă deodată,
 Iar pe Olt răsună „Ura!”
 Apa lui înseninată.

XIX

MORMÎNTUL

 Și-a curățit domnul pământul
 De dușmani și de angarale
 Și-acum își caută mormîntul
 Copiilor mării-sale.

730 Întreabă-n deal și în cîmpie
 Și pe părinte și pe fată,
 De nu care cumva se știe
 Unde-i domnița îngropată.

735 Și i se spune că pe tînăr
 L-a îngropat Oltul în unde,
 Iar pe domnița Mărgărita
 Pământul peșterii afunde.

740 Și i s-arată cum lucește
 O singuratecă movilă,
 În coasta cărei odihnește
 Dezmoștenita lui copilă.

745 Își ia un preot și-o lopată,
 Și slujitorul lui de-aproape,
 Și, jinduît de dor de fată,
 Se duce singur s-o dezgroape.

750 Și cum dormea fecioara blind,
 Cu fața palidă și mută,
 Se pleacă domnul tremurînd
 Și tîmplele i le sărută.

 Apoi o-ngroapă la izvoare,
 Pe malul Oltului, sub glie,
 Pe unde-i loc de trecătoare
 Întregii Daco-Românie.

COPILUL

5 Copilul meu a adormit
Cu zîmbetul sfios pe gură:
E ostenit de-atîta gînd
Şi-atîta foc de-nvăţătură.
Şi cum se odihneşte-n pace,
Cu capul rezemat pe mină,
S-ar zice că-i stăpinul lumii
Şi că l-a adormit o zină.

10 De unde vii şi cine eşti,
Înfăptuire drăgălaşe,
Ce dorurile omenеşti
Coprind în mreaja lor, din faşe?
Tu rîzi şi tremuri să te cheme
Aproprierea unei dăţi,
15 Ce fuge pururea pe vreme
Ca zarea pe pustietăţi.

20 Că doară asta-i fericirea:
Închipuire-ntr-aripată,
Ce amăgeşte cu venirea
Şi vine pururi altă dată.
Iar noi o aşteptăm atîta
Şi-atîta ştim că ne înşeală,
Încît, cînd a sosit la unii,
O cred venită din greşală.

25

Dar tu, atîta eşti de tînăr
Şi-atîta crezi în tot ce nu e
Încît scriptura se-mplineşte
Şi marea către munţi se suie.
Fiindcă în zădar ţi-aş spune
30 Că steaua ce acum se vede
A fost şi nu mai este astăzi,
— Ar fi zadarnic, — nu m-ai crede.

35

Şi totuşi, poate e mai bine
Să-ţi treci viaţa surîzînd,
Încrezător în orişicine,
În orişice, şi orişicînd.
Şi-atunci, surîsul de pe gură,
Ce parcă-ar tot voi să zboare,
40 Ți l-aş pecetlui acolo
C-o înfocată sărutare.

40

CĂTRE DOMNUL

Pe cărăruia ce se urcă
La țintirimul de la schit
S-a dus boierul¹ să se culce
Cu fața către răsărit,
5 Iar noi i-am pus un măr alături,
Ca-n boarea caldei primăvere
Din nins de flori să-i adieze
Speranța de reînviere.

Aduce vîntul de la vale
10 În zumzetele de cîmpie,
Miros de fin cosit în floare
Și cîntece de ciocîrlie.
Grăbește totul să trăiască
Și simte că viața este
15 Înfiriparea unei glume
Și pajiștea unei poveste.

Te-ai dus din biata noastră lume
În care totu-i trecător
Și-n care neputința noastră
20 E scumpă totuși tuturor.
Te-ai dus cuminte către Domnul,
Către Păstorul cu o turmă,
Sperînd că poate e acolo
Înțelepciunea cea din urmă.

25 Dar am simțit în mina rece,
Ce tremura stringînd pe-a mea,
Nemărginirea disperării
Și dorul de-a mai rămînea
În lumea asta rătăcită
30 Și-atît de plină de nevoi,
De unde tu porneai la ceruri
Dar unde ne lăsaî pe noi.

O, tată! cel mai dulce nume,
Simțirea mea cea mai curată
35 Și visul tinereții mele,
Unde poți fi acum, tu, tată?
Te-ai dus, și plînsul mă îneacă,
Că nu mă lămuresc de-i scris
Să trecem toți prin lumea asta
40 Ca prin năluca unui vis;

De nu-i viața, nicăierea,
Statornic pusă în repaos,
Ci numai oarba devenire
Și întunerecul din haos;
45 De nu e, undeva, prin stele,
O pajiște, unde să fie
Așezămînt de fericire
Și chezășii de vecinicie?

Că doară noi, așa cum trecem,
50 Prin trista asta întocmire,
Avem un simbur de suflet
Și licăriri de nemurire.
Și-atuncea, unde merge, Doamne,
Alcătuirea asta toată,
55 Și muntele turnat din humă
Și sufletul ce mi-a fost tată?

LUMINĂ NOUĂ
DOMNIȚA ALBĂ

5 A pornit Domnița Albă
Din Castel de la Izvoare
Către Vineș împărat,
Și cu lefții ei din salbă
A plătit numărătoare
Prețul murgului rotat.

10 Când îl scot din grajd, feciorii,
Și îi pun zăbala-n gură
Și dîrlogii la obline,
Din înalt se pleacă norii
Să-l privească cum se-ncură
Pe întinsul lor adînc.

15 Iar Domnița cea vitează
Cum îl vede scos afară,
Îl alintă din cuvînt;
Murgul din văzduh nechează
Și se lasă drept la scară
Cu genunchiul la pămînt.

20 Ea, prin coamă mîna-i trece
Și de friu ușor îl prinde,
Aruncîndu-i-se-n șea,
Și îi face semn să plece,

Iar el aripa destinde
Și se duce-n nori cu ea.

25 Cum o poartă fără frică
Dulce Doamna lui măiastră
De la Vineș împărat,
Și-o ridică, și-o ridică
30 Pin' ce dau de-o stea albastră
Vremilor ce-au înserat!

35 Dar Domnița strînge friul,
Murgul prinde iar să zboare
Tot mai sus și tot mai sus,
Pin' ce dau de-o stea, cu briul
Luminat de-un vîrf de soare
Ce răsare în apus.*

40 Doamna friul iarăș strînge;
Murgul sforăie și zboară
Peste naltul tuturor,
Pin' la steaua cea de singe
Unde sorii vin să moară
În văpaie de amor.

45 Și se năruie deodată
În puterea arzătoare
Ce îi bea în para ei,
Cal și Doamnă vinovată,
Pulbere ascultătoare
Năzuinței lor de zmei.

50 Asta-s eu. Și sunt ca mine
Mii de suflete trudite
Ce s-adăpostesc în vis;
Îmboldire spre *mai bine*,
Ura celor împlinite,
Dor de ce ne este scris;

* Strofa lipsește în volum; sensul poeziei însă arată o evidentă eroare de transcriere sau de tipar, astfel că se restabilește textul integral după *Convorbiri literare*, unde a apărut prima oară.

55 Nimeni n-a-ndrăznit să spună
 Ce ne arde, ce ne doare,
 Ce văpăi și-n care vînt.
 — Tu te-nchipui — ceasul sună
 60 — Omule, aști ca o floare
 Răsădită-n alt pămînt.

Fericire, — val ce piere,
 Glorie, — zădărnice.
 Trist și singur, rînd pe rînd,
 65 Ți-a rămas ca mîngiere,
 Rima dintr-o poezie
 Și iluzia din gînd.

MAIESTĂȚII-SALE REGINEI ELISABETA*

La 70 de ani

A fost odată, cînd a fost,
 Peste ținuturi depărtate,
 Împărăție cu bun rost
 5 Și împărat pe dreptate.
 La el veneau ziua din zori
 Și pînă-n noaptea innoptată
 Împrecinați și pețitori,
 După județ or după fată;
 Că-i dase Domnul în hotare
 10 Un lucru nou și-atît de rar,
 Îi dase dar, o fată mare,
 Ca un mărgăritar.

Mersese zvonul pînă-n fundul
 Înstrăinatei depărtări,
 15 Și se porniseră toți prinții
 În butei de aur sau călări,
 Din toate unghiurile lumii,
 De la apus și răsărit,
 Care de care mai ohavnic
 20 Pe tron și hirotonisit.

* În volum poezia este însoțită de următoarea notă în subsol:
 „În ziua de 29 decembrie 1943, autorul s-a prezentat la palatul
 regal, împreună cu d-nii Iacob Negruzzi, Bogdan, Mehedinți, în
 numele revistei *Convorbiri literare*, pentru a felicita pe majestatea-sa
 regina Elisabeta, care împlini 70 de ani.“

25 Stilpan întâi din Codrul-Negru,
Și Ludovic, frumosul fante,
Și Cadmu, bogătașul mării
Acoperit de diamante;
Și Gustav-Adolf, scandinavul,
Și Ottokar, blondul margrav,
Unul ca altul mai poetic,
Mai supt la față și mai grav.

30 Întârziase să sosească
Un tânăr duce mai străin,
Călătorind din Valea-Verde
De după Pontul Euxin.
Era sever la-nfățișare,
Dar bun la suflet și cuminte,
35 Întâiul prinț de Dealul-Mare
Și unsul Locurilor-Sfinte.
Când îl văzu fecioara dreaptă,
Frumos și-atât de înțelept,
Alunecă de pe o treaptă
40 Și îi căzu pe piept.
Și ce mai nuntă începură
Pe veselie și belșug,
Cu toată lumea cască-gură
De la palat până la plug!

45 Venea în fruntea tuturor
Un crainic îmbrăcat în zale,
Cu pană-n coiful lucitor
Și cu zmaralde în paftale.
În urma lui, cinci camerlingi
50 Cu chei de aur pe galoane,
Însulițați și strinși în chingi
Ca Sfântul-Gheorghe din icoane;
Apoi, un rind de trîmbițași
Ce buciurnau nunta prin nori,
55 Și două rînduri de arcași
Și două de privighetori.

Și numai iată că venea
Într-o călească de cristal

60 Mireasa albă ca o stea,
Iar mirele venea pe cal.
Venea măreț și-npintenat
Pe calul său de lupte, graur,
Cu friu-n pietre lumnate
65 Și cu zarpalele în aur.
Privea norodul, după ei,
Cu văzul înecat în gene,
Ca după nunta unor zmei
Și-a unor Cosinzene.

70 Și după nuntă s-au pornit
Pe drumul lung al depărtării,
Și-au tot minat și-au tot gonit
Pînă la granițele țării.

75 Din fundul codrilor albaștri
Și din adîncuri de izvoare
S-adună sufletul pădurii
Și se înalță către soare.
Împrăstie mirezme brazii,
Iar Peleşul, mîngietorul,
Cu glas de pămîntean îți spune
80 Urarea sa și dorul:

„Bine-ai venit, măria-ta,
Frumoasă astfel precum ești;
Noi minile ți-om săruta
85 Și ți-om istorisi povești.
Ți-or spune brazii cum au fost
Boieri de neam de Copăcenii,
Iar florile de pe ghețari
Domnițele de pămînteni;
90 Ți-o spune țara cîte-a tras,
Cum doinele s-au zămislit
În sufletele de pripas
Din dorul pururi nemplinit.

Cum neamul nostru e orfan,
95 Copil de sînge-mpărătesc,
Cu suflet de soldat roman,
Dar iertător și femeiesc.

100 Ți-or spune codrii câte știu,
Câte-au văzut și câte-au strîns,
Pribegi cu umbletul tirziu,
Haiduci, și chiote, și plîns.
Tu să le scrii, măriia-ta,
Cum le voi curge în cristale
Eu, Peleşul, cînd voi sălta
Pe mesele mării-tale."

105 Și ai rămas de-atunci pe loc,
Ai veselit și-ai luminat,
Ba ai și plîns lacrimi de foc
Cînd puîșorul ți-a zburat.
110 Și iarăși, timpul iertător
Cînd rana ți-a tămăduit,
Ai înfiat pe fiii lor,
Celui căzut, celui rănit;
Ai dat putere celor slabi
115 Și celor singuri mîngiere,
Ai dat orfanilor părinți
Și celor orbi ai dat vedere.

120 Și timp cu timp, cu azi cu mîni,
A nîns viața, troienînd
Sub tîmple gîndul săptămîni,
În inimă pustiu și jînd.
Din nalturi, Zînele ți-au nîns
Năframa albă a uitării,
Iar nemurirea ți-a încîns
Cu lauri, bolta cugetării.
125 Și azi pășești pe drumul drept
Sfioasă și nedomerită,
Că inima-i tot caldă-n piept,
Speranța tot neîmplinită.

130 Și-atunci arhanghelii s-adună
Cu îngerii la nobil grai,
Sub dreapta Tatălui, și sună
Pe depărtările din rai.
Răspund la farmecul chemării,
La foc de strălucite săbii,

135

Toți marii voievozi ai țării,
Mușatenii și Basarabii,
Și laolaltă toți se-nchină,
Văzîndu-ți tinerețea feței,
140 Și-ți zic: „Bine-ai venit, regină,
Pe pragul bătrîneții“.

DIN PUBLICAȚII

DOMNIȘOAREI NICULESCU AMAN
DEDICAȚIE

Din somn adînc, letargic, m-am deșteptat deodată,
Spre-a asculta o voce sublimă, infocată,
O voce îngerească; Aman, tu ai cîntat?
Or numai am visat.

5 În frunzele tăcute, a vîntului șoptire
O ascultam pe gînduri; un echo de iubire
Murea în depărtare...; — Aman, iar ai cîntat?
Or tot eu am visat.

10 Priveam odată-n spațiu, cum se mișca eteru,
Și mă gîndeam atuncea: o notă e misteru...
Pe virful unei stînce era Aman, cînta,
Cînta „nu mă uita“.

Cît va trăi în suflet ideea de mărire,
Cît va existe-n inimi un germen de iubire,
15 Și-n viață un viitor... — Aman, tu vei cînta,
Și nu te vom uita!

1877, martie 3

MARIEI S. ...

În cui candela arde și palid luminează
Figura înnegrită a sîntului Mina.¹
În leagăn de mătase copila dormitează
Și lîngă dînsa mama un cîntec îngina...

- 5 Scîlpesc mii de steluțe pe bolta-ntunecată...
La ele gînditoare se uită mama lin
Și vede-n depărtare o stea ce parcă cată
La leagănul Mariei... — E steaua de destin.

- 10 Din somn însă copila a tresărit, suspină...
Se scoală mama-ndată, și-o cruce i-a făcut...
Copila iar adoarme, și mama fruntea-nclină
Privind iarăși spre ceruri... dar steaua a trecut.

1877, aprilie

GHIOCCELUL ALB

Vă duceți triste vînturi, zburăți, zburăți mai iute!
De amintiri frumoase, de suveniri plăcute
Cînd sufletul e plin,

- Vrea iarăși primăvara, vrea flori, vrea păsărele;
5 Un cîmp făr' de verdeață și cerul făr' de stele
Ar naște un suspin...

Azi pădurea întristată e în mare sărbătoare.
Printre brazi cu fruntea-naltă, ce sunt verzi cît iarna
ține,

- Printre ulmi ce la furtune nu vor fruntea să-și încline
10 Umblă vestea mult iubită că a răsărit o floare.
Unii zic că-i o crăiasă albă, fiică-a primăverii
Ce anunță un timp dulce, dulci speranțe ce-au trecut,
Alții zic că-i o steluță ce-a căzut în murgul serei,
Și apoi în floare dalbă: ghiocel s-a prefăcut!

- 15 Ca surisul printre lacrimi, ca speranța-n zile grele,
Tu apari iubită floare; pe-al tău sin desfătător
Fluturi gingași ca și tine, cu aripe ușurele,
Transportați de fericire, vor dormi beți de amor

- Parfumata ta guriță, călătorul vînt de seară
20 O va săruta în taină, și va trece încîntat...
Din profundul tău caliciu, raze dulci vor sorbi iară
Roua, lacrimile nopții, ce din ochii-i au picat.

Zburați dar rele vânturi! luați cu voi tristețea
Acestor ani de doruri; redați-mi iar junețea,
Sau... timpul de-a muri.

— O floare azi răsare, și primăvara vine...
— Junețe, fericire, speranțe, zile line,
Voi, când veți reveni...?

BĂTRÎNUL ȘI FLUTURUL

„Vale verde-ncântătoare, — tainic riu ce-n liniștire
Printre maluri înflorite nencetat călătorești,
Flori și fluturi ce vă treceți toată viața-n îndrăgire,
Iacă-mă, — venit-am iară ca din timpul de iubire
5 Ce-a trecut, să-mi dați o parte! — Puterilor omenești,
Nu le-i dat să poată-a-ntoarce a trecutului mărire.
Florilor, îmi dați profumul, iar voi, fluturi, aripioare,
Ca să zbor și s-ajung timpul când am fost tot fericit.
Nu voiesc viața lungă, ci numai cât ține-o floare
10 Să trăiesc în fericire și apoi, întinerit
Să mor vesel ca un flutur, deși alb îmbătrinit.“

Doarme fluturul pe floare!
Moșu-i zice cu-ntristare:
„Măi băiete, nu dormi.
15 Dă-mi aripele-ți ușoare
Să cutreier lumea mare...
Voiesc a întineri.“
Și îndată mîna-ntinde
De aripi voind a-l prinde.
20 Sprinten, fluturul zbură.
Dar din zboru-i lin el pică,
Căci după aripa-i mică
Praful i se scutură.

- 25 „Ce nebun, își zise iară moșul cu barba albită,
Cu ce slabe aripioare după ani voiam să zbor...
Gîndule, tot împreună spre junețea-mi fericită
Vom zbura, căci pentru aripi de un flutur sprinteor
Prea sunt grei ai vieții mele ani de jale și de dor!”

OH! TACI...

Din ochii tăi cei negri o lacrimă fierbinte
Pe mîna mea răcită — în umbră a picat, —
Și ce-am simțit atuncea... nu știu; plîpînda-mi minte
Părea că se topise în plînsu-ți infocat.

- 5 Oh! taci, oh! taci, iubito! — Pămîntul tot înghite;
Curînd... și răsufllarea pe buze-mi va-ngheța,
Încet, încet, mai vino; de buzele-mi pâlite
Lipește încă-o dată, gîngăș, făptura ta.

- Văzut-ai tu vrodată, în zorile senine,
10 Lucind a nopței rouă pe frunze și pe flori?
— Ca noaptea-am plîns adesea, uitîndu-mă la tine,
Gîndind că las în urmă o floare printre flori.

- Oh! taci, dar, taci iubito, și lasă-mă pe mine
Să plîng, nebun de dorul acestor ochi frumoși.
15 Eu plec, mă duc departe, iar tu rămîi cu bine,
Și uită tot trecutul din anii furtunoși.

ECOUL

- Cînd noaptea își întinde zăbranicu-i cernit
Pe-aceste lungi morminte în care noi, sărmanii,
Ducîndu-ne povara ne tot număram anii,
Ca să vedem cîți alții avem de suferit;
5 Cînd inima adoarme la umbra cugetării,
Cînd cugetarea moare în haosul uitării,
Cînd totul tace-n lume, — cînd visul, însuși el,
Se stinge-n nesimțire încet, încetinel,
- Atunci cobor în vale pe-a cărei neted prund
10 Poetic plînge Putna măriile trecute,
Iar vîntu-i poartă plînsul prin văile tăcute
Trezind ecoul nopții ce-n fund dormea profund.
Coprins de-un dor de bine, de-o sfîntă-nfricoșare
Mă-ncerc să-ntreb atuncea ecoul, cu glas mare,
15 De-i scris ca suferința mult timp să stea-n Focșani.
Iar el, în depărtare murind, răspunde: „ani!”

ÎN ALBUMUL DOAMNEI E.D.

- De-aș deschide o lăcriță ce o port în pieptul meu,
Ai găsi un chip într-însa: mult seninul chip al tău.
- De-aș deschide cartea vieții, mîna nenduratei sorți,
Ai vedea că pe-a mea filă a scris numele ce-l porți!
- 5 Iar acum pe albumu-ți poezie cînd dorești,
Am să-ți scriu curată proză: numele care-l citești.

ÎN ALBUMUL D-REI FLORICA SION

Ca mormîntul care doarme supt al florilor parfum,
Dorm aceste triste versuri în acest frumos album.

Ochii cari-or vrea să vadă scrisul de pe piatra mea,
Niciodată să nu-și spuie dorul care-l vor avea.

- 5 Căci deși mormîntul doarme și deși sunt un mormînt
Cîteodată chiar mormîntul are suflet pe pămînt.

PLECÎND

Plecînd voios, am vrut să-ți zic
Un lung adio... — Și-am plecat,
Dar n-am putut să-ți zic nimic
De plînsul care m-a-necat.

- 5 Azi sunt departe și te-aștept
Ca pe un vis de mîngiere,
Ca să-mi alini dorul deștept
Și să adormi surda-mi durere.

- 10 O... vino dar, vino cu mine
Și rătăcind ne vom iubi...
Sau nu, să nu mai vii mai bine,
Căci de-ai pleca, eu aș muri.

În febr. 1882

POVESTEA CRINULUI

D-lui Theodor Șerbănescu

I

5 Sus pe vârful munților,
 În răscrucea codrilor,
 Întîlnitu-te-am, surată,
 Mîndră, albă, luminată,
 Ca o zi plină cu soare,
 Ca un vis de fată mare.
 Și de-atunci mereu alerg
 Chipul tău din gînd să-l șterg
10 Ca pe-o stafie ce vine
 Să-mi ia cugetul din mine.
 Dar nu pot, surată, nu,
 Căci de fug, umbra-mi ești tu,
 Sau de pleci în drumul tău
 Umbra ta atunci sunt eu.
15 Frunză verde săpunel,
 Bată vîntul ușurel,
 Din drum norii să-i abată
 Ca prin ramuri să străbată
 Somnul alergînd pe sus
20 Pe o rază din apus.
 Și-n răscrucea codrilor,
 Sus, pe vârful munților,
 Sub stejarul ce sărută
 Steaua de pe cer căzută,
25 Să adorm somnul de veci,
 Suflet rece, buze reci.

Frunză verde lemn uscat,
 Bate, Doamne,-un vînt turbat,
 Codrul să se desfrunzească,
 30 Apele să-ncremenească,
 Norii să se învîrtească,
 Ca un gînd de surghiunit,
 Ca un vultur rătăcit.
 Iar pe trupul meu culcat
 35 Să s-aştearnă ca pe-un pat
 Toată frunza dată-n mai,
 Singur şi tăcut halai.
 Eu sub frunze voi dormi,
 Azi o zi, mîine o zi,
 40 Pînă ce voi putrezi.
 Iar cu trupul meu vecin,
 Doamne, răsădeşte-un crin
 Alb ca pînza zînelor,
 Ca mioara stînelor,
 45 Să se ducă-n lume veste
 Ca de craiul din poveste,
 Pe tot scrisul plaiului
 Pîn' la gura raiului.

Iar din rai să-mi vie ea,
 50 Albă, surăţica mea,
 Şi să urce sus la munte
 Cum se urcă-ades în frunte
 Singele celui cîstit,
 Ura celui necăjit.

Dorul meu o să apuce
 55 Drumul vechi dintre răscrucă,
 Şi urcînd s-ajungă crinul,
 Să-i aud prin gînd suspinul
 Cînd cu ochii va vedea
 60 Că-i mai alb crinul ca ea.

Iar de dragul crinului,
 De focul suspinului,
 Să se plece către floare
 S-o miroasă cu-nfocare,

65

Și-mbătătată de miros
Lângă ea să cadă jos
Și să doarmă un somn greu,
Somnul care-l dorm și eu.

II

70

Iar de-o fi să-mi fie scris
Să am parte de un vis,
Doamne, prinde-un șoim în zbor,
Iute ca un gînd cu dor,
Și-l aruncă pe sub soare
Ca pe-o rază călătoare
Din naltul seninului
Pîn' la locul crinului.

75

Șoimul jos cum va cădea
Să se ducă drept la ea,
Și sub sinul stîng să cate
Dacă inima-i mai bate.
De i-o bate liniștit,
Fără semne de iubit,
Să o lase și să zboare,
Înapoi spre mîndrul soare.
De i-o bate în răgazuri,
Azi cu dor, mîine cu nazuri,
Scrisul să adeverește:
Ea pe altul îndrăgește.

85

Șoimu-atunci să flămînzească,
Între coaste s-o lovească,
Inima s-o nemerească,
Și din piept s-o scoată vie,
Umbră de nevrednicie,
Și s-o înghită fără trudă
Ca pe-un boț de carne crudă.

95

Ea din somn cînd s-a trezi
De dureri a-ngălbeni,
Drept la crin s-a repezi
Și din foaia crinului,

100

Peste rana sinului
Legătură va întinde
Pînă rana se va prinde.

105

Atunci iarăși va porni
Lumea a o cuceri
C-o ochire furișeată,
C-o mișcare răsfațată,
Fără dor de fericire,
Fără milă de iubire,
Fără rost, fără soție,
Fără teamă de robie,
Colindînd lumea întreagă,
Ca o pasăre pribeagă.

110

115

Iar la urmă cînd va fi
Locu-n cer a și-l primi
Ea, ființă răsfațată,
Tristă și nemîngîiată,
Fără dor de fericire,
Fără milă de iubire,
Ea să uite c-a iubit
Pe pămînt cît a trăit,
Și să nu poată muri
Decît numai cînd va ști
C-a murit fără-a iubi.

120

IARNA

5 În fața sobei stam pe gânduri
Privind cum trece, rînduri, rînduri,
Parada tinereții mele,
Și-n foc, al minții ochi zărise
Două figuri aievea scrise,
Care-l chemau parcă spre ele.

10 Eram noi doi: era Ea, albă,
Ea, mlădiaoasă ca o nalbă,
Și eu, voios, privind la ea,
Și-mbrățișați treceam prin lume,
Născuți spre-a ne iubi anume,
Setoși de noi, de-a ne vedea.

15 În alba-i haină de zăpadă
Venise iarna să ne vadă
Dacă suntem tot amîndoi...
Ca și-n alți ani voise iară
Să stea sărmana pînă-n vară,
Să-ntinerească lingă noi.

20 Și-ncet simții o mină rece
Că pe bătrînu-mi chip îmi trece,
Ștergîndu-mi fruntea ce ardea,
Și-o voce aspră, înghețată,

De-atîtea viscole secată,
Părea că-ntreabă: „Unde-i Ea?”

25 Nu mă-ntreba — nu-ți pot răspunde,
Căci ea s-a dus, dar nu știu unde,
Știu bine numai că s-a dus...
Tu, dacă poți, ia-mă cu tine,
Să fug de dor, să fug de mine
30 Spre lumile care-au apus.

Iar dacă nu, îți dau de veste
S-ascuți a focului poveste,
Ascultă!... Ne vorbește Ea...,
Rămii aici, rămii cu mine
35 Și uită-te, privește bine:
Dac-ai iubit o vei vedea.

DOÑA PAZ

I

Doña Paz, cea mai frumoasă fiică de aragonez,
Coborînd din don Jaime grand de Carjaval-Morena¹,
Neam de oameni preistorici, din Paris și din Elena²,
Doña Paz se-ntoarce astăzi în Madridul cel burghez.

- 5 Ducele-i repetă vecinic învechita-i rugămintă
Să-și mai lase Aragonul, și să fie Paz, cu minte,
Să-l asculte, să pornească... Tot Madridul e mișcat...
Toată lumea îl întreabă...

„Doña Paz, ar fi păcat!”

- 10 Ea se hotărăște-n fine... De la munte nu-și aduce
Decît numai papagalul cel vorbareț — și o cruce,
Iar din curtea-i de ducesă ia cu dînsa la Madrid
Numai pagiul, — o fetică îmbrăcată-n za de Cid³.

- Pleacă. Toamna îi întinde drum de frunze scuturate,
15 Ca s-o legene trăsura ușurel, dormind în spate,
Iară vîntului potrivă se pun trei raze din soare,
Încălzind-o, sărutînd-o, ca trei mindre surioare.

- Lung, de-a lungul unor maluri, crenelate-n stîncă vie,
Printre care Ebro plînge strămoșeasca vitejie,
20 Se strecoară echipagiul, coborînd, urcînd la dealuri,
Ca și unda de pe Ebro, coborînd, urcînd pe valuri.

- Doña Paz privește-alene panoramele ce trec,
Dînd din cap cînd vede-n apă frunzele cum se înec,
Și gîndindu-se că-n lume pentru cea mai mare doamnă
25 Vin momentele de silă, sosesc zilele de toamnă.

Paz simțea că-mbătrînește... Ochii ei cătau prin lume
Cărăriuia care duce la castelul fără nume,
Loc de vecinică dorință, vîrf de cer atingător,
Unde locuiește singur, blindul, dulcele amor.

- 30 Ea-l zărise pe sub geana somnului citeodată
Că în chip de rîndunică la fereastra ei s-arată,
Tremurînd de osteneală, pînă ce îi deschidea,
Și apoi sărînd în casă cavaler născut pe șea.

- Dar de-abia venea spre dînsa, vrînd în brațe s-o apuce,
35 Că, dormind în pat alături, se-nvîrtea bătrînul duce,
Și-ncepea să bombănească, să se bată ca un crap,
Încît visul cel mai vajnic își lua lumea în cap.

- De aceea și ducesa, strălucita doña Paz,
Cea mai dulce-închipuie de un femeiesc obraz,
40 Nu-și mai părăsea castelul și viața muntenească.

Acum însă, fără voie, trebuia s-o părăsească.

II

- Soarele făcuse jurul lumilor aragoneze,
Și din cele șapte Spanii, unde-n timpuri n-apunea⁴,
Seara ostenit plecase, lăsînd luna să vegheze,
45 Și acum voios și rumen către Spanii revenea.
Cînd se deșteptă ducesa era ziuă. În trăsura
Pagiul se-ncercase noaptea lîngă dînsa a veghea,
Și, de frig păzînd-o, mîna i-o lipise de-a lui gură,
O-nvelise, — pînă-n urmă adormise lîngă ea.
50 Chipu-i alb ca de femeie, prins în părul cel bălai,
Odihnea pe-ale ei brațe, ca pe-o pajiște din rai,
Fără gînduri necurate, fără dor, fără muștrare,
Ca-n furtună, pe catarturi, paseri rătăcite-n mare.
Cînd deschise ochii dînsa, vîzul nu-i venea a-și crede;
55 Îi părea că-ntîiași dată în viața sa îl vede;

Era altul, — alte visuri, alte gânduri deștepta...
Și era tot el, tot pagiul, Pedro di Real-Saa⁵.

O, amor! poveste veche și în veci poveste nouă!
Răsărit în omenire ca pe flori un strop de rouă,
60 Tu care-ai făcut să plingă și pe sfinții cei mai reci,
Unde-ți este raiu-n care te-ai păstrat tinăr pe veci?

Doña Paz, măreața doamnă, recea doamnă, doña Paz,
Își simți că i se urcă din piept focul în obraz
Și îi șerpui prin vine o scînteie de plăcere
65 Nențeleasă, negrăită... — E plăcere?... e durere?
Binișor, să nu-l deștepte, ea se înclină spre el
Și îl sărută pe bucle, lung, duios, incetinel!...
— Doña Paz, Macbeth ucis-au, în bătrînul ce dormea⁶,
Nu pe om, ci somnul însuși!... Tu, cu sărutarea ta,
70 Ai ucis copilăria... — Doña Paz, ești criminală!

El se deșteptă. Văzînd-o, „doamnă,-i zise, din greșeală
Stau aci... mi se păruse că vă este frig, și vream
Să v-acopăr pe picioare... era frig... eu nu dormeam.
„Bine Pedro,-i zise dînsa, știu că tu dreptate ai...
75 Era frig și mă-nveliseși... ai dreptate: nu dormeai!“

Și-și urmară mai departe drumul lor obositor,
Ea, privindu-l și zîmbindu-i, — el, tăcut și gînditor.

III

Ajunseseră de-o lună. În Madrid mersese veste
Despre doña Paz, ducesa, ca de-o zîină din poveste.
80 Da nobleța madrilenă sărbători în cinstea ei
De se ridica tîmnia pînă mai presus de zei.
Nume de la Carol Quintu, căror Spania se-nchină,
Duci, marchiji, mărețe resturi, scriși în frunte de noroc,
Pentr-un zîmbet de-al ducesii s-ar fi aruncat în foc
85 Și-ar fi mers, făcînd în urmă-i o suită de regină,
Pin' la marginele lumii, dacă-n margini le-ar fi dat
Să sărute, fiecărui, mîna ei de sărutat.
Dar în lumea lor de mumii ostenise doña Paz,
Și de-aceea, făr' de voie, nu putea să-i facă haz.
90 Cînd vrun curtezan mai aprig se-ncerca să-i fure gîndu

Ea îl asculta distrată pînă cînd își făcea rîndu,
Și-apoi iar privea cu jale cum venea altul la loc
Cu aceleași vorbe goale...

Hotărit, n-avea noroc!

95 Într-o seară — sta acasă — era tristă, nu vorbea,
Se uita fără privire în căminul ce ardea,
Și părea că ochii minții străbăteau prin alte geamuri,
Vedeau alte panorame, alte lumi, cu alte neamuri.
E un colț ce-ascund în suflet oamenii nenorociți
100 Care-n vremuri de restriște se mărește, îi coprînde;
Peste frunțile lor triste ca un balsam se întinde,
Încît crezi că tot nu sufer, tot mai pot fi fericiți.
Înapoi trăind cu gîndul, doña Paz privea pe zid
Zugrăvindu-se trăsura, călătore spre Madrid
105 Și în ea vedea o umbră, făcînd pernă unui paj
Din chiar brațul ei... Ce pernă! ce poetic echipaj!

Pe cînd ea visa mai bine, cineva intră în casă.
„Doamnă, zise-o voce blîndă, hotărîrea mea mă lasă...
Aș vrea să vă spun... și nu pot... Sunt eu... pajul...
Am venit...”

110 „Or la ce-ai venit, vorbește, îi răspunse cam răstit.”
„Doamnă, două luni sunt astăzi de cînd am plecat
din țară

Și de două luni viața mi se pare-așa de-amară
Încît aș dori mai bine moartea de o mii de ori,
Decît traiu-în care nu poți nici să sperî, și nici să mori...
115 Doamnă, nu-ndrăznesc... n-am pace... Am plecat din
Aragon

Să servesc ducesii mele ca reginei de pe tron,
Însă, doamnă, n-am putere... simt că voi muri aci...
Aș voi să plec la munte... Face-voi ce-ți porunci...”
„Vrei să pleci? Ești liber, Pedro.”

120 El se înclină spre ea
Sărutînd cu sfiiciune mîna ce i-o întindea,
Și ieși.

Ducesa-n urmă cătă cîntă umbra de pe zid,
Dar simțea că ea fugise, se dusesese din Madrid.
125 Se-ncercă să mai viseze, dar ceva-ncepea s-o stringă,
S-o-ncălzească, să o doară: îi venea parcă să plîngă.

Ea sună să se dezbrace. Se culcă. Femeia ei
Zise să trimeată pajul după duce. „Dacă vrei...
Dar mai bine zi să vie pagiul însuși. Am să-l cert.“
130 „De ce, doamnă? pagiul plînge.“ — „Zi-i să vie: am
să-l iert.“

Raza unei lămpi de aur săruta umerii ei
Dulce rotunjiți în lapte, prinși în perne, ușurei,
Ochii se-necau în lacrimi și privirea ostenită
Se părea că vine-n lume dintr-o lume-nchipuită
135 Unde pacea e eternă și din razele din soare
Ia pentru pământ căldură însuși omul care moare.
Pagiul se ivi în uşe tremurînd.

Ea îl chemă
Și îi dăte încă-o dată mina de i-o sărută.
140 „Pedro,-i zise ea punîndu-l să ingenuche la pat,
Tu te duci în munții noștri... și mă lași... — Tu n-ai
aflat

Că în munții noștri crește floarea dulcelui amor
Și că cel ce n-o culege moare omorît de dor!...“
Și cu ochii mari privîndu-l, brațele-i se prind de el
145 Și-l apropie spre dînsa, întrebînd încetinel
De-o iubește, de o crede, de mai ține minte încă
Valurile de pe Ebro, noaptea, dragostea-i adîncă?...
Sărutările aprinse aprind alte sărutări,
O-ncercare izbutită, naște alte încercări,
150 Și privire în privire, gură-n gură, piept în piept,
Ei se pierd... și noaptea-ntreagă din vis nu se mai
deștept.

Iar a doua zi, ducesa, întîlnîndu-și pagiul său:
„Cînd pleci, Pedro?“-i zise dînsa. — „Cînd va voi
D-zeu!“

DIN ALT VEAC

Cînd florile de liliac
Se scutur vara pe morminte
Îmi pare că-mi aduc aminte
Că-am mai trăit încă-ntr-un veac;
5 Un veac în care tu-mi spuneai
Că mă iubeai.

Cînd florile de iasomie
Prin aer triste se-nvîrtesc
Cu încetul îmi reamintesc
10 C-am scris odată-o poezie
În care vesel îți spuneam
Că te iubeam.

Iar azi cînd florile de dor
Se scutură și zbor pe vînturi,
M-apucă niște negre gînduri
15 Și de urît aș vrea să mor,
Căci tu departe ai zburat
Și m-ai uitat.

CINTEC

Privind mereu spre Miramar¹
Gîndirea-ți s-a întors din cale-și;
Venețiană cu ochi galeși,
Vino cu noi; — heil lopătar,
5 Întoarce-te spre Miramar.

Sub bolta verde de smochini
Capu-ți pe pieptu-mi să se culce...
O!... tu nu știi cit e de dulce
Să fii iubit și să suspini
10 La Miramar pe sub smochini!

Blînde le raze din apus
Trimet tîrzia lor privire
Cu o cerească învoire
La dragostea ce ne-am adus
15 În fața soarelui de-apus.

FUM

Departe, pe cîmpuri, sub vechea girneată,
S-ascunde coliba gheboasă de vremuri
Și-n zare văzînd-o îți vine să tremuri
De mila ființei ce-ntr-însa îngheață.

5 Nu-i nimeni în preajmă. Pustiul se-ntinde
Ca cugetul morții pe-un suflet ce plînge.
Gelos, geru-n brațe tot cîmpul îl strînge,
Iar viscolul, zarea întreagă-o cuprinde.

10 Deasupra colibei un fum se ivește
Purțîndu-și spre ceriuri albastra-i ființă;
El vrea cătră Domnul să ducă știință
Că omul și singur și-n ghețuri trăiește.

15 Dar vîntul s-abate sălbatec din drumu-i
Și-neacă tot fumul în fulgi de zăpadă.
În loc să se -nalțe el cată să cadă,
Căci și omul fum — îi.

CÎND MĂ GÎNDESC ÎN URMĂ...

- Cînd mă gîndesc în urmă, de-abia mi-aduc aminte...
Un veac întreg îmi pare de cînd n-am mai iubit!
Sătul peste măsură de-aceleași jurăminte
Și înșelat cu-aceleași nemernice cuvinte
5 Aș vrea să am puterea de-a crede c-am murit.
- Desigur, lumea asta, simțită în afară
De mii de existențe ce se hrănesc în ea,
Bândari născuți pe cîntec din zori și pină-n sară,
Desigur, lumea asta nu este-atît de-amară:
10 Amarul e în mine... și vina e a mea.
- O, dușman fără milă a fericirii mele!
O, *Eu!* tîrzie rază din soarele-mi apus!
Tu dormitezi în mine, dar colcăiești de rele,
Și pari că dormi anume spre-a tot visa la stele,
15 La ideal, la ceriuri, la tot ce e *prea sus!*...

PE MORMÎNT

- Doi pruni, de-un pustnic răsădiți,
Ca doi orfani stau pe mormînt,
Cu frunțile către pămînt,
Poetici, tineri și-nfloriți.
- 5 Cînd vîntul primăverii trece,
Și mișcă ramurile lor,
C-un freamăt lung, întristător,
Cad florile pe huma rece.
- 10 Și-aceste lacrimi ale firei
Par plinse de un ochi ceresc,
Căci flori, ele se veștejesc,
Dar din parfumul lor cel dulce
Vîntul ce merge să se culce
Prinde tămîia nemuririi.

ADIO

Acei ce au iubit vor ști-o...

.....

5 E peste firea omenească
Să ai puterea de-a nu plinge
Cînd trenu-ncepe să pornească,
Iar ea, plîngînd, mîna ți-o stringe
Și-ți zice-ncet: „Adio“.

10 Era o toamnă cam tîrzie.
Prin aer raze de-abia calde
Se încercau să mai topească
Pe ierburi bruma în smaralde,
Iar sufletul să-l dezrobească
De-o grea melancolie.

15 Și trenul a plecat cu ea...
Eu singur am rămas pe șine,
Privind în urma lui pe gînduri;
Și-atîta l-am privit de bine
Că numa-n cele patru scînduri
Poate să-l uit cum se ducea.

20

Și-am stat acolo pîn' la zio.
Cînd m-am sculat să plec acasă,
Mi s-a părut că-nnebunesc
De-un greu ce tîmplele-mi apasă,
Și n-am putut să mai rostesc
Nici cel puțin: „Adio“.

FANTAZIO
DOAMNEI B .*. .

IV

Durerea-ntreagă-a lumii în pieptul tău se stringe.
Tu plingi și ai dreptate: prea mult ai suferit!
Dar crezi că plinsul face pe om mai fericit?...
Ascultă: nu mai plinge.

- 5 Viața noastră trece c-un soi de-ntîrziere
Ce pare că vieții viață încă-i cere.
Bătrini cam de cu vreme, ne trecem singuri drumul,
Din existența noastră arzînd pînă și scrumul,
Și-atît suntem de silnici, și-avem atîtea gînduri,
10 Că nici nu știm cînd drumul se-ncheie-n patru scînduri.
De-aceea nu mai plinge, căci dac-a fost să fie
Ca tu să fii, — mai bine-i să fii ființă vie.

- Închipuie-ți că soarta te-ar fi făcut o stîncă,
O apă, o grădină, o peșteră adîncă,
15 Sau dacă vrei, o rază... Crezi oare c-ai fi fost
De groaznica durere *de-a fi*, la adăpost?

- Căci de-ai fi fost o stîncă, pe vîrful unei cline,
Te-ai fi-ndrăgit de soare, sau soarele de tine,
Și-ai fi rămas acolo eternitatea toată,
20 Privind aceleași lucruri, trăind același trai,
Tot dînd soarelui roată,
Cu mizera planetă ce-i poreclită rai.

- Sau de-ai fi fost o apă curată de izvor,
Te-ar fi secat căldura și, iarna, poate, sloii,
25 Și de-ai fi avut parte să răcorești vreun dor,
Ar fi venit să beie din unda ta toți boii.

- Sau de-ai fi fost grădină cu-nduioșată umbră,
Te-ar fi iubit amanții, dar... tot perechi, perechi;
Te-ar fi cîntat toți barzii cei nobili prin urechi
30 Rimîndu-te cu *sumbră*.

Sau de-ai fi fost o rază sfioasă, gînditoare,
Eu cel de-ntîi pe lume m-aș fi oprit drept soare
Și calda ta făptură de sîn mi-aș fi lipit-o
Rostind vorba: „Iubito“.

- 35 Nenorociri destule.

Fiind însă cum ești:
Făptură făurită din doruri omenești,
Cu ochi adînci și negri ca două patimi gemeni,
Femeie ești, — și totuși femeilor nu semeni.

FANTAZIO

V

VARIAȚII PE O TEMĂ VECHĂ

Ce tot te juri pe lună
Că suferi pentru mine, că nu mă poți uita;
Te juri ca și cum luna e-o hamnică a ta...
Ești tot nebună.

5 Îți spun fără sfială:
Mi-e mult mai dor de codrul în care te-am iubit
Căci el e tot același, sălbatic și-nverzit...
Și nu înșală.

10 În pacea lui adâncă
Ți-am spus de-a mea iubire, jurîndu-mă pe soare,
Pe orce-ai vrut: pe tine, pe-un nour, pe o floare...
Ai stat de stîncă.

15 Acuma fă ce-i face
Și lasă luna-n ceruri să-și caute de drum;
Nu mai căta cărbune în scrumul cel mai scrum...
S-a stins. Dă-mi pace.

CLARA

Domnișoarei Mas. M.W.

5 Mai blîndă ca zîmbetul trist
Tu stai noaptea-ntreagă afară
Ș-aștepti pe-un biet tînăr artist
Să-ți cînte duios din ghitară...
El nu vine, scumpa mea Clară.

10 Du-ți dorul, copilo, să-l culci
Căci el a plecat, nu mai vine...
Ghitara cu sunete dulci
Stă singură, tristă ca tine...
El nu vine, nu, nu mai vine.

15 Căci dac-a plecat spre apus,
Apusul e țara cea plină
Cu doruri din lumea de sus,
Cu galbene văi de sulfină,
Cu ape și punți de lumină.

20 Din care nu vin înapoi
Nici visuri, nici suflet, nici gînduri...
Plecînd, ducem totul cu noi
În luntrea de cîteva scînduri
Pornită spre drumul de-apoi.

Flori albe din cer nourat
Dau care de care să cadă

25 Pe negrul tău păr, resfirat,
Cînd tu, dup-un trist sărutat,
Îngheți în balconul din stradă.

O, Claro, ascultă-mi cuvîntul
Și du-te, căci el a murit.
De-i vrea, cîteodată, mormîntul
30 Te-i duce să-l vezi troienit
Sub flori de salcîm înflorit.

O, SUFLET!...

O, suflet, tu, văpaie stinsă,
Cenușă-a unui dor din ceruri,
De ce ți-e umbra-așa de-ntinsă
5 Și golul plin de-așa misteruri?
De ce nu știu care ți-e scrisul
Și care-i vrerea ta în toate...
Așa, eu parcă-s o cetate
Și tu că-ntr-însa ești proscrisul.

O, suflet, spune-mi ce te doare?
10 La ce gîndești? ce-ai vrea să fii?
În mine stai ca la-nchisoare,
Eu sunt prea mic, — tu ești prea mare,
Dar cine ești? de unde vii?

Zădarnic mă încerc a-l face
15 Să-mi spuie-o vorbă... el e mut!...
În trista mea formă de lut
Ca orice suferă, el tace.

FEBRUARIE

5 Din coardele-ntinse zbor notele pline,
Mișcându-ți simțirea întreagă din tine,
Și valsul prin aer cu visu-ți s-alungă
Voios ca un zîmbet și blind ca un dor:
Un flutur de seară cătînd să ajungă
Pe-un altul în zbor.

10 Cum paserea pleacă spre țările calde
Ca aripa-n raze de soare să-și scalde,
Așa ea pornise pe-a valsului urme,
Plecată ca spicul pe șubredu-i pai,
Luînd o cărare ce-avea să se curme
Pe-o gură de rai.

15 În brațu-i puternic ea mijlocu-și lasă
Și brațul ei însuși pe umăr l-apasă,
Iar rozele toate din părul ei moale
Se scutură, prinse de calde fiori,
Și cade în urmă-i, din sîn, de pe poale,
O diră de flori.

20 E mută durerea ce-n coarde răsună,
Și-i nota aprinsă, e caldă, nebună,
Căci sufletul tînăr ce-ntr-însa tresare
S-a dus cu privirea întoarsă-napoi,
Cerînd încă zile, viață, iertare,
Iubind ca și noi.

25 Și coarda pocnește, iar valsul se curmă.
Ea pleacă; el, palid, îi calcă pe urmă.
Pe geamul trăsuri ea-l caută. Însă
Înghețul își lasă perdeaua-i de flori.
Trăsura pornește. Ea plînge, — și plînsă
30 Adoarme în zori.

MARTIE

Apa vine, vine mare;
Plouă; ceru-i tot un nor;
Crişma e-n pericol mare
Iar vâtaful Dinu sare
Ajutor.

Unii spun, cu badea Dinu,
Că la crişma de pe prund
E mai dulce decât vinul
Crişmăriţa cea cu sinul
Alb, rotund.

Căci, cînd după băutură,
Umblă podul ca să-l ia,
Dinu-i trage lung din gură
Şi pe moş podar înjură
Ia aşa:

— Măi podar, fi-ţi-ar de hîncă,
Ține podu că mă-nec!
— Unde-i apa mai adîncă
Să dau dorului o brîncă
Şi să trec?

Logofete, podul trece,
Dar cu dorul căpătîi;
Cine vrea să şi-l înece
Are singele mai rece:
Se îneacă el întîi.

APRILIE

Pe pomii înghețați de ger
S-a coborît de sus, din cer,
O caldă veste de noroc
Și-au înviat morții la loc.

5 Iar ochii ce întâi s-au stins
Întâii iarăși s-au aprins,
Căci prima rază de la soare
Căzu pe sălcii plângătoare.

10 Iar cei mai surzi, cei mai târzii,
Salcîmii ripelor pustii,
Înviorați zi după zi,
Au prins și ei a înverzi.

15 Ș-atunci un crainic călător
Trecu, sub formă de fior,
Prin flori, prin iarbă și prin vînt
Și deșteptă tristul pămînt.

20 În luna asta rămîn reci
Numai acei ce dorm pe veci...
Haidem cu toții să-nflorim
Albele cruci din țintirim.

ÎN RUINE

Adio, lung adio, și pentru totdeauna,
O, tu, a cărei lacrimi curgeau așa de lesne
Și-a căror jurăminte luau de martor luna
Cînd ne-nveleam în păru-ți cel lung pînă la glezne.

5 Adio, tu, a cărei nelegiuiri senine
Zimbeau ca-n nopți de vară un răvărsat de zio;
Trup alb, c-un suflet tînăr închipuit de mine,
Adio îți zic astăzi, adio, lung adio!

10 Și singur în cetatea eternelor morminte,
Mă uit în lungul vremii și caut un repaos:
Prezentul ostenește, iar viitorul minte:
Pe toate le cuprinde eternul, lungul haos.

15 Pe marmora căzută din fruntea unui templu
A scris bătrîna vreme un înțelept exemplu,
Știrbind sumețul vultur de gloriei purtător¹
Și îngrădindu-i zborul în pulberea din For².
În For, în însuși templul a tot ce-a fost să fie,
În care toată piatra tresare de mîndrie,
În care clarul astru, în orice noapte caldă,
20 Ca-n zodiile lumii privirile își scaldă.
Eu, omul mic de astăzi, intrînd pe *Calea sacră*³
Și dînd de trei Imperii⁴ închise ca-ntr-o lacră
Și-atîtea negre vremuri culcate prin ruine,

25 Crezutu-m-am eu Insumi o lespedă din tine.
O, For, mormînt al lumii, ce dreaptă-nvățătură
E umbra morții tale pe mica mea statură,
Și-n tristul meu adio, ce searbădă durere,
Cînd măsur îndurarea din lunga ta tăcere!...

30 Dar iartă unei inimi ce bate în zădar
Parfumul ei de lacrimi să-ți arză pe altar;
Îngădui-o să-ți spuie, ca echo unui prund,
Tot chinul ce i-l sapă torentul ei în fund.

35 O Venere de Cnido din epoca păgînă
Uitase să mărească mormanul de țărînă⁵,
Și, vie, prefăcută, dar pururi zîmbitoare,
Plutea pe cursul vieții ca pe un rîu o floare.

Un farmec prins de fire în forme de femeie,
Cu aer de vestală și patimi de Phrinee⁶,
Atîta-i era ochiul de mîndru și tîcnit,
40 Că magii după dînsul ar fi călătorit,
Iar virginii luceferi, de-ar fi putut s-o vadă,
S-ar fi lăsat din noapte pe sinul ei să cadă.
Pe brațele rotunde și umerii ei plini
O primăvară-ntreagă ninsese flori de crini;
45 Plăpînda rotunjire a sinurilor linii
O dase-ntreg Olympul din zorile luminii;
Cu miere de Hymetta⁷ îi netezise glasul;
În curgere de valuri îi mlădiase pasul;
Era o armonie cum n-a mai făcut firea.
50 Și astfel chibzuită de-o lume de artiști,
Te-nvăluia-n privirea adîncilor ochi triști,
Îți străbătea în suflet și-ți surprindea simțirea.

Trecuse luna plină spre alte emisfere
Muind întreaga lume în valuri de-ntuneric;
55 Se-mpodobise cerul c-un borangie feerie;
Era senin în aer și pe pămînt tăcere.

Parfum de portocale venea de prin grădini;
Da laurul în floare, și crinul da în crini,
Și roze scuturate și crăngi de iasomie

60 Puneau în jurul nostru atîta poezie!...
Suna în jgheab de piatră fîntina cîntătoare,
Împrăștiind în aer un abur de răcoare
Atît de plin de visuri, de forme ușurele,
Încît, mișcîndu-ți brațul, te-ai fi atins de ele.

65 Cădea o stea albastră din visul ei de-a fi⁸;
Bătea un ceas departe cadența clipei dusă;
Melancolia lumii, o da steaua apusă
Și-o da viața noastră, croită pe o zi.

În mijlocul acelei naturi încîntătoare
70 Noi stam pierduți pe gînduri. O floare, că-i o floare,
Cînd nimenea n-o smulge, nu moare din senin:
Răsare și apune, trăind traiul din plin.
Noi stam pierduți pe gînduri. Din părul ei cel moale
Îmi pătrundea departe, ca pînă-n fundul minții,
75 Mirosul nebuniei și gustul suferinții.
Aș fi ucis-o-n brațe — și-o sărutam pe poale,
Pe mîni, pe ochi, pe gură, pe umerile goale,
Sperînd să turbur fundul ființei sufletești.

Nimic! Aceeași formă de zîină din povești,
80 Cu ochii plini de umbră și gura zîmbitoare,
Enigmă necetită: femeie? piatră? floare?

Și astfel stînd cu fruntea pe umărul ei cald
Cătam și eu cu gîndul pe marea de smarald
O barcă fără rame, cu pinza de iluzii,
85 Mișcîndu-se pe ritmul căzut din lira muzii,
Fantasmă zburătoare, pe aripi de poveste:
„Depart, mai departe, spre aceea ce nu este“.

Spre ceea ce nu este decît sub fruntea mea,
Măreață deslușire a lumii printr-o stea,
90 *Iluzie*, tu care, vieții fără rost,
Poți fi făgăduință, ești ultim adăpost.

Pe forma ce alături, opacă adormise,
Iluzia din mine încet o limpezise

- 95 Și-o ridicase-n spațiu, ușoară ca o fee,
Punându-i sub picioare un drum de curebeee.
- Din lumea ei albastră privea cătră pământ
Cu ochiul de păgînă făcut deodată sfînt,
Cu fruntea luminată de raza mîngîierii:
O nouă Beatrice în calmul lin al serii.
- 100 Și prins de năzuința ce tremură în dor
De-a da infiripare imaginii iubite,
Privii din nou spre dînsa, supus, tremurător...
- Dormea neturburată. Atunci, pe nesimțite,
Mă desfăcui de dînsa, lăsînd păru-i să cadă
105 Pe brațele ei goale, — și coborii în stradă.
- Cu vechile palaturi, mergea drumul la vale
Înmărmurit sub șirul de palide opale
Ce timpurile noastre le închinău lui Jan⁹.
- Ca din povești trecute, ieșeau în vremea-aceea
110 Sfioase constelații: punea Cassiopeea¹⁰
Coroana sa de stele pe Forul lui Traian;
În mijlocul splendorii și stăpînînd zenitul,
Pe stadiul lui Flaviu¹¹ sta Vega¹² strălucitul,
Cîntînd voios din Lyră și scăpărînd din focuri
115 Spre gloria eternă a nobilelor jocuri;
Arcturus¹³ și Altaîr¹⁴ și care mai de care,
Din mii de milioane de poște depărtare
Luptau cu propagarea scîlipirei lor prin gol,
De dorul de-a-și aduce o rază-n Capitol;
120 Antares¹⁵ se ridică, aprîns și sîngeros,
Un Neron sus pe ceruri, cătînd pe-un Neron jos,
Iar Regulus¹⁶ se culcă în mările Thyrene¹⁷,
Nepăsător la glasul șiretelor sirene.
- Sus, bolta înstelată cu alba-i feerie,
125 Jos, temple părăsite, trecut și poezie;
Deasupra, Universul nemuritor așterne
Dovada luminoasă a legii lui eterne,
Pe cînd în valea Romei tresaltă din ruine

Eterna mărturie a gloriei latine.

- 130 Atunci, ce vrei tu, simbol, însuflețit pe-o zi,
Predestinat de fire a fi și-a nu mai fi
În fuga unei clipe? Durerea ta? Iubirea?
Sunt întîmplări de care nu se-ngrijește firea.
- Atom plutind prin haos, — de s-a-ntîmplat să cază
135 Pe mica ta făptură o călătoare rază,
A luminat în tine vibrații din avîntul
Ce-a fost în începuturi, cînd *tot* era cuvîntul.
Cu un nimic de suflet și-o clipă de viață,
Tu ai afinitate cu-o stea de dimineață¹⁸;
140 Nemuritor ca dînsa în clipa ta tu ești,
Nemuritor și tînăr, de poți să nu iubești.
- Iar tu, ce nu ai suflet și vrei să frîngi în mine
Puterea de a crede în bine și mai bine,
Rămîi pe piatra rece pe care dormi acum,
145 Sau poartă-ți frumusețea pe leagănul de arcuiri;
Zîmbește, rătăcită, la tot ce-ți iese-n drum;
Înmărmurește glasul fîntinelor din parcuri;
Aprinde dor de tine în tot ce-i viu și vede;
Dă lebedei-bărbată suspinul unei Lede¹⁹;
150 Fii una sau fii alta, cît poți și cum dorești:
De-acuma, pentru mine, ai fost și nu mai ești!

Roma, 1889

SEARA DE TOAMNĂ

Ah, ce frumoase-s serile de toamnă!
Prin frunze reci doar un fior adie;
S-arată-n deal, cu fața purpurie,
A nopților fermecătoare doamnă.

5 Pe cîmpul vested tainic ea-mprășteie
Strălucitoarea-i negură albastră.
O, Doamne sfînt! Ce pană mult măiastră
Atîta farmec ar putea descrie!

10 Stropit cu lacrimi pare-acum boschetul;
În umbra lui mă simt prins de tristețe:
Există oare-atîta frumusețe
În fire, — așa cum o simți tu, poetul?

15 Ori sîntem pradă — o! gîndire-amară!
De-a simțurilor noastre amăgire
Ce-aruncă-un vâl frumos peste-o neștire?..
Și totuși, Doamne, ce frumoasă seară!

FRAGMENT

Domnului Titu Maiorescu

„O, pasăre, ce tremuri pe-un ram cu promoroacă
Cînd ai aripi de ducă spre țările cu soare,
Ce soartă nemiloasă cu soarta ta se joacă?

În mine stă de vremuri un suflet la-nchisoare
5 Și tremură de frigul iernaticiei vieți,
Și, totuși, ca și tine, el ar putea să zboare...”

Pe gerul plin de aer al clarei dimineți
Te văd cum stai la geamu-ți, cătînd în lungul vremii
Himerica splendoare a timpilor măreți,

10 Și plin de-un dor de oameni din vorbele poemei
Clădești o lume nouă pe-un arc de ideal,
Și umpli c-un luceafăr tot locul gol al stemei

Din poarta lumii tale. — Un templu, pe un deal,
Deschis spre nesfîrșite singurătăți senine,
15 Ca templele normande ce rid la Monreal¹,

Îți vede fantazia venită să se-nchine
Frumosului, icoană purceasă de la zori
Ce-a prins înfiripare în sufletul din tine.

În lumea-ți ideală vin blînzii sunători
20 Să cînte împrejur-ți din harpe nevăzute
Eterna simfonie a celor muritori:

Amorul, fericitul. — Sub bolțile tăcute
De ramuri de naramze, sosește încruntat,
Sosește singuratec din vremile trecute

- 25 Poetul cel mai tânăr și cel mai delicat²,
Pe care *Epigonii* l-au răsticnit pe cruce
Și numai tu, și-n ceruri o stea, l-ai adorat.
El vine lingă tine, vrea mîna să-ți apuce,
Dar, prins ca de o vraje, ca urmărit de-un gînd,
30 Te uită, visătorul, și trece și se duce...
Se vede Nicoleanu³ o *Victimă* cătînd,
Bălaie, cu ochi negri, și albă ca o fee,
Pe care i-a furat-o o rază apunînd;
Și Petrino⁴ tăcutul, purtat de o idee
35 De-a-nsufleți o umbră apusă de demult,
Ce pentru dînsul însă rămas-a tot femeie;
Și blînda Veronică⁵, poeta unui cult,
Ce Anadiomena pe sinu-i legănase⁶
Și-o trimisese-n lume c-un farmec și mai mult;
40 Și-n urma lor, pe-o luncă cu ierburi de mătase,
Poetul *Mioriței*⁷ se primblă-n seninat:
Rodica-l întîlnise și mîna-i sărutase
Că se-mplinise vorba ce el i-a fost urat.
Și alții, plini de doruri, coprîși de idealuri,
45 Bîlnzi serafimi ai minței, cu sufletul curat,
Sosesc din fund de vremuri, se lasă de pe dealuri
Și filfilie în juru-ți, purtînd mănunchi de flori,
Ce-ți scriu cărare albă pe liniște de valuri,
Spre alte timpuri bune, cu alte Aurori.

LA LUNĂ

În limpede miros de tei,
Plutește luna prin grădină,
Purtînd în înțelesul ei
Că parcă-i vie și suspină.

5 Eu nu pot ști de unde vii
Atît de singură în vrere,
De pari născută pe pustii
Din dor și din nemîngiere¹;

10 Și nu pot ști prin ce te legi
De soarta noastră muritoare,
De pari că toate le-nțelegi,
De toate suferi și te doare.

15 Cînd zorile te-alungă, vara,
Peste cîmpiele de aur,
Înveștmîntîndu-te în para
Mistuitoare Balaur,

20 Tu pari icoana străvezie
A unui suflet de vestală
Ce-ar rătăci prin poezie
Și Auroră Boreală.

Si, vis din inceputul vieții,
Întirziat acum pe cale,
Tu pieri în faptul dimineții
Pe arcul bolții ideale.

Roma, 1903

LACUL TRASIMEN

5 Desfăcîndu-și lacul ceața,
Doarme leneș dimineața,
Clipotind ușor din gene,
Iar în ape i se joacă
Brațele de promoroacă
Ale nimfei Trasimene.¹

10 A iubit-o altădată
Cînd erau toate în vrere,
Și iubirea mai curată
Și el biet mai în putere.
Și cum stă privind pe gînduri
Locul sfintelor morminte,
Se deșteaptă rînduri, rînduri,
Lumea tinerii-de-minte.

15 Răsărea pe dealuri luna
Mîngîind ca-ntotdeauna
Truda nașterilor firei,
Cînd *ginestra* din petale
Da miresme ideale,
20 Geniului făptuiei.

Și din funduri de izvoare
Ă ieșit atunci o zîină
Ce-a pornit-o, plutitoare,

25 După apa din fîntînă.
Apa, clocotind de dorul
Lacului umflat de spume,
Sărută zînei piciorul,
Deşteptîndu-i dor de lume.

30 Cînd ajunse ea în vale,
Lacul, desfăcut de zale,
Aburea vedenii calde.
Nimfa albă şi rotundă
Se rostogoli în undă,
Doritoare să se scalde.

35 Cînd o strinse lacu-n braţe,
Bolta ceriului înaltă
Se umplu de zbor de raţe,
Lebede, naşi de baltă,
Cucove chiuitoare
40 Ajutînd cu nor de pene
Lacului să se însoare
Cu zeiţa Trasimene.

45 Şi cîntară primprejururi
Fericirea cea de-a pururi
Toată ţara lor etruscă:
Silfii² tineri prin pădure
Cu cofiţi de vin de mure
Şi prin păr cu lăuruscă;

50 Toate nimfele mărunte,
Zeea *Lasa*³, gonitoare,
Sătirii, bărbaţi în frunte,
Şi berbeci pe la picioare;
Pan cu naiul subţioară,
55 *Bachus* cu ulcica-n mînă,
Chef şi risete să moară
De păţania de zînă.

Dar de-atunci, cîte necazuri
Amăritele-i talazuri
N-au gustat din rostul vieţii!...

60 Moartea lunei lui păgine,
Poate dor de alte zîne,
Poate zborul tinereţii...

65 N-a trăit oare să vadă
Punii cum se ştiu ascunde⁴?
Elefanţi şi cai, grămadă,
Înecîndu-i-se-n unde?
Legioanele învinse⁵,
Anibal stăpîn pe toate,
Totul putred, toate stinse?...
70 Nu se poate, nu se poate!

Nu se poate să se stingă
Cine-i învăţat să-nvingă
Armii ca nisipul mării;
75 Nu se poate să îngheţe
Sîngele ce-n tinereţe
Clocotea la glasul ţării.

„Nu se poate!“ geme-n unde
Mersul furios de valuri,
80 „Nu se poate!“ îi răspunde
Echo stîncilor din maluri.
„Noi, sădiţi aici de Joe
Pentru veacurile toate,
Te slujim de bunăvoie
Şi noi nu vrem. Nu se poate!“⁶

85 Îmbunat de vorbe bune,
Lacul, palid, se supune
Şi-şi adună vînturile,
Îar noi, barzii de departe⁷,
Îţi trimitem, Doamne, carte
90 Că-ţi începem cînturile.

Roma, 1905

POEȚII

Copilă, pe tine te-nșeală ce-i scris:
 Vedenii cu aripi de ceară.
 Vedenia însă-i făptură de vis,
 Ce este, și nu mai e iară.

5 Să nu-ncerci să afli cum sunt cei ce scriu,
 Că ei se arată sub chipul
 Sub care ajunge oceanul, tîrziu,
 Venit să sărute nisipul:

10 Enigmă pornită din tainicul țel
 De-a fi pretutindeni străinul,
 Ce vine ca valul și fuge ca el,
 De nu-i înțelegem suspinul.

Și cum vine valul, ușor, pe nisip,
 Și-ncet îți coprinde piciorul,
 15 Așa te coprinde în molcomu-i chip,
 Te fură în vis scriitorul.

ELEONORA D' ESTE

Stăpînă doamnă domnitoare,
 Cînd din Ferrara tu suspini,
 Îmi umpli sufletul de farmec
 Și-mi încununi fruntea de spini,
 5 Că parcă simt că-mi ești aproape,
 Că mă îmbeți cu blondu-ți păr,
 Și-ți rizi apoi de bietul Tasso,
 De versuri și de adevăr.

Tu ești departe, în afundul
 10 A cîtorva sute de ani,
 Și totuși ai și azi o curte
 De muzicanți și curtizani,
 Te cîntă și te simt poeții
 Cum simt izvoarele o fee,
 15 Că ești ducesă domnitoare,
 Dar mai cu seamă ești femeie.

MAZURCA

(Chopin, 32-2)

Cîntă dimineța apa în izvoare,
Frunzele plutesc pe vînt,
Trece tinerețea, trece călătore,
Umbră fără de mormînt.

5 Nu spera s-aducă altceva viața,
Orbilor de muritori,
Decît ce aduce, vara, dimineța:
Picătura de pe flori.

10 Prinde-n zbor momentul, ride-ți de ursită,
Trece-ți tinerețea-n joc;
Nu-i deșertăciune mai nemărginită
Decît zdreanța de noroc.

Fii străin de toate, frînge-ți slăbiciunea,
Mai cu seamă de femeii;
15 Fii bărbat, dar gustă din înțelepciunea
Oamenilor ușurei.

Că ades nebunii știu unde-au să meargă
Și sunt mai cuminți ca noi,
20 Cînd răstoarnă noima celor ce aleargă
După vremea de apoi.

[ȘI NOPTILE...]

Și nopțile, ca zilele de calde,
Și luna rătăcită-n calea ei
Se duce, visătoarea, să se scalde
În apa sclipitoare de scînteii.

5 Ca luna e viața muritoare:
Răsare și se urcă și-a pierit;
Se scaldă în sclipirea ce o doare,
A propriului vis nenfăptuit.

10 Dar visul ce n-a fost înfăptuire
E singur adevărul cel de-apoi,
Și sunt făgăduinți de fericire
În mugurul ce n-a dat încă foi:

Tu nu-ți închipuiești că fericirea
E numai în speranța de a fi,
15 Că doară tu pricepi că te-a scris firea
Spre-a fi cu-adevărat și a iubi.

Iubește dar. Femeia-i pururi nouă,
Ca pasărea ce tremură în crîng,
20 Și e ca mierea florilor pe rouă:
Mai dulce cînd petalele se string.

PRIMĂVARA

5 Străbate soarele în vale,
Prin crângi uscate de copac,
Iar purpura făpturii sale
Aprinde apele din lac;
Se scoală vîntul din poiene,
Voios și cald ca un voinic,
Și suflă vremii pe sub gene,
Pămîntului pe sub colnic,
10 Și prinde iarba să-nverzească
Și mugurii să iasă iară
Din moartea lor vremelnicească
Spre luminoasa primăvară.

15 Ah, cucule, străin de casă,
Dar pămîntean și iscusit,
Cît farmec dai singurătății
Și sufletului necăjit,
Cînd prinzi a spune din pădure
Cu duioșia ta de glas
Că tu ești cuc cu pene sure
20 Și cu credință de pripas!
Se-ntoarnă fetele din cale,
Zimbesc și se opresc în loc
Să-ți prindă cîntecul în față,
Ca să le fie cu noroc.

25 Eu viu din lumea obosită
A celor ce pururi speră,
Ce cred în scrisul de ursită
Și-n împlinire de himeră;
Din lumea celor ce se-ncintă
30 De-un basm poetic sau de-o floare
Și cred că limba lor e sfîntă
De-au prins o rimă sunătoare;
Din lumea celor mulți la număr
Ce cred aievea în ce nu e,
35 În răstignirea bătrîneții
Și piericiunea ei pe cuie.

40 Și-atunci te simt, copilă albă,
Cum ieși din fundul tinereții,
Cu haina aninată-n umeri
Și harul în lumina feții.
Mă iau pe urmele cărării,
Te caut și te-aștept să vii
Din vraja albă-a depărtării,
Din sufletul din poezii,
45 Să iai făptură zîmbitoare
Cu păr bălai și ochii verzi,
Să mă îmbeți de cald din soare
Și-n soare iarăși să te pierzi.

50 Că dacă-ai ști ce frig e-n lume
Și cît de singur am rămas;
Cum nu mă înțelege nimeni,
Nici bietul suflet de pripas,
Nici el, care ardea odată
Din toată nemurirea lui,
55 Ai plînge să mă vezi pe drumuri
Rămas atît de-a nimănui,
Și poate-atuncea te-ai întoarce
Să mă înșeli c-o vorbă bună,
Cu-o sărutare peste rana
60 De sub sărmana mea cunună,

Și mi-ai trimite prin pădure
Răvaș din fericita țară
Pe aripa cu pene sure
Și glasul ud de primăvară.

DOÑA CLARA

Dulce doña Clara, dragă,
Vrei să-ți spun că te iubesc?
Ai să rizi cu gura fragă
Și cu ochiul ștregăresc,

5 Și-ai să-mi dai peste ghitară,
Ca să nu mai spun că ești
Cea mai dulce doña Clara
Din povești.

10 Dar de-ai vrea să-ți spun cum sună
La Grenada, legea sfintă,
Am cînta-o împreună...
— Cîntă singur, cîntă, cîntă:

15 „La Grenada înflorește
Rodia cu flori de foc:
Dragostea precumpănește
Tot ce-i tinăr și ce crește
Fără de noroc.

20 A sosit o rindunică
La uitatul cuib de lut,
Și-a adus murind de frică
O scrisoare sub tunică
De la un necunoscut.

25 Ce se spune în scrisoare
Nu se poate bine ști,
Dar necunoscutul moare
Implorind razei de soare
Dorul de-a iubi."

Se oprește și așteaptă.

30 Ea-i întinde mina dreaptă,
Și privește gînditoare
Apa pe Guadalquivir,
Șirurile de cocoare
Și străinul care moare,
— Umbre fără șir.

35 Apoi se mlădie-ntreagă
Și îl măsură încet,
Căutînd să înțeleagă
Ce-i un suflet de poet.

40 „Dulce doña Clara, dragă,
Nu știu, — nu mai pot să cînt.
Te-a rănit rima cu «fragă»
Și-a căzut orce avînt.
Orce-aș face, e-n deșert."
Ea, cu ochii în pămînt:
45 — Dă-mi scrisoarea și te iert.

CE-A MAI FOST?

Trecea o umbră peste ochii
Copilei care mă privea.
Singurătatea de pe mare
Lua întins și depărtare
Sub geana ei de catifea.
Pantoful, aninat de-abea
Sub marginea ușoarei rochii,
Părea că-i viu și se-nfioară
De-a mîngia așa comoară.

Pe mare filfiia departe
Un cormoran fără soție.

Eu îi citeam. O biată carte,
Cu rime și filozofie,
Mă ajuta să par cuminte.

— „Citești ca din bucoavne sfinte”,
Îmi zise ea.

— „Citesc și par
Un înțelept de cărturar,
Fiindcă nu îndrăznesc să fiu
Ceea ce sînt: nebun și viu
Și nu-ndrăznesc să-ți spun că ești
Atît de dulce cînd zimbești,
Și-atît de nouă și curată

25 În forma ta îngindurată.
Și-atunci, timid, m-am plecat,
Ca un copil neștiutor,
Și ochii mari i-am sărutat,
Iar mijlocul i l-am încins,
30 Cu tot divinul ei coprins
În brațe de om vinovat.

A fost un fulger trecător.

Ea s-a sculat atât de rece!
N-a zis nimic, și-a vrut să plece.
Atuncea ce s-a petrecut
35 Nu pot să știu.

 Mi s-a părut
Că soarele în asfințit,
 S-a-ntunecat,
Clădirea s-a cutremurat,
40 Și inima mi s-a oprit,
Mi s-au umplut ochii de lacrimi
Și n-am mai zis nimic.

 A fost
Un suflet fără adăpost.
45 Ea s-a oprit.

 — „Eu nu-nteleg
Să fii bărbat atât de-ntreg
Și cu voință-atât de mică.

50 Nu sta-n genunchi, că mă jenezi.
Și uite, dacă vrei să crezi
Ce vinovat ești, când deștepti
Pe morți din somnul celor drepti,
Atinge-mi inima și vezi.“

55 Și-atuncea, mina mi-a lipit
De sinul stîng, unde bătea
Eroică, o turturică,
Și-mi zise trist:

 — „De știi iubi,
Pricepe ce-a mai fost în ea“.

GRENADA

În Grenada, fericita, nimenea nu-i sclavul modii:
Ochii galeși pe sub gene,
O mantilă pe sprincene
Și gurița îmbinată ca un simbure în rodii.

5 Haina e mai mult o glumă aninată strins pe șolduri;
Mina, o minune mare,
Sufletul, o întrebare,
Inima, o biată rană, cu străpunsături de bolduri.

10 Dragostea e o poemă ce se cîntă întru sine;
Danțul e o frenezie,
Muzica, o bucurie
Ce străbate tot cuprinsul Andaluziei¹ divine.

Nu mai vreau să fie iarnă și mizerii omenești.
Ci eternă primăvară,
15 Ris și sunet de chitară,
Spanie pe tot pămîntul și castele ca-n povești.

Iar de-o fi să mor eu însumi, cel ce-s rupt din nemurire,
Să mă-ngroape la Grenada,
Ca să-mi cînte serenada
20 Singurul popor ce este tînăr în întreaga fire.

Azi, pe apa sa tăcută,
O pereche se sărută
Și aruncă-un trandafir
Tristului Guadalquivir.

SEVILLA

În Sevilla e răcoare,
Sunt fântine cîntătoare,
E lumină și sunt flori,
Visuri și privighetori.

5 Vîntul poartă boarea lină
Din grădină în grădină
Și minunile răsar
Din Gicalda-n Alcazar.

10 Pe la gratii, după baluri,
Fac poezii madrigaluri
Și rimează „andaluză“
Cu „madonă“ sau cu „muză“.

15 Carol Quintu, legendarul,
Și-a mai îndulcit amarul,
Ăscunzîndu-și în Sevilla
Pe Oaria de Padilla.

20 Gondola imperială,
Da mărire ideală
Ostenitului amor
De pe vasul plutitor.

DIN MANUSCRISE

DOÑA ESMERALDA LEAL

Și de-aș putea să-ți spun, fetica mea,
Tot farmecul și taina dintr-o stea,

Și de-aș putea să-ți spun cită mîhnire
S-ascunde uneori într-o privire,

5 Tu poate-ai îndrăgi tristul acord
Din cîntecul poetului de nord.

Dar tu ești spaniolă, hotărită
Să nu fii nici bătrînă, nici urită,

10 Ci pururea să crezi că ce-o mai fi,
E rest din obiceiul de-a iubi,

Iar cine citeodată vrea să moară
E sigur că se naște-a doua oară.

SIC TRANSIT

Ca o pasăre ce trece, către țări mai călduroase,
Peste cimpuri, peste ape, peste văi, peste ninsori,
Astfel trec spre o viață mult mai dulce, mai frumoasă,
Fără dor, fără durere, fără visuri, fără nori.

- 5 Voi, ce rămâneți în urmă-mi, scuturînd haina vieții,
Norod, nobili, tineri, girbovi, încă nu ați înțeles
Că-ntr-a sale buzunare dulcea floare-a dimineții
Fericirea, nu încape. Spuneți, nu ați înțeles?

- Norod, ție-n astă lume nu ți-e dat să aibi nici haină,
10 Necum să aibi buzunare și în ele fericiri...
Pentru tine fericirea e o nepătrunsă taină
Scrisă numai pentru-aceia ce au nobile simțiri.

- Nobili, voi trudiți pămîntul zbîrniind cîte un nume
Înnegrit de mișelia celor cari l-au purtat
15 Și muriți strigînd că nu e om mai fericit pe lume
Decît cel născut în zdrențe și în zdrențe îngropat.

- Tineri și bătrini, voi tindeți unii către alții vecinic,
Tinărul murind de dorul de a deveni bătrîn,
Iar bătrînul, trist și girbov, voind să rămîie sfeșnic
20 Spre a tot purta prin lume focul stinsului său sin.

Deci, destul cu scuturarea hainei făr' de buzunare !
Înțelegeți că al sortii cel mai neschimbat cuvînt
Este: Pentru cel cu suflet firea fericire n-are,
Pentru cel ce n-are suflet, firea n-are nici pămînt.

[PENTRU RAZELE DIN SOARE...]

Pentru razele din soare, ce vor calde să s-aștearnă
Pe un cîmp întins de gheață — iarna este un mormînt.

Pentru razele din ochii-ți, luna-ntreagă e o iarnă
Vecinic rece prin simțire, — caldă numai prin cuvînt.

- 5 Dacă însă sunt pe lume suflete ce port în ele
Primăvara — nu sunt raze pentru sufletele-acele.

[SUB A LUNEI BLÎNDĂ RAZĂ]

Sub a lunei blîndă rază
Vino să te mai sărut,
Și din ochiul tău pierdut
Să lași lacrima să cază.

5 Supt a sufletului geană
Vino-n tainică poiană
Cu flori albe de mohor
Și cu triste flori de dor.

10 Eu de ani întregi aștept
Să-mi prinzi tu la chiotoare,
Tu, cu mîna ta, o floare,
Ca să mor cu ea pe piept.

15 Azi, cînd sufletu-mi se scaldă
În dulci visuri despre tine,
În a trupului ruine
Bate inima mai caldă.

PE ALBUMUL SURORII SALE

Viața noastră-ntreagă e ca acest album,
În el ne scriu doi maeștri al vieții noastre drum.

Ei scriu urmînd pe pagini a destinatei mersuri
Nenorocirea-n lacrimi, și Fericirea-n versuri.

5 Eu dacă-aș duce mîna vreunuia din doi
Desigur numai versuri aș scri pe-aceste foi.

[SOARELE, CERESUL SOL]

Soarele, ceresul sol,
Sărutîndu-te pe gură
Ți-a făcut o mușcătură
Ce te dă de gol.

5 Însă n-a băgat de seamă
Nimeni, nici chiar mama ta.
Mie însă, spre-a uita,
 Să-mi dai vamă
Dreptul de-a te săruta.

10 — De-ai fi mai domol, bădică,
Da-ți-aș vamă ce-aș vrea eu,
Dar ești iute ca un zmeu
Și viclean ca o pisică,
 Și mi-i frică.

15 — Bine fată, pentru soare
Ți-ai făcut gurița floare
 Și i-ai dat-o...
— Eu?... i-am dat-o?... Și-a luat-o.

[UN VÎNT DE MIAZĂNOAPTE...]

- Un vînt de miazănoapte cu pași de zmeu măsoară
Deșerturile negre din granița cerească
Și cînd și cînd din ceruri pe codri se coboară
Huind... parcă oceanul ar curge pe o moară,
5 Ce-ar măcina sub pietre durerea omenească.
Scrișnesc stejarii falnici, plecîndu-se pe laturi.
Zbor crăngile uscate și se înfig pe haturi,
Puzderie de frunze din rovine adînci
Se spulberă și umple spărturile din stînci.
10 Mor puii smulși din cuiburi, iar pasărele mume,
Luate de virtejuri sunt răzlețite-n lume.
Și-atîta groază vine din ceruri pe pămînt
Că tot pămîntul pare un profanat mormînt.

- Pe-o ripă-ntunecoasă, adîncă, fără fund,
15 Pe care pîrîiașul mereu o tot mănîncă,
Și din adîncă ce e o face mai adîncă,
Se pierde o cărare bătăturită-n prund.
Pornită de la ripă ce pururea s-afundă,
Ea merge de s-ascunde în gîtul unei peșteri
20 Ce pare că-i cioplită de mii și mii de meșteri
Anume ca s-o-nghită.

În peșteră e pace, mister și întuneric.
Rar, cînd și cînd, prin unghiuri reflexuri trădătoare,
Căzînd pe stalactite de-a pururi plîngătoare

- 25 Destăinuiesc viața acestui loc feeric.
 Videnii îmbrăcate în țesături de raze;
 Acorduri înecate în prelungiri de fraze
 Pe care le rostește tăcerea vorbitoare
 Și zgomotele surde ce-n humă nasc și mor,
 30 Și miele de fire fantastice, ușoare,
 Ce greerii le mișcă din unghiurile lor;
 Și-apoi sfioase umbre de-nchipuiri nebune
 Ce ochiul, cînd nu vede, în minte ni le pune,
 Și toată nesfîrșita viață dintr-un vis
 35 Ca într-un cap ce doarme aici parcă s-a-nchis.

[CA DOI PLOPI...]

Ca doi plopî strînși deasupra aceluiași izvor
 Trăit-am c-un tovarăș prin care astăzi mor,
 Un eu al firei mele, un suflet într-un altul,
 Cu care-am fost prin timpuri și-am cunoscut înaltul.

- 5 În mine, ca-n orcare făptură omenească,
 Natura despărțise de mult și cu încetul
 Doi oameni: unul *omul* și celălalt *poetul*.
 Pusese într-o formă și foc ceresc și iască.

- Și dacă-ți scriu acuma, e ca să-ți dau [de] știre
 10 Că tu murind, poetul în mine a murit,
 Și singur ca un suflet lipsit de amintire
 M-am stins, m-am isprăvit.

- Zăpadă și urtitul, doi dascăli făr' de glas
 Venit-au să aducă odăjdiele popii
 15 Și chiar parcă de-acuma presimt răceala gropii.
 Mi-e frig... vă las.

DECEMBRIE

Pierzîndu-mă în lumea din vremile de-acum,
Ca bolnavul ce cată spre soarele ce-apune,
Mi-ntorc ochii spre tine, chip alb din vremuri bune,
Și te-ntîlnesc și-acuma ca-n cea din urmă oară,
5 Cînd m-așteptai duiosă sub plopul de la drum,
Cu ochii blînzi și umezi ca două nopți de vară.

Tu, stinsă-n întunec și moartă pe vecie,
Mai e un colț în lume în care ești tot vie,
Și dacă tu nu suferi și nu mă mai iubești,
10 Eu pururea stau noaptea deștept pînă ce vine
O umbră-nsuflețită ce seamănă cu tine,
Și-atunci adorm, căci dînsa ești tu, o da, tu ești!

De ce te-ai dus și unde? și cînd ai să revii
Din pîcla cea greoaie a tristei vecinicii?
15 Și oare reveni-vei așa precum te-ai dus,
Cu dulcea-nduioșare a razei de apus?
Sau ochii tăi acuma, deprinși în cer cu îngeri,
Zîmbi-vor fără suflet la ale mele plîngeri.

FANTAZIO

Rochița ta de catifea
Ascunde-așa de multe,
Că dacă însăți ai vedea
Ce bine-ți șade fără ea
5 I-ai zice să m-asculte.

Cînd, goală, capul ți-l închini
Și-ți stringi în brațe sinul,
Ai umerii atît de plini
10 Că-ți vine lor să te închini
Ca Vinerii, păgînul.

Artistul care te-a cioplit
Cînd te-a visat pe tine
De dorul tău a-nnebunit
15 Și,-așa, nebun, cînd te-a sîrșit
Atît erai de bine,
Că Dumnezeu a-ngălbenit.

[BINE-AI VENIT FECIOARĂ...]

Bine-ai venit fecioară, cu pașii mari și falnici,
Cap tânăr de femeie pe umeri de statuie.
Atît îți stă de bine cu ochii lungi și jalnici,
Cu sîngele ce-n față sălbatec ți se suie
5 Că Crist murind el însuși ar fi sărit din cuie.

Încremenire vie a gîndurilor mele,
Domniță cu ochi negri și zîmbet de copilă
Văd chipu-ți de lumină cum tremură prin stele
Și doru-ți cum pornește pe-o rază de la ele
10 Și-n sufletu-mi coboară din sufletul tău milă.

De ești tu pedepsită de-a pururea să tremuri
Pe-aceeași nencepută și nesfîrșită vale,
Coboară-te și ia-mă spre-acele negre vremuri
Cu cîteva din stele, prietenele tale,
15 Căci singur între oameni eu voi muri de jale.

MOARTEA

O, moarte, copilo cu ochiul fantastic,
Arată-te. Totul de ducă mi-am strîns.
Va plînge iubita în felul ei plastic...
Dar cine n-a plîns?

5 N-am nici o nădejde și nici o căință;
Pornit din nimica, mă-ntorc în nimic,
Să cînte amicii un imn la știință...
Dar cine-i amic?

10 Aduceți o ploscă cu vin de Barolo¹
Și dați-mi ghitară să-mi uit de necaz;
Voi rîde, și-a rîde chiar moartea de colo.
Dar ce e de haz?

„Urît și durere“ zicea Leopardi...
15 Durere de o parte, de alta mister,
Pe-un rug de ananghii viața te arde,
Și pieri în eter.

Eterul și dînsul se pierde-n contururi
A căror iluzii se-ntoarnă în noi
20 Tu singură, moarte, ești legea de-a pururi
Și legea de-apoi.

Roma, 1889

[DE VOI MURI...]

5 De voi muri de lipsa ta
Să nu mai cînți precum cîntai
Cînd luna nopților de mai
Din cer ne binecuvînta.
Căci cînd cu degete pe clape
Vei căuta somnul uitării,
Veni-va vînt de peste ape
Și-a șterge sunetul cîntării.

10 De voi trăi și te-oi uita
Atunci să cînți, precum cîntai,
Cînd luna nopților de mai
Din cer ne binecuvînta.
Căci poate vîntul de la munte
Va prinde sunetul cîntărei
15 Și filfiind pe a mea frunte
Va șterge negura uitărei.

Atena, 92, sept.

[MAGDĂ, MAGDALINĂ...]

5 Magdă, Magdalină lină,
Nu te du-n țară străină
Că te-i pierde-n ceea lume,
Ca o piatră
Aruncată
Pe-a talazurilor spume.

10 Albă, albă Magdalină,
Tu ești singură de vină
Că în lungul depărtărei
Plîngi de mine,
Eu de tine,
Și-amîndoi de dorul țarei.

LA O FRUNZĂ

Frunză scuturată
Și înstrăinată
De pe virful crâncei, din bătrînul tei,
Cîți creștini pe lume
5 Lacomî de renume,
N-au pus pentru tine mîna pe condei!

Tu prefaci orcare
Netedă cărare
10 Cu căzute frunze într-un țintirim,
Și în tot băietul
Tu deștepți poetul
Ce dormea în pielea sa de anonim.

Un potop de versuri
Scrise fără ștersuri,
15 Fără remușcare, drame, tragedii,
Ode, acrostihuri,
Stihuri, stihuri, stihuri...
O varietate rară de prostii.

Tu-l îndemni la toate,
20 Poate sau nu poate,

Și, o biată frunză, tu îți rizi de-un om,
Mai cu seamă unde
Se mai și ascunde
25 Patima de-a pune stihurile-n tom.

[CE-I MAI DULCE...]

Ce-i mai dulce și mai dulce
Decît sinul cald de mamă.
Vine puiul să se culce
Sub năframă.

5

Ea, cu mina ei i-așterne
Și-l vrăjește la noroc,
Presărtîndu-i pe sub perne
Busuioc.

Atena, 92, sept.

GLYCERIA

În faptul fragedelor zori
De pe Hymetta¹ se coboară
Glyceria c-un braț de flori,
C-un braț de flori la subsioară,
Ochi mari albaștri ce avea
Și-atît de minunate gene
Că nuda Anadiomene
Le-ar fi luat drept o perdea.

5

Pe sub Acropole se scurg
La umbra înfocatei zile
Și merg spre vecinicul amurg
Eroii de la Thermopyle.
La fiecare luptător
Ea dă un ram de balsamină,
Pe care dinșii o anină
De vîrful săbielor lor.

10

15

Dar întinzînd brațul spre ei
Se rupse peplul de pe umăr
Și-atunci din sîn doi porumbei,
Atîta numai, doi la număr,
Umplură ochii fermecați
De-o așa de dulce nebunie
Încît în loc de bătălie
I-ar fi luat perșii legați.

20

25

Atunci pentarhul Achelau
 Văzînd primejdia în fată,
 Găsi că porumbeii au
 Pe guşa albă cite-o pată.
 Dar ea, Glyceria, zîmbea
 30 Şi-i zise lui: „Tu ştii prea bine
 Că pe Hymetta sunt albine:
 De m-au muşcat, nu-i vina mea.“

Bruzelles, aprilie 1893

UMBRĂ ŞI UITARE

Şi-ntinde umbra negura-i eternă,
 Şi-ntr-însa pierе forma trecătoare;
 Poetu-şi pleacă tîmplele pe pernă,
 Dar forma de sub tîmpla lui nu moare.

5

Uitare, tu, coboară-te din haos
 Şi fă, ca umbra, forma să-nceteze...
 Adoarme! Iată-i mintea în repaos.
 Dar nu: căci mintea-i are s-o viseze.

10

Zădarnic gîndu-ţi spre neant se suie,
 Zădarnic speri în mine şi alt mine;
 O, noule Macbeth! uitare nu e
 Decît sub stratul umedei ţărîne.

QUARTA RIMA

O, toamnă, blinda mea suroră,
Cu ochii mari și plini de gânduri,
Din care lume vii spre mine,
Din care stinsă auroră?
5 Gândirea mea, de printre rînduri,
Și-ntinde aripa spre tine...
Oh, stai, oprește-te o oră.

Și-n fund de codri, pe cărare,
Sub umbra bolților de ramuri,
10 Vorbește-mi, cheamă-mă pe nume,
Și dă-mi frățeara sărutare
Ce a legat din neam de neamuri
Pe cei dezmoșteniți de lume
De trista ta înfățișare.

O, surioară, surioară,
Ajută-mă să las pămîntul
Spre orizontul plin de soare.
Întinde-ți aripa și zboară
15 Și du-mă, cum ar duce vîntul
20 Ecoul unui glas ce moare,
Spre amintiri de-odinioară.

[STROFE STINGHERE]

Suflet vagabond, ce cauți prin pustiul întuneric?
Ce durere te gonește către umbra altor vremuri?
Totul seamănă cu totul: mersul timpului e sferic
Și în picla-i friguroasă nu se cade tu să tremuri.

5 Ce cauți tu în lumea asta
Alcătuită fără rost?
Iubirea ta îngroap-o, casta;
Ca dînsa cîte n-au mai fost.

[PE CIMPIA...]

Pe cîmpia (*cuvînt lipsă*) s-a uscat o biată floare,
În al cărei suflet tinăr tot parfumul s-a închis.
Lîngă dînsa, la tulpină, vremea noastră călătore
A înmormîntat un vis.

5 Dulce vrajă din adîncul sufletului meu cuminte,
Cum să mă despart de tine, vreau să fug de vraja ta
Și să prind întruchiparea poeziei mele sfinte
Încată în durerea de-a iubi și-a nu uita.

Vreau să uit cît ești de dulce, patimă stăpînitore,
10 Și să fug de stăruința ce-n privirea ta o porți,
Să te-ngrop la o tulpină, fără (*cuvînt lipsă*) și fără soare,
Dacă nu mi-ar fi că-nvie inimele celor morți.

[PLĂPÎNDĂ FLOARE DE SULFINĂ]

Plăpîndă floare de sulfină,
Amorul nostru a murit.
Se pleacă salcia-n grădină
Și apa din izvor suspină
5 Că floarea n-a trăit.

S-a prins cîndva către apus
În zbor de două rîndunele,
Băteau din aripi tot mai sus,
10 Cu mîngîierea de-a fi dus
Iubirea lor pînă la stele.

Și se-nălțau atît de mult
În setea lor de ideal,
Încît și azi parcă ascult
Vibrările acestui cult
15 (*Cuvînt lipsă*) de nereal.

Dar a murit bietul amor,
Că prea era nepămîntesc.
Și-atît de mult îmi este dor
De rîndunelele în zbor,
20 Că parcă tot le mai iubesc.

[DE NE-AM IUBIT...]

De ne-am iubit cu dor de frate și de soră,
Eu amăgit, și tu, iubito, nereală,
E că erai cea mai splendidă auroră,
Cea mai tîrzie auroră boreală.

5 Și semănai atît de mult cu o lumină
Ce tremurînd mă cheamă pururi către soare,
Încît m-ai înșelat fără să aibi vreo vină,
Și de te-ai dus, e pentru că ești călătoare.

DE S-AR PUTEA

Dac-aș putea să-ți spun, deschis,
Minunile din ochii tăi,
Ai crede că privești un vis
Visat de omul cel dintăi
5 Culcat în pajiște de flori,
La umbra unui trandafir,
Sub veghe de privighetori
Și adiere de zefir.

10 Dac-aș putea să-ți spun curat
Că te iubesc și-s fericit,
Că sufletu-mi s-a luminat
Și iarăși am întinerit,
Atît de bine ți-aș vorbi
Și-atît de cald te-aș săruta,
15 Încît ai crede că-a iubi
E poate și-n puterea ta.

NU MAI PRICEP

Am fost atîta vreme singur
Din cel mai depărtat trecut,
Încît, cînd ai venit acuma,
Nu te-am recunoscut.

5 Și totuși, te aștept de-atuncea,
Te cuget și te simt că vii,
Ca inspirarea fericită
 Și rima unei poezii.

10 Dar te doream cu ochi albaștri,
Cu păr bălai și suflet viu
Și cînd te văd cu ochii negri
 Și părul castaniu,

15 Nu mai pricep ce judecată
E-n bietul suflet omenesc
Și după care lege nouă
 Mă iau și te iubesc.

MORMINTE

În cîmpul fără adăpost
Mormintele clipeșc la stele.
De unde vin și cine-au fost
Sărmanii care dorm în ele?

5 Drumețule, ce pari grăbit,
Oprește-te și ia aminte
Că nu e nimene scutit
De soarta celor din morminte.

[DE LA BRAȘOV LA FELDIOARA]

De la Brașov la Feldioara
Feciorul stă și stă fecioara
Ieșiți intru întâmpinare
Cu flori, cu pîine și cu sare.

5 Și pedestrași și călăreți
 Privesc cu ochii lor isteți
 Un general cu doi băieți
 Ce merg în fruntea oștilor
10 Pe drumul drept al foștilor
 Stăpîni pe-acest așezămint,
 Din strămoșescul lor pămînt.

 — „Copiilor, ați priceput
 Ce-a fost pe-aicea în trecut?”
 — Au fost strămoșii noștri mari,
15 Izvodul de legionari
 Ce-au biruit și-au semănat
 Putere de la împărat,
 De s-a dospit în sfînta glie
 O viitoare Românie
20 Cu granițele (*cuvinte lipsă*)
 Din Val în Valul lui Traian.¹

[O, PATRIE!...]

O, Patrie! Acum te știu,
Te înțeleg și te iubesc,
Tu ai suflare de om viu
Și port și cuget românesc.

5 Tu nu mai ești o vorbă-n vînt,
 Căci tu ești gîndul tuturilor,
 Cum este fulgerul în nor
 Și înțelesul în cuvînt.

10 În pieptul tău inima bate
 Zvîcnindu-ți sîngele în vine
 Iar inimele noastre toate
 Răspund bătăilor din tine.

15 Cînd îți avînți acum feciorii
 Peste prăpăstii și corhane,
 Din fundul anilor de glorii
 Ies umbrele daco-romane.

20 Și fruntea lor se luminează,
 Și-și iau bătrînii iar avîntul
 Văzînd o nație vitează
 Ce-și cere înapoi pămîntul.

O, Patrie! Te port în mine
Izbucnitoare de putere,
Cum poartă sufletul în sine
Speranța de reînnoire.

TRADUCERI

LEOPARDI

SEARA ZILEI DE SĂRBĂTOARE

- Dulce și limpede e noaptea și fără vînt
Și liniștită se odihnește luna peste acoperișuri
Și prin grădini și de departe arată ochiului
Munții senini. O, draga mea,
- 5 Tăcerea a coprins drumurile, și prin balcoane
Rar se ivește lumina lămpii de noapte;
Tu dormi: te-a cuprins ușorul somn
În pacea odăilor tale; și nu te atinge
Nici o grijă; și nu știi, nici nu gîndești
- 10 Ce rană¹ mi-ai deschis în mijlocul pieptului.
Tu dormi; eu ies să mă închin înaintea acestui cer,
Ce apare atît de blînd, și înaintea atotputernicei naturi
Care m-a deprins cu durerea. Tie îți neg speranța,
Îmi zise — chiar speranța! și să nu strălucească
- 15 Ochii tăi de nimic alta decît de plîns.
Această zi fu mare: acum odihnește-te
Pe umbra petrecerilor; poate-ți vei aminti
În somn la cîți azi ai plăcut, și cîți
Ți-au plăcut ție; eu nu, nu sper
- 20 Să apar în minte-ți. Mă întreb numai
Cît am încă de trăit și cad la pămînt,
Și strig și mă înspăimînt. O, groaznice zile
În așa de tinăra vîrstă! Vai, și nu departe
În cale aud cîntecul singuratic
- 25 Al muncitorului care se întoarce noaptea tîrziu,
După petreceri, la sărmana-i locuință;

Și crud mi se stringe inima,
 Gîndindu-mă că totul în lume trece
 Și aproape nu lasă urmă. Iată, s-a dus
 30 Ziua de sărbătoare și sărbătorii urmează
 Ziua obicinuită, și timpul ia cu sine
 Orice întîmplare omenească. Unde mai e acum răsunsetul
 Anticelor popoare? unde e strigătul
 Străluciților noștri străbuni, și marele imperiu
 35 Al măreței Rome și armele și zgomotul
 Ce umplu lumea și oceanul?
 Totul e pace și tăcere și totul se odihnește
 În lume, și mai mult de dinșii nu se vorbește.
 În copilăria mea, cînd se aștepta
 40 Cu nerăbdare ziua de sărbătoare, ori mai pe urmă
 După ce trecuse, eu, îndurerat veghind,
 Îmi lăsam capul pe perne; și noaptea tîrziu
 Un cîntec ce se auzea pe drumuri
 Îndepărtîndu-se și murind încetul cu încetul
 45 Ca și acum îmi strîngea inima.

CĂTRĂ LUNĂ

O, fermecătoare lună, eu îmi aduc aminte
 Că acum un an veneam pe dealul acesta
 Plin de neliniște să te privesc îndelung:
 Iar tu atîrnai atunci deasupra pădurii,
 5 Precum atîrni și-acuma, scaldînd-o în lumină.
 Dar chipul tău limpede apărea ochilor mei
 Înnorat și tremurător de plînsul
 Ce-mi izvora sub gene, de chinuită ce
 Era viața mea: și e încă și-acuma nu se schimbă,
 10 O, dulcea mea lună! Și cu toate astea îmi place
 Să-mi aduc aminte, și să socotesc vîrsta
 Durerii mele. Oh, cit este de dulce
 În vremea tinereței, cînd e încă lung
 Drumul speranței și scurt al memoriei,
 15 A-ți aminti despre trecutele lucruri,
 Cu toate că sunt triste și că durerea e vie.

CĂTRĂ SINE ÎNSUȘI

De-acum te vei odihni pentru totdeauna,
 Ostenita mea inimă. Pieri și cea din urmă înșelăciune,
 Pe care o credeam eternă! Pieri! Simt prea bine,
 În noi de dulci iluzii
 5 Nu numai speranța, dar și dorința s-a stins.
 Odihnește-te pentru totdeauna. Destul
 Ai palpitat. Nimic pe lume nu merită
 Să te miște și nici e demn de suspine
 Pămîntul. Viața nu-i decît urît și amărăciune,
 10 Alta nimic; și noroi e lumea.
 De-acum te liniștește. Deznădăjduiește
 Pentru cea din urmă oară. Firii noastre de la soartă
 Nu-i este dat decît a muri. De-acum disprețuește-te
 Pe tine, natura, urita putere,
 15 Care, ascunsă, spre obștească pagubă domnește,
 Și infinita vanitate a totului.

INFINITUL

De-a pururi dragă îmi fu singurateca colină
 Și gardul acesta, ce din atîtea părți
 Răpește ochiului priveliștea ultimului orizont, —
 Dar stînd și privind, îmi răsar în minte
 5 Nesfîrșite spațiiuri dincolo de cel văzut, și tăceri
 Supraomenești, și liniștea cea mai adîncă;
 Puțin încă și s-ar înspăimînta inima.
 Și cum aud vîntul sunînd printre pomi,
 Eu aseamăn în ruine nemărginite acea tăcere
 10 Cu glasul acesta: și-mi amintesc vecinicia,
 Și vremile duse și pe cea vie de astăzi,
 Și zgomotul ei. Astfel în această
 Îmensitate se înecă gîndirea mea;
 Și-a mă ineca în această mare mi-e dulce.

CĂTRĂ SILVIA

- Silvio, îți mai aduci tu aminte
De-acel timp al vieții tale muritoare
Cînd frumuseța strălucea
În ochii tăi rîzători și fugarnici,
5 Și tu, mulțumită și gînditoare, țărnișurile
Tinereții treceai?
- Răsunau liniștile
Odăi și drumurile dimprejur
De lungul tău cîntec,
10 Atunci cînd pornită pe lucru
Sedeai, pîrînd mulțumită
De nehotărîtul viitor ce aveai în minte.
Era în luna parafumatului mai: și tu obicinui ai
Astfel a-ți petrece ziua.
- 15 Eu lăsînd adesea
Plăcutele studii și ostenitele cărți
Cu cari se trecea timpul meu de-atunci
Și cea mai bună parte din mine,
Din balcoanele caselor părintești
20 Ascultam sunetul glasului tău
Și mișcarea harniceî mini,
Ce, țesînd, alerga pe pînză.
Admiram cerul senin,
Drumurile aurite de soare și grădinele,
25 Ș-apoi marea de departe, ș-apoi munții.
Graiul omenesc nu poate spune
Ce simțeam eu atunci,
- Ce gîndiri suave,
Ce speranțe, ce deplină înțelegere, o, draga mea Silvie!
30 Cum reapărea atunci
Viața omenească și soarta!
Cînd îmi amintesc de-atîta speranță pierdută,
O durere mă coprinde
Crudă și nemîngîiată
35 Și sufăr din nou de nenorocirea mea.
O, natură, o, natură,
De ce nu dai mai tîrziu
Acea ce atunci făgăduiești? de ce așa de mult
Îți înșăli copiii?

- 40 Mai-nainte ca iarna, iarba să usuce,
De necunoscută boală doborîtă,
Tu mureai, prea dulcea mea. Și nu vedeai
Floarea anilor tăi;
Nu-ți încălzea sufletul
45 Dulcele laude ale părului tău negru,
Or ale privirilor înamorate și tăcute;
Și nici vorbeau cu tine sărbătoarea
Soațele tale de amor.
- Peste puțin pieria
50 Și dulcea mea speranță; vieții mele
Soarta de asemeni negă
Tinerețea. Ah! și cum te-ai dus,
Cum te-ai dus,
Tovarășă scumpă a primei mele vîrste,
55 De-a pururi plînsa mea speranță!
Aceasta este lumea? acestea sunt
Farmecele, amorul, faptele, întîmplările
Despre cari atîta vorbeam împreună?
Aceasta este soarta neamurilor omenești?
60 Cînd apăru adevărul,
Tu, sărmană, căzuși; și cu mina întinsă
Arătai de departe moartea rece
Și un mormînt deschis.

CÎNTECUL DE NOAPTE AL UNUI PĂSTOR RĂTĂCITOR DIN ASIA

- Ce faci tu, lună, în cer? spune-mi, ce faci,
Tăcută lună?
Răsai seara și te tot duci,
Contemplînd pustiurile; apoi te ascunzi.
5 Nu ești încă sătulă
De-a bate vecinicele drumuri?
Încă nu ți s-a urît, încă mai dorești
A privi îndelung aceste văi?
Se aseamănă cu viața ta
10 Viața păstorului.
Se scoală dimineața în zori,
Își mișcă turma spre cîmp, și vede

- Turme, fîntîni și ierburi;
 Apoi, ostenit, se odihnește înspre seară;
 15 Alta nimic nu așteaptă.
 Spune-mi, lună: la ce folosește
 Păstorului viața sa,
 Și viața ta, ție? spune-mi: spre ce tinde
 Scurta mea rătăcire pămîntească,
 20 Cursul tău nemuritor?
 Sărman bătrîn, alb, neputincios,
 Pe jumătate gol și discult,
 Cu grea sarcină în spinare,
 Pe munți și pe văi,
 25 Prin pietre ascuțite și nisip gros și mărăcini,
 Pe vînt, pe furtună și cînd arde
 Namiezul și cînd apoi îngheață,
 Aleargă, aleargă, gîfiiie,
 Trece piraie și bălți,
 30 Cade, se ridică și din ce în ce grăbește
 Fără odihnă or întremare,
 Sfîșiat, plin de singe, pînă ce ajunge
 Acolo unde calea
 Și chinul acesta țintește:
 35 Prăpastia spăimîntătoare, nemărginită,
 În care căzînd, uită totul.
 Lună fecioară, astfel
 E viața muritoare.
 Omul se naște în munci
 40 Și nașterea e primejdie de moarte.
 Cunoaște durerea și chinul
 Înainte de orce; și de la-nceput chiar
 Mama și tatăl
 Prind a-l mîngîia că s-a născut.
 45 Și cu cît crește,
 Și unul și altul îl ajută, și astfel tot mereu
 Cu fapte și cu vorbe
 Caută să-i facă inimă,
 Și să-l mîngîie de umana soartă:
 50 Altă slujbă mai plăcută
 Nu se face copiilor de cătră părinți.
 Da' de ce să dai la lumină,
 De ce să sprijini în viață

- Pe cine apoi trebuie mîngîia de aceasta.
 55 Dacă viața e nenorocire,
 De ce noi s-o-ndurăm?
 Neprihănită lună, astfel
 Este soarta muritoare,
 Dar tu muritoare nu ești,
 60 Și poate de vorba mea puțin îți pasă.
 Și totuși tu, singurateco, de-a pururi călătoreo,
 Ce atît de gînditoare ești, tu poate înțelegi
 Acest trai pămîntesc,
 Chinul și suspinul nostru ce să fie;
 65 Ca să fie acest „a muri“, această din urmă
 Ofilire a feței*,
 Și a pieri de pe pămînt, și a lipsi
 Orcărei vechi și scumpe deprinderi,
 Și tu, desigur, înțelegi ascunsul
 70 Pentru ce al lucrărilor și vezi folosul
 Dimineței, al sărei,
 A tăcutei, nesfîrșitei treceri a vremii.
 Tu știi, tu, desigur, cărui dulce amor
 Suride primăvara,
 75 Cui folosește arșița și ce aduce
 Iarna cu gheturile sale.
 Mii de lucruri știi tu, mii descoperi,
 Din cîte sunt ascunse bietului păstor,
 Adesea cînd îndelung te privesc
 80 Stînd așa de mută în cîmpul pustiu,
 Ale cărui depărtate margini se-imbucă în orizont,
 Sau cînd mă urmărești treptat, treptat,
 Cum eu călătoresc cu turma;
 Și cînd admir cum stelele ard în cer,
 85 Îmi zic în mine gîndind:
 De ce atîtea făclii?
 Ce face nesfîrșitul aer și acel adînc
 Senin nemărginit? ce însemnează
 Această singurătate imensă? și eu ce sunt?
 90 Astfel judec în mine: și despre locașul
 Prea întins și măreț,

* Incomparabila frumusețe a lui „questo supremo scolarar del sembiante“ nu se poate traduce (D.Z.).

Și despre nenumărata familie
 Și-apoi despre atîta muncă, atîta mișcare
 A orcărui ceresc sau pămîntesc lucru,
 95 Ce se-nvrîște fără odihnă
 Spre a se întoarce vecinic de unde a plecat.
 Nici o menire, nici un scop
 Eu nu pot ghici. Dar tu, desigur,
 Tînără nemuritoare, cunoști totul.
 100 Eu numai atît cunosc și simt
 Că din vecinica alergătură,
 Din șubreda mea făptură
 Vreun bine sau mulțumire
 Vor fi avînd poate alții; pentru mine viața.
 105 O, turmă ce te odihnești, ferice de tine
 Că mizeria ta tu nu ți-o cunoști:
 Cît aș vrea să fiu în locu-ți!
 Nu numai fiindcă de durere
 Aproape liberă trăiești;
 110 Că orce necaz, orce daună,
 Orcă spaimă numaidecît uiți;
 Dar, mai mult, fiindcă ție nu ți se urăște niciodată.
 Cînd odihnești la umbră, pe iarbă,
 Tu ești liniștită și mulțumită
 115 Și mare parte a anului
 O petreci fără urit, astfel.
 Și eu stau pe iarbă la umbră,
 Dar supărarea îmi incurcă
 Mîntea; și parcă un pînten mă-mpunge,
 120 Așa că, sezînd, sunt mai departe ca orînd
 De a găsi pace și odihnă.
 Și totuși nimic nu doresc
 Și pîn-aci n-am de ce mă plînge.
 De ce și cît te poți tu bucura
 125 Nu pot spune; dar norocită ești.
 Eu și de bucurat mă bucur puțin,
 Draga mea turmă, dar nu numai de asta mă tînguiesc.
 Dacă tu ai putea să vorbești eu aș întreba:
 Spune-mi: pentru ce
 130 Stînd tihnit la odihnă,
 Mulțumit e orice dobitoc;
 Pe cînd pe mine, cînd mă odihnesc, m-apucă uritul?

Poate dacă aș avea aripi
 Să pot zbura pe nouri
 135 Și să pot număra stelele una cite una,
 Sau ca tunetul să rătăcesc din pisc în pisc,
 Aș fi mai fericit, dulcea mea turmă,
 Mai fericit aș fi, candidă lună,
 Sau poate rătăcește departe de adevăr,
 140 Privind soarta altuia, gîndirea mea:
 Poate că sub orice formă sau în orice
 Stare ar fi, în staul sau în leagăn,
 E funestă, cui vine în lume, ziua nașterii.

LUNA APUNE

Precum în singurateca noapte
 Peste cîmpuri argintii și peste ape,
 Acolo unde adie vîntul
 Și umbrele depărtate
 5 Iau mii de forme neînțelese
 Și de obiecte înșelătoare
 Printre pîraie liniștite
 Și ramuri și garduri și coline și vile;
 Ajunsă la marginea cerului,
 10 Dincolo de Apenini sau de Alpi,
 Sau în adîncul sin al Mărei Tirrene,
 Se coboară luna și se ofilește totul;
 Pier umbrele și întunericul învăluie
 Valea și muntele,
 15 Oarbă noaptea rămîne,
 Și cîntînd cu dulce viers,
 Cărușul salută
 Ultima licărire a fugacei lumini;
 Astfel se risipește și astfel lasă
 20 Viața muritoare, tinerețea.
 În fuga se duc umbrele și imaginile
 Dulcelor înșelăciuni; și de-abia mai vin
 Depărtate speranțe
 Pe cari se reazemă natura muritoare.
 25 Părăsită, întunecoasă
 Rămîne viața. Străbătînd-o cu privirea,

- Zădarnic nedumeritul călător,
 Cu cit mai mult înaintează,
 Caută scopul drumului;
 30 Și vede că lăcașul oamenilor îi este străin,
 Și străin e el însuși în lume.
 Prea fericită și ușoară
 Soarta noastră mizerabilă
 Păru în cer — dacă tinerețea,
 35 În care totuși orce bine e rodul a mii de osteneli,
 Ar dura tot cursul vieții,
 Prea dulce-ar fi menirea
 Fiecărui animal la moarte,
 Dacă în mijlocul căii
 40 Nu i s-ar fi dat bătrinețea,
 Mai grea chiar decât teribila moarte.
 Iscodire demnă
 De minți nemuritoare, cel mai rău
 Din toate relele, găsiră zeii
 45 Bătrinețea, în care dorința
 Rămîne întreagă, speranța stinsă,
 Seci izvoarele plăcerii, nevoile
 De-a pururi crescînd și mulțumirea niciodată.
 O, voi, plaiuri și țarmuri,
 50 O dată căzută splendoarea ce în apus
 Arginta vâlul nopții,
 Nu veți rămînea mult timp încă
 Orfane: de cealaltă parte
 În curînd veți vedea cerul
 55 Albindu-se din nou și răsărînd zorile.
 În urma lor va veni soarele
 Și strălucind jur împrejur
 Cu puternicele-i flăcări,
 Va acoperi străveziele cîmpuri
 60 Cu valuri de lumină.
 Dar viața muritoare, după ce frumoasa
 Tinerețe s-a dus, nu se mai colorează
 Niciodată cu altă lumină, nici cu altă auroră.
 Văduvă rămîne pînă la sfîrșit; și nopții,
 65 Ce întunecă vremile duse,
 Sfîrșit zeii puseră mormîntul.

CARDUCCI

PRELUDIU

- Urăsc uzata poezie: ea își dă
 Cu înlesnire moile șolduri vulgului
 Și fără bătăi de inimă, sub obișnuitele sărutări,
 Se întinde și doarme.
- 5 Mie dați-mi strofa vioaie, ce saltă
 Sub aplauze și cu ritmic picior în coruri:
 Oprind de-o aripă în zbor, ea se-ntoarce
 Și luptă să scape.
- Astfel, sub îmbrățișările unui silvan înamorat
 10 Se luptă o bacantă pe ninsul Edone¹:
 Mai fermecătoare, sinurile pline
 Saltă apăsate,
- Și se amestecă sărutări și strigăte pe aprinsa
 Gură: ride marmoreea frunte
 15 La soare: displetit în lungi unde, părul
 Tremură în vînt.

FANTAZIA

Tu vorbești; și, ademenit molcomul glas
 De zefirul dulce, se lasă sufletul
 Graiului tău pe undele legănătoare,
 Și spre necunoscute țarmuri plutește.

- 5 Plutește în caldul apus de soare,
Ce rîde albastrelor singurătăți:
Între cer și mare albe pasări zboară,
Insule verzi trec,
- 10 Și pe primejdioase virfuri strălucesc templele
De candidă marmoră în roșiaticul apus,
Chiparoșii țărmului sună din ramuri,
Și mirții parfum răspindesc.
- 15 Rătăcește departe parfumul pe adieri de mare,
Și se amestecă cu molcomul cîntec al pescarilor,
Pe cînd o corabie în fața portului filfiie
Stringîndu-și roșele pinze.
- Văd copile coborînd de pe Acropoli
În lung șir; și au albe, frumoase pepluri,
Cununi poartă pe cap, în mîini ramuri de laur,
20 Întînd brațele și cîntă¹...
- Înfigînd sulița în pămîntul strămoșesc,
Sare pe țărm un om splendid în arme;
Să fie oare Alceu² întorcîndu-se din bătălii
La fecioarele lesbiene?

LA IZVOARELE CLITUMNO

*„Huic albi, Clitumne, greges et maxima taurus
Victima, saepe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deum duxere triumphos“.*^{*1}
(Virg. G., II, 146)

De sus de la munte, ai cărui frasini negri
Se leagănă murmurînd în vînt și răspîndesc
Departă prin aer miros sănătos de păduratec
Jaleș și de cimbru,

* „Aici, Clitumne, stropite în riul tău sacru, turmele albe și taurul, suprema jertfă, au purtat adesea la templele zeilor trofee romane“ (lat.) Virgiliu, *Georgice*, II, 146.

- 5 Se coboară în umedul amurg, o, Clitumno,
Către tine turmele: în unda ta
Flăcăul umbru nevolnica oaie
Își scaldă, pe cînd
- Către dînsul, de la sinul mamei arsă de soare,
10 Ce desculță stă lingă casă și cîntă,
Un copil se întoarce și cu obrazul
Plin suride.

- Gînditor tatăl, cu piei de capră
Acoperit pînă la briu, ca faunii antici,
15 Stăpînește carul vâpsit și puterea
Frumoșilor junci,

- A frumoșilor junci cu pieptul voinic,
Mîndri pe cap cu coarne lunate,
Blinzi la privire, albi, cum îi erau dragi
20 Dulcelui Virgiliu.

Iar pe Apenini norii posomorîți
Fumegă: mare, austeră, verde,
De pe munți ce în cercuri treptat se coboară,
Umbria privește².

- 25 Salve, Umbrie verde, și tu divinitate a limpedei
Fîntîni Clitumno! Îmi simt în inimă
Antica patrie, și pe fruntea aprinsă filfiindu-mi
Zeii italici.

- Cine pripăși umbrele plîngătoarei sălcii³
30 Pe țărmurile sacre? Te răpească vîntul
Apeninului, o arbor molatec, iubitor
De umile temple⁴!

- Aci să lupte cu iarna, murmurînd tainice povești,
Stejarul verde purtător de primăvară,
35 Al cărui trunchi cu veselă tinerețe
Iedera îl îmbracă:

- Aici să steie deși, împrejurul izvorului,
Chiparoșii, sentinele gigantice;
Iar tu, la umbră, tu să cinți dureroase
- 40 Cinturi, o, Clitumno.
- O, tu, martur a trei imperii⁵, spune-ne
Cum tăcutul umbru, crincen în lupte,
A trebuit să se supuie hastatului velit,
Și puternica Etrurie să crească;
- 45 Spune cum apoi, peste orașele unite⁶,
Trecînd muntele Cimin⁷, cu grabnici pași
Se coborî Gradivo⁸, împlintind semnele
Mindre ale Romei.
- Dar tu⁹, deopotrivă la toți trebuitor,
50 Zeu italic, tu, împăcai pe învingători cu învinși,
Și, cînd tună punică furoare¹⁰
De la Trasimen¹¹,
- Prin peșterile tale răsună un strigăt,
Pe care cornul răsucit îl buciumă din munți:
- 55 „O, tu¹², cel ce paști boii lîngă Mevania¹³
Întunecoasă,
- Tu, cel ce ari corhanele de pe malul
Stîng al Narului¹⁴ și tu care doborî
Pădurile verzi de pe Spoleto¹⁵, or în războinica
- 60 Todi¹⁶ petreci,
- Lasă boul gras în stuf, lasă
Juncul roșcat în mijlocul brazdei, lasă
Despicătoarea în stejarul povîrnit, lasă
Nevasta la altar,
- 65 Și aleargă, aleargă, aleargă! cu securea
Aleargă și cu săgeata, cu măciuca și cu lancea:
Aleargă! căci amenință crudul Annibal
Penații italici.“

- Ei! și cum rise strălucitorul soare
- 70 Prin aceste gîturi de munți, cînd
Îi văzu urlînd și dărîmînd în fuga
Înaltul Spoleto,
- Pe maurii cruzi și caii numidici,
Într-o amestecătură obscenă, și deasupra lor
- 75 O ploaie de fier, valuri de untdelemn aprins,
Și cîntecele victoriei¹⁷!
- Acum totul tace. În limpedea fîntînă
Privesc vina subțire cum se urcă:
Tremură, și cu o ușoară gilgîire descrie
- 80 Oglinda apei.
- Rîde în fund o mică pădure
Întinzîndu-și imobilă ramurile: jaspul
Pare că în legănătoare amoruri se amestecă
Cu ametista,
- 85 De safir par florile; și au
Reflexurile rigidului diamant,
Și strălucesc reci, și cheamă către tăcerile
Verdelui fund.
- Pe poalele munților și la a stejarilor
- 90 Umbră cu riuri, o, Italie, e izvorul poeziilor tale¹⁸.
Trăiră nimfele, trăiră: și un ceresc
Așternut este acesta.
- Răsăreau subțiratece în udele veșminte
Albastrele naiade și în liniștea serei
- 95 Chemau cu glas mare pe oacheșele surori
De la munte,
- Și învîrteau la jocuri sub luna
Răsăritoare, vesele cîntînd în cor
Nemuritorului Janus cum îl birui
- 100 Amorul Camesenei¹⁹.

El din ceruri, dinsa fată voinică de pe acele
Locuri: avură drept pat Apeninul fumegător:
Acoperiră norii mărețul lor amor, și se născu
Gintea italică²⁰.

105 Acum totul tace, o, văduve Clitumno,
Totul: din nenumăratele tale temple, unul singur
Îți mai rămîne și pe acela, zeu făgăduit,
Tu nu-l locuiești²¹.

110 Și stropiți de riul tău sacru,
Taurii, mîndre victime, nu mai duc
Trofee romane la strămoșește temple: Roma
Nu mai triumfă!

115 Nu mai triumfă, de cînd un galileu
Cu părul roșu²² se urcă în Capitol,
Îi aruncă în brațe o cruce, și-i zise
— Poart-o, și servă²³.

120 Fugiră nimfele să plîngă, ascunse
Prin riuri, și prin grote materne,
Și, tînguindu-se, se imprăștiară ca
Norii la munți.

Cînd o ciudată mulțime, printre albele
Temple prădate și sfărîmatele colonade,
Înaintă domoală, în saci negri îmbrăcată,
Mormăitoare²⁴,

125 Și peste cîmpurile răsunătoare de munca
Omului și colinele martore de mărirea trecută,
Se făcu pustiu, iar pustiu se chemă
Împărăția lui Dumnezeu.

130 Ridică lumea de la sfintele pluguri, o răpiră
Bătrînilor părinți nerăbdători, tinerelor neveste,
Pe orunde divinul soare binecuvînta,
Ei blestemau:

Blestemau bunurile vieții
Și ale amorului și bliguiiau groaznice
135 Legături de durere cu Dumnezeu
Pe ripi și prin peșteri:

Coborîră beți de chinuri
În orașe, și în fricoase danțuri
Cerură în genunchi crucifixului, ei, necredincioșii,
140 Să fie desprețuiți.

Salve, o, suflet omenesc ce senin stai
Pe malurile Ilisului²⁵, întreg și drept pe încintătoarele
Țărmuri ale Tibrului! negrele zile trecură,
Redeșteaptă-te și domnește²⁶.

145 Iar tu, milostivă mamă de junci neîntrețuți
În răsturnarea brazdei și căratul maldărului,
Și de mînji sălbateci rîncezători în război,
Italia mamă,

150 Mamă de holde, și de vii și, de legi eterne,
Și de frumoase arte ce îndulcesc viața,
Salve! eu cîntecele anticei glorii
Ție reînnoiesc²⁷.

Aplaudă versul munții și pădurile și apele
Umbriei verde: în fața noastră, fumînd
155 Și îmbîind la noi industrii în naștere,
Fluieră aburul.

NOTE ȘI VARIANTE

FĂRĂ TITLU

Buc., 1883, Tipografia St. Mihalescu, str. Covaci 14

Este primul volum literar al scriitorului și are un subtitlu: *Poeze și Nuvele*. I se poate determina foarte exact data apariției — 15 martie 1883 — după anunțul din *România liberă* unde Duiliu Zamfirescu era redactor. Difuzarea s-a făcut într-un mod oarecum diferit de al altor cărți: autorul și tipografia expediau volumele la librării și chioșcuri, dar vinzarea se făcea și direct, către cumpărătorii obișnuiți, evidența desfacerii fiind ținută cu ajutorul unor foi special imprimate, de tipul listelor de subscripție sau de abonamente. (Mai multe lucrări ale poetului, chiar din perioada română vor fi scrise pe astfel de foi) Ziarul *R.L.*, care se tipărea în aceeași tipografie, va publica în numere la rînd anunțuri despre apariția volumului, avînd caracterul unor reclame publicitare, cu un text ca următorul: „O carte înmărmurită pentru premii, mai cu seamă în școalele secundare”.

Tipărirea volumului s-a făcut, prin urmare, pe socoteala autorului și pe baza unui aranjament cu tipografia, elocvent pentru genul de editare în epocă. Scriitorul a renunțat, pentru celelalte cărți — cu excepția volumului de poezii *Pe Marea Neagră* (1919) — la astfel de experiențe, probabil costisitoare, și a recurs la serviciile editorilor consacrați din epocă: Socec, Carol Müller etc.

Volumul, cu o prezentare grafică îngrijită, e în formatul 14/22 cm și are 206 pagini, din care o parte, *poemele*, ocupă primele 60 de pagini; partea a doua cuprinde lucrări de proză, însă nu numai *nuvele*, cum arată titlul ei, ci și schițe, note de drum, cugetări.

Volumul, dedicat mamei poetului, se deschide cu o întrebare poezie, cea intitulată *Mamei*; abia apoi urmează ciclurile de poeme și nuvele, marcate prin câte o pagină albă.

Sumarul părții de *poeme* este cel reprodus și în ediția prezentă.

Poeziile au apărut în *Literatorul* în perioada 1880—1883, cu câteva excepții, introduse direct în volum (sau poate publicate anterior în reviste ce nu ne sînt cunoscute). De altfel, Duiliu Zamfirescu a compus volumele sale în mare parte din lucrări publicate mai întîi în presă, atît poezii și nuvele, cît și romane.

P. 3

MAMEI

Lit., I, 9, 16 mart. 1880.

În *Lit.* titlul este: *Dedicație. Mamei mele*

Lit., I, 4, 10 febr. 1880.

Este poezia considerată drept debutul literar al lui Duiliu Zamfirescu, cu toate că poetul publicase și alte lucrări chiar cu trei ani înainte. O discuție mai largă în jurul ei se impune, atât pentru că s-a aflat de mai multe ori în centrul unor vii dezbateri, cât și pentru că, prin intermediul ei, se aduc interesante amănunte cu privire la perioada de început a lui Duiliu Zamfirescu.

Al. Macedonski recomandă poema, la apariție, într-o entuziasă și generoasă notă însoțitoare:

„Avem de introdus astăzi un nou nume în arena publicității literare: Duiliu Zamfirescu, a cărui admirabilă poezie o dăm mai jos. D. Zamfirescu e tânăr și nu vom zice despre d-sa că *promite*. Prin această poezie face însă ceva mai mult; se afirmă ca poet într-un mod strălucit. Suntem fericiți că *Literatorul* este pus astfel în pozițiune de a se înzestra cu una din acele producțiuni literare ce ne asigură că într-un timp apropiat o nouă eră se va deschide, eră poate mult mai frumoasă decât aceea pe care a făcut-o să nască neuitatul Eliade.

Bizară coincidență a lucrurilor omenestii! Un Zamfirescu cade zdrobit de povara decepțiunilor, cenușa lui s-a răcit, și un alt Zamfirescu, talent mai suav, mai dulce și mai puternic, este azi gata să-i ia locul, gata să ne farmece auzul în limba armoniei și să ne legene cugetările în murmurul valurilor mării izbindu-se în cadență de clasicile stînci ale Heladei.

Fie ca cel puțin pe acesta descurajarea să nu-l atingă și mizeria să nu vie într-o zi să întunece orizontul vieții sale.

Vai! Acum că am scris aceste rînduri parcă am voi să le luăm îndărăt, căci amărită viață face țara noastră poezilor săi. Parcă am regreta acum că introducem pe acest tânăr talent. Soarta lui e hotărîtă din acest moment: cîți vrăjmași nu-i vom face, cîte inepte personalități nu-l vor insulta; va fi poate silit să urce și el într-o zi calea calvariului; îi va fi sete și va înseta, se va zvîrli pline lingăilor și el va muri de foame. El va suferi, toți ai lui vor suferi din cauza lui. O! Poeții! Poeții! De ce nu vă puteți zdrobi mai bine inima și să fiți ca toată lumea. Face-vă-ți lupi ca să trăiți cu lupii. Inima voastră zadarnic bate, sufletul vostru zadarnic se înalță. Nimini nu ascultă cîntecile voastre și le ia vîntul! Un Torquato Tasso înnebunește și-și pierde și libertatea chiar, un Dante moare expatriat; un Gilbert, în spital; un Heliade... O! dar să nu venim la noi!

Fie ca o altă epocă să înceapă. Talente avem; avea-vom și oameni care să dea cuvenitul avînt literaturii noastre?

S-o sperăm, încăi pentru copiii viitorului, cari, ca Duiliu Zamfirescu, sunt plini de inspirațiune, măcar de ne-am mai făuri un vrăjmaș, măcar de ne-am mai crea un ingrat. Încît despre laudele ce-i dăm, despre onoarea ce-i face *unica revistă literară* din Capitală, nu se va îngimfa de ele dacă va fi aceea ce poezia de astăzi ne dă dreptul a crede că este. Numai mediocritățile să îngimfează. Nimini nu ar trebui să uite aceasta.“

Rîndurile lui Macedonski erau și o recomandare — înțilnită nu o dată în activitatea sa, după modelul eliadesc — din partea unui poet ce se dorea șef de școală și promotor de „nouă eră“ în poezie, dar și expresia unei reale emoții. Chiar în numărul următor al revistei el îi consacră un amplu și minuțios studiu analitic: *Poema „Levante și Calavryta“ — curs de analiză critică*, continuat în alte patru numere (Lit., I, 5—10, 17 febr.—23 mart. 1880). Subliniind virtuozitățile poetice ale versurilor tînărului autor, Macedonski descoperă subtilitățile și valorile poemului, realizînd practic un exemplu de felul cum înțelegea revista că trebuie interpretată în genere poezia, precum și un exemplu de analiză prozodică. Concluziile, foarte favorabile poemului și tînărului autor, îl plasează pe acesta în primele locuri ale poeziei tinere.

(Zamfirescu care cădea „zdrobit de povara decepțiunilor“ era Mihail Zamfirescu [1839—1878], colaborator la *Revista contemporană*. Poet, autor al volumelor *Aurora*, 1858, și *Cîntece și plîngeri*, 1874, Mihail Zamfirescu a scris „bufoneria în 3 acte“ *Muza de la Borta rece*, 1873, revistă teatrală de pomină, în care apar caricaturizați junimiștii.)

Tematica din *Levante și Calavryta*, de ordin exotic, drama romantică a cărei desfășurare o urmărește, factura epică a compoziției și, în acest cadru, abundența lirismului l-au cucerit pe Macedonski, care, lăudîndu-le, polemiza astfel nedismulat cu poezia eminesciană și cu întreaga direcție convorbiristă, opunîndu-le pe tînărul nou lansat „în arena publicității literare“.

Împrejurările în care s-a ivit Duiliu Zamfirescu la cenaclul Lit. și aprecierile de care a avut parte această poezie vor constitui prilejul unor interesante dezvăluiri ulterioare din partea lui Macedonski însuși în 1892. Faptul că ele sînt cu totul contradictorii față de altele, din 1883, trebuie pus pe seama temperamentului fugos al autorului *Nopților*; important e că mărturia cea mai tîrzie, din cele două ale lui Macedonski, despre momentul debutului lui Duiliu Zamfirescu la Lit., este una favorabilă și poemului în cauză, ca și autorului ei; toate indiciile arată că aceasta din 1892 trebuie socotită drept esențială. O succintă relatare a faptelor o vom face, însă respectînd cronologia lor.

În 1883, Duiliu Zamfirescu avea să părăsească definitiv ospitaliera revistă a lui Macedonski, trecînd fățiș de partea Junimii și luînd poziție împotriva lui, în legătură cu nefericită epigramă la adresa lui Eminescu; Macedonski nu putea ierta fugarului dezertăunea — petrecută, sub raport publicistic, mai demult — astfel că, în articolul *Nebuniile unui pseudospaniol*, apărut fără semnătură în cadrul rubricii *Literatura de prin zărele de azi* (Lit., IV, 10, oct. 1883), răbufnește necruțător, denunțînd ca pe niște adevărate infamii cîteva versuri în adevăr slabe ale lui Duiliu Zamfirescu (e vorba de suita *Nebunii*, semnată *Don Padil*, R.L., VII, 1899, 3 oct. 1883), dar în orice caz nu meritînd un oprobriu atât de categoric. Nelăsîndu-se mai prejos, *Don Padil* dă curînd replica într-una din cronicile rubricii sale *Palabras* (R.L., VII, 1938, 18 dec. 1883) ironizînd nu mai puțin vehement o acțiune, în fond frumoasă, a celor de la *Literatorul*, anume lectura și interpretarea — desigur, cam *à l'improviste* — în cadrul unei serate literare a unor fragmente din opera lui Bolintineanu. Febra polemică ridicîndu-se numaidecît la temperaturi înalte, riposta lu

Macedonski este și mai necruțătoare și, în articolul *Bustul lui Bolintineanu* (*Lit.*, IV, 11—12 nr. dublu, nov.—dec. 1883), fostul vestitor al unei „noi ere“, „talent mai suav, mai dulce și mai puternic“ decât celălalt Zamfirescu, este tratat exact invers: Macedonski l-ar fi lansat atît de entuziasmat „crezînd că lauda îi va da avîntul și talentul ce-i lipsea“, că „i-a deschis *Literatorul* dîndu-și osteneala să-l povățuiască și să-i îndrepteze șubredele sale versuri“.

S-ar înțelege de aici că, atît în *Levante* și *Calavryta*, cît și în alte poeme ulterioare, poetul a operat modificări la sugestia lui Macedonski, dar că, totuși, acesta nu era prea mulțumit de producțiile tinărului său emul.

Manuscrisele poetului nu atestă ca lucrurile să fi fost așa, iar, nouă ani mai tîrziu, Macedonski însuși revine asupra chestiunii, de astă dată cu multe amănunte, elocvente pentru ceea ce a însemnat pentru el lectura poemei lui Duiliu Zamfirescu: „Dată solemnă pentru *Literatorul* este anul 1880“, proclamă Macedonski în articolul *Între 1880 și 1892* (*Rev. lit.* — *Lit.*, 5, 15 oct. 1892). „La 1880, un tînar student universitar, se prezenta la redacția *Literatorului* — un salon în care toată tinerimea talentată a Capitalei avea un ecou. Serata neuitată va fi pentru mine. Pe atunci tînar de tot era d-nul Zamfirescu — frunte de atenian și ochi de poet. Și tînarul gîngăvea versuri. El ne citi o poemă. Toți ezitau. Așteptau părerea mea... poema era *Levante* și *Calavryta*.“

Armonios, tînarul o citi.

Eram în acele momente, prieteni cititori, într-o critică situațiune. Mulți tineri se aflau de față și îi cunoșteam. Știam că am înfrîurire asupra lor, dar știam că omul în genere greu admite superioritatea. *Levante* și *Calavryta* era un cap de operă. Nu putui să rezist entuziasmului, spusei ce cuget despre poemă și îmi creai, mie și lui Duiliu-inamici. Cu toate acestea, analizele critice pe care le scrisei mai în urmă, avură darul să consacre pe Duiliu, poet mare. Necunoscutul de ieri fu celebritatea de mine. Poezia română aștepta un novator: el sose.“

„Analizele critice“ scrise de Macedonski le putem socoti, prin urmare, mai mult un răspuns și o demonstrație pentru membrii contrariați ai cenacului, care vedeau clar că poezia lui Duiliu Zamfirescu nu se înscrisa pe linia celor practicate de ei în revistă. Dar Macedonski urmărea să-și închege o școală, și în tînarul autor al poemei el descoperea pentru direcția sa ceea ce revelaseră lui Maioreșcu, pentru *Convorbiri literare* primele poezii ale lui Eminescu. „Poemele lui Duiliu — spunea el ceva mai departe, în același articol, referindu-se la *Levante* și *Calavryta*, *Harpista*, *Nebuna din Herăști* și *Alina-Linda* — au fost pentru mine emulațiunea pentru a scrie *Noaptea*.“ Declarația este prea categorică și la o distanță prea mare — 12 ani! — de momentul cînd apărea *Levante* și *Calavryta* ca să mai lase loc la întrebări cu privire la sinceritatea lui Macedonski. Poema avea, la publicarea ei în *Lit.*, semnificația manifestului inaugural al direcției macedonskiene, era, cum se spune, macedonskiană „avant la lettre“: Duiliu Zamfirescu debuta ca un macedonskian înaintea lui Macedonski însuși!

Notăm o continuare, rămasă pînă acum necunoscută, pe care a avut-o poema la apariția în *Lit.*

Cum după lunga serie de calități, generosul Mecena găsea poeziei, în analiza sa critică, și o oarecare „moliciune“, notată ca o slăbiciune a versurilor lui Duiliu Zamfirescu, acesta, încurajat de primirea atît de favorabilă, nu vru să-i rămînă dator mentorului său. Îi alcătuieste deci o întîmpinare, al cărei început îl găsim în manuscrisele poetului:

LUI ALEXANDRU MACEDONSKI

Pe mare, supt o rază de lună argintie,
C-un vînt ce după țărături abia-abia s-adie;
Pe cheiuri umblînd singur, de lume dezgustat,
Cătînd să furi din raze a lunii poezie
Sau să-nțelegi ce spune un val înfuriat;
Născut în fund de codri, la umbra dimineții,
Și-n suflet cu bogata simțire-a tinereții,
De ai darul să cugești, poți oare să te legi
De proza scrisă-n versuri, de poezia slută?
Din proza pusă-n versuri, cu proză te alegi,
Din versurile slute, te alegi cu-o muză slută.

Ai scris că sunt molatic în versurile mele,
Și eu, ca om de viață, îndată-ți și răspund:
Azi cei ce pot să scrie trei-patru versurile,
Cu-a lor gîndiri greșite și-a lor direcții rele
Ca struțul în nisipuri, în stihuri se ascund.
Răspunsul meu de astăzi se-ncheie-ntr-o întrebare:

Viața, ce rost are?

În lunele de vară cînd nopțile sunt calde,
Cînd znele din codru la rîu vin să se scalde...

În ms., proiectatul „răspuns“ se oprește aici. Se pare însă că el a fost continuat — sau scurtat — și trimis lui Macedonski, căci în focul polemicii din 1883 aflăm o atestare despre o astfel de poezie, promisă de Duiliu Zamfirescu pe cînd era la Hirșova, deci la mai multe luni după apariția poemei și după analiza critică din *Lit.* Macedonski însă nu i-a dat curs, din motive necunoscute, iar în 1883 declara că „directorul revistei noastre nu voi s-o primească [dedicația, n.n.], simțind bine că era interesată“. Dacă, în adevăr, e vorba de poezia de mai sus, e greu de crezut să fi fost în intenția lui Duiliu Zamfirescu o adulare: „dedicația“ e mai degrabă o replică!

O apropiere pe care o putem face, în ce privește continuarea dedicației către Macedonski, este cu un grupaj de versuri apărut în ciclul foiletoanelor *Palabras* (*R.L.*, VI, 1557, 29 aug. 1882) și avînd același ritm, demonstrînd o continuitate de preocupări față cu fragmentul citat, chiar vehiculînd o terminologie comună și comparații de același fel. Întrebarea cu care debutează versurile din ciclul *Palabras* explică și justifică „moliciunea“ imputată de Macedonski: gîndul, spune poetul, „și se duce ca o fantasmă vie“ în căutarea nemuririi, el pare numai să fie leneș („ca un sultan leneș“), de fapt însă el e neobosit, aleargă fără odihnă, și încheie cu acest catren, situat direct în prelungirea dedicației către Macedonski:

Așadar cugetarea cea leneșă să fie
Iertată pentru lenea din marea-împărăție,

Iar versul meu molatic, cu totul ostenit,
Cu multă plecăciune se-nchină.

Am sfîrșit.

Semnează: *Duiliu Zamfirescu*; *Don Padil* încă nu apăruse în arenă!

Din dedicația citată inițial merită semnalat cu deosebire următorul vers din partea finală: „Cu-a lor gîndiri greșite și-a lor direcții rele“. Referirea la direcțiile „rele“ este desigur o piatră aruncată în grădina *Convorbirilor*, a lui Titu Maiorescu, privitor la „direcția nouă“ formulată de critic în 1872 și despre care se discuta meru, cu pasiune de loc atenuată.

Și caldele cuvinte ale lui Macedonski și „cursul său de analiză critică“, prelungit timp de 5 săptămîni dar, în primul rînd, desigur, valorile intrinseci ale poemului au creat o anumită faimă autorului său în mediul literar, astfel că, după un an, *Lit.* reproduce pe *Levante și Calavryta* (II, 9, sept. 1881), împreună cu aceste rînduri justificative: „După cererea mai multor d-ni abonați, retipărim următoarea poezie, care a fost publicată în nr. 4 din anul trecut“.

Mai tîrziu, cînd lui *Duiliu Zamfirescu* i se va sugera renunțarea la uneltele gazetăriei în favoarea celor poetice, sau cînd el însuși se va gîndi la aceasta, se vor face referiri la poemul *Levante și Calavryta*. De exemplu, *Argus* (Delavrancea), într-o *Odă barbară*, ca răspuns la o *Cronică rimată* a lui *Don Padil*, îi confirmă acestuia viziunea critică asupra societății timpului său, dar îl sfătuiește ca, poet fiind, să nu trăiască în acea societate, ci să se îndrepte spre lumea care i-a oferit pe *Levante și Calavryta*. Notăm, de asemenea, una numai din cele mai entuziaste aprecieri despre poezie, pe care o aflăm după doi ani și jumătate, cînd, deci, amintirea ei se afla încă vie:

„Cîtească oricine *Calavryta*, publicată în *Literatorul*, și se va convinge că această capodoperă e de ajuns a-l face poet. *Levante și Calavryta* e o poezie ce rar își găsește seamăn în literatura noastră. Această poezie singură, în altă țară, ar fi făcut din *Duiliu Zamfirescu* un poet mare...“ (*Ce va să zică a fi poet*, *Telegr.*, XII, 3090, 29 aug. 1882; semnat: *Un amic al literaturii*.)

Alături de *Harpista*, apărută tot în *Lit.*, două luni mai tîrziu, de asemenea una dintre cele mai cunoscute poezii ale lui *Duiliu Zamfirescu* din perioada debutului, *Levante și Calavryta* a fost un succes cert al tînărului poet, contribuind mult la consacrarea sa. Una în peisaj elin, cealaltă în peisaj iberic, ambele prefigurau — fără ca autorul lor să bănuiască — două din mediile care aveau să influențeze mai fertil creația sa poetică ulterioară.

Numele celor doi eroi nu este întîmplător, *Levante* e prea apropiat denumirii generice *Levant*, prin care se desemnau țările de pe țărmul răsăritean al Mediteranei; prin levantini se înțelegeau îndeosebi grecii; nu o dată termenul era socotit sinonim cu bizantini. *Calavryta* conține în numele ei prefixul grec *calos*, care înseamnă frumos. Există de altfel și o insulă grecească, la nord de Peloponez, numită *Kalavria*, sau *Calavria* (aici s-a otrăvit celebrul orator grec Demostene); *Calavryta* poate fi o lecuitoare din această insulă.

Missolonghi, cetate în Grecia, cu port la Marea Ionică, unde, în 1822—1825, au avut loc eroice bătălii ale patrioților greci împotriva otomanilor. Aici a murit Byron, venit să sprijine pe luptătorii Eladei.

1 — *Zante*, insulă grecească în Marea Ionică (la sud-vest de *Missolonghi*), cu un oraș avînd același nume.

2 — *Botzaris* Marcos (1788—1823), erou cunoscut al războiului din 1822—1825 pentru independența Greciei.

3 — *Pandemos*, unul dintre multele supranume ale zeiței frumuseții, *Afrodita-Venus*, în ipostaza cînd ea patronează dragostea cheltuită orgiac, devenită vulgară, adulterină.

4 — *Nereide*, cele cincizeci de fiice ale lui *Nereu*, unul dintre zeii mării la vechii greci; nereidele erau nimfele Mediteranei și personificau jocul valurilor.

5 — *Thaisa*. Mitologia greacă ne-a lăsat mărturii despre o celebră curtezană *Thais*, care și-a încredințat grațiile lui *Alexandru cel Mare*, apoi urmașului său, *Ptolomeu*. *Anatole France* închină un întreg roman, *Thais* (1890), unei curtezane din *Alexandria* cu acest nume, devenit, cum se vede, un simbol al frumuseții darnice fără alegere! Mențiunea din poezia lui *Duiliu Zamfirescu* nu se referă, se pare, la curtezana antică, ci numele e unul generic, de femeie nu tocmai cinstită, ca și *Calavryta*, de altfel. E interesant totuși de semnalat un loc unde consemnează el numele *Thaisa*, cu puțin înainte de apariția poeziei. Într-o scrisoare către prietenul său *Duiliu Ioanin*, din vara lui 1879, *Duiliu Zamfirescu* îi reproșează glumeț acestuia că nu-și mărturisește dragostea și-i povestește o întîmplare: „Era odată la *Milet* un filozof grec care toată viața lui își bătuse joc de femei și de simțimentul omenesc cel mai cultivat pe atunci, de amor. *Thaisa*, o curtezană milesiană, își propuse să facă pe filozof a-și schimba părerea asupra acestui capitol și reuși...“ (Scris. din 14 iul. 1879.)

6 — *Capul Kalogria*, promontoriu pe coasta vestică a Greciei, în apropiere de *Missolonghi*.

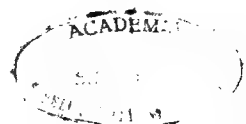
P. 8

HARPISTA

Lit., I, 12, 6 apr. 1880.

Alături de *Levante și Calavryta*, a creat faimă poetului, în epocă și mult după aceea. Merită subliniat faptul că, prin tematică și prin întreaga plasare a cadrului social — drama femeii nevoiașă, strivită de mizerie — poezia se aseamănă cu o mare parte din literatura pe care o vor cultiva *Const. Mille*, *N. Beldiceanu* și alți scriitori grupați în jurul *Contemporanului*, apărut la peste un an după publicarea poeziei lui *Duiliu Zamfirescu*. Adaptarea lui *Eminescu* *Viața*, cu o temă înrudită, este cu unul sau doi ani anterioară celei a lui *Duiliu Zamfirescu*, dar nu fusese publicată; în schimb, *La icoană* a lui *Al. Vlașcu* e ulterioară cu trei ani.

Momentul fiind cu deosebire favorabil dezbaterii în jurul drepturilor femeii și rolului ei în familie și societate, *Harpista* a avut o largă audiență și s-a bucurat de mare popularitate. Ea a fost recitată la mai multe festivaluri publice în epocă — la primul, din 30 apr. 1880, de *Aristizza Romanescu* — și ecourile ei au stăruit îndelung

după tipărire (încă se recita cu succes la 1890), cu toate că poezia n-a mai fost republicată decât cu prilejul apariției în volum. Mihail Sadoveanu evocă un sugestiv episod, pe care-l putem situa prin anul 1921 și din care rezultă că poezia *Harpista* a avut un rol netăgăduit în fixarea profilului poetic al lui Duiliu Zamfirescu în conștiința contemporanilor. Unul din personajele povestirii lui Sadoveanu *Filozofie*, modest circiumar din Iași, dar rafinat intelectual, istorisește următoarea scenă semnificativă: „Sosește și vinul, își informează el mușterii, între care prozatorul însuși. E un vin pe care l-am dobândit de la un diplomat subțire. Nu-i spun numele, dar cuconu Mihai știe că e vorba de colegul său de Academie, domnul Duiliu Zamfirescu. Aflasem de la un misit că are în pivnițele sale o comoară. Am luat cu mine pe cel mai bun degustător al Iașilor: îl știți și pe acela: poet subțire — îl cheamă Mihai Codreanu. Ne-am înfățișat la podgoria diplomatică.

Domnul Duiliu ne-a primit puțințel rece și distant. Tovarășul meu, pe cînd coboram în pivniță, a murmurat cîteva versuri vechi:

Cum, Paulo, sărmano, vii tu din Miramare,
Unde-ai cîntat în duo cu întristată mare
Suspînul unui val...

Diplomatul a devenit atent la aceste versuri vechi ale poetului. — Poftiți, domnilor, ne-a îndemnat domnia-sa, cu un gest larg.“ (*Opere*, 17, E.S.P.L.A., 1959, p. 119—120.)

Versurile recitate de mai sus sînt tocmai refrenul din *Harpista*. Dacă episodul va fi avut loc sau nu, este greu de știut; el poate fi real, cum tot atît de bine poate fi imaginar. Dar în perioada la care se referă povestirea lui Sadoveanu, adică prin 1921—1922, Duiliu Zamfirescu medita, se pare, să lase la o parte tocmai *Harpista* din culegerea pe care voia s-o alcătuiască pentru apariția în seria de reeditări de la „Cultura națională“. Declară acest lucru Ion Pillat, în articolul comemorativ *Poezia lui Duiliu Zamfirescu — Cuvinte rostite*, publicat la zece ani după moartea poetului, în revista focșaneană *Milcopia* (III, vol. I—II, 1932), și editorul din 1922, Marin Simionescu-Rîmniceanu, rudă apropiată și prieten al poetului. (Pentru aceasta vezi și Mariana Zamfirescu-Rarincescu, *Prefață la ediția III*, în: Duiliu Zamfirescu, *Poezii*, ed. „Scrișul românesc“, Craiova, 1938.)

Deși poezia fusese publicată în revista lui Macedonski, tot din cercul acesteia va veni, 14 ani mai tîrziu, o zgomotoasă contestare a ei, într-o analiză pe care i-o consacră Cîntat Pavelescu, sub titlul *Harpista* (*Lumina*, I, 61, 20 iun. 1894), și în care declară că e un „mărgăritar fals“. Revista respectivă, care reproduce multe din lucrările în versuri și în proză ale lui Duiliu Zamfirescu, este vizibil sub înfrîmțirea lui Macedonski; genul „poeziei sociale“ se afla acum în desuetudine la mentorul *Literatorului*, care, totuși, situase recent poezia, împreună cu altele ale lui Duiliu Zamfirescu, între cele care-l stimulasă să compună ciclul *Nopților* (vezi nota la *Levante și Calavryta*).

Motivul harpistei nefericite l-a urmărit pe scriitor și mai pe urmă, și tinăra Nannina din nuvela *Alessio*, publicată în oct. 1889, este soră bună cu Paola din Miramare. Refrenul cîntecului ei:

*Vorrei morir' nella stagion dell'anno
Quando le rondinelle...*

(„Aș vrea să mor în anotimpul cînd rîndunelele...“) sună asemănător aceleia cu care poetul însuși întîmpină pe eroina din *Harpista*: „Cum, Paolă, sărmano, vii tu din Miramare...“ etc.

1 — *Miramare* sau Miramar, castel imperial din apropiere de Triest, pe malul Adriaticii, clădit pe o stîncă uriașă, pe la 1860, în stil neogotic. Termenul are și o accepție mai largă, denumind priveliștile pontice frumoase; există și alte localități italiene (maritime) „miramare“, dar poetul are aici în vedere una spaniolă, căci vorbește de „bucle catalane“, deci originea eroinei este Catalonia.

P. 12

DEZGUST

Lit., I, 27, 28 sept. 1880.

În *Lit.* poezia e datată: *În 13 august 1880.*

v. 30 — în ms.: *Să se verse-atîta fiere*, atît foc necunoscut.

Titlul, ca și începutul acestei poezii: „Sunt sătul de tot pe lume...“ le găsim formulate aproape aidoma într-o scrisoare către prietenul Ioanin din vara lui 1880, cînd poetul se afla acasă, la Focșani, în vacanța de după terminarea facultății: „Mă apucă cîte-un dezgust de totul, dar de totul, începînd de la calea robilor de pe cer și pînă în adîncimea mormintelor de pe pămînt, și văd că robi sunt toți și toate de sus și pînă jos și nimic e totul de jos și pînă sus“. Urmarea scrisorii aduce, în diferite forme, chiar unele din imaginile poeziei, anunțînd tocmai că unor astfel de idei sînt închinată versurile sale de acum: „Mă apucă iarăși cîte o furie de poezie și de macrocosmism, în care-mi par toate lucrurile cu mult mai importante de cum sunt, cu mult mai demne toate ființele, cu suflet și fără suflet, de o considerațiune oarecare. Vin apoi ceasurile de urît, în cari spiritul, neafectat de nici o influență exterioară, judecă și cîntărește tot, pune în paralel microcosmul cu macrocosmul, realitatea cu imaginea, nimicul cu totul, pămîntul cu nemărginirea, și ajunge a găsi un termen de mediocritate pentru toate, termen care este șurupul pe care se-nvîrtește întreaga existență universală.“ (Scriș. din 13 iul. 1880, „unsprezece ceasuri noaptea“, cum specifică poetul.)

Macrocosm și *microcosm* sînt universal și omul, după o terminologie de nivel filozofic mijlociu, explicabil și pentru vîrsta poetului, și pentru ceea ce se vehicula mai frecvent în epocă în ce privește raportul om-natură.

„Numai atît pentru mintea omenească? continuă zguduit cu năivitate tinărlu epistolist. Dacă aș fi fost eu puterea creatoare, i-aș fi dat ceva mai mult decît o scînteie; sau nu i-aș fi dat nimic.“ Tinărlu Juan din poezia care-i poartă numele în titlu, apărută în revistă ceva mai înainte, judecă la fel; dar și cugetătorul mizantrop din *Dezgust* devine iconoclast și ateu, ca și Duiliu Zamfirescu: „Încît singur socoteală mă-ncerc cerului a cere“ (v. 28). Iar o altă poezie, *Indignare*, neîncheiată cu totul și publicată numai fragmentar în cadrul unora din foiletoanele sale [de mai tîrziu (*R.L.*, VI, 1552, 24 aug. 1882, și VII, 1899, 3 oct. 1883)], pe care o găsim între manu-

scrisele acestei epoci, jonglează cu ateismul în chip juvenil, ea și cu alte noțiuni filozofice consacrate, ce-i populează acum poeziile.

INDIGNARE

*Curată întrupare a cugetării mele,
Dumnezeire, haos, apus sau răsărit,
Cînd ai făcut jos oameni, cînd ai făcut sus stele,
Cînd ai plecat pe oameni cu un potop de rele
Avut-ai planul lumii croit, răstălmăcit?*

*O... ce arhitectură! ce ziduri! ce ruine!
Și noi ce pisicuțe, ce motănei, ce soi!
Cum stăm pe la ferestre, sălbatic jivine,
Privind cu scîrbă lumea, pe înțelepți, pe tine,
Chiar și pe tine, Doamne, cel mai superb cotoi!*

*Ne vezi? Îi vezi pigmeii ce cred numai cu toane?
Cum rid de-a tale raze prin veacuri strălucind?
Cum se închin la totul: la pietre, la cucoane,
Decît să se închine la sfintele icoane
Pe care lipovenii te-au zugrăvit dormind?*

*Ei nu văd, nu, sărmanii, cînd lung privesc spre stele
Și dincolo de stele, prin haosul tăcut,
Cum mîna ta aprinde pe cer luminările,
Cum luminezi cu soare pierdutele vâlcele
În care omul doarme, tot om, tot orb, tot slut.*

*O... Doamne, ești puternic, și ei sunt mici, știi bine,
Sunt mici ca egoismul, sunt goi ca un cuvînt;
Dar, Doamne... am o vorbă, și cred că se cuvine
Sfinția-ta s-asculte, spre-a îndrepta în bine
Acea ce muncește bătrînul tău pămînt:*

*Cînd ai făcut la urmă pe om, această iasmă,
Și cînd la el venit-ai să-l superi cu zi-ntăi,
Aveai drept dascăl timpul și lacrimi drept aghiasmă
Și l-ai stropit pe frunte, făcînd catapiteasmă
De grele suferințe din fruntea cea dintăi.*

*De-atuncea omul plînge și nu mai vrea să știe
De-a cerului voință, de-a Domnului cuvînt;
El vede că pămîntul e-o vecinică pustie
În care dînsul trece, un fleac de jucărie,
Lăsat în voia vremii, uitat pe-acest pămînt.*

*O, Doamne!... Dacă singur ești Dumnezeu cel mare
Și-ai poruncit ca-n lume chiar cei ce se iubesc
Să moară fără de lacrimi, și fără de indignare...
Dînd moarte, fie-ți milă și dă-le și uitare
Sau altfel... iartă-i, Doamne, cînd nu te mai cinstesc!*

Două variante notabile chiar pe acest manuscris:

— Strofa penultimă, vers 5, avea o formă pe care poetul o prefera, dar n-a dus-o la capăt: „Grăbindu-se s-ajungă...” probabil că trebuia să urmeze ceva de felul: „mai iute la mormînt”. Am transcris deci forma primă a versului, deși în ms. e tăiată de autor.

— Strofa ultimă, vers 4, are o formă paralelă:

De-ai dat omului moarte, dă-i, Doamne, și uitare.

Unda zeflemistă nu poate scăpa la lectură, toată diatriba fiind, în ultimă instanță, o șarjă ușoară, poate o glumă între prieteni. Acest sens l-a și dat el însuși compunerii, ultima strofă fiind introdusă în cadrul unui grupaj hibrid, *Nebunii*, și avînd drept titlu: *Cuge-tarea din urmă a unui nebun*.

În această perioadă, trecerea de la *Indignarea* grațios atee la *Dezgust* era absolut firească; poetul se afla într-o criză de formație, caracteristică multor intelectuali tineri de vîrstă și pregătire sa. Se mai adaugă și dragostea nemărturisită, plină de îndoieli, pentru frumoasa Eliza Ioanid, precum și faptul că tocmai isprăvisese facultatea și viața punea în față-i întrebări grele, în primul rînd cu privire la drumul ce avea de urmat.

Un somn sănătos, o masă bună și un vin potrivit aduc alte gînduri în mintea cutureierată de tentații contradictorii și, după criza pesimistă, a doua zi vine alta, de blazare, care-i produce, deși din alte pricini — și mai atenuată — o scîrbă asemănătoare pentru totul din jur. „Această stare de beatitudine gastrică mă face să mă gîndesc — nu fără oarecare dezgust — la starea noastră...”, continuă poetul, în aceeași scrisoare, justificînd deci din nou introducerea: „Sunt sătul de tot pe lume” etc.

În această parte a scrisorii către prietenul Ioanin, însă, direcția atacului este către ideea constituirii unei familii, în timp ce, cu o zi înainte, ținta satirei din scrisoare era mica burghezie focșăneană, prinsă într-un foarte expresiv tablou, care merită citat, tocmai spre a se vedea că *dezgustul* tînărului poet avea tot felul de cauze obiective, în afara celor subiective, determinate de sfîrșitul adolescenței.

La restaurant, îi comunică el lui Ioanin, „vecinii mei de prin prejur mînceau țîri și beau care ce-i cereau stomacului, sau mai bine care ce-i cerea țîrii. O mare de pălării, stacojii, vinete, negre, galbene, verzi, albe, își plimbă valurile sale multicolore; înțelegi că sub fiecare pălărie trebuie să se adăpostească proprietarul său, care fiind de gen feminin ridică un uragan de nisip cu rochia și ni-l transportă prin buzunare, prin pălării, pe pălării și peste întregile noastre ființe. Asta-i petrecerea de seară... Pe cînd scriu, o buhă geme pe-o ruină de-alături. Nu așa că-i cam teatral? Ce vrei, așa este, dar nu-i mai puțin adevărat că buha geme. Ea pare că înțelege mai bine decît noi toți pentru ce suntem pe pămînt. Dar, iarăși, prea-i lașe. Prea plînge vecinic.”

Starea aceasta sufletească pare să fi ținut toată vara, căci iată ce scrie aceluiași Duiliu Ioanin și în august, lună care figurează ca dată a încheierii poeziei:

„Eu? Eu trăiesc neafectat de nimic, nici de bucurie, nici de durere. Dacă ar fi ceva în sufletul meu, n-aș îndrăzni s-o spui, fiindcă ar fi

sau prea mare sau prea mic în raport cu lumea din afară. Așa, mai bine nici nu voi să știu ce mai este. A trăisau a nu trăi, în Focșani, e totuna.“ (Scris. din 16 aug. 1880.)

P. 14:

JUAN

Lit., I, 7, 2 mart. 1880.

Dedicația, în Lit.: Lui Duiliu Ioanin.

Juan din poezie nu are legătură cu celebrul și legendarul spaniol, Don Juan, cuceritorul inimilor delicate de femeie; el este, dimpotrivă, imaginea tinărului studios, profund, serios. Nu este exagerat să presupunem că scriitorul atribuie eroului său ceva din propriile îndrăzneții și îndoieli, între care și năzuința spre o dragoste curată; aceasta și explică dedicația către Duiliu Ioanin, prietenul cel mai apropiat în anii studenției și ai magistraturii, până la stabilirea în București — adică până prin 1882 — și cunosător al întâmplărilor de dragoste ale poetului.

Putem face și o altă presupunere, anume cine poate fi rivnita zână, pe care o dorea Duiliu Zamfirescu, dar, scurmat de „îndoiențe“, era îndemnat să creadă „că-i este scris / Ca până și iubirea s-o treacă tot în vis“ (vv. 164—165). Aceasta este, aproape fără îndoială, Eliza Ioanid.

Juan pare cea mai direct autobiografică poezie a lui Duiliu Zamfirescu din toată epoca debutului său, nu în ce privește amănuntele concrete ale vieții, ci în caracterizarea modului propriu de a gândi, în definirea universului de preocupări, a ispitelor și dorințelor care-l încearcă. Iată un fragment dintr-o scrisoare datînd din perioada cînd poetul încheie pe Juan, sau din aceea care l-a generat. (Poezia este, probabil, anterioară cu trei ani publicării ei; la începutul poemei se spune: „Voi... cîți-ați trecut prin vîrsta de optsprezece ani...“ — v. 6; la apariția lui Juan, poetul avea 22, deci trecuse de peste trei ani „prin vîrsta...“ etc.) Este o scrisoare din nov. 1879, anterioară cu numai patru luni apariției lui Juan în Lit.: „Sunt în București singur. Cîteva ceasuri pe zi citesc; restul umblu haimana pe Pod (Podul Mogoșoaiei, n.n.) cînd e cald, iar acum, fiindcă e frig, prin cafenele. În București sunt multe caraghiozlicuri; multe mutre demne de ris, mulți nătărăi, cari toți se-nvîrtesc împrejurul aceluiași nimicuri, rîzînd, cîntînd, citeodată plîngînd, fără să știi de unde vin, de ce fac așa și unde se duc. Îi privești pe toți, faci ca dinșii sau rîzi de dinșii și te duci acasă — cînd ai casă — cu un nou strat de nepăsare în jurul inimei. Aci îți scoți pălăria, te uiți în oglindă și vezi cum firele din barbă și din musteți — măcar că le razi mereu — năzuiesc să iasă la lumină. Îți aduci aminte că anii trec și că trebuie să ieși un loc în această tulburare mare care se cheamă societate; îți aduci aminte că până acum ești un nimic foarte absolut; îți ridici fruntea, cu mîndrie, ca să privești viitorul în față... în față pilplie flacăra albăstruie a unor tăciuni pe jumătate stinși și se desinează pe perete umbra capului al cărui proprietar ești. Atunci te apucă jalea și gîndești... gîndești... pînă o mină delicată îți lipește genele. Bună seara atunci, te culci. De multe ori, însă, acea frumoasă mină nu vine și genele nu se unesc și gîndul nu adoarme.“ (Scris. din 30 nov. 1879

către Ecaterina Munteanu.) (De comparat: „și gîndești... gîndești... pînă o mină delicată îți lipește genele“ cu vv. 150—151: „El rămînea lungi ceasuri cu gîndu-n negîndire, / Simțînd cum vine somnul, cu degetele-i fine...“ etc.)

Dezgust și Juan sînt polii între care oscila poetul: blazarea și încrederea — poza mizantropică, mai mult juvenilă, convențională („Sunt sătul de tot pe lume...“) și meditația activă, îndreptîndu-se către o concepție solidă, de participare la viața socială („Și cîte, cîte planuri pe cosmosul măreț / Juan n-a scris de-atuncia cu gîndul său isteț...“) — și, peste toate, încrederea în poezie („Atunci e ora scumpă a celor ce visează, / A celor ce pe lume pot încă să mai crează / În sfînta poezie“) și în dragoste („...Trista îndoiență în veci n-a mai venit... / Juan e astăzi mare căci astăzi e iubit!“)

Această încredere în puterea dragostei îl va mai caracteriza pe poet, dar scurt timp, căci, din motive care ne-au rămas necunoscute, el nu și-a mărturisit sentimentele pentru Eliza decît poate pe cîi ca aceasta, a poeziei, la care ea n-a fost receptivă și s-a măritat, lăsînd tinărului poet inima zdrobită pentru o bună bucată de vreme.

Așa cum Eminescu își creiona un autoportret în *Geniu pustiu*, descriînd un personaj, pe Toma Nour, și își descria interiorul locuinței proprii în aceea a lui Dionis (*Cugetările sărmanului Dionis*), la fel Duiliu Zamfirescu trasează fin eroului său, în vv. 27—34, o figură ce nu poate fi decît a sa proprie și care e a poetului romantic tipic.

1 — „E non si muove“, acest strigăt care ar nega cunoscuta formulă a lui Galileo Galilei, sugerează în ce măsură poetul însuși încerca interpretări proprii ale adevărurilor fundamentale, într-un fel de catehism naiv, ateu și acesta, dar vehiculînd termenii unei filozofii de nivel mijlociu, ce repudia prin paradoxe ușoare explicațiile idealiste.

2 — Versuri atee, ce dovedesc o gîndire de pe acum îndrăzneată. Ceva mai tîrziu îi scria lui Duiliu Ioanin: „...Iată ce gîndesc eu: un Dumnezeu care nu poate să fie perfect nici înaintea creațiunilor sale nu mai este un Dumnezeu... Tu vrei să crezi că Dumnezeu a făcut pe om după chipul și asemănarea sa; eu cred tocmai dimpotrivă că omul a făcut pe Dumnezeu după asemănarea și chipul său, și deci l-a făcut imperfect, precum însuși este. Cu religiunea mea, mi se pare că poți mai lesne și mai bine să-ți explici și pe om și puterea creatoare... Sper să te fac ateu.“ (Scris. din 16 aug. 1880.) Și schițează o teorie foarte materialistă asupra originii și dezvoltării vieții, provenind direct de la Darwin. Între încercările perioadei de debut se mai găsesc astfel de manifestări ale unei gîndiri ce se vrea liberă, scăpată de prejudecăți.

3 — Apărut în 1774, romanul *Die Leiden des jungen Werthers* (*Suferințele tinărului Werther*) a avut un răsunător ecou printre tinerii cu firi romantice, care, urmînd exemplul eroului principal, se sinucideau atunci cînd iubirea le era amenințată, înșelată, sau numai pusă la încercare. „Febră wertheriană“ a sinuciderilor din dragoste, care a bîntuit în Europa sfîrșitului secolului XVIII și începutului secolului XIX este cea acuzată de poet în acest vers.

4 — Protestul antigoethean, paradoxal și patetic: „De ce-ai mai scris pe Faust?“ e dat, prin antiteză cu versul: „O... Goethe, umbră

măreață de ateul“, de regretul în fața prezenței în poem a forțelor supranaturale, a ingerilor, a puterii divine care apreciază faptele oamenilor. Protest e o figură de stil, căci e cu neputință ca poetul să nu fi intuit sau să nu fi aflat din lecturi sensul alegoric al operei goetheene și să nu fi interpretat cum trebuie mitul faustic, constînd în înfățișarea destinului omului călăuzit, ca de o supremă datorie, de ideea acțiunii, a înfăptuirii. Dovadă adresarea la fel de patetică a lui Juan, de mai departe: „E un secol de cînd Goethe a ghicit/ Gîndirea mea“, anume că, dacă alchimia nu va putea prelungi viața pe pămînt, pentru ca dragostea să poată dura, atunci Juan — ca Faust — va dărui omenirii „sînge, suflet, viața mea din mine!“

5 — Alchimia nu era numai arta mutației metalelor, ea s-a preocupat și de aflarea „panaceului“, remediul tuturor bolilor și suferințelor umane. Versurile

*Și dacă din metale licoarea prefăcută
Nu poate omenirii da zile mai senine,
Voi pune sînge, suflet, viața mea din mine!*

se referă la ambele direcții ale căutărilor generoase ale alchimistilor.

P. 20

DJALI

Lit., I, 25, 10 aug. 1880.

v. 4 De vînt, încet o duse pe luciul canal. (Și în *Lit.*)

v. 5 Treceau întinse umbre de nori pe sumbrul val.

vv. 24—26 *Sta scris în slove negre aceeași vorbă moartă.*

[vers lipsă]

Să vie dar furtuna și vînturile sale.

vv. 36—38

Și iară s-a-ntîmplat

Cînd valurile mării o duc către uscat

*S-o vadă lopătarii pierind ca-ntr-un mormînt. (Și în *Lit.*).*

Cuvîntul „lopătarii“ e înlocuit în ms. cu: „batelarii“ (de la fr.: *batelier* — luntraș).

În *Lit.* poezia nu este datată.

În ms. există un lung început al poemei, la care însă autorul a renunțat, un fel de comentariu descriptiv și patetic, în oarecare contrast cu tristețea poeziei, dar reprezentînd o interesantă confruntare a sentimentelor frumoasei turcoaice cu natura:

*Djali plîngea. Alături izvorul îi zicea:
„Tu singură vei plînge și tot tu vei tăcea.
Djali, privește-mi cursul: eu, gingașul izvor,
Mă nasc plîngîndu-mi soarta și plîng pîndă ce mor.
Și-n drumul meu spre mare, o lacrimă eu sînt,
Căci scris e ca și munții să plîngă pe pămînt.
Și vîntu ca izvoru și oamenii ca vîntu;
Și ca și dinșii, plînge cu ei întreg pămîntu.“*

*Bosforul ca o față de cer, din cer căzută,
Purta tăcute stele pe apa sa tăcută*

*Și leneș sta s-asculte cum noaptea trecătoare
Șoptea un lung adio pe-o notă plîngătoare.
În țara-n care morții etern reînfloresc
Chiar nopțile-s amante și chiar ele iubesc.
Iubirea crește-n sevă, în sînge, se respiră,
Ea tremură în oameni ca coardele-ntr-o liră.
Iubire-n suferință, în chin, în răzbunare,
Iubire-n eroismuri, iubire în trădare!*

Alte trei versuri, părăsite, sînt notabile. Două din ele, în finalul primei strofe de mai sus, aduceau un prim răspuns al fetei:

*E scris, zicea atunci Djali, dar nu tăcea;
Ea ar fi vrut să tacă, dar dacă nu putea.*

Al treilea, plasat drept al 5-lea vers din strofa a doua, era o referire la ciudățeniile Bosforului:

Minuni de felul ăsta pe Bosfor se-ntîlnesc.

Abia după acest amplu început, Djali își afla luntrea și pleca, așa cum arată poemul, „pe tainicul canal“, în întîmpinarea furtunii, să-și cînte nefericirea și să moară în valurile răscolite.

1 — „Celebrul vers“ al lui Dante, șters de pe poarta infernului și așezat pe „ușa vieții“, trebuie să fie: „*Lasciate ogni speranza voi ch'entrate*“, finalul inscripției care, după spusa lui Dante, s-ar afla deasupra intrării în infern (*Infernul*, c. III, v. 9). În poema dantescă această inscripție este alcătuită însă din nouă versuri, nu din unul, cum afirmă Duiliu Zamfirescu.

P. 22

CIINELE NIZAMULUI

Lit., II, 9, sept. 1881.

v. 12 Ca să se-ncerce astăzi și la rusesc vinat.

vv. 17—18 Alături stă un ciine roșcat ca o lupoaică
Cu ochiul viu și negru ca ochiul de șerpoaică.

v. 38 Căci el își strînsese pușca, zicîndu-și întru sine.

v. 40 Și astfel rusul merse-nainte tot cu bine.

vv. 57—58 Tu...

— *Bang!*...

Un foc din vale îi curmă cugetarea.

În ms. poezia începea cu versul 9; de asemenea, în ms. partea I avea, după versul 24, următoarele versuri nemaicontinueate de poet:

*E poate-o sentinelă, e poate un pribeag,
E poate cel din urmă din Kaii de Buceag.*

Oarecum surprinzător, strofa întîia a baladei este adusă aici din manuscrisul primei variante a poeziei *Ecoul*, apărută cu un an înainte în ziarul focșănean *Putna*. Locul ei firesc este însă acolo unde un anumit patos și mai multe elemente componente ale viziunii își au o justificată continuitate în strofele următoare; aici, versurile introductive creează un cadru în cea mai mare parte lipsit de legătură cu întîmplarea dramatică ce se va desfășura. În adevăr, ideea libertății, permanentă în acest adaos („văzduhul liber“, v. 2; „libertatea de șes

necunoscută", v. 7), de asemenea misterul „dulce” al „tăcutei” și „leneșei” poezii (v. 6) sînt destul de nelalocul lor în introducerea scurtei nuvele de război, în versuri, cu atît mai mult cu cît lucrurile se petrec aici într-o „iarnă surdă c-un ger omorîtor”; totodată, mormintele „ce-s săpate de timp acestor stînci” se leagă bine cu ideea gloriei trecute, pe care se întemeiază poezia *Scoul*, lirică în toată construcția ei. Rezolvarea în fața căreia ne aflăm, cu mutarea strofei de la o poezie la alta, nu e fericită.

Episodul e plasat în timpul războiului de la 1877 între ruși și turci. Sursa e una folclorică, de circulație largă, adaptată ad-hoc de poet și cu o direcție critică destul de ciudată dacă ne gîndim că, în alte lucrări despre același eveniment (nuvela *Natalia Anisimova* și mai ales romanul *În război*), optica sa este diferită.

Episodul e însă elocvent pentru caracterul singeros al luptelor desfășurate aici, cu toată simplificarea operată de poet: la trecătoarea Șipka din Balcani s-au înfruntat la 1877 unități compacte, nu patrule sau santinele izolate.

1 — „*Anadol*”, Anatolia, vechea denumire a Turciei asiatice.

P. 25

ALINA-LINDA

Lit., III, 5, mai 1882.

În *Lit.* poema are următorul motto: „Omul nu ride decît la patruzeci de zile după naștere; iar de plîns, plînge din ziua-ntîi”.

Variantele sînt numai față de textul din *Lit.*

v. 173 O lume, lume! Înger cu fața mititică.

v. 199 Spre marea nesfîrșită mîna apa de ploaie.

Versurile 144—145, 180, 185—186, lipsesc. În schimb apare un vers în plus, între versurile 177—178:

Ca pe un fier durerea o întărise-n foc.

În *Lit.* poema este datată: *În aprilie 1882.*

Este ultima din lucrările originale publicate de Duiliu Zamfirescu în *Lit.* înainte de trecerea spre Junimea; îi urmează în revista lui Macedonski numai traducerea primului act din *Hernani*, apărută o lună mai tîrziu.

Merită menționat faptul că poetul a intenționat și o nuvelă a cărei eroină se numea tot Alina-Linda, un fel de femeie aducătoare de nenoroc celor îndrăgostiți de ea: patru oameni, între care un lord, un medic și un tenor, și-au pus capăt zilelor din cauză că ea nu le împărtășea dragostea. Singura scenă care ni s-a păstrat — se pare că și unica scrisă — e începutul unei plimbări pe lacul Lemn, cu barca, a celor doi viitori protagoniști: Alina-Linda, cîntăreață de operă, și Pindar Luigi. Ea nu are o patrie definită, ca în poem, însă Pindar Luigi e... bucureștean! Manuscrisul e aproximativ contemporan cu poemul, deci de prin 1882—1883.

1 — Personajele poemului, negustori, nu puteau locui mai nimerit în altă localitate decît Lübeck, oraș și port la Marea Baltică, de veche tradiție comercială și industrială: aici a fost fondată în secolul

al XIII-lea liga hanseatică, celebra asociație medievală de protejare și promovare a comerțului.

2 — Toate trei numele au rezonanțe de istorie, dar se pare că imprecizarea lor este întîmplătoare și personajul rezultat e imaginar.

3 — „*Secul / Scu sclică?*” *Secul* și *salcia* sînt esențe slabe de lemn, care nu dau nici cărbuni, nici flacără, nici căldură. „A recunoaște socul și salcia” înseamnă deci a descoperi ascendența proastă a cuiva.

4 — Între cei doi protagoniști ai luptelor civile care au însîngerat Roma în a doua jumătate a secolului II î.e.n. — consulii Caius Marius și Cornelius Sylla (sau Sulla), șefi ai partidelor populare și, respectiv, aristocratice — poetul nu are preferință pentru nici unul, ci îi condamnă deopotrivă, întrucît Sylla îl alungă pe Marius „fără vină” (v. 165), acesta, la rîndu-i, „el însuși ne lasă o ruină” (v. 166) din orașul lovit de armatele rebele.

5 — Intrat în terminologia curentă, numele celebrului consul roman Caius Iulius Caesar (101—44 î.e.n.), cuceritorul Galiei și învingătorul triburilor germanice, a devenit sinonim cu titlul de împărat; însă referirea lui Duiliu Zamfirescu e la personajul atestat de istorie cu acest nume, cu toată aparența de generalizare: „vine-un Caesar”.

6 — Referire la incendierea Romei, contemplată de împăratul Neron (37—68), poet veleitar, care voia să aibă un model pentru a descrie nimicirea Troiei.

P. 32

LA BAL MASCAT

Lit., II, 3, 15 mart. 1881.

v. 14 *Încălînd* că-n lumea noastră...

Viziunea trebuie pusă, probabil, în legătură tot cu decepția provocată de căsătoria Elizei. În durerea disperată care-l sufoca în fața ireparabilului, în fața prăbușirii visului fericirii alături de femeia iubită („...gîndul însă se ducea ca o furtună / Către-o țară-n care astăzi nu mai mergem împreună”, vv. 17—18), poetul a așternut pe hîrtie această izbucnire de revoltă și de sfîșiere sufletească în fața înșelării pe care-o suferise („...recunoscusem / Vocea-n care altădată cu-atît drag mă încrezusem”, vv. 34—35). Respectul pentru adevăr ne face să subliniem și aici că Duiliu Zamfirescu e într-o măsură nedrept cu Eliza; despre gestul ei, iată ce-a scris ceva mai tîrziu, într-o misivă către prietenul Duiliu Ioanin, explicîndu-și el însuși responsabilitatea în hotărîrea, nedorită de el, dar nu și neașteptată, a fetei, și a făcut-o sub forma unei explozii lirice, închinată tinerei căsătorite, în acel moment bolnavă grav: „... Niciodată în viață nu mi-a fost dat să-ți sărut virful buclor și să-ți spun cîtă adorare îți păstrez în altarul credințelor mele...” (Scris. din 9 mai, probabil 1882, „noaptea”, specifică poetul.)

P. 35

NEBUNA DIN HERĂȘTI

Lit., I, 19, 8 iun. 1880.

În *Lit.* poezia purta mențiunea: *Inchinată doamnei A. Romanescu.* v. 9 Și vîntul *tace*, trece... — Și ziua-n depărtare.

Destinatara poeziei a fost, desigur, marea actriță Aristizza Romanescu (1854—1918), care, după debutul strălucit de la 19 ani, studiază în străinătate 7 ani și se întoarce în țară în 1880, chiar anul apariției poeziei în revistă. Duiliu Zamfirescu va avea adesea, în cronicile sale, aprecieri pozitive despre marea actriță, care la un festival din primăvara aceluiași an i-a recitat cu o mare expresivitate poezia *Har-pista*. Poate chiar acestui fapt îi e datorită dedicația.

Cu acest nume, Herăști (uneori: Herești), erau trei sate în epoca respectivă, din care unul chiar în județul R.-Sărat, nu prea departe de Bălești, unde și petrecea poetul de multe ori vacanțele. Totuși, nu la acest Herăști se referă poezia, ci la Herăști-Ilfov: „Sub vechea ta fereastră se întindea o vale... / ... Pe sinul ei, departe, trecea Argeșul lin“ (vv. 21 și 23). Satul Herăști aparținuse familiei Năsturel-Herăscu, ajunsă la mare faimă sub Matei Basarab, îndeosebi prin vornicul Udriște Năsturel, figură culturală și politică de prim rang în epocă; sora sa, Elena, era chiar soția voievodului. În acest timp au fost clădite în sat castelul familiei și o biserică. E tocmai decorul la care se referă poezia. În perioada 1880 moșia era a Stolojanilor, care aveau ei înșiși un castel alături de ruinele celui vechi.

Episodul trebuie să fi fost real și să se fi petrecut cam în acest fel, poetul cunoscându-l probabil pe timpul studenției, în vizitele făcute în sat și în Măgurelele vecine, destul de apropiate pentru ca întâmplări tragice, ca aceea a nefericitei nebune, să fie cunoscute în scurt timp și să rămână mult în amintire. Iată ce-i scria în această privință lui Ioanin: „Prin mijlocul pădurei trece Rîmna, o gîrlă frumoasă, pe a cărei prund am stat... cităva vreme (poetul plecase la vinătoare, n.n.) uitîndu-mă cum curgea apa încet... încet. Și am gîndit în cîteva ceasuri la cîțiva ani! La Herești, la Măgurele și la multe încă.“ (Scriș. din 16 aug. 1880.)

P. 38 OPT RÎNDURI

Lit., II, 5, mai 1881.

Apare împreună cu poezia *Rozele de iarnă*.

P. 39 DORINȚA

Lit., II, 12, dec. 1881.

P. 40 NELLA. Cîntec de mare

Lit., II, 7, iul. 1881.

Apare împreună cu poezia *În albumul d-rei Florica Sion*.

P. 41 UN TRANDAFIR

Lit., II, 10, oct. 1881.

Poezia este, după cum arată Duiliu Zamfirescu însuși, rezultatul unei stări de continuă tristețe, care-l cuprinsese și-l stăpînise cu consecvență după căsătoria Elizei, întâmplată cu un an înainte. Venind într-o zi de la București, după „un drum lung și monoton“, s-a simțit

sîcîit de întrebările alor săi — i se păreau indiscrete și nedelicate — și apoi, cînd toți au mers la culcare, poetul a rămas singur cu gîndurile: „Eu am visat încă mult, și am suferit încă mult de despărțirea noastră. Tu și ea sau ea și tu, iată ce am lăsat în urmă.“

„Ce prăpastie nemărginită și neexplicată e inima omenească!“ exclamă poetul, sugerînd apoi contrarietatea sentimentelor care-l încearcă: „Ai inima goală și sufletul liniștit — ți se pare că trăiești zadarnic; ți se umple inima, ești adesea fericit — te simți nenorocit, ai vrea să mori. Astfel, vecinic oscilînd între aceste două extreme, ajungi să te încredințezi că poate cei mai fericiți oameni după lume sunt aceia cari nu se ridică niciodată cu sufletul la un grad de simțire mai înalt. Și încă fericiți aceia cari au ca mine un prieten, prietenia, caldă reverberațiune a razelor focului celui puternic, a amorului.“

„În tristețea care m-a coprins întorcîndu-mă acasă, am scris această mică poezie, atîns de poetica frumusețe a unui biet trandafir, pe care mama mi l-a adus dintr-o glastră. Fii bun și treci pe la *Literatoru* spre a o lăsa să se publice.“ (Scriș. către Duiliu Ioanin din 30 oct. 1881.)

Prietenul bucureștean s-a executat cu promptitudine, *Lit.* la fel și, în numărul cel mai apropiat, poezia a apărut. Aluzia cu floarea care, ruptă din elementul ei, glastră, și pusă în apă, fie ea și dulce, moare, se referă tot la Eliza, desigur, care se va ofili în „apa dulce“ a casei lui Ion Dănescu, socotită de poet drept mediu străin, nepotrivit.

P. 42

ROZELE DE IARNĂ

Lit., II, 5, mai 1881.

Apare împreună cu poezia *Opt rînduri*.

Poezia are o neașteptată explicație, dată de autor însuși: ea se referă la caracterul prieteniei. „Sufletele vii“, deci temperamentele mai ardente, au legături de amicitie pe măsură; poetul dorește și pentru „sufletele de toamnă“, adică cele melancolice, prietenii adecvate.

Iată cuvintele lui Duiliu Zamfirescu adresate prietenului Ioanin: „Știu că cea din urmă călătorie a unui om în lume e, totdeauna, de natură a-ți inspira triste reflecțiuni. Și îți voi observa asupra acestui punct că frumoasele tale *triste reflecțiuni* mă bucură cu atît mai mult cu cît cuget că-mi sunt adresate mie; pentru că: trăind între oameni, este natural să avem diferite feluri de prietini, după diferitele stări ale spiritului și ale inimei; acei cu cari ne bucurăm de bucuriile noastre nu sunt aceiași cu cei cari ne întreținem de durerile noastre. Și adevărații prieteni sunt cei pe care-i leagă durerea. Tot astfel îmi aduc aminte, și trebuie să-ți aduci și tu aminte, că cugetă Arnould într-un frumos sonet al său, pe care m-am încercat să-l imitez. El, în tristețea sa, preferă să se adreseze rozelor de iarnă, amicii cei ca și dînsu trîști:

*Iarna, printre ceața deasă, se deschid dragele flori
Ca și ochii triști ce-n lacrimi se deschid adeseori.*
(Scriș. din 16 aug. 1880.)

Față de această primă formă a începutului poeziei, textul din *Lit.* vădește o mică deosebire: lacrimile și florile nu se mai deschid, ci: se ivesc.

Arnould, la care se referă poetul, este Edmond Arnould, profesor și eseist francez (1811—1861), autor și al unor lucrări literare, între care și poezii. În ciclul *Palabras*, Duiliu Zamfirescu îl va menționa, de asemenea, o dată citind chiar primele versuri din *Rozele de iarnă*, pentru a caracteriza eroina unei nuvele de Turgheniev (*R.I.*, VI, 1557, 29 aug. 1882), altă dată reproducându-i trei versuri în franțuzește, o cugetare rimată (*R.I.*, VI, 1563, 5 sept. 1882) etc. Arnould se afla deci între lecturile preferate ale poetului nostru; un volum al său de versuri nu ne-a fost însă cu putință să aflăm, astfel că nu am avut cum identifica modelul poeziei *Rozele de iarnă*.

P. 43

LUNA LUI MAI

Lit., III, 2, febr. 1882.

Apare împreună cu poezia *Plecînd*, neinclusă în volumul *Fără titlu*.

P. 44

DEDICAȚIE

Lit., III, 1, ian. 1882.

În *Lit.* titlul este: *Improvizație*; precizarea numelui: *Rîmniceanu*, lipsește în *Literatorul*; de asemenea, poezia este datată: *Ianuarie 1882*.

Destinatara dedicației este fiica lui Dumitru Simionescu-Rîmniceanu, proprietarul Băleștilor, la care venea adesea poetul și pe care avea să-l aibă drept unul dintre modelele viitorului Tănase Scatiu; „Gretchen“ — după cum arată tradiția familiei — nu e însă chiar numele destinatarei, ci o poreclă, un diminutiv cu sens de alintare, pentru a indica o persoană blondă, după tipul eroinelor lui Goethe.

P. 45

PE O PAGINĂ DE MUZICĂ

Lit., I, 16, 11 mai 1880.

v. 21 Trăind în golul său...

v. 24 În gol... ca-n gândul meu...

Se pare că e scrisă în amintirea surorii lui Duiliu Ioanin, Maria, moartă în vara anului 1876, cînd poetul avea 18 ani. Ea cînta la pian; amintirea ei este legată de muzică. „... Îmi apare acest talent precoce, stins cu mult înainte de a străluci și... mi se pare că o văd, o aud întonînd note de acelea pe cari numai ea știa să le scoată...“ La Bălești, unde se află poetul și de unde-i scrie aceste rînduri prietenului Ioanin, fratele moartei, „portretul Marii înconjurat de foi de stejar cari deja s-au uscat... e pus pe piano...“ (Scriș. din 12 aug. 1876.)

P. 46

TE-AM ÎNTREBAT

Lit., I, 17, 18 mai 1880.

Apare împreună cu poezia *Salbele* și cu proza alegorică *Cele două surori*.

v. 2 Unde-i speranța cea arzătoare.

v. 6 Unde-i iubirea cea rizătoare.

Este prima din poeziile lui Duiliu Zamfirescu reprodusă de *Familia* (XVI, 41, 1/13 iun. 1880), care atunci apărea la Oradea și care, ulterior, îi va relua adesea din *Lit.* sau *R.I.* poezii și lucrări în proză. În același număr cu *Te-am întrebat*, revista orădeană publică la rubrica *Literatură și artă* o notă, în care se recunoaște ușor generozitatea patriotică a lui Iosif Vulcan (tot el întâmpinase la fel de cald pe Eminescu în 1866): „Un talent poetic s-a ivit nu de mult în literatura română. Acesta e domnul Duiliu Zamfirescu, care a început să publice niște frumoase inspirațiuni în revista *Literatorul* din București. De acolo reproducem și noi poezia din n-rul prezinte, salutînd cu bucurie pe autorul ei în coloanele foii noastre.“

P. 47

SALBELE

Lit., I, 17, 18 mai 1880.

Apare împreună cu poezia *Te-am întrebat*.

P. 48

INTR-UN ALBUM

R.I., VI, 1568, 12 sept. 1882.

v. 1 — în *R.I.*: *Doamnă, mi-ai cerut odată să vă fac o poezie.*

În ziar, catrenul e intercalat într-un grupaj de cugetări, comentarii ironice, șarje literar-mondene, cronici etc., atît de caracteristic foiletoanelor *Palabras*. Pretextul de legătură este aici caricaturizarea model frîntuzești a dedicațiilor în albume, pe evantalii etc. „Dacă așa fi om mare și ar fi introdusă și la noi această modă, așa scrie pe instrumentul răcoritor al doamnei aceste stihuri“ (urmează o strofă plină de neologisme și, la urma urmei, nu madrigalescă, ci răutăcioasă).

„Sau, continuă poetul, dacă o fi cu totul puritană, și nu vrea decît lucruri serioase și distinse, atunci așa alerga la un repertoriu ceva mai dramatic și i-aș scrie pe album aceste rînduri“ (urmează dedicația). După tonul zeflemist al relatării, trebuie să presupunem oare că ele n-au figurat în nici un album? Poetul n-ar fi săvîrșit, probabil, nepolitețea unei atare indiscreții, cum ar fi fost reproducerea în foiletonul unui ziar a unei dedicații intime, cu toată autoironia catrenului.

P. 49

GHICI!...

R.I., VII, 1690, 13 febr. 1883.

Apare în cadrul rubricii *Palabras*, intercalată în textul foiletonului obișnuit. Nu are titlu. Semnat: *Don Padil*.

În aceeași cronică mai figurează și alte versuri.

ALTE ORIZONTURI

București, Editura librăriei „Carol Müller“, 1894.

În *Conv. lit.* apărea, încă din martie 1893, știrea că, între volumele junimiștilor, ce urmau să se tipărească în editura „Socec“, era și unul al lui Duiliu Zamfirescu. Cine va fi dat, totuși, știrea din revistă, de vreme ce autorul nici nu avea cunoștință de așa ceva și nici nu pregătise volumul? „Văd în publicațiile Junimei de pe scoarța *Conșorbirilor*, sub numele meu, anunțat un volum de poezii în editura «Socec», îi scria el lui Iacob Negruzzi. Nu-mi pot închipui că editorul s-ar fi crezut autorizat să facă o astfel de publicație fără să mă-ntrebe, sau fără cel puțin să mă-ntrebe pe d-voastră or pe d-l Maiorescu. De aceea socot că e o simplă eroare (numărul pe martie).“ (Scriș. din 15/27 mart. 1893.) Anunțul nu putea fi totuși întâmplător și e clar că unul din cei doi încuviințase știrea, plauzibilă întru totul, dat fiind numărul mare de poezii publicate în ultimii ani de Duiliu Zamfirescu în *Conv. lit.*, care asigurau din plin un volum apreciabil. Acesta avea să apară abia peste doi ani, și nu la „Socec“, ci la „Müller“—unde Maiorescu îi dăduse și romanul *Lume nouă și lume veche*...—determinându-l astfel să renunțe și „la ideea de a tipări volumul de versuri pe cheltuiala mea“. (Scriș. către Trandafir Djuvara din 3 sept. 1894.)

Scriitorul și-a supravegheat singur imprimarea. „În repedeaa mea trecere prin București am fost prins de broșura *Alte orizonturi*, tipărită în zece zile sub ochii mei.“ (Scriș. către Titu Maiorescu din 1 iun. 1895.) Dar încă dinainte de apariție solicita prietenului Djuvara asistența publicitară, atât în revistă, cât și prin intervenții directe, pe lângă cronicari. „La aparițiunea acestui prim volum (poetul micșora astfel importanța celui anterior, *Fără titlu*, ignorat, cum vedem, cu totul, n.n.), te voi ruga să mă sprijini cu publicitatea revistei și cu autoritatea d-tale personală; până atunci, tăcere absolută, ca să nu am aerul de a vinde pielea ursului din pădure.“ (Scriș. din 3 sept. 1894.)

Conv. lit. marchează în acest chip apariția volumului în librării, în dec. 1894: „Zilele acestea va apare un volum de poezii ale d-lui Duiliu Zamfirescu. Extragem din el, cu învoirea autorului, această

poezie, pînă acum inedită.“ (*Conv. lit.*, XXVIII, 8, 1 dec. 1894.) Poezia publicată este *Sărmanul cultur*.

Alte orizonturi este prima culegere poetică a autorului, după *Fără titlu*, care apăruse cu aproape 12 ani înainte. Între 1883 și 1894 scriitorul publicase numai volume de proză. Titlul este găsit, probabil, în ultima clipă, de vreme ce, cu două săptămîni înaintea apariției, revista *Ateneul român* îl anunța simplu: *Poezii*, știrea fiind comunicată desigur de Duiliu Zamfirescu însuși, aflat în Capitală. Formatul volumului este relativ mic (12,5/16 cm) — scriitorul îl va păstra aproximativ la fel și la următoarele două volume de poezii, *Imnuri păgine* și *Poezii nouă* — și are 70 de pagini.

Sumarul, alcătuit din 41 de poezii, este cel reprodus în ediția prezentă.

Tematica dominantă este cea de sursă antică greco-romană, simbolistica generală a volumului împrumută mai ales din mitologie elementele preferate. Ideea unui volum de poezii „inspirate de pămîntul Italiei“ îi venise curînd după sosirea sa acolo (scriș. către Iacob Negruzzi din 11 mai 1890; *Id.*, din 30 mai 1890), și chiar de la primele poezii consacrate mediului italic, și apoi aceleia elin, se remarcă acea tristețe atât de caracteristică lui Duiliu Zamfirescu din epoca 1890—1900. O bună caracterizare a ei o aflăm într-o scrisoare către Elena Miller-Verghy, puțin ulterioară volumului *Alte orizonturi*, dar cu valabilitate pentru întreagă această perioadă a poeziei sale: „Acum sunt aici, în singurătatea solemnă a Romei. Fără nici un necaz serios, mă simt trist, coprins de acel fel de disperare înăbușită ce mi se pare că trebuie să se găsească în toate sufletele cînd vine ceasul reculegerii, cînd gîndul te poartă îndărăt și înainte, cînd îți apare evidentă nestatornicia lumii și a însăși firei tale.“ (Scriș. din 2/14 sept. 1896.) Melancolia ruinelor, a trecutului, se suprapunea deci cu un sentiment complex al conștiinței de sine, prin raport cu viața, cu arta, cu veșnicia. Rezultatul era o poezie meditativă, cu destul accent pe descripție, însă de o anumită răceală, de care autorul însuși e conștient: „Sunt reci, nu-i așa? le aprecia el la puțin timp după apariția volumului. Am vrut să le fac reci, ca de marmoră, dar poate au ieșit de piatră de gîrlă.“ (Scriș. din 4 ian. 1895, către Elena Miller-Verghy.) Probabil că și această „răceală“, ca și accesibilitatea totuși mai restrînsă a poeziilor s-au adăugat la situația generală a difuzării poeziei în epocă, făcînd ca volumul să se vîndă în librării cu destulă încetinire. Lucrul este declarat de poet însuși într-o scrisoare către N. Petrașcu, în care-i explică de ce la apariția unei cărți, a unei reviste nu se poate conta pe un venit realizat prin vînzarea în librării, chiar în cazul cînd se face o bună reclamă, sau cînd autorul însuși se îngrijește de difuzare: „Care e pricina? se întreabă. Și răspunde singur: Nu știu. Desigur, cînd te uiți la lumea românească cultă, îți pare că o asemenea poznă nu e cu putință. Și totuși e așa. Iată un exemplu care poate să nu dovedească mult, dar care totuși dovedește ceva: broșura mea de poezii nu s-a vîndut, într-un an și jumătate, decît în 200 exemplare. Sunt gata să convin că nu s-a ocupat nimeni s-o pună în evidență, că valoarea ei nu o impune publicului etc. Dar, la

dracul 200 de exemplare, într-o țară de 5 milioane de indivizi, când poartă un nume, de bine de rău cunoscut, e prea puțin!" (Scriș. dată: martie 1896.)

Sensul citatului care figurează ca *motto* al volumului, din Dante (*Paradisul*, cînt. 33, vv. 121—126), transpare prea puțin, nu numai din cauza traducerii lui Coșbuc, aici mai confuză, dar și din cauza unei excesive condensări a originalului. În întregimea lui, cîntul al 33-lea, ultimul din *Paradisul* și din *Divina Comedie*, aduce o invocare a divinității, în cadrul unei rugăciuni, mai mult un psalm. Viziunea pe care am avut-o, spune Dante, a fost de dimensiuni gigantice, dar, dacă mă gîndesc adînc, ajung la încheierea că prea puțin mi-a rămas în amintire din cîte mi-au stat sub priviri (se referă la drumul străbătut prin paradis și la cele văzute acolo, și la trinitatea Dumnezeu, Hristos, Sfîntul Duh). Singur Dumnezeu, care intruchipează rațiunea supremă a vieții, poate înțelege imensitatea viziunii, dar și el, numai întorcîndu-se către sine însuși. Cam aceasta ar fi traducția versurilor 123—125, cele mai criptice din grupul citat de Duiliu Zamfirescu.

Poetul nostru, însă, nu invocă nici pe Dumnezeu și nici paradisul, ci aplică poeziei, *stricto sensu*, afirmația utilizată de Dante în scopul arătat mai sus. El măsoară, cu ajutorul textului dantesc, *propria* viziune despre lumea antichității romane și grecești, reînviată în versurile volumului *Alte orizonturi*. Măreția ei — sugerează Duiliu Zamfirescu prin cuvintele din cîntul 33 al *Paradisului* — este uriașă față de imaginea mărunță, puțină, fixată de el în poeziile proprii; dar dimensiunile întregi ale acestei lumi există în poetul însuși, el o descoperă, se afundă în ea atunci cînd se întoarce către sine. Cu alte cuvinte, ne avertizează poetul, nu reconstituirea, nici existența obiectivă, aidoma, a lumii antice o vom afla în *Alte orizonturi*, ci viziunea sa, propria sa reprezentare despre acea lume.

P. 55 FUGIND DE TOT...

În ms. poezia nu are titlu.

v. 2 Mă duc să dorm pe pajiște de ape.

vv. 7—8 Privirea noastră pururea o doare

Pe ea, pierdută în singurătate.

vv. 9—11 O, tu, o, eu, o, cineva, acela
Ce ești în mine și mă faci să sufăr,
Din lutul meu [cuvinte lipsă]

Poezia e izvorită din aceleași stări cu *La lună* („E noaptea caldă...“), căci se află scrise pe aceeași pagină de manuscris (și împreună cu *Umbra și uitare*, aflată în cap. *Din manuscrise* al prezentei ediții), cu strofele alăturate, uneori intercalate. Astfel, strofa a doua din *Fugind de tot...* aparținea inițial sonetului *La lună*.

P. 56 AMURG

At. rom., I, 6, 15 iun. 1894.

În ms. titlul era *În amurg*. De asemenea, succesiunea inițială a strofelor a fost alta, iar ordinea definitivă a fost stabilită ulterior, prin numerotarea cu creionul. Astfel:

str. 1 din ms. a devenit 3; str. 3 a devenit 4; str. 4 a devenit 1; doar strofa 2 și-a păstrat locul din prima formă.
Precizarea anului, 92, apare numai în volum.

v. 5 Pe-un soclu vechi...

vv. 5—8 În Partenon, căzute-n mii de feluri,

(...coloanele căzute)

Coloanele de două mii de ani

Și-ascund în umbre pururi elegante

(...dantela de la capiteliuri)

Dantela umerilor diafani.

vv. 11—12 Iar pupa lor un idol orea să cheme,

Imagina lui Hermes demiurg.

vv. 13—16 La umbra lor pescarul împletește

Și cîntă-ncet, aproape adormit,

Duioasa lui tragădie de-acasă

Visînd și el noroc la pescuit.

Deci, poezia se limita să încheie tragic tabloul, printr-o opoziție izbitoră: de la „izbinzile lui Hermes demiurg“, în negoț și cutreier pe mări, ale înaintașilor, la pescuitul placid al contemporanilor — ceea ce măsoară un regret profund și o mare decepție. Poetul a absolvit însă peisajul atic de o atare situație mizeră, inferioară oricum celei a cadrului roman, proiectînd totul spre timpii viitori.

Inițial, autorul a intenționat poezia mai concret localizată în peisajul atenian, cu o metrică diferită, elementele decorului însă rămîneau aproximativ aceleași, tonalitatea trebuind probabil să fie și ea alta, mai veselă, mai optimistă, lipsită de taină. Din această variantă n-a fost însă realizată decît prima strofă:

E seara limpede și caldă,

Îndurător albastrul cer.

E ceasu-n care la Faler

Atenienele se scaldă.

Poezia e scrisă în 1892, în vreme ce se afla la Atena, explică autorul în scrisoarea cu care-o însoțește către Trandafir Djuvara, conducătorul revistei *At. rom.*: „Atena și starea sufletească în care mă găseam eu acolo m-au predispus la o înțelegere intimă, și aș îndrăzni să zic chiar personală, a priveliștelor ce înfățișează natura Greciei vechi. După cum vezi, e un simplu tablou.“ (Scriș. din 1/13 iun. 1893.) În perioada respectivă revista lui Trandafir Djuvara nu apărea, și se pare că discuțiile nu erau prea avansate în vederea scoaterii ei, astfel că autorul i-o trimite din pură prietenie, „pentru singurătatea munților în care te afli“ (Djuvara era în vilegiatură undeva prin occidentul Europei), totuși și pentru un scop precis: publicarea ei. Că e așa, stau dovadă recomandările pe care i le face: „De se va publica, te rog să atragi luarea-aminte a corectorului asupra exactei punctuației și mai ales asupra vorbei *tragădie*, care, după cum știi, înseamnă cîntec. Mă aștept ca zefarul să culeagă *tragedie*, și atunci tot sensul dispare.“ Deci, *Ateneul* era mai demult în curs de apariție.

Trandafir Djuvara i-a confirmat repede primirea, dîndu-i probabil asigurările de rigoare, astfel că, la 11/23 iul. 1893, poetul îi mulțu-

mește pentru promptitudine, referindu-se însă la... un sonet! *Amurg*, însă, nu e sonet. E clar, totuși, că nu e vorba de o a doua poezie, ci, avînd în minte și o probabilă intenție inițială de a face din poezie un sonet (ritmul e cel clasic al sonetului), Duiliu Zamfirescu a menționat acest lucru mai mult fără voie. Trebuie să presupunem că tot la această poezie se referă aprecierea atît de măgulitoare a lui Trandafir Djuvara din 25 iun. 1894, curînd după apariția numărului respectiv al revistei, că „e una din cele mai frumoase ce au ieșit din pana ta și, fără exagerațiune, pot zice una din cele mai frumoase ce s-au scris în românește“.

1 — „*Hermes demiurg*“. Hermes era zeul comerțului în Grecia antică și curierul zeilor; era înfățișat cu sandale înaripate; demiurg — calificativul dat de grecii vechi oricărui zeu care desăvîrșea o creație de vreun fel pentru scopurile proprii sau ale oamenilor. Hermes crease și el lira, instrumentul simbolic al poezilor. Aici însă Duiliu Zamfirescu îl socotea pe Hermes drept un demiurg nu pentru liră, ci pentru că patrona treburile de negoț, în care grecii erau adevărați maeștri, fiind, după fenicieni, comercianții cei mai vrednici ai antichității. Acest lucru îl subliniază în aceeași scrisoare către Trandafir Djuvara: „Ce-am vrut să zic prin triremele ce visează la izbînzile lui Hermes demiurg (δημιουργός = creator): toată istețimea grecilor vechi se manifesta pe mare, unde triremele și quinquerele purtau făclia geniului lor național, personificat în zeul Mercur (Hermes)“.

P. 57

SĂRMANUL VULTUR

Conv. lit., XXVIII, 8, dec. 1894.

v. 13. Iar tu răspunzi durerii mele multe. (în *Conv. lit.*)

(Ținînd seama de rima: multe—sărute, e probabil că forma din revistă e datorită unei erori tipografice. Dacă, totuși, forma aceasta îi aparține lui Duiliu Zamfirescu — deși poetul evita asonanțele de acest fel — atunci e o imagine foarte frumoasă și, în orice caz, distinctă ca sens de „durerii mele mute“.)

Poezia este însoțită, în *Conv. lit.*, de o notă, semnată de redacție, în care se anunță ieșirea în librării a volumului *Alte orizonturi*.

Solemnitatea poeziei introduce și o imputare directă făcută unei destinatare, ce va fi fost reală și care a înșelat dragostea curată a poetului; el însuși e vulturul „rănit în luptă“ (v. 2), de vreme ce curînd se trece la pers. I: „Rănit în suflet, plînsul mă înecă“ (v. 9); rana este una interioară, un amor-propriu rănit, „luptă“ nefiind ea însăși o veritabilă dispută. Poezia poate fi alăturată cu *Au mai fost...*, apărută numai sub inițiala Z. în *Conv. lit.* și avînd același ton de imputare, ce presupune o adresă precisă; poate, deci, că sînt contemporane, ambele de prin preajma sosirii poetului în Italia, cînd se plasează desigur, și *S-aud...*, apropiată ca sferă de preocupări.

Ori poate trebuie s-o punem în legătură cu unul din monumentele Romei, o fîntînă cu păuni și cu un vultur, care-i va fi deșteptat, mai la începutul stagiului italic, sau în anii următori, nostalgia în legătură cu propria-i soartă și va fi generat, foarte îndepărtat, simbolul majestuoasei păsări, neînțeleasă, în durerea ei, de cei din jur. Iată

ce-i scria lui Maiorescu la 11 sept. 1889: „Să vedeți, bunăoară, grădina viliei Grazioli — e curată fantasmagorie. Răul e că sunt singur. Azi, uitîndu-mă la bietul vultur de deasupra fîntinei cu păunii, mi-am adus aminte...“ etc. Întorsătura ce urmează e de o veselie tristă — se referă la un colonel care, inspectîndu-și trupa de pompieri, vede... că mulți dintre cei de față sînt absenți! — dar apropierea între „bietul vultur“ din scrisoare și „sărmanul vultur“ din poezie se impune.

P. 58

LA LUNĂ [„Lună, astră plutitoare...“]

Conv. lit., XXVI, 6, oct. 1892.

Apare împreună cu poeziile *Ofelia* și *La Villa Aldobrandini*. Datarea figurează numai în ms. și în volum, nu și în revistă.

v. 7 *Cari în cursul veciniei au valori de un minut.*

v. 8 *Plin e spațiul de glasuri chemătoare în pustiu.*

v. 12 *Și-i atî de vorbitoare suferința-ți fără viers.*

v. 19 *Am simțit-o cum din ochi-ți în ai ei se furisează.*

vv. 24—25 *Parcă stai să-ntrebi aievea că de noi ți-aduci aminte
Și te-ntrebi nedumerită unde? cum ne-am cunoscut?*

Poezia putea să continue cu rememorarea concretă a întîmplării la care se referă, confuz, evocarea, căci există începutul unei noi strofe, a șasea, oprită la primul vers:

Petrecutu-s-a atunce, altădată, altădată.

Poetul a preferat, explicabil, să învâluie totul în neguri, lăsînd trecutul îngropat și sfîrșind poezia într-o melancolică întrebare.

După cum rezultă din aprecierea transmisă de Maiorescu despre *Ofelia*, *La lună* n-a plăcut prea mult, în orice caz nu cît cealaltă. (Vezi nota la poezia *Ofelia*.) Dar pentru Duiliu Zamfirescu ea are o semnificație certă, e închinată vizibil soției, de care se afla departe și către care fugeau mereu gîndurile sale, așa cum însuși arată la trimiterea poeziei către *Conv. lit.*:

„...Dintr-o parte a lumii în cealaltă umblu și eu [adică de la Roma la Atena, n.n.], n-aș putea spune dacă odihnit sau necăjit, fiind și una și alta. Dar, lipsit de copii și de familie, sentimentele mele pentru dinșii s-au clarificat pînă la cea mai diafană transparență, și am trecut două luni de zile într-o singurătate populată de cele mai ideale videnii. Așadar, nu vă veți mira dacă veți găsi aici versuri cam șchioape și cam confuze, dar în fine sincere, izvorîte dintr-o adevărată nevoie de «a spune ceva».“ (Scris. către Titu Maiorescu din 2/14 sept. 1892.)

P. 60

S-AUD...

Conv. lit., XXIX, 1, ian. 1895. Se publică, fără titlu, în cadrul romanului *Viața la țară* (cap. XX), de fapt, aproximativ concomitent cu apariția ei în volum.

În ms. poezia are, în loc de titlu, o dedicație: *Domnișoarei X la Atena* — sau chiar acesta e titlul!

v. 2 *În pacea ultimei lumine.*

vv. 8 și 12 sînt schimbate între ele.

În ms. figura încă o strofă, finală, în două variante, prima cu multe schimbări de cuvinte, a doua incompletă:

- a *Și mă voi duce înainte
Și mă voi duce pin' la zio
(...pin' la fine)
Avîndu-te pe veci în minte
(Gîndindu-mă neconținut)
(Cu tine pururea în minte)
Pe tine, draga mea, adio.
(Cu tine, draga mea, cu tine)*
b *Ți-am zis adio și-am plecat,
Crezînd c-o să te pot uita,
Dar n-am putut, nu te-am uitat.*

Pe aceeași foaie mare de hîrtie, din obișnuita condică *Varia*, pe care-și scria poeziile în prima parte a perioadei romane, se află și acest început, sau simplu catren madrigalesc, cu titlul *Aceleași*, deci adresată tot *Domnișoarei X la Atena*:

*Minunată ești în toate
Și cînd taci, și cînd vorbești,
Dar mai mult ești, de se poate,
Minunată cînd privești.*

Existența dedicației probează sursa biografică a poeziei, independentă de substanța romanului, în textul căruia a fost integrată. Căci, concomitent apariției volumului *Alte orizonturi*, ea figurează spre sfîrșitul romanului *Vieții la țară* și este atribuită lui Mihai Comăneșteanu, plecat la Paris, pentru studii, cu Sasa, care îl însoțește; aceasta îi găsește între hîrtii textul poeziei și i-o comunică lui Matei Damian, rămas acasă, la Ciulniței. Versurile sînt închinare de erou Tincuței, la această dată încă necăsătorită cu Scatiu. Trimițîndu-i-le lui Matei Damian, cu care se va căsători curînd, Sasa îi încredințează de fapt ea însăși acestuia, cu ajutorul lor, un mesaj asemănător cu al fratelui mai mic: „Eu mă tot duc gîndind la tine”; de altfel, cu aceste versuri se și încheie, semnificativ, scrisoarea Sasei către viitorul ei soț.

Dacă trebuie să gîndim o clipă la logica poeziei, apare ciudat că autorul ei, Mihai Comăneșteanu, trăind la marginea Bărăganului, utilizează imagini montane: valea, buciul din munți, codrii cărunți etc.; lucrurile se explică abia în al treilea volum al ciclului, *În război*, unde se menționează că familia Comăneștenilor avea o moșie în Vrancea, la Șarba. În mintea lui Duiliu Zamfirescu lucrul era clar încă de la *Viața la țară*, deși nu se face mențiunea corespunzătoare; poetul, în tinerețe, scrisese și el versuri lirice despre munți (*Ecoul* etc.), ceea ce poate întări presupunerea că poezia e legată de un episod biografic al autorului însuși, fapt atestat și de existența ei într-un ms. distinct de al *Vieții la țară*, concomitent totuși, după toate probabilitățile, cu scrierea romanului.

Poezia a fost pusă pe melodie și s-a cîntat mereu, fiind una dintre cele mai răspîndite romanețe, deși numele autorului textului nu mai era cunoscut celor mai mulți dintre cîntăreți și ascultători.

Manuscrisul prezintă un mare număr de variante:

- vv. 5—6 a *Așa se ivește tîrzie
Și rece dar încîntătoare.*
b *Așa cîteodată s-aprinde
În noaptea vieții pustie.*
v. 8 *E nou și viața e vie.*
v. 10 a *Apune pe marea pustie.*
b *În noaptea vieții pustie.*
v. 11 a *Și umbra de melancolie.*
b *În noi și din valuri albastre.*
c *Preface-se în bunătate.*

În ms. apare încă o strofă, a patra, în două variante, numai a doua terminată, la care însă autorul a renunțat cu totul:

- a. *Iar pacinica singurătate
Se varsă în noi de prin astre
Schimbîndu-se raze albastre.*
b. *Iar pacinica singurătate
Ce tremură sus printre astre
Se varsă în valuri albastre
Ce-n noi răsădesc bunătate.*

(După „răsădesc” e adăugat, chiar în vers, dar în paranteză un „sch”, probabil: „schimbă”, marcînd intenția modificării verbului, în adevăr pus acolo la repezeală. O asemenea intenție e notată și la versul 3 din forma definitivă, care inițial era... *superbă și nepăsătoare*)

Există, de asemenea, o strofă a cincea, nedefinitivă (rimele nu sînt perfecte), care îndrepta poezia și către dragoste:

*Tu însăși îmi pari mai senină,
Mai dulce la vorbă, mai roză:
Amorul o apoteoză
A lungului șir de iluzii.*

Dar, prin înlăturarea ei, poezia rămîne una dedicată numai artei, un crez literar: poezia, în general, spune poetul, pare legată numai de nou și frumos, de ceea ce e încîntător; că totul e poezie — aceasta e o iluzie, sau concluzia pripită a unor stări și împrejurări trecătoare; în realitate, ceea ce e dominant, permanent, e „marea durerei”, suferința, urmată de apropierea morții („umbrele lungi ale serei” care „învăluie trista viață”).

Manuscrisul începe cu schema prozodică următoare:

Peon sec		dactil		troheu
— 1 —		1 —		— 1 —

Deci caracterul „heterometric” (prozodie variată, puțin obișnuită) nu se referă numai la amfibrahul aparent și relativ frecvent în versurile lui Duiliu Zamfirescu, ci, după cum se vede, în primul rînd la prezența a trei picioare metrice, diferite unul de celălalt. La lectura curentă, totuși, peonul dispăre, la fel dactilul, și rămîne un vers amfibrahic simplu, înfînt avertizarea făcută de poet chiar din titlu se dovedește necesară.

Conv. lit., XXVII, 1, mai 1893.

Apare împreună cu poezia *Curgea Siretul liniștit*.

- vv. 1—2 Luna contempla din ceruri pacinica singurătate
In al cărui farmec [cuvint lipsă] Salamina dormita.
v. 4 Pe Acropolea știrbită, Partenonul cugeta.
v. 5 Ah, și ce durere crudă îmi strîngea în gheara-i rece,
vv. 9—10 Totul trece, totul pierde, ca o umilă scinteie:
De la zei și pîn' la oameni [cuvinte lipsă]
v. 13 Tu, ca toate cele-n lume ești din formă pieritoare.

(„Timpul și forma /Par că se schimbă“, spusese în *De la Villa Tusculana*; sau, tot acolo: „Timpul și forma de astăzi mă lasă rece ca gheața./ Toate sunt încă-n ființă și totuși toate sunt moarte.“ Deci și formele care durau puteau fi moarte, cu toate că rezistaseră timpului!).

- vv. 21—22 Lasă-mă să vin la tine, o, Minervă înțeleaptă.
(Și în mijlocul a toate stă Minerva înțeleaptă).
(În prezent căzută astfel stă Minerva înțeleaptă).
Căutînd printre atîtea lucruri nouă ce o mint.
v. 26 Ce răsași din vremea caldă înfundată în trecut.
v. 29— în ms.: Să cunosc amorul vostru, zeu a tot ce-i
armonie.
vv. 29—32 Lasă-mă să gust amorul cum era în lumea veche,
Zeu al armoniei lumii, limpede și-n veci senin.
El, ce locuiește-n aer, în pămînt și-n toate cele
Și mai mult decît în toate pe obraji trandafirii.
vv. 35—36 Platone, Minerva pleacă. Partenonul își rămîne
Ca un crin fără miros.

Trimisă de la Atena, împreună cu altă poezie, *Curgea Siretul liniștit*, la *Conv. lit.*, citite ambele o dată la Junimea (la 6/18 mart. 1893) și apărute tot împreună, *Pe Acropole* — inițial poate intitulată *Partenon* —, după cum va rezulta dintr-o scrisoare a lui Maiorescu — este primită de Maiorescu cu o explozie de entuziasm. Aceasta e cauzată și de poezie, dar astăzi ne apare și ca o încurajare trimisă de departe poetului, foarte amărit de transferarea neașteptată la Legația din Atena. Dacă despre *Curgea Siretul liniștit* criticul are cuvinte incolorate, celei de față îi spune: „o lirică înaltă cu Partenon — primăvera, primăvera! Gioventù dell' anno, e... della vita!“ („primăvară, primăvară! Tinerețe a anului și... a vieții!“), parafrază după un vers al poetului italian Pietro Trapassi Metastasio, 1698—1782). Însă la Junimea poezia a suscitat, se vede, vii discuții, comunicate astfel de critic: „Încîntare! Mai ales de Partenon. Jacques (cam matufit) (e vorba de Iacob Negruzzi, n.n.) se opunea la strofa a doua, cu strania stilizare de la rîndul al doilea spre a treilea și la «Pentelic» — Penteleu! Eu găseam puțin clară pentru public citirea anume a lui Sofocle pentru amor... Dar băieții (Maiorescu se

referă la noul grup de redactori ai *Convorbirilor*, foștii studenți ai criticului: Mihail Dragomirescu, Pompiliu Eliade, S. Mehedinți, I. Al. Brătescu-Voinești, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, P. P. Negulescu, n.n.) te-au susținut uni-sono, «sus și tare», mai ales cu Sofocle la amorul, care răstoarnă imperii, deși este pe obraji trandafirii, tot felul de Amor, Antigone d.e.

Așa să fie dar și așa să rămîi!“ (Scris. din 7/19 mart. 1893.)

Știrea dată de critic i-a prilejuit lui Duiliu Zamfirescu una din cele mai frumoase „apărări“ ale versurilor proprii, începînd de la explicarea viziunii de ansamblu pînă la clarificarea rolului unor cuvinte, versuri, imagini. Mai întîi, o săgeată a trimis-o către Iacob Negruzzi, opozantul, cam fără duh în această chestiune, a apropierei Pentelic-Penteleu. „Am văzut că Pentelicul v-a supărat din cauza prea marei apropieri de un munte coleg, producător de adevărat cașcaval, îi scrie el la 15/27 mart. 1893. Ce-i de făcut? Să suprimăm reputația Penteleului, nu se poate; să înlocuim versul cu Pentelicul vinovat, iar e greu. Dar, în sfîrșit, dacă găsiți ceva care să-l înlocuiască, eu primesc.“ Invitația la modificare rămîne, desigur, fără urmări. Apărarea poeziei este desfășurată într-o scrisoare concomitentă către Maiorescu, pregătit să pătrundă o atare demonstrație; argumentarea e strînsă și dovedește atenția profundă și deplină conștiință artistică a poetului atunci cînd își construia versurile. „Impresiunea d-lui Negruzzi cu Pentelic și Penteleu poate să fie justă, scrie poetul. Eu eram încîntat de tonalitatea vorbei în grecește, Pentelikon (cu accentul pe antepenultima silabă) și în franțuzește cu en făcut an. Cred însă că oricum ar fi accentul, ca impresiune topică e exactă, deoarece Pentelicul a dat marmura carierelor sale tuturor monumentelor clasice din Atena, iar Paros mai numai statuelor; apoi Pentelicul e muntele cel mai important al Atice, pe care o apără despre nord, cu Himeta despre răsărit, Parnesul despre apus, și Salamina, de pe ape, spre sud-est. În mine era așa de imposibilă o rechemare de cașcaval, în înflăcărarea sufletească în care am zis scrisă într-un bloc de albă marmoră de *Pentelic*, încît d-nul Negruzzi, astăzi, mă rănește în întreaga poezie a lumii, și e o fericire că nu suntem războinici din fire (cer iertare balafrelor glorioase), căci s-ar întîmpla duel!“

Rănirea „în întreaga poezie a lumii“ și invocarea duelului sînt desigur glume, dar punctul de pornire este o neîndoiebnică iritare a poetului în fața surprinzătoarei gafe — chiar de va fi fost tot o glumă — făcute de secretarul perpetuu al *Convorbirilor* prin apropierea Pentelic-Penteleu. La aceasta se referă și paranteza despre „balafrele glorioase“, care, dacă n-au putut fi cicatrice reale de data aceasta, echivalează însă cu o rană total lipsită de glorie, prin felul cum observația lui Iacob Negruzzi eludează regulile elementare ale interpretării imaginii.

În continuare, Duiliu Zamfirescu își apără la fel de agerși inversiunea din strofa a doua (vv. 2 și 3) precum și sensul utilizării afirmațiilor lui Sofocle despre amor.

„Stilizarea de la strofa a doua e în adevăr ciudată. Dar nu găsiți d-voastră accentul puternic, care hotărăște retorica frazei, tocmai în această inversiune?“

La privilegiuța acestei unice în univers
Protestări a omenirii contra timpului ce trece.

Ia vedeți cum ar veni fără inversiune:

La privilegiuța acestei protestări a omenirii
unice în univers, contra... etc.

Unice în univers, astfel pusă, capătă importanță și trebuie să capete, fiindcă atributul cel mai însemnat al acestei protestări este de a fi unică în univers. Citarea lui Sofocle pentru amor este, în adevăr, puțin clară pentru public; dar atunci puțin clară este toată poezia, fiindcă cine nu știe ce erau sărbătorile panatenee, ce rol au jucat Eleusis, Megara și Corintul, ce raport este între Partenon și Pericles, de ce rămâne Partenonul criptă de mormint dacă i se duce Minerva etc., acela va citi fără nici o plăcere întreaga poezie. Taine citează pe Sofocle (*Phil. de l'Art en Gr.*) tocmai spre a stabili conceptul celor vechi despre amor. «Amor zice el (Sof.), nebiruit în băătăli, Amor, tu, care zdrobești puteri și avuții întregi, tu locuiești pe obraji delicai ai fetei tinere; și treci marea, și intri în colibele țărănești, și nimeni, nici dintre zeii nemuritori, nici dintre trecătorii oameni, nu poate fugi de tine.»

Înțeleg că toate acestea sunt explicări proaste; că dacă impresia, la citire, este că Sofocle nu merge, degeaba vii cu dicționare să susții contrariul. Dumneavoastră sunteți liber să tăiați și să înlocuiți cum credeți mai bine. (Scris. din 14/26 mart. 1893.)

Evident, nu s-a schimbat nimic, de altfel și scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu e alcătuită după ce Maiorescu îi comunicase că totul rămâne în forma inițială. E totuși greu de crezut că poetul ar fi fost chiar atât de dispus să-i înlocuiască alții ceea ce el pusese în vers cu atita rost, meditănd serios la diferitele implicații și sensuri ale numelor proprii citate. Mai degrabă e și aici o împunsătură la acei din Junimea care trebuiau să facă apel la dicționare pentru a înțelege numele vechii mitologii grecești, iar aceștia nu puteau fi tinerii cultivați, cum am văzut, susținători ai poeziei. Căci, în continuarea explicațiilor, el face o adevărată execuție unei poezii a lui Teodor Șerbănescu — Duiliu Zamfirescu îi zice: Todiriță, familiar-ironic, căci colonelul tecucean era mai vîrstnic cu două decenii! — poezie publicată recent în *Conv. lit.*, aluzie străvezie că revista publică numeroase platitudini; totodată el ridică un imn adevărat tinereții: „ea singură este izvorul a orice poezie, prin chiar aceea că este“.

Cinci zile după scrisoarea de mai sus, criticul îl încredința încă o dată pe poet că „bine inspirata d-tale poezie *Partenon* rămîne firește cum ai făcut-o, fără o iotă schimbată. Așa și e frumoasă. Și Sofocle, și inversiunea de strofa a 2-a, și Pentelicul sunt caracteristice la locul lor, și cin: n-o simte, *tant pis pour lui*.“ (Scris. din 19/31 mart. 1893.)

Poezia ar rămîne, totuși, numai în parte înțeleasă, fără anumite explicații, căci, în afara unor cunoscători foarte apropiați, specialiști, ai istoriei Greciei antice, lectorul curent de poezii tot trebuie să rememoreze cu ajutorul enciclopediilor sensurile mai subtile ale nomenclaturii utilizate de poet și care-i alcătuiește baza simbolurilor. Astfel că, pentru a reconstitui viziunea poeziei, sînt absolut necesare mai multe lămuriri.

Cetățuia vechii Atene, *Acropole*, construită prin sculptarea unei uriașe stînci ce domină orașul, la 150 de picioare deasupra nivelului mării, avea mai multe temple și zidiri, dar principalul era tocmai Partenonul amintit.

Cea mai mare parte a edificiilor mari ale Atenei — și în primul rînd Acropolea — au fost desăvîrșite în timpul lui Pericle (499—429 î.e.n.), cînd au trăit majoritatea artiștilor mari ai cetății, de aceea Duiliu Zamfirescu îl citează pe celebrul atenian alături de zeița Atena însăși (v. 35) și vorbește în scrisoarea către Maiorescu despre raportul „între Partenon și Pericles“.

1 — *Partenonul*, închinat zeiței Atena (numită și *Partenos*), protectoarea orașului, fusese decorat de marele sculptor și arhitect *Phidias* (sec. V î.e.n.). Durat din marmoră albă de *Pentelic* (așa cum spune poezia), templul e construit în stilul doric peripter, adică avînd un sir de coloane de jur împrejur. Frizele înfățișau aspecte ale procesiunilor panatenee; alte sculpturi reprezentau momente celebre din mitologia ateniană. În interiorul *Partenonului* se afla statuia zeiței Atena, sculptată de *Phidias* în fildeș și aur. Zeița era întruchipată cu emblemele și armele, așa cum se născuse din capul tatălui ei, *Zeus*, pentru a simboliza în același timp inteligența, dar și capacitatea de luptă a locuitorilor orașului.

Tocmai pentru că statuia conținea simbolurile fundamentale ale vieții ateniene, de la război pînă la poezie, sintetizate de poetul nostru în strofa a 3-a, *Partenonul*, strălucitor prin arta sculpturii și arhitecturii, era mai mult decît un templu, el devenea lăcașul cel mai reprezentativ al cetății Atena; lipsit de statuia zeiței, el putea fi considerat, în adevăr, o „criptă de mormint“, iar *Acropolea* întreagă rămînea „știrbită“, așa cum spune Duiliu Zamfirescu în poezie (v. 5).

2 — Geografia notată de poet nu era ea însăși de loc întimplătoare, ci aleasă pentru a spori gloria *Acropolei* de odinioară. În apropierea *Salaminei*, mica insulă din sud-estul Atenei, flota grecească, aflată sub comanda lui *Temistocle*, a zdrobit în anul 480 î.e.n. puternica flotă persană invadatoare; Megara, cetate apropiată și rivală atunci, era sediul vestitei școli a peripateticienilor; Eleusis adăpostea templul zeiței *Demeter*, protectoarea agriculturii — vestitele „mistere eleusine“ ce constituiau cultul zeiței întruchipînd regulile eterne ale cultivării pămîntului; Corintul, rival și el Atenei, era vestit prin comerțul său, prin jocurile „corintice“ asemănătoare celor olimpice.

Între toate acestea, sugerează poezia, Atena, cu *Acropolea* și cu *Partenonul*, era nu doar o apariție singulară, ci era culmea lor, simbolul lor nemuritor.

3 — „*Armonia limbei din Areopag*“. *Areopagul* era cel mai important loc de judecată în Atena antică, luînd în dezbatere numai chestiunile cele mai grave, marile crime etc. Judecătorii de aici, foști arhonți (primii magistrați ai cetății), nu îngăduiau în pledoarii nici un fel de înflorituri retorice care ar fi putut înmuia inimile judecătorilor. Prestigiul imens al acestui for l-a trecut în legendă, ca și în vorbirea curentă, cu sens de adunare foarte aleasă de oameni imparțiali și pe deplin stăpîni pe voința și judecata lor.

De ce poetul vorbește atunci despre „armonia limbei din Areopag“, de vreme ce aici erau excluse orice figuri de stil, orice procedee ale artei oratorice? Tocmai pentru a sublinia că limba cea mai frumoasă — poetică prin aceasta — e cea simplă, directă, fără ornamentații. Acest crez poetic apare adesea în poeziile, ca și în articolele și corespondența scriitorului.

4 — Lămuririle date de poet însuși, în scrisoarea de mai sus către Titu Maiorescu, sint edificatoare. Afirmatia lui Sofocle despre Eros figurează în tragedia sa *Oedip la Colona*. Duiliu Zamfirescu, care cunoștea, fără îndoială, opera marelui tragedian, le citează însă după Taine, lucrarea respectivă a criticului literar și istoricului francez fiind *Philosophie de l'Art en Grèce* (1869). „*Je n'en citerai qu'un, Eros, l'Amour* — spune H. Taine în lucrarea citată (pag. 182) — *pour montrer comment le grec, libre et pénétrant d'esprit, réunissait dans la même émotion l'adoration d'une personne divine et la divination d'une force naturelle. «Amour, dit Sophocles, invincible au combat, amour qui t'abats sur les puissances et les fortunes, tu habites sur les joues délicates de la jeune fille; et tu franchis le mur et tu vas dans les cabanes rustiques, et il n'y a personne parmi les hommes éphémères qui puisse de te fuir.»*“ Numele lui Taine va reveni adesea în corespondența lui Duiliu Zamfirescu, care-i cerceta asiduu scrierile, îndeosebi a sa *Philosophie de l'Art* (cu urmările: *Philosophie de l'Art en Grèce*, menționată, și *Philosophie de l'Art en Italie, Histoire de la Littérature Anglaise* etc.).

P. 64

DE LA VILLA TUSCULANA

Conv. lit., XXII, 2, mai 1889.

În ms. subtitlul era: *Hexametre*, iar inițial: *Alexandrine*. De asemenea, în manuscris, poezia poartă, ca în volum, mențiunea simplă: *Roma*; în Conv. lit. se specifică și data: *aprilie 1889*.

v. 2 Singure, palide, pline de-o lume mare de basme.

v. 9 Zeii, pontificii, frații Arvali și însuși Lupercii.

v. 16 Ochii-mi, o, Marcus Tarențiu Varone câtă spre tine.

În scrisoarea însoțitoare către Maiorescu (14 apr. 1889), se dau următoarele lămuriri:

„Vă rog să cetați întâi alăturata încercare.

Villa Tusculana e o minunată casă de țară, la Frascati (după cum se vede de pe nume), în ale cărei grădini se află ruinele unei ville a lui Cicerone. Din fruntea dealului viderea îmbrățișează toată valea Tibrului, pînă la mare.

Impresia mea iat-o în versurile de alături. Acum pentru ce Cicero și nu Cicerone; pentru ce Tarențiu și nu Terențiu; pentru ce toată invocarea asta de nume proprii; pentru ce hexametre etc., e de prisos să le explicăm. M-am văzut silit să pun vorba «hexametre» alături de titlu, ca să se poată prinde forma metrului. De altminteri, dacă accentele vor fi lăsate la locul lor, cum sunt în românească, versul își urmează drumul de la sine. Altfel, după metrica românească a alexandrinului.

Ale turnurilor umbre... etc.

ar trebui să se citească versul întâi astfel:

Tristelé um / bre se lasă / pe văi dé sus / de pe déaluri,
pe cînd mergerea lui firească e aceasta:

Tristele / umbre se / lăsă pe / văi de / sús de pe / déaluri
Singure, / pálide, / pline de-o / lúme / vie de / básme.

Lucrul nu e așa de ușor pe cît se pare. De altfel, încă o dată, e de prisos orice explicare. Cred însă trebuitoare amintirea că Tarențiu (aproape contemporan cu Cicerone) era poetul cel mai înamorat de timpurile vechi ale republicii.

Cu o zi înainte îi explicase, mai mult liric, lui Iacob Negruzzi starea sufletească generatoare a acestei poezii. Singurătatea, pacea, peisajul, chiar oamenii îi creau o liniște și o predispoziție spre poezie cu totul speciale. „Îmi simt un grad de saturație de firea altuia care substituiește toată negura firei mele, și mă cred oarecum dublu, cu un mănunchi de impresii strîns legat dar de diferite naturi. Nu-i așa că înțelegi acest mișmas de cuvinte? Eu vreau să spun ceva, dar cine știe ce-oi fi spunînd.

Și mergînd așa pe ulițe, caut niște hexametre. Am o amintire care mă chinuiește, de la villa în mărețe ruine a lui Cicero, la Frascati sus. Aș voi să știu ce credeți de un așa fel de poezie.

Eu multe aș mai spune *pro*, dar... ia să vă dau mai bine cîteva versuri.

Urmează strofa întâi din poezie, de asemenea împărțită în picioare metrice, ca și în scrisoarea către Maiorescu, însă fără indicarea accentelor.

„Am pus printre măsuri farmacele ce le vedeți, că să nu mai avem vorbă. Așa trebuie să meargă șartul cîntecului. Nu v-ați săturat de rimele noastre?

Mai limbă ușoară decît cea românească pentru a stihui nici că se mai poate. Și apoi, simțimentul meu e de așa fel că nu primește drumul mare a lui făceai cu dregai.

Odio l'usata poesia: concede

Comoda al vulgo e fiosci fianchi e senza

palpiti sotto i consueti amplessi stendesi e dorme.

Curat vorba poetului: poezia uzată își dă cu-nlesnire vulgului flăcărilor molesite, și, fără emoțiune, sub obicinuitele sărutări, se-ntinde și doarme.

Se-ntinde și doarme e o poemă întreagă. Carducci.“ (Scriș. din 6 — 13 apr. 1889.)

Tonul cam zeflemist, de altfel obișnuit în scrisorile către Iacob Negruzzi, vizează de pe acum mai puțină înțelegere a acestuia în ale noutății în poezie, lucru care se va vedea și la *Pe Acropole*. În orice caz, intenția de inovare e clară la Duiliu Zamfirescu încă de la venirea în Italia, și citarea primei strofe din *Preludiu* de Carducci (*Odi barbare*), unde acesta își exprimă programul poetic de înnoire a poeziei, e semnificativă pentru planurile poetului nostru cu privire la seria de versuri pe care o începea.

Explicațiilor date de Duiliu Zamfirescu li se pot adăuga cîteva precizări folositoare.

„Villa Tusculana“ își ia numele de la vechiul oraș latin Tusculum, pe locul căruia ea a fost ridicată și ale cărui urme se văd pretutindeni în acest loc. La Tusculum, Cicero a compus, cu un an înaintea

morții sale, deci în 55 î.e.n., tratatul de filozofie *Tusculanae disputationes*; celebrele „dispute“ s-au desfășurat timp de cinci zile chiar în locuința autorului, amintită de Duiliu Zamfirescu în scrisoarea către Maiorescu, ruinele acestei locuințe fiind în grădina actualei vile.

Atmosfera de tristețe din poezie, regretul după timpurile apuse nu au rădăcini în dialogurile ciceroniene, unde este vorba despre nemurirea sufletului, dar și despre diferite dureri care apasă sufletul omenească, căci, în totul, lucrarea are un sens optimist. Sursa „dorului fără sațiu de lumea vremilor duse“ stă în pasiunea poetică și în admirația autorului pentru epoca antică, romană ca și greacă, de unde și apelul la Tarențiu, „poetul cel mai înamorat de timpurile vechi ale republicii“.

Îndată după trimiterea poeziei și a scrisorii către Maiorescu, acesta a trecut prin Roma, împreună cu soția sa, și, călăuzit de poet, a vizitat locurile celebre, îndrăgite de acesta, între care și vila tusulană. Iată ce-i scrie Duiliu Zamfirescu la 28 apr. 1889: „Acum cred că stihurile mele au să deștepte o amintire fericită, căci va fi a d-voastre personală. Când ajunseserăm sus la villa lui Cicerone, de se videă cîmpul taberei lui Hanibal, iar la stînga grămăjuia de case atrînată de piatra de la Monte-Cavo, cu Albano în fund, marea la orizont și vîntul ce cînta în ramurile molifților de la picioarele noastre... Era viață și adevăr în toată această adiere a trecutului! Astea sunt lucruri care trebuiesc văzute spre a fi înțelese, și teoria mea că toate impresiile primite de-a dreptul de la lucruri se pot transmite și altora, prin scris, sufere, pe ici pe colo, cîte o excepție.“

Dar, în afară de pelerinajul firesc la locurile vechi cu priveliști frumoase, întîlnirea cu criticul a adus cîteva modificări poeziei. Una e de mai mică importanță (v. 9: „Zeii, pontificii, frații Arvali și însuși Lupercii“ pierde pe *insuși* și cîștigă pe *Salii*, micșorîndu-se astfel ponderea *Lupercilor*); a doua e mai relevantă, tocmai pentru că poetul insistase asupra formei prime în scrisoarea anterioară („pentru ce Tarențiu și nu Terențiu“, „Tarențiu... poetul cel mai înamorat de timpurile vechi ale republicii“): ultimul vers (16), al invocării imaginat prin glasul ce se aude din ruine, devine: „Ochii-mi, o, nobile Marcus Terențiu, cată spre tine“, diferit de forma inițială, în care se spunea: „Ochii-mi, o, Marcus Terențiu Varone...“ Versiunea primă, părăsită la publicare, făcea de două ori mai netă distincția, urmărită de autor, între cei doi poeți latini: cel numit de poet Tarențiu (Marcus Terentius Varron, cunoscut și sub numele Varro, sau Varone, 116–27 î.e.n.) și Terențiu (Publius Terentius Afer, 194–159 î.e.n.), mort cu aproape jumătate de secol înainte de nașterea primului.

„Cred că așa nu mai e nici o umplutură, și vorba *nobile*, pusă pe lingă numele lui Terențiu, definește natura măreață a poetului înamorat de vremuri bune de demult“, adaugă Duiliu Zamfirescu, comentîndu-și modificările. Se vede că Maiorescu îl convinsese că vorba *insuși* și numele lui *Varone*, din cele două versuri, erau de umplutură!

De la *Villa Tusculana* este, dacă nu prima, în orice caz una dintre primele poezii originale românești utilizînd dactilii vechilor epopei, ai odelor și elegiilor clasice — pe ms. versurile sînt chiar împărțite în picioare metrice — într-o perioadă cînd la noi și traducerea acestora în metrul modelelor din greacă și latină era abia la început.

(Iși scria în acest sens lui Trandafir Djuvara: „În vremile din urmă mă bîntuie clasicismul. Mă măgulesc cu credința că ești abonat la *Convorbiri*, și deci ai cetit hexametrele *La Villa Tusculana*.“ (Scris. din 27 sept. 1889.) *Sara pe deal* a lui Eminescu, care a putut sta între exemplele naționale ale poetului, apăruse cu patru ani înainte în *Convorbiri* (iul. 1885), dar versificația acesteia e totuși alta, mai compusă — coriambi cu dactili — și, firește, sensul ei e cu totul diferit. Dactilul este însă folosit mai demult, dar în alte tipuri de versificație, de exemplu în finalul baladei *Mihnea și Baba* a lui D. Bolintineanu:

Mihnea incalecă, calul său tropotă,

Fuge ca vîntul;

Sună pădurile, fișie frunzele,

Geme pămîntul etc.

1 — Ca și în *Pe Acropole*, avem și aici o subtilă istorie specifică antichității latine, constituită din elemente primordiale, chiar dacă de mai puțină circulație în mitologia curentă. *Umbro-Sabellii* sînt cei mai vechi locuitori ai regiunii Italiei centrale. *Quirium* e denumirea uneia din cele șapte coline ale Romei, cea mai importantă, pentru că acolo se aflau ruinele celor mai vechi temple ale cetății; numele ei însuși vine de la zeul Quirinus, identificat cînd cu Marte, cînd cu Romulus, fondatorul Romei. *Tatiu* este regele sabinilor, care și-a ridicat poporul împotriva romanilor veniți să le fure femeile, episod petrecut în timpul lui Romulus și concretizînd simbolic complexitatea și adesea violența procesului de fuzionare a vechilor populații italice. *Numa Pompiliu* este urmașul sabin al lui Romulus la tronul cetății (761–714 î.e.n.). *Frații Arvali* și *Lupercii* sînt zeități cîmpenești foarte vechi, primii slujind pe Dea Dia (Arvali de la *arvum*, lat.: cîmp), ultimii fiind emulii lui Lupercus, protectorul turmelor, numit și Faunus și identificat cu Pan de la greci (Lupercii pot fi deci faunii sau satirii). Spre deosebire de aceștia, care prezidau îndeletnicirile agricole, pașnice, *Salii* sau *Salienii* erau preoții lui Marte, zeul războiului, iar *Vesta*, cu preotesele ei fecioare, patrona focul domesticit (pus în slujba omului), de fapt, căminul, unitatea și puritatea lui. Poetul sugera astfel că toate tipurile de fapte și manifestări ale antichității romane celei mai vechi, de la sursele ei legendare, inițiale, par a continua să trăiască, nevăzute, în ruinele contemplate. Poezia *În ruine*, publicată cu doi ani înaintea celei de față, dezvoltă aceeași idee.

2 — „Marcu(s) Terențiu“ Varron sau Varro este, între altele, autorul unui tratat istoric, mai mult liric, personal, decît științific, exact, *De vita populi romani* (*Despre viața poporului roman*). La acesta se referă poetul nostru în invocarea sa (vv. 13–16), căci Varron, înfățișînd aici istoria romană, mai ales în instituțiile, practicile și moravurile ei, în modul ei de viață, exalta „frumoasele timpuri de odinioară.“ Duiliu Zamfirescu forțează întrucîtva lucrurile, spunînd că Varron era „înamorat de timpurile vechi ale republicii“, căci istoricul latin idealiza de fapt perioada copilăriei și adolescenței proprii (petrecută în ultimii ani ai republicii), răsfrîngînd și asupra vieții publice căldura amintirii, în defavoarea epocii imperiului, a lui Caesar îndeosebi, cînd își scria el tratatul; dar epoca atît de lăudată de Varron — și de Duiliu Zamfirescu — era sfîșiată de mari lupte interne, care au și

duș la căderea republicii romane. Poetul nostru preia însă tonalitatea lirică direct și aidoma de la scriitorul latin, fără preocupări pentru adevărul istoric.

3 — „Adîncul mărilor tusce“, metaforă îndrăzneată — sub raport geografic — dar frumoasă, ducînd departe către asfințit, în Mediterană, proiecția vechiului Tusculum, reînviat o clipă și pus să denumască în finalul poeziei nu doar un loc, o clădire, ci marea, chiar mările din jur pînă unde se vedea apunînd soarele. Nu există „mări tusculane“!

P. 65

SONET [„S-a stîns, copilă...“]

În ms. titlul e: *Către Aspasia lui Leopardi*, devenit motto la publicare.

vv. 1—4 S-a stîns, copilă, flacăra vieții
Din care tu îți aprindeai privirea;
Pe chipul palid doarme nemurirea;
Pe frunte-i zboară calmul dimineții.
(Pe frunte-i trece vîntul dimineții.)

vv. 12—14 Pe cînd acolo casta poezie
Prindea tot locul: umbre și lumine,
Ca Beatrice-n Divina Comedie.

Pe foaia de manuscris a poeziei se mai află și *Versuri heterometre albe*, dedicată lui Leopardi și apărută în *Conv. lit.* în 1896, apoi în volumul *Imnuri păgîne*. Pe aceeași foaie Duiliu Zamfirescu a desenat în creion pe Leopardi mort și a notat următoarea însemnare, în italianește, cu cuvintele dispuse ca mai jos:

„*Ammiratore appassionato
del suo altissimo ingegno,
a Giacomo Leopardi
face D.Z.
à Bruxelles, 94*“.

Se mai află transcrise și următoarele versuri, în italianește

*Edi subito parve giorno a giorno
Essere aggiunto, come quei che puote
Avesse il ciel d'un altro sole adornò.
Beatrice tutta nell'eterno rote
Fissa con gli occhi stava; ed i in lei
Le luci, fisse di lassù remote
Nel suo aspetto tal dentro mi fei.*

Sînt versurile 61—67 din cîntul I al *Paradisului* lui Dante, cuprînzînd viziunea Beatricei în imperiul ceresc, cea care a generat versurile finale din poezia lui Duiliu Zamfirescu: „*precum între lumine / Beatrix stă-n Divina Comedie*“.

Iată traducerea fragmentului dantesc:

*Și-n clipă parc-a și lipit eterne
o zi la zi — pîrînd că Cel ce poate
cu-al doilea soare vru s-orneze cerul.*

*Beatrice sta spre veșnicele roate
cu ochi tîntîși; iar eu țineam pe-ai mei
la ea, și-uitînd de ceruri sus, de toate,*

Pătruns în mine-atît de ochii ei eram...

(Trad. G. Coșbuc, E.S.P.L.A., 1957)

(„Cel ce poate“ este Dumnezeu, care parcă ar fi dublat durata zilei și ar fi așezat pe cer încă un soare; „veșnicele roate“ privite de Beatrice sînt cerurile care se rotesc fără sfîrșit, așa cum s-a arătat în versurile anterioare.)

O mențiune foarte interesantă cu privire la geneza poeziei o avem în finalul scrisorii trimise din Bruxelles, la 11/23 oct. 1893, lui Maiorescu, o dată cu poeziile *Către Cleobul* și *Corsarul*: „Dar sărmanul Popovici!“ exclamă poetul, referindu-se la Ion Popovici-Bănățeanul (1869—1893), prozatorul din Lugoj, cu nu vele din viața micilor meseriași și a lucrătorilor, mult apreciat de Titu Maiorescu și, în mai mică măsură, de poet: „Ca unele bătrîne cari au trăit mult și au îngropat mult, ochii mei rămîn fără lacrimi față cu o asemenea moarte. A fost un vis străveziu ce a trecut pe frunțile noastre ostenite. L-am lăsat să treacă, și numai după ce a trecut am ridicat privirile spre imaginile ce deșteptase în noi.

*S-a stîns, copilă, focul tinereții
Din ochii lui cu timidă privire...*

Am avut mai acum cităva vreme o impresie foarte puternică de un asemenea poet mort, pe care nu pot să mi-o explic prin nici o împrejurare a vieții mele reale.

S-a stîns. Să-i fie pămîntul mai ușor decît i-a fost viața.“

Citarea celor două versuri — primele din *Sonetul* dedicat Aspasiei lui Leopardi — și impresia foarte puternică „de un asemenea poet mort“ ne conduc la Leopardi. Cîorna rîndurilor din scrisoarea către Maiorescu, referitoare la Popovici-Bănățeanul, se află pe contrapagina manuscrisului cu poezia *Către Cleobul*, în continuarea proiectului de explicații despre această din urmă poezie. În cîornă, paragraful care începe cu: „Am avut mai acum cităva vreme...“ este plasat înaintea celor două versuri, ceea ce are drept consecință că ele apar ca izvorînd din viziunea amintită despre Leopardi; așa cum e așezat paragraful în scrisoarea către critic, versurile par a fi generate de știrea morții tînărului prozator bănățean, ceea ce se vede că nu e adevărat.

Deci, poezia este o meditație tîrzie despre Leopardi mort, la originea viziunii inițiale stînd versurile lui Dante despre Beatrice.

1 — *Beatrix*, exact: Beatrice (Portinari) este una dintre „cele trei femei alese“ din a treia carte a *Divinei Comedii* dantești.

Ajuns spre capătul peregrinărilor sale, în paradis, Dante o întîlnește pe iubita sa de odinioară — acum învîluită într-o vie și eternă lumină, concretizare a credinței, speranței și milei — a cărei rațiune

il va călăuzi în continuare pe poet prin domeniul paradisului, de unde în infern și purgatoriu fusese călăuzit de Virgiliu. Prin revenirea dragostei pentru minunata Beatrice, pentru frumusețea ei spirituală, Dante înțelegea întoarcerea către luminile cerești, Beatrice fiind considerată ea însăși reflexul îndepărtat al cuvântului divin.

Asemănând „casta poezie” cu prezența Beatricei din opera dantescă, înconjurată de luminile frumuseții spirituale, Duiliu Zamfirescu reînnoia crezul său despre poezia privită ca supremă detașare de contingent și realizare a desăvârșitei sublimări a sentimentelor, rațiunii, aspirației spre frumos.

P. 66 LA LUNĂ [„E noaptea caldă...”]

Cono. lit., XXVIII, 2, iun. 1894.

vv. 3—4 Pierdut cu ochii în singurătate
Din patru stele întocmesc o floare.
(Îmi pare lumea plină de splendoare)
(La tîrlă focul cel din urmă moare)

vv. 5—7 Privind pe ceruri formele stelate.
Adorm în lumea celor ’nșelătoare
Și dorm. Răsare luna gînditoare.

vv. 9—11 Și clară suie, clară, tot mai clară.
Pe presupusul arc al hemisferii
Imensitatea poartă-a ei povară.

vv. 12—13 Icoană castă a nemîngîierii
A fi — și fie-ți este o povară.

Compusă o dată cu *Fugind de tot...* și cu *Umbră și uitare* — sînt pe aceeași pagină de ms., și cu strofele alăturate, uneori chiar amestecate — se pare că, în mod efectiv, strofa a doua a sonetului *La lună* trebuia să fie constituită din strofa a doua a poeziei *Fugind de tot...*:

Nespus de dulcea ei singurătate
Și-o poartă-n lume luna gînditoare:
Mă uit la dînsa și nu mă mai doare
Viața-mi plină de pustietate.

Chiar fără ea, sonetul e geamăn cu poezia inaugurală a volumului și vorbește cititorului de azi despre stări intime, tot atât de esențiale în compunerea universului poetic al lui Duiliu Zamfirescu, din *Alte orizonturi*, cît și cadrul italic. Sensul titlului dat volumului nu indică, deci, numai peisajul, nu e doar simplu descriptiv, ci implică și dimensiuni sufletești — *orizonturi* interioare.

Poezia s-a bucurat de o bună apreciere din partea lui Maiorescu, dar, mai mult, a suscitat un interesant schimb de întrebări și precizări între critic și poet.

Solicitat de Trandafir Djuvara cu o colaborare pentru noua sa publicație, pe care începuse să o scoată, Duiliu Zamfirescu nu vrea să-l supere pe Maiorescu și-i trimite acestuia două poezii, urmînd ca aceea pe care el n-o va agreea să rămînă pentru *At. rom.*, revista lui Djuvara. „Vă rog să-mi spuneți care din acestea două merge” (desigur, la *Cono. lit.*), întreabă poetul (scris. datată mai 1894). „M-ai făcut arbitru, am hotărît, îi răspunde criticul; alăturata tri-

mite-o la *Ateneu* sau la orice altă colecție de maculatură; iar frumoasa poezie *La lună*, cu *casta nemîngîiere*, am dat-o la *Convorbiri* pe iunie.” (Scris. din 13/25 mai 1894.)

Nu e sigur care din poeziile lui Duiliu Zamfirescu își atrăsese surprinzătoarea calificare din partea criticului, de obicei manierat și atent. Maiorescu nu va fi urmărit, totuși, să-l jignească pînă într-atît pe poet, încît, desființînd dintr-un cuvînt revista lui Djuvara, să includă cu intenție și poezia lui Duiliu Zamfirescu chiar între cele meritînd să stea în „orice altă colecție de maculatură”. E mai probabil că, în fuga condeiului, nu a apreciat exact sensurile frazei. Dacă poetul n-a dat nici o replică — deși amărăciunea aprecierii se va fi adunat la un catastif mai vechi — se datorește probabil chestiunilor mai grave ce urmează în scrisoarea amintită a lui Maiorescu și care atingeau laturi dureroase ale vieții lui Duiliu Zamfirescu în acel moment.

„A propos de această «castă nemîngîiere» — continua criticul — și de toată atmosfera ce-mi transpiră în depărtare de la d-ta prin puținele d-tale rînduri (scrisori sau poesii): dacă aș fi mai indiscret și dacă am putea vorbi împreună, așa, la o cigară, cu glas intim-domol, aș avea serioasă materie de vorbă cu d-ta, cu inima d-tale, cu «noua formă a durerii». Uneori vorba unui prieten mai bătrîn sau liniștește, sau hotărăște...”

Stai în bune relații cu familia șefului d-tale? Cum sunt domnișoarele Bengescu?”

Criticul bănuia, se vede, o pasiune a poetului pentru vreuna din fiicele ministrului la Bruxelles din acea vreme, diplomatul și istoricul Gheorghe Bengescu (1844—1922).

„Domnișoarele Bengescu”, în care Maiorescu credea un moment că a găsit explicația „noii forme a durerii” poetului și adresa „icoanei caste a nemîngîierii” lui, erau cu mult mai tinere decît Duiliu Zamfirescu, și răspunsul acestuia arată clar că sursa poeziei *La lună*, ca și a altora din această perioadă (*Ofelia*, *Pe Acropole*, *Curgea Siretul liniștit*), sta în împrejurări tot ale vieții individuale, însă ori mai vechi, dacă erau de dragoste, ori dacă nu, atunci erau de altă natură, prilejuind firesc reînvierea icoanelor triste de altădată, ca un refugiu, oricît de dureros.

„Scrisoarea d-voastre — îi scrie el lui Maiorescu — m-a găsit în aceeași stare sufletească în care sunt de mai multe luni, și dacă n-aș fi fost foarte, dar foarte ocupat, mi s-ar fi întîmplat ceea ce se întîmplă copiilor necăjiți cînd părinții le zic o vorbă bună: aș fi plîns.” Calmîndu-se însă și hotărîndu-se să nu se piardă nici în lamentări, nici în lucruri mărunte, înșiră metodic grijile materiale pricinuite de micșorarea bruscă a veniturilor socrului său, care-l ajuta, determinată de „ruina financiară a Italiei”, apoi starea familiei părințești de la Odobești și ajunge la neînțelegerile cu șeful Legației, Gh. Bengescu: „Pot să vă asigur, cu toată sinceritatea, că viața cu șeful meu e amară”; „cu familia sa suntem în bune raporturi fiindcă n-avem nimic a împărți”.

Din această parte este exclusă, prin urmare, orice sursă de „nouă formă a durerii” și de „icoană castă a nemîngîierii”. Atunci, de unde răsar acestea? Explicația încercată de poet, legată de altele, ne duce

la firea lui, la continuarea lui aspirație către altceva, simpla satisfacție a împăcării casnice — pe care o avea („Femeia mea e, din fericire, un suflet neprețuit; cu dinsa orice restrîns devine suportabilă”) și pe care o evocă în mai multe poezii (*Doamnei X*, cealaltă poezie *La lună* etc.) — nu numai că nu-i era de ajuns, dar izbutea în cele din urmă să-l nemulțumească. „Cînd îmi vorbești de noua formă a durerii, mă faci să tresar și să mă întreb, eu, care socoteam că nimic din suflul poeziilor nu are rădăcini în viața zilnică, de nu m-am înșelat întotdeauna. Și, cu toate astea, nu! Luna și ochii ce o simt pe sub gene închise sunt niște tovarăși vechi, fără legătură cu nevoile din lume. Fericirea, sau ceea ce se aseamănă cu această himeră, poate că nu ascute așa de mult năzuința suflăscă spre forme desăvîrșite, fiindcă o fericire trainică este o stare neîntreruptă de placiditate. Pentru mine, scrisul este, astăzi mai mult ca oricînd, un refugiu. Puțin îmi pasă cum judecă lumea lucrările mele. Veți ceti *Viața la țară* și veți vedea că nu are nimic a face cu preocupările în care am trăit cînd am scris-o.” (Scris. din 20 mai/1 iun. 1894.)

La aceasta criticul n-a mai răspuns. Poate că vedea și aici, ca și în poeziile trimise din Atena, existența la poet a unei rîni din care să iasă pînă la urmă perle: „În definitiv, ce e mai bine — îi scria atunci — să rănești scoica pentru a avea mîrgăritarul? sau să te lipsești de mîrgăritar, dar să fii lipsit și de rănire? După ce a trecut rana, e bun mîrgăritarul.” (Scris. din 1/13 iun. 1893.)

Este însă clară o anume neliniște la poet, rezultantă a multor coordonate suflătești și împrejurări care-și pun amprenta pe versurile acestei epoci, între care și pe unele pagini din romanul *Viața la țară*, înrudite cu poezia de față. În peisajul noptatic din roman, admirat de Matei Damian de pe șira de paie, întîlnim aproape aceleași elemente ale peisajului care, toate la un loc, fac ca viața să-i pară eroului — și autorului — „plină de durere și farmec”, ceea ce seamănă bine cu „noua formă a durerii”, atît de apreciată de criticul *Convorbirilor*.

P. 67

LA VILLA ALDOBRANDINI

Conv. lit., XXVI, 6, oct. 1892.

Apare împreună cu alte două poezii, *Ofelia* și *La lună* [„*Lună, astră plutitoare...*”].

- v. 2 Pe mușchiul umed prins pe (cuvînt lipsă).
- v. 3 Plouat Orfeu (cuvinte lipsă).
- vv. 6—7 Pe-un lung portic de marmoră
Pe capiteluri.
- v. 8 Se joacă-n apă și de ei se miră.
- v. 9 Domnița vine, văduvă și plînsă
- vv. 12—14 Atunci din vîrfurile plopilor o-ngîndă,
Dezmierdător, o voce-namorată
De turturele.
- v. 14 Înamorate, două (cuvînt lipsă).

Mult prea convențională, această primă intenție de final a fost părăsită de poet în favoarea formei definitive, unde luna apare pe cer, în chip ciudat, în plină lumină diurnă: „în clarul zilei”.

Toate cele trei poezii menționate sînt încheiate, după cum rezultă din scrisoarea către Maiorescu, în vara 1892, petrecută de poet singur la Atena, departe de familia rămasă la Roma (vezi în continuare nota poeziei *La lună*).

„Din poeziile trimise, *Ofelia* ne pare foarte frumoasă, nouă și altora”, îi răspunde scurt criticul. (Scris. din 16/28 sept. 1892.) Cum alte poezii ale lui Duiliu Zamfirescu nu apar în perioada oct. 1892 — mai 1893, putem socoti că tocmai *Ofelia*, *La lună* și *La Villa Aldobrandini* sînt versurile declarate de poet „cam șchioape și cam confuze” în scrisoarea către critic din 2/14 sept. 1892, ceea ce este, evident, o cochetărie.

Definitivată abea la Atena, poezia trebuie să fie însă mai veche, deoarece, ca modalitate de compoziție și concepție, e foarte apropiată de o altă care poartă în titlu numele unei vile, Tusculana, apărută în mai 1889, deci rezultat al primelor impresii din Roma. De unde, probabil, și răceala criticului față de ea, fiindcă avea un motiv cunoscut și era construită aparent descriptiv.

Vila Aldobrandini, de la Frascati, în apropierea vechii Rome, se numește așa după celebra familie italiană căreia i-a aparținut. Cardinalul Pietro Aldobrandini a construit-o pe la 1600, apelînd la constructori celebri în epocă. Decorarea interiorului și mai ales ornamentele și statuile din parc, executate de Giacomo Della Porta, sînt cele evocate de poet.

1 — Referirea poetului la Orfeu, cîntărețul nefericit de pierderea soției, trebuie pusă în legătură directă cu ceea ce îi mărturisește lui Maiorescu, dorul de soție și de copii, „clarificat pînă la cea mai diafană transparență”, adică sublimat în imagini. Este unul din exemplele care demonstrează foarte bine legătura cu viața a multora din poeziile lui Duiliu Zamfirescu — altfel aparent detașate, pure, fără surse reale — și în același timp ilustrează procesul de transfigurare-abstractizare a sentimentelor proprii.

2 — „Girbovul Atlante” era un rege legendar al Mauritaniei, prefăcut de Perseu în munte, cu ajutorul capului vrăjit al Meduzei. Datorită înălțimii muntelui (admis a fi Atlas din nordul Africii), mitologia a voit ca Atlas să fie identificat și cu unul din aliații titanilor pedepsiți de Zeus pentru vina de a fi atacat locuința zeilor, Olimpul, și obligat să stea pururi aplecat pentru a purta pe umeri cerul. Deci, globul pomenit de Duiliu Zamfirescu în poezie nu e pămîntul, ci bolta cerească, deși nu o dată povara lui Atlas e identificată cu globul pămîntesc.

Eminescu spusese corect: „Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr...” (*Scrisoarea I*).

P. 68

ANIENUL

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891.

A apărut împreună cu poeziile *Urseolo*, *Castel Fusano* și *Plouă*, iar în altă parte a aceluiași număr al revistei, cu patru traduceri din Leopardi (cînturile XII, XIII, XIV și XVIII), acestea din urmă semnate numai cu inițiale.

În *Conv. lit.* poezia este datată: Roma, 1889.

Anienul, cum îi zice scriitorul, probabil din cauza articolului, sau după o pronunție locală — corect: *Anio* — este un rîșor din Italia centrală, afluent al Tibrului, în apropierea Romei, venind din ținuturile vechii Sabinii.

Peisajul l-a tulburat adînc pe poet și imaginea l-a atras mereu, încît, șapte ani după apariția poeziei, îi scria cu aceeași emoție lui Titu Maiorescu despre valea Anienului: „Vara (1897, n.n.) am petrecut-o la Tivoli, la Villa Gregoriană, sub cascade... Aci, în fața templului sibylei, în fundul ripelor dantești pe care le sapă Anienul, a voit soarta să trăiesc o lună și jumătate viața cea mai intensă și mai absorbantă ce se poate trăi pe pămînt...” (Scris. din 6/18 sept. 1897.) Scriitorul lucra la romanul *În război*, ale cărui drame se profilau bine pe fundalul „ripelor dantești”, ferestruite de vijeliosul pîrîu.

1 — Sensul versului nu e că îngerul face să sune clopotnițele, cum s-ar putea înțelege din vers, ci că acestea vestesc pe *Angelus*, rugăciunea numită astfel după cuvîntul cu care începe. Cum aceasta se rosteste la catolici dimineața, la prînz și seara, sunetul clopotului care o vestește e numit și el tot *Angelus*.

2 — *Numa Pompiliu*, a fost al doilea rege al Romei, după legendă (761 — 714 î.e.n.). Spre deosebire de înaintașul său, Romulus, era sabin de origine, de aceea și aluzia poetului la rîul care „se lasă către vale / ... Ducînd cu el legendele sabine”. Vechiul „măslin din vremele lui Numa” poate fi o aluzie la faptul că regele venea des în pădurile de măslini de pe malurile rîului, pentru a se bucura de farmecele nimfei Egeria și mai ales pentru a primi sfaturile ei.

P. 69

BOUL

Conv. lit., XXIV, 2, mai 1890.

A fost publicată o dată cu altă poezie, întru totul contrastantă ca atmosferă, peisaj, stare sufletească, *Anzio*.

În *Conv. lit.* poezia poartă subtitlul: *Sonet și nu este datată*.

Privești este vădit italică, din Campania romană, iar referirea la ținutul Latium o precizează. Nu tirziu după apariția ei în *Convorbiri*, poezia a fost suspectată de inspirație prea directă din Carducci. Descoperirea a făcut-o G. Bogdan-Duică, atunci tînăr — avea 25 de ani și era colaborator al revistei. Apreciîndu-l cam acru și cu destulă zgîrcenie, Duiliu Zamfirescu spune: „Fiîndcă e autorul unui studiu din *Convorbiri*, asupra criticelor Gherea, destul de sănătos în urzeala lui, m-am interesat să știu ce-i și ce-a învățat, *et mal m'en a pris*: se pare că d-sa ar fi descoperit că sonetul meu *Boul* e luat după Carducci, și aceasta v-a spus-o și d-voastre. Sper că ați luat imediat volumul *Rime nuove* spre a vă încredința. *Il Bove* de Carducci e a cincea sau a șasea poezie. Cînd eu am scris *Boul*, nu cunoșteam sonetul italianesc, fiîndcă m-aș fi păzit de a-l boteza pe al meu tot așa și a-i da forma tocmai de sonet. Dar că nu e luat după Carducci și după nimeni e dovadă faptul că sonetul meu e mai bun decît al lui Carducci. Știi, modestia s-o lăsăm, că ea nu probează nimic pentru sau contra faptului. Oricine a trăit la Frascati, Albano sau Marino, în Campania romană, va recunoaște exactitatea impresiunii mele. Din acest punct

de vedere sonetul românesc are defectul de a fi poate prea topic — însă fiecare își ia impresiile unde le găsește.

Bănuiesc că d-l Bogdan, criticul, cînd mă denunța, era față de Carducci în stadiul în care eram eu cînd îmi scriam sonetul.” (Scris. către Titu Maiorescu din 26 oct. 1890.)

Cititorul își va putea face și singur o idee în această chestiune citind sonetul poetului italian:

*Mi-ești drag, tu, bou pios; un sentiment
De pace, de vigoare mă pătrunde
Ori cînd solemn precum un monument
Veghezi prin cîmpuri libere, fecunde,*

*Ori cînd la jug, cu-atît devotament,
Ești grav însoțitor umanei trude:
La-ndemn și-mbolduri ochiu-ți cată lent
Și răbdător rotindu-se răspunde.*

*Din larga-ți nară umedă și neagră
Duh atămii și-un tonic imn transpare
În aer pur cînd mugetu-ți se pierde;*

*Iar ochiu-ți grav, de-azur, reflectă-ntreagă
Dulce-austeră, calm, cuprinzătoare
A cîmpului cerească tîhnă verde.*

(Trad. de Tudor George, în vol.: Carducci,
Scrieri alese, E. L. U., 1964, p.71)

Judecînd numai după traducerea de mai sus, afirmația lui Duiliu Zamfirescu că sonetul său „e mai bun decît al lui Carducci” se susține, dar în comparație cu originalul italian, opiniile pot fi împărțite. Iată textul lui Carducci:

IL BOVE

*T'amo, o pio bove; e mite un sentimento
Di vigore e di pace al cor m'infondi
O che solenne come un monumento,
Tu guardi i campi liberi e fecondi,*

*O che al giogo inchinandati contento
L'agil apra de l'uom grave secondi:
Ei t'esorta e ti punge, e tu co'l lento
Giro da' pazienti occhi rispondi.*

*Da la larga narice umida e nera
Fuma il tuo spirito, e come un inno lieto
Il mugghio nel sereno air si perde;*

*E del grave occhio galuco entro l'austera
Dolcezza si rispecchia ampio e quieto
Il divino del pian silenzio verde.*

Este însă evident că numai prima strofă a poetului italian are apropiere — și încă mari — cu sonetul român, și anume în ce privește latura exterioară a tabloului, nu și semnificația generală a poeziei. La Carducci avem de-a face cu o poezie campestră, optimistă în ultimă instanță, pe când Duiliu Zamfirescu acordă privelistii simbolul — repetat de el în numeroase alte poezii — al stingerii iremediabile, ireversibile a unui trecut legendar măreț („Lațul e țară de morminte”), în care boul e singurul și ultimul element păstrat aidoma din vremurile vechi. Plecarea lui, în final, pe urmele lungului șir de cocoare are semnificația ciclicității sosirilor și plecărilor în lumea omenească. Poezia rămâne o meditație tristă, din aceeași familie cu *Pe Acropole*, *De la Villa Tusculana*, *Sonet* [„S-a stins, copilă...“], *La Villa Aldobrandini*, *Anienul*, *Castel Fusano* etc.

Ceea ce însă nu s-a remarcat nici la apariția sonetului și nici mai târziu, a fost existența unor posibile surse comune la amândoi, de pildă în Tibul, elegia întâi, în *Georgicele* lui Virgiliu și în Victor Hugo, unde poemul *La Vache* (vol. *Voix intérieures*) are sugestii foarte asemănătoare și cu cele din Carducci și cu cele din sonetul lui Duiliu Zamfirescu.

Independent de comparația cu sonetul lui Carducci, acela al poetului român este reușit și trebuie să acceptăm și argumentația sa că, dacă ar fi pornit de la un model, atunci ar fi căutat în mod deliberat să se îndepărteze de el; admitem deci că Duiliu Zamfirescu n-a cunoscut poezia italiană amintită când și-a scris pe a sa proprie. Tocmai, sigur pe aceste fapte, el a inclus cu hotărâre în cel mai apropiat volum sonetul *Boul*. Datându-l abia aici: *Frascati*, 1889, a urmărit desigur să precizeze, o dată mai mult, o anumită vechime a lucrării și să sugereze inspirația directă de la sursa tabloului, pentru a evita suspiciunea provenienței lui livrești. De altfel, prezența boului în peisajul Campaniei romane e atestată, între detaliile care l-au impresionat mai mult pe poet, și în condica sa de însemnări *Varia*, unde apare, în poemul în proză *O scenă antică*, referirea la o priveliște identică celei din sonet (*Fam.*, XXVI, 23, 10 iun. 1890). Însă chestiunea l-a urmărit, astfel că, puțin mai târziu, el a fost preocupat să dea privelistii din poezie o sursă și națională, nu numai una italiană.

În *Viața la țară* va fi conturat un peisaj având liniile esențiale aidoma cu cele din poezie și cu silueta boului în prim-plan, dar totul situat nu în Campania romană, ci în cimpia română, adică în Bărăgan: „Ialomița curgea domoală între două maluri joase, lăsând să se vadă o margine de Bărăgan, cu pîrloagele sale nestrăbătute, cu suhaturi roase de vite, cu o turmă de oi ce se zărea în fund ca o pată albă, și, mai presus de toate, cu orizontul său înșelător, a cărui dungă închipuită juca în arșița soarelui ca oglinda unei ape. Din prundul girlei, cireada se urca pe un vad și se îndruma cu greu la pășune. Cîte un bou singuratec sta înfipt în marginea apei, cu capul întins înaintea, neclintit, întrupînd în nemișcarea lui pustietatea locului.“

În poezie, boul e singur, e „paznicul moșiei“, în lipsa vechilor umbre de altădată, stinse „în lumea veșniciei“; în roman, el întruchi-pează „în nemișcarea lui pustietatea locului“, ceea ce, dacă nu e totuna, în orice caz nu e total diferit ca natură a simbolului.

Conv. lit., XXII, 5, aug. 1888.

Apare împreună cu poezia *San Marc*.

vv. 6—8 Sau chiar altfel: fiind a Evei fiice
Sunteți pe drept Proserpinei amice,
Și totuși văd c-amorul ne orbește.
vv. 12—13 De cumva somnul pe gene te sărută
Întinde-ți [cuvinte lipsă].

Este prima poezie a lui Duiliu Zamfirescu — sau în orice caz între primele trei — trimisă de la Roma. Destinatară ei, doamna E.P. din dedicație, trebuie să fie cea dintâi dragoste — rămasă numai platonice — romană a poetului: numele ei — cu aceleași inițiale — figurează într-o scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu către N. Petrașcu, indicându-ne o prietenie adîncă, dar fără alte perspective pentru diplomatul tînăr și holtei! Ea trebuie să fie aceea „ființă simpatică de altminteri, foarte inteligentă și mai cu seamă foarte cultă. Dar... nu-i drum de la mine la ea“, cu toată cochetăria ei îmbietoare, chiar ușor libertină. „De nu venea frate-su, notează cu veselă obidă scriitorul, în noaptea în care m-a făcut să nu dorm, se întîmpla lucru dracului“ (Scris. din 6—8 sept. 1888), adică întocmai ca în poezie: „Cu porți de fier te-nchide ca-n cătușe, / Căci altfel, zău, îți intru-n bătătură“. Doamna E.P., vară unui marchiz della Stufa, este cea care îi povestește lui Duiliu Zamfirescu un episod amoros petrecut cîndva între scriitoarea Ouida și vărul său, bărbat strănic. „D-na E.P., vară marchizului, care mi-a dat toate lămuririle astea, îl descria (pe eroul masculin al întîmplării, n.n.) cu o înflăcărare ce mă făcu să deviu melancolic... etc.“ Ținînd seama de aluziile neîntrerupte pe care le amesteca E.P., „grecoaică rea cu zîmbetul pe gură“, în povestirea sa despre Ouida, avem cuvînt să credem că ea e una și aceeași cu „ființa simpatică“ și inaccesibilă din scrisoarea către N. Petrașcu.

Dar, vorba poetului — probabil referitoare chiar la acest sonet — în legătură cu scrierile care poartă dedicații: „Bune sau rele, sunt închegare a minții impersonală, căci chiar cînd sunt adresate lui Stan or lui Bran, numele e numai un pretext ori un omagiu — fondul e tot neatrînat“ (Scris. către N. Petrașcu, din 9 sept. 1888).

1 — *Euridice*, soția legendarului Orfeu (mușcată de un șarpe în noaptea nunții, moartă și readusă pentru puțin timp la viață datorită cîntecelor îndureratului soț), a rămas simbolul iubirii profunde, dar, cu toate eforturile bărbatului, zadarnică. În poezia lui Duiliu Zamfirescu se pornește de la acest simbol, dar adresarea cuprinde fără îndoială numele adevărat al destinatariei, judecînd după inițialele din dedicație și după descriere; în acest chip, simbolul este răsturnat și frumoasa greacă promite toate fericirile noului său Orfeu, poetul.

2 — Fiică a zeiței Demeter, patroana agriculturii, Proserpina sau Persefona fusese răpită de Hades pentru a și-o face soție; locuia o parte a anului cu soțul său sub pămînt, în infern, iar o altă parte deasupra, la mama sa, ceea ce corespunde simbolic rotației anotimpurilor; așadar, deși dusă în infern la fel cu Euridice, Proserpina

putea pleca periodic de acolo, ceea ce explică referirea poetului tocmai la ea, aluzie la nestatornicia femeii.

3 — „Ochii mari de blîndă vițelușe”. Comparația, aparent stranie și jignitoare, doborîdește un sens foarte favorabil cînd e raportată la mitologie: Hera, soția lui Zeus, zeița căsniciei, cea mai frumoasă după Afrodita, era numită adesea „zeița cu ochi mari” sau „cu ochi de juncă” (în textele homerice), sugerîndu-se astfel blîndețea ei (cu toată supărarea, își ierta mereu soțul pentru numeroasele escapade amoroase în compania unor nimfe!). „Vițelușă” din versul poetului indică o vîrstă încă mai fragedă decît aceea a zeiței căsătoriei din mitologie. Aluzia la vechile legende grecești merge și mai departe: versul „cu porți de fier te-nchide ca-n cătușă” (v. 13) se referă și la măsurile de apărare ale femeii în fața asaltului amoros al poetului, dar și la altă juncă mitologică, frumoasa Io, prefăcută astfel de Zeus pentru a o feri de ochii și de furia geloasei Hera și dată în paza lui Argus, fiu de rege, avînd o sută de ochi, din care jumătate erau totdeauna trezi.

Descifrată astfel, poezia este un madrigal gentil, ale cărui imagini, stridente pentru un neavizat, deveneau aluzii amabile și cu dublu sens, de care însă nu avea de ce se supăra frumoasa E.P., cunoscătoare, desigur, a legendelor Arhipelagului!

P. 71

CULCATE-S ROMÂNÎTE

Conv. lit., XXVII, 2, iun. 1893.

În ms. poezia poartă subtitlul: *Sonet* și e datată *Atena, 1892*, *il-lu*; în revistă specificarea datei și locului lipsesc.

Pe foaia de hîrtie, marginal, e următoarea schemă prozodică:

— <u>1</u>	— <u>1</u> —		<u>1</u> — —	— <u>1</u> —
U-șor	se miș-că		ti-nă-ra	fe-cioa-ră
Iamb	Amfibrachiu		Dactil	Amfibrachiu

Alături e desenată, în tuș negru, o amforă.

„Minunata d-tale poezie *Sunt culcate romanițe!* Așa de frumos — antic-sensuală, cu benghiul ei cu tot, îi scria Maiorescu poetului. Asta într-un fel, și *Partenonul* într-alt fel sunt efectul cel mare ce ți l-au făcut cele două priviri adînci în lumea antică, din Roma și din Atena, și iacă la ce a fost bună greaua strămutare vremelnică în căldura Aticeii.” (Scriș. din 1/13 iun. 1893.) Rîndurile sună și a scuză pentru a nu fi izbutit sau a nu fi încercat să oprească transferarea poetului la Legația din Atena, care i-a pricinuit acestuia destule necazuri.

Poezia va fi și mai tirziu privită de critic drept una dintre cele mai bune ale poetului și luată ca termen de comparație. „În *Noapte bună*, II (e vorba de poezia *Noapte bună*, n.n.), nu-mi mai merge romanița la copilașul nevinovat, după ce a rămas consacrată Venerei

sub forma *culcată*, din cealaltă foarte frumoasă poezie, tot de la Atena.” (Scriș. din 31 iul./12 aug. 1893.)

Cu versurile acestei poezii, anume, cu acelea aparținînd catrenelor — care limitează scena de dragoste la un sărut cast, depus pe „benghiul din bărbie” — Duiliu Zamfirescu avea să picteze în cuvinte pe eroina comediei satirice *Voichița* (1915), într-un spiritual duel verbal, construit prin apeluri la poezia sa anterioară. Introducția amabilă, încă distantă, a scenei, e făcută de personajul masculin tocmai cu începutul din *Culcate-s romanițe*; eroina — interpretată de Tina Barbu — îi știe însă nestatornicia și întoarce lucrurile în glumă, respingîndu-i avansurile și replicînd, nu fără o ușoară imputare, cu primele versuri din *Fluture* (vezi nota la această poezie); în final, ea ascultă în întregime cele trei strofe de cîte opt versuri ale poeziei *Ca un mînnunchi de ramuri* (vezi și nota la această poezie), recitate de actorul Ion Livescu, care interpreta rolul doctorului Fingal. Textul publicat al piesei nu conține această mică antologie poetică; ea a figurat numai în spectacol.

1 — *Polibus* aici e utilizat drept numele unui flăcău oarecare. Scena din poezie, plasată de poet în contemporaneitate, se aseamănă cu vechile întîmplări legendare de la culesul de vii, cînd satirii așineau calea culegătoarelor, le beau, mai cu voie, mai fără voie, mustul din amfore și apoi se bucurau împreună de toate cele patronate de Dionysos, zeul petrecerii. Satirii aveau, ca și mai-marele lor, Pan, cununi de viță pe cap, așa cum are *Polibus* din poezie (v. 12).

P. 72

CASTEL FUSANO

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891.

Apare o dată cu poeziile *Urseolo*, *Anienul* și *Plouă*. În același număr Duiliu Zamfirescu are și patru traduceri din Leopardi.

După datarea poeziei putem stabili cu destulă precizie și împrejurările în care a fost ea compusă. În aug. 1889 poetul se afla în localitatea indicată prin datarea finală a poeziei — „De șase zile sunt la Castellammare, cu marea în față, cu muntele în spinare...” (Scriș. către Titu Maiorescu din 11 aug. 1889) — într-o plăcută societate, din tot ce avea Neapolul mai select. După ceasuri de petrecere, urmau momente de voluptoasă reculegere prin contemplarea priveliștii: „A, domnule Maiorescu, ce minune de frumusețe! Închipuiți-vă un imens balcon de o sută de metri de lung, cotit și învîrtit în jurul palatului la 600 m de înălțime (în scrisoarea următoare, din 11 sept. 1889, avea să dea cifra exactă: 60 m, n.n.), din care te uiți ca într-o oglindă răsturnată în tot golful de Napoli...” Urmează un inventar emoționat al priveliștii, după care, în peisajul lunar al serii anterioare (10 aug. 1889), e fixată starea sa sufletească: „Clarul de sus mă limpezise cu desăvîrșire. Liniștea cea mai largă și mai blîndă îmi cuprinsese orizontul sufletelesc, și pe nesimțite trecui la a dori imaginea ideală a vieții noastre, ce se prezintă în toate împrejurările de resfringere întru sine și la mai toți oamenii cu hipertrofia facultății de a-și imagina propria lor viață.” Deci, momentul genezei poeziei poate fi chiar acesta. Însă castelul Fusano nu se află aici, ci în împrejurimile Romei,

în sud-estul oraşului, aproape de Via Appia şi Via Severiana, ceea ce înseamnă că la Castellammare di Stabia, pe malul golfului Napoli, i s-a precizat poetului o viziune anterioară, de la Roma, contrastantă ca tonalitate generală cu starea euforică din preajma Vezuviului.

1 — Regele etrusc Porsena (sec. VI î.e.n.) s-a amestecat în certurile interne ale romanilor, prilejuate de succesiunea la tronul cetăţii, pierzându-şi în cele din urmă şi viaţa. Prezenţa lui în poezie e datorată tocmai faptului că el reprezintă cel mai vechi şi mai semnificativ contact al Etruriei cu Roma, în perioada fuzionării populaţiilor din centrul Italiei şi a formării statului roman.

2 — „Febre cel palid“. Febre era o zeitate dătătoare de călduri în timpul bolilor. „Mlăştinile pontine“, menţionate în versul 5, resturi ale mărilor de odinioară, puteau fi un bun teren de activitate al zeului, prin frigurile de baltă ce le răspindeau, semn al puterii lui.

3 — În mitologia greacă există cel puţin trei porci mistreţi celebri, care au constituit subiecte de inspiraţie pentru sculptori şi pictori: unul l-a rănit pe frumosul Adonis, care a şi murit din această cauză; al doilea (mistreţul din Calidon) a fost ucis de Meleagru; al treilea (mistreţul din Erimante), care pustia cîmpurile fericitei Arcadii, a fost ucis de Hercule. La care se referă poetul? „Umbrele serei“ vorbeşte poate despre seră (sera de flori a castelului), nu neapărat despre seară.

4 — Versul e intructivă confuz: Harpocrat era un zeu egiptean, închipuit ca un copil sugîndu-şi degetul şi socotit de aceea, de grecii şi romanii care l-au preluat, că ţine degetul la gură în semn de tăcere. El a devenit zeul liniştii. Cum trebuie înţeles deci versul poetului? Că Harpocrat, ca „regent al tăcerii“, a plantat acolo mistreţul, sau că acesta a devenit el însuşi un fel de locţiitor, „regent“, al lui Harpocrat, pentru a patrona liniştea?

P. 73

JOS, LA TIVOLI

În ms., o variantă a poeziei, substanţial diferită, atît în ce priveşte locul întîmplării, cît şi ca desfăşurare, eroi etc.:

*La izvoarele din Vei
Cupido cu ochii galeşi
Şi-a spart amfora de-un stei
Şi-a plecat plîngînd în cale-şi.*

*Dar în calea lui venea,
Venea Lyo la fintină,
Gîngăşe ca o nua
Şi [cuvînt lipsă] ca o zînă.*

[Strofă lipsă]

*Dar copilul o înşeală,
Căci, cîntîndu-şi jucărie,
Ia aşa, ca din greşeală,
O sărută sub bărbie.*

*„Măi băiete, fii de treabă,
Că te vede Sfînta Vineri.“
„Vorbă-i, soro!... Cine-o-ntreabă?
Eu sunt zeul celor tineri.“*

Vei era o localitate pe malul Tibrului, azi încorporată în Roma, în trecut cetate aparţinînd Etruriei şi aflată în continuă rivalitate cu vecina sa, „Cetatea eternă“. De Vei se leagă un mare număr din legendele vechi romane. Lyo e aici o nimfă, sau mai curînd numele unei mûitoare de rînd? S-ar părea că e o fată oarecare.

Localitatea nu e aleasă întîmplător de poet. Tivoli este un oraşel în apropierea Romei, cu privelişte frumoasă. În vechime se numea Tibur. Se afla aici unul din templele celebrilor sibile, femei care preziceau viitorul, şi un altul al Vestei, zeiţa focului, unde se aflau prin urmare şi vestale, tinerele preotese care întreţineau nestins focul sfînt. Cu toată severitatea şi austeritatea vieţii impuse de cultul sacru al Vestei (cea care păcătuia era îngropată de vie), se vede că vicleanul Cupido ştia şi altfel de lucruri, de vreme ce se aţinea stăruitor prin partea locului. „Iar te-am prins / Întinzînd curse la fete“, îl dojeneşte cam fără convingere zeiţa Venus, mama sa, înţelegătoare a unor astfel de întîmplări, prin natura domeniului pe care îl oblăduia, acela al frumuseţii feminine.

1 — Numele lui Cupido (sau Cupidon) — şi nu al lui Amor — este de asemenea utilizat cu un sens anumit de către poet. Cupido e şi el fiu al zeiţei Venus, zeu al iubirii, dar al acelei iubiri ce se dorea împlinită pînă la capăt (*cupido*, lat.: dor, dorinţă), nu rămînea pură, ca aceea patronată de Amor.

2 — „Sfînta Vinere cea albă“, o referire la Venus, Venera, zeiţa frumuseţii, cea născută din spuma mării. Românizarea numelui zeiţei duce cu gîndul la o femeie bătrînă, basmul nostru înfăţişînd pe sfînta Vineri ca pe o imagine nu numai a purităţii, a sancţiunii creştine, dar şi a abstenţei nevoite din cauza virstei înaintate. „Sfînta Vinere“ a lui Duiliu Zamfirescu e albă, şi deci netedă la obraz, are mijlocul subţire şi mlădiu „ca o nua“, iar veşmintul îi e tineresc, înflorit, de aceea epitetul „sfîntă“ poate fi şi ironic.

În legătură cu aceasta, merită menţionată preocuparea poetului privind adaptarea numelor latine la mitologia românească. Chestiunea i s-a pus la piesa *Thargelia din Milet* (vezi nota la poezia *Cîntul Thargeliei*), dar ea e actuală şi pentru poezia de faţă, apărută în volum cam o dată cu scrisoarea în care e dezbătută problema. „Nu ştiu dacă sfînta Vinere nu vi se pare nelalocul ei într-o piesă cu caracter antic, scria poetul la 14/26 sept. 1894 lui Maiorescu. Eu cred că numai vorba sfîntă ar putea fi rău primită, însă împreună, sfîntă Vinere, este o expresiune păgînă, deoarece, după cît ştiu eu, calendarul nu are o asemenea sfîntă, iar caracterul creştinesc al zilei vineri este împrumutat de la suferinţele lui Christ, care ar fi murit în ziua aceea. În toate cazurile, transmisă cum e pe calea legendelor, sfînta Vinere e păgînă, şi sfîntă trebuie luată în înţeles de sacră.“

3 — Lydia lui Faustin este un nume comun, se pare fără intenţia de referire concretă mitologică, reprezentînd deci o aducere în contem-

poraneitate, și la dimensiuni foarte terestre, a scenei din legendă. În schița *Singurătate* (*Conv. lit.*, XXIV, 5, aug. 1890), Duiliu Zamfirescu se referă la acest personaj, construit de el după modele antice, dar cu șirete implicații de actualitate: „Mă uitam, pe unele locuri de lumină, la scorbura stejarilor umplută cu zid, și, în aprinderea închipuirii, mi se părea că trebuie să iasă în cale Lydia lui Faustin, o făptură a fantaziei mele, tăcută, albă, cu haină căzîndu-i de pe umeri ca o aripă de lebădă. Și ce bine că n-a ieșit! Iluzia este în noi cea mai desăvîrșită formă a frumosului.”

4 — Sorrento, orașul în care a fost definitivată poezia, a produs asupra scriitorului o impresie cu totul deosebită. La cîțiva ani după sosirea în Italia, îi împărtășea lui Iacob Negruzzi sentimentul complex pentru această localitate: „Să fie oare el așa de frumos într-însul, sau frumusețea lui era numai un motiv pe care sufletul meu de atunci împinzua videnii proprii? Cînd îl voi mai vedea, vă voi spune dacă era el sau eram eu de vină.” (*Scris. din 12 oct. 1894.*)

Pe o altă foaie de ms. găsim o încercare de factură diferită, de sursă mai mult folclorică decît legendară, dar înrudită prin tonalitatea versurilor și prin ritm; o situăm aici, pentru că întîmplarea se petrece tot „la izvoarele din Vei”, ca și prima variantă a poeziei *Jos, la Tivoli*, dar seamănă, în bucolismul ei, și cu prima variantă din *Vara*, atunci cînd aceasta se intitula *Iunie*:

*La izvoarele din Vei
Trei neveste și-un holtei
Spală lîna de mîoară
Și îl ridă că nu se-nsoară.*

*„Ba eu zău că tare-aș vrea,
Dară nu vrea maică-mea.
Fete-s multe, zice ea,
Fete-s multe, zestre nu-i
După dragoste hai-hui
Ca buhaiul satului.”*

Încercarea trebuie să fie din primele luni ale stagiului roman, cînd numai peisajul era italic, dar oamenii care-l populau erau încă cei din țară și întîmplările încă nu-și trăgeau originea din mitologia greacă și romană, ci din folclorul românesc.

P. 74

URSEOLO

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891.
În *Conv. lit.* data e: Roma 1889.

Se pare că e una din primele poezii imaginate după ce Duiliu Zamfirescu a pus piciorul pe pămîntul Italiei în mai 1888. Oprindu-se la Veneția, orașul cu peisajul lui original l-a fascinat pe poet, prilejuindu-i reverii și adevărate transporturi romantice, avînd între consecințe și pe *Urseolo*. „Ce nu poate fantazia omenească, cînd e pusă în niște condițiuni de fermentare ca la Veneția!” îi scrie el lui Maiorescu opt luni mai tîrziu, copleșit încă de farmecul unic al orașului lagunelor.

„Partea în care impresia mea a fost oșebită e aceea a rezultatului mecanic ce a produs în suflet. La mine înînrîuirea colorilor, a liniilor arhitectonice, a canalurilor s-a preschimbat în liniște, în citeva crimpeuri de idei senine, în niște arcuiri lungi ca de curcubeu, sub care treceam ca fiind parcă altul și uitîndu-mă eu la mine ca la un arhanghel, fără durere, fără patimi... Dar e probabil că pe mine mă încîntă și cuvintele. Lido nu știu ce-mi spune, de ducă și de uitare, după cum în istoria Veneției nume de dogi ca Urseolo și Marine Faliero îmi par niște poeme întregi.” (*Scris. din 20 ian. 1889.*)

Numele proprii utilizate în poezie — Navagieri, Sanudo, Morosini — sînt desigur reale, întîmplarea la care se referă e și ea atestată în legendele palatelor celebre ale Veneției, în cronicile faimoșilor dogi, între care Marino Faliero (1274—1355), menționat în scrisoarea către critic, i-a inspirat pe poeții Byron, C. Delavigne, A. Ch. Swinburne și pe compozitorul C. Donizetti, lucrările acestora fiind apărute înainte de sosirea lui Duiliu Zamfirescu în Italia și din care el a cunoscut, desigur, măcar unele. Episodul lui Urseolo în Italia este mai puțin celebru, mai puțin frecventat de înaintași, ceea ce va fi însemnat un motiv pentru poet de a se apropia el însuși de acesta, cu toate că nu s-a dat în lături, alteori, să încerce și căile bătute.

1 — Pentru a-și păstra coloniile — baze de comerț — din arhipelagul grecesc, venețienii au purtat îndelungi războaie, în secolele XIV—XVII, mai ales cu turcii, iar numele locurilor (Cipru, Zara) unde dogii viteji au cîștigat victorii sau unde aveau posesiuni se adăuga numelui lor de familie.

2 — Bucentaur, vas mare cu pinze, de tip medieval, păstrat prin tradiție pentru o ceremonie păgînă cu sens religios, cînd dogele, urcat pe puntea vasului, oficia însoțirea simbolică a cetății cu marea.

P. 76

NIMFA TINĂRĂ LEUCO...

Conv. lit., XXII, 7, oct. 1888

Apare împreună cu poezia *Strofe*; în același număr, revista mai publică din lucrările lui poezia *Au mai fost...*, semnată Z., precum și nuvela epistolară *Scrisori din Italia*, semnată X.Y.Z.

- v. 2 Nimfa tinărar Leuco, unda [cuvinte lipsă] fața.
v. 5 Albă, ca un crin ce moare, și cu vine străvezii.
(... ca un crin de vară...)
(...ca o stîncă ninsă...)
v. 8 Două glume, două semne...
vv. 9—12 Nimfa tinărar și zeul, pe nisip ca doi pisici
Se răstoarnă, se sărută, ea la sînul ei îl pune
Și privîndu-l îl întreabă: «puiule, ce faci aici?»
El, cuminte, îi răspunde: «uite, împleteam cunune».
vv. 13—14 Dar atunci zeul săgalnic, văzînd vîrful unui sîn,
Își întîne lacom gura ca să soarbă vîn din boabă.
v. 16 Și-mprejurul lui, întreagă, se îndoaie ca o scoabă.

Se pare că la această poezie face aluzie poetul cînd îi scrie lui N. Petrașcu, în acel timp redactor, pentru o vară, la *Conv. lit.*: „Îți

trimit o poezie pentru conu Jacques. Spune-mi dacă-ți place.“ (Scris. din 23 iun. 1888.) Pentru Iacob Negruzzi, poate având în vedere și aluziile ei amoroase, poate însă numai pentru că acesta era redactorul *Convorbirilor*. De fapt, „poezeaua“ nu era singură, ci avea alte două înaintașe. Două luni și jumătate mai târziu îi da de grijă din nou lui Petrașcu să publice poeziile „sub numele meu, aparte“ (Scris. din 6—8 sept. 1888), adică nu la un loc cu lucrarea în proză, *Scrisori din Italia*.

În orice caz, două din cele trei poezii care apar în numărul din oct. 1888 al *Convorbirilor* erau trimise de prin mai, de vreme ce poetul i se plîngea lui Iacob Negruzzi că „i-am trimis [lui N. Petrașcu, n.n.] și poezile. Na, nici pis nu zice... Ești proprietar al poezelor și, ca atare, ai dreptul să le reclami de la musiu Costin [A. Costin era pseudonimul lui N. Petrașcu, n.n.], căruia îi dedic o sprafcă într-o viitoare scrisoare...“ (Scris. din 16 iun. 1888.)

„Sprafca“ avea să fie însoțită, cum s-a văzut, de o nouă „poezie pentru conu Jacques“.

Leuco este una din nimfele mai puțin experimentate, ea însăși abia învață dragostea — altfel specialitatea nimfelor, pe care chiar Zeus le cerceta adesea! — și o învață de la Bachus, și el copil O. Leucothea („zeița albă ca spuma“) a fost chiar doica lui Bachus (*leukos*, gr.: alb).

1 — Bachus era încă și el în poezia lui Duiliu Zamfirescu un copil nepriceput în ale dragostei, ca și nimfa Leuco, căci încă nu descoperise nici vinul și se îndeletnicea numai cu împletitul cununilor din viș-de-vie, iar strugurii îi consuma în stare naturală! Bachus a fost primit târziu în rîndul zeilor, abia după ce, în fruntea unei armate de satiri, silenii, bacante, centauri etc., a cucerit India; la aceasta se referă poetul cînd îl numește „zeul fără de Dumnezeu“, adică din vremea cînd nu era încă zeificat, sau, în termenii noștri, îndumnezeit.

Mai târziu, scriitorul se va feri de utilizarea unor echivalenți creștini pentru termenii și numele proprii din mitologia greacă și romană; însă în primii ani ai stagiului roman sau atenian amesteca adesea terminologia și chiar căuta argumente teoretice în sprijinul acestei practici, nepotrivită în fond.

2 — „Oceanul o îngînă“. Nu e vorba de ceea ce denumim astăzi prin ocean — întimplarea are loc, de altfel, în arhipelagul grecesc — ci de Ocean, sau Okeanos, unul dintre titani, zeitate a mării. Vuietul mării în furtună era hohotul de minie al lui Okeanos, murmurul valurilor liniștite era cîntecul lui „îngînă“ în surdina, așa ca în poezie.

P. 77

SAN MARC

Conv. lit., XXII, 5, aug. 1889.

S-a publicat împreună cu *Sonet* [„Și iarăși... zică lumea...“]

În *Conv. lit.* poezia este datată: *Roma, 1888*.

În ms. se intitula *Veneția*.

v. 2 *Întinzi în lungul vremii a gîndului aripă,*

v. 3 San Marc, *parc-ar fi încă un doge în palatu-i.*

În ms. strofa întâi era compusă cu totul altfel: actualul vers prim al poeziei, modificat, se afla pe locul 3, iar strofa întreagă era aceasta:

*Palatele-nvechite, ca leștii dintr-o salbă,
Se leagănă pe mare ca pe un sin rotund
Cînd tu, în veci senină ca o statuie albă
Te uiți în lungul vremii și-o tulburi pînă-n fund.*

O poezie despre Veneția nu putea lipsi din proiectele tînărului Duiliu Zamfirescu, dinaintea plecării în Italia, cînd imaginația sa cutreiera ținutul mediteran, din Spania pînă în Asia Mică și mergea pînă la Marea Nordului. Iată un început, abia palid schițat, atînd de prin 1882—1883:

*În mijlocul mării, pe brațe de valuri,
Se culcă furtuna,
Pe maluri
Veneția doarme.*

Trebuie să fie o reminiscență a lecturilor din Castelar!

Poezia, în forma ei publicată, a fost desigur compusă îndată după ce autorul a pășit pe pămîntul Italiei. *San Marc* și *Sonet* [„Și iarăși... zică lumea...“] sînt primele poezii trimise de el de la Roma și apărute după sosirea sa acolo; ele inaugurează literatura „romană“ a poetului.

Veneția fusese primul său popas italian și, desigur, o poezie cu celebra *San Marc* i s-a impus, dacă nu va fi fost proiectată încă de la plecare!

Biserica *San Marc*, clădită pe la 830 în stil combinat, roman, bizantin și gotic, este închinată patronului orașului, evanghelistul Marcu, care, deci, nu putea lipsi nici el din poezie. (Duiliu Zamfirescu stăpînea bine istoria Veneției, încă din lecturile lui Castelar!) Clopotul sonor al celebrei catedrale a impresionat mereu pe vizitatori; Eminescu, fără să-l fi auzit, ci numai din lectură, fixa în vers aceeași idee (în sonetul *Veneția*), formulată astfel de Duiliu Zamfirescu: „Vestește falnic lumei c-a mai trecut o clipă“.

1 — Geografia descrisă e cea clasică pentru Veneția, prezentă adesea în lirica despre acest oraș: *San Giorgio Maggiore* este una din insulele venețiene, cu o frumoasă catedrală și cu un parc admirabil, situată la intrarea în oraș dinspre mare; Lido, în schimb, cea mai mare din grupul insulelor de lângă Veneția care închid și adăpostesc rada Lido, formînd portul, desparte teritoriul propriu-zis al orașului de apele maritime ale Adriaticii. „Mie, viele [vilele? vile? n.n.] de la Lido și nisipul dinspre Adriatica, cu priveliștea cea de-a pururi nouă a mării, precum și de altă parte sutele lor de gondole, pe o noapte ideal de clară, mi-au lăsat o amintire nepieritoare... Lido nu știu ce-mi spune, de ducă și de uitare.“ (Scris. către Titu Maiorescu din 20 ian. 1889.) Adică exact ce se spune în poezie: „*San Giorgio Maggiore... / Deschide drum spre Lido, și Lido înspre ape...*“ Alecsandri, petrecînd acolo ceasuri neuitate cu Elena Negri, i-a închinat *O seară la Lido*, iar în *Gondoleta* se reface peisajul venețian cu referiri ca și ale lui Duiliu Zamfirescu: „Mină vesel, lopătare, / De la Lido la San Marc“.

2 — Formula „îndurătoare parce“ e o imagine contrastantă față de mitologie, subliniind zădărnicia așteptării evanghelistului că va putea pleca pe mări cu Bucentaurul. Cele trei parce—Clotho, Lachesis și Atropos — erau zeități neîndurătoare ale infernului, ele hotărâu o dată pentru totdeauna cursul vieții omului și-l stăpîneau neschimbat cu ajutorul unui caior. Clotho, echivalentă într-o privință ursoitoarelor din credințele populare de la noi, asista la naștere, deci ținea caiorul; Lachesis răsucea firul, tot timpul vieții omului, iar cînd fusul se umplea, sau ajungea la capăt, Atropos tăia firul cu o foarfecă de aur, și omul murea.

3 — Cei patru evangheliști sînt reprezentați fiecare cu cîte un animal alături — un taur, un vultur etc. Marcu, de pe statuia situată în punctul central al orașului, din piața San Marc, are lingă el un leu cu labă sprijinită pe o carte, Evanghelia, deschisă la cunoscuta formulă „*Pax tibi Marce*“, care e adresarea atribuită lui Isus, devenită apoi salut al primilor creștini și intrată ca formulă în ceremonialul religios, amintitoare a credinței creștine în viața eternă de după moarte. E o aluzie de asemenea la filozofia pesimistă a zădărniceii existenței pe pămînt. Eminescu spunea și el: „Nu-nvie morții — e-n zadar copile!“ (*Veneția*). Sursa ambelor poezii e în aceleași credințe, larg răspîndite și acreditate de toată literatura închinată Veneției.

P. 78

ANZIO

Conv. lit., XXIV, 2, mai 1890.

Apare împreună cu sonetul *Boul*.

În ms. poezia nu are titlu.

vv. 5— 6 Fată cu ochii plini de gîndire
Spune-ți durerea pe mandolină.

vv. 13— 14 Napoli tînăr, plin de viață,
Vezuviul arde pe coasta ta.

Deci poezia fusese concepută inițial cu altă direcție, ea evoca pămîntele zile din vara 1889, petrecute în împrejurimile golfului Napoli la Castellammare di Stabia, pe insula Capri, etc., despre care va trimite înflăcărate scrisori lui N. Petrașcu (apărute în *Conv. lit.* sub semnătura X.Y.Z.). Abia ulterior, prin introducerea orașului Porto d'Anzio în locul Napolului, și plasarea ei într-o scrisoare către Titu Maiorescu, unde se vorbește de primele întâlniri cu viitoarea sa soție, poezia dobîndește o semnificație specială pentru un anumit moment din biografia lui Duiliu Zamfirescu. Fata „cu sînul ars de căldură“, chemată să cînte din gitară și să rămină mereu „nebună, așa cum ești“, era mai la început identificată cu altcineva, fără să știm cu cine. Însă prezența orașului Anzio și scrisoarea amintită către criticul *Concorbirilor*, o fac pe Henriette Allievi destinatară ultimă a pasiunii poetului, deci momentul cristalizării acestei noi adrese, mult mai personale decît fusese concepută prima oară, merită mai bine precizat și sub raport biografic, și din unghiul definirii structurii intime a unui temperament poetic.

Poezia marchează un moment biografic distinct în viața lui Duiliu Zamfirescu, acela al primelor întâlniri cu viitoarea sa soție, Henriette Allievi.

Maiorescu îl vizitase la Roma și, împreună, colindaseră împrejurimile, în a doua jumătate a lui april 1889. După aceea, însă, poetul își continuase singur călătoria, pentru ca, revenit la Roma, să-i comunice criticului, la București, impresiile de la Porto d'Anzio și de la Villa Borghese. Și peisajul admirabil al locului, dar mai ales episodul cu viitoarea soție—vechi acum de o jumătate de an—îi creează poetului o stare de mare expansivitate, vizibilă pe parcursul întregii scrisori din 12 mai 1889, scrisoare în finalul căreia este transcrisă poezia *Anzio*, prezentată drept „un efect al unei zile cu soare la mare“.

Intrucît, sub raportul biografic, ne aflăm în fața unui moment esențial din existența omului și poetului, iar versurile în cauză trădează o latură mai rar vizibilă a firii sale, exuberanța — ulterior înfrînată permanent, sublimată în contemplație rece, detașată — cităm mai amplu din scrisoare acele pasaje care stau direct la baza poeziei:

„O, Doamne, de ce n-ați mers și la Porto d'Anzio? A înnebunit natura. Curge seva în vinele arborilor și a florilor cu o putere de viață extraordinară. Tot malul mării e așternut cu un fel de plantă grasă, care s-a ascuns toată sub flori, roșii, violete, azurii, de cînd treci cu drumul-de-fier printre ele, îți pare că vor să-ți intre pe fereastră, atîta sunt de vesele și de strengărite. Marea se desfășură la orizont pe sub bolta seninului ca o lungă iluzie de cîmpie, și ici, aproape, pe nisip, se joacă cu sutele de copii, ce rid valului pituții și pleacăți înainte ca niște boboci de gîscă. E viață, și s-a isprăvit.“

Eu mă întreb, cîteodată, ce focu mai e adevărat, în coaja asta pămîntească, din ceea ce nu e al nostru absolut și imediat, cînd văd că e destul un cadru înviorat de soare ca să mă schimbe cu totul și să-mi coloreze gîndurile? Au oare preocuparea spiritelor mari, sau așa-zise, de a intra în fundul lui *pentru ce*, ori de a lăsa moștenire lumii o ladă de file mînjite nu care cumva e o mărețată nerozie din punctul de vedere a nerodului care le urzește? A vina fericirea absolută și eternă e o nebunie. Dar a vina fericirea imediată și relativă, aceea care vă face pe dvs. să ziceți faimosul «fu bun», nu e posibil și mai cu seamă înțelept? Știu bine că peste un ceas am să gîndesc altfel, căci simțurile au să-mi fie altele, dar ce-mi pasă de peste un ceas!“

Această filozofie hedonistă, de a folosi prilejul oricărei clipe pentru a dobîndi o plăcere, de „a vina fericirea imediată și relativă“, cum zice poetul („*Carpe diem*“ spusese Horațiu, *Ode*, I, 11), stă la baza poeziei *Anzio*, dar Duiliu Zamfirescu însuși e destul de zgircit în a o comunica în versuri, proză, corespondență. Dimpotrivă, își declară imposibilitatea de a prelungi un asemenea mod de a gîndi, ceea ce explică mîhnirea atîtora din poeziile sale. În finalul scrisorii, după o plimbare prin oraș, recunoștea că în adevăr „ceea ce spuneam mai sus s-a adevărit (adică revenirea la o atitudine mai sceptică, mai cumpănită n.n.). Nu pot zice că mă simt nenorocit, dar nu mai e vibrația de astăzi.“ Drept care, după explozia de mai înainte: „a înnebunit natura“, urmează cîteva elemente demne de *Cugetările sărmanului Dio-*

nis ale lui Eminescu: existență ternă „ca o zi de ploaie“, perechea de șoareci din tavan, susurul—probabil trist, deși „ciripind“—al unei fiintine. Ce urmează? Eminescu zicea: „De-aș putea să dorm încaltea, — Somn, a gândului odihnă, / O, acopere-mi ființa-mi cu-a ta mută armonie, / Vino somn, ori vino moarte. Pentru mine e totuna.“ Duiliu Zamfirescu spune la fel, doar mai scurt: „Dă, Doamne, să vie somnul“.

Între exuberanța de la început și mîhnirea (totuși tinerească) din final, sînt plasate cîteva scene grațios stilizate, care explică începutul scrisorii și poezia *Anzio*.

Explozia de bucurie și încredere din poezie și din scrisorile către Maiorescu, trimise în 1889, este deci rodul întîlnirilor poetului cu viitoarea soție; prin august 1888 poate fi plasată geneza ei.

Anzio (Porto d'Anzio) este un orășel aproape de Roma — „un vilino vecin“, cum va spune Duiliu Zamfirescu însuși într-o scrisoare către Maiorescu (din 18 mai 1889) — port la Mediterană. În antichitate: Antium. Împărații Caligula și Neron erau originari de aici, ceea ce, ținînd seama de familia nobilă din care proveneau ambii, face să se deducă ușor că localitatea atrăgea vizitatorii prin pitorescul priveliștilor ei.

P. 79

OFELIA

Conv. lit., XXVI, 6, oct. 1892.

Apare împreună cu poeziile *La lună* [„Lună, astră plutitoare...“] și *La Villa Aldobrandini*.

În *Conv. lit.* poezia nu e datată; în ms. figurează doar locul scrierii: *Atena*; precizarea anului, 92, e adăugată la publicarea în volum.

vv. 5—7 *Salcimii ning cu albe flori*

Peste tăcerea de pe ape

Ning flori [vers neterminat].

v. 16 *Ca umbra unui palid crin.*

v. 19 *Cu muzică de păsărele.*

(*În ciripit de păsărele*).

În ms., între strofa primă și cea secundă, figurează începutul încă uneia, ștearsă de autor:

*O! palidă copilărie,
Amorul ochiul tău ți-l stinse
Și-acuma către ape ninse
Te poartă surda nebulie.*

Duiliu Zamfirescu a trimis poeziile amintite la 2/14 sept. 1892 din Atena, unde se afla încă din iunie acel an. Dacă celelalte două erau legate mai direct de stări sufletești și împrejurări pricinuite de plecarea din Roma, de lingă familie, *Ofelia* nu are o astfel de geneză. Este numai fixarea în vers a scenei în care eroina din *Hamlet*, nebulă de durere, se înecă. Sensul poeziei e cuprins în versurile ultime, acolo unde se arată că o dragoste profundă, nefericită, duce la nebulie și la moarte.

Criticul îi comunica laconic: „Din poeziile trimise, *Ofelia* ne pare foarte frumoasă, nouă și altora“ (Scriș. din 16/28 sept. 1892), dar le publică și pe celelalte două (vezi și nota la poezia *La Villa Aldobrandini*).

P. 80

STROFE

Conv. lit., XXII, 7, oct. 1888.

Apare în același număr cu poeziile *Au mai fost și Nimfa tînără Leuco...* și cu corespondența *Scrisori din Italia*.

În *Conv. lit.* poezia poartă și altă datare și altă specificație a locului unde a fost scrisă, nu *Albano*, 1889, ca în volum, ci *Roma*, 88 (ceea ce e firesc, de vreme ce apare tot în cursul anului 1888; autorul n-a mai controlat ulterior datele? în volum e o simplă greșală de tipar?)

v. 6 *Poemă nouă să ți-o închin.*

v. 10 *Făcîndu-mă un om din nord.*

Poezia e caligrafiată pe una din foile tipărite pentru decontarea vinzării la volumul *Fără titlu*, ceea ce ar putea îndreptăți ipoteza că era începută chiar de mai înainte, din țară. Să se fi chivernisit poetul cu atîta parcimonie, încît își lua la Roma foi tipărite pe-o parte, în vederea manuscriselor viitoare? Mai probabil e că avea pe ele aruncate, încă de la București, versuri stinghere, pe care nu le-a mai transcris, ci le-a luat cu el la plecare.

Inițial, strofa a doua purta poezia spre tristețea destinatarei, nu spre confesiunea melancolică proprie:

*Ce veste tristă ți sosește
Din negure de viitor?*

P. 82

CA UN MĂNUNCHI DE RAMURI

Conv. lit., XX, 9, dec. 1886.

A apărut în cadrul nuvelei *Spre mare*. Prima publicare separată are loc sub titlul *Trei strofe* în *Almanahul literar ilustrat*, ed. „Socec & Teclu“, 1887, p.99.

În nuvelă, poezia este atribuită eroului principal, cel care-și povestește viața și iubirea neîmplinită pentru frumoasa Matilda, destinatară poeziei. Mai întîi el îi începuse alta, tot madrigalescă, dar cu oarecare implicații mai adînci:

*Bine-ai venit, fecioară, cu pași măreți și falnici!
Cap tînăr de femeie pe umeri de statue;
Atît ți stă de bine cu ochii mari și jalnici,
Cu sîngele ce-n față sălbatec ți se suie,
Că de-ai fi plins cînd Iuda îl ținua de glesne,
Mintuitorul lumii ar fi murit mai lesne.*

„Acest început mi se păru greoi și silit — își comentează eroul propriile versuri, și are dreptate! — Făcui hîrtia bulz și-o aruncai.“ (vezi, în continuare nota la poezia [*Bine-ai venit fecioară...*], în cap. *Din manuscrise*).

Dar nici noua poezie, cea care va fi apoi reluată în volum, nu i se pare izbutită, și chiar îl irită atît de mult, încît, „cu atîta furie ștersei pagina de sus și pînă jos, că mă stropii de cerneală pînă și pe-obraz. O zvirlii și pe aceasta.“

Ca poezie din specia madrigalului, merită să stea într-un album, sau să miște în timp scurt, într-un sens dorit, inima vreunei Matilde, aceste strofe rezistă. Este probabil că indeosebi pentru destinatară adevărată a dedicației, căreia îi vor fi fost închinată aceste versuri — înainte sau după apariția nuvelei — au fost ele cuprinse în volum.

Este interesantă de semnalat și o utilizare tirzie dată de poet acestor versuri, după aproape trei decenii, tocmai ca un madrigal. Transcriem din amintirile actorului și omului de teatru Ioan Livescu:

„În ianuarie 1915 Duiliu Zamfirescu aduce noua lui lucrare *Voichița*, comedie în 3 acte, jucată cu Tina Barbu în Voichița și cu mine în doctorul Fingal. Piesa a avut un succes de stimă, și aceeași atmosferă de poezie lăuntrică înfășoară întreaga lucrare. În actul al doilea citeam Voichiței niste versuri, pe cari autorul mi le-a trimis în cursul repetițiilor, din Galați, unde se afla la întrunirile Comisiunii europene a Dunării, în calitate de ministru plenipotențiar, însoțite de următoarea scrisoare:

„Stimate maestre,

Mă țin de cuvânt cam tirziu dar mă țin. Vă trimit versurile pe cari le veți spune Voichiței în actul al doilea și cred că veți avea timpul necesar să le învățați. De spus nu pot nici o grije, căci talentul dv. e o suficientă cheazășie nu numai pentru doctorul Fingal, dar pentru atâtea alte roluri cu mult mai grele, jucate, și altele, cari așteaptă viața, din bogatele mijloace ce le-ați la îndemână, și o interpretare justă de la spiritul analitic, pe care am avut prilejul să vi-l prețuiesc de atâtea ori.

Iată și versurile.”

Urmează transcrierea poeziei, cu două mici modificări (v. 8 — ori în loc de sau; v. 14 — simțirea în loc de gândirea).

Socotind versurile inedite, memorialistul le apreciază pentru „aceeași delicatețe în imagini, aceeași dantelărie de stil, cari imprimă eleganța, seninul unui cer de Orient în alcătuirea sufletească a întregii sale opere” (Ioan I. Livescu, *Treizeci de ani de teatru*, Ed. „Rampa”, 1925, pp. 269—271). Versiunea publicată a piesei în *Conv. lit.* (XLVIII, 6—8, iun.-aug. 1914), anterioară reprezentării, nu cuprinde nici această poezie, nici alta, dar manuscrisul ei le include, împreună cu versuri din alte creații ale poetului.

Acolo, într-un episod adăugat scenei a V-a din actul II, protagoniștii piesei, Voichița și d-rul Fingal, susțin împreună cu cochetărie un duel poetic, cu versuri ale autorului, toate publicate anterior. Eroul o evocă pe partenera sa în decor antic, recitându-i pentru circumstanță catrenele din sonetul *Culcate-s românește*, ea îl admonestează grațios cu prima și ultima strofă din *Fluture* și, în sfârșit, urmează *Ca un mănunchi de ramuri*, răspuns la admirația ei pentru modul lui de a declama.

1 — „Videnii cu cap de Apollo”. Apollo era zeul luminii, al proorocirilor, la romani — Febus la greci — și al artelor, deci el întru-chipa soarele și era conducătorul muzelor. „Videniile” la care se referă poetul pot fi chipurile lor, dacă nu cumva e vorba de o viziune în care zeul însuși apare multiplicat. Oricum, sensul versului este invitația la poezie pe care o simte eroul când își amintește figura iubitei sale.

P. 83

PLECATĂ CU CAPUL...

Conv. lit., XXIII, 4, iul. 1889.

Apare împreună cu poezia *În tăcerea din odaie...*

În ms. poezia nu are titlu.

- v. 2 Fecioara cu ochiul cernit
v. 3 Iar mina-i alene [cuvânt indescifrabil] mănunchi
vv. 9—10 Cu raze din soare vin lăcrămi nebune,
Vin visuri cu aripi de fluturi.
v. 13 Un vînt de pe dealuri, văzînd-o că-i goală.
v. 15 Iși umflă plămîinii, din lanuri se scoală.
vv. 18—20 Ușor i-l desprinde din cap,
Și alba-i ființă cu drag i-o ascunde,
Sub mindra podoabă de păr.

În manuscrisul inițial ordinea strofelor a fost alta: ultimele două strofe urmau după prima, deci poezia se încheia cu somnul și visul fecioarei (după ce vîntul îi răvășise părul pe cînd ea dormea).

Scena trimite cu gândul la episoade mitologice, ca și altele ale volumului.

1 — „Videnii cu aripi de fluturi” (v. 10) ar putea fi amorașii, întru-chipări grațioase ale lui Cupidon, zeul dragostei. În poezia *Ca un mănunchi de ramuri* (la al cărei titlu duce cu gândul scena din prima strofă a celei de față, fecioara adunînd aici „mănunchi de ramuri de tei înflorit”) „videniile” aveau „cap de Apollo”.

P. 84

ADIO „Se vede sus, pe stîncile de crișă...”

Conv. lit., XXVII, 10, febr. 1894.

Apare împreună cu poezia *Noapte bună*.

În ms. datarea e mai precisă: *Atena, sept. 92*; în *Conv. lit.* ea lipsește cu totul.

În ms. refrenul *Adio, fetiță!* era, de fiecare dată, însoțit de cîte o indicație a împrejurării sau acțiunii săvîrșite, astfel: v. 4 *Eu plec. Adio fetiță!*; v. 8 *Ia-mă. Adio fetiță!*; v. 12 *Plecam: Adio fetiță!*

Întreaga strofă a treia avea și o altă înfățișare — sau poate e o strofă a patra?:

Mă vei uita, desigur, pîn' la zio
(Cuvinte goale: le uii pîn' la ziuă)
Dar de vei avea să-ți mai aduci aminte,
Spre bătrînețe, de-asemena cuvinte:
Fetiță, adio!
(Vă fi prea tirziu!).

Ambele au fost trimise din Bruxelles tocmai în Pirinei, unde se afla Titu Maiorescu, în localitatea Lacul Gaube, la sud de Cauterets. „O poezie se cetește bine în Pirinei... dacă o capeți”, spusese criticul în p.s.-ul unei scrisori (din 23 iul./4 aug. 1893), și poetul dăduse prompt urmare invitației expediind nu una, ci „patru poezile, ca să alegeți ce vi s-o părea mai bun. Una e de la Atena, *Adio*, dar toate la un loc nu plătesc mult”. (Scris. din 6 aug. 1893.)

Prompt și el în răspuns, Maiorescu îi scrie: „Cea mai gentilă poezie ne-a părut [criticul era cu soția, n.n.] *Adio*—de la Atena, de la Atena! Ți-o fi fost greu când ai mers la Atena, și o fi fost cald la Atena, dar mult ai câștigat acolo în intuiție de artă.” (Scriș. din 31 iul./12 aug. 1893.) Din cele patru poezii apar numai două — celelalte nu mai știm care au fost — și anume după cinci luni. Aluzia criticului e la o scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu din 11 iun. 1892, când acesta aflase pe neașteptate, din ziare, că e transferat la Atena. „Pentru mine, a părăsi Roma, este în toate cazurile un sacrificiu... Dar a mă vedea transferat de la Roma, legațiune de 1-a clasă, la Atena, legațiune de clasa 2-a, în aceeași calitate, pe vreme de vară, când se moare de căldură, fără să fiu în prealabil înștiințat, fără să mi se dea răgaz de câteva zile... e dovadă că ministrul nu vrea să fie drept cu mine.”

Maiorescu a căutat apoi mereu să-l consoleze pe poet pentru această detașare, cam nedreaptă, în adevăr. „În orice caz, șederea d-tale la Atena îți va fi cindva de folos sufletească. Trebuia neapărat să cunoști și lumea elenică din intuiție, după ce te-ai familiarizat așa de mult cu cea latină.” (Scriș. din 16/28 sept. 1892.) Iar de câte ori a primit semne care-i îndreptățeau prorocirea, n-a întârziat să-i aducă aminte, apreciind cald o bună parte din producția perioadei ateniene a poetului.

Pentru *Adio* i-a sugerat o modificare, pe care însă Duiliu Zamfirescu nu a acceptat-o: „Propui numai în rîndul 2, la strofa 3, «părea că vrei» în loc de «păreai că vrei», pentru a evita mica cacofonie «păreai că vrei să-mi spui»”. Grupul respectiv de cuvinte, cu *i* în finalul a patru din ele, nu e totuși atât de cacofonic pe cît este, culmea! formula criticului. Să fi fost o scăpare, sau e făcută cu deplină intenție?

P. 86

ALT CÎNTEC

Conv. lit., XXVII, 11, mart. 1894.

În ms. și *Conv. lit.* titlul este *Cîntec*.

vv. 1—2 Pe sub umbrele de frasin, la fîntîna de sub mure,

Vin, fetiță, vin.

v. 4 Și-apoi gură lingă gură, cite-un Țuchi badea să-ți fure.

v. 6 C-a plouat, și-n fundul văii două nimfe spală lîină

(...cîntă mierle prin aluni).

(...al privighetorii cînt).

v. 7 De gîndești că raiul lumii s-a zidit de două ori.

(De gîndești că mersul zilei s-a înșepenit în zori).

(De-a tăcut toată pădurea, a rămas tot codrul mut).

v. 10 Că te-a scris, surată, firea cu un haz în colțul gurei.

(...cu un benghi între sprincene)

(Este substanța viitorului vers. 17.)

v. 12 Să privim pe valea tristă apa morii cum se duce.

P. 87

CURGEA SIRETUL LINIȘTIT

Conv. lit., XXVII, 1, mai 1893.

Apare împreună cu poezia *Pe Acropole*.

Există trei manuscrise, cu mari deosebiri față de forma finală.

vv. 3—4

Și aruncase peste toate

O umbră de melancolie.

vv. 5—8

a

Depart, gîrla lucitoare

Își urmărea menirea sa,

Dar parcă-n loc să se coboare,

În orizont se revărsa.

b

Depart, strălucind la soare

Siretul se vedea curgînd,

Ca o desfășurare tristă

A unui trist și singur gînd.

v. 10

Ce-abia o vezi pe cer senin (În *Conv. lit.*).

v. 18

Căci viața noastră-i o poveste.

vv. 25—26

Nenorociți căci numai dinșii

Trăiesc și sunt și simt că sunt

(...nedesmințiți)

v. 26

Și toate-n suflet mi le-am strîns.

v. 29

Am plîns de toamna ce se duce.

vv. 31—32

Ce-mi răsărise în viață

Ca soarele în răsărit.

vv. 33—36

Și care azi, privind la păsări

(...cucoare)

Și urmărindu-le de jos,

Mi-a răsărit în amintire

Ca și atunci de dureros.

În ms. I, după versul 8, înfățișînd cursul Siretului, poezia lua o altă direcție. Poetul își refăcea în gînd, la persoana a doua, scena din tinerețe, pe care forma finală, publicată, n-o mai arată în desfășurarea ei concretă, ci doar îi declară existența (vv. 29—32). Această variantă, părăsită în cele din urmă, ar fi putut avea o configurație de sine stătătoare dacă poetul i-ar fi dat o încheiere oarecare. O transcriem aici, întrucît ea este dezvoltarea unui moment abia consemnat în trecăt de forma actuală a poeziei:

Eram copil și tu erai

Nespus de fragedă și albă,

Dar parcă pururi numărăi

Anii trecuți, și te-ntrebai

Cîți ani mai ai.

Se-ntîrziase-n ochii tăi

Un dor de-o lume mai senină:

Parcă mă văd șezînd sub nuc,

Cu capul pe-ale tale brațe:

Mă mîngîiai ușor pe păr

Ca pe-un copil fără de părinți

Și molcom glasul tău suna

Un cîntec trist și-așa de dulce!

Iar eu ședeam lipit de tine

Și tremuram să nu te scoli;

În nucul nostru se oprea

Un vîlătuc de păsărele

Ce ție îți ziceau pe nume

Și îți vorbeau în graiul lor
De-un rai pierdut în altă lume,
Într-un luceafăr arzător.

Și tu te-ai dus. De ce te-ai dus?
Pe ce cărări ai apucat?
Au tu nu știi că-n lumea noastră
Apus rămâne ce-i apus?
Și totuși, dacă poți să-mi spui
Pe ce iărămuri ești acum,
Eu te-aș căuta, te-aș căuta,
Și chiar dacă-aș muri pe drum,
Neobosit sufletul meu
Ar merge singur mai departe,
Sorbind ca gindul călător
Tot spațiul ce ne desparte.
Ah, tu nu știi, nu poți să știi
Ce-am suferit și cât am plîns.
Natură, tu, ce-altătea poți...

Textul de mai sus are el însuși citeva variante. Versul 11, „Ca pe-un copil fără de părinți“, fusese inițial: „Ca pe-un copil stînd să se culce“. Cele patru versuri care urmează după: „Și tremuram să nu te scoli“ erau inițial altfel concepute: „Pe noi, din toamna ce trecea, / Se scuturau raze senine, / Și sărutam cu-atîta dor / Mătasea hainei de pe tine“.

Poetul a părăsit această direcție, mai credincioasă evocării și mai emoționantă pentru el, în favoarea celei mai poetice și mai atingătoare pentru cititor, din versiunea publicată.

Maioreșcu a apreciat destul de rece poezia de față: „O sentimentală justă cu Siretul“ (Scriș. din 7/19 mart. 1893), însă cu o explozie de entuziasm *Pe Acropole*, trimisă concomitent (vezi nota la această poezie); la Junimea se pare încă că *Siretul* a întrunit aprecieri mai calde și sufragii mai multe: „Aseară le-am cetit *Partenon* și *Siretul*. Încîntare! Mai ales de *Partenon*“, comunica satisfăcut criticul.

„Amintirea de durere“ (v.29), „bietul amor nempărtășit“ (v.30) datează probabil de prin perioada adolescenței, distanțată de momentul scrierii poeziei, care e caracterizat de „umbra tristă / A tinereții apunînd“ (vv.33—34). Poetul avea acum 35 de ani și începea să se simtă îmbătrînind; de aceea și spune în poezie: „O, toamnă, scumpa mea suroră...“ (v. 24), vers care va fi reproduș aproape aidoma în *Quarta rima*, poezie din aceeași perioadă, rămasă inedită. Atmosfera e însă reluată, cu mai mult tragism, în *Dechemorie*, și aceasta inedită, probabil anterioară cu puțin ca moment al zămislirii ei. Ele își au prima formă dinaintea plecării în Italia, deci se trag dintr-o sursă comună.

P. 89

DOAMNEI X

v. 12 „Și o știi, căci fără voie, rîzi privindu-te în geam“.

Expresia: „...sau în înșine-am apus?...“ (v. 4) pare greșită, locul lui „în“ trebuind parcă să fie luat de „noi“: am spus noi înșine. În

ms. fiind însă tot „în“ și nu „noi“, înseamnă că poetul a intenționat să marcheze nu doar eventualitatea sfîrșitului tinereții, ci faptul că acest sfîrșit, dacă a survenit în adevăr, el e de ordin interior, moral și nicidecum nu e vorba de bătrînețea fizică.

În ms. versul are și variante:

Suntem noi înamorații?... Or aceia au apus?

(Te prefaci, or ești bătrîn?)

Este un delicat omagiu soției și... vîrstei ambilor. Poezia a fost transcrisă mai întîi în caietul de însemnări — cu caracter de album nu de jurnal — intitulat *Varia*, început o dată cu venirea la Roma și continuat, cu intermitențe, ani la rînd, după 1900. Cum aici figurează și unele lucrări inedite — versuri și proză — apoi traduceri din Leopardi, maxime diferite, crîmpeie mai ample sau mai restrînse etc., toate literare, și toate apropiate inimii sale pentru cauzele cele mai diferite, prezența poeziei *Doamnei X* îi clarifică pe deplin semnificația.

P. 90

CORSARUL

- v. 6 Corsarul surd și necăjit.
- vv. 8—9 Se-ncercă iederea să culce
O piatră neagră pe-un mormînt.
- v. 10 Acolo-i locul de hodînă.
- v. 11 Și de la fiica lui aduce.
- vv. 13—14 Nu se rugase, nu plînsese
De nimeni, nimeni, nimănui.
- v. 18 Căci era glasul fetei lui.
- vv. 19—21 Izbea cu furie furtuna
Talazuri mari spumegătoare
De stîncele de la castel.
- v. 28 „Bătrînul hoț...“ e șters cu creionul și înlocuit cu: „Iar el, bătrîn“, formă care n-a fost păstrată, totuși, la publicare.
- v. 30 Cu scumpul fetei lui pămînt.
- v. 31 El tremura făcîndu-și cruce

„E o imagine fugară, pe care v-o trimit *à titre de curiosităte*“, îi spunea lui Maioreșcu la 11/23 oct. 1893, trimițîndu-i poezia, o dată cu alta, *Către Cleobul*. Se pare că, pînă la urmă, „curiozitatea“ criticului n-a fost satisfăcută corespunzător, deși acesta îi răspundea că poezia e bună (Scriș. din 4/16 nov. 1893), căci în *Conv. lit.* nu va apărea decît *Către Cleobul*, și anume, doi ani mai tîrziu (în sept. 1895). Poate că autorul a trimis-o — sau s-a rezumat la intenția de a o trimite — la *At. rom.*, căci găsim pe ms. menționat cu creionul — de altă mînă decît a poetului — numele acestei reviste. Mai probabil că n-a trimis-o, totuși, căci nu e de presupus s-o fi refuzat prietenul Trandafir Djuvara, și atunci însemnarea aparține poate criticului *Convorbirilor*, care indica astfel ca poezia să fie trimisă la *At. rom.* sau la „orice altă colecție de maculatură“!

Poezia face parte dintre acelea care vădesc o mare frămîntare sufletească, în perioada 1892—94, Atena-Bruxelles: *Ofelia*, *La Villa Al-*

dobrandini, Pe Acropole, Curgea Siretul liniștit, La lună [„E noaptea caldă...“], *Sărmanul cultur* etc.

În simboluri, ca al corsarului de aici, al vulturului (*Sărmanul cultur*), al lui Orfeu (*La Villa Aldobrandini*) etc., trebuie să-l vedem, în diferite ipostaze, pe poet însuși, trăind adesea din amintiri și copleșit de stări sufletești intense. De aici afirmația: „Pentru mine, scrisul este, astăzi mai mult ca oricând, un refugiu“. (Scris. către Titu Maiorescu din 20 mai/1 iun. 1894.)

P. 92 ÎN TĂCEREA DIN ODAIE

Conv. lit., XXIII, 4, iul. 1889.

Apare împreună cu poezia *Plecată cu capul...*

În *Conv. lit.* poezia e datată: Roma, 1889.

P. 94 PLOUĂ

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891.

Apare împreună cu poeziile: *Urseolo, Castel Fusano, Anienuț*, în același număr în care se publică și traduceri din Leopardi (Cânturile XII, XIII, XIV și XVIII).

P. 95 VARA

Conv. lit., XXVI, 1, mai 1892.

Poezia apăruse cu aproape patru ani înainte în *Conv. lit.* (XXII, 1, apr. 1888), în ciclul *Lunile*, având titlul *Iunie* și următoarele două strofe în plus, în final:

*În câmp stau lanuri secerate,
Legate-n snopi sau strînse-n clăi;
Mai dincolo, patru surate,
Prin porumbiște tupilate,
Își fac de drag cu cinci flăcăi.*

*Și sapa strînge mușuroaie
La rădăcină de hlujan,
Sub sapă mijlocul se-ndoaie
Și, asudînd, bietul țăran
Își zice-nct: „Dă, Doamne, ploaie.“*

Acest ciclu a suscitat discuții destul de aprinse la Junimea (vezi nota ulterioară, la ciclul *Lunile*), și nu e exclus ca tocmai poezia *Vara* să le fi prilejuit, într-o mare măsură, de vreme ce, ulterior, poetul o dă din nou în *Convorbiri*, schimbîndu-i titlul și eliminîndu-i cele două strofe.

Nu este exagerat să încercăm a reconstitui scena, pornind de la scrisoarea, foarte mîhnită, a lui Duiliu Zamfirescu către Titu Maiorescu, la două zile după lectura ciclului la Junimea (Scris. datată — probabil greșit — de Titu Maiorescu: 13/25 dec. 1887). Poetul se referă la anumite „trivialități“ spuse în cenaclu pe seama poeziilor sale și reluăte, multiplicat cu pasiune, de Caragiale. De la ce puteau porni ele?

Mai întii de la scene ca aceea din strofele poeziei *Iunie*, excluse în *Vara* unde „patru surate, / Prin porumbiște tupilate, / Își fac de drag cu cinci flăcăi“, sau din *Iulie*, unde „Mărica, zină printre fete, / Se coborîse să se scalde / Și-acum... se descindea la betă“, urmărită cu ochi lacomi de „Călin, jitarul de la sat“, ascuns prin preajmă. Nu e exclus să fi stîrnit obiecții și înțepături aglomerarea cam nefirească pentru luna iunie a unor munci care se fac pe o perioadă ceva mai mare: prășitul de-al doilea, porumbul fiind însă foarte înalt, adică permițînd împrejurări de dragoste, apoi lanurile, de grîu probabil, secerate, dar teiul fiind încă în floare! Este știut și din romane și din unele poezii că Duiliu Zamfirescu nu dădea importanță acestui fel de exactitate a literaturii, ceea ce nu înseamnă că unii junimiști, porniți pe ghidușii, lăsau să le scape prilejul de a le exploata copios, spre supărarea autorului și poate a lui Maiorescu aflat, în această dispută, de partea poetului.

Trebuie recunoscut însă că eliminarea celor două strofe sporește valoarea poeziei și că, deci, aluziile vesele ale junimiștilor și ale lui Caragiale („trivialitățile!“) — dacă se vor fi referit și la aceste strofe — nu erau neîndreptățite!

LUNILE: IANUARIU, MAI, IULIE, AUGUST

Primele două: *Conv. lit.*, XXII, 1, apr. 1888; următoarele două: *Conv. lit.*, XXIV, 3, iun. 1890.

Au fost cunoscute opt „luni“ ale lui Duiliu Zamfirescu, toate publicate inițial în *Conv. lit.* — primele șase o dată, ultimele două separat — în ordinea calendaristică normală (ultimele două trimise probabil din Italia, căci n-ar fi de crezut ca Maiorescu să le fi ținut doi ani dacă le-ar fi avut de mai înainte).

Totuși, manuscrisele poetului mai atestă existența încă a unei „luni“, *Dechembrie*, nepublicată. Nu este de loc exclus ca altele, scrise poate, să se fi pierdut, căci în caietul unde figurează numele „lunilor“ de la *Ianuarie* la *August* și apoi *Dechembrie*, numai la cinci din cele existente efectiv este transcris și textul corespunzător (la *Februarie* și *Iunie* figurează numai titlul), iar la unele există separat și manuscrisul inițial al poeziei.

Toate manuscrisele prime datează de prin 1884—1886.

Rămîne neclar de ce autorul nu a inclus decît cinci din ele — inclusiv *Iunie*, cu titlul *Vara* — în volum, deși toate fuseseră tipărite în revistă înainte de apariția acestuia, iar literar sînt de un nivel relativ apropiat. S-ar putea ca la originea acestei selecții să stea primirea de tot rece a poeziilor la Junimea. Cel puțin cinci dintre „luni“ — fără să știm care anume — au fost citite la Junimea, dacă nu chiar toate primele șase apărute inițial, Maiorescu înșelîndu-se poate în *Insemnările sale zilnice*, unde notează: „Vineri sara (30 oct./11 nov. 1887, n.n.) prima «Junime» în anul acesta la mine. Lectură: 5 poezii (lunile anului), de Duiliu Zamfirescu, o lectură de Odobescu asupra Mășterului Manole.“ Iar după ce înșiră prezenții (între care Odobescu, N. Petrașcu, Iacob Negruzzi, Caragiale), încheie concludent: „*Plixis*“. Ciclul nu numai că nu s-a bucurat de o prea bună apreciere, dar, dimpotrivă,

se pare că a fost destul de forfecat, și pe motive neesențiale, de aici plictiseala criticului.

Dacă amintirile lui Alexandru Obedenaru sînt exacte, atunci chiar ideea ciclului, cu fiecare poezie purtînd numele unei luni, și-a găsit un adversar în părintele *Scrisorii pierdute*. „La un ceai literar, într-o seară de vineri, în saloanele lui Titu Maiorescu, notează memorialistul, Duiliu a scos din buzunar mai multe foi de hîrtie, începînd să citească cea dintîi poezie care avea titlul: *Ianuarie*, a doua: *Februarie*, a treia: *Martie*, a patra: *Aprilie*...

— Ia stai, domnule, îl întrerupse Caragiale, ce-ai făcut d-ta aici, calendar în versuri?

— Lasă-l să termine, și pe urmă, amice Caragiale, îi vei face critica, interveni Titu Maiorescu, zîmbînd. (Amintiri. *Farseele din cafenea literară*, în *Adevărul* din 9 nov. 1933.)

Obedenaru sugerează că și țicnalul unui vardist, care s-a auzit chiar atunci din stradă, a fost invocat de Caragiale pentru a discredita poeziile lui Duiliu Zamfirescu. Este însă evident că ironiile sale nu s-au oprit la astfel de lucruri exterioare, ci au atins și chestiuni mai serioase, ceea ce l-a determinat pe Duiliu Zamfirescu, în prima clipă, să le retragă de la publicarea intenționată. Maiorescu, după cum rezultă chiar din spusele lui Obedenaru, a fost unul dintre puținii sau chiar singurul care a potolit pe oponenți și l-a încurajat pe autor, cerîndu-i în cele din urmă poeziile pentru *Convorbiri*; acesta i le-a dat după ce a trecut prima supărare, iar la unele din ele a făcut poate chiar anumite transformări față de versiunea primă. „Vă trimit, domnule Maiorescu, aceste două «luni» (celelalte le lăsase anterior, sau le-a predat pe urmă, n.n.), ca să nu fac altfel de cum mi-ați zis”, îi scria el criticului la citeva zile după lectura de la Junimea. (Maiorescu notează data acestei scrisori drept 13/25 dec. 1887, ceea ce e desigur greșit, de vreme ce lectura avusese loc cu aproape două luni înainte, iar scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu e încă încețoșată de norii discuției ce avusese loc.) „Negreșit că nu sunt destul de bune și că le lipsește mult. Dar și ceea ce au nu a fost înțeles de mulți din domnii ce erau vineri de față. Cu Caragiali (sic!) m-am explicat, între două pahare cu bere, și aproape l-am convins că el e nevinovat de o mulțime de comedii ce spune cu haz pe socoteala unor lucruri bunișoare. Ceea ce mă supără, și ceea ce-l face pe el să trîncănească, e partea ce o iau ceilalți la o mulțime de trivialități, care, cu toată hotărîrea mea de a nu mă lăsa să fiu influențat, mă supără, mă supără de o sută de ori. Apoi, domnule Maiorescu, să faci poezie cu Dr. Neagoe, Remușiu și alți doctori în cite ceva, revine a face arhitectură cu Dobre Nicolau.“

Înțelegem mîhnirea și chiar iritarea autorului, pînă atunci publicat, chiar de *Convorbiri*, cu vreo cinci poezii și cu șase nuvele, cu volum tipărit, cu ani de activitate jurnalistică, deci socotindu-se îndreptățit la un alt tratament decît cel cu care Junimea întîmpina nu o dată unele lucrări chiar izbutite. Dar poetul este nedrept în supărarea sa cel puțin cu medicul Ioan Neagoe și cu arhitectul Dobre Nicolau, deși probabil ei, sau alții ca ei, făcuseră mare haz de aluziile caracudei junimiste, reconstituită la București și incitată de ironiile lui Caragiale. Primul dintre cei doi, atunci în vîrstă de aproape 40

de ani, era un specialist reputat, autor de lucrări valoroase; cel de al doilea era și el un arhitect și constructor remarcabil în epocă, deși om cu o pregătire teoretică de specialitate destul de discutabilă. Referindu-se la Dobre Nicolau, poetul avea în vedere, desigur, cunoștințele lui reduse, faptul că acesta, deși om îndeminatic, făcea arhitectura și construcția cam după ureche.

Ideea ciclului care să cuprindă anul întreg l-a însoțit încă doi ani, dar, pînă la urmă, a fost părăsită de poet, căci în 1892 el reia una dintre „luni” (*Iunie*) și o publică din nou în *Conv. lit.*, modificată și cu titlul schimbat: *Vara*. Probabil că la cele două „luni” publicate ulterior (*Iulie* și *August*) se referă poetul cînd îi scrie lui Iacob Negruzzi: „Iată aici trei poezii vechi, cetite la *Convorbiri* încă de cînd eram în țară” (Scris. din 11 mai 1890), căci iată ce scenă îi reamintește poetul lui Maiorescu în 1893: „Căutînd într-un vechi caiet de note și de date... am dat de manuscrisul novej *Noapte bună* și de două poezioare: *Iulie* și *August*, deja publicate. Pe verso lui *Iulie* sunt mai multe îndreptări făcute de d-voastră și un desen de floare, care, probabilmente, vrea să fie *cicoarea*, fiindcă e vorba de sulfină și cicoare în poezie. Nu vă pot spune ce plăcere mi-a făcut descoperirea asta și cu cită putere mi-am adus aminte de scenele citaniilor Junimei, de primele d-voastre încurajeri, după *Noapte bună*...” (Scris. din 22 febr. 1893.)

Manuscrisul inițial al acestor două ultime „luni” se pare că s-a pierdut, în schimb se păstrează forma ultimă, trimisă la *Conv. lit.*, în 1890, cu mai multe strofe tăiate, de Maiorescu probabil, și chiar cu unele mici modificări. Cele două „luni” apărute ulterior fac parte deci și ele dintre cele dintîi poezii prezentate de poet la Junimea — nuvela *Noapte bună* a apărut în ian. 1886 — deși publicate atît de tîrziu. (A treia poate fi *Barza*, inrudită ca factură — eventual gîndită inițial ca una dintre „luni” — și apărută trei numere mai tîrziu față de celelalte două.) Sînt dintre ultimele tablouri cîmpenești ale lui Duiliu Zamfirescu începute în țară și trimise apoi *Convorbirilor* din Italia, sau lăsate la plecare. Inspirația sa, concretizată încă în puține poezii de peisaj italic (*San Marc, De la Villa Tusculana, Boul, Anzio*), mergea către fixarea, mai ales în proză, a tablourilor văzute (*Scrisori din Italia, Alessio, Singurătate*). De aici încolo, așa cum și anunță în amintita scrisoare către Iacob Negruzzi, devine dominantă atmosfera antichității romane.

Ciclul *Lunile* și, alături de acesta, *Barza*, mai mult decît altele ale lui Duiliu Zamfirescu, premerg și vestesc direct pe Coșbuc, în idilele lui cu subiecte și tablouri cîmpenești. Scenele de dragoste urmau probabil să domine mica monografie a satului, dar ciclul nu trebuia să fie doar unul campestru — dovadă *Mai*, cu peisaj iberic, sau meditațiile din *Ianuarie* și *Februarie*.

Pretextul de compoziție poetică de felul: lunile anului, anotimpurile, zilele săptămîinii etc. erau frecvente în epocă, fie numai dacă ne gîndim la *Noapțile* lui Macedonski, scrise în mare parte în acest deceniu și concepute și ele ca un ciclu urmînd succesiunea lunilor.

O ultimă precizare privind terminațiile numelor de luni: Duiliu Zamfirescu a scris adesea nu *Ianuarie*, *Iunie* etc., ci *Ianuaru*, *Iuniu* etc., grafie pe care o întîlnim și în manuscrisele sale, în corespondență. Maiorescu i-a făcut observație în această chestiune — e drept, după

apariția „lunilor” — cerându-i terminațiile în *ie* (cum poetul însuși ortografia nu o dată, chiar din tinerețe).

„De ce Juniu?... întreabă scriitorul în replică. Dar de ce Junie... Or *Giuno*, or *Junius Brutus* par a fi nașii săi. Dacă e *Giuno*, nu merge de loc, admitând nestatornică formațiune românească de la genitivul *Giunonis*; apoi: grecește *ioúnios*, italienește *giugno*, frințește *juin* (masculine ca gen și, cele două dintii, ca terminațiune). Dacă e *Junius*, ar ieși mai ușor *Junie*, de la genitiv; dar atunci de ce *Junius*, nume de om, să se facă *Junie în 15* și nu și *Junie Lecca*? de ce *Julius Caesar* să nu se facă *Iulie Cesar* pe românește, ceea ce ar fi foarte *Iulișca*?... În sfârșit, pe mine asemenea lucruri nu mă privesc. Dacă ții-neți la *lunie*, așa va fi anul viitor, și mulți și foarte mulți alții...” (Scriș. către Titu Maiorescu din 25 iun./7 iul. 1898.) Dar încă în *Alte orizonturi*, deci cu patru ani înainte, numele lunilor era ortografiat amestecat, când cu *iu* (Ianuarie), când cu *ie* (Iulie), ceea ce nu s-ar potrivi cu demonstrația tirzie de mai sus. Poetul, cu toată filologia sa comparată, avea să renunțe apoi la Ianuarie, Iuliu etc.

P. 97

MAI

1 — *Miralaia*, nume de cavaler legendar din Spania arabă.

2 — Referire la eroul principal al poemului *Child Harold's Pilgrimage* (1809—1818) de Byron. Lucrarea a circulat în românește sub titluri ca: *Rătăcirile lui Child Harold*, *Călătoriile lui Child Harold* etc., de unde și formula lui Duiliu Zamfirescu. Personajul byronian cutreieră întreaga Europă, cercetând locuri de vechi și semnificative tradiții, scumpe romantismului, și săvârșind tot felul de fapte mari; *Miralaia*, al poetului nostru, cavaler rătăcitor și el, rămâne la unul singur din obiectivele ce-l însuflețeau pe eroul lui Byron — cuceirarea admirației feminine — ceea ce și izbutește, cu tot incidentul, neplăcut, desigur, când calul îl răstoarnă pe negîndite din șa tocmai în fața frumoaselor admiratoare.

P. 98

IULIE

v. 10 De *aburul* de dimineață.

În ms. poezia avea cinci strofe, dintre care autorul n-a păstrat decât pe a 2-a, a 4-a și a 5-a. Poate că și pe cele eliminate le-a avut în vedere ironia ascuțită a lui Caragiale la Junimea.

Strofa I din ms.:

*Pe-un singuratic mal de riu,
Prin băragane depărtate,
Se întindeau lanuri de griu,
Poeme de singurătate,
Pe fața căror, cînd și cînd,
Venea voioasa ciocirlie,
Cum vine-ades refrenul trist
Într-o duiosă poezie.*

Strofa a III-a din ms.:

*Iar farmecul nețărnut
Al lumilor de întuneric
Îi povestea eternul mit
Cu drumul robilor ferici;
Și-atunci, aprinsă ca o pară
Venind din haosul pieirei,
Tot mai senină, tot mai clară
Luna-i părea steaua iubirei.*

P. 99

AUGUST

- v. 7 Eu în adîncuri mă *afund*.
v. 12 La bulzul rotunjit din tină
vv. 14—15 *Covârșitoare* de lumină
Cu *licărirea* rece, lină.
v. 20 *Ce vin din cer pînă la noi*.

În ms. poezia are încă o strofă, a 7-a, părăsită de poet la publicare:

*O, august, vinovat ce ești!
În calda ta singurătate
Tu mintea-n spațiu mi-o pornești
Și-n inima-mi, ce-abia mai bate,
Tu pui o lungă voluptate...
(Tu pui o falsă voluptate....)*

P. 101

BARZA

Conv. lit., XXIV, 7, oct. 1890.

- v. 10 *Spus-au* din ciripitură.
v. 15 În *pădure* alte semne.
vv. 31—32 În ms. ordinea lor e inversată.

Deși publicată atît de tirziu, poezia datează din perioada 1884—1885 (e scrisă pe una din foile de evidență a vînzării vol. *Fără titlu*), deci face, eventual, și ea parte din mica monografie rustică, intenționată de poet în această perioadă. Poate chiar că trebuia să fie una din „luni”. Poezia s-a bucurat de o mare popularitate și, în aproape toate antologiile poetice unde figurează și Duiliu Zamfirescu, ea e nelipsită (alături de *Vara*), contribuind la crearea unei imagini, de fapt neadevurate, despre poet, ca unul consacrat peisajului cîmpenesc. Cu toată atracția ei, *Barza* rămîne, totuși, în poezia lui Duiliu Zamfirescu, o prezență indicînd o orientare inițială, stinsă curînd. (Vezi și nota anterioară, la ciclul *Lunile*.)

P. 103

LINIȘTEA

Almanahul Societății academice social-literare „România jună”, II, Viena, 1888, p.229.

- v. 2 *Iubindu-se, zîmbindu-și, grăindu-și* la ureche.
(Grăind încet, zîmbindu-și, grăindu-și la ureche).
(Spunîndu-și vorbe scumpe, grăite la ureche)

- vv. 5—6 Pe spatele lor, seara aruncă ca o haină,
Amurgul plin de umbră.
v. 8 Din văile pădurei un zgomot de foi moarte.
(versurile 7—8 erau inversate în ms.)
v. 9 ...trăsesc ușor pe haturi.
vv. 15—16 El pleacă-a lui statură spre buzele ei mute
Căutând un colț de gură pe care să-l sărute
(Și-i face semn să tacă punând mîna la gură)
vv. 27—30 Privirea ei se duce și soarbe lungul spațiu
Sorbînd nemărginirea. [cuvinte lipsă]
Și astfel, fără umbră, căci umblă fără soare,
Spre tainele cîmpiei ea pare călătoare.
v. 32 Iar el stringînd-o-n brațe, se-ncearcă a-i răspunde.
(El trist, stringînd-o-n brațe, se-ncearcă...)
v. 38 Cînd plopul nu mai bate...
v. 40 Și iarba de flori albe ce fabrică din ceară.
v. 45 În urma ei e pace... stă somnul să te fure.
vv. 57—59 Și-apoi pe pat de frunze, copila vrînd să-și culce,
(...pe iarba moale...)
Îi ia în brațe capul și, sărutînd-o dulce,
O leagănă, s-adoarmă.

Scrisă pe o foaie de evidență a încasărilor la volumul *Fără titlu*, poezia are un subtitlu în ms., care arată că, inițial, ea fusese concepută ca o dedicație: *Majestății-sale regina*. Tot ce putea aminti destinația, lipsește din versuri, însă nu e exagerat să presupunem că motivul de la care a pornit poetul este amintirea morții unicului copil al Elisabetei. Interpretarea sub forma scenei de basm și fina stilizare a elementelor naturii, se acordă cu preocuparea Carmen-Sylvei pentru adunarea și scrierea *Poeziilor Peleşului*, după modelul *Legendelor Rinului*.

Strofele reprezentînd discursul tînărului: „E Liniștea, e doamna...” etc. (vv. 33—44) sînt încadrate în ms. de un număr de alte versuri, care n-au mai fost păstrate de autor. Compus în acest chip, episodul structura altfel întreaga poezie, nu ca o întîlnire a perechii de îndrăgostiți cu înfrumusețarea *Liniștii* (cuvîntul e scris cu majusculă), ci *Liniștea*, ea însăși o fecioară, doarme, iar un voinic vine, ca în *Călin* al lui Eminescu, și îi sărută sinul drept, dezgolit:

Pe dînsul [un tăpșan, un culcuș, n.n.]
doarme albă, rotundă, răsărită,
Copila cea cu ochii de-a pururea închiși,
Pe sinul ei de zîină stau brațele-i cruciși,
Pe cînd în forma gurii o umbră de ispită
Din cele patru vînturi [cuvinte lipsă]
O gură însetată ca ea de sărutat.
(O gură, ca și dînsa, setoasă de iubit)

(Versul al treilea de mai sus are încă două variante, care indică două atitudini ale zînei: „Ea brațul și-l cuprinde cu brațele-i cruciș” și „Ea sinul și-l încinge cu brațele cruciș”.)

Aici sînt plasate strofele închinat *Liniștei*, de data aceasta ca un fel de imn, aparținînd poetului însuși, după care urmează încă patru versuri, înlăturate și ele la publicare:

Străinul se apleacă pe capul ei de zîină
Și mîna lui coprinde micuța-i albă mîină,
Iar buzele-i profane s-așează pe nedrept
(Iar buzele-i s-așează pe drept sau pe nedrept)
Și sapă-o grădiniță pe sinul ei cel drept...

1 — Formula: „Diana cea păgînă” are în vedere firea sălbatică a acestei fecioare, stăpînă crîncenă a pădurilor și a munților pleșuvi: singura ei plăcere era să gonească și să vîneze viețuitoarele codrilor.

Această viziune a liniștii nu poate fi detașată de o alta, de data aceasta concretizată într-un poem în proză: *Singurătate*, ulterior (*Conv. lit.*, XXIV, 5, aug. 1890), construit ca o evocare a Campaniei romane, într-un cadru nocturn, și inclus în vol. *Novele romane* (1895). Însă preocuparea pentru „singurătate” și „liniște” e mai veche. Încă scrisorile de la Hirșova către prietenul Duiliu Ioanin o atestă, iar în *R. I.* (VI, 1375, 17 ian. 1882) apare un veritabil poem în proză, intitulat de asemenea *Singurătatea*, apropiat ca factură de poezia de față, reprodus în vol. *Fără titlu*.

P. 105

AU MAI FOST...

Conv. lit., XXII, 7, oct. 1888.

În *Conv. lit.* poezia e semnată: Z.

În același număr al revistei mai apăreau: reportajele sub formă epistolară *Scrisori din Italia* și poeziile *Nimfa tînră Leuco...* și *Strofe*.

De ce oare poezia s-a publicat semnată numai cu inițială, și separat de celelalte două ale poetului, cînd putea fi alăturată foarte bine acestora, semnate cu numele întreg? Este de presupus că Duiliu Zamfirescu o lăsase cu această indicație la plecarea sa din țară, sau o trimisese, cu această specificație, de la Roma. Totuși nu despre ea este vorba în scrisorile către N. Petrașcu din 23 iun. și 6—8 sept. 1888, ci despre celelalte două.

Căutînd rațiunile împrejurării în poezia însăși, se poate afirma că aceasta avea o adresă precisă, se referea probabil la o deziluzie în dragoste a autorului, despre care știm că pleca spre Italia lăsînd în urmă amintirea unei tinereți desfășurate în opt sau zece ani de intensă cheltuie sentimentală (care i se va și reproșa ulterior, așa cum va reieși din scrisorile sale către N. Petrașcu și Trandafir Djuvara, și chiar din unele către Maiorescu). Repetarea, ca un refren, a versului: „Toate-au mai fost și-or fi toate iară” denumește o infidelitate, poezia fiind adresată nu ei, ci lui, prevenindu-l, avertizîndu-l asupra necredincioasei, care nu era de loc la prima abatere! Un fel de „am fost ce ești, vei fi ce sînt” în treburi de amor, la aceasta se reduce poezia. Nu e de loc cazul să i se atribuie vreo înrudire cu eminesciana *Glossă*, la care firesc ne-ar putea trimite refrenul.

IMNURI PĂGINE

București, Editura librăriei „Carol Müller“, 1897.

Poartă subtitlul: *Poezii nouă* (așa cum se va intitula peste doi ani un întreg volum). Este de formatul 12,5/16 cm, ca și volumul anterior al poetului, și are 72 de pagini.

În sumar figurează 27 de poezii, reproduse și în ediția de față.

La sfârșitul lui 1895 Duiliu Zamfirescu a socotit că are destule poezii încheiate ca să se poată prezenta publicului cu un nou volum, destul de apropiat de celălalt, *Alte orizonturi*, dar voia, totuși, ca măcar o parte din piesele componente să le supună mai întâi examenului cititorilor și aceluia al Junimii. Deci, îi scrie lui Maiorescu: „Am de gând, la venirea mea în țară, de Paste, să public o nouă broșură de poezii, cu deplinul consimțământ al Junimii, și aș dori ca cele mai bune să apară întâi în *Convorbiri*. Ca totdeauna, publicați ce vă place; ce nu, însemnați cu crayonul și trimiteți-le înapoi. Mie până acum îmi plac cîteșipatru cele de față. Dar mai știți...” (Scriș. din 15/27 dec. 1895.)

Foarte sever, dar desigur prea dur, criticul îi răspunde numaidecît: „Două din cele patru poezii sunt foarte frumoase și apar în *Conv.* de la 1 ianuarie. Alăturatele două ne-au părut ceva mai puțin frumoase și am gândit eu că ar fi mai practic să le trimiți îndată la *Atheneu*. Știi pentru ce.” (Scriș. din 19/31 dec. 1895.)

Atheneu, adică *Ateneul Român*, revista lui Trandafir Djuvara, unde Duiliu Zamfirescu publicase pînă atunci cîteva lucrări în proză și în versuri, cu toate că, inițial, anunțase pe redactorul revistei că a acordat *Convorbirilor* monopolul „tacit și gratuit” al colaborării lui și nu înțelege a se „sustrage” niciodată de la această conduită (Scriș. din 10/22 ian. 1894). Diferite împrejurări, determinate și de atitudinea lui Maiorescu, au avut drept rezultat o slăbire a acestui monopol rigid, autoimpus, și, după *At. rom.*, va urma *Lit. și artă rom.*, care va atrage colaborarea activă a scriitorului.

Cele două poezii declarate „foarte frumoase” de critic și apărute în *Conv. lit.* sînt *Preludiu* și *Către Diana*, realmente dintre cele mai izbutite ale poetului.

Volumul *Imnuri păgîne* a fost pregătit încă din primăvara anului 1896, cînd poetul îl avertiza pe critic că, deși trecuse prin încercări grele (moartea socrului, anumite restrîngerii în felul său de viață etc.),

totuși, „nici un moment ochii mei nu se închid frumosului” (Scriș. din 4/16 iun. 1896) și-l vestea în continuare despre intenția unei culegeri poetice: „Vă voi spune că în mijlocul celor mai disperate sentimente, am legat la un loc crîmpeie vechi, crîmpeie noi, și am pregătit o broșurică de versuri, pe care mi-e în gînd s-o public la venirea mea în țară”.

Aminările repetate, ca și cu alte prilejuri, ale plecării au dus și la întîrzierea apariției volumului. La 28 aug./9 sept. 1896 îl anunță pe Trandafir Djuvara că, pentru București, „am în tolbă manuscrisul unui volumaș de poezele. Sunt bine hotărît să nu-l cedez (adică să nu acord editorului drepturile de tipărire în schimbul unei sume forfetare, sau chiar fără onorar, n.n.), deși sunt bine încredințat că nu mi-l va cere nimeni. Voi să-l tipăresc eu, cu grija și durerea de inimă a tatălui. Nu-ți mai vorbesc de perlele ce le coprinde. Este mai cu seamă una care ar fi mai drept un colan, sau o beltea, prin lungime, foarte a dracului.” Trebuie să fie *Fiica Haosului*, la această dată cea mai lungă poezie a lui Duiliu Zamfirescu. Dar proiectul tiparului pe socoteală proprie e repede părăsit și poetul dă manuscrisul fără bani lui Müller ca și în 1894 (Scriș. către Trandafir Djuvara din 3 sept. 1894). Venirea în țară aminîndu-se pînă la 25 ian. 1897, volumul iese abia în martie 1897.

După apariția volumului *Alte orizonturi*, Duiliu Zamfirescu e prins cu totul de proză — scria la ciclul Comăneștenilor — și mai publică în *Conv. lit.* doar opt poezii în cinci ani — toate în 1895 și 1896 — iar dintre acestea, patru i le trimite lui Maiorescu o dată cu scrisoarea în care-i vestește din nou intenția încă unui volum de poezii. „Vă trimit, din cele nouă („nouă” e aici adjectiv și nu numeral, fusese vorba ceva mai înainte de „crîmpeie noi”, n.n.), patru, cu vechile drepturi la alegere: tipăriți ce vă convine, numai tipăriți-le toate la un loc, nu împrăștiate ici și colo în corpul revistei. De e ceva de schimbat, schimbați fără a mai întreba, fiindcă eu știți bine că nu schimb nimic” (Scriș. din 4/16 iun. 1896). Criticul le-a dat tiparului pe toate (*Conv. lit.*, XXX, 9, sept. 1896). Sînt: *Versuri heterometre albe*, *La o fintînă*, *În zădar*, *Printre trestii*. În afara acestora și a altora patru, apărute anterior în *Conv. lit.* (*Pe mare*, *Către Cleobul*, *Preludiu* și *Către Diana*), toate celelalte 19 poezii ale volumului sînt sau inedite, sau apărute anterior în *At. rom.* și *Lit. și artă rom.* Pentru Duiliu Zamfirescu poezia ieșea tot mai mult dintre obiectivele activității curente și ale contactului cu presa literară, făcînd loc în afară prozei. Meditația sa din finalul poeziei inaugurale a volumului (*Preludiu*) începe deci a fi tot mai adevărată în ce-l privea: „O, de demult uitată poezie”.

Se păstrează numeroase manuscrise inițiale ale poeziilor din volumul *Imnuri păgîne*, astfel că putem urmări cu minuțiozitate aspecte din laboratorul intim al poetului.

P. 109

PRELUDIU

Conv. lit., XXX, 1, ian. 1896.

Apăre împreună cu poezia *Către Diana*, în același număr cu cea de-a treia parte (penultima) din *Tănase Scatiu*.

Inițial, poezia începea cu strofa a doua; prima este adăugată ulterior.

- v. 6 *Și sufletelor [cuvint indescifrabil] dă răcoare.*
 (Și răspindește aer de răcoare).
 vv. 6—7 *Și răcorește inimi însetate.*
 Redă pădurei vocea ei adincă
 v. 9 *Așa s-adună-n suflet zi cu zi*
 (Și în suflet zi cu zi s-adună)
 vv. 10—12 a *Melancolia vremii trecătoare:*
 Ne-o spun cu glas de ape cristaline
 Poeți pe care cîntul lor nu-i doare.
 b *Melancolia ceasuri de durere:*
 În ea-și găsește cîntul lui poetul
 (... hrana lui poetul)
 Și noi găsim într-însa mîngiere.

Numai primul vers al strofei a fost reținut pentru varianta definitivă a acestei „arte poetice”, extrem de semnificativă și în forma ultimă și în cele intermediare.

P. 110 FIICA HAOSULUI

Lit. și artă rom., I, 3, ian. 1897.
 Se păstrează două manuscrise, precum și strofe stinghere.
 În ms. I, titlul este *Chaoskoria*, termen care în grecește înseamnă tocmai fiica haosului; titlul definitiv, în românește, figurează în subtitlu.

- v. 12 *Cum ar vorbi de-un Făt-Frumos. (în Lit. și artă rom.)*
 v. 15 *Simțeau și cerbii la izvoare.*
 vv. 25—28 *De-un cîrd de vreme se zvonise*
 De Filip de la Severin
 Că dintr-un vis înnebunise,
 Înebunise din senin.
 v. 34 *Pe hoarna caselor bătrînă.*
 vv. 41—44 *Dar slujitorii dau din cap*
 Privind la scară calu-i pag,
 Și netezindu-l pe valtrap
 Plîngeau [cuvinte lipsă] drag.
 v. 49 *Era în fundul unei văi*
 v. 90 *Alcătuiau un pat de flori*
 v. 93 *Pe pat dormea împărătița.*
 v. 99 *Pe-un orizont inchipuit.*
 vv. 101—102 *Cu forme albe, străvezii*
 Și păr tremurător la vale.
 (Însuflețite-ncet, încet).
 (Și singe cald bătînd încet).
 vv. 103—104 *Dormind de-a pururi, ca-n povești,*
 Și ca-n povești, nenorocită.
 vv. 105—108 a *Vedea sub ochiul ei închis*
 [vers lipsă]
 Mîșcat de milă și pătruns

De trista ei înțelepciune.
 b Frumoasă ca întîiul vis
 Al dragostei nerăbdătoare
 (Întîi, întîiului amor)

- Visa sub ochiul ei închis
 Același vecinic disc de soare.
 v. 110 Năravul dulcelui păcat.

Începînd cu versul 129 și pînă la 152, capitolul care cuprinde discursul fiului de împărat a fost scris ulterior; inițial, zina era cea care deschidea dialogul, sau, poate, ea pronunța un lung monolog, punîndu-l pe tînăr la încercarea fundamentală, adică trimițîndu-l înapoi pe pămînt, ca să se confrunte cu dragostea terestră și numai dacă va rezista tentațiilor ei, să se întoarcă la iubirea ideală. Poetul a simțit însă că un astfel de monolog, fără un preambul, o confesiune a feciorului, nu se echilibrează în construcția de ansamblu și a intercalat discursul acestuia, deschizător al dialogului, nu replică. Definitivarea lui i-a cerut însă ostenele deosebite și variantele sînt numeroase.

- vv. 129—136 *Privea voinicul cu ochi mari*
 Minunea albă ce vorbise
 Și cum în somn din vis tresari,
 El tresări și lung îi zise:
 „De ești [cuvint lipsă] sau ești părere
 Un demon sau un Dumnezeu
 Tu ești icoana ce o cere
 Dorința sufletului meu.”
 v. 138 *Te-am căutat, am stat la pîndă.*
 v. 140 *Și pe pămînt din toamna blîndă.*
 v. 143 *Și n-a fost, nu, nimic frumos, (în Lit. și artă rom.)*
 vv. 144—145 *Nimic măreț ca să nu-mi pară*
 Că-n el ești tu [cuvinte lipsă]
 v. 148 *În gînd și-n apa curgătoare*
 (În ochi și-n apa...)
 vv. 149—150 *Te știu, te simt, te-am și trăit*
 Și te trăiesc și-acuma încă.
 vv. 149—153 *Te știu că ești dintotdeauna,*
 Și totdeauna ai să fii;
 Că ești în toate fiind una,
 Că ești [cuvinte lipsă].
 v. 155 *Cu glas domol, incetinel.*
 v. 173 *Copile, tu, tu vei pleca.*
 v. 178 *Sau mort, luat de-ntunecime,*
 vv. 181—182 *Și tocmai fiindcă ești așa.*
 De ce?... nici însă eu nu știu.
 (Într-o variantă, aceste două versuri erau inversate între ele)
 v. 186 *Cea mai deplină transformare (și în Lit. și artă rom.)*
 v. 187 *Căci e o fază-a nemuririi.*
 vv. 193—200 *Dar tu ești om, crescut în soare,*
 Deprins cu adieri de vînt,
 (În calda mîngiere-a zilei)
 Să porți pămîntul sub picioare,

Iar nu să tremuri pe pământ.

De-aceia ia-ți din nou drumul
S-ascuți cum viața-și cîntă versul,
Cum florile își dau parfumul
Și existența Universul.

- vv. 221—222 Pînă ce lacul ei deschis
(Pînă ce fundul de abis)
Pieri în negurile firii
(Pieriră farmecele firii)
- v. 236 Un fund de iad îngrozitor.
(Un chin de iad îngrozitor — În Lit. și artă rom.)
- v. 246 Fugeau picioarele pe grund.
- v. 249 Cădea și se scula la fel [caligrafie neclară].
- v. 251 Era virtos ca de oșel.
- v. 257 Dar vină, el, bietul n-avea.
- v. 273 O groaznică mină de mort.
- v. 276 Care-l trăgea spre cimitir.
- vv. 289—290 Încît părea un „totdeauna“
Turnat în cadrul dimineții.
Părea că veselia plouă.
- v. 291 Păreau gătiți de sărbătoare.
- v. 295 În melodiele de granguri.
- v. 300 În codrul lui așa comoară.
- v. 302 Tipau cu glasul omenesc
Din răsărit către apus
Poetii ce călătoresc.
- vv. 310—312 Era în toate armonie.
Și dorul poftelor de fată.
- v. 313 Cea mai deplină transformare (În Lit. și artă rom.)
- v. 328
- v. 330

Există și citeva strofe în plus.

Una, după actualul vers 12, prezenta calul eroului:

Avea un cal cu stea în frunte
Și nările ca de jăratec,
Ce din Buceag adus la munte
Redevenise iar sălbatec.
(Era pe două părți sălbatec).
(Crescuse liber și sălbatec).

O a doua, cam după actualul vers 40, numea ursita feciorului
împărătesc, de a se însura cu fata de pe țărimul celălalt:

Și că era menit de soartă,
Era menit de ursitoare,
Ca din izvor s-o scoată vie
Și-apoi cu ea să se însoare.

O a treia, incompletă, plasată cam după versul 56, îl înfățișa
pe voinic apropiindu-se de locul unde dormea fiica haosului:

Venea voinicul pe cărare
Venea uitîndu-se în jos.

Era frumos nevoie mare.

[vers lipsă]

O a patra, după actualul vers 92, înfățișînd mai amplu decorul:

Ninsese flori de iasomie
Pe lungul liniilor sale
Și umbrele de poezie
Se ascunsese sub petale.

Descrierea continua într-un început de nouă strofă:

Părea un vis întroienit
Sub florile de iasomie.

Încă un început de strofă, după versul 153, prelungea convorbirea
între Filip și fiica haosului, cu promisiunea eroului de a consimți
la sacrificiul suprem din dragoste pentru zîină:

a. Și de mă vrei, eu voi veni

sau de a rămîne pentru totdeauna alături de ea:

b. Și de mă vrei, voi rămînea
De-acuma pururi lingă tine.
(De-a pururi tinăr lingă tine.)

Opinia autorului despre acest amplu poem, cel mai lung din cîte
a scris pînă la această dată — mai tirziu, numai *Miriță* îl va întrece
în compoziție și număr de versuri — este una superlativă. Desigur că
despre *Fiica Haosului* e vorba în scrisoarea către N. Petrașcu, cînd
îi spune: „Îmi pare că sunt pe drumu de a sfîrși o mică lucrare, care
va fi, după impresiile mele, cea mai bună încercare a mea“ (Scris.
din 6/18 aug. 1896). Fără să promită propriu-zis poemul noii reviste
ce se pregătea, *Lit. și artă rom.* (și unde avea să apară), poetul îl
rezerva totuși acesteia, de vreme ce îl anunța lui N. Petrașcu și nu
lui Maiorescu, la *Conv. lit.* De ce nu preciza totuși că-l va trimite
proiectatei reviste? O spune singur în scrisoarea următoare, unde,
abordînd o chestiune intimă, care va fi stat nu puțin la temelia
poemului — felul cum înțelegea el obligațiile conjugale prin raport
cu atracțiile feminine dinafara căminului — Duiliu Zamfirescu declară
foarte răspicat: „Cît despre revistă, — cum ți-am spus (o făcuse anu-
me, tot cu rezerve, în scrisoarea din 6/18 aug. 1896, n.n.), cu dragă
inimă voi colabora, după ce voi vedea primele numere. De altmîn-
teri, asta e și un pretext. Adevărul e că n-am nimic gata.“ (Scris.
către N. Petrașcu din 22 aug./3 sept. 1896.) Cu apariția revistei a
coincis — probabil nu întimplător — definitivarea poemului, pe
care, după elogioasa apreciere a primului număr, îl trimite cu încre-
dere și satisfacție. „*Literatură și artă română* — scrie el — este, desigur,
revista cea mai curată ce s-a publicat pînă acum la noi. Ba, dacă e

să fiu drept, voi zice că e mai cuviincioasă chiar decât multe reviste străine, ce nu sunt făcute special pentru icoane. Publicări periodice, în cari și textul și schițele să fie în adevăr minunate, numai americanii și englezii au.

E adevărat că am fost Toma Necredinciosul pentru înjghebarea trebiilor. M-ați biruit... Acuma sunt Toma mai mult ca oricând (tocmai fiindcă e așa de curată revista) cu privire la durată ei. Doresc să fiu proroc mincinos. (A și fost! căci revista a continuat să apară, cu o ținută grafică aparte, 12 ani, n.n.) Și ca dovadă că doresc să nu mi se adeverească prorocia, iată sprijinul meu (plus abonamentul, bineînțeles): e o poezie mîngîiată, cioplită și dăltuită pe toate fețele. (Scris. din 4/16 dec. 1896.) Titlul acestei poezii nu e dat, dar, cum primele versuri ale lui Duiliu Zamfirescu în *Lit. și artă rom.* sînt tocmai cele din *Fiica Haosului*, nu rămîne nici o îndoială că despre acest poem este vorba. Următorul, *În ruine*, va apărea abia în sept. 1897, adică la aproape un an după scrisoarea de mai sus, și apoi acesta e însoțit de o scrisoare aparte. Deci, „mica lucrare“, anunțată mai înainte ca fiind, „după impresiile“ sale, „cea mai bună încercare“ a poetului, este tocmai *Fiica Haosului*, despre care notează și în noua scrisoare lucruri de același fel: „Cred că mai bun decât așa nu pot face. Știu că eu sunt rău judecător despre propriile mele încercări, și dacă spun că e cioplită și îngrijită, e numai ca să vezi sinceritatea cu care vreau să ies proroc fals.“

Entuziasmul autorului pentru acest poem rămîne totuși exagerat și trebuie să ni-l explicăm mai cu seamă în raport cu imaginea de ansamblu, cu traducția simbolisticii, ceoasă pe alocuri, căci șlefuirea propriu-zisă este cam deficitară.

Căutarea dragostei eterne, desăvîrșite, superioare, e un țel salvator, purificator, care justifică, de fapt, rătăcirile îndrăgostitului. „Nestatornicia“ în dragoste, se înțelege din poem, nu înseamnă o abatere de la legea veșnică a dragostei, o încălcare a ei, ci tocmai o apropiere treptată de eternitatea ei. Lumea, se spune în finalul poemului, nu se înșală cînd năzuiește către o astfel de dragoste, căci aceasta și numai ea este „forma ideală/ A suferinței de mai bine“.

Poetul își răspundea sieși! Epoca 1896 este cea în care ajungea la culminație — și la soroc! — chiar „suferința de mai bine“ a poetului: căutarea dragostei pure. Corespondența sa este grăitoare sub acest raport. Transcriem un fragment de acest fel chiar din perioada cînd lucra la definitivarea poemului: „Și, cu toate astea, dacă ai ști cîte cuvinte aveam să revin la Bellagio! (în ziua cînd eu plecam, venea o comitivă de persoane încîntătoare) cît am îndurat anul trecut și cîtă energie morală mi-a trebuit ca să lupt cu mine și mai cu seamă cu mîngîierile unui suflet femeiesc, unic. Toate astea numai ca să redau nevesti-mi, care suferea în tăcere, liniștea și toată afecțiunea la care are drept și pe care le merită de o mie de ori! Mulțumesc lui Dumnezeu că sunt vindecată!“

După spusele lui N. Petrașcu, căruia îi e adresată scrisoarea de mai sus (din 22 aug./3 sept. 1896), „sufletul femeiesc unic“ este soția unui diplomat austriac la Roma, numită de criticul de la *Lit. și artă rom.* Alisa de Raditz. Istoria ar fi început în toamna anului 1894 — dar atunci poetul se afla la Bruxelles! — și ar fi durat vreun an, deci pînă în vara sau toamna lui 1895, după cum reiese din scrisoarea citată mai sus („cît am îndurat anul trecut“). Că a fost ceva de acest fel, e neîndoios, deși spusele lui Petrașcu trebuiesc primite cu prudență, deoarece el fantazează în chip vizibil, literaturizînd sau dînd detalii atît de amănunțite, încît parcă ar fi fost el însuși în cauză.

Acestei femei, Duiliu Zamfirescu i-ar fi dedicat versurile sale din *Phenix* (vezi nota la această poezie). Probabil că despre ea e vorba într-o scrisoare, tot către Petrașcu (din 6/18 aug. 1896), cînd i-o recomandă acestuia astfel: „Comme tu comptes passer par Lugano, dépêche-toi de le faire un moment plutôt, car tu pourrais y rencontrer encore — Hôtel du Parc — jusqu'au 1-er septembre, une charmante personne... Je ne te dis pas son nom, ni ses signalements: tout ce que tu peux savoir c'est qu'elle est accompagnée d'une dame brune et qu'elle est à coup sûr la plus jolie blonde de l'hôtel. A toi le reste! Dis Lui que tu es mon ami“.

Frumoasa blondă e cu siguranță una dintre componentele făpturii de vis a zinei din poem. Dacă ea nu e, însă, aceeași cu Alisa de Raditz, avem în aceasta din urmă o a doua — și probabil principală — sursă a fiicei haosului. Soția ministrului de externe al Belgiei, din anii 1892-94, doamna conte de Mérode de Rubanpré, „chip femeiesc din acele ce par alcătuite din suflet și linii armonice, așa cum visam eu de mult pe Sasa Comăneșteanu“ (*Viața la țară. Prefață la ediția a patra, 1914*) își va fi dăruit și ea din farmecele sale eroinei din poem. Cel mai mult însă a păstrat aceasta de la următorul „vis“, care l-a stăpînit pe poet în anul 1895 și care ar putea să fie chiar austriaca la care face trimitere N. Petrașcu — coboritoare, spune el, dintr-o veche familie românească (*Icoane de lumină*, III, 1940, p. 153-171) — dar care tot atît de bine ar putea să nu fie ea. Poetul i-o înfățișează lui Maiorescu, referindu-se mai întîi la peisajul vrăjit al Florenței, unde a avut loc întîlnirea, la „farmece fluide“ ale lui Botticelli, „ce par a ieși dintr-un vis încîntător“, și apoi ajunge la faptul că a stat „sub blînda mîngîiere a soarelui, tîpilat sub gulerul imens al unei rusoaice tinere“, căreia i-a aspirat „părul, parfumat cu venin îmbătător, cu miros de carne blondă (și aceasta blondă, ca și Alisa, ca și frumoasa de la Lugano, ca și zina din poem, n.n.), de carne roscată, ce ți se urcă la cap ca vinul tare“, îmbătîndu-se „de violența căldurii, de intensitatea vieții, de parfumul părului și de fluiditatea privirilor“. Concluzia sa e că „icoana crudei prietene“ l-a făcut să se simtă „ca o paletă de pictor: plină de culori“. Ce se va întîmpla cu această reverberație de culori? se întreabă poetul. „Va veni o mină de copil nebunat (acesta e Amor sau Cupido, n.n.) să le amestece pe toate la un loc și să nu mai lase din ele decât o pată? sau va veni mina discretă a unui artist să-și înmoaie penelul în carminul palid spre a desina apusuri de soare? sau se vor usca pe scîndură, fără ca nimeni să le

atingă? Nu știu". (Scriș. către Titu Maiorescu din 9/21 mart. 1895).
Totuși, poetul știa că va birui pînă la urmă penelul înmuiat în „carmînul palid“, pentru ca să rezulte „apusuri de soare“! E probabil că ideea poemului se zămislea chiar acum, împrumutînd mai ales tonalitățile triste ale asfințiturilor, căci Duiliu Zamfirescu era încredințat dintru început că totul se va sfîrși pur, fără să clatine satornica așezare a familiei sale — adică întocmai ca în poem, unde înțilnirea voinicului cu Zina nu-l rătăcește pe acesta, nu-l sustrage vieții sale pămîntești ci, dimpotrivă, îl redă ei. În poem, chiar această neîmplinire continuă a idealului erotic sau, mai exact, căutarea continuă a lui, e declarată, moralist, drept „fericire supremă“. În viața sa curentă, poetul e mai rezervat în vehicularea vocabulei. „Nu sunt un om nefericit, în sensul strict al cuvîntului, fiindcă pasul cel mare pe care l-am făcut în ultimii ani ai vieții, anume căsătoria, mi-a dat tot ce a putut să-mi dea... Dar tocmai în această lipsă de motive serioase de nemulțumire stă nefericirea: dacă le-aș fi avut, aș fi zis că acolo trebuie căutată cauza. Nu le am“. (Scriș. către Elena Miller-Verghy, din 27 mart./8 apr. 1896, adică tocmai cînd se elabora poemul.

P. 121

CĂTRE CLEOBUL

Conv. lit., XXIX, 9, sept. 1895.

În ms. poezia e datată: 8/20 oct., Bruxelles 93.

- vv. 1—3 Cleobule, Cleobule, fericit suflet ai fost
Să te naști într-o cetate ca Atena [cuvînt lipsă]
Și te-au urmărit, la mare, fericirile cu sila.
v. 23 Iară eu, privind cum dînsa și-a legat ochii de zare.
vv. 26—28 Anina în mintea noastră aripi de călătorit.
Și-mi părea că-n lume nu am [cuvinte lipsă] zborul
Pasărei în răsărit.
v. 33 Și să am în loc de Platon dascăl pe Buriencescu
(...pe Arone Toma)
v. 35 De amic pe Nicu Iorga...
(...pe Sicofante)
(...pe Furfanțo)
v. 36 Și băiat de farmacist.
vv. 37—39 De amică pe Suzana, fată bună însă nulă
(...pe Tulipa, tînără de pensioane)
Suflet mic și minte neagră...
(Corp pitic și suflet moale...)
(Suflet înegrit de viață, dar obraz albit cu cridă)
v. 43 Cine-i curios și smulge aripa la libelulă.
Am avut ca tip de templu [cuvînt lipsă] splendorile
creștine
v. 45 Gustul artelor frumoase.
v. 47 Să-mi arate cum ei cîntă pe Melpomena în stanțe.
vv. 49—50 Megastene și Saladhos, capi de masă la Finanțe,
Clironomii lui Sofocle în privința tragediei
(Dramaturgi și autorii tablelor de logaritm)
v. 52 Că-s Sofoclii de la noi.

v. 53 Am fugit din lumea asta, m-am tot dus, m-am dus
priveag.

vv. 55—56 Bind voios de la izvoare, odihnind sub cîte-un fag
Noaptea... privind la stele

(Chiar de-i orea luna cu stele).

v. 61 Mă vedeam ajuns la istmul răzărîtitului Corint
(...tulburatului Corint).

v. 65 Spre Corint, poporul harnic, lingă templul lui Neptun.
v. 74 Orșunde, nu la dînsa. Spre Atena dinainte

(Spre trecut, pe drumul vremii. Spre Atena
dinainte)

În ambele manuscrise păstrate, după strofa a III-a urmează încă două strofe, tăiate cu creionul pe foile după care s-a cules, deci cel care a operat tăietura poate fi tot atît de bine Maiorescu sau Iacob Negruzzi. Iată-le:

De la fiul lui Charmides, de la Phidias divinul
Ți-a rămas în gînd Atena ca-ntr-un ochi de panoramă;
De la dulcele maestru, de la Plătone — seninul;
De la dînsa o maramă.

Și senin ca cerul atic, tu ți zici, gîndind la dînsa,
Că e mare-nțelepciune să te știi face iubit,
Mai cu seamă cînd destinul voia ta în mină-i strîns-a
Și de ea te-a despărțit.

(Primele două versuri ale strofei a doua de mai sus aveau și o altă formă:

...tu te plimbi, gîndind la dînsa
Și ți zici că-i mare lucru să te știi face iubit.)

Eliminarea strofelor s-a făcut, vizibil, la Conv. lit., dar autorul nu le-a păstrat nici pentru volum, unde foarfece redacției nu mai avea putere. De altfel, strofele sînt evident inferioare restului poeziei.

„Am comis această imprecuațiune, pe care v-o trimit, ca să faceți și d-voastră haz cu mine, îi scria poetul lui Titu Maiorescu despre satura Către Cleobul. E o luptă teribilă cu forma și cu numele proprii, căroră am căutat să le păstrez accentele originale. Nu am izbutit totdeauna, precum, bunăoară, cu Sofocle. Socot însă că păcatul e universal, și deci mai mic decît dacă ar fi numai personal mie. De asemenea, Pherecyde. Închipuiți-vă pe Mișu Ferekydi, cu favoritele dumisale, pus în versuri!... Din nenorocire Pherecyde al meu (historiograf de pe vremea lui P.) e urmat de vorbele de la Leros; Leros e atît de dulce la sunet, încît răscumpără pe celălalt, cu toate datoriile sale.“ (Scriș. din 11/23 oct. 1893.)

Maiorescu, ca și alți junimiști, a descoperit lesne, desigur, cheia identificărilor, și aluziile poetului au putut fi gustate. „E bun Cleobul — răspundea criticul — și e curioasă prezentarea (pentru noi) foarte străveziilor figuri moderne sub nume antice.“ (Scriș. din 4/16 nov. 1893.) Dar, deși „bun“, Cleobul apărea — inexplicabil — în

Conv. lit. doar peste doi ani, în sept. 1895. Poate din cauza *Vieții la țară*, care se publica în acest interval? dar romanul nu acoperă decât 11 numere din cele 22 ale intervalului. Este exclusă presupunerea că s-a evitat publicarea concomitentă, în același număr de revistă, a romanului și a unei poezii, întrucât în două rânduri intervin astfel de concomitențe, chiar în acest interval, și apoi rămân opt numere în care numele poetului nu figurează de loc. Să se fi făcut pe parcurs unele modificări la poezie, nu pare, căci manuscrisele autorului nu atestă decât intervențiile principale notate. O neglijență a lui Maiorescu și Iacob Negruzzi? Lipsă de atenție? Și încă față de un colaborator ca Duiliu Zamfirescu în această perioadă? E și mai puțin probabil.

Întârzierea publicării rămâne în acest caz să o punem în legătură cu unele animozități și iritări pe care poezia le-ar fi stîrnit în lumea politică și culturală în general, tabăra junimistă nefiind nici ea cruțată de poet. De aici poate ezitarea conducătorilor revistei în publicarea satirei.

Poezia *Pe Acropole*, din volumul anterior, *Alte orizonturi*, este la fel construită: se întemeiază pe evocarea melancolică a timpurilor vechi, considerate ca fiind strălucite, spre deosebire de timpii contemporani poetului. La fel altele, ca *De la Villa Tusculana*, *Boul, San Marc*, *Castel Fusano*, *Anienul*, *Sonet* [„S-a stins, copilă...“]. Spre deosebire însă de poeziile anterioare, *Către Cleobul* conține șase strofe — de la a 8-a la a 13-a — în care apar referirile la contemporani. Aici nici chiar numele atestate istoricește nu trebuie luate ca atare, ci doar ca indicii pentru descoperirea adevăratelor modele.

Identificările — foarte lesnicioase în epocă pentru junimiști și pentru numeroși cititori — sînt astăzi pentru noi mai grele, iar unele aluzii, străvezii, la vremea lor, nu ne mai spun azi mare lucru, noi neavînd la îndemînă toate elementele, la fel cu contemporanii poetului, sau fiind necesare prea multe explicații, cu rezultate de tot modeste ca să merite spațiul. Unele dintre ele sînt, totuși, indispensabile pentru înțelegerea poeziei.

Cleobul a fost, după legendă, unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei antice, vestit pentru capacitatea sa deosebită de a alcătui enigme, formule cu cheie, de a da ascultătorilor prilejuri de gîndire asupra sensurilor ascunse ale cuvintelor, după felul utilizării lor în frază. (El a avut și o fiică — poate numai spirituală — Cleobulina, neîntrecută și ea în enigme.) Prezența lui *Cleobul* chiar în titlu și invocarea lui să patronizeze — ca o muză masculină — poezia indică din capul locului genul acesteia: literatură cu subtext, cu cheie. Pentru cunoscătorii istoriei grecești, lucrarea devenea chiar de la titlu un avertisment, o invitație la dezlegarea străveziiilor aluzii-enigme.

1 — *Mnesilla*, femeie vestită în lumea antică grecească pentru înțelepciunea și frumusețea ei. Nu e sigur însă că a fost prietenă cu *Cleobul* decât în chip simbolic — o prietenie spirituală.

2 — Situată între *Acropole* și *Ceramic* subliniază alternativa filozofului: gloria prezentă a cetății și cea trecută (*Ceramicul* fiind cartierul unde se afla necropola, cimitirul).

3 — *Selinunte* (*Selinonte*) (ca și *Siracuză*) era unul dintre marile centre culturale în antichitate.

4 — „*Trilogia Triptolemă*“ denumește primul mare succes public al lui Sofocle, din vremea cînd încă nu era tragedian, ci doar actor; la un concurs, din anul 468 î.e.n., Sofocle a avut un triplu rol, în cadrul căruia întrupează pe Triptolem, după mitologie fondatorul cultului zeiței Demeter de la Eleusis („misterele eleusine“ — adică tainele, principiile culturii pămîntului); Triptolem e cel care i-a învățat pe oameni cele trei operații succesive pentru obținerea recoltelor. Florile care trebuiau aruncate spre Sofocle (v. 16) erau cele cuvenite cîștigătorilor concursurilor.

5 — *Polyclet*, mare artist-sculptor grec, în același timp constructor și arhitect (sec. V î.e.n.). Este creatorul teoriei proporțiilor în arta plastică, cunoscută în antichitate sub numele canon; „forma lui Polyclet“ (v. 18) se referă, deci, la teoria lui generală, dar și la una din statuile sale propriu-zise, în care și aplică regulile, *Doriforul*, de o mare frumusețe.

6 — *Thargeliei*, „curtizana din Milet“, poetul i-a închinat o piesă de teatru în versuri, din care n-a publicat decât *Cîntul* de patru strofe inclus în vol. *Imnuri pîgîne*. Din păcate, cu excepția începutului, unde e cuprins și cîntecul, restul manuscrisului, neapărat nicăieri în presă, pare pierdut (vezi nota la această poezie).

7 — Precizarea poetului că a venit pe lume „la nord, într-o cetate/ De pe Pontul Euxin“ (vv. 31–32), nu trebuie înțeleasă *stricto-sensu*, că ar fi vorba de un port la Marea Neagră, ci într-un oraș din regiunea, din apropierea Pontului Euxin, așa cum va și sublinia peste două strofe: „în capitala Isauriei latine“ (v. 41).

8 — *Arunu*, figură negativă, contemporan cu poetul, greu de identificat astăzi. Care Aron din epocă ar fi putut atrage săgeata lui Duiliu Zamfirescu? Aaron Florian, fost în adevăr profesor la „Sf. Sava“ și apoi la Universitate, era mort de șase ani. Aron Pumnul — lui i s-a zis în epocă *Arunu*, ca latinizant — murise încă mai înainte, în 1866, și e greu de presupus ca el să fi fost ținta satirei aici. Mai curînd este vorba de Aron Densusianu, poet și critic (1837–1900), profesor de latină, de unde latinizarea forțată a numelui. Adversar al Junimii și al lui Maiorescu, a atacat cu totul absurd pe Eminescu și poezia sa, ceea ce ar putea explica, și în acest fel, ostilitatea lui Duiliu Zamfirescu, mai ales că, puțin mai înainte, apăruseră și două volume de versuri ale lui „*Arunu*“ Densusianu: *Valea vieții* și *Hore oșelite*!

Burienescu, care figura în primul ms. al poeziei ca posibil „dascăl“ al eroului, e pînă acum o prezență neclară, dacă nu cumva e un nume creat ad-hoc de autor. Un Zaharia Burienescu exista în epocă, dar era actor (1841–1905) și figură nu prea expresivă din punctul de vedere al obiectivelor satirei *Către Cleobul*.

9 — *Tulipante* și *Tulipa* cine pot fi? Ce se întîmplă în această epocă de natură să ne dea un indiciu? În decembrie 1892 apărea în *Conv. lit.* ultima parte a romanului lui Duiliu Zamfirescu *Lume nouă și lume veche...*, cuprinzînd, între altele, vehemente atacuri împotriva unei familii de socialiști, socotiți de el ca fiind ipocriți, fals-socialiști, și în care, chiar după proprie mărturisire, vizase pe frații Nădejde și V.G. Morțun, ca și pe Sofia Nădejde. Maiorescu acuzase de falsitate

figura lui Veniamin Stroescu, principalul erou satirizat de Duiliu Zamfirescu, dar scriitorul își apăsese cartea dînd, mai mult decît argumente, niște explicații interesante: „A lua pe Mortzun, pe care eu nu l-am văzut decît de vreo trei ori, cînd se întorsese de la Paris, în casă la Nicu Xenopolu (scriitorul Nicolae Xenopol — 1858—1917 — autorul romanului *Brazi și putregai*, 1881, n.n.), dar îndestul ca să înțeleg că este un fel de nebun interesant; a-l presupune cu cultura Nădejdlor și a-l însura cu m-me Sofia Nădejde poate să fie fals, adică poate să nu fie o soluțiune firească a problemei lui social, dar el este așa și nimic nu-i mai brutal decît un fapt“ (Scriș. din 1 apr. 1890).

Alăturarea celor doi termeni: „trîndav“ și „socialist“ era deci rezultatul părerii lui Duiliu Zamfirescu nu despre mișcarea socialistă, în genere, ci despre unii din socialiștii români ai epocii — în speță despre acel social-democratism care se îndrepta spre liberalismul burghez; căci despre „socialismul radical“, identificat de el cu comunismul, scriitorul declară fără echivoc, în aceeași scrisoare, că aduce „o idee sublimă: ștergerea noțiunii de proprietate, care va ridica de pe capetele omeneshti pîcla preocupățiunii celei mai meschine și, ca un imens sac de leșt aruncat dintr-un balon, va sălta inteligența omească cu trei mii de metri în văzduhul înalt“.

Forma inițială a versului îl indica „de amic pe Nicu Iorga“, însă este clar că nu el trebuia să fie „mîncinos numărul unu./ Trîndav și socialist“, căci Iorga, atunci la începuturile sale de scriitor și istoric, era admirat sincer de Duiliu Zamfirescu, care se interesa de el: „Cine-i și cum? — îl întreba la 27 apr. 1890 pe Maiorescu — căci e aparițiune proaspătă și cu bune dispoziții“; „copii precoci (cum probabil e tinărul Iorga)“, spunea după un an, la 21 mai 1891.

Cealaltă formă a aceleiași vers: „de amic pe Furfantă“ duce direct la nuvela purtînd în titlu numele eroului principal, *Furfantă*, care avea să apară în *Conv. lit.* abia în 1900, deci autorul descoperise acest nume demult.

10 — „Isauria latină“ e o imagine poetică, realizată prin contrast: Isauria era un vechi ținut din Asia Mică, în fața insulei Cipru, una dintre cele mai îndepărtate și ultime colorii romane, mai expusă loviturilor din partea dușmanilor, mai greu de apărat de către metropolă și avînd un contact foarte dificil cu aceasta. România era, pentru autorul lui *Cleobul*, un fel de Isaurie nouă, ținut descălecat tirziu, depărtat și cu legăturile aproape rupte cu Roma.

11 — *Arthemisa Munychie*, zeita vinătoarei la vechii greci, numită Munychie după unul din cele trei porturi ale vechii Atene, localitate cu un teatru și un templu al zeiței.

12 — „Sfinții din Mitropolie“. Scriitorul își precizează dezaprobarea pentru nivelul scăzut al picturii din biserica, în fond, cea mai însemnată a capitalei, sub raportul ierarhiei creștine și comparabilă din acest punct de vedere cu templele cele mai importante ale vechii Atene, acestea în adevăr opere de artă. „Admirarea“ poetului este, deci, o ironie. Pictura Mitropoliei a fost realizată între 1834—1839 de către un meșter iconar, Nicolae Teodorescu din Focșani (1786—1880), cunoscut mai ales sub numele: Pitarul Nicolae Zugravu. Unul din cei mai cunoscuți iconari români din epocă, Pitarul Nicolae Zugravu a fost unchiul și dascălul pictorului G.M. Tattarescu — pe atunci tinăr

doar de 16 ani — care l-a și ajutat la treburile zugrăvelii Mitropoliei, alături de Polcovnicul Matei, considerat de tradiție ca adevăratul inspirator și executor al lucrării. Duiliu Zamfirescu nu aprecia, după cum se vede, pictura meșterului Teodorescu, în stil bizantin; totuși, aceasta nu era pînă într-atît demnă de critică, după cîte putem aprecia astăzi din resturi ale altor picturi bisericești datorite aceluiași artist; dimpotrivă, ele socotit ultimul și cel mai mare pictor bisericesc în maniera bizantină. „Sfinții din Mitropolie“ ai lui Nicolae Teodorescu au fost restaurați — practic înlocuiți — după un secol, de Belizarie, iar astăzi nu se mai păstrează decît puține din icoanele sale — sau ale ajutoarelor sale, căci el însuși nu-și semna lucrările — în muzeul Patriarhiei.

13 — „Ciuperca răsărită pe ruina unui circ“ să fie Academia? Ciuperca ar fi cupola Academiei — atunci proaspăt construită — iar aluzia la circ ar putea viza respingerea poetului la Academie — chiar în martie acel an (1893) — ceea ce s-ar potrivi și cu „logografia“ care urmează, adică academicienii! Mai sigur, însă, „ciuperca“ este cupola Ateneului Român, recent terminată, clădită pe temelia intenționată în 1870 să fie a cercului bucureștean permanent. Ridicată puțin de la pămînt, construcția a fost părăsită și continuată apoi cu altă destinație — Ateneul — abia de pe la 1886, fiind terminată îndată după 1890, adică pe cînd se scria poezia. În acest caz, Bion — un Bion de Soles era un poet grec, sec. II. î.e.n., deci la el se referă poetul — ar fi, poate, Constantin Esarcu, inițiatorul și, ani la rînd, președintele societății „Ateneul Român“, care avea să scoată în 1894 revista cu acest nume, unde a colaborat și Duiliu Zamfirescu. Esarcu fusese cîțva timp și șeful Legației la Roma, dar poetul nu se avusese bine cu șeful său, încă din perioada cînd acesta îi era superior direct, ca ministru de externe în anul conflictului regal iscat de proiectul nerealizat al căsătoriei lui Ferdinand cu Elena Văcărescu. Poate deci că Esarcu e șeful „logografilor“! Încă un argument, de ce Titu Maiorescu, care n-a tipărit doi ani poezia, i-a dat drumul numai cînd revista rivală părea să acapareze prea mult pe colaboratorul vechi al *Convorbirilor*, deci ca să-i taie dramul!

14 — „Necioplitul de Tityrc“. Semnificația acestui nume este destul de confuză. Mariana Zamfirescu-Rarincescu îl socotea identic cu un personaj al celei dintîi dintre *Bucolicele* lui Virgiliu, luat ca prototip „pentru păstorul cu pretenții poetice și filozofice“, deci ironizat în poezia lui Duiliu Zamfirescu (v. Duiliu Zamfirescu, *Poezii*, Ed. „Scrisul românesc“, Craiova, ed. III, 1942, p.177). Această explicație s-ar potrivi cu termenul din versurile poetului nostru: „Să-mi dea frumoase pilde necioplitul de Tityrc./Înălțîndu-și singur bustul“ (vv.47—48), dar, în primul rînd, în egloga întîi, personajul se numește *Tityrus* și nu *Tityrc*, apoi chiar dacă ar fi o scăpare a lui Duiliu Zamfirescu (o greșeală de tipar este exclusă, de vreme ce cuvîntul e pus chiar în rimă), este greu de presupus că poetul a încurcat nu numai numele, ci și înțelesul poeziei. *Tityrus* (vocativ: *Tityre*) al lui Virgiliu nu e un necioplît, și înălțarea propriului bust rămîne în acest caz cu totul fără înțeles.

Deci, explicația personajului trebuie căutată în altă parte. Sugerăm, cu toată rezerva, apropierea dintre *Tityrc* (așa cum l-a ortogra-

fiat poetul) și jupin Titircă al lui Caragiale din *O noapte furtunoasă*. Poate însă nu lui Caragiale însuși i se zicea așa; ci altcuiva, și poetul face apel la această poreclă, cunoscută de un cerc restrâns; în epocă se practica adesea poezia cu astfel de cheie. Nu este exclus nici ea referirea să fie la părintele literar al lui Titircă, de vreme ce, în această perioadă chiar, Duiliu Zamfirescu scria cunoscutele scrisori către Maiorescu, în care *O făclie de Păște* e numită „fetiță“, e criticată *Năpasta* și scriitorul însuși, altfel prețuit de Duiliu Zamfirescu pentru inteligența și vervea sa.

15 — Legenda, nescrișă, întărită de mărturii provenite de la Duiliu Zamfirescu însuși, leagă cele două nume, cu rezonanță mitologică sau strălucit istoric, autor al unor lucrări intitulate *Indica*, de doi autori obscuri, unul din ei numindu-se în realitate Constantin Băicoianu și fiind funcționar superior la Banca Națională (comunicarea e transmisă de fiul scriitorului, prozatorul Ak Duiliu Zamfirescu).

16 — „Am luat drumul Atenei“. La figurat — autorul invocației *Către Cleobul*, dezgustat de fauna dăm „capitala Isauriei“ latine, se refugiază cu închipuirea în Atena strălucitei culturi antice; la propriu — poetul însuși se aflase la Atena, cu un an înainte de a scrie poezia, care datează, realizată, din perioada cît era la Bruxelles, adică 1893.

17 — Despre *Pherecyde de la Leros*, filozof și scriitor grec, cu identitate reală iadoidelnică, Duiliu Zamfirescu notează pe foaia primului ms. al poeziei că „trăia cu totul în tradiția trecutului“, iar în scrisoarea către Maiorescu îl numește „historiograf de pe vremea lui P.“, adică a lui Pericle (sec. V î.e.n.); acest „historiograf“ pare să-și fi luat numele după al adevăratului și marelui filozof, Pherecyde din Atena, alăturat uneori celor șapte înțelepți ai Greciei, supranumit „genealogistul“, după lucrarea sa, *Genealogiile*.

18 — Cu termenul *olimpiade* azi se denumesc întreceri sportive care au loc, după modelul vechilor greci, la patru ani o dată. Sensul exact al termenului, în grecește, denumește însă nu jocurile olimpice, ci perioada de patru ani dintre ele.

Duiliu Zamfirescu se referă la „strălucirea primelor olimpiade/ De prin anii șapte sute“ (vv. 59—60), deci are în vedere nu întrecerile atletice, ci spațiile de timp dintre ele. Jocurile olimpice s-au organizat prima oară în anul 776 î.e.n., iar ultimele în 392. „Anii șapte sute“ sînt deci mai înainte de secolul lui Pericle (al V-lea î.e.n.), înainte și de Eschil, însă într-o epocă determinată, în care istoria Greciei începe să se diferențieze net de legendă.

Pentru a vedea că, în epocă, poetul era adesea urmărit de intenția satirelor directe, cu nume precise sau cu cheie, dăm mai jos un început de prin perioada 1895, adică aproximativ contemporan cu *Cleobul*:

Procopie, poetul, imberb și mucalit,
Fiu demn al unui tată ce tată n-avuse,
Ajuns prin Nămolosa prefect dintr-un falit,
Procopie, băietul, tot intră și tot iese,
Cu muza-i grămădită în tolba-i de savant,

El mîrîie spre tine bucășile alese:

Un curs la „Sfintu Sava“ că-i tare omu-n Kant!

Iar celălalt ce vine, [cuvinte lipsă] pereche,

E criticul de forme, estetul cel berbant,

Cu creasta pomădată, cercel într-o ureche,

El speră, ba chiar crede că juriul de la Iași

„Va ști să recunoască...“

Cine pot fi cei doi? Lucrul e greu de stabilit azi, intrucît datele sugerate de poet pot fi cele adevărate, dar tot atît de bine și inventate sau schimbate față de ale modelelor.

P. 124

PRINTRE TRESTII

Conv. lit., XXX, 9, sept. 1896.

Apare împreună cu *Versuri heterometre albe*, *La o fîntînă și în zădar*.

vv. 1—2 *Eu stau în luntre printre trestii*
Și stau gîndind la tine.

vv. 5—7 *Deasupra mea cad ușurele*
Cad mrejele de toamnă;
Trimis-ai veste tu prin ele.
(Trimis-ai veste ca să-ți vin)

125

CĂTRE DIANA

Conv. lit., XXX, 1, ian. 1896.

Apare împreună cu poezia *Preludiu*, în același număr al revistei unde se publică și partea a treia din *Tănase Scatiu*.

v. 4 *Cum ieșeau din fund de grote*
v. 6 *Le atrag pe sub frunzișul pădureților silvani.*
(*Le chemau pe sub frunzișul...*)
v. 9 *Și mistreții plini de sînge năzuind către viață.*
vv. 10—11 a *Taurii mugind sub jug*
Sclavii arși de oii pe rug.

b *Taurii mugind prin trestii,*
Oamenii schimbăți în bestii.

c *Taurii mugind prin șanțuri,*
Oamenii zăcînd în lanțuri

v. 15 *Și-ai rămas de-atunci pe soclu, pururi rece și senină.*
v. 20 *Sunt înfiorați vreodată de simțire de femeie.*
v. 21 *Îți întorci prelung spre ceruri ochii mari și visători.*
vv. 22—23 *Și în raza lor albastră*
Tremura pe cer o astră
v. 25 *O, Diană! tu, zeiță, pururi rece și frumoasă.*
v. 26 *Fruntea mea pe mușchiul umer prosternată ți se-nchină*

Preludiu și Către Diana, apărute în același număr din *Conv. lit.*, constituie cea mai expresivă artă poetică a lui Dănuț Zamfirescu din toată poezia sa, și nu întâmplător ele apar laolaltă în revistă. *Către Diana* ne îngăduie să descoperim, în cele trei variante ale vv. 10—11, mult mai clar, un aspect din procesul de elaborare — la alte poezii desfășurat în mare parte mental și neconsemnat în scris — în urma căruia arta poetului ajungea să se detașeze de pămîntesc, sublimîndu-se în zonele unde să se poată spune despre ea: „A fi rece și frumoasă: simbolul eternei artei“, vers cu care se încheie poezia.

Dacă *taurii* din toate variantele indică animalitatea condamnată sacrificiului prin însăși condiția ei biologică, *culturii*, din forma definitivă, simbolizează condiția umană prăbușită de la starea firească, naturală, avînd adică „aripile rupte“, ca urmare a unor împrejurări sociale, cum ne sugerează variantele succesive ale versului. Toate cele trei ipostaze ale omului-victimă au părut probabil poetului prea direct exprimate, și el a căutat o formă mai „impersonală“, „rece“ — de fapt una cu un sens mai larg generalizator — care le include pe toate cele de mai sus.

1 — *Lacul de Nemi* este situat lângă orașul Nemi, în Munții Albani, într-un vechi crater vulcanic. Locurile, de o mare frumusețe, l-au atras mai înainte și pe Lamartine, de unde și formula lui Duiliu Zamfirescu „pe drept celebrul lac a lui Lamartine: Nemi“ (Scris. către Iacob Negruzzi din 28 iul. 1888).

2 — *Orion*, vînatör mitologic iscusit, de care Diana, nepăsătoare, s-a îndrăgostit și voia să-l ia în căsătorie. Mînat de fratele ei, Apollo, zeita a ucis din greșeală pe nefericitul vînatör, dar apoi l-a rugat, cu lacrimi, pe Jupiter, care l-a preschimbă într-o constelație; spre această constelație se întoarce „raza albastră“ a ochilor Dianei din poezie. Orion este aici întruparea poeziei de puritate desăvîșită, „rece și frumoasă“, pornită de la un muritor pămîntean, dar cu totul detașată de pămînt; chiar și zeii o admiră.

P. 127;

PHENIX

v. 14 — în ms.: a. *Vin adieri de tinerețe.*
b. (*Curente calde de viață*).

Geneza acestei poezii, așa cum o declară N. Petrașcu (*Un caz de conștiință la Duiliu Zamfirescu. În Icoane de lumină, III, „Casa Școalelor“, 1940, p. 153—171*) s-ar afla într-o complexă întimplare de dragoste, ivită în viața poetului, la aproape cinci ani după căsătorie, cînd deci i se născuseră primii doi copii. Părintele *Vieții la țară* ar fi cunoscut, la sfîrșitul lui 1894, pe o anume Alisa de Raditz (numele adevărat e schimbat de N. Petrașcu, pentru a se evita recunoașterea persoanelor reale) soția primului secretar al ambasadei austro-ungare la Roma. O atracție reciprocă au simțit amîndoi, păstrată însă cu discreție mai multe luni, pînă cînd, în urma unui bal în palatul Farnese, cu un admirabil cadril în care cei doi au fost parteneri, lucrurile s-au precipitat. Ieșind de la bal, poetul a simțit nevoia unei plimbări pe colina Pincio, unde „avu impresia că se petrece ceva nou în el“, și se descoperi pe sine, „în chip neînțeles, reîntîrîrit, smuls dintr-o bătrînețe sufletească timpurie, adîncă, rece, cu multe

deziluzii“. A doua zi, încredințat caietului poezia *Phenix* „patru strofe în sir“, pe care N. Petrașcu le și transcrie în cartea sa de amintiri, (ele sînt primele dintre cele cinci ale poeziei) — lăsînd-o un timp între filele de hîrtie, unde se aflau și alte fulgurări asemănătoare ale sensibilității lui. Deci, poezia este o meditație despre reînvierea capacității de a iubi, un soliloc cu propriul suflet, surprins într-o stare crezută pentru totdeauna apusă („Încît, o suflete, de-ar fi...“ etc.).

Poezia a fost comunicată destinatarei într-o împrejurare prielnică, la o reuniune literară intimă, a lordului Currie, ambasadorul Angliei, și a soției sale, poetă și romancieră, apreciată în mediul diplomatic roman pentru pasiunea sa artistică. Una din poeziile ei, închinată soțului și citită patetic de acesta, o face pe d-na de Raditz, aflată de față — și care-i tradusese lui Duiliu Zamfirescu din englezește versurile gazdei — să admire pe lord pentru dragostea pe care a declanșat-o în sufletul soției sale, și să-i vorbească poetului nostru despre împlinirea tuturor dorințelor unei femei, despre topirea a două inimi într-o singură flacără, etc. Momentul era cum nu se poate mai nimerit și, după clarificarea situației dintre ei, Duiliu Zamfirescu i-a citit poezia *Phenix*, adusă oportun cu el — iar de aici a început una din acele istorii de un romantism pur, profundă și intensă, dar fără primejdii pentru căsnicia diplomatului, ci numai ca o floare rară și scumpă sufletului său. După cum arată memorialistul, lucrurile au devenit evidente — de fapt însă n-a fost nici o taină la mijloc, pentru că familia austriacului a devenit intimă cu cea a românului, au existat între ei tot felul de relații de strînsă și caldă amiciție — și Henriette Zamfirescu a avut serios motiv de tulburare, de jenă în lumea unde se purta împreună cu soțul ei; au fost deci nopți cu lacrimi, explicații, regrete și remuscări, după legea acestor întîmplări; probabil că, declarate ori nedeclarate, au revenit în amintire istorii asemănătoare, petrecute în intervalul de cînd dura menajul diplomatului, etc. etc. Poetul a fost aici de o tărie remarcabilă, caracteristică pentru firea sa, și a făcut să se rupă brusc o vîpaie care putea ajunge pojar mistuitor. Aceasta s-a întîmplat în 1896. În toamnă el îi comunica lui N. Petrașcu, că e „vindecă“ (Scris. din 22 aug./2 sept.), dar încă se ghicesc, sub cuvînte, urmele vii ale incendiului trecut. *Phenix* e, prin urmare, rodul direct, însă distilat în stilizări fine, al acestei explozii erotice; *Fiica Haosului*, la care poetul lucra acum („Îmi pare că sînt pe drum de a sfîrși o mică lucrare, care va fi, după impresiile mele, cea mai bună încercare a mea“. Scris. către N. Petrașcu din 6/18 aug. 1896), avea să fie traducția poetică încă mai sublimată a aceleiași întîmplări, suprapusă peste amintirea altora, anterioare, însă rezolvată așa cum se sfîrșise episodul cu Alisa de Raditz, deci cu reintegrarea definitivă, totală, a poetului în familia sa, fără ochi pentru ispitele extraconjugale. (Vezi și nota la poezia *Fiica Haosului*.)

P. 128

ÎN ZĂDAR

Conv. lit., XXX, 9, sept. 1896.

Apare împreună cu poeziile *Versuri heterometre albe, La o fîntînă și Printre trestii*.

v. 3 În zădar te caut, ois din vremuri bune
 vv. 11—12 Deschizind izvorul lacrimii curate
 Potmolit de vreme
 (Inimei ce plins-a)

Pe aceeași foaie de ms. se află următoarele versuri, care, deși în alt ritm, par continuarea ideii din ultima strofă a poeziei. Ele încep, probabil, o altă poezie, rămasă neterminată:

Aș vrea să am glas și să cînt,
 Să cînt pentru tinere fete
 Cu-același puternic avînt
 Cu care rosteam un cuvînt.

Aș vrea să am glas și să cînt,
 Să cînt pentru florile toate,
 (...pentru tinere inimi)
 Cum vine polenul pe vînt,
 Ce mare-i amorul și sfînt...
 Aș vrea — dar azi nu se mai poate.

O rece (tristă) icoană de mort
 În(pe) sufletul alb zugrăvită...

P. 129 VERSURI HETEROMETRE ALBE

Conv. lit., XXX, 9, sept. 1896.

Apare împreună cu poeziile *La o fîntînă*, *În zădar* și *Printre trestii*.

vv. 11—12 Încît de atunci dăruitu-te-ai
 Cu timp și cu suflet trecutului.

vv. 22—23 Natura cea crudă pusese
 Răsunet din farmecul zorilor.

1 — „Tu ești a durerii imagine“, vers izvorit direct dintr-unele leopardiene: „Totul e zădărnice, în afara durerii“ (*Lui Angelo Mai*) sau: „Totul e taină, în afara durerii“ (*Cel din urmă cînt al lui Sapho*). Duiliu Zamfirescu limitează, totuși, căci poezia lui Leopardi cuprinde și importante zone de încredere în primăvară, în tinerețe, chiar dacă lui însuși tinerețea i-a fost întunecată de suferințe.

2 — „Amorul fără speranță“ se referă la unul din primele *Cinturi* ale lui Leopardi, scris cînd poetul avea 20 ani, *Amintirea celei dintîi iubiri* (1818).

3 — *Aspasia* este eroina unuia din *Cinturile* tirzii leopardiene, intitulat chiar cu numele ei.

4 — *Silvia*, altă eroină leopardiană, din poezia *Către Silvia* (tradusă și de Duiliu Zamfirescu).

De remarcă că ordinea cronologică a poeziilor, ce pare a se stabili datorită expresiilor poetului nostru („Atunci ai crezut...“, v. 21; „Și iar ai crezut...“, v. 25; „De-abia dacă floarea pustiului...“, v. 31), nu e cea reală; *Aspasia* este ulterior cîntului închinat *Silviei* și contemporan *Ginestrei*.

5 — *Floarea pustiului, ginestra*, este traducerea exactă a titlului unui alt *Cînt* al lui Leopardi: *La ginestra o il fiore del deserto*, poate ultima sa creație, tipărită postum. Poemul este primul care l-a impresionat pe Duiliu Zamfirescu în timpul stagiului său roman, fiindu-i citit de viitoarea sa soție (vezi nota la traducerile din Leopardi). Filozofic și polemic cu vremea sa, poemul e privit drept cel mai bun al poetului italian, de aceea și Duiliu Zamfirescu îi acordă cel mai important loc în portretul pe care-l schițează lui Leopardi (vv. 31—34).

6 — „Luna patetică“. Leopardi a fost unul din poeții cei mai „selenari“; prezența lunii este continuă în versurile sale (vezi și nota la traducerea poeziei *Către lună*). Duiliu Zamfirescu nu pare să aibă în vedere aici o anumită poezie, căci peisajul nocturn din vv. 35—37, cu întoarceri în trecut, este unul frecvent în creația lui Leopardi.

P. 131

E MORT POETUL

At. rom. II, 4, apr. 1895.

Apare împreună cu poezia *Către Donna Maria*.
 În ms. titlul lipsește.

v. 1 S-aude sunet jalnic de aramă.

v. 7 Din cînd în cînd se pleacă pe maramă.

v. 14 Poetu-i mort. Adio poezie.

P. 132

LA O FÎNTÎNĂ

Conv. lit., XXX, 9, sept. 1896.

Apare împreună cu poeziile *Versuri heterometre albe*, *În zădar* și *Printre trestii*.

v. 1 Vara nopțile sunt line.

vv. 13—15 Salve, ție, apă clară,
 Ce te-auzi prin împrejurimi
 De atîtea mii de ani.

Poezia întregă e o alegorie: fîntîna simbolizează însăși poezia, sau, mai larg, arta.

P. 133

DE CE TE-AM IUBIT?

În ms. poezia nu are titlu.

v. 3 De orunde oii, orunde pornești,
 (...și orunde ești)

v. 7 Pornit-a cîntînd o pasăre-n zbor.

(Pornit-a pe mă[r]i, n.n.] o pasăre-n zbor).

v. 9 Iar florile-n vînt.

(Și dusă de vînt)

v. 12 Și-n apele lui le-a dus pe pusti.

Există în ms. și o a patra strofă:

*Tot astfel cînd tu vei vrea să revii
Spre lungul apus al celor ce-au fost,
Vei da de-un pămînt cu lanuri pustii
Și-un mort printre vii
Trăit fără rost.*

Primele trei versuri au, la rîndul lor, variante:

a *Tot astfel cînd tu, cuprinsă de dor,
Vei vrea să revii la țărîmul iubit,
Spre lungul apus al celor ce-au fost.*

b *Tot astfel cînd tu, privind spre apus,
Vei vrea să cunoști aceea ce-a fost.
(...să revii la ceea ce-a fost)*

c *Tot astfel și tu cînd ochii tăi cer
Trecutului dus pe cei ce-ai iubit
(...pe omul iubit)
[versuri lipsă]
Și-un suflet trudit.*

d *Tot astfel cînd tu, din plaiul de sus
Vei vrea să cobori la țărîmul iubit.*

De asemenea, separat de versurile prime ale acestei strofe, au fost refăcute succesiv și ultimele două:

a. *Un suflet stingher
Și-un trup istovit.*

b. *Un trup călător
Și-un suflet zdrobit.*

Poetul a renunțat în cele din urmă la întreaga strofă.

P. 134

NU MAI PLÎNGE

În ms. poezia avea titlul: *Imn păgînesc*, apropiindu-se de titlul volumului, justificîndu-l.

vv. 1—2 *Nu mai plînge; șterge-ți ochii; las' să-i încălzească dorul,
Lasă coapsa feciorească...*
v. 6 *Să-ți dea zeii gînduri bune, Venere surisul gurii.*
v. 8 *Și un fruct de lăuruscă, Dionysios ateul.*
v. 9 *Crede-mă, copilă Thais, zeii vechi sînt buni și sînt.*

Ideea întreagă cu imnul închinat vechilor zei, a fost lăsată pentru o mențiune simplă în ultimul vers al strofei (v. 12), iar în rest se vorbește despre oameni, nu despre zei.

v. 17 *Sinul tău va fi atuncea leagănul anticei rase.
(...va fi un nou leagăn al acelei rase)
(...va reîncepe leagănul anticei rase)*

v. 21 *Nu mai plînge; șterge-ți ochii; lasă bolnavilor dorul.*
vv. 23—24 *Lasă lumea să birfească; lumea nimenea n-o schimbă:
Cît o fi și de cînd este a avut aceeași limbă.*

Urmau încă două versuri, fie ca o concluzie, fie ca începutul unei noi strofe, împotriva criticilor luați în bloc:

*Mai toți criticii coboară din corcitul Ephialte:
Pentru mica lor statură, tu ai umere prea-nalte.*

Motivul poeziei, abordat aici dintr-un unghi optimist, îl urmărea pe poet de mult. În manuscrisele sale din perioada 1882—1883, aflăm această strofă stingheră, în care îndemnul *nu mai plînge* exprimă o poziție sceptică:

*Durerea-ntreagă-a lumii în pieptul tău se strînge.
Tu plîngi, și ai dreptate; prea mult ai suferit!
Dar crezi că plînsul face pe om mai fericit?...
Ascultă: nu mai plînge.*

Ceea ce dă optimism poeziei, în forma ei finală, e plasarea episodului în peisajul antichității, singurul în care umanitatea e considerată pură și măreață: „oamenii de azi sunt mici“, spune poetul, „zeii lor sunt ca și dinșii“, adică țelurile, idealurile lor; „în iubirea pămîntească numai zeii vechi sunt mari“, conchide el.

1 — *Alfeu*, rîu în vechiul Peloponez, se varsă în Marea Ionică; azi Rufios. Despre acest rîu se spunea că udă pămîntul fericit al Arcadii. Cine se scălda în Alfeu era fericit.

2 — *Lyeul*, adică dezlegătorul de limbi, una din ipostazele lui Dionysos, zeul vinului, dedusă din grecescul Lyaos printr-o pronunție specifică după versiunile franțuzești, în care poetul consulta mitologiile.

3 — „Călcători de mii de mile“ sînt desigur maratonistii, alergătorii unei distanțe de peste 42 de km, în amintirea victoriei obținute de Miltiade împotriva persilor (490 î.e.n.), anunțată la Atena de un soldat care a parcurs în goană drumul pînă la cetate, a spus numai: „Am învins“ și a căzut mort.

4 — *Termopile* (în traducere: *porțile calde*), strîmtoare în Tesalia, unde spartanii, în număr de numai 300, conduși de Leonida, au oprit în loc armata uriașă a regelui pers Xerxes (480 î.e.n.), dar au fost nimiciți din cauza trădării lui Efielte.

P. 136

IARNA, PE DUNĂRE

v. 1 *Se vede luna de pe maluri.*
v. 9 *Ducînd pe spete munți de gheață?*
v. 10 *Tu nu vezi golul cărui buciuri.*
v. 13 *Se duce sania pe-o coastă.*

În ms. versurile sînt dispuse în strofă, în chip obișnuit, fără denivelările din volum.

E iarăși un simbol, referitor la poetul însuși, acum ajuns dincolo de jumătatea vieții, zadarnic luptînd cu gheața (timpul, bătrînețea), care-l strînge în chingi.

- vv. 1—4 a *Pe ruginite porți monumentale*
Grafitile de veacuri încrustate
 [vers lipsă]
Din noapte cad aducerile-aminte.
- b *Monumentala poartă răsturnată*
S-a prins în mreaja vremilor trecute
 [S-a prins rugina timpului ce trece]
În parcul [cuvînt lipsă] fîntînile stau mute,
În aer plană timp de altădată.
- c *În unghi de arcuri negrele morminte*
 (...vechile morminte)
Oprit-au zborul vremilor trecute
 (Au prins rugina vremilor trecute)
- vv. 5—7 *Și peste toate luna își revarsă*
 (...visătoare)
Sfioasa ei luminează visătoare.
Un glas pe văi se-ntuneacă și moare.
- v. 13 *Din ale lumii sunete de glasuri.*
 (Din vanitatea miilor de glasuri).

Variante în ms.:

- v. 1 *Ce-a fost, s-a dus, s-a dus.*
- vv. 3 — 4 *O rază în apus*
Și dorul tău în tine [fine (?), n.n.]
- vv. 17—18 *Cum tu te-ai dus, și cum*
Te simt atât de aproape.
- v. 20 — a *Că vor să te îngroape.*
 b *În fundul unei groape.*
- vv. 21—23 *Ochi lin ce dormi frumos*
În lumile senine
Ridică-mă de jos...

În ms. între strofa a doua și a treia există încă una, la care poetul a renunțat:

S-au dus. Căci timpul crud
Ia tot pe unde trece.
Eu nu le mai aud.
Mă duc: e vremea rece.

De asemenea figurează o a șaptea strofă (sau poate e o variantă a ultimei strofe din versiunea publicată), și aceasta, în două forme, puțin diferite între ele:

- a. *Sulfină, sora mea,*
Adie tu din ramuri:

Mă cheamă sus o stea
Ce s-a oprit în geamuri.

- b. *Sulfină, sora mea,*
Ce bați ușor în geamuri,
Mă cheamă sus o stea;
Adie tu din ramuri.

În ms., următoarele variante:

- v. 1 *Peste miele de poște de întindere pustie.*
- v. 4 *Un norod pribeag se duce pe pustietăți de ape.*
- v. 8 *Vine somnul și te prinde în prielnică răcoare.*
- v. 17 *Unde merge turma asta disperată și pribeagă?*
 Cuvîntul *turmă* a fost menținut în versul 22 (aflat în rimă), ceea ce ne face să credem că nu sensul lui peiorativ, ci necesitatea de a evita repetiția l-a făcut pe poet să-l înlocuiască prin *gloată*.

- v. 22 *Și căzînd pe-un grup ce doarme din [cuvinte lipsă].*

Pe reversul paginii de ms. cu poezia, următoarele versuri, șterse de poet:

Dorm învălușiți în zdrențe, minți opace, inimi goale,
Mulți nădăjduind că poate mîine n-au să se mai scoale,
Dorm căzuți de osteneală, frînți de lungă iobăgie.

Sensul social era mai direct. Poetul a preferat un sens mai general, în care se poate implica, simbolic, și raportul între poet și mulțimea lipsită de orizont.

- vv. 1—2 a *Prieten cu chip frumos*
Și suflet tîndr de poet.
 b *Copil cu zîmbetul frumos,*
De ce te plimbi cu ochii-n jos?
- v. 3 *De ce te plimbi cu ochii-n jos?*
 (De ce cu ochi plecași în jos?)
- v. 5 *Pe drumul ei te duci?*
- v. 6 *Ridică fruntea din pămînt*
 (...spre seninuri)
 (Tu cere-ți partea ta de soare.)
- vv. 7—8 *Cu glas răsunător de crainic:*
Nimica-n lume nu e sfînt.
- v. 9 *Nu merită așa onoare*
 (...altă chinuri)
- v. 10 *Nimica-n lume nu e sfînt.*

Strofa a doua (vv. 6—10) și pînă acum foarte elaborată, are două variante, incomplete, compuse separat din elemente anterioare:

a Ridică fruntea din pământ
 Și fii încredințat [cuvînt lipsă]
 (Și crede unui — [cuvînt lipsă])
 Nimica-n lume nu e sfînt.

b Ridică fruntea spre seninuri,
 Ridică fruntea ca un crainic,
 Viața noastră [cuvinte lipsă]
 Nu merită atîtea chinuri
 Nimic în ea nu-i trainic.

vv. 11—13 A fi întreg și-a fi acum!
 Acum e ultimul cuvînt.
 Tot restul: vorbe, praf și fum.
 vv. 14—15 Iar viitorul, colb de drum
 (Într-un tirziu un colț de drum)
 De drum către mormînt
 (O piatră și-un mormînt)

Momentul alcătuirii acestui poem îl putem determina cu oarecare precizie — în primăvara lui 1896. Tînărul „blind, cu chip frumos“, căruia se adresează poetul, e, într-o privință, Duiliu Zamfirescu însuși. Iată în ce context plasează el ultima strofă a poeziei, într-o scrisoare către Elena Miller-Verghy: „Nu sunt un om nefericit, în sensul strict al cuvîntului... Dar tocmai în această lipsă de motive serioase de nemulțumire stă nefericirea: dacă le-aș fi avut, aș fi zis că acolo trebuie căutată cauza. Nu le am.

Nici nu e pustiu mai mare decît al lumii locuită de oameni, în care nu-ți găsești loc. Cu cît mergi mai departe, cu atît convingerea că «non val cosa nessuna moti tuoi» se face mai mare. Cuvîntul care să definească o întreagă situație de felul acesta este *disperarea* — nu o disperare de nebun, militantă și primejdioasă, ci disperarea inofensivă a omului care simte *l'infinita vanita del tutto*. Disperare în literatură, că nu poți prinde în cuvinte adequate infinita transparentă a unor imagini, sau că ele nu sunt înțelese; disperare în raporturile tale cu lumea, că ești judecat fără să fii cu adevărat cunoscut, după legende vechi și stupide; disperare în viața ta intimă, că îmbătrînești fără să fi făcut nimic. În sfîrșit, o jale întreagă, care te îndeamnă să privești cu părere de rău la atîtea lucruri frumoase ce există în natură și să regreți că nu poți trăi, ca cei vechi, pentru a trăi:

Fii fericit și fii acum.
 Acum e ultimul cuvînt.
 Tot restul, un virtej de fum,
 Iar mai tirziu, un colț de drum,
 O cruce și-un mormînt.“

Și scrisoarea continuă în acest ton, cu motivele de disperare (Scris. din 27 mart./ 8 apr. 1896).

La această dată poezia era încheiată probabil, dar trebuie să presupunem că nu cu mult înainte. Ea este, după cum se vede, expresia regretului și a conștiinței că nu poate trăi el însuși, așa cum recomandă

celorlalți, după un stil mai vechi de viață, hedonist, de robie consimțită față de plăcerile trecătoare ale existenței.

P. 143

GETHSEMANI

Titlul inițial în ms.: *În grădina măslinilor*.

v. 6 Luceafărul e sus pe cer.
 vv. 9—12 Primele două versuri sînt inversate cu ultimele două.
 v. 15 O umbră albă. Umbra crește.
 v. 17 Un om. El trece către multe.
 v. 21 Cum îndelung brațe deschide.
 vv. 23—24 De unde-i vine și-l ucide
 Neistovitul dor de ceruri.
 vv. 29—30 Ce despărți lumea văzută
 De alte lumi și alte încă.
 v. 35 Sunt flacără ce ard iubire.
 În ms. se mai afla, de asemenea, o strofă, penultimă:
 Cînd vin ostașii să-l ridice,
 Iar cei mai cruzi se pun să-l certe,
 El, gînditor privind-u-i, zice:
 „Rugam pe Tatăl să vă ierte“.

Citită de Maiorescu la Florența, împreună cu poetul, care venise să-l vadă și rămăsese cîteva zile (2/14—5/17 apr. 1895), poezia n-a plăcut, se vede, criticului, de vreme ce n-o găsim în *Convorbiri*. A fost chiar o controversă între ei, după cum rezultă din notele zilei respective: „După masă discutat poezia lui Duiliu, *Gethsemani*“ (*Insemnări zilnice* din 4/16 apr. 1895). Elementele nemulțumirii criticului față de poezie ni s-au păstrat, căci există fila de ms. transcrisă curat, pentru publicare, și citită la Florența, cu mențiunile lui Maiorescu, în creion. (Ultima strofă, pe o altă filă, s-a pierdut; nu este exclus ca acolo să fi existat și alte note ale criticului, dar e puțin probabil).

Prima strofă urma să cadă în întregime (probabil fiind prea asemănătoare cu altele recente: „A răsărit pe codri luna“ — *Strofe*; „Răsare luna palidă pe dealuri“ — *Că poate-atunci...*; „Răsare luna de pe dealuri“ — *Iarna, pe Dunăre*, etc. Versul din urmă figurează aidoma în prima strofă a poeziei *Gethsemani*). Criticul a comparat apoi strofa a III-a cu a VI-a și nu i-a plăcut repetiția *prînși* (v. 11) — *prinde* (v. 23); în strofa a IV-a altă repetiție: *luminîșul* cu *lumină*; alături de strofa a V-a, unde se dau cîteva elemente ale figurii („Se vede, galben ca de ceară, / Cu ochi albaștri, plini de gînduri“, vv. 19—20), criticul a notat, subliniind *ochii*: „Și altă descriere nu?“; formula „toate cele“ (v. 25) nu i-a plăcut de asemenea, căci e subliniată.

Probabil că, totuși, criticul nu va fi respins poezia cu totul, dar prea multe obiecții de text l-au determinat pe autor să renunțe la ea pentru *Convorbiri* — deși în simbolul năpăstuitului Isus, Duiliu Zamfirescu va fi sădit cel puțin cîteva concluzii despre soarta sa proprie — nu însă și pentru volum, unde o reproduce, ignorînd total observațiile lui Maiorescu.

Poezia se mișcă, evident, pe teritoriul mitului creștin. Este momentul cînd Isus, conform prorocirilor, urmează să fie prins de soldați pen-

tru a fi judecat și condamnat la moarte prin răstignire pe cruce. Totuși, poetul nu rămâne cituși de puțin în limitele evanghelice, ci, ca și în cazul poeziilor sale intemeiate pe miturile păgâne, latine și grecești, el extrage simbolul fundamental: ca mai târziu în poezia *Isus* a lui Panait Cerna („Ai fost un om și-ai suferit ca dînsul“ etc.), Isus iese din sfera dumnezeirii și intră în aceea a umanului, el devine intruparea suferinței pămîntești, un fel de expresie a dărnirii funciare a omului, motiv frecvent în poezia lui Duiliu Zamfirescu. În același volum, *Fiica Haosului* se va încheia cu un cuvînt de slavă către „forma ideală/A suferinței de mai bine“, întocmai ca în rugăciunea lui Isus: „Mărește-mi sufletul spre bine,/Puterile spre suferință“. Tonalitatea tristă, prezentă în mai toate poeziile acestui volum și în numeroase scrisori contemporane, arată clar că *Gethsemani* e departe de a fi simpla descriere a unei scene evanghelice, ci, dimpotrivă, e una din concretizările — e drept, mai singulare — a aceleiași atitudini și cu aceeași tehnică a construcției ca și în majoritatea versurilor populate de Atlanți, Venere, fauni etc. Aceasta e semnificația tabloului din prima strofă și din ultima — prezența corului „plin de idealuri“, a gîndului ancorat „în idealuri“, sau a dorinței de înălțime, de elevație sufletească, mai presus de suferință.

P. 145

PE MARE

Conv. lit., XXIX, 4, apr. 1895.

- v. 6 Cum păsări în zbor se mlădie.
- v. 9 Hyperion lung se coboară.
- v. 14 a Așteaptă, el o să apună.
- b Ascunde-ți privirea de soare.
- vv. 26—28 Aduceri aminte de-o lume
Mai veche ca lumea antică
Ce-a fost și ce nu are nume.
- vv. 29—32 a Ești tu, și tîmîi pari că ești alta,
Purtată-ntr-o nobilă sferă
(C-un glas din vreo palidă sferă)
În care cei fără de speranță
Ce plînge pierduta himeră
- b Îmi pare că vîi dintr-o sferă
În care poezi ce-au să vie
Au prins fericirea himeră
În limpedea lor armonie
- c Și cîntecul tău de iubire
Îmi pare venit dintr-o sferă.
- d Ce farmec și ce poezie!...
- vv. 41—44 Cu clipătul apei ușoare
Mai mîngîie marea nisipul
Și marea în veci mișcătoare
Să nu mai ia stelelor chipul.

Partea a doua a poeziei trebuia să aibă inițial un curs diferit, părăsit însă chiar de la primele versuri de poet:

*Căci luna e blîndă suroră
A timidei tale simțiri.*

În ms., strofele 10 și 11 erau inversate între ele.

Pe foaia de ms. e desenată în tuș negru o nimfă, poate frumoasa Lălăge, poate cea în amintirea căreia este evocată fecioara din coruri, turburătoarea Lălăge. Însă, tot pe aceeași foaie de ms. se află și următoarea terțină, aruncată ca o compensație ironică, în genul viitoarelor *Fables microscopiques* ale lui Topirceanu:

*Deux coqs vivaient en paix;
Une poule survint;
Amour, tu perdis Troie!*

Deci nimfa n-ar fi Lălăge, ci poate Elena de la Troia soția lui Menelaos și prada adorată a lui Paris, cei doi „coqs“, care, „vivaient en paix“?

1 — După modelele horatian și carduccian, Duiliu Zamfirescu o invocă și el pe Lălăge. Aceasta este femeia iubită de Horațiu, căreia el i se adresează în odele XXII (Cartea I) și II (Cartea a II-a).

*Dulce ridentem Lălăge amabo
Dulce loquentem...**

spune poetul în prima din cele două ode, pentru ca în cealaltă, adresîndu-se lui însuși, la persoana a doua, să se refere la faptul că Lălăge e încă prea tină pentru a fi iubită:

*Jam te sequetur: currit enim ferox
Aetas et illi quos tibi dempserit
Apponet annos; jam proterva
Fronte petet Lălăge maritum.***

Adresarea lui Carducci către Lălăge o aflăm în poezia *Îngă urna lui Percy Bysshe Shelley* din vol. *Ode barbare*:

*Cunosc, Lălăge, visul ce filftie-n inima ta
și dusa ta privire...*

(Carducci, *Scriseri alese*, E.L.U., 1964, p. 169,
trad. de Barbu Solacolu.)

Frumoasa eroină horatiană, privită aici ca simbol al dragostei, indică pe femeia care-l însoțește pe Carducci însuși în pelerinajul la mormîntul poetului englez.

2 — Titanul *Hyperion*, fiu al lui Uranos și al Geei și părinte al lui Helios (soarele) și al lui Selenus (luna), e luat aici drept simbol al soarelui; Eminescu i-a zis Hiperion luceafărului de seară.

3 — „Glasul fecioarei din coruri“ este tot al eroinei lui Horațiu, Lălăge.

* „O voi iubi pe Lălăge cea cu dulce ris/ Și cu vorbă dulce“ (lat.).

** „În curînd ea te va căuta: căci necruțător zboară/ Vîrsta, și acei ani pe care ție îți-i va fi răpit,/ Îi adaugă (vîrstei, n. n.) ei; în curînd/Lălăge cea cu frunte îndrăzneală își va căuta bărbatul“ (lat.).

Almanahul Românului pe anul 1891, Buc., Tip. „Românului“, Vintilă C.A. Rosetti, 1891, p.110.

În *Alm. Rom.* poezia poartă titlul *Lido* și e datată: *Roma 1888*.
v. 2 Lido, pe întins de ape, *lingă malul stîng* s-a prins (în *Alm. Rom.*)
v. 8 Mă aștept să-mi iasă-n cale *dulcea Venere...* (în *Alm. Rom.*).

Ziarul *Românul* al lui C.A. Rosetti îi solicitase colaborarea, dar Duiliu Zamfirescu nu se hotărâ să trimită ceva. „Încă o vorbă — îi scria lui Maiorescu în p.s.-ul unei lungi epistole, din 6 oct. 1890 — am primit de la redacția Românului o invitație de a colabora la un *Almanach* ce apare în 1891. Știi ceva? Să trimit vreun rînd, sau nu?“

Statul cerut de poet avea în vedere anumite rațiuni politice, Junimea aflîndu-se în relații bune cu liberalii lui I. C. Brătianu, nu și cu liberalii radicali ai lui Rosetti, care aveau drept organ de presă amintitul ziar.

Criticul i-a comunicat urgent avizul (4/16 oct.), informîndu-l despre combinațiile subterane, pentru a-l preveni asupra vreunei posibile gafe: „La întrebarea d-tale despre *Almanachul «Românului»* pe 1891 răspund: dacă ar fi Carp la Externe, ai putea trimite ceva acolo; dar fiind pasionat om de partid Lahov. la Externe, nu știu cum s-ar privi lucrul, și atunci vorba veche: *in dubiis abstinendum*“.*

Dar pînă să primească această explicație, și mai cu seamă avertismentul cu Alex. Lahovary (1841—1897), mare adversar al tuturor nuanțelor liberale, Duiliu Zamfirescu apucase să trimită poezia *Lido*, ceea ce e un indiciu că întrebarea mai mult formal. Lucru care rezultă și din replica lui, de loc îngrijorată în fața lipsei de politete, evidentă acum, de a nu fi așteptat răspunsul la întrebarea pusă: „Apropos, zice el, am apucat de-am trimis trei rînduri la *Almanachul Românului*, fiindcă îmi scriau mereu. Sper că *lumea* e ceva mai puțin mohorîtă la inimă decît atît“ (Scriș. din 26 oct. 1890). „*Lumea*“, adică ierarhicii politici conservatori, de care se temea Maiorescu să nu se simtă vexați pentru participarea independentului lor emul la publicații liberale.

Poezia pare a fi dacă nu prima, în orice caz una dintre primele scrise de poet după ce a pus piciorul pe pămîntul Italiei. Întîiul său popas peninsular, în mai 1888, a fost tocmai Veneția, unde prezența celebrei plaje de la Lido, văzută pînă atunci numai în închipuire („Te știam, măcar c-avea te-am văzut numai cu gîndul“), l-a impresionat profund. Avea s-o mărturisescă lui Maiorescu, multe luni mai tîrziu, Lido rămînîndu-i mereu în amintire ca un veșnic prilej de emoție. „Mie multe de la Lido și nisipul dinspre Adriatică, cu priveliștea cea de-a pururi nouă a mării, precum și de altă parte sutele lor de gondole, pe o noapte ideal de clară, mi-au lăsat o amintire

* „În cazurile de îndoială trebuie să te abții“ (lat.).

nepieritoare.“ (Scriș. din 20 ian. 1889.) Poeziile *San Marc*, *Urseolo* datează tot de acum, cînd va fi încolțit în mintea poetului și ideea ciclului italic.

1 — *Adria*, oraș în Italia, cu mare vechime, cuprins astăzi în Veneția. De la acest oraș s-a dat numele Mării Adriatice. Lido parcă s-ar prosterna în fața Adriei.

2 — *Cnido*, Cnidos, oraș în Asia Mică, pe un promontoriu, unde se găsea un celebru templu al Afroditei (Venus), cu o frumoasă statuie a zeiței de Praxitelles. Întregul oraș, de altfel, era închinat zeiței.

3 — „Credincioasa mea Itacă.“ Pornind de la idealul rătăcitorului Ulise, de a se întoarce acasă, poetul dă insulei o semnificație mult mai largă: „a regăsi Itacă“ este o formulă care denumește întoarcerea în patrie, după lungi rătăcirii și încercări, de-a lungul cărora însă iocana vie a locurilor de origine nu s-a stins niciodată.

At. rom., II, 12, dec. 1895.

În revistă versul este lung, format din cîte două versuri mici scrise în continuare.

v. 12 *Se scutură toți trandafirii.*

v. 18 *Copil iubit al Sfintei Vineri.*

(...Zeiței Vineri)

! Poezia rămîne pentru cititor un simplu cîntec al unei femei care cheamă dragostea.

Se pare chiar că aceasta a fost prima intenție a poetului, căci strofa inaugurală a *Cîntului* o aflăm răzlețită pe unul din manuscrisele perioadei 1895 (*Quarta rima*). Prezența lui în *Imnuri păgîne* ne prilejuiește dezvăluirea unei interesante pagini, cu totul ignorată pînă acum, din literatura lui Duiliu Zamfirescu.

Cunoscînd că Thargelia este o curtezană celebră din Milet, e de înțeles că semnificația *Cîntului* se clarifică într-o direcție anumită: ostentă de amorul profesional, frumoasa milesiană, întîlnită și în satira *Către Cleobul* (v.20), își dorește o iubire adevărată. Această semnificație rămîne totuși de importanță redusă. Abia cînd vom ști că cele patru strofe sînt numai o frîntură dintr-o piesă de teatru cu pronunțate elemente sociale, vom înțelege de ce poetul a ținut să salveze măcar atît de la naufragiul uneia din lucrările sale, de care s-a legat mult, dar care n-a trecut de judecata severă a lui Maiorescu. Acesta i-a executat-o fără cruțare și, după cît putem aprecia astăzi, nu într-un tot cu dreptate.

Într-un fel, *Cîntul Thargeliei* are o geneză asemănătoare cu a poeziei *Peste țărfuri* de Eminescu, și aceasta un cîntec al unei femei îndrăgostite, într-o construcție de mari proporții, și la el neterminată, drama *Bogdan-Dragoș*.

În 1894, în perioada cînd încheiase *Viața la țară* și trecea la *Tă-nase Scatiu*, drama în versuri într-un act *Thargelia din Milet* i-a ocu-

pat lui Duiliu Zamfirescu cîteva luni, la o tensiune care arată cîtă pasiune a pus scriitorul în realizarea scenică a acestui episod din istoria Greciei antice.

„Si, spre a sfîrși, o bună noutate, îi comunică lui Maiorescu; vă voi trimite în curînd un act, în versuri, *Thargelia din Milet*. Ce-o ieși cu dînsul, nu știu. Dar, povestea veche: nu e pentru voi, ci e pentru mine. *Thargelia* mi-a ținut de urît o vară întreagă... evviva *Thargelia*!...” (Scriș. din 2/14 sept. 1894.) Tonul scrisorii arată că afirmația „ce-o ieși cu dînsul („un act în versuri”, n.n) nu știu” este evident, nu o îndoială, ci o cochetărie, de vreme ce-i spusese criticului că-i dă „o bună noutate”. Două săptămîni mai tîrziu o și trimite, însoțind-o cu un număr de lămuriri, mai degrabă recomandări și preveniri ale unor nedumeriri posibile la Junimea și la Titu Maiorescu:

„Apoi — continuă scriitorul — vorba *Iad* merge cu conceptul vechi despre *Infern*? Eu cred că da. Enea roagă pe Sibylla Cumaea să-i dea voie a se coborî în fundul Infernului, pe malurile Acherontului, spre a revedea pe tată-său, Anchise, iar aceasta îi face descrierea locului cu culori negre, pomenind vorba *Tartar* (bis *nigra videre Tartara*) de parc-ar fi vorba de Iadul creștinesc. (V. *En. C. VI.*) De altfel, cuvîntul acesta se poate mai ușor înlocui decît cel de sus. Dar astea sunt lucruri fără mare însemnătate. Doresc să știu care este impresia d-voastre asupra întregului. Am fost silit să las să treacă unele expresii prozaice, cum e într-un vers vorba *ambitiune*, pe care n-aș primi-o într-o poezie. Însă e cu neputință să înlăturî asemenea cuvinte într-un dialog.

Eu am impresia că acțiunea, atîta cîtă e, se susține și merge repede către sfîrșit. Caracterul *Thargeliei*, cu multe contraziceri, dar în fond cu nota de generozitate dominantă (așa cum pare a fi fost în realitate — în toate cazurile cum a fost *Aspazia*), îmi pare că reiese din acțiune.

Istoriceste, cred că toate datele sunt exacte. Toate persoanele (afară de sclava *Neotita*) au existat, cu rolul lor bine definit. *Arthmios* fusese exilat din Atena de către *Themist*, din cauză că încerca să cumpere lumea cu aur de-al persilor. *Timon* era în realitate amicul lui *Themist*. *Simonide* este poetul timpului.

Știu că datele istorice au o importanță secundară, dar cînd sunt exacte, nu strică.

În sfîrșit, bună-rea, asta este.

Ca întotdeauna, d-voastră hotărîți, iar eu sunt de toate primitor și bun și devotat amic.” (Scriș. din 14/26 sept. 1894.)

Confirmarea primirii piesei o face soția lui Maiorescu, Ana, făptură inteligentă și uneori capricioasă, cu oarecare maliție, ca în acest p.s. amabil și ușor ironic: „Sosi și *Thargelia*; era să trimit la gară să o oprească din drum, dar cînd am văzut-o îmbrăcată în carton în loc de peplum de stofă scumpă, nu i-am mai interzis pragul casei. Titu îți va scrie despre frumoasa greacă peste cîteva zile, acum e pierdut în bacalaureat și alte năzbitii studențești, și apoi mai așteaptă și întoarcerea lui Jacques spre a aduna areopagul, marele areopag, căci de, greci fără areopag, mai greu!” (Scriș. din sept. 1894.) „Jacques” este Iacob Negruzzi; marele areopag — adică adunarea Junimii, care nu-și reîncepuse adunările după perioada de vacanțe.

Ce va fi răspuns Maiorescu, nu cunoaștem, căci scrisoarea s-a pierdut, de va fi existat; cum însă nu există nici vreo mențiune în scrisorile lui Duiliu Zamfirescu referitoare la părerile criticului despre *Thargelia* — sau se va fi pierdut și scrisoarea respectivă? — putem crede că aprecierile criticului au fost comunicate scriitorului direct, în vremea cînd acesta își făcea concediul în țară, în nov. 1894 — ian. 1895. „În toate cazurile”, cum ar fi zis Duiliu Zamfirescu, la începutul lui octombrie acel an, Maiorescu nu citise piesa, nici Iacob Negruzzi nu se întorsese din Italia, deci „areopagul” junimist încă nu o judecase pe frumoasa curtezană din Milet. Iar atunci cînd „a judecat-o” — Junimea, sau numai Maiorescu — răspunsul a dus la nepublicarea piesei și la extragerea unicelor patru strofe ale *Cîntului Thargeliei*, care au figurat în volumul *Imnuri păgîne*.

Patru ani mai tîrziu, Duiliu Zamfirescu refăcea *Thargelia* și o trimitea de data aceasta lui Petre Grădișteanu, director al Teatrului Național, desigur în vederea prezentării ei pe scenă. Ca un reproș tîrziu, poate, îl anunță de acest lucru și pe critic: „Vara asta am prefăcut încercarea de piesă de acum 5 ani, *Thargelia*, și am trimis-o lui Grădișteanu prin Ollănescu. Vom vedea de se poate juca.” (Scriș. din 28 sept./10 oct. 1898.) Rezultatul intervenției ne este necunoscut pînă în prezent, probabil că piesa nu s-a jucat, deși D.C. Ollănescu, de care era vorba, promisese, cu generozitatea-i cunoscută, marea cu sarea: „*Thargelia*! Trimite-mi-o de îndată și ți-o voi pune eu singur în scenă, voi alege interpreta (nu pe Aristizza) și voi face însumi repetițiile cu protagonista fericită de a-ți vorbi versurile pe scenă. Pe Grădișteanu îl ai în buzunar, dîndu-i așa ceva de jucat, iar timpul reprezentării, negreșit la sosirea ta în București. Prin urmare, cînd?” (Scriș. datată 21 sept./3 oct., fără an, dar trebuind să fie din această perioadă). La 22 nov. Ollănescu revine cu întrebarea despre piesă: „Cum merge cu dramaturgia de care-mi vorbeai? ad-o la noi, că ne trebuie și la teatru și la revistă.” Nu știm dacă poetul a trimis-o și la *Lit. și artă rom.*, însă piesa nici nu s-a jucat, nici în revistă nu s-a publicat.

Nu știm nici unde a dispărut manuscrisul lucrării, dar începutul lui, cu scrisul elegant al autorului, ni s-a păstrat, într-o variantă foarte curată, semn că e o transcriere, nu prima formă.

Faptele piesei privesc un moment crucial în istoria cetăților grecești, acela al invaziei persilor, conduși de regele Xerxes, și se axează pe pregătirile în vederea luptei navale care avea să aibă loc la Salamina (480 î.e.n.), unde flota greacă, de sub comanda lui Temistocle, a repurtat o strălucită victorie, și pe mare, după cea a armatei terestre condusă de Miltiade, la Maraton.

Indicațiile date de autor pentru punerea în scenă trimit la o lucrare literară: piesa *Aspasie de Milet* de Becq de Fouquières și la două studii de istorie, consultate în traduceri: *Histoire grecque* de Curtius (Ernst Curtius, *Griechische Geschichte*) și *La vita dei greci et dei romani* de Guhl și Koner (Ernst Guhl și Wilhelm Koner, *Das Leben der Griechen und Römer nach antiken Bildwerken*). Liniile de bază ale subiectului sînt extrase din lucrarea lui Curtius, dar întreaga desfășurare a piesei

fi aparține lui Duiliu Zamfirescu. Personajele — numai șase și fără nici o explicație a autorului despre ele — sint următoarele:

Themistocle, viitorul conducător al băătăiei de la Salamina; filozoful *Timon*, care și-a pierdut averea în războaiele epocii, devenind profund pesimist, urind pe oameni (a și fost poreclit „mizantropul”); poetul liric *Simonide din Ceos*, autorul inscripției de pe monumentul ridicat la Termopile în amintirea celor 300 de spartani și a conducătorului lor, Leonida, căzuți în lupta cu perșii; *Arthmios* din Zelea, fruntaș atenian, membru al aristocrației, partizan al lui Aristide, spre deosebire de Themistocle, reprezentant al partidei democratice; curtezana *Thargelia* din Milet și sclava ei *Neotita*.

Acțiunea se petrece în casa frumoasei curtezane, ajunsă la vîrsta cînd farmecele încep să pălească și înțelepciunea să ia locul nepăsării tinerești. Duiliu Zamfirescu dă el însuși, într-o notă, explicația numelui eroinei: *Thargelia*, de la *Thargelion*, numele grecesc al lunii mai.

La începutul piesei, Thargelia stă de vorbă cu sclava Neotita, care o împodobește și-i relatează ce se spune în cetate, în Atena, despre frumusețea ei. Dar curtezana nu mai simte încintarea de altădată, ea se socoate o decăzută, a cărei viață începe să incline spre asfințit. Cele două femei vorbesc într-un limbaj distilat, oarecum impropriu, și poetul însuși a avut sentimentul unei intelectualizări cam accentuate, dar a apreciat că aceasta se limitează doar la unele aspecte ale vocabularului. Realitatea e că tot textul e livresc, personajele vorbesc cu o solemnitate rece, căutată:

THARGELIA

Sunt gata?

NEOTITA

*Da, stăpînă, de-ai pune-n colțul gurei
Un fluture de zîmbet, ai da vieței grai:
Thargelion e luna surîsului naturei.
Și-n mijlocul naturei ești tu luna lui mai.*

Acum chiar, în scena a doua, cînd eroina rămîne singură, urmează *Cîntul* reprodus în volumul *Imnuri păgîne* (în care curtezana, deși greacă, utilizează denumirile romane ale celor două zeițăi: *Amor* și *Venus*, în loc de *Eros* și *Afrodita*, cum ar fi fost firesc !).

Asupra finalului melodiei intră Arthmios, care-și aduce omagiul său grațiilor Thargeliei, pentru a dezvolta apoi o violentă diatribă împotriva lui Themistocle, acuzîndu-l și disprețuindu-l pentru că ar fi fost ilot. „Dar tatăl lui, Neocles, e nobil”, ripostează eroina.

ARTHMIOS

*Nu se-mpacă
Asemenea noblețe c-un sînge ca al meu,
A cărui începuturi se urcă la Tezeu.
Noi nu primim noblețea turnată-n cîțiva ani
De toți bastarzii lumii. Cu ultimii tyrani,
Cu Pisistratii, cartea de aur s-a închis.*

*Noi am făcut Atena! părinții și străbunii,
Nobleță! Iar noi astăzi n-avem nimica: unii
Slăbiți, iar cei puternici proscrisi. Eu sunt proscris,
Aristide de asemeni...*

Pisistrate (600—527 î.e.n.) este unul dintre cei mai vestiți tirani (conducători ai cetății la greci, investiți cu putere absolută); gonit, apoi readus la tron, s-a remarcat prin înfrumusețarea Atenei și prin adunarea operei homerice. Aluziile poetului apără pe Themistocle, reprezentant al unei noblețe de caracter, activă, opusă categoriei echivalente lui Scatiu și mai apropiată de a sa proprie. Să fie aici una din cauzele supărării junimiste, în nedisimulata adversitate față de conservatorul Arthmios și în simpatia clară pentru recent innobilatul Themistocle? În orice caz, Arthmios — care făcea parte dintre adepții lui Aristide, reprezentant al aristocrației ateniene — îi cere în continuare Thargeliei să-l determine pe Themistocle să renunțe la luptă, ca nu cumva perșii să fie victorioși și să supună cetatea, distrugînd-o, prefăcînd pe locuitori în sclavi. Însă curtezana, deși femeie și deci roabă dragostei, ba chiar străină de Atena, îi dă o frumoasă lecție de patriotism și demnitate:

THARGELIA

*Eu patrie n-am. Mîine ca astăzi, azi ca ieri,
Un lanț de vicleșuguri, de lacrimi, de plăceri,
Pe care-l duc orunde. Războiul ce se-ncinge
Mă supără.*

ARTHMIOS

Atuncea...

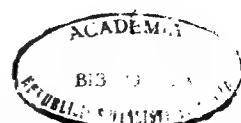
THARGELIA (după o mică pauză)

*Dar dacă e s-aleg
Eu, curtizana, moartea poporului întreg,
Sau placida cădere sub jugul satrapiei,
Eu aș alege moartea.*

Arthmios neagă — deși Thargelia nu-l învinuise — că ar fi primit bani de la perși (tocmai negînd, se autoacuză!), afirmînd că el urmărește numai salvarea cetății. Deocamdată nu e clar în piesă dacă Arthmios e laș, prudent sau trădător, dar ultima alternativă pare să se contureze: conservatorul poate ajunge deci o unealtă a străinului invadator. El insistă și-i oferă eroinei bijuterii ca să acționeze în sensul propus, dar, tocmai cînd să desfășoare o nouă perorație, intră chiar Themistocle. Thargelia îl ascunde pe Arthmios după o ușă, apoi îi dezvăluie marelui comandant obida ei, mai exact drama ei:

THARGELIA

*Aș vrea
Să fiu o muritoare cu haruri mai puține,
Dar cu mai multă minte și cu mai mult noroc.
(Cu căldură.)
Aș vrea să fiu iubită, iubită pentru mine,*

*Să fiu iubită pururi, din inimă, cu foc.
Să fug de lumea asta, și singuri, eu și dînsul,
Să dăm un sens vieții din nou...*

La replica lui Themistocle că ea e iubită totuși, „cea mai iubită dintre femei“, Thargelia răspunde, la rîndu-i, că nu e decît o jucărie de lux, „o mingiere a regilor bătrîni“, că el însuși, Themistocle, o consideră o sursă a plăcerilor. Viitorul erou de la Salamina îi cere atunci să-l ajute, pentru a-i convinge pe comandanții armatei, dezbinați, invidioși, să prefere lupta pe mare. „Mintuirea Heladei este marea“, spune el. Themistocle ar vrea să-i încredințeze eroinei rolul de a-l convinge pe Adymantes să preia comanda în vederea luptei pe mare. (Acesta, comandant al armatei corintiene, avea să dea bir cu fugiții la Salamina!)

Manuscrisul transcris se oprește aici. Cîteva pagini răzlețe, provenind probabil din prima lui versiune, o prezintă pe Thargelia cerîndu-i lui Themistocle să plece cu ea oriunde, să o scape din situația de bacantă, curtezană, de care s-a săturat. Într-o altă pagină, poate făcînd inițial parte din prima scenă, unde are loc discuția cu sclava Neotita, Thargelia va apărea cu totul altfel decît în versiunea socotită de noi finală: ea e o femeie rea, dorind să învrăjbească pe atenieni cu spartanii:

THARGELIA

*Îi vreau pe toți aicea, supuși și mici. Îi vreau
Supuși. Îi vreau pe nobili ingenunchiați. Poporul
Superb, ce-n epigrame batjocorit-a dorul
Cetății mele scumpe, îi vreau batjocorit!
Al... Arhimios!... noblețe din singe de Atride,
Themistocle eroul! și bardul Simonide,
Pitici!... Atenienii?... copiii!*

(„Cetatea scumpă“ a Thargeliei este Miletul, în concurență cu cetățile Greciei continentale.)

Nefericirea frumoasei curtezane nu e aici explicată — vrea ea să-și răzbune orașul nimicit? urăște pe oameni pentru tinerețea ei irosită, pentru frumusețea ei întinată, jignită de bărbați? e rea din fire, sau din sentimentul apropierei bătrîneții? sau e un dor vag de altceva, „de tine însuși“, cum va spune ea în finalul următoarei tirade, ca răspuns la o afirmație, făcută tot de ea, că e zadarnic fardul de vreme ce „golul tot rămîne“:

NEOTITA

Un gol... de ce?

THARGELIA

*Vezi, asta-i!... Un gol de... nu se știe.
Un gol de rîu ce seacă; un gol de colivie
Din care păsărica s-a dus; un gol de floare
Pe-a cărui stîl se prinde un fluture ce moare...
Tu nu pricepi. Ia seama: un gol ce și se suie
Din inimă în minte; un gol ce e și nu e:*

*Un gol de... (văzînd că Neotita nu pricepe)
Ai dreptate. Cuvintele sunt mute.
Un dor de tine însuși... Nu poți pricepe. Du-te.*

Păcat că nu cunoaștem — nu cunoaștem încă, sau ne va rămîne pentru totdeauna neștiut — ce se va fi petrecut mai departe cu cele șase personaje. Se înțelege însă că Duiliu Zamfirescu învestea episodul și cu capacitatea de a răspunde unor probleme mai noi, nu numai de la începutul secolului al V-lea î.e.n. Trădarea, amestecul femeilor frumoase, dar ușoare, în politica statului și, în opoziție cu acestea, patriotismul, dorul de o viață superioară, iată idei care, dacă nu dobîndeau în piesă relieful scenic necesar, în orice caz constituiau, în tratarea scriitorului, o lectură interesantă, asemănătoare poeziei meditative, în genul *Epistolelor* lui Alecsandrescu sau al *Scrisorilor* lui Eminescu.

Pe un manuscris diferit găsim aruncate următoarele versuri, probabil un început de poezie, avînd-o acum pe Thargelia drept eroină:

*Cînd se-ncepea grozava bătlăie
Lui Themistocle se aduse știre
Că din [cuvînt lipsă] perșilor oștire
S-a prins tirema mindrei Thargelie.*

După cum debutează, poemul trebuia să semene, poate, cu viitorul poem *Glyceria*, adică să fie un fel de idilă cu întorsătură grațioasă, omagială, la adresa frumuseții femeiești. Caligrafia nu ne indică dacă proiectul de poem e anterior sau ulterior piesei, dar și una și alta din ipoteze sînt la fel de acceptabile.

P. 151

SCHERZO

În ms. figurează cu alt titlu: *Amorul și somnul*.

v. 1 *Cu ochii în umbră adîncă.*
v. 3 *Curată ca floarea pe stîncă*
vv. 13—14 *Surisul ce-abia se îngîndă
Ai vrea să i-l furi de pe gură.*

P. 152

CĂTRE DONNA MARIA

At. rom., II, 4, apr. 1895.

Apare împreună cu poezia *E mort poetul*.

În revistă poezia are și o parte a doua, următorul sonet:

*Ne-am mai văzut de-atuncea într-o seră:
Voiai să pui la locul ei o plantă
Ce-și scuturase floarea elegantă
Pe părul-ți negru, de pe-o etajeră.*

*Te îmbrăcase toată ca o mantă.
În parfumată serii atmosferă
Tu întrupai iluzia-himeră
A unei stranii virgine-bacantă.*

Și m-ai prioit cu-atita întristare,
Cu-atita de neînțeleasă silă
Și-atita dor de vecinică uitare,

Încît atunci făcutu-mi-s-a milă
De sufletu-ți coprins de zbuciumare,
Și „am uitat“ frumoasa mea copilă.

Viziunea s-ar potrivi chiar frumoasei Thargelia, curtezana din Milet, rămînînd de neexplicat de ce poetul n-a inclus sonetul în culegerea sa, poate pentru că avea o adresă precisă, era prea direct adresat unei împrejurări concrete de viață.

Trimisă lui Trandafir G. Djuvara cu tot cu partea a doua și împreună cu poezia *E mort poetul*, autorul le însoțește de următoarele explicații: „Iată trei sonete pentru *Revista Ateneului*. Dacă îți plac, publică-le, dar pe cite trele deodată. *E mort poetul* cred că se-nțelege și n-are nevoie de proza autorului spre a fi tălmăcit. În celelalte două, intitulate *Către Donna Maria*, e un nume de floare, *gagia*, care nu se poate traduce în românește, fiindcă nu avem obiectul. Obiectul este o florică mititică, rotundă ca o cireșe, grozav de parfumată, care în adevăr că îmbată pe cine mai cu seamă stă alături de o femeie frumoasă“. (Scris. din 13/25 mart. 1895.)

Aluzia finală pare să indice o sursă reală, și toată povestea cu sera, din al doilea sonet al poeziei, ar da întregii construcții un aer autobiografic, ca și altor versuri ale poetului.

P. 153

UNUI COPIL

În ms. poezia are titlul: *Băiatului meu și poartă mențiunea: Roma. v. 4 Și-n limba mea îmi zici „tătică“!*

Varianta are o semnificație cu totul specială și e păcat că autorul a părăsit-o (e drept, pe de altă parte, că diminutivul „tătică“ e desul de neinspirat, ceea ce va fi determinat și părăsirea întregului vers). Duiliu Zamfirescu era foarte preocupat să-și educe copiii în spirit românesc și, în primul rînd, să-i învețe limba țării:

„Vorbesc românește cu oamenii pe cari îi înfiripează fantazia în romanul de care vă scriam (*Viața la țară*, n.n.), plus cu băiatul meu. Acesta nu poate răspunde decît cu monosilabe, ceea ce-mi păstrează iluzia întreagă și mi-e așa de drag, încît îmi pare că și el înțelege și o să mă răsplătească vorbind ca mine.“ (Scris. către Titu Maiorescu din 2/14 aug. 1893.) Citatul trebuie să fie contemporan cu poezia, după cum atestă cu atît mai mult prima formă a versului amintit.]

Problema o reia după trei ani în scrisoarea către Trandafir G. Djuvara, cînd enunță chiar cîteva măsuri concrete: „Înțelegi ce monstruo-zitate ar fi, pentru copilul unui scriitor, să ajungă la terminarea studiilor fără să cunoască bine limba părintească! Cred dar că sunt dator să fac sacrificiul de a mă despărți de el și a-l trimite la Focșani să facă școala primară de-a valma cu fiii de tăbăcari, ca să ia caracterul limbei și al poporului lui, pentru totdeauna.“ (Scris. din 28 aug./9 sept. 1896.)

Versul cu „surioara cea moartă“ arată că poezia are înțeles strict biografic, iar copilul căruia îi este dedicată este fiul scriitorului însuși, la apariția volumului în vîrstă de 5 ani (poezia ar fi însă scrisă mai înainte, prin 1892—1893); atunci surioara amintită este Ecaterina, sora lui Duiliu Zamfirescu, stînsă în vîrstă de 18 ani. Era, se pare, foarte talentată la muzică.

P. 154

NOAPTE BUNĂ

Conv. lit., XXVII, 10, febr. 1894.

Apare împreună cu poezia *Adio* („Se vede sus, pe stîncile...“)

vv. 5—8 Miine, cînd te-i deștepta

În a zorilor răcoare,

De pe tine va zbura

Gărgărița vrăjitoare.

(*Sorbind roua de pe floare*).

v. 10 De pe-un fir de romăniță

(*...ram de romăniță — În Conv. lit.*)

vv. 13—16 *Sai din flori, căci azi norocul*

De pe drumuri te adună:

Gărgărița pest' tot locul

Urmărește... Noapte bună.

În revistă a existat și o primă parte a acestei poezii, alcătuită din următoarele trei strofe, date: *Br. 93* (adică Bruxelles):

Luna bălaie stă să apună.

Tristul meu suflet, în lumea-ncreagă

Tu n-ai pe nimeni să te-nțeleagă,

Deci... noapte bună!

Ai fost și azi ca-ntotdeauna

Pe nesfîrșitul drum de durere,

Și tot la mine ceri mîngiere,

Dar... noapte bună!

Tu ești ca raza ruptă din lună,

Blînd și poetic, tînr și dulce,

Trupul meu însă vrea să te culce,

Deci... noapte bună!

Variante ale acestui adaos:

vv. 2—3 *Tristul meu suflet trist intră-n tine*

Tu n-ai pe nimeni decît pe mine.

De asemenea a existat intenția unei strofe a patra, oprită la primul vers:

Dulce prietin, nu e cunună.

Cum se vede, această parte e mai mult o elegie, care distonează față de a doua, astfel că poetul n-a mai inclus-o în volum. În același timp există și o logică a împerecherii celor două părți de poezie: după ce sufletul poetului nu găsea în lumea întreagă pe nimeni care să-l înțeleagă, iar trupul său cerea odihnă, ostent, atunci poetul se întoarce, cu o ultimă nădejde, către copil, ca spre singura certitudine. E, în fond, aceeași idee ca în viitoarea meditație elegiacă *Sosesc*, din volumul *Poezii nouă*, de peste doi ani: „Ci numai ochii ți ridic/Și caut spre copii”.

POEZII NOUĂ

Institutul de arte grafice „Carol Göbl”, Buc., 1899.

Volumul are 54 de pagini, format 12,5/16 cm, ca și cele două anterioare. E datat pe pagină separată: *Frascati*, 1899, și cuprinde 20 de poezii, reproduse și în ediția prezentă.

„La iarnă sper să public o broșură de poezii inedite, îi scrie poetul lui Maiorescu la 21 iul./2 aug. 1899 de la Frascati. Dacă la *Conșorbiri* e lipsă, v-aș putea trimite textul lor să alegeți și apoi să-l remiteți tipografului.”

Deci volumul trebuia să fie întemeiat exclusiv pe recolta verii 1899, petrecută la Frascati. Ceva mai târziu, proiectul va suferi ușoare amendamente, în sensul includerii în volum și a altor poezii, roade ale unor ani anteriori. Chiar pînă la trimiterea amintitei scrisori avea apărute în *Lit. și artă rom.* aproape zece poezii, din care șase au și fost incluse în volumul *Poezii nouă*.

La Frascati poetul stătuse „trei luni încheiate (cu dese venituri la Roma, între 2 trenuri)” (Scris. către Titu Maiorescu din 21 sept./3 oct. 1899). La sfîrșitul lui octombrie acel an trimite „indicele miciei broșuri de poezii” criticului, întrucît acesta fusese pînă atunci călător în Italia, de unde se întorsese de curînd, dar între timp Duiliu Zamfirescu luase singur legătura cu editorul, iar volumul se și afla în corectură. Cu acest prilej anunța că și-a rectificat intenția inițială de a publica numai inedite și a inclus și un număr de poezii apărute. Ca totdeauna cînd trimitea la *Conv. lit.* mai multe lucrări dintr-o dată, poetul adaugă și aici nelipsita formulă: „alegeți... bucățile ce vă plac” (Scris. din 23 oct. 1899). Alte două săptămîni mai târziu, volumul apare, anunțat de *Conv. lit.* cu următoarea notă, redactată desigur de Maiorescu: „Ne facem o deosebită plăcere împărtășind cititorilor noștri următoarele poezii din volumul, acum apărut de sub tipar, al distinsului și statornicului nostru colaborator, d. Duiliu Zamfirescu. Cu deosebire în aceste poezii iese în evidență tendința originală a poetului nostru de a întrupa într-o formă sculpturală partea senină, cumpănită și aleasă a emoțiunilor noastre.” (*Conv. lit.*, XXXIII, 11, nov. 1899.) „Următoarele poezii” sînt: *Adio Napoli*, *Palinodie*, *Flori de Paște*, *Luceafăr*, *Seara de toamnă*. Politetea infinită a lui Maiorescu săvîrșea

însă mai întâi o nedelicatețe, deoarece nu e potrivit ca, atunci când recomanzi un volum și extragi din el numai câteva poezii, să afirmi că în primul rînd acestea („cu deosebire”) sînt „în evidență tendința originală...” etc. Duiliu Zamfirescu a trecut, în scrisorile de răspuns, peste toate acestea, dar, cu atenția lui foarte sensibilă la astfel de amănunte ale regulilor de comportament în societate, le-a adunat alături de cele anterioare. Pe de altă parte, „statornicul colaborator” publica poezie, în acea vreme, doar la *Lit. și artă rom.* — pe cîtă vreme la *Conv. lit.* figura de doi ani numai cu proză — iar Maiorescu nu pierdea prilejul să releve doar ceea ce nu apăruse în revista lui N. Petrașcu, Ollănescu și Esarcu, deși mai erau și alte poezii în volum demne în aceeași măsură de aprecierea sa.

Dar, în afară de nedelicatețea amintită, criticul — sau revista — săvîrșesc o eroare cel puțin ciudată, a cărei sursă e greu de presupus. Nota care anunță apariția volumului spune că acesta este „acum apărut de sub tipar”, și n-avem de ce ne îndoi de adevărul afirmației (Duiliu Zamfirescu însuși crede, la 13/25 nov. 1899, că întîrzierea apariției volumului se datorește necesității de „a lăsa timp *Convorbirilor* de la 15 nov. să apară”). Dar cea de-a cincea din poeziile despre care se spune că sînt extrase din sumar („următoarele poezii din volumul...” etc.) nu figurează în volum! E vorba de *Seara de toamnă*. Să o fi scos poetul în ultimul moment din sumar? Să fi rămas la *Convorbiri* nepublicată din transporturi mai vechi și, dintr-o scăpare a lui Maiorescu, sau dintr-o dorință a redacției de reparație tirzie, să fi fost alăturată grupului? „În toate cazurile”, cum ar fi zis poetul, o lipsă de atenție a *Convorbirilor* față de „statornicul ei colaborator”.

Starea poetului, în momentul venirii la Frascati, era foarte ciudată. „Cîteodată mai bate vîntul a poezie, apoi a roman, apoi a nimic, și trece vremea. Am început a simți bucuria vieții prin ochi: a o vedea cum se desfășură pe dealuri, în caldul verei, arsă de patimi, tinăra sau caducă. O instinctivă temere de moarte parcă mă face să cred că n-am trăit destul de din plin. E o copilărie, fiindcă la urma urmei n-am de ce mă plinge; dar asta e nestatornicia firei noastre.” (Scriș. către Titu Maiorescu din 27 mai/8 iun. 1899.) O astfel de stare putea foarte bine dacă nu zămisli, cel puțin duce la capăt poezii de oarecare melancolie, de oarecare scepticism, cum sînt *Palinodie*, *La un model*, rude cu *Că poate-atunci*, definitivată cu un an mai înainte (și apărută în *Lit. și artă rom.*, în primăvara lui 1898).

Deci, proiectul volumului de la Frascati a venit așa-zicînd pe drum, adică atunci cînd vîntul a început a bate mai stăruitor „a poezie”, ceea ce s-a petrecut în a doua parte a stagiului în stațiune, de vreme ce la 10/22 iunie 1899 încă nu scria, ci doar nutrea speranța ca „aleanul visurilor să treacă pe la ochi, aducînd videnii albe în horbote de versuri pe poale”. De ce această lîncezeală? Dintr-o scrisoare către N. Petrașcu din această perioadă aflăm o interesantă explicație: „Ai dreptate să te miri de tăcerea prea lungă, literară și prietenească. E însă un fapt curios de constatat: felul de încremenire ce-mi lasă fiecare călătorie în țară. Amuțesc, și ca bard, și ca om. Îmi închipuiesc că dacă m-ai pune să caut în cutele sufletului, aș găsi cauzele cari fac ca barda bardului să nu mai taie, iar glasul omului să amuțească. Dar ce să cauți lucruri triste!” (Scriș. din 3/15 aug. 1899.)

Situația explică intrucitva accentuarea peisajului din țară în acest volum (*Sosesc, Că poate-atunci, O noapte în pădure*), a evocărilor din trecutul ei sau din legendă (*Buzescu, Domnița mezină*). Tristetea poetului ia adesea forma meditației despre bătrînețe, despre propria artă, dar și a satirei împotriva unor stări constatate în țară (*Bucovina, Invecivă, Un cărturar*).

De fapt, cele mai multe satire ale poetului cu implicații sociale și politice se află în acest volum!

La începutul lui august, „videniile albe” rîvnite de poet începeau să vină și volumul începea și el să se contureze (Scriș. către Titu Maiorescu din 21 iul./2 aug. 1899 și către N. Petrașcu din 3/15 aug. 1899), dar definitiv era abia trei luni mai tîrziu (Scriș. citată din 23 oct. 1899).

Este dar evident că cele mai multe din poezii sînt definitivitate la Frascati, însă pe baza unor concepte mai vechi, nu inițiate aici. Structura volumului e eteroclită. E cel mai slab și cel mai mic din volumele perioadei romane a poetului.

P. 157

BUCOVINĂ

Inaugurînd volumul cu această poezie, autorul i-a acordat o semnificație deosebită, dacă nu sub raportul literar propriu-zis, în orice caz sub acela al ideții social-politice. O spune foarte explicit lui Maiorescu la apariția volumului: „Cred că prima poezie, *Bucovina*, e bună, sau, mai exact, răspunde unei stări sufletești a tuturor românilor. La mine cel puțin a ieșit dintr-o adîncă indignare și face parte din visul vieții mele mature, din aprinderea închipuirii bărbatului întreg, care nu vede alt ideal în viitor decît al unirei... El este însă, pentru mine, un izvor de limpede veghere a sufletului, și cred că în partea asta are să se îndrumeze adevărata literatură a românilor. Eu mîngîii de multă vreme un roman prin Bucovina sau Transilvania.” (Scriș. din 13/25 nov. 1899.) Romanul în cauză va fi *Îndreptări*, a cărui elaborare va începe în curînd. Ceea ce e remarcabil e tocmai această gîndire unitară a unei părți din operă, în slujba unui mare ideal politic. *Bucovina, Mîrșă, Romanul Comăneștenilor*, îndeosebi în partea lui finală, își au geneza în aceeași stare de exaltare națională care-l stăpînea pe poet în ultimii ani ai secolului trecut și la începutul noului secol.

„Adîncă indignare” din care au izvorît versurile poeziei *Bucovina* l-a purtat însă pe scriitor și către excесе exclusiviste în izbucnirile sale satirice, alterînd serios două strofe, prin nedrepte adrese directe, care împrîțesc literatura, înlocuind-o cu polemica pătimașă, gaze-tărească.

Modelul eminescian din *Doina*, urmat îndeaproape, se identifică ușor în invocarea lui Ștefan pentru a mobiliza țara împotriva străinilor.

P. 159

FLUTURE

Situarea poeziei pe locul doi în sumarul volumului e un semn că autorul îi acorda un rol mai mare decît acela de grațioasă prezentare a fluturelui. În prima poezie din volum, *Bucovina*, se aducea omagiul cuvenit poporului, pămîntului strămoșesc, solidarizării cu omul necă-

jit; după această prezență social-patriotică, fixată în poezia inaugurală a volumului, *Fluture* este o întoarcere către sine, elogiul dragostei care înfringe convenția conjugală. Aceasta și-a pus întotdeauna pecetea pe viața lui Duiliu Zamfirescu. Poetul a fost un permanent îndrăgostit, după legea viețuitoarei cîntate în poezie, a fluturului, dăruit cu egală sinceritate oricărei flori la care i se oprește zborul. Acest fel de dragoste, care nu mai e casnică și nici nu poate fi numită nestatornicie, ci trece în domeniul esteticului pur, echivalentă cu neastîmpărul creator de artă, cu căutarea permanentă a frumosului, l-a caracterizat toată viața pe poet. Ei, deși de fiecare dată scurtă („clipă ușanică“, v. 5), dar totală, poetul e gata să-i sacrifice toate celelalte îndeletniciri lucrative („toată viața mea harnică“, v. 6).

Poezia este, în fond, una de iubire, de un optimism cum puține altele mărturisesc în creația lui Duiliu Zamfirescu.

O utilizare tirzie a dat poetul cîtorva versuri ale poeziei, în comedia satirică *Voichița*, publicată în 1914 în *Conv. lit.* și jucată la Teatrul Național un an mai tirziu. Eroina, singurul personaj pe de-a-ntregul pozitiv din piesă, este îndrăgostită de doctorul Fingal, apariție contradictorie, frivolă, privită însă cu îngăduitoare simpatie de autor. Între cei doi are loc, la un moment dat, un dialog fin, construit din aluzii și rețineri, declarații directe și suspensii retractile, din care doctorul vrea să se înțeleagă dragostea sa caldă, sinceră pentru Voichița, iar cititorul deduce și rezervele lui, de vreme ce eroina, desăvîrșită sub raport moral, e urîțită fizic de o cocoasă. La rîndu-i, ea nu va primi propunerea de căsătorie, făcută de doctor, tocmai fiindu-i teamă ca totul să nu fie decît rezultatul unei compasiuni și deci prilejul unor complexe tragice ulterioare. Însă scena de dragoste dintre ei e slujită de versuri mai vechi ale lui Duiliu Zamfirescu, între care cele din poezia *Fluture* sînt aruncate cu grație de eroină partenerului său, pentru a-i numi nestatornicia, atunci cînd el o cheamă la oficeri dintre acelea sugerate de primele strofe din *Culcate-s românii*. Totul se încheie într-o atmosferă de tristețe, împăcată, cu un madrigal rostit de doctor — tot o poezie mai veche a autorului, anume *Ca un mînunchi de ramuri* (vezi și nota la această poezie).

În textul publicat al piesei toate acestea nu figurează. Ele au aparținut numai versiunii jucate pe scenă și le aflăm în manuscrisul folosit de regia teatrală.

1 — Cei „doi spînzurați ce prind fetele“ (v. 13) sînt: primul — soarele, după cum arată strofa anterioară (deși mai logic ar fi să fie vîntul, căci el „fură betele“, adică înfoaie fustele); al doilea — fluturile însuși, care fură fetelor „vederile, /Dorul și vrerile“.

P. 162

BUZESCU

Familia boierească a Buzesților e veche în Oltenia și Țara Românească, ea e pomenită în hrisoave încă din secolul al XV-lea, dar epoca ei de glorie a fost în timpul domniei lui Mihai Viteazul, cînd trei frați Buzesți — Preda, Stroe și Radu — erau dintre sfetnicii apropiați ai voievodului și unii din principalii săi comandanți în oștire.

Căruia dintre cei trei se adresează poetul? Neîndoios, lui Preda, care a trăit încă 11 ani după moartea eroului la Turda. Totuși, în referirile concrete se amestecă și fapte ale celorlalți Buzesți, numele marelui ban fiind în acest fel un simbol al boierului patriot, luptător pentru un mare țel național.

Dimitrie Bolintineanu a închinat și el lui Preda Buzescu o baladă istorică:

*De trei zile lupta n-a mai încetat
Și tătarul pare c-a înaintat,
Dar Buzescu Preda vede cu durere...*

(Preda Buzescu)

1 — Amănuntele nu sînt conforme cu istoria — poetul nu era preocupat de exactitatea riguroasă, ci de semnificația generală a numelui. „Fecior de ban“ trebuie înțeles: coborîtor din țara banilor; „puide Basarabă“, adică locuitor al țării unde a domnit familia Basarabilor, Țara Românească. Vorbind la propriu, Buzesții nu erau „pui de Basarabă“!

2 — „Rana de la Turda“ se pare că nu trebuie luată în sens strict propriu — anume că Buzescu ar fi fost rănit la Turda, pur și simplu — ci e vorba mai ales de cealaltă mare suferință a banului, ca urmare a morții voievodului, ucis lângă Turda, la 19 aug. 1601. În adevăr, între cei mai adînc loviți sufletește de tragicul sfîrșit al lui Mihai Viteazul au fost frații Buzesți, cu toate că în același an ei trecuseră pentru cîteva luni de partea lui Simion Movilă, pe care apoi tot ei l-au alungat, restabilind în tronul Țării Românești pe Mihai Viteazul.

3 — „Apropiind ce depărta/De țel, pe toți românii“ — referirea e a unirea țărilor române, realizată în 1600 de Mihai Viteazul, cu ajutorul marilor săi căpitani, între care în primul rînd frații Buzescu. Duiliu Zamfirescu era, în această perioadă — cînd gîndea la romanul *Îndreptări* — puternic frămîntat de idealul întregirii hotarelor firești ale țării.

P. 165

FLORI DE PAȘTE

Conv. lit., XXXIII, 11, nov. 1899.

Apare împreună cu poeziile *Adio Napoli*, *Palinodie*, *Luceafăr* și *Seara de toamnă*.

1 — *Monreale*, oraș din Sicilia, în apropiere de Palermo.

P. 167

ADIO, NAPOLI

Conv. lit., XXXIII, 11, nov. 1899.

Apare împreună cu poeziile *Palinodie*, *Flori de Paște*, *Luceafăr* și *Seara de toamnă*.

1 — „Încins cu viță drept cunună“ se purta Bachus, zeul vinului; poezia e deci un cîntec de petrecere, amintitor de „vremea bună“ (v.14), adică de timpurile antichității.

Conv. lit., XXXIII, 11, nov. 1899.

Apare împreună cu poeziile *Adio Napoli*, *Palinodie*, *Flori de Paște* și *Seara de toamnă*.

E și un ecou omagial la *Luceafărul* lui Eminescu; cadrul și drama luceafărului — singurătatea și nemurirea — sînt aceleași. Replica lui Duiliu Zamfirescu e însă una mai senină, mai optimistă; poetul — și omul în general — să rămînă mai legat de pămînt, să nu-și deplîngă viața, „c nu e iertat să blesteme/Acelor ce pot să iubească“.

Lit. și artă rom., II, 10, aug. 1898.

Apare împreună cu poezia *O noapte în pădure*.

„Și cite ceva de citit“, nota laconic poetul în finalul scrisorii către N. Petrașcu (din 4/16 iul. 1898), recomandînd astfel poezia de față și pe cea intitulată *O noapte în pădure*. D.C. Ollănescu confirmă însă din partea revistei primirea numai a acesteia din urmă, nu și a celeilalte.

Cu jumătate de an și mai bine înainte de apariția poeziei, autorul îl felicită pe Maiorescu cu prilejul aniversării a 58 de ani, referindu-se la vîrsta criticului și a soției acestuia, „pe al cărei păr ninge, ninge“.

„Da‘ pe al cui păr nu ninge? exclamă poetul, încărîntî încă mai de mult. Vremea vremuiește. Am scăpat de multe. Se vede coborișul văii, imens: un vis plin de farmecul și de melancolia lucrurilor nerealizabile, iubite d-le Maiorescu. Cum o fi, ce s-o mai întimpla? Cine știe...“ (Scris. din 30 dec. 1897.) Cam pe aici trebuie situată geneza poeziei. Referirea mai directă la copii, la trecerea vremii, o aflăm într-o scrisoare către N. Petrașcu: „Văd cum curge pustia de viață la vale, ca tot ce este element nestatornic și fugar. Am împlinit 40 de ani, au mai crescut peri albi — dar încolo tot cum mă știi. Mă uit la copii lung, mai aprind o ciubeică și vremea trece“ (Scris. din 27 dec. 1898/8 ian. 1899).

Starea sufletească menționată revenise și într-o scrisoare către Maiorescu din 30 oct./11 nov. 1898, ea era deci continuă, și poezia *Sosesc* reprezenta pentru poet concretizarea artistică a unei trepte a vieții, nu doar un tablou fugar.

Lit. și artă rom., III, 3, ian. 1898.

v.37 Dar nu, căci există o lege în sine! — (în *Lit. și artă rom.*)

Shelley a murit inecat în golful Spezia, de pe coasta apuseană a Italiei; la acest trist sfîrșit se referă versul 47: „întinsu-ți-ai brațul pe negrele valuri“, care are însă un ecou mai adînc, „negrele valuri“ fiind și ale vieții, ale morții, ale veșniciei.

Shelley a scris și *Prometeu eliberat* (1820), la care face aluzie poetul nostru (v. 43). Emoția lui Duiliu Zamfirescu în fața mormîntului

poetului englez trebuie să fi fost întotdeauna copleșitoare, căci iată cum o descrie, cam în epoca apariției versurilor, în romanul epistolar *Lydda*. Mergînd spre cimitirul Testaccio din Roma, bătrînul filozof Filip A., eroul romanului, are o viziune tragică a priveliștii: „Intrărăm pe poartă ca în vis. Îmi aduc aminte de molifții ce stau la rînd, printre morminte, cu solemnitatea îndurerată a unor soldați biruiți în război; de inscripțiunea de pe o urnă funerară cu numele lui Shelley...“ etc.

Poezia lui Carducci cu titlul *Lîngă urna lui Percy Bysshe Shelley* (vol. *Ode barbare*) a stat, desigur, între modelele lui Duiliu Zamfirescu, dar într-o viziune lipsită de bogatele referiri mitologice ale italianului și mai evident rămasă în cadrul restrîns al odei tragice.

E o izbucnire cu totul izolată în scrisul lui Duiliu Zamfirescu, un pamflet, nu o poezie. Nu mai întîlnim una asemănătoare nici în proză, necum în versuri. Am putea-o însă compara cu finalul *Scrisorii III* a lui Eminescu, care i-a stat desigur între modele. Adresa pamfletului ne rămîne deocamdată necunoscută, deși se vede că era foarte precisă. „Bocîncarii vistavoi“ (v. 5) e mai neclar — dar se referă la un militar („bocîncar“) care se complăce în rol de ordonanță („vistavoi“) — însă „cioara augustă“ (v. 8) vizează evident sau vulturul bicefal habsburgic, sau vulturul prusac; fanarioții sînt cei vizați în „plăcintarii din Stambul“ (v. 11), iar prin opoziție cu aceștia, surghiuniții „la mînăstire“ (v.16), pot fi pașoptiștii, de exemplu Kogălniceanu, Bolliac, Russo, toți trecuți prin aresturi mănăstirești. Dar cine e „prostul-tombateră“ (v. 38), monstrul din final, căci de data aceasta portretul nu mai e unul colectiv, ci cu totul individual. Așa cum Eminescu viza în *Scrisoarea III* pe I. C. Brătianu, poreclindu-l „ceafă-groasă“, și pe C.A. Rosetti înfățișîndu-l „cu nas subțire“ și cu „ochi bulbucăți“, tot astfel Duiliu Zamfirescu reproduce în pastă groasă și diform un chip real. După neglijența înfățișării fizice și a îmbrăcămînții, poate fi D.A. Sturdza, persecutor permanent al poetului, mai cu seamă în acești ani, cînd se opusese sistematic alegerii lui la Academie, îl jignise în activitatea diplomatică, îl tăiasse de pe lista avansărilor etc. Tot atît de bine poate fi însă și altcineva.

1 — „Un Cîmpinean și un Goleșc“. Este vorba desigur de Ion Cîmpineanu (1798—1863), mare figură a epocii dinainte de 1848 și din perioada revoluționară și cel mai ilustru reprezentant al familiei care număra descendenți numeroși în epocă (un Cîmpineanu — fiul celui de la 1848 — era ministru de externe în 1885, cînd a intrat Duiliu Zamfirescu în corpul diplomatic).

În cazul Goleștilor, referirea vizează mai multe persoane, începînd cu Iordache și Dinicu, ctitori ai începuturilor culturii moderne românești, și continuînd cu Alexandru, Nicolae, Radu, cu roluri mari la 1848 și după aceea.

Lit. și artă rom., II, 10, aug. 1898.
Apare împreună cu poezia *Sosesc...*

„Noapte în pădure... gingașă de tot. Mi-a răcorit sufletul, se extiază D.C. Ollănescu, confirmând primirea poeziei pentru revistă, nu și a celeilalte, trimisă o dată: *Sosesc...* Întreb însă de ce învălui toate, până și splendidele taine ale naturii, în o melancolie ce se armonizează puțin, puțin de tot cu firea și menirea acestui gen de poezie, în care simț pentru tine orizonturi largi, luminoase și bogate, ce nu-ți cunoșteam încă. Când vorbim de ale lui D-zeu, care te farmecă, lasă impresiunea lor să vorbească, nu impresia ta, fii [urmează trei cuvinte indecifrabile, n.n.], căci tu ești lira și despre dinsele să cînți. Așa, cel puțin, simțesc eu.” (Scris. din 21 sept./3 oct., anul desigur 1898, când apare poezia în revistă.)

Viziunea acestei nopți de vară, când păsări și animale în sobor fatimpină o zină a pădurii — întruchipare cu semnificație incertă, putînd fi tot atît de bine luna însăși, căreia i se adresează poetul — e din familia *Concertului în luncă* al lui Alecsandri și a *Concertului primăverii* al lui Coșbuc, prima dintre ele anterioară, a doua ulterioară celei a lui Duiliu Zamfirescu. Dacă, deci, se pune problema unei filiații, e de la autorul *Imnurilor păgîne* către al *Firelor de tort*, și, firește, a descinderii ambilor din Alecsandri.

Eminescu avea un tablou oarecum asemănător în finalul lui *Călin* (*File de poveste*), de asemenea anterioară. Semnalăm înrudirea cu această poezie a scenei din romanul *Noaptea de Sinziene* de M. Sadoveanu, cu visul pădurarului Neculai Peceneaga și tablourile — unele de atmosferă tragică — din cîteva *Rapsodii* ale lui G. Topirceanu (*Rapsodii de primăvară*, *Rapsodii de toamnă*), care va mărturisi admirația sa puternică pentru Duiliu Zamfirescu, în perioada debutului propriu.

Unele denumiri — Cercel-Pălincă, Măriuța-bibilică, pisica Uța, găinușa Magdalina, „doamna Clara lui kir Vulpe” etc. — pot fi aluzii la o terminologie familiară, în parte de circulație restrînsă, întreaga poezie fiind probabil și un exercițiu plăcut destinat unor lectori foarte concreți, cunoscuți poetului, aflați la vîrsta copilăriei, poate chiar copiii săi.

1 — *Străoane*, numele a două sate (Străoane — de jos și de sus) în fostul județ Putna, pe linia Mărășești-Panciu.

Lit. și artă rom. II, 1, nov. 1897.
În revistă figurează numai mențiunea: *Roma*.

v. 7	«Ceas bun» scudierul poștește (și în Lit. și artă rom.)
v. 8	Și prințului: «Doamna e moartă»
v. 16	Să intre în curtea domnească.
v. 18	Și roata coboară în șanțuri.
v. 20	Cu zgomot de [cuvînt lipsă] lanțuri.

vv. 21—24 Și trec cruciații pe punte
Din streșini fug cîrduri de vrăbii.
Cocori speriați fug la munte
De zgomotul lungilor săbii.
(Pe cer plutitoare corăbii).

vv. 34—36 a Incet el pe scări se coboară,
Se pare că vede în sine
Imagina moartei fecioare.
b El galben pe trepte coboară,
Se pare că poartă în sine.
c Senin ar voi să coboare
Dar pare că poartă în sine
Icoana duioasei fecioare.

vv. 41—42 Și trîști ei pornesc către poartă
(Pornesc către cai cavalerii)
Iar puntea din nou se apleacă.

Începînd cu strofa a doua, intenția inițială a poetului fusese de a continua balada în altă direcție. După ce logofătul comunică prințului moartea castelanei („Doamna e moartă...”), nu urma uimirea lui Bertrando, ci relatarea scudierului în continuare:

„Domnița cea tînără plînge,
Iar tînărul domn Mețian
Ostașii din plaiuri își strînge.”

Deci Bertrando venea să pețască nu pe doamna moartă, ci pe domnița îndurerată, poate sora sau chiar fiica moartei, iar „tînărul domn Mețian”, poate soțul decedatei sau fratele domniței, avea de gînd să se opună cererii în căsătorie, de vreme ce își strîngea repede „ostașii din plaiuri”. Poetul a renunțat însă la această cale a întîmplărilor baladei, și, înțelegînd prin *doamnă* pe *domniță*, a rămas la o dramă de iubire, nu la un conflict politic. Pe acesta avea să-l dezvolte în poemul eroic *Mirișă*.

Se pare că aceasta este poezia trimisă și pentru *Almanahul pe 1898* — neaflat pînă în prezent — al editorului Carol Müller, care-i scosese volumele anterioare. „Fiind inedită și calendarul apărînd ceva mai tîrziu, vezi-o de ți se pare bună, în care caz pune-o în revistă”, îi scria el lui N. Petrașcu (la 10/22 nov. 1897). N. Petrașcu s-a conformat cu promptitudine!

Asemănarea împrejurărilor de aici cu acelea din balada *Urseolo* și cu pretextul conflictului din poemul *Mirișă* este evidentă. În toate trei, o frumoasă fecioară e aflată moartă de cel venit s-o pețască.

Lit. și artă rom., II, 4, febr. 1898.
Apare împreună cu poezia *Că poate-atunci*.
v. 3 Pasării timide scaldă piciorul.
Str. a II-a în ms. are următoarea formă:

Fuge pe căile nestrăbătute,
Cîntă amurgului doinile vremii,

Lunei, azurului, văilor mute,
Razelor gemii.

Iar pentru versul al treilea din strofă poetul a încercat o altă versiune (care putea duce la modificarea primului vers): „Saltă, se zburciună, urcă pe stincă“, utilizat, în forma definitivă, în versurile 10 și 11 (strofa a treia).

În ms., figura o ultimă strofă, a șasea, traducând prea didactic simbolul în primele sale două versuri și aplatizându-l cu celelalte două:

Asta e sufletul: apă de munte
Până ce patima ia înțelesuri,
Apoi deprinderea: luntre și punte,
Gîrlă de șesuri.

Poetul a renunțat, pe drept, la ea.

P. 186

CĂ POATE-ATUNCI...

Lit. și artă rom., II, 4, febr. 1898.
Apare împreună cu poezia *Sufletul*.

vv. 7—8 Întinde-ți valul dorului ce moare,
În inima ce mai că mai bate [sic]
[„că nu mai bate“, n.n.]

vv. 9—12 Și du-mă dus pe pașiștile lucii
(...pe cîmpurile lucii)
Voiesc să mor în brăzdile cu soare
Pe unde cîntă primăvara cucii
Și vara umblă strajea de cucoare.

v. 14 S-ajungă noaptea zgomotele firii
(Teleanca serii sunetul să-și poarte.)

vv. 19—20 Și voi gusta în somn de patru scinduri
Redeșteptarea ținării de minte.

Forma inițială a versului 14 indică prezența ciobanilor cu oile; „din fund de bărăganuri“, nu numai „chiotele firii“, în abstract, ajungeau la poet, ci, o dată cu ele, semnele prezenței umane, singurătatea populîndu-se cu făpturi. Duiliu Zamfirescu a preferat însă în cele din urmă solitudinea desăvîrșită.

Peisajul noptatic estival al acestei poezii („bruma argintie“ este cea lunară, nu e bruma toamnei) îl găsim construit în linii asemănătoare în *Viața la țară*, cu prilejul rămîinerii lui Matei Damian să doarmă la arman, în perioada treierîșului. După discuția cu baciul Micu, eroul admiră cerul, privește Calea lactee, ascultă zgomotele stingîndu-se.

Tabloul din roman este continuat de meditațiile mai mult melancolice decît triste ale personajului, prezente și în poezii ca *La lună* — aproximativ concomitentă cu scrierea *Vieții la țară* — sau *Palinodie*, apărută ulterior.

Că poate-atunci... e una dintre cele mai calde evocări, din perioada romană, închinată Bărăganului, ale cărui icoane îl urmăresc pe

poet după plecarea în Italia. Versurile de mai jos — rămase între manuscrise, neduse la capăt, dar înrudite (și cu celelalte poezii menționate mai sus), de astă dată, de atmosferă diurnă — o dovedesc:

IMN CĂTRE TINEREȚE

Prin aburul cald al zilei ce moare
Mirosul de fin se urcă spre soare;
(străbate spre soare)
Flăcării cosesc și fetele cîntă:
Amurgul s-a-ntors cu pacea lui sfîntă.

Buhaiul voinic, cu stemă în frunte,
(...cu colț între coarne)
Își poartă domol privirile-i crunte
(Mugește la jghiab
și-așteaptă să-i toarne)
Spre roșu aprins din soare apune.

Ce dragă mi-ai fost, viață ticnită,
A șesului trist, cu vadul de gîrlă,
Cu turma de oi trecînd ostenită.

Priveliștea evocată este una datînd în amintire din primii ani, cînd autorul a cunoscut și trăit direct natura cîmpenească unde copilărise, dar poezia e de prin 1888 — 1890.

Manuscrisele poetului ne oferă încă un început de poezie, cu o prozodie asemănătoare celei din *Versuri heterometre* („Cum Sirius noaptea răsare“) sau din *Pe mare* („O, Lălage, pîrul resfiră“), dar cu o tonalitate diferită de a acelora, în schimb foarte apropiată de a celei de față: reapar luna, dealurile, idealurile de altădată, toate învăluite într-o tristețe izvorînd din aducerile-aminte ale vîrstei fericite.

Notăm aici și aceste versuri, datînd de prin 1895, intrucît alcătuiesc, împreună cu cele de mai sus și cu cele ale poeziei *Că poate-atunci...*, un triptic al nostalgiei după țara de departe și după tablourile copilăriei.

Cînd luna se urcă pe dealuri
Ca visul tăcut al durerii,
Răsar din adînc idealuri
[vers lipsă]

Bălaie vedenie stînsă
În cea mai dinții auroră
(În negura copilăriei)
Tu vii, și de fruntea-mi aprinsă
Lipești mîngîierea-ți de soră

Că parc-ai simțit pînă-n stele
Adîncul și pururea tristul
Ecou al durerilor mele
Ce [cuvînt lipsă] și omoară artistul.

„Vedenia stinsă“ din „cea mai dintii auroră“ este o dragoste pierdută, din copilărie (cum precizează chiar varianta versului referitor la „auroră“); poetul o leagă de copleșitoarea durere de a se afla departe de locurile unde s-a desfășurat vechea poveste, singur și trist (ca în *Curgea Siretul liniștit*). Elegia trebuia să se încheie cu cuvintele „prin țară străină“, singurele scrise din proiectata strofă a patra și ultimă.

Acestei poezii — sau altei intenții din aceeași gamă tristă — să-i aparțină următorul început? E pe contrapagina msului *Nimfa tînără Leuco*:

*Icoană a vremilor duse
Cu zîmbetul trist ca de moartă.*

P. 187

DON JUAN

Personajul, popular în legende spaniole, poreclit și Tenorio — deci și bun cîntăreț — este tipul seducătorului, cu o filozofie destul de libertină în ce privește temelia căsniciei și cam lipsit de scrupule cît privește statornicia în dragoste și ținerea jurămintelor. (Nu această semnificație o are Juan din poezia cu acest titlu a lui Duiliu Zamfirescu din prima sa perioadă; acolo e, dimpotrivă, tipul izolatului meditativ, descurajat, mai degrabă wertherian.) Din legendă, unde Don Juan era o întrupare a răzbinării populare asupra granzilor, prin ridiculizarea acestora, el a trecut în literatura cultă și se pare că e cel mai frecvent personaj în literatura lumii.

Don Juan nu lipsește din poezia lui Duiliu Zamfirescu. Personajul său e însă unul real, Don Juan de Austria, fiul natural al lui Carol V (Quintul), regele faimos al Spaniei în prima jumătate a secolului al XVI-lea, în al cărui imperiu, după spusa sa, „soarele nu apunea niciodată“. Don Juan — cel real — cîștigă în 1571 marea bătălie navală de la Lepante, strîmtoarea cu același nume ce leagă golful Patras cu golful Corint, în Grecia. Real cum e, personajul se bucură de toată gloria militară cîștigată, dar și de legenda numelui. La ce s-a referit însă Duiliu Zamfirescu numindu-l „doge tînăr“? căci Don Juan de Austria n-a fost doge al Veneției, ci numai guvernator al Țărilor-de-Jos. Probabil că la geniul său militar, de conducător de flotă, la fel cu al celor din *Urseolo* — aceștia toți, într-adevăr, dogi. Identificarea lui Don Juan de Austria, învingătorul de la Lepante, cu imaginea generică a seducătorului Don Juan e una din trăsăturile originale ale poeziei lui Duiliu Zamfirescu, față de ale înaintașilor, în tratarea motivului. De asemenea faptul că frumoasa venețiană Annina îl invocă tocmai pe acest Don Juan, care n-a avut legături prea strînse cu Veneția, ține de aceeași identificare, cam îndrăznească, ce-i drept.

Deși publicată tîrziu, poezia trebuie situată, ca geneză, în perioada ateniană a poetului.

1 — *Mestre*, mică localitate italiană, în fața Veneției, pe continent.

2 — *Luminozitatea și bogăția coloristică a tablourilor* lui Paul Veronese sînt trăsăturile care l-au impresionat pe Duiliu Zamfirescu, încît le-a pus în poezie. Veronese, originar din Verona, de unde și porecla (se numea Caliar), a murit la Veneția, ceea ce explică în primul rînd prezența sa în evocarea poetului.

P. 189

PALINODIE

Conv. lit., XXXIII, 11, nov. 1899.

Apare împreună cu *Adio, Napoli, Flori de Paște, Luceafăr și Seara de toamnă*, o dată cu apariția volumului.

Titlul — desemnînd o odă „cîntată din nou“ și într-alt fel, adică o poezie ce retractează sentimente și stări anterioare ale poetului — nu se justifică îndestul față de poeziile mai vechi ale lui Duiliu Zamfirescu, căci sensul multora din ele era adesea asemănător cu al poeziei de față. Poate însă că poetul se referea la cîntecele unor contemporani, prea de suprafață, sau numai la unele din stările proprii, cărora le socotea necesară o rectificare, o trăsătură mai sceptică. Situatia poeziei spre finalul volumului are, desigur, acest sens.

O primă formă a acestor meditații o aflăm la Matei Damian în romanul *Viața la țară*. Culcat pe șira de paie și admirînd peisajul nopatic, personajul — de fapt mai mult autorul — face astfel de constatări: „Ca la toți oamenii echilibrați, dar cu fantazia caldă, nimicnicia faptorei noastre față cu natura uriașe era o cauză statornică de melancolie, iar pe de altă parte, scînteia ce arde în noi, facultățile noastre sufletești, un continuu indemn de a trăi. A pricepe că nu poți pricepe și că nu ești în stare de-a împiedeca împlinirea legilor firei este deja interesant; dar a pricepe pentru ce nu poți pricepe e minunat...“ etc.

Drumul cugetării urmează tiparul socratic: știu că nu știu nimic, explicabil prin preocuparea scriitorului pentru Platon în această perioadă. Poezia se înrudește și cu *La lună, Că poate-atunci*, toate trei avîndu-și sursa cea mai îndepărtată în paragraful amintit din *Viața la țară*.

P. 190

UN CĂRTURAR

1 — *Faraoane* este satul de lângă Odobești, unde se va afla, după cîtiva ani, locuința poetului. Independent de faptul că scrierea acestei fabule poate fi chiar mai veche decît vara lui 1899 de la Frascati, deci dintr-o perioadă cînd via de la Faraoane încă nu aparținea poetului și ca atare nu exista o legătură mai strînsă a sa cu mica localitate, numele satului nu e întîmplător, căci Virtușcoi, unde se afla mica vie a părinților, e în vecinătate. Episodul ar putea fi deci real, și atunci personajul, baciul Stan, este și el real.

Trebuie menționat că pretențiile „comisiei“ de inspecție nu sînt totuși absurde, căci lucrurile preconizate de membrii ei se realizau în epocă, în alte țări, și cea mai mare parte din ele aveau să se utilizeze și la noi, chiar în sensul de care se mira baciul Stan. Stupoarea lui, considerată ca o reacție determinată de bunul-simț și de situarea

cu picioarele pe pământ, trebuie pusă în contrast cu ridicolul situației în care comisia, căzută parcă din cer, cere progres, civilizație, acolo unde primitivitatea era deplin stăpîină. Ascuțitul fabulei bate așadar în altă parte decît spre cioban, anume în direcția măgarului cărturar din titlu. Aluzia trebuie să fi fost la vreo persoană foarte reală, unul din mulții utopici ai tuturor reformelor în munca agrestă, unul din „specialiștii” improvizați, lipsiți de conștiința a ceea ce se putea realiza concret, în condițiile date, și care, prin pretențiile lor exagerate și prin lipsa de realism a soluțiilor lor, făceau mai mult rău decît bine oamenilor de la sate.

PE MAREA NEAGRĂ

Institutul de arte grafice „C.Sfetea“, București, 1919.

Formatul, deosebit de al precedentelor trei, e unul mai obișnuit, 12/19 cm, și, tot spre deosebire de acelea, hîrtia este de calitate slăbă — hîrtie din primele luni după război! Volumul are 116 pagini.

Pregătit încă din vara lui 1918, volumul nu-și afla editor în Iași, probabil din lipsa hîrtiei și interesului pentru tipărit poezie în condițiile grele ale armistițiului. Cum împrejurările păreau să-i ofere oarecum prilejul — fiul său mai mare fusese trimis în misiune diplomatică în Bucureștii aflați sub ocupație străină — poetul, aflat la Iași, i se adresează cerîndu-i să caute nu un editor, ci un tipograf, pentru a-și putea scoate volumul pe cont propriu: „Je t'ai prié de chercher un imprimeur et pas un éditeur de mes poésies“. Tînăra care figurează în carte sub numele Malvina avea să transcrie ea însăși cîteva din poeziile mai rău copiate, astfel că manuscrisul putea fi terminat în scurt timp. „C'est une pauvre poésie lointaine, des bords de l'océan, comme dit Faust:

*Lontano, lontano, lontano,
Sui flutti d'un ampio oceano...*“

Își caracterizează el versurile, desigur în primul rînd pe cele aparținînd „episodului Malvina“ (Scriș. din 28 iul. 1918).

Lucrurile cu tiparul au mers mult mai greu chiar decît era de așteptat, și abia în anul următor găsim în ziarul *Îndreptarea* — din al cărui consiliu de conducere poetul făcea parte — știre despre apariția volumului. În articolul intitulat: *Duiliu Zamfirescu* și semnat: *B.*, publicat la rubrica: *Miscarea culturală* (*Îndr.*, II, 155, 28 iun. 1919), se spun următoarele: „*Pe Marea Neagră, poezii*“. Simțînd nevoia de a răscoli lumea literilor din apatia cronică care o stăpînește, d-l Duiliu Zamfirescu își tipărește versurile pentru a chema pe drumul frumosului pe cei dornici de a scăpa puțin din materialismul în care aspra luptă a vieții ne-a scufundat. Parte din poeziile d-lui Duiliu Zamfirescu ne sunt de mult cunoscute; ele au împodobit paginile *Convorbirilor literare*; parte, și cele mai bune — fie-ne îngăduită această preferință — sunt inedite.

Pentru a fi analizată în mod complet o colecție de felul acesta, poeziile ar trebui dispuse în ordine cronologică, cu indicarea datei fiecărei poezii. Lucrul acesta ar avea însemnătate nu numai pentru biograful sau istoricul literar, ci și pentru cititorul ocazional, care ar dori să urmărească evoluția concepției poetice și a sensibilității poetului. Neputînd observa această desfășurare în timp, trebuie să ne mărginim a încerca degajarea impresiei unitare a acestor versuri.

D-l Duiliu Zamfirescu, academician, diplomat, om politic, are o activitate literară foarte bogată în aspecte și de-o amploare impresionantă. Rolul și însemnătatea d-sale în mișcarea literară din ultimele trei decenii sunt definitiv fixate prin nota nouă și pronunțat personală pe care o aduce în literatura noastră. Această notă personală apare atît în operele sale în proză, care au îmbogățit literatura noastră cu frumoasele romane, cît și în versurile în care e mai caldă și mai pasionată.

Citiți *Pe malul mării*, care deschide prețiosul volum:

*Pe malul mării, călătorul
S-a liniștit.
Povara vieții lui e dorul
De-a mai iubi cum e iubit...*

citiți *Atunci, Unei copile la Schit, În parcul de la Genzano*, frumoasele versuri care ar trebui în întregime citate. Și dacă, după tremurarea delicată a iubirii, vreți să ascultați zgomotul ciocnirii tumultuoase a pasiunilor mai puternice, citiți *Mirișă*, poem eroic, smuls ca o pagină de viață din trecutul nostru plin de slavă.

...În vremea cînd se vorbește peste tot locul de unitatea sufletească care trebuie să completeze unitatea politică a neamului nostru, o operă ca a d-lui Duiliu Zamfirescu are valoarea unui fapt. La flacăra aceleiași frumuseți își vor încălzi sufletul românii din toate unghiurile, pe care divina putere a rasei noastre le-a cuprins.

Textul aparține foarte probabil lui Duiliu Zamfirescu însuși. De remarcat în acest caz preferința poetului pentru ciclul erotic inițial, ca și avertizarea clară că ordinea poeziilor nu e cea cronologică, deci să nu se caute datele unei evoluții în funcție de succesiunea din volum.

Dintre toate volumele poetului acesta adună lucrări situate în cea mai mare întindere de timp — două decenii — astfel că e și cel mai eteroclit în alcătuire, în formule poetice, în orientare (poetul lăsase în această perioadă loc prozatorului și dramaturgului!).

În sumar figurează 26 de poezii și ampla evocare epică *Mirișă*. *Poem eroic*. Ediția prezintă reproduce întregul sumar.

O bună parte din poezii, cele de la începutul volumului, sînt scrise în perioada 1917—1918, și ele sînt generate de dragostea tirzie, dar profundă, pentru o tină care atunci nu împlinise 20 de ani. Cazat pe vapor, la Odesa, el avea motiv să menționeze la finele unora din poezii: *Pe Marea Neagră*; altele, purtînd mențiunea: *Odesa*, sînt scrise, probabil, pe uscat; în fine, o a treia categorie, purtînd specificația corespunzătoare, sînt de la Iași, unde prezența celei pe care-o va numi Malvina îl însoțea.

Floarea primăvărată în grădina brumată a poetului nu e un fenomen inexplicabil. Și Goethe, scump poetului, ca să nu ne referim decît

la el, a trecut prin pojaruri asemănătoare. La fel, Duiliu Zamfirescu, care în toată viața a închinat și ceasuri pure numeroase — nu numai ode înflăcărâte — lui Eros și Venerei! Episodul s-a sfîrșit fără istorie: modelul Malvinei a plecat în Italia, dar urma ei a rămas în literatură, alături de a Dinei Maria, Dinei Clara, Doamnei E.D. (Eliza) etc., că-rora poetul le-a dedicat din prisosul inimii sale. Astfel, primele 13 poezii ale volumului, începînd cu *Pe malul mării* și încheind cu *Malvina*, toate purtînd mențiunea locului unde au fost scrise: *Pe Marea Neagră*, *Odesa* sau *Iași*, aparțin episodului pe care-l intitulăm „Malvina”. În presă au apărut numai o parte, cinci în ziarul *Îndr.* și cel puțin una în suplimentul literar al publicației *Îndr. lit.* (un fel de geamăn al vechiului *R.L.*, nr. lit. din toamna lui 1884).

Nu este de loc exclus ca revistă a *Îndr. lit.* să fi fost publicate și alte piese ale volumului — colecția ei pare să nu se mai găsească, în orice caz ea lipsește de la principalele biblioteci existente la noi. Celelalte poezii din volum sînt, în cea mai mare parte, anterioare războiului și, aproape toate, publicate mai întîi în presă. Excepție făcînd în primul rînd *Mirișă*, volumul *Pe Marea Neagră* are deci o semnificație mai direct autobiografică decît alte culegeri poetice ale autorului. „Episodul Malvina” nu se rezumă însă la poeziile din acest volum; după apariția lui s-a publicat poezia *Ce-a mai fost*, apoi cîteva au rămas în manuscrise; nu este exclus, ba chiar e foarte probabil, ca poezia din nuvela *O muză*, anterioară doar cu cîteva luni și oglîndînd o situație echivalentă cu aceea a bătrînului poet îndrăgostit, să fi fost și ea un prinos adus Malvinei.

P. 197

PE MALUL MĂRII

v. 8	<i>Poetic și fermecător.</i>
vv. 9—11	Dar marea i-a adus aminte
De ce era
În truda lui fără cuvinte,
vv. 13—16 a	Și simte ce asemănare
E întru tot
De la dorința lui, la mare.
b	Sau vede ce apropiere
De ideal
Gonește zîmbet și durere
Ca valul mării după val.
Dorința ei de înălțimi.
v. 20	Și cînd nebună se ridică
(Și cînd se zguduie nebună)
Și strigă [indescifrabil]
E năzuința către lună
Atrăgătoare și [cuvînt indescifrabil]
vv. 21—24	Și cînd nebună se ridică
(Și cînd se zguduie nebună)
Și strigă [indescifrabil]
E năzuința către lună
Atrăgătoare și [cuvînt indescifrabil]
vv. 29—32 a	Și marea, soarele și luna
Au fost și-or fi
(Prind a trăi).
b	Oceanul, soarele și luna
[cuvînt indescifrabil] grăiesc

Și toate la un loc vreau una:
Ei încă tot se mai iubesc.

O altă strofă a doua, îndrepta poezia către răscolirea continuă a neliniștii, nu către calmul declarat inițial:

Nu-nțelegea cum de se poate
Să moară tot,
Cînd el le mai trăiește toate
În gîndul lui de visător.

Poezia trebuia să mai continue cu o imputare adresată copilei, căci iată un început de nouă strofă:

Sau ce măreată născocire
De-a mă trudi
Vei pune iarăși în iubire.

Acest final se lămurește mai bine, împreună cu actuala strofă de încheiere, dacă știm că poezia este scrisă pe o hîrtie albastră, de corespundență intimă, pe care aflăm următoarele rînduri, în creion, nesemnate, dar după sens și formulare aparținînd Malvinei și adresate poetului: „*Voulez-vous venir un moment chez nous. Je vous attends, petite et repentante.*” Poetul a datat — el — misiva: „1918. Avril”

Nu e greu să ne imaginăm că ele urmau unei întîmplări care declanșa zbuciumul sufletesc al poetului, dovedindu-i zădărnicia pasiunii sale; chemarea primită din partea copilei pline de căință („repentante”) răvășea iar pe „călătorul liniștit”, din prima strofă, care, pe de o parte, „nu-nțelegea cum de se poate/Să moară tot”, iar pe de altă parte nu putea crede cu dinadinsul într-o astfel de dragoste, așa cum mărturisește deschis în ultima strofă a poeziei și în cea numai începută.

Pe aceeași hîrtie, și datînd probabil din aceeași zi, se află poezia *Atunci?...*, compusă mult mai chinuit.

Pe *malul mării*, împreună cu poezia următoare, *Copila din codru*, aduc în scenă eroii întîmplărilor din celelalte momente ale ciclului, concretizați de aceste piese inaugurale în fapte cu izvoare în mitologie: un fel de voinic rătăcitor, căutător al fericirii în iubire, și o zîină a pădurii. Reminiscențele eminesciene au lucrat desigur aici; asemănarea cu *Crăiasa codrului* se impune.

P. 199

COPIA DIN CODRU

1 — „Dungile de amarant/Și irisul din curcubeu”, imagine oarecum ciudată sau numai complexă. *Amarantul* este o floare purpurie, catifelată, care, după cum arată numele grec, „nu se vestejește niciodată”; *irisul* este floarea numită și stînjel, de culoare violetă. Cele două culori sînt extremele spectrului solar (deci ale celor 7 culori „din curcubeu”), care la un loc compun culoarea *alb*, aceasta fiind simbolul purității, prin urmare și al frumoasei întrupări cu care poetul o aseamănă pe aceea căreia îi închină poezia. La această interpretare ne îndrumă „dungile... din curcubeu”, ducîndu-ne cu gîndul la natura celestă a frumuseții evocate în poezie.

P. 201

ATUNCI?...

- v. 1 Pe *malul mării* te-am iubit.
v. 6 Și zborul tainic s-a deschis.
v. 12 Izvorul plin de înfocare.
vv. 15 — 16 Sub *pielea albă*, ca de zîină,
A unei *frunzi* care gîndește.
v. 19 E *cald și parcă plin de spirit*.

În strofa a cincea (vv. 17—20) distihul al doilea figura în ms. la început.

- vv. 21 — 22 Le *mîngie* și le *sărută*
Cu *clipot*.
v. 24 Din *vinovata* tinerețe.
(*Nelegiuitei* tinerețe).
(*Izvorului* de tinerețe).

Ultimele două versuri ale poeziei sînt dispuse în ms. sub formă de dialog — desigur între cei doi protagoniști ai întîmplării de dragoste.

Inițial, strofa a doua îndrepta poezia spre o mai accentuată lamentare, părăsită însă după trei versuri:

Dar nu e *rouă* ce din *stele*
Se *cerne* lung către *pămînt*,
Ci sunt *biet'* *lacrimile mele*.

Poezia e scrisă, alături de *Pe malul mării*, pe o hîrtie de corespundență, conținînd o invitație adresată poetului de Malvina probabil (vezi nota la *Pe malul mării*).

1 — Zmei, zîne, tritoni și nimfe. Alăturarea acestor făpturi legendare are un tilc evident: zmeii și zînele aparțin fabulosului românesc, mai puțin ca duhuri ale apelor, fiind mai mult silvestre, dar, cu oarecare aproximație, și acestora; tritonii și nimfele însă sînt zeități acvatice precise la vechii greci și latini. Invocarea deopotrivă a mitologiilor românești și latine e prin ea însăși un omagiu adus tinereții și frumuseții celei cîntate în poezie.

P. 204

ÎN AMURG

Îndr., I, 117, 5 sept. 1918.

Apare în cadrul rubricii *Literatura*, împreună cu poeziile *Adio*, *Unei copile la Schit* și *Mărgărint*.

În *Îndr.* mențiunea *Odesa* lipsește.

- v. 1 *Blondă și îndurerată*.
v. 6 De o *tainică lumină*.
v. 16 *Numai tu* nu mai revii.
vv. 17 — 18 Curg *piraiele* în *strofe*,
Cad din ramure petale.
v. 20 Dup' *umbra făpturii tale*.
vv. 21 — 24 a Că erai *atît de nouă*
Și de neînchipuită,

Încît nu mai e puțină
Să te naști a doua oară.
(Să te nasc' a doua oară.)
b Că erai atît de nouă
Și atît de minunată
Încît nu e cu puțină
Să mai înviezi o dată
(Să te mai renaști o dată)

În *Indr.* poezia nu e datată.
Figurează, de asemeni, în ms., încă o strofă, poate a doua, poate a treia, foarte eminesciană în prima ei parte:

Unde e pădurea noastră
Pe sub boltă-i să te pierzi?
Unde e privighetoarea?
Unde-s ochii tăi cei verzi?
Unde este tinerețea,
Poftele de-atîtea bunuri?
Azi le-năbușe pe toate
Bubuitul surd de tunuri,

ceea ce creează poeziei fundalul tragic de război, altfel lipsă din ciclul dedicat Malvinei, cu toate că el a fost scris aproape în întregime în 1917—1918, în plină conflagrație, abătută amenințător asupra poetului, ca și asupra fetei.

În ms. mențiunea *Odesa* lipsește.

P. 208 ADIO

Indr., I, 117, 5 sept. 1918.
Apare în cadrul rubricii *Literatura*, împreună cu poeziile *În amurg*, *Unei copile la Schit* și *Mărgărint*.
v. 4 Să te iubesc pîn' la sfîrșit.
În strofa a doua versurile 5—6 erau inversate cu 7—8.
v. 14 *Prăpastia de-sub* [cuvînt indescifrabil].
În ms. și în *Indr.* mențiunea *Pe Marea Neagră* lipsește.

P. 207 UNEI COPILE LA SCHIT

Indr., I, 117, 5 sept. 1918.
Apare în cadrul rubricii *Literatura*, împreună cu poeziile *În amurg*, *Adio* și *Mărgărint*.
În ms. titlul inițial era: *Unei copile aplecată spre călugărie*, iar mențiunea: *Iași* lipsește, ca și în ziarul *Indr.*
Variante în ms.:
v. 6 Sub merii înfloriți pe lună
(S-ascuți cîntînd privighetoarea)
vv. 22—23 Tot mai adînc de neputința
(...de legea firii)
De a pătrunde și-a-nțelege
(De-a nu pătrunde și-a-nțelege)

P. 209

CALD E SOARELE

În ms., titluri inițiale: *Soarele și omul* și *Soarele, luna și sufletul*.

vv. 1—2 *Tînăr, soarele, în ceruri*
(Cald e soarele, în ceruri).
Se înalță și-ncălzește
(Cel ce arde și-ncălzește)
(Luminează și-ncălzește)

vv. 5—6 *Că din soare se înfruptă*
Tot ce-i neam viețuitor.

vv. 15—16 *Pe cînd omul îngina-va*
Învierea lui la Paște.

1 — „Omul aștepta-va/Pururi ziua lui de Paște“ exprimă nu o speranță, ci conștiința unei zădărnicii. Ziua de Paște, în mitologia creștină, simbolizează învierea naturii în curgerea ciclică a anotimpurilor, deci primăvara; viața omului, spune poetul, nu are însă o astfel de înviere, o întoarcere la tinerețe, cum are natura și așa cum luna are și ea, ciclic, întoarcere la lună nouă, la „Crai-Nou“ (v. 14).

P. 210

MĂRGĂRINT

Indr., I, 117, 5 sept. 1918.
Apare în cadrul rubricii *Literatura*, împreună cu poeziile *În amurg*, *Adio*, și *Unei copile la Schit*.
v. 4 Între funde și inele.
v. 5 Și privește-o și-o privește.
vv. 7—8 *Pînă ce va-ntoarce ochii*
De la [cuvînt lipsă] *de rochii*.

P. 211

S-A DUS

În ms. finalul poeziei, începînd cu versul 9, se află în două variante, ambele foarte diferite de forma finală:

a. *E mort, — și de-atuncea eu stau și mă mir*
De ce mai trăiesc pe pămînt.

b. *Pornit dintr-o rază aprinsă de dor,*
El sufletul mi-a încălzit, (luminat),
Dar cum este tînăr și nemuritor,
Cuprinsul meu trist l-a uimit.

De asemenea, urma o strofă, a patra, neterminată:
Și-atunci și-a pus chipul în negru pervaz
Și minile albe pe piept.

În ms. versurile 2 și 4 din fiecare strofă nu sînt retrase față de celelalte.

Indr., I, 90, 1 aug. 1918.

În ms. poezia are o dedicație: *Către Donna Giovanna Sforza-Cesarin.*

În *Indr.* mențiunea finală, „În parcul de la Stinca“, lipsește.

În ms. strofele 1 și 2 sînt dispuse împreună, într-o singură strofă de 8 versuri.

v. 2 În rondul parcului domnesc.

vv. 5—6 Pe sub aleele tăcute

Diana umblă gînditoare.

v. 21 Și grațiile femeiești.

v. 25 Lui Cupido nevinovatul

v. 28 S-ademeneste cite-odată.

v. 30 Și-ntinde brațe cuvioase.

(...brațele de moaște).

v. 31 Spre fiul ei, cînd era zîna.

v. 32 Cu pofta șerpuiind prin oase.

(Cu pofta de a recunoaște).

v. 35 E-n inimă și în lumină.

v. 37 Nemărginitule amor.

Versurile 40—41 erau plasate în locul actualelor 38—39, iar strofa se încheia în forma următoare:

Din pătimașul de izvor

Al geniului creator

v. 49 Cu florile ce-ți plîng în mină.

v. 51 Vom merge liniștit spre grotă.

v. 56 Să-ți stringă părul scos [cuvînt indescifrabil].

Situarea biografică a poeziei pare oarecum ciudată: prin toată structura ei ar aparține perioadei italiice, deci ar putea fi plasată alături de cele din *Alte orizonturi* sau *Imnuri păgîne*. Totuși, manuscrisul poeziei o așează net în perioada 1917—1918, căci se află pe același caiet unde sînt mai multe din componentele „episodului Malvina“. Poate deci e o reluare a unei vechi idei, lucru care ar reieși din titlu, motto și chiar din proiectata dedicație. Totuși, detalii ca „rondul parcului domnesc“ (v.2, variantă) arată că poezia e numai plasată în cadrul mitologic latin, dar sursa ei și a cadrului e cea de la Stinca (moșia familiei Sturdza, cu un frumos castel și un parc întins), așa cum reiese din mențiunea finală, deci de lângă Iași. Probabil că pasionata chemare adresată tinerei adorate a fost socotită de poet ca fiind prea directă și atunci a învăluit-o în taina legendei române. În acest chip, poezia nu e doar o simplă invitație la dragoste, ci ea se însoțește cu regretul că unei astfel de înfăcăări sentimentale i-a fost dat să vină atît de tirziu: „De ce n-ai fost pe-acele vremuri/ Atît de dulce cum ești azi“ (vv. 10—11). Farmecul poeziei stă și în această adresare ocolită, în suprapunerea neîntreruptă dintre momentul cînd e scrisă poezia și evocarea unuia din tinerețea poetului.

Genzano se află la oarecare distanță de Roma, avînd în apropiere lacul Nemi, ambele nume apărînd și în alte scrieri ale lui Duiliu Zamfirescu.

1— „Ștregarul fiu de zîna“ este, desigur, Cupidon, zeul iubirii. El e fiul Venerei, totuși, spune poetul, chiar mama sa apelează la fiul ei pentru a-i mai da putere să iubească.

Cu diferite referiri mitologice, poetul cheamă dragostea tinerei și frumoasei copile.

2 — *Venus Anadiomena*, supranumele zeiței Venus-Afrodita, pentru a denumi nașterea ei din spuma mării. Femeile însemnate de Venus erau consacrate ca frumoase, la aceasta se referă poetul în ultima strofă.

Indr. lit., I, 3, 21 oct. 1918.

(Indicația bibliografică este dată după *Indr.*, I, 158, 26 oct. 1918.)

Numele atribuit de poet tinerei lui adorate nu e întîmplător; de el se leagă o interesantă sugestie, care merită o explicație mai largă. Malvina e una din eroinele cîntecelor legendarului poet scoțian Ossian (sec. III) și publicate pentru prima oară în 1760 de James Macpherson (1736—1796). În vechea galică Malvina înseamnă: cea cu obraz dulce și plăcut. Analogiile dintre îndrăgostitul Oscar, erou al cîntecelor ossianice, autor al unor adevărate ode adresate Malvinei, și poetul nostru sînt surprinzătoare. În însuși faptul că Duiliu Zamfirescu i se adresează fetei cu numele fecioarei din cîntecele ossianice trebuie văzută o implicare a declarațiilor pasionate făcute de Oscar, astfel că transcriem cîteva din cele mai elocvente pentru paralelismul împrejurărilor:

„Cine e cea care coboară cîntînd din munte, strălucitoare ca un curcubeu încoronînd costișele înflorite ale riului Lena?

Este fecioara a cărei privire deșteaptă dragostea: este alba fiică a lui Tascar. O, tu, care odată ți-ai plecat urechea la cîntecele mele de slavă, tu, căreia eu i-am văzut culoarea lacrimilor dulci, vino să stai față la luptele noastre, sau să ascuți istorisirile faptelor lui Oscar.

Cînd voi înceta să gem singur la malul piriului Cona? Anii mei s-au scurs în bătălii; și durerea, vai, impresură astăzi bătrînețea mea întunecată.

O, Malvina, eu nu eram orb și bîntuit de mîhniri; eu nu eram, ca acum, plîngător și fără tărie, cînd frumoasa Evir-Allin mă iubea, Evir-Allin, fecioara cu ochi negri, cu sinul mirositor precum crinul vâilor.“

Mărturisirea are loc în timpul unui război, ca și dragostea poetului nostru; în povestirile eroului ossianic se amestecă referiri la fapte de arme, așa cum pe caietul lui Duiliu Zamfirescu, unde se află majoritatea poeziilor dedicate Malvinei, sînt și poezii de atmosferă războinică.

„Tu ai stat nu o dată lângă apele lui Branno, o, fiică a lui Tascar, sinul tău fecioresc se ridica nu o dată ca penetul lebedei plutind dulce pe fața lacului, cînd zefirii îi umflă aripile. Acolo, tu ai văzut nu o dată soarele învăluit într-o piclă de aur coborînd încet pe după norii tîviți cu purpură; tu ai văzut noaptea îngrămădind umbrele împrejurul muntelui, cînd vîntul suflă în rafale, mugește și răscolește ecourile vâilor adînci.

Grîndina cade, tunetul se rostogolește și trăsnetul arde stîncile. Duhurile se înalță pe limbile de foc; șuvoaie nimicitoare se rostogol

golesc în valuri mari din munte. Așa bubuia, o, Malvina, duhul războiului în acea zi întunecată.

Pentru ce să plîngi, fecioară a patriei mele? Lasă lacrimile fiicelor lui Loclin. Războinicii pămîntului îndepărtat cad cu miile, și singele înroșește fierul din mina eroilor noștri.

Dar eu nu sînt, vai! în rîndurile eroilor; eu sînt bătrîn, orb și neputincios. Păstrează pentru mine, o, Malvina, păstrează pentru mine toate lacrimile tale; căci eu sînt înconjurat de mormintele tuturor prietenilor mei" (Ossian, *Fingal*, cîntul IV). Poetul însuși era acum bătrîn, el nu participa la bătălii decît cu scrisul, dar împrejur îi mureau toți cei de-o generație. Dacă tînăra destinată a dedicației lui Duiliu Zamfirescu cunoștea textul acesta — și desigur că poetul i-l arătase — a înțeles de ce el îi dăduse numele Malvina.

1 — *Romney*, George (1734—1802), pictor englez de subiecte istorice și portretist.

2 — *Lady Hamilton* este Emma Hamilton, soția lui Sir William H., ambasadorul Angliei la Napoli, una din femeile celebre prin frumusețea lor la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Amiralul Nelson, învingătorul lui Napoleon la Trafalgar, era îndrăgostit de dînsa. Episodul lor de dragoste, continuat pînă în clipa morții lui Nelson (1805), a făcut legendă în cursul secolului al XIX-lea, mai ales că frumoasa englezoaică a trăit pînă la adînci bătrînețe: cînd a murit, în 1851, avea 90 de ani. Lady Hamilton nu era, ca Malvina cea reală, cu mult mai tînără decît faimosul comandant, semnificația dedicației trebuind să fie dedusă din frumusețea virstei cînd fusese făcut portretul, nu din similitudinea de situații amoroase.

P. 217 STROFE STINGHERE

Sînt, vizibil, cugetări triste, prilejuite de „episodul Malvina”; de aceea le-a și așezat la hotarul dintre poeziile dedicate acestui moment și celelalte, scrise sau publicate înainte de război.

În caietul cu manuscrisele celor mai multe din poeziile „episodului Malvina” găsim și alte versuri, poate începuturi de poezie, poate și ele tot „strofe stinghere”. Consemnăm aici numai un singur catren, cu sens de sine stătător, de loc mai prejos de cele introduse de poet în volum:

*Tu pleci cu lumina din zori,
Și bietul meu suflet se-ndoaie,
Ca ramura plină de flori
Sub recile lacrimi de ploaie.*

Manuscrisul e, hotărît, din 1917—1918; alte strofe asemănătoare sînt reproduse în capitolul *Din manuscrise*.

P. 219 LA ORȘOVA

Conv. lit., XXXIV, 8, aug. 1900.

E una din poeziile în care sursele din legendă și din istorie sînt căutate nu în antichitatea latină și greacă, ci în universul istoric și geografic național. *Mirișă*, de mai tîrziu, va fi o continuare a acestei

orientări, concretizată mai amplu îndeosebi în romanul *Îndreptări*, conceput concret cam în perioada poeziei de față.

P. 221 CÎNTEC [„Trece apa pe sub trestii...”]

Conv. lit., XXXVI, 6, iun. 1902.

Apare împreună cu poezia *Lena*.

„Versuri bachice” îi spune Duiliu Zamfirescu acesteia și celelalte poezii, trimise o dată la *Conv. lit.* (Scris. către Titu Maiorescu din 29 ian./11 febr. 1902).

P. 222 LENA

Conv. lit., XXXVI, 6, iun. 1902.

Apare împreună cu poezia *Cîntec* [„Trece apa pe sub trestii...”]. În *Conv. lit.*, mențiunea *Roma* lipsește.

P. 223 UNEI COPILE

Conv. lit., XXXVI, 9, sept. 1902.

Apare împreună cu *Timpul zboară* și *Primăvară*.

Pe toate trei poetul le numește „marfă de vară” (Scris. către Titu Maiorescu din 9 aug. 1902).

P. 224 TIMPUL ZBOARĂ

Conv. lit., XXXVI, 9, sept. 1902.

Apare împreună cu poeziile *Unei copile* și *Primăvară*.

P. 226 PRIMĂVARĂ

Conv. lit., XXXVI, 9, sept. 1902.

Apare împreună cu poeziile *Unei copile* și *Timpul zboară*.

În *Conv. lit.* poezia e și datată: *Roma 1902*.

P. 227 FUGE

Conv. lit., XXXIX, 7—8, iul.—aug. 1905.

Apare împreună cu poezia *Crinul*.

E de presupus că la această poezie și la *Crinul* se referea poetul cînd îi scria lui Maiorescu: „După cum ușor vă puteți închipui, poeziile trimise sunt pentru *Convorbiri*, dacă plac, sau pentru coș, dacă nu plac” (Scris. din 2/15 mai 1905), căci acestea sînt primele care apar în revistă, ulterior scrisorii în cauză.

P. 228 CRINUL

Conv. lit., XXXIX, 7—8, iul.—aug. 1905.

Apare împreună cu poezia *Fuge*.

În pachetul de scrisori primite de Titu Maiorescu de la Duiliu Zamfirescu figura și o versiune franceză a acestei poezii, pe care, publicînd-o în volumul cu corespondența celor doi scriitori, Emanoil Bucuța o însoțește cu următoarele cuvinte:

„Între scrisori se găesc și aceste versuri, scrise tremurat de o mână necunoscută, dar care pare de femeie. Că au venit de la Duiliu Zamfirescu e sigur: ce semnificație au, ca solie romană trimeasă la București, sau de cine sunt traduse, în urzeala aceasta lamartiniană, ar fi, astăzi, mai greu de spus. Le redau cu slaba nădejde că poate zvonul lor argintiu va deștepta un ecou în vreun suflet contemporan și vom putea astfel afla“ (Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori, 1884—1913, „Casa Școalelor“, 1942, p. 250).

Nu știm să se fi ivit un atare „ecou în vreun suflet contemporan“, astfel că ne rămâne în continuare necunoscut cine și de ce a tradus poezia *Crinul*. Totuși, o ipoteză putem face. Em. Bucuța nu va fi cunoscut scrisoarea poetului către Iacob Negruzzi din 31 dec. 1891, publicată în I.E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, I, 1931, p. 76, în care aflăm următoarea indicație, legată, destul de probabil, tocmai de versiunea franceză a poeziei *Crinul*. Expunându-i redactorului *Convorbirilor* planurile sale cu privire la noi lucrări literare proprii (romanul *Lume nouă și lume veche...*, apărut în revistă, monografia proiectată *Leon Tolstoi*, ce avea să apară curînd tot acolo), Duiliu Zamfirescu spunea următoarele: „Cît despre celelalte: *Vînătoarea* și poezia franceză, faceți d-voastră cum socotiți mai bine“. *Vînătoarea* e schița *O vînătoare de vulpe în Campania romană*, ce avea să apară în numărul festiv al *Convorbirilor* (nr. 11—12, 1 mart. 1892), cu prilejul împlinirii unui sfert de veac al revistei. Ce poate fi însă „poezia franceză“? E clar că o *lucrare proprie în versuri, și în franțuzește*, căci, pe de o parte, aceasta e logica întregii părți a scrisorii, iar pe de altă parte, n-ar fi de înțeles ca poetul să fi copiat o poezie străină și s-o fi trimis lui Iacob Negruzzi — în ce scop ar fi făcut-o? — recomandîndu-i acestuia să procedeze cu ea cum o socoti mai bine! Cum de altă poezie a lui Duiliu Zamfirescu în franțuzește nu avem știre, putem trage concluzia că tocmai despre varianta franceză a *Crinului* e vorba.

În sprijinul presupunerii vine și scrisoarea anterioară către Iacob Negruzzi, din Sorrento, unde este descris cu lux de amănunte, cu explozii lirice și cu imagini poetice, peisajul locului, plin de lămpi și portocali și, în genere, de flori, e drept că trandafiri, nu crini. Meditația finală a poetului e interesantă și duce indirect la cea din *Crinul*: care poate fi soarta atitor flori, care se așteaptă să fie culese de către „degetele fine ale necunoscutei zîne“? În locul zînei, „vine o foarfecă grădiniară și-l toarnă la coș“ (Scriș. din 3 iun. 1891), foarfeca nemiloasă și nesimțitoare putînd fi foarte bine o alegorie a criticii insensibile sau a unui public lipsit de gust, adică al faunei de felul celei din poezie: „barzi și critici și tăuni“ care „se rătăcesc în întrebări“.

Că Duiliu Zamfirescu putea să scrie direct în franțuzește chiar o poezie întreagă, rezultă încă din corespondența primei tinereți, unde exprimarea sa în această limbă e foarte degajată. Versiunea franceză a poeziei este oarecum mai rigidă decît cea românească, lucru explicabil prin aceea că limba respectivă nu era tot atît la îndemîna poetului ca propria sa limbă. Aceasta ar duce la concluzia că versiunea franceză este inițială și cea română e ulterioară. Pentru ca cititorul să poată aprecia mai bine, dăm această versiune:

LE LYS

*Surgi du sein des siècles sombres
Un lys d'argent, un beau matin,
A tout à coup fleuri les ombres
Sur un rocher du Palatin.*

*Chaque étranger qui s'en approche,
S'en demande, tout étonné,
Comment, sur cette aride roche,
Ce calice charmant est né?*

*Et marchands, poètes, critiques,
Saxons rougeauds et gaulois blonds,
Gens bourdonnants des Amériques
Se perdent en stupefactions!*

*Mais sur l'immortelle colline
Le beau lys palpite, royal,
Dans le sol plonge sa racine,
Les fleurs montent dans l'Idéal!*

Anumite diferențe au intervenit, firește, între cele două versiuni ale poeziei, dar, altfel, traducția este foarte fidelă.

Dacă ipoteza noastră este cea exactă, rămîne de neînțeles un singur lucru: de ce a realizat poetul atît de tirziu versiunea românească a poeziei, sau, dacă ea va fi existat concomitent cu cealaltă (ori îi era anterioară?), de ce a trimis-o atît de tirziu la *Conv. lit.*? În fond, dacă Iacob Negruzzi îi va fi răspuns că revista nu publică lucrări în franțuzește — o astfel de scrisoare însă nu s-a păstrat — nimic nu-l împiedica pe poet să trimită pe loc forma românească a poeziei, dacă o avea, desigur. Deci, presupunem că încă n-o avea, dar, cu timpul, a realizat-o și, într-un moment oarecare, a socotit potrivit să o dea spre publicare. Anul 1905 e un astfel de moment, care justifică o poezie cum e *Crinul*, căci încă din 1903, cînd publicase articolul *Literatura română și scriitorii transilvăneni* (*Rev. id.*, I, tom. III, nr. 7, 1 sept. 1903), Duiliu Zamfirescu era ținta a numeroase atacuri. Avea deci motive să lanseze la rîndu-i sulite poetice împotriva adversarilor, în afara celor foarte ascuțite — și nu o dată nedrepte! — din articolele menționate.

Motivul poeziei e de largă circulație — Hasdeu, de exemplu, îl întruchipase foarte asemănător într-un brad, crescut și el pe-o stîncă, dar în Carpați, nu pe colina Palatin din Roma (*Bradul*). Totodată, mulți poeți ținuseră să se răfuiască, în anumite momente ale creației lor, cu criticii nereceptivi. *Criticilor mei* de Eminescu, *Unor critici* de Alecsandri sau *Un vis* de Macedonski erau anterioare *Crinului*, dar relativ apropiate versiunii franceze a poeziei, dacă ea datează în adevăr din 1891. Duiliu Zamfirescu nu putea lipsi el însuși cu o poezie în această ordine, iar pe de altă parte, fie momentul 1891, fie acela 1905, puteau deopotrivă să genereze replica atît de mîndră a poetului.

Situarea crinului chiar pe Palatin — după legendă, colina pe care s-au construit primele aşezări ale viitoarei Rome — are desigur semnificaţia legăturii dintre literatura poetului şi solul latin, ideea latinătăţii poporului urmărindu-l pe Duiliu Zamfirescu şi în perioada 1891, dar şi în aceea a anului 1905; romanul *Îndreptări* este una din mărturiile elocvente.

P. 229

MIRIŢĂ. Poem eroic.

Conv. lit., XLIV; *Partea întâia* — 3, vol. II, mai, 1910; *Partea doua* — 4, vol. II, iun. 1910.

Mai înainte (XLIV, 2, vol. I, febr. 1910), în volumul festiv închinat lui Maiorescu, la a 70-a aniversare, apăreau patru cînturi ale poemului: *Oltul*, *Cînd falduri de aur...*, *Marghita* şi *Lupta*, purtînd o numerotare diferită de cea a formei definitive (IV, V, VI, respectiv XIII).

În *Conv. lit.* poemul nu e dispus în cele două părţi, care vor apărea abia în forma publicată în *Analele Academiei Române* (Seria II, tom. XXXII, 1909—1910, *Memoriile secţiunii literare*, p. 13—60); poemul poartă aici menţiunea datei cînd a avut loc lectura: „Şedinţa de la 7 mai 1910“, şi are caracterul unei comunicări academice, prima a scriitorului după primirea sa în Academie. Alte deosebiri faţă de forma din *Conv. lit.* — cu excepţia dispunerii în părţi — nu există, deoarece e utilizat chiar zăţul tipografic care a slujit la tipărirea poemului în revistă. La sfîrşitul textului este adăugat un glosar, alcătuit de poet.

Între manuscrise se păstrează numai acelea ale cînturilor XV şi XVI, strofa iniţială din cel de al XVII-lea, precum şi finalul, *Mormîntul*, toate patru nenumerate, primul neavînd nici titlu.

XV BANUL

v. 625 Şi toţi juzii ce ţin minte de cînd domnii Asăneşti

v. 626 Iar el, prinsul de durere, gînd şi suflet risipit

(...domn cu oastea risipită)

v. 627 Şi părinte fără suflet, gînd şi suflet risipit.

v. 628 El statura îşi ridică...

v. 629 Şi cu ochi privind departe, caută spre răsărit.

v. 631 Cneji de cîmp şi cneji de plaiuri, eu m-am hotărît să plec.

v. 634 Iar de-om întîlni pe unguri...

v. 635 Să-i cinstim cum se cuvine, după rost de musafiri.

XVI

v. 642 Sună coarnele pe dealuri.

(Se poate aprecia că forma *goarnele*, menţinută în toate publicaţiile poemului, este totuşi greşită, întrucît pe manuscris e vizibil corectat de poet: *coarnele*, ceea ce e şi firesc, în epoca respectivă cornul ţinînd locul goarnei de mai tirziu. Se şi spune, în versul 4 al strofei: „Cornul sună şi iar sună.“ Forma *goarnele* apăruse în textul destinat să figureze drept marşul vitejesc compus de Milescu în romanul *În război*, pe cînd personajul se îndrepta cu unitatea sa spre locurile viitorului asalt. Scriitorul a transformat ulterior, pentru

Miriţă, goarnele în coarne, în msul iniţial — dar să fi trimis însă Convorbirilor o transcriere tot cu goarne? Neavînd siguranţa, o păstrăm pe aceasta din urmă, care n-ar fi de loc unica inadvertenţă din opera sa).

vv. 11—12 Măi plugar lat în spinare şi chimirul lat la briu,
Ce-ţi rupi şalele să seceri într-o zi un lan de griu.

vv. 17—18 Se aude prin poiene ropotul de călărimă.
Şi telencele la vite ce le mină [cuvinte lipsă].

(Şi chirvanele neunse [cuvinte lipsă])

De asemenea, o proiectată strofă a doua urmărea, desigur, să schiţeze o geografie a ţării răsculate, indicînd proporţiile ecoului avut de chemarea la luptă. Se păstrează următorul vers:

De la Cerna pîn' la Argeş, de la Dunăre la munţi.

La fel, după actualul vers 12, urmau în manuscris alte două versuri, precizînd sensurile chemării:

Puneţi mină de la mină şi bătute şi mărunte,

Plumb şi pulbere de puşcă să ne ridicaţi la munte,

— ceea ce e un nonsens, deoarece în perioada cînd puteau avea loc întîmplările nu se utilizau arme de foc. Dar puştile sînt explicabile, totuşi, dacă avem în vedere că versurile fuseseră scrise prima oară în 1897, atunci cînd se elabora romanul *În război*.

XIX MORMÎNTUL

v. 730 Întreabă domnul în cîmpie.

vv. 734—735 Şi i s-arată că mormanul

Din creştetul unei movile.

v. 735 L-a îngropat Oltul sub tei.

v. 737 [Cuvînt indescifrabil] morţii s-ascunde.

(Pămîntul pe sub brebenei).

vv. 742—744 Îşi ia un preot, schivnic sfînt

Şi darabanii lui de-aproape

Şi, îndreptat către mormînt.

Dormea copila somn de veci.

vv. 750—751 O-ngroapă singur la izvoare

Sus la răsplîntia întie.

În manuscris urmau încă două strofe — cu variante — şi începutul unei a treia, sunînd ca un program contemporan poetului şi plasînd poemul direct în actualitatea epocii:

Str. I a Ca din mormîntul ei să crească

Amarul fruct al amintirii

Că vechea Ţară Românească

O stăpînesc şi astăzi zbirii

— ceea ce era, evident, de o duritate extremă, neconvenabilă ōri-cărei asistenţe şi mai ales lumii „zbirilor“, în care se purta poetul însuşi — de aceea el a temperat diatriba, întorcînd strofa spre ideea scumpă lui, a unităţii de suflet a românilor:

b Ca din mormîntul ei să crească

Flori gingaşe de amintire,

Că vechea Ţară Românească

(Că toată Țara Românească)
 E una-n graniți și-n simțire.
 Str. II a Și toată țara noastră este
 S-o știe astăzi toți barbarii
 (S-o știe bine toți barbarii)
 Pământul sacru din poveste,
 Ce l-au călcat legionarii.
 b Și toată țara noastră este
 Cum ne-au lăsat-o nouă mai-marii
 Pământul sacru... etc.
 Str. III Ce-avem îl vom avea și mâine
 Iar ce n-avem îl vom păstra.

Adică leit-motivele mișcării pentru unitate națională, din formulările scriitorului, de la *Indreptări* încoace. Acestor formulări directe, poetul le-a preferat sugestiile complexe din poem, socotite cu dreptate mai emoționante și convingătoare, și a renunțat la strofele patetice, de tribună, de mai sus.

Variantele din manuscrise și chiar prezența manuscriselor înseși aduc oarecare mărturie privind geneza poemului. Goarneau — în locul coarnelor — praful de pușcă și plumbii din cinturile XV și XVI aparțin unei perioade moderne, nu legendarului secol al XIII-lea, când pare să se plaseze acțiunea.

Că aceste versuri au putut fi compuse în legătură cu împrejurări mult mai apropiate de vremea când trăia autorul, devine evident la lectura romanului *În război*, de care se leagă în special cîntul XVI. Unul din personajele cele mai pitorești de aici, Nicolae Milescu, ascunde o fire poetică, de mare sensibilitate, sub o înfățișare de insurgent zgomotos și cu desăvîrșire neatent la ce se petrece în jur. În prima parte a romanului el recită o frumoasă și originală variantă proprie a baladei *Lorelei*, pentru ca, în cadrul furtunos al frontului, să alcătuiască frînturi de versuri patriotice, imnuri etc., potrivite momentului. Într-unul din marșurile sale, aflat în fruntea companiei pe cîmpurile din jurul Plevnei, „Milescu se întoarce să-și vadă compania lui: oamenii se simțeau. Drepti, sănătoși, mergeau cîntînd cu voce bună.

«Mare popor! gîndi Milescu în sine, mare și răbdător popor!... Toate temperamentele individuale se contopesc în acest temperament colectiv, singurul care, în ceasurile grele ale vieții, scoate la liman.»

Și astfel prinse el mai departe a le închina gîndurile sale în versuri...

Sună coarnele pe dealuri...“ etc.

Și urmează, în versiunea tipărită a romanului, prima strofă a cîntului XVI din *Miriță*; manuscrisul însă îl cuprindea pînă la versul 16, încheindu-l cu un vers stingher, fără perechea firească: „hoardele de căpcăuni“ din versul 15 veneau cu turbare, ridicînd alături de ei pe huni, „Și-mpreună să reteze oștile mării-sale“.

Atmosfera și amănuntele nu se potriveau, vizibil, cu cadrul romanului, ceea ce ne face să credem că Milescu evoca, simbolic, scene ale

trecutului legendar și nu se mulțumea să gloseze simple marșuri, oricît de însuflețite, pe marginea evenimentelor la care participa.

Această concluzie e întărită cu atît mai mult de prezența strofei introductive a cîntului XVII, cea cu „gînte arii“ și cu ridicarea legionarilor romani din morminte.

În fața acestei revărsări poetice a personajului, criticul *Convorbirilor* a fost sever și a cerut amputări, după cît înțelegem din răspunsul autorului: „Admit cîteva propuneri, și anume: reducerea poeziei...“, scria, el, acceptînd în acest chip și proporția acestei incizii cerute de Maiorescu (Scriș. din 30 oct./11 nov. 1897).

Ceea ce e important în împrejurarea cu romanul este că ni se atestă vechimea unei scheme epice, care va fi existat nebuloasă în mintea poetului chiar din perioada genezei ciclului Comăneștenilor și care avea să devină viitorul poem *Miriță*. Tablourile realiste contemporane, din cele trei romane, se împlineau simbolic cu viziuni de legendă, țintind către un obiectiv unic — acela al unității tuturor românilor.

Drumul înapoi în istorie, pînă la hotarul cu mitologia eroică, era unul explicabil și necesar: sensurile operelor lui Duiliu Zamfirescu ne apar astfel convergente — proza contura în chip realist momentele înălțătoare ale actualității imediate, poezia descoperea aceleași sensuri în trecut și în legendă.

Cum se plasează istoric faptele conținute în poem? În această privință avem o concludentă declarație a scriitorului însuși, care face cîteva referiri la semnificațiile lucrării sale în scurta alocuțiune cu care-și precede lectura în ședința Academiei din 7 mai 1910. Cuvintele sale sînt importante sub mai multe raporturi, atît în ce privește geneza faptelor descrise, cît și intenționalitatea lor mai generală și mai direct personală.

„Subiectul poemului ce urmează, spune Duiliu Zamfirescu, e greu de fixat în timp. El s-ar petrece cam între anii ce au precedat așa-zisa «descălciătoare», în primele timpuri ale formațiunii banatului de Severin, care, politicește vorbind, pare a fi fost întii unguresc și apoi românesc.

Un ban al Severinului, frămîntat de dorința firească de a-și întări scaunul și a-și ocroti poporul, se găsește într-o zi pus în greaua cumpănă de a nemulțumi pe regele Ungariei sau a-și călca vorba. În adevăr, copila sa, Marghita, făgăduită de domn lui Miriță, nepotul și căpitanul său, este cerută în căsătorie de regele Ungariei, pentru fiul acestuia, care așteaptă cu o întreagă armată pe malul Oltului.

După multe frămîntări, domnul cheamă pe Miriță, îi destăinuiește, în puține cuvinte, starea sufletului său și, fără a aștepta răspuns, îl însărcinează să ducă pe Marghita în tabăra maghiară.

Acesta este conflictul. Mai departe, Marghita moare înecat în Olt; cele două tabere, ungară și română, se încaieră; prinții sunt omorîți în luptă; armia română e fugărită, dar bătrînul ban, rămas fără copii și învins, e numai învins, dar nu e biruit; el se scoală din scaunul domniei sale, pune să i s-aprindă vîrfurile munților, buciună prin văi, iar la glasul său se adună tot ce a rămas valid din rasa strașnică a daco-

românilor. Vin bătrînii cneji de la sate, juzii de la județe, bacia de la tirle, ciobanii de la oi, și, cu domnul lor în frunte, resping pe unguri. Acesta este, în puține cuvinte și în proză, întregul subiect al poemului.

Firește, din punct de vedere curat literar, expunerea aceasta n-are nici o valoare.

Cum însă fiecare din noi trăiește, cu știrea sau fără știrea sa, într-un complex de cauze și de efecte, eu vreau să se știe că întreaga mea viață literară matură este legată de un motiv cauzal, care nu s-a dezmințit niciodată, și acesta este: latinitatea noastră adîncă, poate cea mai completă, ca tip etnic și ca legi sufletești, printre toate popoarele neolatine.

Obșnuința de a se bate, întotdeauna și peste tot, a strămoșilor noștri daco-romani era o virtute și o necesitate. Consolidarea lor ca popor putea să îndemne pe banul Severinului să-și calce cuvîntul, și, lucru extraordinar! pe Miriță să asculte de porunca lui, dar armele erau ultimul cuvînt. (*Analele Academiei Române*, Seria II, tom. XXXII, *Dezbaterile secțiunii literare*, 1909-1910, p. 158-160.)

Înainte de a transcrie în continuare raportările intenționate de poet la vremea sa, este cazul unor comentarii, relative atît la precizările de mai sus ale autorului, prin comparație cu poemul, cît și la cadrul istoric propriu-zis, care determină semnificațiile eroilor și faptelor.

Afirmația după care Marghita fusese juruită anterior de ban lui Miriță nu se confirmă în poem, sau e într-atît de neclar exprimată, încît fără atestarea autorului intenția aceasta nu se poate deduce. Dimpotrivă, rezultă că Marghita e cea care, în fața perspectivei de a deveni mireasa unui prinț necunoscut și străin, îi aduce aminte lui Miriță de o mărturisire și un jurămint al lui și-i cere iubirea tocmai cînd acesta o trece peste Olt (cîntul V). S-ar înțelege deci că totul e un vînt primăvăratic care cuprinde pe cei doi tineri, nu cuvînt domnesc, știută fiind neputința căsătoriei la poporul nostru între doi veri drepți. Afirmatia lui Duiliu Zamfirescu, traducînd o intenție insuficient concretizată, clarifică mai multe situații din poem, altfel confuze: de ce banul ține să se sfătuiască neapărat cu Miriță în chestiunea iscată pe neașteptate („Ce zici? Supunem toate / Înțelepciunii tale“), de ce, la aflarea întrebării fatale a banului, „Miriță se uită la dînsul adînc / Și fulgere trec între unchi și nepot“, de ce se hotărăște cu atîta îndrăjire și atît de brusc s-o ducă pe Marghita la pețitori, de ce refuză propunerea fetei de a fugi amîndoi în lume: nu e atîta grija eroului pentru „plugarul [care] nu mai poate / De-atîtea angarale“, invocate de ban, cît orgoliul său rănit și spulberarea dragostei în care crezuse.

De altfel, nu banul îi dă poruncă lui Miriță „să ducă pe Marghita în tabăra maghiară“, cum afirmă poetul, ci Miriță însuși, dintr-o dată vindicativ față de unchiul său, îi înțelege intenția. Toate acestea sînt, firește, nuanțe, însă ele explică mai bine izbucnirea lui Miriță atunci cînd vede că domnița a murit: el nu-l iartă nici pe mirele străin, din cauza căruia s-a petrecut nenorocirea, dar nu se iartă nici pe el însuși pentru vina de a fi acționat în chip necugetat în această împrejurare. Conflictul imaginat de autor era deci menit să conducă fără greș la ultima soluție — armele — cu sugestia că aceasta trebuia să fie calea

aleasă chiar dintru început, adică respingerea netă a oricărui compromis, a oricărei concesi, acolo unde ar fi vorba de păstrarea integrității naționale. Acesta e sensul afirmației scriitorului că „obișnuința de a se bate, întotdeauna și peste tot, a strămoșilor noștri daco-romani era o virtute și o necesitate“, idee concretizată în diferite versuri ale poemului, între care, deosebit, în cîntul IX și în finalul său dramatic, cînd cei doi prinți, aspiranți la mina Marghitei, „și caută căutătura / Și sabia să-i treacă rîndul“. Fără explicațiile de mai sus, astfel de versuri par a expune un crez de un exclusivism național extrem; în realitate, raportate la Miriță, ele numesc necesitatea luptei armate pentru independență și suveranitate în fața spiritului cîrtător al adversarului.

Cît privește ambianța istorică generală și atestările documentare ale faptelor din poem, se dovedește că Duiliu Zamfirescu a interpretat exact sursele, în limitele specifice literaturii, ca și în declarația programatică cu care și-a inaugurat lectura la Academie.

Referirea la banatul Severinului ne poartă în secolul XIII, cînd această formație statală a fost creată — cu puțin înainte de 1233 — dependentă de coroana Ungariei. Felul cum e tratat șeful acestui stat de către „craiul nemeșilor“ și de către poet însuși — e numit *domn*, adică *domnitor* — sugerează o anumită independență, cel mult raporturi de vasalitate, care nu însemnau supușenie (regele Angliei era în epocă vasal regelui Franței!). De aici adresarea ceremonioasă la cererea în căsătorie a Marghitei, cu toată amenințarea de război din final, și ea devenită atunci un fel de protocol, pentru a măsura insistența solicitării. Dacă avem în vedere acest tip de raporturi, atunci acțiunea s-ar situa după 1291, acesta fiind momentul cînd banatul Severinului trece practic sub stăpînirea voievozilor munteni, pentru trei decenii, pînă la 1324. În acest interval ar fi putut avea loc faptele narate. Totodată, trebuie avut în vedere amănuntul, foarte important, că, pentru a duce pe Marghita la „craiul nemeșilor“, Miriță a trecut Oltul, iar oastea nemeșilor trece și ea Oltul, la rîndu-i, pentru a se lovi cu craiul de Severin, deci poemul se referă la o perioadă cînd stăpînirea maghiară dăinuia încă în Muntenia, adică după toate probabilitățile, tot în intervalul menționat.

Atestarea istorică este însă relativă și trebuie implicată masiv legenda, căci, dacă șeful oastei române este în poem Litovoi (toți cnejii „merg să ia porunci la cneazul, nemblînzitul Litovoi“, c. XIII, vv. 472), atunci faptele istorisite sînt deduse din luptele care au avut loc pentru libertatea cnezatelor oltene, între anii 1272 și 1276, probabil în 1273, cînd viteazul voievod a și căzut în luptă. Aceasta a fost prima încercare de independență deplină a cnezatelor și voievozatelor din dreapta Oltului, iar soarta ei corespunde în linii mari cu rezultatul luptei din poem, unde domnul, văzîndu-se „cu oastea sfărîmată“ (c. XV, v. 626), e gata să părăsească sceptrul („nouă ne-a venit velleatul și ni-i gîndul să plecăm“, c. XV, v. 631) și să se declare vasal, sau chiar supus ungarilor. Abia după această dramatică mărturisire a craiului „se ridică de prin jîlțuri toți bătrînii cneji de sate“ și pleacă să răscoale țara, ridicînd-o pentru libertatea ei. La apelul cuprins în cîntul XVI se adună nu numai pămîntenii, dar și strămoșii daci și romani, pentru a goni cu totul pe năvălitori de pe teritoriul românesc. Poemul rămîne deci un document literar al perioadei luptelor pentru constituirea sta-

tului muntean independent față de regatul maghiar; frumoasa fată a craiului de Severin este în acest caz ea însăși un simbol al țării libere, fin stilizat, cu rădăcină directă în basme. Între Marghita și Ileana Cosânzeana există o explicabilă corespondență.

În acest caz, toate numirile, chiar dacă au rezonanțe cunoscute, nu pot fi investite decât tot simbolic cu sensuri realiste. Lunga listă de nume ungurești prezente în cînturile X—XIII trebuie privită ea însăși ca o sinteză poetică: au existat în realitate bani maghiari ai Severinului cu numele Luca, Oslu, Losonczy, dar în perioade suficiente de îndepărtate unii de alții pentru a nu putea fi prezenți toți în aceeași armată. Luca figura cu titlul de ban al Severinului în 1233, Oslu pe la 1240, dar un Ștefan Losonczy avea acest titlu un secol și jumătate mai târziu, fiind, în adevăr, și „comite al Temișanei”, ca în poem.

Poetul avea o bună documentare în materie, iar forțarea adevărului istoric, cu geografia cam amestecată, cu alăturarea arbitrară a numelor din epoci foarte diferite, are loc în limitele firești ale poeziei, prin sinteze și sugestii. El însuși recomandă o cheie potrivită pentru înțelegerea procedurii atunci cînd indică structura oastei maghiare: „Vin toți strănepoții de bani ungurești” (c. XII, v. 432), ceea ce denumește nu o armată anume, ci una simbolică. Cu scurte întreruperi, banatul Severinului a stat în adevăr sub dominația regatului Ungariei peste două secole.

În același chip trebuie privite și numele românești, începînd cu acela al lui Mirișă însuși. Tihomir, Litovoi, Seneslau sînt atestați istoricește, dar cu alte atribuții și cu altă cronologie probată de documente, însă cea mai mare parte a personajelor poartă nume convenționale, formate după topografia ținutului sau obținute direct din basme: Vlășie (codrul Vlășiei), Baldovineștii, „Negruță din Kralieva” (Kralieva—Craiova), „Negoiță Cap-de-piatră”, „Ion (al) lui Badea Nimea”; apar și personaje din reminiscențele istoriei daco-romane: Birhală, Longin și Meșiu, Iuniu Quintul etc. O concentrare asemănătoare de forțe nu mai avem în literatura română! Exaltarea poetului ajunge prin urmare la treapta cea mai înaltă a convertirii adevărului istoric în materie poetică. Este explicabil de ce poemul a dobîndit o atît de mare importanță în epocă, fiind citit în sedință festivă la Academie și publicat concomitent în *Conv. lit.*, în *Analele Academiei* și în volum.

Presa însăși marca evenimentul în cuvinte solemne, iar conflictul cu Maiorescu, după replica acestuia la *Poporanismul în literatură*, se atenua el însuși, *Mirișă* marcînd reluarea colaborării poetului la „bătrîna revistă a „Junimii” (după o întrerupere nu prea mare, de altfel, dar semnificativă).

Simbolistica poemului se leagă în chipuri diferite de alte lucrări ale lui Duiliu Zamfirescu, de la poezii scurte și meditații pînă la ciclul epic al Comăneștenilor. Cu toate imperfecțiile de construcție, poemul este pentru opera scriitorului nostru o piesă fundamentală, datorită concepției asupra istoriei naționale, asimilării faptului istoric cu folclorul și cu spiritul contemporaneității într-o viziune de ansamblu de un patriotism profund, patetic. Deplasarea accentului de la afirmarea spiritului național pur către implicații cu caracter extremist, îndeosebi în partea a doua a poemului, va apărea în chip explicabil datorată

acelei exaltări care face adesea pe luptători în focul încăierării să nu-și aleagă armele și să ajungă la exagerații. Duiliu Zamfirescu n-a fost scutit de această primejdie, care a pîdit militantismul social și național al umanismului generos, patriotic de odinioară. Cazul nu este însă numai al său; poeme ca *Dumbrava Roșie* de Alecsandri — ca să-l pomenim numai pe acesta, care i-a fost vizibil model — o dovedesc. Ceea ce însă trebuie subliniat în chip deosebit, în această ordine de idei, este caracterul esențial al înfruntării între cele două tabere. Românii participanți la luptă sînt nu numai cnejii și voievozii, cu clientela lor firească în epocă, nu numai armata oarecum regulată, organizată, ci mai cu seamă oamenii de rînd, ceea ce dă războiului un caracter național, angajînd marea masă a populației; chemarea din cîntul XVI e adresată pescarilor, podgorenilor, păstorilor, plugarilor, adică exact acelor categorii, menționate în documentul maghiar din 1247, pe care cavalerii Ioaniți dobindeau dreptul să le exploateze. Practic, acestea și erau principalele indeletniciri în epocă, ocupînd majoritatea populației. Numele de conducători ai acestor gloate, utilizate în poem, sînt deci generalizări, mai exact sinteze, cum s-a spus mai sus, ale unei tipologii istorice reale, dar despre care tradiția a păstrat date mai sugestive decât izvoarele scrise.

Cealaltă tabără, a năvălitorilor, e constituită din individualități aparținînd nobilimii pe de o parte și soldaților în leafă pe de alta. Se vorbește deci despre „craiul nemeșilor”, despre „magnații / Înconjurînd pe noul rege”, despre „boemi mercenari” și „conți bavarezi”, despre „învățații / Întru războaie și-ntru lege”, deci demnități de stat și cavaleri, profesioniști ai năvălirilor. Înfruntarea cu aceștia ia caracterul unui act patriotic, ea nu vizează etnicitatea, chiar cînd aceasta pare a fi implicată, mai ales tîind seamă de realitățile luptei naționale a românilor în raport cu ungurii, începînd de prin secolul X pînă la 1918. Perioada cînd se zămislea poemul, adică de pe la 1895 pînă la 1910 cînd el apare, e una de ascuțire la maximum a sensibilităților românești privind Transilvania, care și explică, între altele, și geneza ciclului Comăneștenilor și a poemului *Mirișă*. Încît deschiderea mare a frontului atacat de poet, atunci cînd țintește în adversarii de altădată ai poporului său, trebuie înțeleasă în dimensiunile ei firești și adusă la proporțiile cuvenite, chiar dacă sulițele autorului bat, lipsite de precizie, și dincolo de obiective.

S-a spus mai sus că, într-o privință, poemul *Mirișă* încorporează mai multe simboluri și motive cuprinse în scrieri anterioare ale lui Duiliu Zamfirescu. Semnalăm numai cîteva. Chiar din cîntul prim, geografia elementară schițată amintește pe *Fiica Haosului*, poem anterior, ca moment al publicării, cu peste un deceniu, dar aproximativ concomitent ca geneză. În ambele poeme ne aflăm pe teritoriul banatului de Severin, în plină legendă în *Fiica Haosului*, la confluența legendei cu istoria în *Mirișă*; voievodul disputîndu-se cu sine însuși ne trimite la viziunea din *Gethsemani*, a lui Isus, care va fi crucificat, adică sacrificat pentru iubirea sa de oameni, ca și tatăl Marghitei, gata să-și dea fata pentru a cruța poporul de năpaste.

În al doilea cînt, privește convoiul de cavaleri ce însoțesc pe domniță la mănăstire, cu daruri, este compusă ca în *Domnița mezină*, în mișcarea lui de o perfectă simetrie. Chiar motivul referitor la peți-

tul domniței moarte este asemănător, iar meditația tristă despre viață mărturisește un evident paralelism cu *Palinodie* (sau cu gândurile lui Matei Damian din *Viața la țară*, în noaptea petrecută la arie). Duelul atât de expresiv între Miriță și craiul maghiar privind vechimea locuitorilor din aceste locuri este alimentată de argumentația patriotului din romanul *Indreptări* etc. Exemple se mai pot da, toate ducând la concluzia unei mari sublimări a virtuților poetice ale scriitorului și a conceptului său despre caracterul național.

Ecourile din folclor, tot atât de personal folosite, ne duc și ele la creații fundamentale. Puhoaietele dezlănțuite în calea domniței care merge spre craiul nemeșilor și revărsarea Oltului sînt cele din *Legenda Mănăstirii Argeș*; rugăciunea fetei, care-i cere lui Miriță să n-o dea străinului, ci să fugă amîndoi în lume, e un leit-motiv folcloric; ridicarea țării, descrierea luptei, ca a unor uriași pedepsitori, și, în genere, întreg clar-obscurul legendei aparțin folclorului. Structura este însă originală și avem în *Miriță* unul dintre primele poeme epice eroice care, păstrînd formula tradițională de la Bolintineanu și Alecsandri, se constituie într-o prozodie savantă, cu versificație variată de la cînt la cînt, multe dintre acestea avînd cîte un tablou sau un episod autonom. Și sub acest raport *Miriță* este, cu drept cuvînt, una din lucrările îndelung gîndite ale lui Duiliu Zamfirescu.

Aceeași declarație inaugurală a lecturii din ședința festivă a Academiei dezvăluie în continuare și alte resorturi care au mișcat inspirația poetului. În chip explicit, Duiliu Zamfirescu polemizează prin acest poem cu toți cei care socoteau profitabilă calea suplicațiilor în problema Transilvaniei. Poziția sa era intransigentă, așa cum o afirmă în romanul *Indreptări* și cum o admiră la părintele Moise Lupu, la notarul Zgurea, la țărani din ținuturile de baștină ale acestora. Tranzacțiilor de felul celei prin care banul de Severin speră la început să evite înfruntarea, scriitorul le demonstrează consecințele chiar în cuprinsul poemului; ele nu pot fi decît tragice, cu atât mai mult cu cît, spune el, tranzacțiile nu sînt specifice poporului român. În numele acestei premise, *Miriță* va fi în chip direct o prelungire a unor teze din discursul de recepție și prilejul unor noi sulite împotriva poporanistilor și a celor apropiați lor, numiți pentru circumstanță... socialiști (desigur aluzia e la vechile simpatii socialiste ale lui C. Stere și G. Ibrăileanu).

„În discursul meu de recepție în Academie, căruia pe nedrept i s-a dat un caracter polemic, am spus că nu se poate admite dulcegării, contemplativitate pasivă, jale și lacrimi în poporul nostru, declară Duiliu Zamfirescu. Nu am nimic de schimbat la cele zise, ci aș avea de adaos o nouă protestare împotriva poezilor de talent de peste munți, cari fac din admirabilul popor al Daciei Traiane o adunătură de socialiști plîngăreți. La ei plîng codrii, plîng nevestele, plîng florile, fiindcă avem un vis neîmplinit, de care ne-au răposat și moșii și părinții. Neadevăr! Protestez în numele românimii întregi. Avem un vis neîmplinit, este drept — și cine nu are? — dar nu de el ne-au răposat nici moșii, nici părinții, ci au murit de moarte bună, cum se cuvine unor oameni sănătoși, cari, în viață, alcătuiesc un popor de viitor.

Consecvent cu mine însumi, am onoare a vă ceta această lucrare, pe care vă rog s-o primiți ca un omagiu adus instituțiunii acesteia, ce m-a primit în sînul ei.“

Formula „poetii de talent de peste munți“ ne duce cu gîndul desigur la Coșbuc, Iosif și Goga, dar Duiliu Zamfirescu îl vizează numai pe acesta din urmă, de vreme ce-i parafrazează atât de nedrept poezia *Noi*. Versurile incriminate sînt următoarele: „La noi de jale povestesc/ A codrilor desigur“. „La noi nevestele plîngînd/ Sporesc pe fus fuiorul“. „Chiar roua de pe trandafiri/ E lacrimi de-ale noastre.“ „Avem un vis neîmplinit/ Copil al suferinții —/ De jalea lui ne-au răposat/ Și moșii și părinții.“

Totuși, scriitorul e nedrept cînd reduce timbrul lui Goga la tonalitatea unei singure poezii, care și aceea e foarte frumoasă. Iritarea sa polemică nu s-a stins deci la peste jumătate de an de cînd au avut loc altercațiile, regretabile de ambe părțile, cu Goga, cu *Viața românească*, următoare discursului despre „poporanism în literatură“, și *Miriță* era menit să aibă el însuși și semnificația unui argument în controversă.

1 — Una din controversele posibile: la care mănăstire putea fi trimisă domnița căci, la data probabilă a întîmplărilor, în Oltenia nu se afla nici o mănăstire. Primele instituții monahale vor lua ființă cam o sută de ani mai tîrziu, abia la sfîrșitul secolului al XIV-lea, cea dintîi fiind Vodița, din apropierea Severinului, ceea ce s-ar potrivi — în limitele poetice — cu formularea:

*Își trimite domnul fiica
Către deal, la mănăstire,*

deci undeva în apropiere. În acest caz, ce sens trebuie să dăm referirii de peste patru versuri, că domnița aduce prinoase „Preacuratei din Ohrida“? Drumul fiicei de crai e peste Dunăre, la Ohrida, centru creștin vestit în epocă, sau e vorba doar de vreo icoană făcătoare de minuni adusă de la Ohrida și căreia i se închină simbolic ofranda, dania făcîndu-se concret către mănăstirea vecină?

2 — „Mugure de Mărăcină“. Legenda, acreditată anterior și de Alecsandri în balada *Banul Mărăcină* și, mai îndepărtat, de Pierre Ronsard într-o dedicație către prietenul său, poetul Rémi Belleau, plasează un boier român, Mărăcine sau Mărăcină, drept ban — desigur al Severinului. Cum perioada banilor români ai Severinului e cea care cuprinde teoretic și episodul *Miriță*, înseamnă că Marghita e o descendentă a aceleiași familii din care se trage și eroul lui Alecsandri!

3 — *Arpad* este fondatorul primei dinastii maghiare, stăpînitoare tronului țării pînă la 1301, deci și în perioada ciocnirii descrise în poem, care putea să aibă loc înainte de 1300.

4 — *Conrad*, nume a cinci regi germani între 911 și 1268, deci contemporani cu dinastia Arpadienilor din Ungaria. Prezența unui fiu de rege german în oastea maghiară sugerează și mai clar caracterul acesteia.

5 — *Veszprim*. Nota lui Duiliu Zamfirescu însuși, din glosarul cu care-și însoțește publicarea poemului în *Analele Academiei Române*, spune următoarele: „Veszprim sau Veszprém. Oraș al Ungariei, care

în veacul de mijloc a avut cea mai veche universitate și cea mai importantă după cea de la Paris.“

6 — „Alfa prim“. Versurile sînt voit confuze, dar formula, prin ea însăși, e banală în matematică.

7 — Tot poetul însuși, în glosarul din *Analele Academiei Române*, declară despre „cronicarii rogeriani“ că aceștia sînt „impropriu numiți astfel. Erau cronicari latini, nenumărați, care scriau despre toate disciplinele spiritului în limba latină, începînd încă de pe timpul dinastiei Arpazilor și mergînd pînă dincolo de Hunyazi, cu Bonfinius și Sambuc. Printre dînșii, Kikellö (sau Kükülö), Rogerius etc.“

Dacă în privința lui Kükülö explicația se poate reduce la cea dată de autor, lucrurile sînt puțin altfel cu canonicul Rogerio („magister Rogerius“), italian de origine, și care nu e doar un simplu istoric, un cronicar, ci un veritabil scriitor. El e autorul unui *Carmen miserabile* (în latinește, desigur), dramatică descriere a invaziei tătarilor din 1241—1242, căreia el i-a fost martor (a murit în 1266, în vîrstă de 61 sau 65 de ani). „Cronicarii rogeriani“ sînt, deci, istorici dublați de literați.

(Dar scriitorul săvîrșește aici o eroare de cronologie, frecventă la el, mai ales în proză: în perioada cînd se puteau petrece întîmplările, curcanii — aduși din America — nu aveau cum figura pe masa „cronicarilor rogeriani“!)

8 — *Sfîntul Ștefan* (997—1038) făcea parte și el din dinastia Arpadiană; i-a creștinat pe maghiari; rege și organizator priceput, a devenit simbolul statului maghiar unitar.

9 — Versul e semnificativ pentru caracterul războiului ce va avea loc, anume unul de cucerire, de revanșă. În depresiunea Lotrului — sau poate poetul se referă la teritoriul din nordul Munteniei, situat în fața vărsării Lotrului în Olt, așa-numita Țara Loviștei — s-a perpetuat un timp mai lung dominația maghiară, chiar pe cînd banatul Severinului era liber, iar cnezatele și voievodatele din Oltenia și Muntenia erau libere și ele.

10 — Oștenii pămînteni recrutați dintre țărani liberi aveau drept, prin urmare, la indemnizații din partea celor ce le cereau anumite prestări, cum era participarea la lupte sau la paza hotarelor.

11 — Vechimea celor două spițe e măsurată cu glumele ce și le-ar fi aruncat unii altora reprezentanții lor: Baldovini s-au înnobilit prin participarea la vreuna din cruciadele care au ajuns la Ierusalim, probabil prima (1096—1099), al cărei conducător, Godefroy de Bouillon, și-a luat chiar titlul de „păzitor al sfîntului mormînt“ (al lui Isus) cum i se spune — intrucitva ironic — și Baldovinului din poem; dar între cruciații de frunte s-a aflat și Balduin de Flandra, de unde poate veni numele eroului nostru din poem; Murguleștii se socot, la rîndul lor, coborîtori din coloniștii romani, „dintr-o pajură de cioară“, cum sînt numiți de ceilalți, însă oricum incomparabil mai vechi, avînd un mileniu înaintea lor, nu doar cîteva secole ca ceilalți.

12 — „Ei sînt liberi cneji de plai“ — formula arată că statul feudal român din epocă era încă insuficient încheșat și consolidat de vreme ce domnitorul, puterea centrală, nu avea autoritatea necesară pentru a organiza și înfrîna inițiativele războinice ale micilor condu-

cători de cnezate. Este tocmai caracteristica perioadei dinaintea lui Basarab I, care va realiza acest deziderat, al statului centralizat.

13 — „Magnații/Inconjurînd pe noul rege“ — formula nu poate fi interpretată altfel decît pare să arate că s-a produs o schimbare la tron, impusă de nobilime, lucru obișnuit în epocă, îndeosebi în momente de operațiuni militare. Înseamnă, dacă luăm afirmația în sens propriu, că între începutul disputei și momentul luptei a trecut un timp relativ mai îndelungat. Nu este exclus să fie aici o referire îndepărtată la noul rege, Carol Robert de Anjou, ajuns pe tronul Ungariei în 1330, organizatorul dezastruoasei expediții nimicite la Posada. Contaminarea a două momente atît de distanțate în timp, cum sînt înfrîngerea lui Litovoi și victoria lui Basarab I, nu e exclusă într-o poezie de felul lui *Mirișă*.

P. 258

CĂTRE DOMNUL

Poezia este scrisă la moartea tatălui său.

Prima publicare cunoscută pînă acum este versiunea franceză a poeziei, apărută în lunarul *La Revue Roumaine* (I, 10, 5/18 iul. 1912), revistă bucureșteană pentru popularizarea literaturii române în Franța. Titlul este aici: *Vers Dieu*; figurează de asemenea următoarea notă: „*Cette magnifique poésie perd énormément en traduction. L'auteur, avec un grand talent, y a mis des trésors de pensée. M. Zamfiresco a, sans doute, écrit un chef-d'oeuvre de la langue roumaine, qui reste presque intraductible. M.D. Zamfiresco, ministre plénipotentiaire, membre de l'Académie Roumaine, est un des plus grands écrivains de Roumanie.*“

Oricît de curios, formulele despre comorile de gîndire, despre imposibilitatea traducerii poeziei sînt aproape aceleași cu care Duiliu Zamfirescu își însoțește propriile versiuni românești din Leopardi și Carducci. Să fie și aici vorba de o traducere proprie, iar rezervele revistei să fie propriile rezerve ale autorului-traducător? Nu este exclus, cu atît mai mult cu cît versiunea franceză oferă, față de textul românesc, cîteva libertăți, pe care nu și le-ar fi luat un traducător, ci numai un autor. Cea mai importantă dintre ele e în strofa a șasea.

În primele ei patru versuri, aceasta exprimă, după o filozofie sceptică, îndoiala cu privire la infinitatea existenței lumilor, iar în următoarele patru pune sub semnul întrebării și „viața viitoare“ creștină. Nu mă lămuresc, spusesese poetul în strofa anterioară, de nu cumva e scris să fim în această lume iluzionații unui vis; nu mă lămuresc, continua el în strofa a șasea, de nu cumva viața nu e nicăieri așezată pentru totdeauna să existe („pusă în repaos“), ci e „numai oarbă devenire“ — deci ciclul inconștient al evoluției — în rest rămînînd doar „întunerecul din haos“ — deci vidul, neființa.

Aceasta în textul românesc, publicat în volumul *Pe Marea Neagră*. În forma din *Revue Roumaine* lucrurile se simplifică sub raportul filozofic, căci, locul *vieții* (cu sens de existență universală), este luat în poezie de viața pămîntească („vie terestre“), căreia nu-i este dat să aibă o odihnă veșnică („constant repos“), aceasta fiind atribuită numai devenirii oarbe și întunericului din haos. Deosebirea între cele două versiuni e deci în stabilirea unui concept: o dată *viața*

(existența) e identificată cu „oarba devenire“ și cu vidul din haos; altă dată ea e distinctă de acestea și redusă la dimensiunile terestre.

Să fie totul datorit numai unei lecturi mai pe deasupra, a lui Caion sau a traducătorului? E cu puțință — însă o elementară armonie interioară a stofelor, căutată cu discreție, în felul cum se petrecuse și în traducțiile din Leopardi sau Carducci, oarecari tentații de respectare a rimei, de reproducere a ritmului, fără forțări de topică, dar adesea și fără acea răceală a translației simple, mecanice — pot îndreptăți supoziția că poetul însuși e și autorul versiunii franceze. O reproducem de aceea integral, mai cu seamă că e și prima formă cunoscută a poeziei:

VERS DIEU

Sur le sentier qui mène
Au cimetière du petit couvent
Le vieux boyard est allé se coucher
La face tournée vers l'Orient,
Et nous avons planté un pommier à son chevet
Pour que, sous la brise du chaud printemps,
De ses fleurs qui s'effeuilleront, surgisse
L'espoir de résurrection.

Le vent amène des vallons
Parmi le susurrement des champs
L'odeur du foin coupé en fleur,
Et les chansons d'alouette.
Tout invite à vivre,
Et l'on sent que la vie est
Une farce qu'on est forcé de vivre
Et le champ d'un conte.

Tu as quitté notre pauvre monde
Où tout est passager
Et où notre impuissance
Nous est pourtant aimée.
Tu es allé, pareil à un sage, vers le Seigneur,
Vers le Pasteur d'un seul troupeau,
Avec l'espoir d'y trouver peut-être
La dernière des sagesse.

Mais j'ai senti dans ta froide main
Qui tremblait, serrant la mienne,
L'immensité du désespoir
Et le désir de rester encore
Dans ce monde égaré
Et que tourmentent tant de soucis,
D'où tu es parti pour le ciel
Et où nous sommes restés.

O père! le plus doux nom
Le plus pur des mes sentiments,
Et le rêve de ma jeunesse
Où es-tu, père bien-aimé?
Tu es parti, et les sanglots m'étouffent
Car je ne puis pas savoir
S'il est écrit que nous devons traverser le monde
Comme dans un rêve,

Et si nulle part la vie terrestre
Ne jouit d'un constant repos,
Qui n'est donné qu'au devenir aveugle
Et à l'obscurité du chaos;
Et s'il n'y a pas dans les étoiles
Un champ où l'on trouve
La loi du bonheur éternel
Et des gages d'immortalité?

Car ainsi que nous passons
A travers ce triste monde,
Nous avons un noyau d'âme
Et des lueurs d'immortalité
Et alors, où passe, Seigneur,
Toute cette organisation
Et les montagnes d'argile
Et l'âme qui fut mon père?

DUILIU ZAMFIRESCO
de l'Académie Roumaine

Asupra poeziei, revista va reveni ulterior, în articolele lui Caion (*Un disciple de Maurice Barrès — Duiliu Zamfiresco; La Revue Roumaine*, I, 11, 5/18 sept. 1912), sugerînd o „întoarcere“ a poetului spre creștinismul renegat sau neglijat în tinerețe. O astfel de interpretare rămîne însă exagerată, căci versurilor din strofa a treia, care justifică și titlul, le urmează o subtilă contestare a vieții viitoare din mitologia creștină, însoțind o tragică și disperată clamare atee a în-doielii față de vreun sens divin al vieții pe pămînt.

1 — „S-a dus boierul să se culce.“ Termenul „boier“ trebuie privit aici în sensul de „aristocrație sufletească“, atît de scump poetului. Lascăr Zamfirescu avea o astfel de ținută, asemănătoare de altfel cu a fiului său, poetul, încît își atrăsese chiar porecla „boierul“; dubla aluzie e deci rezultatul unei împrejurări reale. Duiliu Zamfirescu a fost profund zguduit de tristul eveniment, așa cum avea să mai fie numai la moartea fiului său Lascăr, decedat în urma rănirii într-un duel (ian. 1921).

Poetul își iubise nemăsurat tatăl, pentru el îndeosebi venea vacanțele la Focșani și stătea acolo mai tot timpul. Moartea bătrînului nonagenar i-a prilejuit astfel încă una din triste sale meditații, atît de frecvente după 1895, cînd constată la el însuși semnele trecerii tinereții.

Conv. lit., XLVI, 4, apr. 1912.

Apare inițial în primul act al piesei *Lumină nouă*.

Titlul este dat de poet la publicarea în volum.

Poezia de față, se arată în piesă, este datorită unei eroine care nu apare, moartă Maria. Aceluiași personaj i-ar aparține încă o reușită poezie, lăsată însă de autor la o parte la alcătuirea volumului *Pe Marea Neagră*. Este vorba de cea care figurează în volumul de față sub titlul [„*Și nopțile...*“]. Nu e mai puțin adevărat că poezia se aseamănă cu altele ale autorului, ceea ce a putut determina eventual neîncluderea ei în volum.

Piesa *Lumină nouă* a fost scrisă în primă formă în 1895, vara, pe când autorul lucra la *Tănase Scatiu*.

Intenția autorului era să realizeze cu ea o tragedie în patru acte. Încheiată doi ani mai târziu, ea primește titlul *Hypnoticii*, dar de valoarea ei se îndoiește serios autorul însuși după ce văzuse la Roma o piesă cu motiv oarecum apropiat, *Spiritismul* de Victorien Sardou. „Ce falsă, goală și învechită e tema lui Sardou și cu toate astea cum a știut să scoată din ea scene frumoase — iar pe de alta (pe de altă parte, n.n.) ce bună este tema la mine, cu firea interesantă a doctorului meu, și totuși, cum nu e nici o scenă de teatru!“, îi scria auto-critic lui Titu Maiorescu (Scris. din 2/14 mai 1897). Versiunea publicată cincisprezece ani mai târziu în *Conv. lit.* sub titlul *Lumină nouă* (cu sub-titlul „comedie în trei acte“; ideea tragediei fusese cu totul părăsită), și reprezentată tot în 1912 la Teatrul Național, nu e însă cea din 1895—1897, ci una diferită, mult refăcută în amănunte, cu personaje și scene noi, cu mai multe implicații sociale și, ce e esențial pentru noi, introducându-se un episod cu cele două poezii, din care numai *Domnița Albă* a fost reținută pentru volum. Deci, poezia aparține perioadei 1910, în orice caz după întoarcerea din Italia.

Conv. lit., XLVII, 12, decembrie 1913.

vv. 5—6 La el veneau de peste tot
La nuntă ori la judecată.
(La împărțit de judecată).

vv. 11—12 Dar mai ales îi dase dar
Moștenitor o fată mare.

v. 13 Mersese buhul pînă-n zarea.

vv. 15—16 Și se pornise peștorii
În teleguță sau călări.

v. 20 Stăpin și hirotonisit.

v. 26 Și Ottokar, margrav de Rin.

v. 31 Călătorind din Miază-Noapte.

v. 33 Era frumos (străin) la-nfățișare.

v. 36 Și prințul Locurilor-Sfinte

v. 38 Atît de tînăr și de drept

(Atît de [cuvînt lipsă] și-nțelept)

vv. 43—44 Cu împărați și cască-gură.

(Cu trai avan pe cască-gură)

Și grîul răsărit sub plug.

Urarea finală era mult mai restrînsă și, intrucitva oficială, rece:

„Bine-ai venit, măriia-ta,

La noi, pe înălțime.

Noi cu troienii ne-om lupta

Și mîinile ți-om săruta

Noi, domnii din vechime.

Că Dumnezeu a vrut și-a nins

Pe fruntea ta și-a țării,

Iar nemurirea a încins

Cu lauri, tot vastul cuprins

Din tolba cugetării.

Măriia-ta, bine ai venit

În pragul bătrîneții.“

Această formă a fost părăsită — pentru a se da închinării o direcție nouă, implicînd idealul național al întregirii țării, și aducînd aminte și de fapte de ordin mai intim (moartea unicului copil al reginei), sau de activități obștești ale ei, și dînd proporții unei ample reconstituirii a fondului național românesc care s-a impus în basmele Carmen Sylvei.

Ca și poezia *Gethsemani*, de o religiozitate numai aparentă, nu și de substanță, nici aceasta nu trebuie considerată din perspectiva strictă a destinației pe care i-o acordă autorul. Duiliu Zamfirescu n-a practicat genul închinărilor de acest fel decît cel mult sub forma unor madrigale grațioase, adresate femeilor frumoase, în anii îndepărtatei sale tinereți, sau în aceia ai bătrîneții (ciclul „*Malvina*“). A făcut, totuși, două excepții — aceasta de față și o alta, anterioară cu treisprezece ani, la aniversarea lui Maiorescu, pe care însă n-a mai cuprins-o în volumul *Pe Marea Neagră*, dată fiind ruperea violentă a relațiilor cu criticul în 1913, în urma afacerii Stratilescu și a antecedentelor evenimentului. Elogiul destinatarului nu este, în ambele, decît un prilej de stilizări care se îndepărtează sensibil de scopul declarat al poeziei, plasînd-o pe aceasta în zone detașate de sursa care i-a dat impulsul prim. În cazul ditirambului către Maiorescu asistăm la o reconstituire a Junimii din prima perioadă; urarea de față este transcripția poetică a unei nunți domnești cu sugestii vădite din *Nunta Zamferei* a lui Coșbuc sau chiar din eminesciana *Călin* (*File de poezie*). O nuntă domnească stilizată în viziunile unei nunți din poezia noastră populară, deși întîmplarea se consuma la curtea ducelui de Wied. Tablourile cu peștii, cu petrecerea propriu-zisă, alaiurile etc. puteau oricînd figura în *Mirișă* dacă eroul ar fi ajuns la căsătoria cu frumoasa Marghita. Risipa de elemente folclorice din text este deci nu un anacronism — la o curte germană, plasate figuri din basmul românesc, obiceiuri românești — și nici numai decît o intenție de elogiu, ci un procedeu caracteristic scriitorului: la un moment dat se producea la el o deconectare a laturii strict poetice, intime, de tema lucrării, viziunile proprii dobîndeau autonomie în cadrul com-

poziției poetice, nu o dată într-un anumit dezacord cu tema inițială. *Viața la țară* va fi plină de asemenea anacronisme; în alt plan, poeziile din perioada romană mărturisesc adesea procedeul de substituire a unei realități prin alta.

Față de Carmen Sylva, Duiliu Zamfirescu avea însă și puncte de vedere, sentimente care, în ce-l privea, o detașau întrucâtva pe aceasta de familia domnitoare, o detașau de Carol și o situau într-o postură ce nu avea prea mult de-a face cu situația unei regine. Într-un anumit moment, anume în perioada 1891—1892, o persecuție necamufletă, declanșată de rege și de liberali, în frunte cu D.A. Sturdza, a cuprins într-un destin comun — pe cât se putea — pe Elisabeta, aflată în exil la Veneția, și pe scriitor, trimis acolo de guvern, ca să-l aibă ca un fel de informator oficial în preajma ei, misiune la care, firește, Duiliu Zamfirescu n-a consimțit. Împrejurarea era legată de părăsirea proiectului căsătoriei între moștenitorul tronului, Ferdinand, și Elena Văcărescu, proiect agreat și chiar apărât de Elisabeta, dar respins de capii politici și, ca atare, de rege. Exilul de la Veneția, început în iulie 1891, era urmarea acestor împrejurări; dar părintele Elenei Văcărescu, poeta de mai târziu, era chiar titularul Legăției din Roma, deci șeful lui Duiliu Zamfirescu, care primește dispoziții să raporteze ministerului mișcările familiei Văcărescu, așa cum, câteva luni mai târziu, i se va cere s-o facă și despre regină.

Refuzul unei astfel de misiuni delicate socotită de guvern drept una de încredere — în realitate delațiune — a fost interpretat ca un act de ostilitate față de oficialități și ca o solidarizare fățișă cu atitudinea reginei, ceea ce nu era departe de adevăr, nici într-o privință, nici în cealaltă. În plus, un șir de corespondențe venețiene despre stagiul și situația exilatei, publicate în ziarul junimist *Constituționalul*, în vara și toamna lui 1891, sub pseudonimul *Loredano*, aduc firesc în mintea guvernamentalilor pe tânărul diplomat de la Roma, care stătuse în două rânduri în orașul lagunelor, în preajma reginei. Denunțându-l pe el, presa oficială îndrepta de fapt către ea săgeți nedisimulate. Între victime trebuia să se nască sentimentul unei inerente solidarități, cu atât mai mult cu cât, în iunie 1892, când ecourile întâmplării erau încă vii, Duiliu Zamfirescu era transferat pe neașteptate la Atena, „ca un fel de pedeapsă pentru că văzusem prea de aproape «drama de la Veneția» atunci când regina Elisabeta, bolnavă, se refugiase în laguna lui San Marco” (*Viața la țară*. Prefață la ediția a IV-a, 1914). Este de înțeles că, după rezolvarea disputei regale, exilata din 1891 n-a putut uita loialitatea cavalerască a persecutatului, lovit tocmai din această cauză, după cum și poetul avea, în 1913, temeuri diferite de ale oricui să o privească pe regină cu totul în afara rangurilor ei oficiale. Urarea trebuie privită în primul rând în acest cadru și legată de aceste circumstanțe. Este clar, în același timp, că împrejurarea festivă nu-i permitea poetului să facă aluzie la vechi istorie, cu toate că referirea la „pustiul” și „jindul” din inima destinatariei și la „năframa albă a uitării” pot fi ușor interpretate și în sensul unui apel la amintiri, vechi, în 1913, de două decenii.

În schimb era un prilej nimerit să refacă raporturile diplomatului cu capul statului, raporturi zdruncinate, orice s-ar spune, în vară, în timpul afacerii Stratulescu. Desigur, Maiorescu a trebuit să explice

regelui de ce îi supunea spre semnare decretul de punere în disponibilitate a unui ministru plenipotențiar, acuzat de a fi calomniat țara, armata etc. Argumentele înșirate atunci regelui de șeful guvernului nu vor fi fost uitate cu totul, când, după două luni, tot el venea la semnat cu noul decret, de data aceasta pentru reintegrarea demnitarului, acum cu onoarea pe deplin restabilită, în urma provocării la duel rezolvate nu pe teren, ci de către martori. O compensație, din partea sa chiar, era de resort, și aniversarea reginei a fost cea mai bună ocazie folosită din plin și în acest scop.

Urarea cuprinde, după regulile genului, rememorări ale faptelor mai de seamă atribuite reginei, sau ale unor evenimente din viața ei, nu cea propriu-zis regească, ci aceea în care se afirma un om. Carmen Sylva se apropia de condiția poetului însuși prin activitatea ei literară, din perspectiva căreia — a literaturii și nu a regalității — este numită durabilitatea numelui ei. Versurile:

*Iar nemurirea ți-a încins
Cu lauri, bolta cugetării*

se referă tocmai la aceasta, laurii încoronind, în concepția primă a vechilor greci și latini, singura admisă de Duiliu Zamfirescu, pe aleșii muzelor, nu pe deținătorii tronurilor. Este iarăși de la sine înțeles că urarea nu putea să privească numai pe poetă, de aceea finalul aparține reginei, însă tot detașat de atribuțiile propriu-zise ale rangului și mai mult folosind o titulatură pentru a omagia o vîrstă!

1 — Numele de persoane nu trebuie luate nici aici, după cum nici în alte poezii asemănătoare (*Alina-Linda*, *Urseolo*, *Don Juan*, *Domnița mezină*), în sens istoric strict. Scriitorul s-ar fi ferit să inventarieze pețitorii la mîna principesei de Wied, dar, după tradiția basmului, aceștia trebuiau să fie identificați într-un fel, de aceea li se dă cîte un nume generic, sau unul de basm, „Stilpan întii din Codrul Negru” (Schwarzwald), sau cîte unul de mare răspîndire la alte naționalități: Ludovic („frumosul fante”) pentru un spaniol, Gustav Adolf pentru un scandinav, Ottokar pentru vreun boemian. Se amestecă și o invocare a mitologiei grecești prin Cadmu, „bogătașul mării/Acoperit de diamante”, ceea ce ne duce cu gîndul la un englez.

2 — Prezentarea lui Carol I este și ea plină de aproximații fabuloase, amestecate cu date istorice sau geografice reale: Valea-Verde este o antiteză cu Pontul Euxin — cîmpia verde (a Bărăganului), alături de o mare neagră; „întiul prinț de Dealul Mare” e parțial o parafrază a titlului regal — întiul de *hohen* (înalt, mare) *zollern* (dar *zollern* vine în germană de la *vamă*, nu de la *deal*!).

3 — Discursul pe care-l ține riul Peleş și îndemnul la literatură pe care-l adresează nou-venitei sînt justificate de titlul unuia din volu-

mele Carmen Sylvei, prin care ea a fost mai frecvent menționată ca scriitoare: *Poeziile Peleşului* (1882), dar și de un altul, *Robia Peleşului* (1897). Sensul este însă și aici mai larg — Peleşul solicită preluarea motivelor românești din basme și legende și a eroilor populari, ca haiducii (Carmen Sylva a semnat, între altele, traduceri germane ale baladelor folclorice *Mihu*, *Miorița*, *Oprîșan*, *Șalga* etc.).

4 — Unicul copil al Elisabetei, Maria, a murit în vîrstă de patru ani (1874).

5 — Carmen Sylva a patronat mai multe societăți de binefacere, create în epocă, dintre care azilul de orfane „Elena Doamna” și institutul surorilor de caritate. Pe această cale, deci, simbolică, ea a „înfiat” pe fiii „celui căzut, celui rănit”, dînd orfanilor părinți și celor orbi vedere, cum spune poetul.

DIN PUBLICAȚII

P. 271 DOMNIȘOAREI NICULESCU AMAN. *Dedicație*

Ghimpele, XVIII, 14, 3 apr. 1877.

Este prima poezie publicată a scriitorului cunoscută pînă acum, debutul său literar. Apariția ei în coloanele *Ghimpelei*, pline cu lucrări de satiră politică (de calitate literară cu totul îndoieală, dar cu o țintă foarte precisă), trebuie privită ca surprinzătoare. Revista publică, totuși, din cînd în cînd și poezie propriu-zisă. Chiar în numărul care cuprinde *Dedicația* prezintă, poetul Nicolae Nicolescu semna și el două „dedicații”, intitulate: *Amicului I.A.* și respectiv *Amicului M.D.* Că Duiliu Zamfirescu a fost dispus să publice chiar într-o revistă ca *Ghimpele*, el, care va fi mai tîrziu atît de circumspect în alegerea organului de presă unde să-și trimită producțiile, aceasta se explică desigur prin frenezia debutantului, care voia să-și vadă numele mai curînd tipărit. Exigențele în privința publicațiilor care să-i adăpostească lucrările vor începe o dată cu trecerea la *Lit.*, adică abia din febr. 1880.

În semnătura acestei poezii, ca și a următoarelor trei din *Ghimpele*, se păstrează și inițiala tatălui, *L.*, care mai tîrziu nu va mai figura.

P. 272

MARIEI S. ...

Ghimpele, XVIII, 17, 24 apr. 1877.

În cadrul sumarului, unde e menționată poezia, în continuarea titlului ei se află și adaosul, probabil glumeț: „bine că nu e B.”!

După inițiala *S.* putem să ne gîndim la o Marie din familia Dumitru Simionescu-Rîmniceanu de la Bălești, al cărei al treilea copil purta chiar acest nume. Poezia ar fi dedicată în acest caz mai mult mamei copilei, adică Elenei Simionescu-Rîmniceanu, una din sursele din care s-a plăsmuit mai tîrziu făptura Sașei Comăneșteanu.

P. 273

GHIOCCELUL ALB

Ghimpele, XVIII, 38, 20 nov. 1877.

Apare împreună cu *Amintire* (vezi în continuare nota de mai jos, la *Bătrînul și fluturul*).

Războiul, II, 292, 12 mai 1878.

Prima parte a poeziei reproduce exact poezia *Amintire*, apărută în *Ghimpele* cu jumătate de an mai înainte, motiv pentru care aceasta din urmă n-a mai fost reprodusă în ediția de față. Precedată de ghimelele la fiecare vers, această parte a poeziei apare și ca o formulare a gândurilor bătrînului, dar și ca un citat (după poezia anterioară).

Bătrînul și fluturul este prima colaborare a poetului la ziarul lui Gr. H. Grădă, poet minor (1843—1897), dar gazetar cu pană ascuțită.

Decorul poeziei indică valea râului Putna, pe care, doi ani mai târziu în ziarul focșănean *Putna*, poetul îl va celebra în chip asemănător: „cobor în vale, pe-a cărei neted prund/Poetic plînge Putna mărirea trecute“ (*Ecoul*); în ambele poezii e vorba de asemenea de „a trecutului mărirea“, deci ne aflăm în plină atmosferă alecsandrină, sau a succesoriilor săi, frecvența asiduu de Duiliu Zamfirescu în această epocă: Nicoleanu, Depăreașanu, Sihleanu etc.

Războiul, II, 334, 23 iun. 1878.

Poezia este precedată de următoarele rînduri, mulțumire din partea autorului pentru publicarea versurilor anterioare (*Bătrînul și fluturul*):

„Domnule redactor,

Vă sunt necunoscut, și cu toate acestea vă scriu. Un redactor vede multe curiozități în viața sa de ziarist, dar un redactor, însă care este și poet, acela desigur trebuie să vadă și mai multe, — dar acela și iartă multe.

Mulțumindu-vă pentru publicarea celor dintâi versuri, vă rog a citi și pe acestea.

Duiliu L. Zamfirescu“

Afectarea unei îndelungi experiențe în amor era o cochetărie foarte frecventă la poezii epocii, și Duiliu Zamfirescu o practica, ca pe un reflex înțeleptesc, și în poezia anterioară, *Bătrînul și fluturul*.

Putna (Focșani), I, 18, 9 iul. 1880.

Semnat: *Zamfirescu*.

În manuscris poezia poartă titlul *Fragment* și începe cu o strofă care a fost trecută mai târziu — nepotrivit, de altfel — în fruntea baladei *Cîinele nizamului*:

*În munți sunt stînci pleșuve ce stau de sentinele
Păzind văzduhul liber de vînturile rele etc.*

Poezia e unul din puținele peisaje montane ale lui Duiliu Zamfirescu, mai târziu poet aproape exclusiv al cîmpiei. Să fi întîlnit la *Putna* o sensibilitate redacțională favorabilă numai șesului, și din cauza ei să fi dispărut frumosul preludiv al poeziei? În orice caz, unele

comparații rămîn fără sens în varianta scurtată din ziar, de exemplu: „aceste lungi morminte“ (v.2) erau, de fapt, cum ne lămurește strofa eliminată, văile adînci, „morminte ce-s săpate de timp“ stîncilor, ceea ce e chiar frumos. Fără precizarea din strofa inițială, poezia pare să indice un pesimism universal.

Încă o modificare, scuizabilă însă pentru patriotismul focșăneanului. Într-o scrisoare către prietenul Ioanin, ulterioară cu o lună publicării poeziei, dar în mod vădit avînd aceeași sursă din viața reală, aflăm modelul decorului înfățișat de poet: „Am fost zilele trecute la vînat. Zău, nu știi ce farmec deosebit are liniștea pădurilor, ce șoaptă lungă s-aude în căderea fiecărei frunze și ce mărturie tristă găsești la fiecare pas, sub picioare, despre destinata lucrurilor pe pămînt. Și iarăși, cînd bate vîntu, ce zgomot asurzitor, cîte glasuri multiple ies din îmbătrînitele piepturi ale plopilor uriași!... Prin mijlocul pădurei trece Rîmna, o gîrlă frumoasă, pe a căruia prund am stat cu pușca-n mină cîtăva vreme, uitîndu-mă cum curgea apa încet... încet. Și am gîndit în cîteva ceasuri la cîtăva ani!“ (Scris. din 16 aug. 1880.) Este limpede că în acest cadru s-a zămislit poezia, dar Rîmna a devenit pentru circumstanță *Putna*, lucru impus de condițiile ziarului unde se publica poezia!

În organul de presă al tirgului părintesc, tinărul poet își permitea să semneze simplu: *Zamfirescu*, ca scriitorii clasici! Pentru concetățeni nu putea fi nici o îndoială asupra autorului, cunoscut probabil ca singurul poet — în momentul respectiv — din localitate, cu acest nume. (Un altul, N.I. Pruncu, autorul *Suspinelor primăverii*, era acum sfîrșit ca poet.) *Putna* fusese doar ziarul care, cînd proaspătul colaborator își trecuse examenul de licență, cu două săptămîni înainte de apariția poeziei, anunțase evenimentul în acești termeni de un provincialism patetic: „La 17 iunie, Duiliu L. Zamfirescu, fiu al Focșanilor, a susținut cu multă greutate, dară cu atît succesul a fost mai strălucitor, thesa pentru obținerea titlului de licențiat în drept. Subiectul thesei a fost: Despre efectele mandatului în privința terțelor persoane“ (*Putna*, I, 14, 25 iun. 1880).

Existența pe manuscris a titlului *Fragment* indică intenția unui poem mai mare.

Să mai amintim că marea tristețe din finalul poeziei, mărită încă de lipsa strofei suprimate, este caracteristică și altor poezii din această perioadă, dintre care *Dezgust* (*Lit.*, I, 27, 28 sept. 1880) este vizibil scrisă tot acum. Scrisorile către prietenul Duiliu Ioanin sînt adesea nu numai nostalgice, ci de-a dreptul triste.

În legătură cu dragostea pentru munte a poetului, ea nu poate fi pusă la îndoială, cu tot atașamentul său viitor pentru peisajul cîmpesc. Iată șase versuri, copilărești, poate din același moment cu poezia *Ecoul*, și mărturisind o dispoziție acută pentru mediul montan:

*Sătul peste măsură de-a tot veni pe puncte
Și-a tot visat mărirea și glorie pe veacuri,
Mă-nchin cu plecaciune acestor demne fleacuri
Și plec la munte.*

*Acolo e pacea de-a pururea plină
Și umbra e umbră, lumina lumină.*

Adică, în altă expresie, aceleași stări ca în patetica strofă mutată din *Ecoul* în baladă.

P. 279 ÎN ALBUMUL DOAMNEI E.D.

Lit., II, 2, 15 febr. 1881.

În același număr se publică și începutul viitoarei nuvele *Cum a iubit Depărățeanu* — ulterior: *Amintiri din oremuri* — și aceasta dedicată tot Doamnei E.D., Eliza Dănescu. Cu trei luni înainte, tot ei îi fusese dedicată, în ziarul *R.L.*, nuvela *O pagină din viața lui Johann Strauss*, ulterior: *Blaue Donau*.

vv. 3—4 *Și pe fila vieții mele, mina nenduratei sorți*

A-nsemnat un nume mindru, numele pe care-l porți!

P. 280 ÎN ALBUMUL D-REI FLORICA SION

Lit., II, 7, 15 iul. 1881.

Apare împreună cu poezia *Nella. Cîntec de mare*.

Poezia nu e transcrisă direct din albumul destinatarei — de va fi existat un astfel de album — nu e o improvizație, căci o aflăm pe o foaie de manuscris, chiar cu o variantă — cea menționată mai sus.

Floricii Sion îi va fi dedicată și lunga poemă *Alina-Linda*, peste un an de zile.

P. 281 PLECÎND

Lit., III, 2, febr. 1882.

Apare împreună cu poezia *Luna lui Mai* și cu reproducerea din *R.L.* (V, 1354, 24 dec. 1881) a cronicii la *Poeziile* lui Alexandru Macedonski.

P. 282 POVESTEA CRINULUI

R.L., VII, 1826, 31 iul. 1883.

Semnat: *Don Padil*.

Theodor Șerbănescu (1839—1901), căruia îi e dedicată poezia, a fost militar, demisionat, apoi reintegrat și din nou demisionat din armată. Cu poezia a fost mult mai consecvent, și în cercul Junimii era activ și apreciat; în perioada cînd apare poezia lui Duiliu Zamfirescu, era chiar foarte la modă. *Povestea crinului* e mai mult parodie, fără vizibile intenții ironice — care însă nu lipsesc — construită în maniera colonelului-poet, chiar cu oarecare ostentative trimiteri la versurile lui. Theodor Șerbănescu avea astfel de viziuni complicate, dorințe poetice ciudate, ca aceea din lucrarea pe care i-o închină aluziv Duiliu Zamfirescu. Lunga și chinuitoarea verificare, amestecată cu neînduplecata pedepsire a iubitei, e din aceeași familie cu bizarele fabule erotice ale destinatarului. *Fiica Haosului*, ulterioară cu peste un deceniu, va fi și o replică la această *Poveste a crinului*.

P. 286 IARNA

Conv. lit., XVIII, 3, iun. 1884.

În ms. poezia se intitulează *Nu mă întreba*, și e datată: *În 10 X-brie, București*. (X-brie = decembrie.)

v. 1 *În jilț la sobă, stam pe ginduri.*

v. 16 *Ca și-n alți ani dorise iară.*

Este prima lucrare publicată de Duiliu Zamfirescu la *Conv. lit.* — nu însă și prima trimisă revistei, căci, cu aproape un deceniu mai înainte, în nov. 1875, „poșta redacției“ îl refuza cu o duritate pe care azi o putem socoti excesivă, chiar dacă nu știm ce versuri erau avute în vedere. „Respingere foarte netedă“ — aceasta e formula revistei, asemănătoare cu cea de peste jumătate de an (iun. 1876) cînd interogativul „acestea sint versuri?“ strivea din nou și nemilos veleitățile adolescentului.

Totuși, între cea dintîi prezentă semnalată la Junimea, în 16/28 mart. 1883 (Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, II, pag. 166) — cînd poetul citește și versuri, în fața unei adunări numeroase cu Alecsandri, Hasdeu, etc., — și între publicarea primă în *Convorbiri*, distanța e mare, chiar prea mare. Cauza n-o cunoaștem și, de fapt, e și greu de presupus, căci poetul era încă mai dinainte în cercul junimist, de vreme ce aparținea din 1882 redacției *României libere*, oficiosul politic al grupării, iar legăturile sale cu reduta adversă, a *Literatorului* lui Macedonski, încetaseră din iunie 1882 și luaseră proporții de dispută publică în toată jumătatea a doua a anului 1883.

Poate că poetul nu avea nimic definitiv, încă; poate aștepta să fie solicitat de revistă — care îl repudiasse atît de violent — nu să-și ofere el însuși producțiile. Dar obiceiul Junimii era să îndrume spre apariție în *Conv. lit.* tot ce se citea acceptabil în cenaclu. Neputînd stabili cu exactitate o explicație a împrejurării, trebuie să conchidem că, în orice caz, *Iarna* este piesa inaugurală a lungului stagiu convorbirist al lui Duiliu Zamfirescu, de 36 de ani — probabil mai lung decît al tuturor colaboratorilor revistei, cu excepția lui Iacob Negruzzi.

P. 288 DOȚA PAZ

R.L.—nr. *lit.*, I, 2, 23 sept. 1884.

Semnat: *D.Z.*

Publicația în care a apărut poezia e un simplu supliment literar, cum îl arată titlul. De format mai mic decît al ziarului, dar cu cîteva pagini în plus, ea își datorește existența prieteniei strînse a lui Duiliu Zamfirescu, cu Al. Vlahuță și Delavrancea, cei mai frecvenți semnatari ai celor opt numere, cit a durat această mică revistă (ivită la 16 sept. 1884). Ultimii doi au oferit aici lucrări mai importante pentru opera lor și pentru literatură; Duiliu Zamfirescu e înregistrat numai cu cîteva poezii, de o vibrație mijlocie, sau și mai puțin, și cu o schiță satirică, *Dolabela Răstoacă*. Publicația a murit destul de repede și trebuie să presupunem că din cauza ruperii bunelor raporturi de prietenie între cei trei redactori ai ei. Dacă aceasta e cauza dispariției ei, responsabilitatea întîmplării le aparține mai cu seamă lui Delavrancea și Vlahuță, și mult mai puțin lui Duiliu Zamfirescu. Probabil că la aceasta se referă poezia *Ca doi plopi...*, nepublicată, care poate fi socotită actul de deces al unei prietenii și al micii reviste *România liberă. Număr literar*. (Vezi și nota la poezia *Ca doi plopi...*, în vol. de față, cap. *Din manuscrise*).

Mai discret, desigur, mai pe ocolite, poezia aduce aminte însă de întâmplările *Decameronului* boccaccian, sau cu unele din poveștile cu Sindipa.

1 — „Don Jaïme grand de Carjaval-Morena“, nume probabil inventat de poet sau combinat din altele cunoscute prin cărți, de unde și împerecherile hibride: *Sierra Morena* e un lanț muntos în sudul Spaniei (Muntele Negru), dar Don Jaïme e aragonez, iar Aragonul e situat în nord-estul peninsulei iberice etc.

2 — Originea („preistorică“! zice poetul) lui Don Jaïme rămîne problematică, și satira poetului pornește chiar de aici, deoarece din scurta conviețuire a lui Paris și a Elenei—cei doi vinovați principali de războiul troian — n-a rezultat vreun copil, din care să se tragă eroul poemei!

3 — *Cid Campeador* este numele sub care e cunoscut un erou spaniol legendar, Rodrigue Diaz de Bivar.

4 — Aluzie la uriașul imperiu spaniol din timpul lui Carol Quintul (1500 — 1558), întins în Europa, Africa și America, și în care, spunea regele însuși, „soarele nu apune niciodată“. Întimplarea cu Doña Paz se petrece, deci, mai târziu, cînd imperiul se dezmembrase.

5 — *Real*, numele mai multor localități din Spania.

6 — Compararea faptei Doinei Paz cu a lui Macbeth e, desigur, o exagerare ironică. În tragedia shakespeariană e vorba de uciderea lui Duncan, regele Scoției, de către Macbeth, la îndemnul soției sale, ceea ce nu se compară cu faptele frumoasei și pătimasei aragonezel

P. 293

DIN ALT VEAC

R.L.—nr. lit., I, 3, 30 sept. 1884.

Semnat: *D.Z.*

Apare în același număr cu *Cîntec* [„Privind mereu spre Miramar...“]

P. 294

CÎNTEC [„Privind mereu spre Miramar...“]

R.L.—nr. lit., I, 3, 30 sept. 1884.

Semnat: *D.Z.*

Apare în același număr cu *Din alt veac*.

1 — Poetul, deși afirmă chiar din versul inaugural că privea „mereu spre Miramar“, încă nu văzuse frumosul castel adriatic de lângă Triest!

P. 295

FUM

Conv. lit., XVIII, 7, oct. 1884.

Apare împreună cu poezia *Cînd mă gîndesc în urmă...*

P. 296

CÎND MĂ GÎNDESC ÎN URMĂ...

Conv. lit., XVIII, 7, oct. 1884.

Apare împreună cu poezia *Fum*.

P. 297

PE MORMÎNT

R.L.—nr. lit., I, 5, 14 oct. 1884.

Semnat: *D.Z.*

În suplimentul literar al ziarului este prima apariție de sine stătătoare a poeziei, de aceea îi dăm datele bibliografice după aceasta.

Însă ea a apărut, cu un an și jumătate înainte, în foiletonul *Correspondență literară*, datat: *București, aprilu 22 (R.L., VII, 1753, 1 mai 1883)*. Prietenul căruia se adresează autorul este evident A. Vlahuță, căci el îi răspunde la aceste „correspondențe“, ca și la altele mai puțin directe. Citită simplă, așa cum a apărut în suplimentul literar al ziarului, poezia pierde sensul ei fundamental, pe care însă îl relevă foiletonul din *R.L.*: mormîntul cu cei doi pruni este al lui Eliade, deci „tămîia nemuririi“ din final se referă la el. *Don Padil*, care semnează *Correspondența*, făcuse o plimbare la Șosea, însoțit de un prieten, și trecuse și pe la biserica „Izvorul tămăduirii“, cu mormîntul lui Eliade: meditația este cea prilejuită aici. Iată contextul:

„Ieșirăm din biserică și ne pierdurăm cîteșitrei printre nenumăratele morminte care înconjură sfîntul lăcaș.

Înțelegi ce căutam. Vream să vedem monumentul de la mormîntul marelui om. Tu știi că eu nu prea am obicei să dăruiesc pe fiestecare muritor cu numele de *mare om*. Dimpotrivă. Cînd însă vorbesc de Heliade Rădulescu, trebuie să zic acest cuvînt. Mare poet, Heliade n-a fost. În timpul lui a fost cum trebuia să fie un român: mare patriot. Da, susțin că Heliade a fost, mai presus de toate, *mare patriot*. Tot ce-a scris, tot ce-a gîndit, tot ce-a greșit a scris, a gîndit și a greșit spre a arăta lumii ce singe curge în vinele noastre.

Și în aceste timpuri de șovinism universal, cel mai mare om pe lume este cel mai mare patriot.

Ce gîndești c-am găsit la mormîntul lui?“

Descrierea tabloului trist al locului unde era înmormîntat Eliade dă elementele de bază ale elegiei, care figurează în continuare (fără nici un titlu); apoi încheierea foiletonului:

„Aviz amatorilor de a deveni oameni mari:

Doi pruni și-o salcie. Atît!

Întristat pînă-n adîncul sufletului, am ieșit din curtea bisericei dînd din cap și-am luat-o pe o alee ce se pierde în perspectiva tabloului natural ce ni l-a lăsat grațiosul Kisseleff.

În adevăr, sfîrșind o astfel de vizită, te-ntrebi ce dracu e viața asta, ce mai e și moartea? La ce bun să te chinuiești cît trăiești, ca să luminezi un popor întreg, și iarăși la ce să trăiești cînd n-ai pentru ce te chinui, cum trăim noi?...

Și mergînd tot înainte, am mers și mai-nainte...”

P. 298

ADIO [„Acei ce au iubit vor ști-o...“]

Rev. lit., VI, 12, 5 mai 1885.

v.1 în ms.: nu figurează.

vv. 4-5 — a. *Și ea la geam să-ngălbenească*
Păstrindu-ți mina ce ți-o stringe.

b. *Cînd ea se-ncearcă să zîmbească,*
Dar, după mina ce ți-o stringe.

La trei ani după întreruperea colaborării la *Lit.* și după violentul conflict public cu Macedonski din a doua jumătate a lui 1883 (vezi nota la poezia *Levante și Calavryta*), întoarcerea poetului la *Rev. lit.*, continuarea a *Literatorului*, ar părea inexplicabilă. Ea se lămurește însă dacă știm că Macedonski era acum plecat la Paris, iar la conducerea revistei se afla Ștefan Velleșcu, actor și literat, coautor cu Duiliu Zamfirescu al piesei *Prea tirziu* (1884). Colaborarea la noua formă a revistei macedonskiene — de la care lipsea tocmai mentorul — nu durează decît puțin, în luna mai a anului 1885, pentru motive pe care le putem bănuși legate de disputa, prea recentă ca să fie uitată de părințele *Nopților*. În cadrul revistei mai înregistrăm în două numere ciclul *Fantazio* (vezi notele respective).

Cîteva luni mai tirziu, întors de la Paris, Macedonski își reorganizează revista și gruparea, iar Duiliu Zamfirescu, care participase la adunarea convocată special în acest scop, nu mai figurează nici în lungile liste de sprijinitori ai grupării, nici în paginile *Literatorului* renăscut. *Adio* și *Fantazio* constituie un interludiu tirziu și întîmplător în macedonskianismul lui Duiliu Zamfirescu; perioada respectivă se încheie definitiv la 1882.

Să fie vorba oare de plecarea frumoasei primadone italiene Silvia Montalba, unul din episoadele de dragoste ale poetului, următor celui cu Eliza? Totul se petrecuse într-o „toamnă cam tirzie” — ba, judecînd după relațiile lui N. Petrașcu, într-o iarnă timpurie — deoarece cîntăreața își desfăcuse contractul cu trupa italiană de la București la sfîrșitul lui noiembrie 1883, la mai puțin de două luni după începutul stagiunii. Succesora ei, Adalgisa Gabbi, vine pe la 10/22 decembrie același an, cînd Montalba era, desigur, plecată. Starea sufletească în poezie este aceeași cu cea din ciornele scrisorilor în frunzește către Silvia Montalba, de un dramatism reținut, care vestește pe parnasianul de mai tirziu.

P. 300 FANTAZIO IV. *Doamnei B* * *

Rev. lit., VI, 15, 26 mai 1885.

Apare împreună cu *Variații pe o temă veche*, din cadrul aceluiași ciclu, *Fantazio* (vezi și *Fantazio* în capitolul *Din manuscrise*). Numărul anterior al revistei, cu celelalte trei poezii, nu a putut fi aflat pînă în prezent.

v. 10 *Că nu mai știm cînd drumul se-nchide-n patru scinduri.*

v. 29 *Te-ar fi cîntat poezii cei nobili prin urechi.*

În manuscris apare de asemenea o strofă nouă, prelungind șirul de ipostaze posibile ale femeii iubite, ipostaze enunțate în vv. 13-14. Plasată după actualul vers 26, strofa este următoarea:

Sau de-ai fi fost, spre pildă, o pește[ră] adîncă,
Ar fi venit norodul să-ți zgîrie păreții;

Ecoul tău de veacuri l-ar fi-ngînat băieții
Gonit din stîncă-n stîncă.

P. 302 FANTAZIO V. *Variații pe o temă veche*

Rev. lit., VI, 15, 26 mai 1885.

Apare împreună cu cea de-a IV-a piesă a ciclului *Fantazio*. v.7 *Căci el e tot același, adînc și înverzît.*

v.13 *Atuncea fă ce-i face.*

v.15. *Nu s-ar aprinde astăzi doar flacăra din scrum.*

Poezia încheie, oarecum ciudat, contrastant, un ciclu constituit din madrigaluri, care zeificau o anumită femeie (doamna B. din dedicație!) sau femeia în genere. Poate că tocmai aceasta a și fost intenția ciclului — dacă alăturarea poeziilor nu va fi fiind întîmplătoare — de a sugera că finalul celei mai pure iubiri se coboară la treptele sațietății, indiferenței atunci cînd ea nu e împărtășită la vreme. Acesta ar fi sensul exprimat în versurile poeziei.

P. 303 CLARA

Conv. lit., XIX, 12, mart. 1886.

P. 305 O, SUFLET!...

Conv. lit., XX, 10, ian. 1887.

Manuscrisul — anterior publicării, după caligrafie, cu cel puțin un an, dacă nu chiar cu doi — arată intenția unei alte prozodii inițiale și a unei mai precise declarări a pierderii oricărui ideal:

Din cerul visurilor mele
Se sting azi ultimele stele
Și trist privind cum ele-ating
A orizontului abisuri,
Mă duc și cu cu-a mele visuri.
Mă sting.

Ținînd seamă de momentul compunerii, poezia are, deci, semnificația unei confesiuni privind un plan mai larg al existenței tînărului, căruia i se stingeau „ultimele stele”. Deruta care-l asalta, privitoare și la domeniul vieții sociale, ca și la acela literar, era profundă, și poezia trebuie să o socotim sinceră: gazetarul își părăsea gazetăria, devenind funcționar la Externe, romanticul își părăsea exaltarea în favoarea unei lucide introspecții în poezie și a unui realism analitic în proză. *O, suflet!...* este una din manifestările cele mai evidente ale conștiinței despre o modificare interioară structurală.

În manuscris poezia nu are titlu, ci e marcată printr-o cifră: 2, deci făcea parte dintr-un proiectat ciclu, mai amplu. Singura din caietul respectiv care mai poartă în loc de titlu o cifră, 1, este un fel de idilă, slabă literar, o versificare obișnuită, caracterizată de o îngroșare a formulărilor relative la amor, cum întîlnim în mai multe încercări de acum (ciclul *Fantazio* în primul rînd), ceea ce vădește în alt

chip tot deruta amintită prin relevarea unui erotism mai accentuat și intrucitva obscen.

Idila menționată începe cu o scenă sub un tei: doi tineri care se iubesc, își fac promisiuni de dragoste eternă, crezându-se singuri, nevăzuți de nimeni. Un pățimaș sărut, care însă singerează — la propriu — figurile ambilor, îi răscolește, dar ivirea lunii îi aduce pe amândoi la realitate, restabilind mai mult cu cochetărie decît cu sinceritate o atmosferă temperată.

*Și tocmai atunci se ivi
Figura palidă a lunii...
Ea un moment nu se opri.*

*Dar îndrăgiții de sub tei
Simțiră martorul că-i vede
Și rușinați, ei între ei,
Își ziseră încet: „Nu crede“.*

Poezia nu e definitivată.

P. 306

FEBRUARIE

Conv. lit., XXII, 1, apr. 1888.

Apare în ciclul *Lunile*, alcătuit din 6 poezii, consacrate lunilor din prima jumătate a anului. De ce poetul n-a inclus-o în volum? Pentru o încercare de explicație, a se vedea și nota la ciclul *Lunile*. Oricum, o sursă autobiografică e certă. Să fie Eliza?

P. 308

MARTIE

Conv. lit., XXII, 1, apr. 1888.

Apare în ciclul *Lunile*, dar nu e reținută de poet pentru volum.

Str. I Apa vine, vine mare,
Plouă, fără de nici un rost.
Vătaf Dinu de-a călare
Nelipsit e la hotare
Ca și martie din post.

O variantă a ei amestecă elementele de mai sus cu cele din forma definitivă. Este eliminată însă menționarea lui martie, care justifică titlul poeziei.

v. 12 Trece podul ca să-l ia.

În final, strofele sînt dispuse în manuscris ca într-o piesă, iar finalul e intrucitva diferit de cel apărut în *Conv. lit.*:

Str. a 4-a: *Drumețul*

Măi podar etc.

Str. a 5-a: *Podarul*

*Nu te teme, podul trece,
Dar cu dor cu tot în el;
Cine vrea să și-l înec
Are singele mai rece:
Se înecă însuși el.*

În partea de început a poeziei apăreau și alte strofe, desfășurînd mai larg tabloul pluvios:

*Pică picături de ploaie,
Vîntul bate de te-ndoaie,
Ceru-i sur, posomorît,
E urît...*

*Apa vine, vine-n valuri,
(apa-n turburele-i valuri)
Crește, trece peste maluri,
Curge pe cîmpii nebună
Ca un limpeziș de lună.*

O apă „nebună“, revărsată, și încă pe o vreme de ploaie torențială, nu are cum semăna cu „un limpeziș de lună“, ceea ce explică părăsirea ulterioară a imaginii și condensarea celor două strofe în două versuri din forma publicată.

Merită amintit din nou faptul că poezia este una dintre idilele caracteristice primei perioade a poetului, înainte de plecarea în Italia.

P. 310

APRILIE

Conv. lit., XXII, 1, apr. 1888.

Apare în ciclul *Lunile* (vezi notele precedente la poeziile *Februarie* și *Martie*).

Reproducînd această poezie în bogata sa culegere, Mariana Zamfirescu-Rarincescu îi alătură și o alta, intitulată *April*, cu un conținut asemănător (*Conv. lit.*, XXVI, 2, mai 1893). Poezia însă, deși a purtat în revistă semnătura lui Duiliu Zamfirescu, nu-i aparține acestuia, ci lui I.A.L. Brătescu-Voinești, care era pe atunci, culmea! membru în redacție la *Conv. lit.* și care n-a văzut la timp eroarea. Duiliu Zamfirescu a fost nemulțumit, firește, și îi scrie lui Iacob Negruzzi numaidecît, ușor disprețuitor la adresa poeziei în cauză: „Vă rog să spuneți d-lui corector I.A. Rădulescu să nu mai năpăstuiască lumea, punînd pe seama mea poezii ce n-am comis“ (Scris. din 13/25 mai 1893). (I. A. Rădulescu este viitorul profesor, pedagog și filozof, atunci în vîrstă de 23 de ani, proaspăt redactor la *Conv. lit.*) În adevăr, în numărul cel mai apropiat al revistei apare următoarea comunicare: „Poezia *April*, trecută între ale d-lui D. Zamfirescu, este de d-l I.A. Brătescu“ (autorul lui *Niculăișă Minciună* încă nu-și adăugase numelui pe *Voinești*).

Cu titlu de curiozitate, reproducem aici, pentru ultima oară, poezia în chestiune, dacă nu pentru altceva, cel puțin pentru că vreme de patru decenii ea a figurat între cele ale autorului *Vieții la țară* (de ex., ed. din „Bibl. pt. toți“, 1962, cea din „Lyceum“, 1968, o reproduc și ele tocmai pe aceasta, și nu celălalt *Aprilie*, care aparține lui Duiliu Zamfirescu!), semn că nici autorul ei adevărat, timp de zece ani, după apariția primei ediții la „Scrisul românesc“ și pînă la moartea sa, n-a răsfoit culegerea de poezii ale lui Duiliu Zamfirescu, căci altfel, desigur, și-ar fi dat seama de confuzie.

*Parcă n-a fost de cînd lumea iarna ce de-abia s-a dus,
De cînd firea iar, cu mină-i nevăzută, ne-a adus
Soare tîndu-se în slavă, în crăiea lui albastru,
Și de cînd răsună lunca de o pasăre măiastră.
Că-și dă vîers privighetoarea și-n tăcere se desfac
Note limpezi din tufișul parfumat de liliac.*

*Parcă n-ar mai fi aceeași fire tristă și săracă
De cînd frunza-mbracă coadrul, de cînd iarba cîmpu-mbracă,
De cînd vîntul nu mai plînge, ci suspină-n frunze blind,
Aducînd miros de floare sărutată — și de cînd
Sub desuș umbros de sălcii girla cîntecul și-ngină.*

*Mama noastră-a tuturor, fire bună și bătrână,
Veche ești, vechi al tău farmec și-ale tale frumuseți,
Ce-ncântară-atâtea neamuri în aștepta mii de vieți;
Însă îmbrăcate-acuma-n calde raze de la soare,
Cînd pămîntul varsă valuri de miresme-mbătătoare,
Reîntinerеști deodată-n dimineața lui april,
Ca un basm din alte vremuri spus de-o gură de copil.*

P. 311

IN RUINE

Lit. și artă rom., I, 11, sept. 1897.

Semnăt: *D.Z.*

În manuscris poezia poartă titlul : *Via Apia* (corect: Appia) și are numeroase variante:

- v. 5 ADIO, dulce umbră a gândurilor mele.
v. 10 Mă uit în lungul vremii și caut un popas.
 (...caut un amic).
vv. 13—14 *Sezut-am cu sfiată în mijloc de ruine*
 Și s-a desprins deodată un uriaș exemplu.
v. 15 Minjindu-i cu rugină trușeale cuvinte.
 (Și acvila măreacă știrbitu-o din zbor).
v. 16 *Și răsturnându-l [cuvinte lipsă].*
vv. 19—20 În care luna vine în orice noapte caldă
 Și în trecutul lumii privirile își scaldă.
vv. 21—23 Străinul care astăzi, privind la Calea sacră
 (Eu, omul gol de astăzi...) *Videa-va*
 trei Imperii închise ca-ntr-o lăcră
 și-atitea negre veacuri...
v. 24 Ar crede că el însuși e-o lespedă din tine.
v. 28 Cînd măsur suferința din lunga ta tăcere.
 (Alături de a spune duioasa ta tăcere)
vv. 35—36 Și, vie, prefăcută, dar [cuvint lipsă] încântătoare
 Plutea pe cursul vieții cum ar pluti o floare
 (...ca nufărul pe ape)
v. 37 Un farmec prins de fire în forma unei fee.
vv. 38—39 Cu aere de sfîntă și umbletul de fee
 (Cu aer de madonă și patimi de femeie)

Atît îi era ochiul de *blînd* și *liniștit*.

(...albastru și 'ticnit').

(...de blînd și de ticnit).

- v. 43 Pe brațele ei albe, și umerii ei plini.
v. 49 Era o armonie, o-ntrăeag armonie.
v. 53 Trecuse luna plină spre alte orizonturi.
vv. 58—59 De laurul în floare și crângi de iasomie
Și roze scuturate pe brazdele de crini
(Și rozele deschise...)
v. 62 Împrăștiind în juru-i atita poezie.
(Și răspîndea în juru-i...)
v. 64 Că mina întinzînd-o, te-ai fi atins de ele.
v. 65 Cădea o stea în beznă din Cîmpii Elizei.
v. 68 Și-o da viața noastră și conștiința ei.
v. 74 Îmi pătrundea în suflet și pînă-n fundul minții
(...departe, adînc în fundul minții)
v. 80 Cu ochii enigmatice, vioi și visători.
v. 91 Făgăduială scumpă și ultim adăpost.
v. 93 Iluzia din mine ușor o limpezise.
v. 95 Punindu-i sub picioare un tron de curcubee.
v. 96 Din lumea ei senină privea către pămînt.
vv. 101—102 De-a da înfiripare imaginii dorite
Privii din nou spre dînsa, supus, încrezător.
v. 113 Pe cheia bolții noastre sta Vega strălucitul.
v. 123 Ademenit pe ape de tinere sirene.
vv. 127—128 Alături mărturia splendorilor eterne,
Pe cînd în valea Romei tresaltă lingă mine.
v. 136 A luminat în mine adîncul cel dintîi.
vv. 139—140 Tu ești în însușire o stea de dimineată.
(Tu simți afinitate cu-o stea...)
Cu-o lună, un luceafăr [cuvinte lipsă].
- Figurează de asemenea în manuscris și alte modificări: schimbări
ordine a versurilor, versuri noi etc.:
vv. 53—64 urmau inițial după actualul vers 36; iar actualele ver-
si 37—52 erau separate de restul poeziei prin cite o linie, indicînd
ate intenția de a le schimba locul sau chiar de a le înlătura.
Între versurile 76—77 figurau următoarele două:
O mingiam cu gîndul pe ochi de-atîtea ori!..
Ah, ochii enigmatice, vioi și visători!...

Figurează de asemenea în manuscris și alte modificări: schimbări de ordine a versurilor, versuri noi etc.:

vv. 53—64 urmau inițial după actualul vers 36; iar actualele versuri 37—52 erau separate de restul poeziei prin câte o linie, indicînd poate intenția de a le schimba locul sau chiar de a le înlătura.

Între versurile 76—77 figurau următoarele două:

O mîngîiam cu gîndul pe ochi de-atîtea ori!..

Ah, ochii enigmatici, vioi și visători!...

care au fost eliminate la publicare.

Între versurile 83—84 figura următorul, de asemenea părăsit:

Pe care rătăcește iluzia din noi.

Versurile 134—135 erau șterse pe manuscris și înlocuite cu actualele 136—137, scrise pe pagină de-a curmezișul; poetul le-a păstrat la publicare și pe unele și pe celelalte.

Poezia aparține primei perioade romane a scriitorului, de unde și mult prea marea aglomerare de nume proprii, aluzii, asociații care vorbesc numai unui foarte bun cunoscător al locurilor, al mitologiei

greco-romane etc. N. Petrașcu, care avea s-o publice în revistă, vizitase Roma, chiar împreună cu poetul, ca invitat al acestuia, dar cititorii publicației? De aceștia Duiliu Zamfirescu ține mai puțin seamă — grija lui unică fiind ca redactorii ceilalți să accepte poezia — dar e conștient, totuși, de exagerare.

Trimițându-l lui N. Petrașcu și invitându-l să o citească înaintea scrisorii, poetul da următoarele explicații:

„Cu jenă și mare sfială îți trimit poezia *În ruine*. La vârsta noastră nu ne mai este iertat să luăm cimpul, în public, în așa hal. Singura mea scuză este că o parte dintr-însa e scrisă în 1889 și răspundea — atunci — unei simfiri sincere, o scrințeală sufletească, ce a trecut peste mine ca o vijelie. Dama în chestiune era o compatriotă a noastră — cine, nu are nici un interes de a se ști.

De aceea, te rog, chiar de la început, să nu se pună iscălitura mea, sub poezie, decât așa cum am pus-o eu: numai cu inițialele; rămânând să puneți, dacă voiți, numele întreg în sumar. Țiu și poruncesc să se facă așa, ca unul ce sunt domn-stăpînitor pe ale mele și deoarece dorința asta nu s-a urmat cu mica porcărie de *Badea Cîrșan*.

Multe sunt de zis despre această poezie, multe rele și poate și cite ceva bun. Mai întâi e prea romantică: suflă toată șleahta de la pașopt prin trîmbițele psihologicești ale modernilor. Apoi — arheologie, astronomie, mitologie, contopite într-o malahie venerabilă de om adînc. Plus ce-ar mai găsi alții. Iar bun, ce să fie? Doar o notă generală de oarecare eroism, ținută bine pînă la sfîrșit. Mie, partea a 2-a mi se pare mai bună decît partea 1-a. Îți mărturisesc că recitînd-o cu glas tare, mă înecau lacrimile — poate lacrimi false, stoarse de cuvinte.

Aș voi să-ți explic cîteva rebusuri, precum și o aparentă contradicție între *steaua care cade din visul ei de-a fi și nemurirea unei stele de dimineață*. Dar e nevoie să se mai spună că una e stea, iar alta e planetă, luceafărul de dimineață; că însăși steaua care cade, cade din visul nostru despre dînsa? Rebusuri: leagăn de arcuiri — brașoveancă; lebădă bărbată — lebădoi sau Jupiter & Leda. Și așa mai încolo. Te vei întreba poate ce să mai fie bazaconia asta:

*mergea drumul la vale
Înmărmurit sub șirul de palide opale
Ce timpurile noastre le închină lui Jan.*

Poate lui Jan Caretașul?... Nu, omule. Lui Ian, zeul păcii. Toată poliloghia asta vrea să zică curat: electricitate. Da ce-ți e cu românul de la Tecuci!... El vrea să cheme lucrurile pe numele lor. Ei, nu se poate una ca asta la poezi.

Și, ce mai încoace-încolo, asta-i! Să vezi că pe unde o fi mai obscur, pe-acolo Zane o să fie mai mulțumit.

Prin urmare, dacă Mitică nu s-a-ntors încă, convoacă doi-trei oameni isteți, ca Anghel, Mincu, Ștefan etc., și citești împreună poezia. Îți dau mandat să-mi aperi rebusurile, și, de merge, să îngrijești tipărirea numelor proprii din constelații“ (Scris. din 4/16 sept. 1897).

„Mica scrințeală“ care l-a bîntuit pe poet în 1889, cînd s-a zămislit inițial motivul poeziei, l-a dus în primul vers la un surprinzător

împrumut direct din N. Nicoleanu. Și el, în poezia *O iluzie pierdută*, se adresează unei iubite trădătoare cu un „lung adio“:

*Adio dar, lung adio! lung și fără revedere,
Aș dori, femeie crudă, nici la-a doua înviere
Să nu te mai pot vedea.*

cu care seamănă pînă la pastişă și începutul lui Duiliu Zamfirescu, dar și finalul său atît de... nicolenian: „De-acuma, pentru mine, ai fost și nu mai ești!“ Astfel că nu numai „șleahta de la pașopt“ suna încă în versurile poetului, ci și goarne mai noi, cum e aceea a lui Nicoleanu.

Explicațiile date de autor însuși în scrisoarea de mai sus, așa puține cum sînt, dovedesc încă o dată că poeziile sale au adesea nevoie de o adevărată „traducere“ a simbolurilor cuprinse în numele proprii, în afara metaforelor, care nu o dată au și ele nevoie de restabilirea unui întreg proces asociativ pentru a descoperi toată intenția poetului.

Înainte de a trece deci la clarificarea în continuare, la descifrarea unora din noțiunile nu direct clare, trebuie limpezite cîteva lucruri din însăși scrisoarea de mai sus, care nu aparțin poeziei:

— „Mica porcărie de *Badea Cîrșan*“ este schița *Badea Cîrșan la Roma*, apărută în *Lit. și artă rom.* (iul. 1897), pentru care scriitorul ceruse să fie semnat numai cu inițiale, dar apăruse „cu un kilometru de nume sub o mititică secătură ca asta“ (Scris. către N. Petrașcu din 9/21 aug. 1897).

— „Suflă toată șleahta de la pașopt, prin trîmbițele psihologicești ale modernilor“ — tradus în exprimare netedă, sensul e următorul: Duiliu Zamfirescu își socotea poezia drept o lucrare modernă, chiar simbolistă, probabil, cu implicații și sondaje psihologice, dar în ea răsuna puternic romantismul patetic caracteristic poezilor de la 1848, în speță lui Cîrlova, Bolintineanu, Alecsandrescu și Alecsandri, în ceea ce era la ei „poezia ruinurilor“.

— „Ce ți-e cu românul de la Tecuci!...“, poetul îl pune în încurcătură pe N. Petrașcu — tecucean de origine! — ca nu cumva să fie tocmai el acela care să-i ceară o exprimare mai pe șleau. Aluzia e și la modul cam lipsit de subtilitate cum N. Petrașcu fi analizase cu cîteva luni înainte poeziile, obiectînd tocmai că poetul nu chema lucrurile pe numele lor (*Lit. și artă rom.*, I, 2, dec. 1896, și II, mart. 1897).

— Zane Iuliu (1855—1924), inginer de căi ferate, slab și naiv ca scriitor, dar a publicat o admirabilă culegere, *Proverbele românilor*, în 9 volume, primul dintre ele apărut cu vreun an și mai bine înainte de scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu. Vorbirea criptică îi era familiară lui Zane de la studiul proverbelor.

— Mitică e poetul D.C. Ollănescu, atunci secretar general în Ministerul de Externe și codirector al revistei, prieten apropiat al lui Duiliu Zamfirescu, deși mai vîrstnic.

— Anghel, Mincu și Ștefan sînt: profesorul și criticul Anghel De-metriescu (1847—1903), arhitectul Ion Mincu (1852—1912) și ziaristul Ștefan C. Michăilescu-Stemil (1846—1899), fost redactor la *R.L.* cînd Duiliu Zamfirescu se afla în redacția acestui ziar, toți trei făcînd acum

parte din gruparea revistei, participanți la redactarea ei și colaboratori frecvenți.

Păreră lui N. Petrașcu nu o cunoaștem, dar poate că a lui este aprecierea cam negativă pe care i-o transmite precum D.C. Ollănescu, comunicându-i că propria opinie e deosebit de favorabilă: poezia, spune el, „e plină de farmec, de farmec nu numai a simțirii, ci a expresiei, a limbei și a gândului înalt și original — în felul lui de a fi. Mie mi-a plăcut foarte și am cetit-o cu toată dragostea și morbideză glasului meu, mișcat de atâtea și atâtea gingașe lucruri. Sunt însă alții care n-o gustă, găsind-o pretențioasă și mai ales fără legătură“ (Scriș. nedată, dar cu siguranță din 14 și 15 oct. 1897).

Este, alături de *Pe Acropole* și *Către Cleobul*, poezia cu cele mai multe referiri la mitologie și la geografia concretă a locurilor, dar mai obscură decît acelea, pentru că se întemeiază pe un fel de cifrare directă a imaginilor, greu sau cu neputință de înțeles pentru un necunosător. Probabil că de aceea Duiliu Zamfirescu nici n-a inclus-o în volumele sale, cu toată pledoaria din scrisoarea către N. Petrașcu. Va fi luat cunoștință și de obiecții mai aspre decît cea transmisă amical și grațios de Ollănescu-Ascanio!

N. Petrașcu i-a respectat poetului de data aceasta cererea atît de solemnă de a-l semna cu inițialele. De ce n-o făcuse și prima oară? El avea nevoie de un nume prestigios, ca al poetului, pe care, în plus, credea că în acest fel îl smulge definitiv de la *Conv. lit.*, lucru de care tocmai se ferea Duiliu Zamfirescu.

După însemnarea de pe manuscris, poezia trebuia să se intituleze cu numele admirabilei artere romane Via Appia, construită de Claudius Appius (372 î.e.n.), care, pe o mare porțiune a ei, la ieșirea din Roma, spre sud-est, avea de-o parte și de alta numeroase morminte fastuoase. Autorul și-a constituit tabloul mergînd pe Via Appia din afara orașului spre centrul Cetății eterne, unde se află Forul.

1 — „Sumețul vultur de glorie purtător“, un element al templului lui Jupiter, de pe Capitoliu, înfățișînd pasărea amintită, căzută cîndva de pe frontonul templului și știrbită.

2 — *For*, Forum, celebra piață din centrul Romei, unde se aduna poporul ca să discute treburile publice; se afla între Capitoliu — colina cu templul lui Jupiter — și Palatin.

3 — „Calea sacră“ e traducerea numelui principalei artere de trecere din Forum; în latinește: *Via Sacra*.

4 — Cele „trei Imperii“ sînt cele trei populații care au dominat succesiv regiunea centrală a Italiei: umbro-sabelii, etruscii și romanii. Metafora o întîlnim inițial la Carducci, în poemul *La izvoarele Clitumno*, dar formula e frecventă în lucrările istorice privind antichitatea romană.

5 — Metaforă fastuoasă, demnă de zei și de vorbirea orientală: încă nu murise, sau: nu mai murea.

6 — *Phrinea*, curtezană faimoasă, după al cărei chip Praxiteles a sculptat o statuie a Afroditei, lucru care a fost considerat drept o profanare și i s-a intentat un proces fermecătoarei femei, salvată numai de frumusețea ei.

7 — *Hymetta*, munte în Grecia, la sud de Atena, vestit pentru prisăcile și pentru marmora sa.

8 — Așa cum arată poetul în scrisoarea către N. Petrașcu, e vorba de o stea care cade, simbolizînd un sfîrșit — aici al unei dragoste de scurtă durată. „Steaua“ simbolizează deci mai mult decît un astru ceresc, anume: idealul omenesc, căci mai departe se vorbește despre o „măreață deslășire a lumii printr-o stea“ (v.89).

9 — „Șirul de palide opale/Ce timpurile noastre le închinău lui Jan“ este suita de felinare electrice de pe stradă, așa cum explică poetul însuși în scrisoarea către N. Petrașcu. Janus fiind la romani întruchiparea zilei și a nopții, metafora cu felinarele electrice închinăte de timpurile noi lui Janus s-ar putea formula, tot în cuvinte metaforice, cam așa: obiectele care fac să fie ziua în timpul nopții! Janus era totdeauna înfățișat cu două fețe — templul lui avea două intrări, simbolizînd dualismul contradictoriu: trecut-viitor, întuneric-lumină etc.

10 — *Cassiopeea*, constelație vecină Polului Nord, astfel că practic nu avea cum pune „coroana sa de stele pe Forul lui Traian“ decît în închipuirea poetului. Însă aluzia aici nu e la situarea constelației pe boltă, ci la forma ei.

11 — *Stadiul lui Flaviu* e stadiul (cercul) lui Vespasian, împărat care aparținea familiei Flavia. Stadiul lui Vespasian era cel mai mare din Roma (*Circus maximus*), dar nu trebuie confundat cu Coliseul.

12 — *Vega*, stea de mărimea întii, cea mai strălucitoare din constelația Lyrei, situată în emisfera nordică. Aluzia e și la instrumentul muzical atît de popular în antichitate.

13 — *Arcturus*, stea de primă mărime în constelația Păstorului.

14 — *Altair*, stea de primă mărime în constelația Vulturului.

15 — *Antares*, stea de primă mărime în constelația Scorpionului. Comparația cu Antares, stea de un roșu caracteristic, foarte lucitoare la răsăritul ei („Un Neron sus pe ceruri“), se referă atît la sîngele vărsat de împăratul Neron, cit și la incendierea Cetății eterne, contemplată de acesta pentru a se inspira în vederea unui poem despre căderea Troiei.

16 — *Regulus*, stea dintre cele mai mari, a douăzecea ca luminozitate, aflată chiar pe ecliptică și numită uneori și Alfa Leonis. În poezie nu trebuie să se facă vreo confuzie între Regulus, stea, și Regulus, general roman (consul între 267 și 256 î.e.n.), căzut prizonier la cartaginezi și ucis de aceștia în chinuri groaznice, pentru că a îndemnat pe romani să continue lupta.

17 — „Mările Thyrene“, de fapt Marea Tireniană, întinsă între peninsula italică și insulele vestice, Corsica și Sardinia. Pluralul, ca și în alte poezii ale lui Duiliu Zamfirescu, este datorit dorinței de efect poetic: *mări* sugerează spații mai nedefinite și mai întinse decît simplu *mare*!

18 — Stelele de dimineată invocate de poet au o durată de luminozitate scurtă, deși intensă, întrucît apare curînd soarele. La aceasta se referă și versul: „Nemuritor ca dînsa în clipa ta tu ești“ (v.140).

19 — *Leda* era fiica unui rege grec legendar, de care s-a îndrăgostit Zeus și s-a apropiat de ea sub chipul unei lebede. Printre copiii lor sînt cei doi gemeni, atît de ai domă între ei, Castor și Polux, și,

după unele mituri, chiar frumoasa Elena (viitoarea soție a lui Menelaos), din pricina căreia a izbucnit războiul Troiei. Când invocă lebdă-bărbat, poetul se compară pe sine însuși cu Zeus, de vreme ce femeia frumoasă, dar rece, de lângă dînsul e investită cu titlul de Leda.

O altă poezie, intitulată *Pe via Appia*, titlu intenționat inițial pentru *În ruine*, a fost începută probabil ulterior, dar n-a fost dusă pînă la capăt. Iată tot ce ne-a rămas din acest proiect:

*E pace solemnă pe neteda cale,
Nimic nu se mișcă, nimica nu-i viu,
Se vede văzduhul mișcîndu-se-n pale
Ce par că înoată în caldul pustiu
(Ce bat orizontul în caldul pustiu).*

*Măslinul suratec s-a prins de-o ruină
Și gîrbov se pleacă.*

P. 316

SEARA DE TOAMNĂ

Conv. lit., XXXIII, 11, nov. 1899.

Apare împreună cu poeziile *Adio Napoli*, *Palinodie*, *Flori de Paște* și *Luceafăr*, toate cuprinse în *Poezii nouă* și însoțite de o însemnare, scrisă de Titu Maiorescu, în care se anunță apariția volumului.

Seara de toamnă, deși anunțată ca figurînd în sumar, lipsește (Vezi nota la volumul *Poezii nouă*.)

P. 317

FRAGMENT. Domnului Titu Maiorescu

În volumul omagial *Lui Titu Maiorescu, Omagiu*, XV februarie MCM, Buc., „Socec”, 1900, p. 20.

- v. 2 Cînd ai aripi să zbori din ramuri, dar nu pleci.
- v. 7 Pe gerul plin de stele al clarei dimineți.
- v. 8 Te văd șezînd la geamu-ți cu ochii prinși de-o formă.
(Te văd cum stailageamu-ți privind cum vremea trece).
- v. 9 Himericele forme a timpilor măreți.
- v. 10 Căci tu ești din aceia ce-n vorbele poemei.
- v. 20 Din harpe nevăzute.
- v. 21 Divina simfonie a celor muritori.
- v. 22—23 Amorul, adoratul, cu dulcele-i minute.
De care în viață atît a suferit.
- v. 23 De ramuri de năramze, încet, inseninat.
(De flori de iasomie și crângi de portocal).
- v. 25 Poetul cel mai dulce și cel mai ideal.
- v. 30 Se trece gînditorul, se trece și se duce.
- v. 31 Se vede Nicoleanu, vin alții rînd pe rînd.
- v. 33 Pe care i-a sorbit-o un soare apunînd.
- v. 36 O umbră adorată cu forme de femeie.
(Alături de acest vers poetul a adăugat: „schimbă“.)
- v. 41 Poetul Mioriței se primblă liniștit.
- v. 43 Că se-mplinise vorba ce el i-a prevestit.

vv. 45—46 a Blinzi serafimi ai minței cu cugetul curat
Sosesc din fund de vremuri cu sufletul s-au strecurat
(sic!).

b Cu aripele albe plutesc... [cuvinte lipsă]
Plutesc sub cer albastru, se lasă de pe dealuri

vv. 47—49 Și filfiie în juru-ți cu sorcove de flori
(...purtînd ramuri de flori)
(...purtînd cununi de flori).

Urîndu-ți cursul veșnic izvor de idealuri
(Să-ți înflorească drumul izvor de idealuri).
(Ce-n apa cea curată bătînd ușor din valuri).
(Ce-n apa lor curată bat ritmul ei de valuri)
(Ce-n corpul tău aruncă izvor de idealuri).

Plutesc spre alte timpuri cu alte Aurori.
(Spre alte timpuri calde cu alte Aurori).
(Spre timpuri viitoare cu alte Aurori).

Modificarea versurilor 47—49 este cerută de poet lui Mihail Dragomirescu:

„Doresc să schimbați ultimele trei versuri din poezia către d-l M. astfel:

În loc de:
Și filfiie în juru-ți purtînd cununi de flori,
Ce-n apa ta curată bătînd ușor din valuri
Plutesc spre alte timpuri cu alte Aurori.

Să se pună:
Și filfiie în juru-ți purtînd mînunchi de flori,
Ce-ți scriu cărare albă pe liniștite valuri
Spre alte timpuri bune, cu alte Aurori.

Mi se pare că metafora din versurile dintîi e prea bruscă. Dacă așa vi se pare și d-voastre, puneți pe cele din urmă”. (Scris. din 5/17 nov. 1899).

De ce e „prea bruscă” metafora în care „blinzi serafimi ai minței, cu sufletul curat”, filfiie în jurul criticului, venind din toate părțile și aducîndu-i „cununi de flori”, care apoi, în apa lui „curată”, plutesc spre viitor („spre alte Aurori”)? Pentru că serafimii sînt poezii — și toți scriitorii — și atunci reieșea că toată literatura epocii, căreia îi aparținea și Duiliu Zamfirescu însuși, era declarată în poemă drept o încununare a lui Maiorescu, că ea se situa toată în succesiunea direcției lui ideologic-literare, și pe această albie se îndruma spre viitor. Deci, întreaga literatură părea să fie cît și cum a voit-o Maiorescu — dar tocmai acum se zămisleau pe masa de lucru a poetului cîteva din cele mai evidente luări de poziție antimaioreștiene: se afla, neterminat, studiul *Romanul și limba română*, început din 1897; se scria romanul *Lydda*, din care apăruse în *Convorbiri* prima parte, aceea a insurtecției antimaioreștiene, și dospea a doua parte, în care bătrînul Filip A. recunoaște falimentul poziției și gîndirii sale; se adunau roadele lecturilor din Slavici și Coșbuc îndeosebi, cu concluzii iarăși contrarii față de ale criticului. Încît, temperarea elogiului din final este explicabilă — și, de altfel, chiar mai corectă sub raportul judecării critice: în forma finală, nu literatura întreagă merge spre viitor în albia maioreșciană, ci ea e cea care stabilește criticului „cărare

albă" spre „alte timpuri bune“, adică îl atrage după ea la nemurire — ceea ce e diferit în substanță de forma primă, unde pontiful Junimii era cel ce determina nemurirea literaturii!

Dar întreaga poezie e plină de astfel de metafore, cu traducții directe, lesnicioase pentru toată lumea literară. „Gerul plin de aer al clarei dimineți“ e momentul de început al literaturii moderne românești, dominat de gândirea și judecata critică a lui Maiorescu; „clădești o lume nouă pe-un arc de ideal“ duce direct la „direcția nouă“ maioresciană; un luceafăr care umple „tot locul gol al stemei“ e Eminescu, ridicat de Maiorescu la locul prim în poezie, „în locul“ lui Alecsandri etc.

Poemul avea, în cea mai veche formă a lui, încă patru versuri de început, părăsite însă de autor:

Pe luciul pustiului de vecinică zăpadă,
Un stol de păsărele se leagănă în zbor,
Precum în gânduri vechi răsare din grămadă
(...se cerne din grămadă)
O dulce amintire de-o rază de amor.
(O dulce licărire...)

Poemul este publicat într-un volum omagial, alcătuit de către conburbirști, la aniversarea a 60 de ani ai criticului. Cum sărbătorirea a avut loc la 15 febr. 1900 — data înscrisă în titlul volumului — e clar că acesta a apărut festiv chiar atunci, indicând ca atare data exactă a apariției poemei. Ni s-a păstrat o corespondență semnificativă care a avut loc cu acest prilej între Duiliu Zamfirescu și Mihail Dragomirescu, atunci redactor al *Convorbirilor*, prin urmare și îngrijitor al volumului omagial.

Virsta, activitatea poetului îl recomandau ca unul dintre cei cu mai greu cuvânt în grupul revistei, deci Mihail Dragomirescu îl consultă într-o chestiune esențială — aceea a colaborării lui Caragiale la volumul omagial. Caragiale scrisese, curând după moartea lui Eminescu, articolele *În Nirvana* (1889), *Ironie* (1890) și *Două note* (1892), cu străvezii aluzii supărătoare la adresa lui Maiorescu, acuzându-l de a nu se fi îngrijit de viața poetului, de a-i fi modificat cu de la sine putere versurile etc. Criticul n-a răspuns la aceste sulite, dar nici nu le-a uitat, cu atât mai mult cu cât convorbiristul fugă de altădată, autorul *Scrisorii pierdute*, n-a conținut nici mai târziu cu aluziile și chiar cu atacurile directe (*O ședință la „Junimea“ în ajunul anului nou 1895*, conferința *Giște și gaște literare*).

În atare împrejurări, a-l invita sau a-l accepta să colaboreze la volumul omagial putea fi o nedelicatețe față cu sărbătoritul; a nu-l invita, însemna a lăsa pe dinafară un scriitor important, dar și a lipsi volumul omagial de un fost participant la Junimea, deci tot o nedelicatețe. Pe de altă parte, Duiliu Zamfirescu însuși putea avea motive să fie în acord sau în dezacord cu prezența lui Caragiale, raporturile sale cu părintele Cetățeanului turmentat fiind destul de înveninate încă de la ciclul *Lunile* și apoi înăsprindu-se în continuare cu prilejul lecturii nuvelei *Frica* la Junimea (ceea ce va explica o parte din fulgerele sale îndreptate împotriva *Făcliei de Paște* și a

Năpastei în scrisorile către Maiorescu.) Cum Duiliu Zamfirescu suporta o mare parte a cheltuielilor volumului în chestiune (Scriș. către M. Dragomirescu din 17/29 nov. 1899), iar din vechea gardă a *Convorbirilor* era cam singurul scriitor important care continua să colaboreze statornic la revistă și cu destulă regularitate — cu toată dezerția la *At. rom.* și la *Lit. și artă rom.*, citadele nejunimiste, ba chiar antijunimiste — el trebuia să decidă într-o problemă ca aceea a prezenței sau absenței lui Caragiale la sărbătorire. M. Dragomirescu i se adresează, deci, cu întrebarea și solicitarea, la care poetul răspunde prompt, aprofund ca de la sine înțeleasă invitarea lui Caragiale a participa la omagiu.

Rezervele anterioare în privința teatrului caragelian s-au menținut, dar adversitatea față de proză s-a stins, lăsând loc chiar unei admirații, pe care și-o declară că începe de la... *Făclia de Paște* (pentru care nu găsisse destule fulgere la apariția ei!). Ca atare, motivele literare erau pentru prezența lui Caragiale în volumul festiv. („Stima mea pentru talentul lui de scriitor începe de la publicarea novelor și anume de la *Făclia de Paște*...“). Exprimiindu-și îndoiala în privința firii nestatornice a autorului *Scrisorii pierdute*, o dată cu entuziasmul pentru spiritul lui („omagiu pe care-l aducem inteligenței sale“) Duiliu Zamfirescu declară, deci:

„Caragiali (sic!) trebuie dar primit cu brațele deschise și rugat, dacă se poate, să lase fleacurile și jocurile de cuvinte spre a scrie ceva trainic“ (aluzia e la *Giște și gaște literare*) (Scrisoare din 2/14 dec. 1899).

În finalul aceleiași scrisori către M. Dragomirescu, poetul face un frumos elogiu lui Maiorescu, înrudit cu acela din poezie. Maiorescu, spune el, e „bărbatul care, de 40 de ani, personifică geniul românesc în tot ce are el mai luminos, *il fulgido genio dei latini del Danubio*, ar zice un italian. Talentul, onoarea, cultul pentru frumos, echilibrul facultăților sufletești, vigoarea vieții, un anumit entuziasm juvenil, plin de farmec, pe care mulți dintre vechii junimiști nu l-au înțeles sau l-au confundat cu iubirea de femei, fac din d-l Maiorescu tipul rasei noastre. Evohel!“ Elogiul avea să fie făcut cam în acești termeni, cu un accent în plus pe originea transilvăneană a criticului, și în romanul *Îndreptări*, trimis peste doi ani spre apariție — culmea! — la revista *Lit. și artă rom.*, a dizidenței anti-maioresciene. Pe cinci pagini se face aici un entuziast portret fizic și psihologic al lui Maiorescu, o plasare în timp, în harta culturală și politică a țării, de o mare frumusețe. „Nu vă veți mira — rostește preotul transilvănean Moise Lupu, cel prin gura căruia răsună apologia — dacă vă voi spune că el este cel mai frumos produs al renașterii vieții noastre românești... De la începutul veacului și până astăzi, România nu a avut un bărbat care să reunească toate calitățile fundamentale ale rasei la un mai înalt grad...“ etc.

Continuarea portretului e tot atât de elogioasă, asemănătoare cu acela din scrisoarea citată mai sus, implicând și date biografice ale criticului, abordând direcțiile principale din activitatea sa: critica literară, filozofia, politica. Formulele părintelui Moise, datele la care el face aluzie, chiar unele amintiri, apoi considerațiile și aprecierile de tot felul le întâlnim frecvent în scrisorile lui Duiliu Zamfi-

rescu către Maiorescu, dar, surprinzător, același personaj face o serioasă opoziție teoriei maioresciene a „formelor fără fond“, semn că diferențele de gândire existau între cei doi bărbați, și nu erau puține. De altfel, nu e exagerat să atribuim portretului de mai sus și un alt sens: Duiliu Zamfirescu admira la critic și sublinia acele trăsături pe care le voia reliefate în propriul său comportament. E, într-un fel, și un autoportret! În același timp, tocmai acum când începea să apară în *Convorbiri* romanul *Lydda. Scrisori romane*, de polemică antimaioresciană, Duiliu Zamfirescu simțea nevoia unei compensări, care să mențină raporturi civilizate cu criticul.

În privința *Fragmentului*, el nu e scris de fapt în mod special aniversar decât în partea lui finală. Lucrul îl declară poetul însuși lui Mihail Dragomirescu: „Apelul redacțiunii *Convorbirilor* m-a încurcat. Nu știu ce să spun despre d-l Maiorescu care să nu fie sau prea mult, pentru o lucrare destinată publicului, sau prea puțin, pentru mine. De aceea, desfac astăzi acest fragment dintr-o încercare de mai demult (încă de când eram la Bruxelles), pe care n-am publicat-o, atât fiindcă nu e sfârșită, cât și mai cu seamă fiindcă era dedicată, în gândul meu, d-lui Maiorescu. D-ta vei fi băgat de seamă că până astăzi eu n-am închinat nimănui nimic, deși adesea eram îndemnat s-o fac, fie dintr-un sentiment de iubire, fie din gratitudine sau altă pornire sufletească“ (Scris. din 20 oct./1 nov. 1899). Rîndurile sînt alcătuite, evident, să devină elocvente în cazul cînd vor cădea — și nu puteau să nu cadă — sub ochii criticului, care să aprecieze greutatea omagiului adus de poet. Rezultă însă de aici că poezia — începută la Bruxelles, deci în perioada 1892—1894 — n-ar fi fost dată de autor publicității, poate nici chiar terminată, dacă nu s-ar fi ivit prilejul sărbătoririi. Dar formularea că n-a dedicat nimic nimănui nu trebuie înțeleasă în sensul că n-a alăturat o dedicație nici unei poezii (sînt numeroase astfel de închinări în volumele poetului), ci că n-a scris o poezie întreagă despre sau pentru un om anume, desemnat implicit chiar în titlu.

Mai tîrziu va face și acest lucru!

Însă, chiar așa, poemul fusese conceput inițial ca un fel de prelungire a *Epigonilor* lui Eminescu. Duiliu Zamfirescu avea de gînd el însuși să scrie un număr de *Satire*, de tip eminescian, iar aceasta era una dintre ele. Prima parte a poemului, pînă la versul 15, aceea scrisă probabil la Bruxelles, se găsește pe o foaie de manuscris chiar cu titlul: *Satira II. D-lui M.*, deci dedicată tot lui Maiorescu!

A doua parte, de asemenea — cea care începe cu versul 25: „Poetul cel mai tînăr, etc. — fusese și ea intenționată inițial tot ca o satiră închinată criticului și avea subtitlul *Unui trandafir*. (Trebuie oare să presupunem că și *La o frunză*, avînd supratitlul: *Satira I*, probabil contemporană ca geneză, aparține tot acestui ciclu de preocupări, de a realiza o serie de alegorii satirice, prin intermediul regnului vegetal: frunză, trandafir, ceva mai tîrziu — sau mult anterior — crinul?).

În orice caz, și un alt tip de satire, vesele, mușcătoare, a practicat Duiliu Zamfirescu, din seria cărora aflăm în manuscrise un fragment ceva mai lung, legat direct de activitățile lui Maiorescu și de cei care-l importunau sau îl șicanau.

Îată acest text, tablou grotesc din specia *Revizorului* lui Gogol, unde se perindă gloata de solicitori la un ministru abia instalat în funcție:

*Dar a bătut la ușe. E domnul secretar
Ce Domnului ministru șoptește în surdină
Că-n sală îl așteaptă părintele vicar.
Cu multe plocominte prea sfîntul se închină
Și binecuvîntează. „Ce-i nou părinte? — Păi
Cu noi Domnul în toate. — Prea bine. Ce pricină
V-aduce? — Ce să fie, ia niște oameni răi:
Am un nepot la școală care-a căzut la greacă...
— E limbă grea. — Băiatul ar fi ieșit întai
De n-aveau pe el pică. — Și ce doriți? — Să treacă.
— Prea bine, o să treacă... — Vă rog să mă iertați...”
Și popa-și ia giubeaua pe brațul stîng și pleacă.
Estetică, sărmană, profesori și prelați
Sunt oameni prea de treabă, dar cred că împreună
[cuvinte lipsă] sunteți de mult certați.
De-abia plecă prea sfîntul și-un altul în loc sună
Și pas de nu-l primește: e Mitu Baraboi,
Amicul de coccină [concină? n.n.]. Ei, asta e mai bună!
„Bonjur, Mitule dragă. — Ascultă, eu nu voi
Să-ți iau timpul ca alții, bonjur, ce veste nouă?
— Nimic, Mitule dragă. — E pace or război?
Eu văd că ăia, colo, împart Europa-n două.
— Da?... unde? — Împărații cei trei la Skiernewici...
— Taci frate! știi atîtea și nu ne spui și nouă!
Atunci n-o mpart în două, ci-n trei. — Ba ce să zici,
În trei...”*

Aceasta să fie satira citită de poet în salonul criticului, despre cei „care-l necăjesc cite odată pe d-l Maiorescu“, cum anunță la un moment dat un ziar? Scrisul e mai format, deci ar fi de după 1888.

1 — În Sicilia, normanzii, veniți din nordul Franței, au întemeiat mici regate ale lor și au ridicat mari construcții și temple; catedrala de la Monreal, clădită în secolul XII, e dintre cele mai importante opere ale arhitecturii lor.

2 — „Poetul cel mai tînăr și cel mai delicat“ e desigur Eminescu, pe care Maiorescu l-a remarcat cel dintîi și care a scris *Luceafărul*, de unde versul: „Și numai tu, și-n ceruri o stea, l-ați adorat“ (v. 27). Cine erau însă *epigonii*, care „l-au răsticnit pe cruce“? Apăruse între timp cartea denigratoare a lui Alex. Grama: *Eminescu, studiu critic* (1891), apăruse și studiul antijunimist al lui Aron Densusianu, negativ la adresa poetului, mai erau și altele, poate chiar o săgeată merge și înspre A. Vlahuță, eminescianizant și în același timp iconoclast față de modelul său, spre neplăcerea, desigur, a lui Maiorescu.

3 — *Nicoleanu Nicolae* (1833—1871), poet original, ciudat, care mult timp și-a împărțit poeziile transcrise de mină pînă să înceapă a

le publica. „Victima“ căutată de el e icoana uneia din iubite, pe care o vedea astfel:

...Albă, cu ochi negri și dulce ca o fee.
Un cap blondin de inger pe umeri de femeie,
Atât era de pală și-atât de ginditoare,
Cît s-ar fi zis o umbră streină călătoare... etc.

Poezia e intitulată chiar *O victimă*, și, evident, din aceasta își extrage Duiliu Zamfirescu elementele portretului său, deși Nicoleanu mai are „victime“ asemănătoare („Negreșit, ai ochii negri și sprincenele arcate,/ Față albă și pe umeri două plete aruncate,/ De-un negru posomorît“, *Unei Doamne*). Nicoleanu a fost între primii membri ai Junimii, de unde prezența lui în poezia lui Duiliu Zamfirescu.

4 — *Petrino* Dimitrie (1844—1879), junimist și el, apreciat de Maiorescu, deși opozant înverșunat al lui Eminescu. „Ideea“ lui Petrino „de-a-nsfușeți o umbră apusă de demult“, iată o frumoasă definire a uneia din laturile mai izbutite ale liricii acestui poet (altfel minor), închinată soției sale, moartă când el abia trecuse de 20 de ani, în 1867. Cele două volume de versuri ale lui Petrino sînt: *Flori pe un mormînt și Lumini și umbre*.

5 — „Blînda Veronica, poeta unui cult“, e Veronica Micle (1850 — 1889).

6 — Cultul legănat de Anadiomena „pe sîn“ e dragostea.

7 — „Poetul Mioriței“ nu e poetul popular anonim, ci Alecsandri, care a cules prima dată celebra baladă folclorică. Astfel, „lunca cu ierburi de mătase“ (v.40) e o aluzie la lunca Siretului, cîntată de poet, Rodica este eroina din pastelul intitulat cu numele ei, iar „vorba ce el i-a fost urât“ (v. 43) este urarea rostită de semănătorii care-i beau fetei apa din cofiță și-i spun, presărînd-o cu boabe de grîu:

„În plin să-ți meargă vîrile tale,
Precum tu dragă ne ieși cu plin!
S-ajungi mireasă, s-ajungi crăiasă!
Calea să-ți fie numai cu flori...“

P. 319

LA LUNĂ [„În limpede miros de tei“]

Luc., III, 6, 15 martie 1904.

1 — „Din dor și din nemîngîiere“. Versul, coborînd din Eminescu („Sufletu-mi nemîngîiet / Îndulcind cu dor de moarte“, *Peste vîrfuri*), va apărea, surprinzător, exact în forma de mai sus, într-o cunoscută poezie a lui Oct. Goga, *De la noi*:

*Copii fără sprijin, ne ducem viața
Din dor și din nemîngîiere,*

doar că aici accentul tonic dă o metrică în amfibrahi, spre deosebire de poezia lui Duiliu Zamfirescu, unde lectura cursivă indică piciorul iambic. Contaminarea este fără discuție, căci poezia lui Goga, redactor la *Luc.*, apare aici la trei luni și jumătate după a lui Duiliu Zamfirescu (*Luc.*, III, 12—13, 1 iul. 1904).

P. 321

LACUL TRASIMEN

Luc., V, 1, 1 ian. 1906.

Semnat: D.Z.

Poate că poezia nu e decît începutul — invocația — unei lucrări mai largi, în orice caz în acest fel ni se înfățișează arhitectonica ei, pîrînd preambulul sau un fragment al unei desfășurări epice mult mai ample.

Ideea despre imposibilitatea prăbușirii Romei (strofele 10—12) este cea care domină poezia, refrenul „nu se poate“ ne conduce la aceasta.

Sursa ei este în lecturile ample ale poetului privind istoria Romei, dar un exemplu de natură propriu-zis poetică este, desigur, *La izvoarele Clitumno* de Carducci, unde un întreg șir de strofe se referă la invazia lui Hanibal în Italia. Față de modelul italian, poezia lui Duiliu Zamfirescu este, într-un fel, o replică și în același timp o dezvoltare.

Acolo era vorba de răscurarea întregii peninsule pentru a apăra Roma amenințată și îngrozită; aici este un fel de mobilizare a naturii, timpului, energiilor etc. pentru a se opune năvălitorilor (vezi în continuare și nota la poezia *La izvoarele Clitumno*). Scriitorul avea în vedere încă de mult o evocare a marelui general cartaginez: „De cîtăva vreme mă muncește videnia lui Hanibal, venind ca un zmeu de la Ebru la Alpi; arătîndu-se ca o spaimă, pe vîrfurile munților, închipuirii înfricoșate a romanilor; întîlnindu-i la Ticin, bătîndu-i la Trebia, exterminîndu-i, aproape, la Trasimen și la Cane; ajungînd la porțile Romei, pe înălțimile ce le-am văzut împreună; apoi norocul părăsindu-l în Italia și plecînd să apere Cartaginea; acolo poporul moleșit și mercenarii săi neputînd ține piept romanilor; expatriîndu-se spre a nu compromite pacea; pribegînd pe la regii netrebniici ai Antiohiei și Bitiniei, ducînd peste tot sabia și patriotica sa ură contra romanilor — pînă ce, în sfîrșit, urmărit, strîns, vîndut, ia otravă și pune astfel capăt glorioasei tragedii a vieții sale. Nici Napoleon, nici chiar marele Cesar nu se pot asemana cu el, fiindcă nici unul n-a avut de dușman pe romani, cu virtuțile lor militare și cetățenești de pe vremea Republicii, iar din parte-i o armată de vagabonzi mercenari. Știu că un asemenea subiect e, mai cu seamă pentru zilele noastre, un adevărat anacronism. Dar cu cîtă satisfacție și ce versuri se pot scrie! Versuri simple, fără acțiune dramatică propriu-zisă, după cum se poate scrie muzică pe un subiect, fără cuvinte, cum e *Coriolan*“ (Scriș. către Titu Maiorescu din 22 febr. 1893); *Coriolan* — e vorba desigur de celebra uvertură în do minor, op. 62, a operei lui Beethoven, după tragedia cu acest nume a vienezului von Collin.

Între manuscrisele poetului aflăm următorul început al proiectatului poem:

HANIBAL

*Pe vremile acelea de fapte de eroi
Natura zămislise un om fără pereche,
Menit să umple singur întreaga lume veche
Și marea lui lumină s-ajungă pîn'la noi.*

*Ca stelele din ceruri ce în substanță pier,
Dar raza lor rămasă de-a pururi călătoare
Și pentru noi văzduhuri, din nou nemuritoare,
Le face să ne pară că sunt etern în cer.*

[versuri lipsă]

*Pornise ca un vultur spre Alpi din Pirenei,
Iar aripa-i întinsă pământul înnoase.*

Prima strofă a poeziei necontinue înfățișă inițial un portret întunecat al îndrăznețului cartaginez, versul 2 fixînd spaima răspîdită de el în lume:

O groază coprinsese întreaga lume veche.

De remarcat asemănarea strofei a doua cu eminesciana *La steaua*. Planul atît de precis al poemei proiectate să nu se fi concretizat decît în cele cîteva versuri? Nu e de loc exclus, ba chiar probabil că poetul a renunțat la o construcție amplă și s-a rezumat la un singur moment, care ar fi tocmai poezia *Lacul Trasimen*. „Anacronismul“, de care însuși se temea, îl va fi făcut să nu ducă mai departe lucrarea la dimensiunile proiectate inițial, dar, la cererea insistentă a revistei *Luc*, de la Sibiu, a consimțit să-i trimită episodul Trasimen, poate scris mai demult, poate chiar atunci. Cîteva însemnări despre sine însuși, ca răspuns la o anchetă, apărute în 1905, poeziile *La lună* [„În limpede miros de tei“] și *Lacul Trasimen* sînt singurele colaborări la revista transilvăneană.

Trasimen — lac în fosta Etrurie; azi — Perusa, locul strălucitei victorii a lui Hanibal asupra romanilor în anul 217 î.e.n.

1 — „Nimfa trasimenă“ nu e neapărat un nume propriu, ci un adjectiv. Poetul pleacă de la ideea, frecventă în mitologie, că orice apă are o nimfă a sa, care-o denumește. În strofa a șasea îi zice chiar: „zeița Trasimene“.

2 — *Silfi*, duhuri stăpînitoare ale văzduhului în mitologia celtică și germanică medievală, cam nepotrivite în decorul etrusc!

3 — „Zeea Lasa“ — Lasa este numele unei zeități etrusce, identificată mult timp cu zeița iubirii Turan, și ea etruscă; ulterior ea avea să aibă semnificația uneia din cele trei parce, Atropos, care tăia firul vieții oamenilor, deci o zeitate a destinului, de aceea și figurează pe foarte multe pietre funerare. În poezie pare să fie vorba de prima ipostază a zeiței, adică aceea a iubirii (la aceasta conduce prezența nimfelor, a satirilor lui Pan și Bachus).

4 — *Punii* sînt cartaginezii; referirea „punii cum se știu ascunde“ e la o tactică a lui Hanibal pentru a-i înfrînge pe romani.

5 — „Legioanele învinse“ sînt armatele romane comandate de consulul Flaminius.

6 — Clădită pe repetarea de către Echo a cuvintelor: „Nu se poate“, strofa subliniază ideea imposibilității prăbușirii Romei. În adevăr, ajuns în fața Cetății eterne („sădită“ de Jupiter „pentru veacurile toate“, zice poetul), Hanibal n-a îndrăznit să supună Roma tocmai

de teama ridicării întregii Italii, amenințare simbolizată de Duiliu Zamfirescu prin generalizarea și insistența ecoului.

7 — „Barzii de departe“ — și poetul se prenumără printre ei — ar fi poeții români care închină ode și evocări epocii antice a Romei.

P. 324

POEZII

Românul (Arad), I, 161, 24 iul. / 6 aug. 1911.

Colaborarea lui Duiliu Zamfirescu la *Românul* a fost scurtă: trei poezii (cea de față, *Eleonora d'Este* și *Mazurca*), o scrisoare și un articol, *Pilde bune*; ea s-a întins între începutul lui iunie și acela al lui decembrie 1911. Încolțit de o mare parte a presei, după discursul de recepție de la Academie și după comunicarea din 1911, *Metafizica cuvintelor și estetica literară*, el a găsit la *Românul* o tribună care l-a îmbrățișat cu o rară căldură, recunoscîndu-l ca scriitor mare și ca patriot într-o vreme cînd devenise ținta polemicilor politico-literare.

Prezența sa în paginile gazetei arădene, care era organul oficial al partidului național de peste munți, ar fi putut continua dacă articolul *Pilde bune* (*Românul*, I, 155, 16/29 aug. 1911) n-ar fi atras fulgerele lui N. Iorga, în fața căruia conducerea ziarului a cedat: directorul V. Goldiș și-a luat angajamentul să nu mai publice nimic semnat de bătrînosul autor al *Poporanismului în literatură* („Îmi pare nespus de rău pentru publicarea articolului d-lui Zamfirescu. Nu voi publica de la dînsul absolut nimic.“ Scrisoare către N. Iorga din 24 august 1911.) Ce explicații s-au dat scriitorului, cum a primit el știrea, nu cunoaștem, totuși, patru luni mai tîrziu, gazeta fi publica o nouă poezie (*Mazurca*), semnată, e drept, numai cu inițialele.

Într-o formă amplificată, adică avînd încă două părți, poezia apăruse cu peste un an înainte în *Răvașul*, publicația lunară scoasă de preotul Elie Dăianu la Cluj, între 1902 și 1910. Inimosul director, misionar și el ca mulți publiciști transilvăneni la începutul secolului, îi ceruse academicianului un cuvînt de laudă în memoria canonicului Augustin Bunea, și el membru al Academiei tot din 1908, o dată cu Duiliu Zamfirescu, și stins din viață în noiembrie 1909.

Revista publicase luni la rînd mărturii omagiale la adresa cunoscutului gazetar și militant, apărător al memorandiștilor, astfel că solicitarea ei, alături de numele anterioare, celebre, putea chiar să-l măgulească pe părintele *Îndreptărilor*, care slăvise în roman, prin Moise Lupu, pe toți clericii militanți de peste munți.

În locul panegiricului așteptat, Duiliu Zamfirescu trimite revistei versuri fără nici o legătură cu solicitarea directorului, ba chiar cu întorsături madrigalești, frivole, cu totul nepotrivite ocaziei comemorative. Se vede că lucrurile i s-au spus, mai direct sau mai pe ocolite — iar autorul știa și singur aceasta de mai înainte, căci iată ce-i răspunde lui Elie Dăianu, la 25 febr./10 martie 1910, în graba unei plecări de-o lună la Paris: „Firește că poeziile ce v-am trimis nu se potrivesc cu publicația ce vreți să faceți. Asta am înțeles-o și v-am spus-o. E însă peste puterile mele a scrie lucruri de ocazie (de fapt mai scriseșe și avea s-o mai facă, n.n.) — mai cu seamă cînd nu cunosc

ocazia. Pe părintele Bunea nu l-am cunoscut, nu l-am auzit vorbind, nu l-am cetit. Cum voiți dar să vorbesc despre el?"

Trimite însă *Răvașului* o schiță — „ca să vă dovedesc toată bună-voința de care sunt însuflețit” — un instantaneu epistolar cu doi seminaristi, pe care i-a auzit vorbind despre Traian. Destinatarii se mulțumesc însă și cu atât, și, publicând poezia în corpul revistei, sub titlul *Înșelăciuni*, includ și schița, în rubrica *Prinos memoriei regretatului canonic Dr. Bunea*, din același număr (VIII, 3, martie 1910). Cinci luni mai târziu, revista îi reproduce din *Conv. lit.* cînturile XV, XVII și XVIII din *Mirișă* (II, 8, aug. 1910), convenabile redactorilor patrioți, pentru că înfățișau scenele ridicării întregii țări pentru izgonirea năvălitorilor.

Se vede, totuși, că Duiliu Zamfirescu însuși a socotit de puțin preț părțile ultime, astfel că, după un an și mai bine, publică din nou poezia — însă fără acestea, în *Românul* din Arad, formă în care o reproducem, considerînd că ea reprezintă ultima apreciere a autorului despre ea. Iată părțile din *Răvașul*, lăsate în afară la retipărirea în *Românul*:

II

Vestmînt frumos și moale de mătăasă,
Te-am sărutat din fugă într-o sară,
Și ca prin vis mi-ai amintit de-acasă,
De tinerețe și de primăvară,

Că miroseai a dor și-a bucurie,
A sin de mamă și-a miros de floare,
A suferință și a poezie

— Se poate oare?!...

III

Stolul gîndurilor mele
Zboară pururea spre tine:
Rîndunele,
Ce se-ntorc din țări străine.

Dar tu nu mai ieși în scară,
Și-n zădar au să te-aștepte,
Primăvară,
Să le scuturi flori pe trepte!...

Pe poet îl băteau vînturi de tinerețe, încărcate cu dulci regrete, ca în *Lena*, *Cîntec* etc., incluse în volumul *Pe Marea Neagră*. Repetînd, după un an, în *Românul*, numai partea primă din trioletul *Înșelăciuni* și înlăturînd finalul, grațios dar ușor, autorul dădea celor patru strofe — și prin titlul lor — aer de crez poetic, din speța abordată și în *Luceafăr* (vol. *Poezii nouă*). Era un semn de prețuire pentru publicația din Arad, și de examen autocritic în același timp!

Românul (Arad), I, 167, 31 iul./13 aug. 1911.

E una din reminiscențele romane, dacă nu chiar scrisă acolo. Villa d'Este, vechea reședință a familiei din care făcuse parte destinatarul delicatului madrigal, se afla în ființă la Tivoli, și poetul o vizitase încă în primele luni ale stagiului său italic, cînd va fi cunoscut și portretul sau legenda viitoare ei. Cea mai celebră dintre Eleonorele d'Este a fost cea de Aragon (Spania), intrată prin căsătorie în familia al cărei poet oficial va deveni, un secol mai târziu, Torquato Tasso. O mare parte din operele sale poetice evocă eroismul membrilor familiei d'Este, începînd cu acela care și-a stabilit primul la Ferrara sediul principal și a participat la eliberarea Ierusalimului în timpul cruciadei a 4-a, Renaud d'Este.

Românul (Arad), I, 256, 23 nov./6 dec. 1911.

Semnăt: D.Z.

Faptul că nici un vers din manuscrisele autorului nu se aseamănă direct cu cele din poezie — cu toate că, pentru cine e familiarizat cu sonoritățile poeziei lui Duiliu Zamfirescu, nu poate exista nici o îndoielă — ar putea pune într-o privință chiar chestiunea paternității ei: este D.Z. totuna cu Duiliu Zamfirescu? Căci cu doi ani înainte apăruse în *Ramuri* (1909) un articol, *Manasse*, semnat chiar D. Zamfirescu, fără ca autorul lui să fie una și aceeași persoană cu părintele *Vieții la țară* (în cel de-al treilea volum al *Bibliografiei românești*, Gh. Adamescu se lasă înșelat de semnătură și i-l atribuie); la fel, în *Flacăra*, tot în jurul lui 1910, un D.Z. publica versuri, prilejuind intervenția iritată a scriitorului nostru, pentru a face delimitarea cuvenită.

De vreme ce nu găsim o astfel de intervenție lămuritoare și în *Românul*, e de presupus că nu e o eroare, ci că inițialele îl indică chiar pe Duiliu Zamfirescu, cu atât mai mult cu cît anterior îi apăruseră scriitorului în același ziar, și tot în anul 1911, alte două poezii (*Poezii* și *Eleonora d'Este*), o scrisoare și un articol, toate semnate cu numele întreg.

Dragostea scriitorului pentru Chopin este veche, din adolescență; e drept că dovezile scrise ne arată că *Impromptu*-urile îi erau favorite, totuși, cele cîteva zeci de mazurci ale compozitorului nu-i puteau fi străine. De remarcat ritmul atît de diferit dintre un vers și următorul, sugerînd un fel de replică neîntreruptă, o melodie secundă paralelă cu prima. În ansamblu, poezia apare ea însăși ca o replică mai optimistă la integral sceptica, deziluzionată *Palinodie*, apărută cu peste un deceniu mai înainte. E hedonismul din *Acum* și *Anzio*, însă temperat, cumințit cu vîrsta. Citite numai ele, versurile 1 și 3 ale fiecărei strofe tind să realizeze singure o poezie aforistică de sine stătătoare; se va observa că versurile 2 și 4 rămîn în acest caz simple explicații ale celor care le preced pe fiecare. Versul lung e cel care proclamă un adevar, o sentință, cel scurt îi prelungește semnificația și ecoul, îi explicitează sensul.

Conv. lit., XLVI, 4, apr. 1912.

Apare în cadrul piesei *Lumină nouă*, comedie în trei acte (inițial intitulată *Hypnoticii*), împreună cu poezia *Lumină nouă. Domnișă Albă* (vezi și nota la această poezie).

Ca și cealaltă poezie, este atribuită moartei Maria, care îi trimite astfel un îndemn postum unui doctor, erou al piesei, să iubească pe o altă femeie. În piesă, ambele texte sînt aflate, se spune, între filele unei psaltiri.

Conv. lit., XLVII, 11, nov. 1913.

Poezia trebuie să fie dintr-un moment de mare restrînsă sufletească, de vreme ce poetul spune că e rămas „pe drumuri” (v. 55), „atît de-a nimănu!” (v. 56). Cronologia ne duce cu gîndul la evenimentele din vara lui 1913, cînd, în urma conflictului cu colonelul Stratulescu, fusese practic demis de Maiorescu din funcția sa diplomatică.

Solitudinea și tristețea nu vin însă din pierderea situației sociale, nici din grijele materiale ale acestui moment; strofa ultimă este toată clădită pe senzația unui mare tragism abătut asupra întregii sale existențe.

Duelul a fost momentul final din lunga și variata serie de raporturi cu Maiorescu. Prietenia lor era mai demult zdruncinată, iar cutremurele cele mai recente, irecuperabile, fuseseră pricinuite de discursul de recepție *Poporanismul în literatură* (1909) și de comunicarea academică *Metafizica cuvîntelor și estetica literară* (1911), ambele adevărate acte de acuzare ale maiorescianismului literar, cele mai violente de acest fel din ce se produsese în tot începutul de secol. O nouă replică din partea lui Maiorescu nu putea să nu vină. Ea s-a ivit cu prilejul provocării la duel adresate de poet colonelului Stratulescu, pentru că acesta îl acuzase de a fi jignit armata, la începutul războiului balcanic (1913).

Incidentul, ca atare, e minor, dar important e că de aici s-a declanșat conflictul ultim cu Maiorescu, în acel moment prim-ministru și ministru de Externe, deci șef direct al scriitorului, care era reprezentantul român în Comisiunea europeană a Dunării. Discuția dintre ei, pe care o va evoca Duiliu Zamfirescu în scrisorile către S. Mehedinți din vara 1913, dar mai ales într-un articol ulterior (*Apeluri la Unire. Din corespondența mea cu T. Maiorescu*, în *Indr.* II, 212, 25 aug. 1919), a fost ultimul act al acestei drame și, probabil, solul din care a germinat poezia *Primăvara*. S-au spus cuvinte grele de amîndouă părțile, nu despre chestiunea duelului, ci despre vechile și noile raporturi dintre cei doi bărbați. „Ceva nou și măreț se rostogolea în sufletul acestui om, a cărui mască devenise tragică”, afirmă Duiliu Zamfirescu, calmat, în articolul din 1919, dar în 1913 tragismul împlinirii l-a consumat și a germinat poezia, minulesciană în acordurile exterioare, dar cu totul personală, intimă, în substanța ei umană. Duelul n-a mai avut loc, chestiunea de restabilire a onoarei

s-a aranjat de către martori, s-a rezolvat în aceeași vară și reintegrarea diplomatului în funcție și în drepturi (Maiorescu îi primise ca reală demisia, oferită numai pro-forma, întrucît regulamentul interior al ministerului nu permitea diplomaților în funcțiune să se bată în duel), dar, în noiembrie același an *Convorbirile* au trebuit să publice poezia, strigăt patetic încărcat de regrete și imputări, final dramatic al unei prietenii care a îmbogățit literatura română cu pagini de mare valoare.

Conv. lit., LII, 1, ian. 1920.

V. r., XII, 1, mart. 1920.

v. 39 *Catapeteasma a crăpat*.

În ms. poezia poartă specificarea locului unde a fost scrisă: *Odesa*.

Se publică în primul număr al revistei, care-și reia apariția după întreruperea din timpul războiului și după scurtul interludiu pregător, realizat cu *Insemnări literare* (1919). Trecînd peste vechile conflicte cu V. r. din 1909, cînd au avut loc discuțiile în jurul discursului de recepție, continuate și în timpul războiului, pînă aproape de momentele cînd apărea poezia, Duiliu Zamfirescu răspunde cererii redacției și a lui Ibrăileanu în primul rînd de a-și da colaborarea la seria nouă a publicației. De altfel, o apropiere a lui Duiliu Zamfirescu se realizase încă în 1918, cînd, la Iași, punîndu-se problema primirii lui C. Stere și G. Ibrăileanu la Academie, poetul le sprijinise candidatura, explicîndu-și public gestul, în *Îndreptarea*.

Poezia pare o reconstituire a unei scene petrecute doi-trei ani înainte cu cea care avea să se numească în poeziile sale: *Malvina*. Referirile la propria poezie atestă acest lucru: singurătatea „de pe mare” (vezi titlul vol. *Pe Marea Neagră*), faptul că poetul îi citea tinerei adorate „din bucoavne sfînte” (vezi începutul poeziei *Scherzo*: „Cetînd în bucoavnă adîncă”); apoi inima copilei care ascultă e comparată cu o turturică (vezi poezia *Turturică* în vol. *Poezii nouă*) etc.

Se pare că acesta e unul din ultimele ecouri literare ale „episodului *Malvina*”. Dar dacă poezia a fost scrisă la Odesa, de ce n-a fost publicată în volumul *Pe Marea Neagră*? Poate din cauza prea multelor amănunte concrete: în 1920 modelul *Malvinei* plecase în Italia, și destăinuirile lui Duiliu Zamfirescu rămîneau un act poetic, pe cînd în 1919 puteau fi o declarație!

Conv. lit., LV, 5—6, mai-iun. 1923.

Semnat: D.Z.; apărută postum.

Cînd a fost scrisă poezia și de ce n-a fost publicată de autorul ei în timpul vieții? Duiliu Zamfirescu n-a vizitat Spania, deci totul e o reverie, o viziune, expresia unei dorințe, nu rodul unei cunoașteri di-

recte. Din peisajul spaniol el avusese pînă acum puține imagini în poezia sa, aproape exclusiv în tinerețe. Trebuie deci să admitem că și *Grenada*, ca celelalte două, ulterioare, *Sevilla* și *Doña Esmeralda Leal* sînt recente — de aceea nu avuseseră timpul să fie încredințate tiparului — deși ca factură, entuziasm juvenil etc. ele se apropie de cele caracteristice începutului perioadei romane; în orice caz, ciclul de preocupări este evident același pentru toate.

Rămîn însă neclare cîteva chestiuni: cine le-a dat tiparului? Iacob Negruzzi nu se mai ocupa de mult cu revista; să fi fost ele trimise mai înainte la *Conv. lit.*, o dată cu *Doña Clara*, și să fi rămas nepublicate e greu de crezut. De ce poetul însuși, după ce-a dat la tipar *Doña Clara*, nu a mai dat nici una dintre celelalte, cînd e clar că ele sînt concomitente ca moment al creației! Și de ce ultimele trei ale grupului iberic, apărute postum, sînt semnate numai cu inițiale? (Sumarul revistei la numerele respective și sumarul pe întregul an le înregistrează, totuși, cu numele întreg al poetului.) *Conv. lit.* reprodușese mai înainte cîteva scrisori ale lui Duiliu Zamfirescu, dar cu lămuriri depline despre paternitatea lor, și în nici un caz numai cu inițiale.

Cu toate acestea, se pare că nu e cazul să se presupună în mod serios că cele trei poezii ultime — *Grenada*, *Sevilla* și *Doña Esmeralda Leal* — n-ar aparține lui Duiliu Zamfirescu, de vreme ce *Doña Clara*, evident din aceeași familie, atestă îndestul identitatea autorului, întrucît a apărut în timpul vieții sale. Însă n-am dat peste nici un fel de manuscrise ale lor. Nu ne putem opri deci de a nota și umbra de îndoială cu privire la paternitatea lor tocmai din cauza multelor întrebări fără răspuns — sau cu răspuns neprecis — de mai sus.

1 — *Andaluzia*, regiune în sudul Spaniei, străbătută de fluviul Guadalquivir. Aici sînt munții Sierra Nevada și, între cele opt provincii, atît de cunoscutele: Sevilla, Cordova, Grenada. Resturile vechii colonizări romane și apoi ale celei mai noi, arabe — clădiri, construcții, monumente — sînt aici cele mai frecvente. În special la acestea se referă poetul cînd spune „Andaluzia divină“, dacă ținem seama că astfel de elemente îl pasionaseră în peisajul roman. La Grenada, unde poetul își vrea mormîntul, se află faimosul palat în stil maur Alhambra, cu nu mai puțin vestitele-i grădini, evocate și de Alecsandri, Ion Pillat etc.

P. 336

SEVILLA

Conv. lit., LV, 7—8, iul.-aug. 1923.

Semnat: D.Z.; apărută postum (vezi mai sus nota la poezia *Grenada*).

P. 338

DOÑA ESMERALDA LEAL

Conv. lit., LV, 9—10, sept.-oct. 1923.

Semnat: D.Z.; apărută postum (vezi mai sus și nota la poezia *Grenada*).

DIN MANUSCRISE

Proiectele poetice ale lui Duiliu Zamfirescu au fost mari, dar insistența sa în realizarea lor s-a aflat adesea în scădere. Atracții mai tari decît aceea a versurilor au dobîndit cîștig de cauză în cele trei momente de tensiune poetică ridicată ale biografiei scriitorului: gazetăria în perioada debutului, proza în primul deceniu al stagiului roman, politica și din nou ziaristica în ultimii ani ai vieții. Poezia era teritoriul celor dintîi descărcări în fața marilor revelații și emoții, dar ea ceda curînd pasul unui profesionalism scriitoricesc manifestat în alte direcții decît cea poetică propriu-zisă. Poate că nemulțumirea care l-a stăpînit pe Duiliu Zamfirescu toată viața sa își are sursa și în această rețezare a tentațiilor către poezie, pentru care nu putea să nu constate de fiecare dată că are aptitudini certe.

În momentele amintite, fluxul poetic se intensifică, după cum o dovedesc manuscrisele, printr-o bogată semănătură de începuturi părăsite, fără a mai fi reluate decît în puține cazuri. Astfel, numărul ineditelor din caiete este elocvent, deși mai mic decît ne-am așteptat; semnificației lor se adaugă cea a crîmpeiilor, din care o parte au fost intercalate în notele însoțitoare ale poeziilor constituite și publicate de poet sau rămase în manuscrise și reproduse în extenso în ediția de față; alte astfel de începuturi merită să fie menționate măcar aici, pentru a da o imagine mai completă a unui laborator interior, comprimat cu consecvență, probabil și din convingerea că poezia nu e o îndeletnicire cu caracter profesional, ci un produs de lux, cu cît mai rar, cu atît mai prețios — o „nobilă inutilitate“, cum îi plăcea lui Maiorescu să repete.

Alături de consemnarea lucrărilor încheiate cu totul sau în cea mai mare parte, în capitolul *Din manuscrise* adăugăm, în cadrul notei de față, un număr de versuri și strofe reprezentînd acele începuturi de poezii necontinuate care definesc albiile de sine stătătoare.

Datarea manuscriselor e făcută pe baza caligrafiei și uneori a hîrtiei, însă ordinea în care ele sînt înșiruite în cadrul notei noastre nu este cea strict cronologică, ci încearcă o oarecare grupare a motivelor.

Ciclul meditațiilor funebre, romantice, al cochetăriei melancolice cu sentimentul îmbătrînirii simulate, este unul ce promitea să fie bogat.

PRIETENULUI MEU IOANIN

*Iubite, îți scriu astăzi cu mîna tremurînd,
Căci moartea-mi dă de veste să mă găsesc de rînd.
Mor vesel, căci în moarte am drept să nu mai sufăr.
Nu las nimic în urmă. Ba las: un teanc de cărți,
O ladă-n care versuri sunt numai vreo trei părți,
O tigvă scrijelată și floarea mea de nufăr.
Îți las cărțile ție. Din versuri aș dori
Să-mi faci perna pe care în veci m-oi odihni.
Cu tigva-i lucru simplu: îngroap-o lîngă mine.*

(Ms. din perioada 1880—1881.)

(Cele „trei părți” de ladă nu sînt chiar atît de bogate și în realitate, cum se înțelege din vesela epistolă elegiacă.)

★

*Cum trece o undă minată de vînt,
Cum trece-al juneței poetic avînt,
Cum trece mirosul frumoaselor flori,
Cum trec pe sub munte, cum trec unii nori,*

*Așa trece-n lume oricare simțire:
Speranță, credință, durere, iubire!
La toate le zice un echo murînd:
Muriți mai curînd.*

(Ms. din perioada 1880—1881.)

Tonurile alecsandriniene și bolintiniene sună aici din plin, mărturisind maestrul național ai debutantului.

★

SILVIA

*Te cheamă cum te cheamă și ești așa cum ești:
O doamnă cam nălțușă, cam tristă... Ce te doare?
Eu știu că...*

(Ms. din perioada 1883—1884.)

Silvia de aici nu e încă eroina lui Leopardi, ci o putem bănuî pe primadona italiană Montalba, eroina fulgerătorului episod de dragoste din toamna lui 1883, tirziu. E poate ceva din portretul ei în cele două versuri.

★

*Străvezie se coboară raza lunii prin grădini,
Luminișul de pe lacuri strălucește ca o gheață,
Tu ești singură pe lume, rătăcită prin străini...*

(Ms. din perioada 1884.)

GULDJAMAL

*...Iar brațul alb ce-apasă pe-o blană de șacal
Proptește capul oacheș al dulcei Guldjamal.
Ea stă dusă pe gînduri. Privirea ei, alene,
Se pierde-n umbra serii din umbra unor gene,
Ce n-ar avea pereche cu care să le-asemeni
Decît două nopți gemeni.*

(Ms. din perioada 1885.)

Rosmalina (dintr-o altă inedită) era apropiată acestei focoașe meridionale, și amîndouă se asemănau cu nenorocita Djali din poezia publicată.

*Luna tînră, bălaie,
Străbătut-a în odaie
Seara în Baladoli,
Și cu umbre de zăbrele
Scri-au forme și dantele
Maurești, pe albul zid.*

(Ms. din perioada 1882—1884.)

Textul e foarte apropiat de acela al viitoarei balade *Don Paez* de H. Lecca.

★

*Îmi scrii să vin și să te-ascult,
Dar nu vin, pe dreptate:
Am suferit atît de mult
Setos de libertate,
Și farmecul acelei seri
E-atît de viu și mare,
Că de-aș veni, precum îmi ceri,
Am îngropa ziua de ieri
În prima sărutare.*

(Ms. din perioada 1882.)

★

*De-ar fi trăit și dînsul, erau să fie trei;
Acuma-s doi: o mamă și cu copilul ei.
E frig. Capacul sobei de-a pururea stă pus,
Căci vînt poate să fie, dar fum nu e de dus.*

(Ms. din perioada 1880.)

Harpista trebuia deci să nu fie unică în seria ei tematică. Poezia socială de genul aceleia pe care-o va cultiva *Contemporanul* atrăgea pe debutant, ea provenea și din tradiția romantică, iar poetul o înțilnise la maestrul apuseni al genului, cultivați de el în anii debutului.

★

Pe același caiet unde se află începutul de mai sus (o fostă condică de înregistrat hîrțile oficiale, păstrată probabil de la Hîrșova), Duiliu Zamfirescu și-a însemnat fulgurări poetice, pînă tirziu, în Italia. Aici se află și primele versuri ale unei alte poeme, de astă dată promișind o evocare istorică nu străină de atmosfera *Epigonilor*:

*Cînd mintea-mi ostenită o pui ușor la cale
Dintr-un trecut de doruri într-un prezent de jale,
Mă bate-un vînt de iarnă, mi-e frig, îmbătrînesc.*

(Ms. din perioada 1881-1882.)

*În caldul vînt al primăverii
Se simte suflul tinereții,
Se-mpodobesc cu sorcovi merii;
Sub geana limpede a serii
Adorm în cuib poeziei.*

*Revii și tu, iubită moartă,
Reînviază și zîmbește.*

(Ms. din perioada 1895.)

E probabil una din rememorările tragice ale pe veci pierdutei Eliza, la data aceasta sfîrșită din viață în insula Corfu, unde plecase să-și caute sănătatea.

Există numeroase începuturi de poezie — fie madrigalescă, din familia *Strofe*, *Ca un mînunchi de ramuri*, etc., fie cu o latură anecdotică, veselă, așa cum se putea întîlni încă din *Martie*, *August*, *Vara* etc., sau în ritm popular ca în *Magdă Magdalina* — toate, probabil, din ultimul deceniu al secolului trecut, greu de datat mai precis și, de asemenea, greu de raportat neapărat la alte poezii, definitive. Erau, multe din ele, tot exerciții.

*Bate soarele-n ferestre,
Fata cîntă și lucrează
(Țese soarele de zestre)
Și cu fluturi, îi de zestre
Luminează.*

*Lumina stelelor să ploaie
Pe mijlocelul tău de floare*

*Mirezmele de tei să ploaie
(Lumina stelelor să ploaie)
Pe părul sprintenei fecioare
Ce mijlocelul își înalță
Ca o floare.*

*Dada Anca de la munte
Pune dorul ei aproape:
Un ghiveci și un grăunte
Să-l îngroape.*

*Leleo cu alțița albă
Și cu conciuul prins în bolduri,
Ce tot salți și bați din salbă
Și te miști așa din șolduri?*

Pe contrapagina unuia din msele *Curgea Siretul liniștit* figurează și acest început, asemănător mai multora din tablourile perioadei cînd s-au scris *Alte orizonturi*. Poetul își rememora, ca și în cazul *Siretului liniștit*, peisajul familiar din țară, cu întîmplările — triste — din adolescență și tinerețe. Sentimentul singurătății îl însoțește în acești ani și melancolia tragică dă atmosfera mai tuturor producțiilor de după 1890.

Țîrta din poezie nu poate fi Siretul, la care ne-ar duce cu gîndul scrierea poeziei pe foaia menționată, ci poate Putna sau Rîmna, prezente în poezia și corespondența sa.

*Pe malul trist am revenit
Pe malul bieteii țîrle
Dar nimeni nu m-a întîlnit
(Și-am stat în cîmpul părăsit)
La umbra unei țîrle.*

*Cît vede ochiul împrejur
Singurătatea crește:
E cîmpul ars, văzduhul sur,
Salcîmul veștejește.*

*În straturi oii, ademenind
Speranțe călătoare.
Se mișcă aerul, lucind
Ca mările la soare.*

*Singurătate, tristă ești!
Și mult mai ești pustie!
(Nespus mai ești de tristă!)*

Tristețea face loc, cel mult, unei liniști calme, în care peisagistul face exerciții reușite, menite să figureze în viitoare poezii, sau să rămînă dovada unei certe virtuozități.

*Se ridică lumina clară
Pe orizontul fără fund
Sorbînd din arșița de vară
Ușorul abur de pe prund.*

Și altă formă a strofei, din aceleași elemente:

*În miez de vară
Se ridică lumina clară
Pe orizontul fără fund,
Sorbînd din lanul de secară.*

★

*Străvezie se coboară raza lunei prin grădini
Luminișul de pe lacuri strălucește ca o gheață,
(Îndrăgind singurătatea, luminișul de pe lacuri)
Tu ești singură pe lume, rătăcită prin străini...
(Ea se simte-n lumea noastră rătăcită prin străini).*

Glyceria urma să aibă o consoră, sau să se numească la început într-alt fel, așa cum rezultă din singurul vers scris al poeziei *Laïs la Corint*:

Laïs, plină, roșcovană.
„Eu văzusem o făptură nălțuță, plină în carne ca o corcodușă...“, îi scria poetul lui Titu Maiorescu la 5/17 iun. 1893, perioadă când poate fi plasat și începutul cu frumoasa corintiană.

★

Pe unul din manuscrisele poemului *Mirișă* se află următoarele versuri, constituind o strofă întreagă și începutul unei a doua:

*Frunză ce tremuri în soare,
Tremurul tău la ce tinde?
Tu sau un om sau o floare
— Legea comună vă prinde —
Naști și trăiești și te doare.*

*Tu, că ești tu, sus pe ramuri,
Unde nimic nu te atinge.*

Deci data scrierii ar fi cu unul sau doi ani înainte de 1910, sau chiar prin 1897.

★

În caietul cu poeziile „ciclului Malvina“ se află și aceste două începuturi, necizelate, legate, desigur, tot de tirzia dragoste a sexagenarului, deci datind din perioada 1917—1918.

*Din naltul cerurilor curg
Luminile strălucitoare,
Din zori de ziuă în amurg
Și din amurg în zori de ziuă.*

*Din înălțimile de unde
Privește luna către noi,*

*Nu-și vede chipul său în unde,
Nici [cuvint lipsă] dorurilor noi,*

*Sub stelele ce-au răsărit
Se strânge biet sufletul meu
Atât de singur și trudit.*

Ultimele trei versuri figurează — poate numai întâmplător — în msul cu finalul poeziei de patru strofe, intercalată în nuvela *O muză*, care începe cu versurile:

*Pricepe oare vreo ființă
Ce dureroasă poezie... etc.*

P. 341

SIC TRANSIT

Ms. din luna oct. 1880.

v. 7 Că-ntr-a sale buzunare floarea albă-a tinereții.
(...dulcea floare-a tinereții).

Poezia a fost scrisă pe cartonul cu înștiințarea logodnei Elizei, chiar peste textul fatal: „Eliza Ioanid /și/ Ioan Dănescu /Fidanțați/ 19 oct. 1880“. Să fie chiar din ziua primirii plicului, probabil 23 octombrie 1880? În orice caz, puține zile după această dată.

Asternută chiar pe fatala misivă, poezia e un fel de biruință asupra soartei, sau o pedeapsă pentru frumoasa și infidela Eliza, rămasă în București, căreia însă discretul îndrăgostit nu-i destăinuise niciodată gândurile și sentimentele ce-l frământau. De aici și titlul ironic, cu amărăciune, *Sic transit*, de la *Sic transit gloria mundi*, locuția latină prin care papii nou aleși sint avertizați asupra slăbiciunii puterii umane: așa trece gloria lumii!

Este interesant că, în astfel de momente de răvășire sufletească, poetul se simte solidar cu cei oproșiți, se socoate deopotrivă cu aceștia, frustrat în aspirațiile lui, jefuit de ceea ce i se cuvenea de drept. El se revoltă împotriva „nobililor“ care împovărează inutil țărina („nobili, voi trudiți pământul“, v. 13) și fac de rușine numele, uneori cinstite sau ilustre, pe care le poartă. *Cont.*, care va apărea peste șapte luni, putea oricând adăposti o asemenea poezie, la fel *Lit.*, unde chiar apăruse, cu puțin înainte, *Harpista*.

P. 343

[PENTRU RAZELE DIN SOARE...]

Manuscrisul e din perioada 1880.

Cele trei distihuri pot fi și un fragment dintr-o lucrare intenționată mai mare și necontinuată, dar pot fi și o meditație cu caracter aforistic, de sine stătătoare, de felul acelor care se întâlnesc adesea în poezia lui Duiliu Zamfirescu. Poate chiar că au figurat în vreun album, ca și altele scrise în aceeași epocă.

P. 344

[SUB A LUNEI BLÂNDĂ RAZĂ]

Ms. din perioada 1880—1881.

Pe aceeași filă, dar dispuse în așa fel încît e certă scrierea lor anterioară formei pe care o dăm în ediție, sint următoarele două grupuri de cîte două strofe, compuse în momente distincte unele de altele:

*I. Azi o să plec, tu vezi prea bine,
Și dorul meu cu mine-l string,*

*Mă duc să mor prin țări străine
Sau să trăiesc ca să tot plîng.
Fost-ai un vis, fost-ai poveste,
Sau fost-ai floare de izvor?...
Din tot ce-a fost azi nu mai este
Decît o floare de mohor.*

*II În țara amorului,
Sub a sufletului geană,
E o tainică poiană,
E poiana dorului.
Anii de copilărie,
Ani de dulce nebunie,
Anii blindului suris
Îngropați sunt sub o geană
Într-o tainică poiană.*

Deducția poeziei din strofele notate mai sus este clară: unele versuri întregi, unele componente de bază, trec în forma definitivă, nu trec însă la fel de vizibil și tonalitățile din ambele. Totuși, nici ele nu sînt absente, dînd poeziei un anumit caracter neomogen, pe care privirea asupra manuscrisului îl scoate și mai mult în relief.

Astfel, tragismul din strofele primei variante e mai atenuat în forma finală, iar calda evocare a dragostei din cealaltă variantă este și ea potolită, rezultatul ultim în poezie fiind o melancolie dureroasă, tristă, cu rădăcinile în lirica erotică eminesciană.

Prin „țările străine“ spre care pleca poetul nu trebuie înțeleasă cîtuși de puțin Italia, versul în cauză fiind mult anterior; ar putea fi o hiperbolizare a Hirșovei, unde duceau drumurile sale în toamna lui 1880.

P. 345 PE ALBUMUL SURORII SALE

Manuscrisul datează din perioada 1880—1881.

A cui soră? A poetului sau, mai probabil, a d-rei Florica Sion? Căci pe foaia de manuscris cele două madrigale-dedicații figurează împreună (vezi și *Domnișoarei Florica Sion*).

Poezia madrigalescă a epocii are, cum se vede, în Duiliu Zamfirescu un reprezentant redutabil. Genul era cultivat intens, și Macedonski îl practica în mod curent. Chiar și Duiliu Ioanin are o asemenea dedicație: *Pe un album* (Lit., III, 1, ian. 1882).

*P-un album, în două rînduri, cîte nu se mai pot scri,
zic poeții; — eu iubirea-mi p-un album n-o pot descri.*

Nu este exclus ca distihul să fi fost undeva alături de vreun madrigal al lui Duiliu Zamfirescu, și referirea la ce „zic poeții“ să fi fost determinată chiar de conținutul unui astfel de madrigal.

P. 346 [SOARELE, CERESUL SOL]

Manuscrisul datează din perioada 1882—1883.

Variante:

vv. 1—2 *Soare din satul Pîrjol,
O cătană pui de giol.*

v. 4 *Care-ți dă faptul de gol.*

v. 7 *Tu-ți porți gura sub maramă.*

Modificarea primului vers aducea o concretizare și o localizare ce puteau să pară poetului mai expresive, dar nu erau decît sugestia unei comportări destul de libere a fetei; în orice caz, scena avea loc într-un cadru real, obținut cu prețul unei ușoare coborîri a eroinei. Rămăsă în planul simbolic, pur, poezia vestește și mai bine idilele lui Coșbuc, ulterioare cu un deceniu.

P. 347 [UN VÎNT DE MIAZĂNOAPTE...]

Ms. din perioada 1883—1884. Poemul e scris pe una din foile de „vîrsămînt“ sau de abonament ale volumului *Fără titlu*.

Patru versuri, ce urmau versului 25, au fost șterse de poet:

*De-aici nimic nu pleacă spre traiul pămîntesc;
Aici nimic nu vine din zgomotul de-afară;
De-ai răsădi durere, n-ar prinde să răsără,
Fiindcă nu-i nimica, nimica omenesc.*

De asemenea, a fost șters un vers ce urma după versul 29:

Și glasurile stinse a celor morți de dor.

Scrisă pe o hîrtie separată, poezia este, vizibil, un fragment. Îl dăm pentru expresivitatea descripției, atît în ce privește furtuna, cît și peștera din preajma rîpei.

Poate că următoarele două versuri:

*Și-n aste locuri surde, adînci, necunoscute
Un pas de om deșteaptă adîncurile mute*

(aflate pe foaia de manuscris a poeziei *Barza*, oarecum contemporană ca geneză) sînt continuarea poemei noastre. Pe această cale s-ar stabili legătura între fragmentul reprodus de noi și o suită de alte fragmente, aflate între manuscrisele poetului, intitulate *Kneaz Nebunul*. Hîrtia acesteia, ca și a celei pe care o dăm în ediție, e identică, iar caligrafia ni le arată cu precizie ca foarte apropiate, poate la distanță de cîteva zile. Totuși, fragmentele *Kneaz Nebunul* nu au o valoare de sine stătătoare — deși pe porțiuni sînt sugestive — apoi lipsesc cuvinte, grupuri de versuri etc. La o primă lectură *Kneaz Nebunul* ar putea părea continuarea versurilor pe care le dăm în ediție. Nu este de loc exclus ca și ele să fie părți mai depărtate ale unui poem unic, intitulat, poate, *Kneaz Nebunul*. Transcriem aici fragmentele respective:

KNEAZ NEBUNUL

*Coprins de oboseală stă Soarele pe-o clină,
Privind spre noi cu-o rază de galeșe lumină,
C-o rază cum pe lume nici ochii care mor
N-au mijloc s-o găsească privind în jurul lor.
Pămîntul, călătorul, oprit din învîrtire,
Încremenit privește cereasca lui privire.
Și apele, și vîntul, și freamătul pădurii
Ca el încremenite pun toate streaje gurii.
Doi [cuvinte lipsă] duc, unul cîte unul,*

*Spre codru-n care galeș opritu-s-a lumina,
Năstlnia pe care domnița Rosmalina
E moartă. După dinsa se ține Kneaz Nebunul.*

*Văzut-a cerul zîne și fete de-mpărat,
Și zorile scăldate în focul dimineții,
Și umbrele pădurii sub chipul tinereții,
Și lumea cea duioasă, și dorul însetat,
Și fel de fel de visuri, și mii și mii de stele,
Și-nfiorări de noapte, plăpînde, uşurele,
Ce-n murgul serii, strînse cu toate la izvor,
Se deprindeau a zice încet vorba „amor“.
Văzut-a multe codrul și multe-a mai videa,
Dar dacă-ar fi să steie acolo pe vecie,
Și zîne să se nască pe zi cîte o mie,
Sau celelalte multe minuni dac-ar putea
Să fie și mai multe și și mai minunate
[versuri lipsă]*

*Desprinde dintr-un cadru de minte de poet
Videnia ce doarme în [cuvînt lipsă] fantazie
Și-ncet atinge-i brațul, deșteapt-o-ncet, încet,
Șoptindu-i o duioasă și caldă poezie.
Și poate*

*[versuri lipsă]
Un cuib lucrat de culturi și impletit din ramuri,
Plin tot cu mac sălbatec de fel de fel de neamuri,
Ușor se mlădiază pe-o creangă de gorun,
Precum un cuib de mierlă în hugiul de alun.*

Poate Kneaz pleca să săvîrșească o faptă în urma căreia domnița să-și recapete viața (ca în *Strigoii* lui Eminescu) și atunci tablourile ar fi cadrul ce urma să fie străbătut de erou.

Numele domniței Rosmalina apare, ciudat, scris cu litere foarte mari de mîna poetului și pe o foaie dintr-un caiet al său (plin de încercări ale epocii 1881—1884), dar sub forma: *Rosmalina-Doamna*, ce părea să fie titlul unui viitor mare poem; dar nici foaia respectivă și nici cele alăturate nu conțin nimic ce ar da de bănuit ca intenția să fi cunoscut un început de realizare. Că deci a existat o legătură între Rosmalina și Kneaz, e fără îndoială, tocmai de aceea poate fi propusă și continuitatea celor două fragmente.

Oricum, ele sînt elocvente pentru a arăta mulțimea direcțiilor spre care se îndrepta poetul în această perioadă.

P. 349

[CA DOI PLOPI...]

Ms. din perioada 1884—1885.

În fruntea poeziei se aflau, în manuscris, șase versuri, șterse apoi de poet:

*Turghenief, știu bine că e nevrednicie
Ca un biet eu să-ncerce a scrie unui ție...
Dar moartea e sergentul ce scoate-n front pe toți,*

*Aliniînd monarhii alături de ilofi,
Punînd schilozii lumii pe-o treaptă cu-a ei îngeri
Și zîmbetul croindu-l pe gura unei plîngeri.
(Și zîmbetul vieții alături cu-a ei plîngeri).*

Nu este exclus, totuși, ca aceste șase versuri să aparțină unui alt început de poezie, părăsit; în manuscrisele lui Duiliu Zamfirescu se află adesea alăturări de acest fel.

Prezența unui alt manuscris—transcris foarte curat și fără începutul menționat — poate fi un semn sau că poezia a fost prezentată undeva spre publicare și eventual refuzată, sau că trebuia remisă destinatarului („Și dacă-ți scriu acuma, e ca să-ți dau de știre“ etc.), dar autorul s-a răzgîndit în ultimul moment.

A preciza care este „tovarășul“ cu care poetul a trăit „ca doi plopi“ și datorită căruia mai apoi simțea învăluindu-l gheața mormîntului, e foarte greu astăzi. O ipoteză însă putem face, cu foarte mari șanse să fie chiar cea adevărată, dar în acest caz e vorba nu numai de unul, ci de doi „tovarăși“, deși tot numai unul din ei rămîne principalul răspunzător de tristețea poetului. Cei doi la care ne referim sînt Delavrancea și Vlahuță; întîmplarea, după cum o relatează N. Petrașcu, a avut loc în 1884 sau la începutul lui 1885, adică exact în perioada pe care-o atestă caligrafia manuscriselor.

În a doua parte a anului 1884, Duiliu Zamfirescu publicase primul său roman, *În fața vieții* (R. l., VIII, 2.134—2.161, 19 aug. — 23 sept. 1884), scoțîndu-l numaidecît și în volum. Relațiile cu cei doi scriitori și gazetari, ambii colaboratori la același ziar, fuseseră pînă aici excelente. Ele se întăriseră cu prilejul articolelor lui Duiliu Zamfirescu în problema dotației regale, în vara aceleiași an. Delavrancea însă manifestase încă mai demult un oarecare spirit critic la adresa producțiilor lui Duiliu Zamfirescu, între altele în *Odă barbară la o cronică rimată* (R. l., VIII, 1.976, 5 febr. 1884), ca răspuns la *Cronică rimată* a poetului (R. l. VIII, 1.959, 15 ian. 1884). Sensul criticii lui Delavrancea era oarecum ambiguu: rezultă sau că Duiliu Zamfirescu ar face bine să revină la inspirația erotică și exotica din *Levante* și *Calavryta*:

*Visează cultul lui Levante,
mort pe-al iluziei hotar:
te du din nou pe țarm la Zante,
redă-ne versul solitar
de bronz și de mărgăritar,*

sau, mai curînd, că această poezie indica singura cale unde Duiliu Zamfirescu avusese succes și că, deci, era bine să rămînă la ea, nu să bată teritoriile prozei, publicisticii, cu rezultatele depreciate, după cum se vede, de către Delavrancea.

Finalul *Odeii barbare* în chestiune — semnată: *de la Vrancea (Argus)* — conține chiar un fel de grațioasă amenințare la adresa lui *Don Padil*, un avertisment:

*că n-am decît un ideal:
să spînzur un poet ce ține
a vinde sferele senine*

pe-o secătură de real.
Dar n-aș voi să-ncep cu tine.

Deci, o anumită răceală se crease, mai mult cu Delavrancea decât cu Vlahuță. Apariția romanului a curmat cu totul prietenia. Plecarea autorului *Sultăncăi* din gruparea junimistă în aceeași iarnă, și chiar cu supărări, a adâncit ruptura, care nu s-a mai înnodat la loc niciodată. Faptele par deci să se înlanțuie logic. La apariția romanului *În fața vieții*, Delavrancea locuia la hotel „Metropol”, exact în camera alăturată celei a lui Duiliu Zamfirescu, găzduindu-l tot aici și pe Vlahuță. „Ducându-mă într-o zi la Duiliu și negăsindu-l acasă, luasem cheia de la portar și mă ridicasem sus ca să-l aștept, povestește N. Petrașcu. Vecinii, Barbu și Vlahuță, erau în camera lor, și-i auzii cetind și rizind cu hohot. Dar nu trecură decât câteva minute și intră și Duiliu, care auzi și el cetitul și risul de alături: Barbu citea pagini din romanul *În fața vieții* și le ridiculiza înțelesul. Duiliu îl urmări citva timp fără să zică nimic. Tulburat și neștiind ce atitudine să ia față de mine, într-un moment, îmi aruncă:

— Ești dispus să ieșim? Și ieșirăm. Coborînd scara, el mă privi trist:

— Îmi pot fi prieteni astfel de oameni?... Din ziua aceea Barbu și Vlahuță și-au pierdut dragostea lui Duiliu pentru totdeauna. Am admirat însă la el neschimbata lui delicateță cînd îi înțîlnea și vorbea cu ei” (N. Petrașcu, *Duiliu Zamfirescu*, p. 22—23).

Relatarea lui Petrașcu e destul de elocventă și poate fi foarte bine sursa poeziei. În mod cu totul intempestiv, episodul avea să fie evocat de *Luc.* și *Vr.* în cursul polemicii din 1909 cu autorul *Vieții la țară*, privitoare la poporanism; deci el s-a petrecut în realitate, în forma expusă de N. Petrașcu. Este probabil că amărăciunea poetului a rămas îngropată în caietele sale, o dată cu poezia; destinatarului nu i-a fost comunicată niciodată — probă, copia existentă.

P. 350

DECHEMBRIE

Ms. din perioada 1884—1885. Probabil neterminat.

Variante:

v. 9 — Și dacă tu nu cugești și nu mă mai iubești.

v. 16 — Cu blînda-nduioșare a razei de apus.

Este singura piesă nepublicată, din cele nouă care ni s-au păstrat, ale ciclului *Lunile*.

Poezia — eminesciană ca factură — e prea sinceră ca să nu fie ecoul unei dureri reale, încercate mai înainte și care a lăsat urme adînci în sufletul poetului.

Al cui să fie misteriosul „chip alb din vremuri bune” (v. 3)? E clar că e vorba despre o iubire curată a adolescenței și, dacă ținem seamă de toate detaliile, exact cum le specifică poetul, ne ducem cu gîndul sau la Maria, sora lui Duiliu Ioanin, stînsă în 1876 — despre care poetul se exprimă astfel: „E ceva straniu, dragă Duiliu, pentru mine de a nu putea crede în moartea surorii tale; ori de cîte ori privesc sau ating un lucru care a fost al ei, și cari aci sunt păstrate cu sfîntenie datorită unui dulce suvenir, îmi apare acest talent precoce, stîns cu

mult înainte de a străluci... Înțelegi că-ți scriu de la Bălești, unde portretul Marii, înconjurat de foi de stejar cari deja s-au uscat... e pus pe piano...” (Scris. din 12 aug. 1876) — sau, evident, la aceeași Eliza, care avea și ea „un colț de lume” în care era „tot vie” — în casa și sufletul poetului.

Descriindu-i interiorul camerei de la hotel „Metropol”, unde poetul locuia, N. Petrașcu scrie următoarele în monografia sa: „Tot acolo era pe pian, într-o ramă aurie, portretul d-rei L. [...], alături de portretul, în ramă neagră, al unei femei gingașe, dusă la Corfu, pentru sănătate, de unde nu s-a mai întors. În portretul acela era «regretul» primelor tresăriri sentimentale ale lui Duiliu; în cele câteva cărți, erau două despărțitori (semne de carte, n.n.) cusute cu fir și flori presate de pe țărnul mării Corfului. Pe măsura de noapte un etern trandafir într-un pahar cu apă” (N. Petrașcu, *Duiliu Zamfirescu*, p. 11). Portretul „în ramă neagră” este al Elizei.

P. 351

FANTAZIO

Manuscrisul datează din perioada 1884—1885, purtînd acest titlu.

În *Rev. lit. (Lit.)* (VI, 14, 26 apr. 1885) s-au publicat trei piese ale ciclului *Fantazio*, după cum rezultă din sumarul general al revistei, apărut la sfîrșitul anului; la o săptămînă, au urmat alte două piese ale ciclului, cele reproduse în ediția de față, capitolul *Din publicații*. Este deci probabil, dată fiind identitatea titlului cu acela din *Rev. lit. (Lit.)*, că și această a treia poezie face parte dintre cele trei prime apărute sub acest nume, dar, pînă în prezent, nu am putut afla numărul respectiv al revistei.

Este o variantă a mitului lui Pygmalion, legendarul sculptor care s-a îndrăgostit de propria-i statuie, Galathea. În continuare, invocarea Venerei (v. 10), și pe de altă parte uimirea lui Dumnezeu, fac, printr-o alternare a planurilor de mitologie păgînă și creștină, mai evidentă sugestia de frumusețe și grație a femeii, căreia poetul îi aduce prinos acest frumos madrigal.

P. 352

[BINE-AI VENIT FECIOARĂ...]

Manuscris din perioada 1885—1886.

- v. 1 Bine-ai venit fecioară cu ochii mari și galeși
(...cu ochii mari și falnici)
v. 3 Atît îți stă de bine cu ochii tăi cei jalnici,
v. 5 Că Crist murind pe cruce...
(...întîns pe cruce...)

Scrisă cu creionul (cu excepția ultimului vers, în cerneală, poate ulterior), pe o foaie de abonament pentru volumul *Fără titlu*, poezia este de fapt versiunea completă a aceleia din care nuvela *Spre mare* nu dă decât începutul. Poezia era închinată acolo frumoasei Matilda de către adoratorul ei Haralamb, presupus autor al manuscrisului

găsit, care constituie nuvela. Numitul Haralamb mototolește începutul respectivei poezii care i se păru „greoi și silit”. „Nu era ceea ce simțeam eu”, se destăinuie personajul și alcătuiește o alta, reproducă în întregime și care nu e decât viitoarea *Ca un mănunchi de ramuri* inclusă de poet în sumarul volumului *Alte orizonturi*. (Vezi nota la această poezie).

În varianta din nuvela *Spre mare*, prima strofă are o înfățișare simțitor diferită în final:

*Că de-ai fi plins cînd Iuda îl pîntuia de glesne,
Mîntuitorul lumii ar fi murit mai lesne,*

unde Hristos se elibera deci de suferințe prin moarte, pe cită vreme în versiunea manuscrisă el săvîrșește o minune, în cinstea frumuseții femeii, sărînd pur și simplu de pe cruce și răsturnînd întreaga legendă evanghelică a jertfei fiului lui Dumnezeu.

De altfel, forma din nuvelă conține o inexactitate: Iuda n-a participat propriu-zis la crucificarea lui Isus, el doar l-a desemnat celor ce-l urmăreau (l-a „vîndut”). Ținînd seama și de frivolitatea poeziei, îndrăgostitul Haralamb avea motive suficiente să renunțe la începutul prim și să alcătuiască o altă închinare pentru dulcineea sa!

Încă două deosebiri față de începutul din nuvelă:

v. 1 — pașii erau acolo nu numai „mari”, ci „măreți”;

v. 3 — ochii erau nu „mari”, ci „lungi”.

Și cum finalul era ceva mai dezvoltat, strofa avea, în nuvelă, 6 versuri în loc de 5, cum are versiunea întreagă.

P. 353

MOARTEA

Manuscris dintre primele ale perioadei romane.

v. 6 *Să nu vie nimeni, căci nu cred nimic.*

(*Să nu vie preoți...*)

vv. 7—8 *Să-ngroape amiciei pierduta-mi ființă,*

De e vreun amic.

v. 9 *De nu e niciunul atunci să mă puie.*

v. 11 *Voi bea și voi ride chiar moartea de colo.*

v. 14 *Durere eternă și făr' de noroc.*

(*Urit și durere și alta nimic*)

(*Un vis fără frunte și fără noroc*)

v. 15 *Te naști, și oiața pe rugu-i te arde.*

v. 18 *Iar ochiul îl crede a fi populat.*

v. 20 *Dar tu m-ai uitat.*

Într-o altă variantă, poezia fusese intenționată cu o altă cadență:

*O, moarte, pururea fecioară,
Oprește-ți pasul.*

Aceasta putea fi o elegie, dar poetul a părăsit-o numaidecît, pentru a da alt curs invocării.

Poezia face parte din alt ciclu de preocupări decît *Quarta rima*, *Umbră și uitare* (inedite) sau *Palinodie*, *Sufletul*, *Că poate-atunci...*

(vol. *Poezii nouă*). Ea e mai mult un cîntec bachic, colorat de un oarecare scepticism, dar nu o elegie propriu-zisă. Apelul la vinul de Barolo (renumit vin piemontez, cu faimă încă din antichitate, foarte alcoolic cînd e vechi, el devine, după spusele localnicilor, „morbido, pieno, caldo”), e cea mai bună dovadă că nu un sentiment statornic al morții îl încerca pe poet, ci mai curînd sfidarea acesteia, în numele unui juvenil „carpe diem”, care-l stăpînea adesea în această perioadă. Deci, mai curînd cu frenetica *Anzio* se înrudește această poezie, intitulată *Moartea!*

1 — „Vin de Barolo”, vin piemontez renumit, din mica localitate cu acest nume, cu faimă încă în antichitate. Foarte alcoolic cînd e vechi, el devine, după spusele localnicilor, „morbido, pieno, caldo”, ceea ce explică preferința poetului și mai ales atestă buna lui cunoaștere a specialităților italiene.

Într-o altă versiune, poezia fusese intenționată cu altă cadență:

*O, moarte, pururea fecioară,
Oprește-ți pasul.*

Poetul a părăsit-o de la aceste prime cuvinte.

P. 354

[DE VOI MURI...]

Manuscris din perioada 1889—1890.

Este transcrisă în condica de dimensiuni mari, denumită *Varia*, pe a cărei foaie inițială sînt însemnate următoarele:

„În acest ceaslov, încercările mele personale și traduceri din lucruri care-mi plac sunt amestecate fără nici o regulă. Spre normă: acolo unde nu e numele autorului deasupra, autorul e Duiliu Zamfirescu, Roma, 1888.”

Scriitorul venea, deci, în misia sa diplomatică, avînd un plan amplu de creație și „excerpte”, promițîndu-și o activitate organizată, cum de altfel nu-i lipsise nici pînă atunci în domeniul scrisului. Pînă prin 1892, „ceaslovul” este plin cu de toate: cugetări și aforisme, traduceri de versuri (unele apoi publicate), extrase din lucrări celebre etc., între altele și cu mici poezii ca aceasta de față.

P. 355

[MAGDĂ, MAGDALINĂ...]

Manuscris din perioada 1890.

Poezia poate fi și numai un început, căci în manuscrisele poetului mai întîlnim cîteva versuri în care e menționată Magdalina, dar într-un alt context, pur erotic:

*S-a dus cucul, spinzuratul,
Și de-atunci m-a prins oftatul.
Pe răzoarele din sat*

*Busuiocul s-a uscat,
Măgdălina m-a uitat.*

*Magda, Măgdălina mea,
Ți-o fi vrerea cum ai vrea,
Numai nu te ține mare.*

Versul de factură simili-populară, ca aici, este mai rar cultivat de Duiliu Zamfirescu, și cele două strofe, ca și varianta cu probabila lor continuare, au dincolo de aparența unui exercițiu, sensul consemnării unui moment de tristețe, cum îl cuprindeau multe; ele pot fi deci socotite ca alcătuind o poezie de sine stătătoare.

P. 356

LA O FRUNZĂ

Ms. din perioada 1892—1893.

În ms. are un supratitlu: *Satira I*, deci face parte dintr-un intenționat ciclu, care, pornind de la elemente ale regnului vegetal să se refere la aspecte literare contemporane — căci proiectata *Satira II* (cea care a fost încorporată *Fragment*-ului închinat lui Maiorescu, în 1900) se subintitula *Unui trandafir* (vezi și nota la poezia *Fragment*, cap. *Din publicații*).

vv. 7-9

*Mai întâi orcare
O prefaci deodată într-un țințirim.*

Lucrarea mai are încă patru strofe, în afara celor reproduse. Una a fost tăiată de poet însuși, și nu e decît o variantă a strofei ultimei:

*Fleacuri, ditirambe,
Dactile, iambe,
Versuri lungi și scurte, prinse tom de tom,
Tu-l îndemni la toate,
Poate sau nu poate,
Și o biată frunză, tu îți riți de-un om.*

Celelalte, îndreptînd ascuțișul satirei în altă parte — ea pornește de la frunza Evei, referindu-se mai mult cu veselie decît cu ironie la moravurile unei categorii mai largi — am socotit că nu fac parte din concepția unitară a lucrării, astfel că le dăm numai ca variante:

*Fete întristate
Și nemăritate
Cad la negre gînduri cînd te vîd că mori,
Și de cad cu tine
Lor le vine bine
Căci de-acolo-ncolo cad adeseori.*

O variantă a ei vrea să creeze un contrast mai viu — și mai ironic — deci sporește tragismul fetelor „întristate/Și nemăritate“ pe care

*Tu le faci să plîngă cînd te vîd că mori,
(Se gîndesc la ele cînd te vîd că mori)*

*Ție îți închină
Falsa lor dorință
Căci de-acolo-ncolo cad de multe ori.*

Lărgirea cadrului e și mai mare în strofa a treia, care abordează domeniul picturii:

*Pictori de natură
Umbra ta ți-o fură
Și ți-o pun pe pînza cea mai rococo.
Sub stejarii falnici
Ei lucrează jalnici
Fluierînd o scenă din Madame Angot.*

Ultimele trei versuri au chiar o variantă:

*Cînd sub pomii falnici
Desintînd par jalnici
Dinșii cîntă scene din Madame Angot.*

Se vede că trebuia să urmeze o nouă strofă, implicînd negocierile tablourilor, o dată pictate, căci găsim un vers stingher:

Cui au să te vîndă cu mai mare preț.

În sfîrșit, strofa a patra revine în domeniul literaturii, dar amănunțind elemente din cele anterioare:

*Frunză scuturată,
Inimă curată,
Nu căta la cine plînge soarta ta
(A acelui care plînge soarta ta)
Or e om de modă
Or ascunde-o odă,
Ce-ți închină ție spre mărirea sa*

E o șarjă satirică, mai mult exercițiu de atelier decît poezie propriu-zisă. Aluziile sînt la adresa pletorei poetice care mima tristețea, glosînd în jurul motivelor funebre, cum ar fi și căderea frunzelor. Aderența poetului la „drama“ frunzei e simulată, ea prilejuiește doar diatriba împotriva autorilor de maculatură. De aceea nu e justificat ca ea să fie considerată un fel de program poetic, așa cum a putut apărea cititorului prin detașarea primei strofe din întregul context (vezi ediția din „Scrisul românesc“, 1937), operație care schimbă caracterul versurilor, legîndu-le de toamnă, nu de critica poeziei proaste.

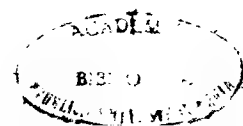
P. 358

[CE-I MAI DULCE...]

Manuscris din perioada 1892.

vv. 5—6 a *I-a legat prin păr rubele
Ca să fie cu noroc.*
b *Însăși mama îi așterne
Ca să fie cu noroc.*

Ca și poezia precedentă, *De voi muri...*, a fost transcrisă pe foile condicii *Varia*.

Singurătatea de la Atena, unde sînt scrise cele două catrene, îl ducea cu gîndul nu atît spre mama sa, de la Focșani, cît spre soție și cei doi copii (doi ani și, respectiv, cîteva luni), totul însă învăluit în viziunea rustică a romanului pe care-l „împînzuia” acum, *Viața la țară*. Să fi avut intenția unei continuări a poeziei? Puțin probabil, *Varia* conținînd lucruri cu valoare și autonomă, chiar dacă unele dintr-insele numai fragmente.

P. 359

GLYCERIA

Manuscrisul datează precis din prima parte a anului 1893.

Se păstrează numai primul manuscris al poeziei, nu și acela trimis la *Conv. lit.*

- v. 1 *În toată vinerea, în zori.*
- v. 5 *Un dulce chip cu ochii mari*
- vv. 10—11 *Popor și mame și copile*
Ce [cei? n.n.] morți în umedul amurg.
- vv. 13—14 *La fiecare ea le dă*
Cîte un ram de balsamină.
- vv. 21—24 *Umplură ochii tuturilor*
De-atîta stranie văpaie,
Încît pe loc, fără bătaie,
(Încît și fără bătaie)
(Că-n loc, și fără bătaie)
I-ar fi luat persii legați.
- vv. 25—28 *Atunci Aetos, cap tuns, sergentul,*
Bătrîn clevefitor [clevetitor? n.n.] de fete,
Găsi că porumbeli au
Pe gușa albă două pete.
- v. 32 *Și m-au mușcat, cum bine vezi.*

Personajul central, frumoasa Glyceria, pare să vină dintr-o odă a lui Horațiu (*Ode*, cartea I, 19), ca și sora ei Lalage (*Pe mare*).

Poezia a fost menită să facă un fel de cumpănă, mult mai puțin solemnă și de loc tragică, meditației *Pe Acropole*. Lăudîndu-i idila *Culcate-s românețe* și *Pe Acropole*, Maiorescu îi nimicea poetului pe Glyceria, în așa fel încît el n-a mai publicat-o niciodată, spre deosebire de alte poezii tratate identic de critic. „Contra *Glyceriei* alăturatele observări generale”, îl vestea criticul (Scris. din 1/13 iun. 1893). „Observările” nu ni s-au păstrat, dar avem apărarea admirabilă a poetului (Scris. din 5/17 iun. 1893), ea însăși valorînd sub multe aspecte cît o veritabilă poezie. „Văd că poezia *Glyceria est manquée*. Pe lingă observările d-voastre, mai am eu una de făcut și anume”, și Duiliu Zamfirescu construiește cu ostentație o critică „geografică” a unui amănunt din poezie, anume acela că sub Acropolea — care nu putea fi decît a Atenei, deși „mai toate orașele de căpetenie aveau cîte o Acropole proprie, căci aici e vorba de Hymetta, munte vecin cu Atena — sub Acropolea Atenei, deci, nu aveau ce căuta spartanii, viitorii „eroi de la Thermopyle”, deoarece strîmtoarea vestită ce trebuia apărată e mult mai jos: ca să ajungi din Sparta la ea nu-i nevoie să treci mai întîi prin Atena! „La rigoare, s-ar putea susține, adăugă poe-

tul, că spartanii se opriseră în Atena, venind de la sud spre nord și tocmai apropiindu-se coborau pe sub Acropole, spre a face plăcere Glyceriei și subsemnatului.”

Autocritica poetului e prea ostentativă pentru ca ea să fie și sinceră. E mai curînd o ironie străvezie la adresa criticii „judecătorești” a lui Maiorescu, de loc prima suliță de acest fel în corespondența lui Duiliu Zamfirescu.

Dacă aprecierea negativă proprie la adresa poeziei ar fi fost sinceră, adică în prelungirea criticilor lui Maiorescu, atunci n-ar fi avut nici un rost ca poetul să ia în continuare, una cîte una, pe cele făcute de mentorul său, declarîndu-și cu argumente foarte vii dezacordul. „Cît despre observările d-voastre, v-aș cere voie să le discut”, zice Duiliu Zamfirescu, delicat, dar decis. Și expune cu exemple suges-tive de ce nu e greșit a articula feminin un munte grecesc: *Hymetta*, în loc de *Hymettul*, cum propusese criticul; de ce scriitorul poate interverti ordinea faptelor în poem — și în genere în opera literară — fără ca prin aceasta să săvîrșească greșeli capitale, fatale operei, mai cu seamă cînd schimbarea succesiunii normale se deduce din utilizarea verbelor, nu din alte elemente; de ce „buba din mușcătura albinelor” (pe sinul Glyceriei) e o imagine, nu o formulă trivială, și e justificată, mai ales că Hymetta era un munte vestit prin culturile sale apicole. Ironia poetului ajunge aici la formulări intenționate supărătoare pentru critic cînd spune: „În adevăr, *fraga de pe sin* rămîne pentru vecinicie o expresie trivială; dar eu socot că dacă o comparațiune e așa de uzată încît absolut nu se mai poate întrebuința, termenii ei rămîn nu mai puțin comparabili: sinul pe socoteala lui și fragile pe a lor. A exclude din literatură un așa de încîntător lucru, cum e obiectul în chestiune, ar fi o barbarie. Dar, în cele din urmă, exclu-deți-l din literatură, bine că rămîne supt pieptarele femeilor.”

Că poetul n-a rămas intimidat de argumentația criticului privind compararea „obiectului în chestiune”, ca în poezie, cu diferiți termeni, o dovedește începutul următor de poezie, aflat între manuscrisele sale și datînd probabil din aceeași perioadă cu *Glyceria*:

Mară, Măriuca mea,
M-a prins dor de dumneata
Și-am venit să-ți mîngii ochii,
Să-ți pup poala albei rochii,
Și din ramura din sin
Merile ce mai rămîn
Să le strîng cum se cuvine
Și să mi le iau cu mine
Că doar sunt [cuvînt lipsă]
[rînd lipsă]
Și domnești și roșioare.

Dar că, totuși, opoziția criticului în problemă nu i-a rămas indiferentă, dovada stă în faptul că nici începutul de mai sus nu l-a con-tinuat și nici pe *Glyceria* n-a cuprins-o în volum.

Finalul scrisorii privitoare la *Glyceria* e o caracterizare a eroinei, cu elementele clasice ale plasticii grecești antice: „Eu văzusem o

făptură nălătuță, plină în carne ca o corcodușe, coborîndu-se în zori de la munte cu un braț de flori, avînd inima plină de ură contra perșilor și dînd flori luptătorilor. Tabloul peplului ce se desprindea de pe un umăr și lăsa să se vadă sînurile mă fermecase. Îmi părea că vine natural, că pentarhul Achelau este un prost, că albinele erau singurele persoane de spirit și așa mai departe.“

„Ziceți d-voastră că nu merge, zic și eu că nu merge, conchide poetul. De altminteri, bună sau rea, poezia pentru mine nu mai are importanță. Faptul creațiunii, cel mai încîntător lucru, a trecut.“

P. 361

UMBRĂ ȘI UITARE

Manuscris din perioada 1894.

vv. 5—6 Uitare, tu, coboară-te din noapte

Pe genele memoriei dușmane.

(...deștepte)

Aud un zgomot, glasuri stinse, șoapte.

v. 8 Dar nu: sărmanul are s-o viseze.

(Dar nu: în somnu-i...)

v. 9 Zădarnic mintea-ți spre neant se suie.

De ce oare poetul se compară pe sine cu eroul shakespearean uci-gaș, pentru dorința de mărire, chinuit de obsesia victimelor, de tortura de a nu putea uita crimele săvîrșite? Într-un fel, acesta e absolvit în poezie de vinile pentru faptele ce săvîrșise, din toate rămînînd cumplita ispășire la care îl condamnă destinul. Numai în acest chip, paralelismul între Macbeth și soarta poetului poate fi înțeles.

P. 362

QUARTA RIMA

Manuscrisul datează din perioada 1895.

În afară de versul 5 („Simțirea mea, de printre rînduri“) și de cel ultim („Spre tinereți de-odinioară“), variantele nu mai sînt comparabile cu textul existent, final.

Strofa a doua începea și cu următoarele două versuri:

În urma ta sosește vîntul,

Mă-ngheață iarna fără soare,

Ideea morții spăimoase („iarna fără soare“) — firească urmare a toamnei, „blînda suroră“ a poetului — este însă părăsită în favoarea tristeții dulci a bătrîneții timpurii, plină încă de farmece, pe care o fixează în noua formă a strofei:

Și pe cărările pădurei,

Sfioasă brațul meu apucă

Și pleacă-ți capul pe-al meu umăr,

Să-ți simt suflarea caldă-a gurei.

Strofa a treia invoca o incorporare în elementele naturii, datorită cărora poetul să-și afle eternitatea:

Și dacă poți ia-mă cu tine

Să urmărim pe-ntreg pămîntul

Tîrzie rază de la soare.

O nouă formă a acestei strofe descoperirea toamnei un orizont invadat de lumină și căldură, ispititor, bîntuit în final din nou de amenințarea morții („sosește vîntul“ — desigur, al iernii), pe care încă o dată poetul îl înlătură — și definitiv, din poezie, care rămîne să aparțină orizonturilor autumnale:

Întinde-ți aripa și zboară,

Ajută-mă să las pămîntul,

Spre orizontul plin de soare,

O surioară, surioară,

În urma [ta, n.n.] sosește vîntul.

De ce oare poetul nu a publicat această poezie și în revistă? Sau e dintre cele respinse de Titu Maiorescu?

1 — „O, toamnă, dulcea mea suroră“, versul atît de cald și familiar, îl găsim aproape aidoma, și cu apelativul „suroră“, în *Curgea Siretul liniștit*: „O, toamnă, scumpa mea suroră“ (v.21), ceea ce arată înrudirea cu această poezie. Să însemne oare și un moment apropiat de creație? căci *Curgea Siretul liniștit* apare în 1893. Nu este imposibil. În orice caz, poezia e din epoca romană; scrisul este cel format, elegant, al acestui moment.

Tot apelativul „suroră“, adresat toamnei așteptate cu tristă emoție, ne face să notăm aici și acest început, poate chiar primă versiune a poeziei, sau o reluare a leit-motivului bătrîneții intruchipate în toamnă:

Dorm veștedele foi în crîng,

Sub paza tomnii gînditoare,

Iar ramuri tinere se frîng

Cînd de pe ele zbor spre soare

Plăpînde paseri călătoare.

De-atîta timp te tot aștept

O, toamnă, scumpa mea suroră.

(De ani întregi te tot privesc,

Smerită soră a durerii).

P. 363

[STROFE STINGHERE]

Manuscris din perioada 1900.

După modelul poetului — care a procedat în chip asemănător în vol. *Pe Marea Neagră* — au fost consemnate aici două catrene cu caracter aforistic, introspectiv, notate de autor pe foile de manuscris, fără o intenție vădită de a le continua, astfel că le putem presupune ca lucrări de sine stătătoare.

Catrenul I:

v. 3 ...ghemul timpului e sferic.

Catrenul II:

vv. 1—4 *De ce îți cauți adăpost?
Iubirea ta îngroap-o, casta,
Ca dînsa cite n-au mai fost
Și n-au trăit pe lumea asta!*

În această formă inițială catrenul se referea numai la dragoste; forma finală are un caracter mult mai larg, de meditație sceptică asupra lumii.

Pentru a ilustra această direcție, aforistică, a poeziei lui Duiliu Zamfirescu, transcriem aici și următorul catren incomplet, și el poate numai un început de poezie mai dezvoltată, din categoria pentru care *Palinodie* este una din piesele reprezentative:

*Ce este azi a fost și-atunci,
Și mai de mult și-ntotdeauna:
Tăcere pe întins de lunci
[Cuvinte lipsă] luna.*

P. 364 [PE CÎMPIA...]

Manuscris din perioada 1900.
Variante:

v.1 ...a murit o biată floare.
v.3 Lîngă dînsa, la tulpină, fericirea trecătoare.
v.5 Dulce tremur din adîncul tinereții (inimei).

Poezia are două cuvinte lipsă, dar rotunjimea construcției a impus-o pentru a fi introdusă între cele ce pot fi socotite drept încheiate. Poetul își simțea o înțelepciune a vârstei care-l îndemna la echilibru și calm („adîncul sufletului meu cuminte”), totuși, plecarea unei ființe dragi, sau nevoia de a-și înăbuși o pasiune îl chinuie mai mult decît ar fi dorit și și-ar fi închipuit.

P. 365 [PLĂPÎNDĂ FLOARE DE SULFINĂ]

Manuscris din perioada 1900.

v. 3 *S-apleacă floarea în grădină.*
v. 5 *Că n-a fost scris să fi trăit.*
v. 10 *Amorul lor pină la stele.*
vv. 11—12 *Și-atît de mult s-au înălțat.
În dorul lor de ideal.
(...de învoire, cuvînt neclar n.n.)*
v. 14 *Răsufletul ei s-a curmat.*
v. 18 *Și-atît de mult îmi pare viu.*

P. 366 [DE NE-AM IUBIT...]

Manuscris din perioada 1900.

Cele două strofe trebuiau să fie continuate, căci găsim pe pagina manuscrisului un fragment de vers: „Copila mea, ne lasă rîndunelele”. Cum însă și singure strofele au un înțeles, le reproducem ca atare.

P. 367 DE S-AR PUTEA

Manuscris din perioada 1917—1918.

v. 2 *Cît foc ascunzi în ochii tăi.*

v. 9 *Dac-aș putea să-ți spun cu foc.*

Poezia intenționa o nouă strofă, tăiată însă de autor pe manuscris:

*Dar n-am putere fir cu fir
Mărgăritarul să-l înșir
Declt [cuvînt lipsă] m-ai ierta
Să plîng tăcut pe mîna ta*

Sau poate e o altă formă, mai tristă și decepționată, a finalului strofei a doua (vv. 13—16)?

Poezia face parte vizibil din ciclul de preocupări și stări sufletești pricinuite de dragostea tîrzie a poetului — „episodul Malvina” (vezi nota la vol. *Pe Marea Neagră*).

„Mărgăritarul” din varianta ultimelor versuri leagă această poezie de *Mărgărint*, ciclul menționat.

P. 368 NU MAI PRICEP

Manuscris din perioada 1917—1918.

Figurează încă o strofă, ștearsă de poet:

*Dar lucru sigur e că nimeni
N-a tremurat pe sub ferestre
Cu mai deplină-ncredințare
Că doru-n... bătrînește.*

(Lecțiunea ultimului vers e nesigur; textul e greu descifrabil)

Poezia trebuie să fi fost intenționată în ciclul dedicat Malvinei; socotită, poate, drept o confesiune prea deschisă (chiar cu detalii fizice, care ar fi dus la descoperirea identității destinatarei, lucru evitat de poet), ea n-a mai fost publicată.

P. 369] MORMINTE

Manuscris din perioada 1916—1919.

v. 6 *Închină-te și fii cuminte.*

O strofă, ștearsă de poet, ar întregi, într-o privință, ideea poeziei:

*Și dacă poți ceva să sperî
Ca cea din urmă mîngiere,
Învăță-te din răspuțeri
Să crezi în sfînta înviere.*

Chiar fără această strofă, poezia are un înțeles deplin. Poate însă că Duiliu Zamfirescu intenționa și o continuare, cu sau fără strofa

menționată. Atmosfera e aceea de copleșitoare tristețe determinată de marile jefte omenești din timpul războiului.

P. 370. [DE LA BRAȘOV LA FELDIOARA]

Manuscris sau din perioada primelor zile de război, deci aug. 1916, sau, mai curînd, din ultima parte a lui, vara lui 1919.

E pe aceeași pagină de manuscris cu [O, Patrie!...]. Ideea și atmosfera sînt identice, și nu e exclus să fie scrise odată; caligrafia e și ea asemănătoare.

- vv. 3—4 [vers lipsă]
De la corhăni și de la stîne.
v. 12 Copiilor, să știți c-a fost.
v. 19 O viitoare împărăție.

Poezia continua cu un imn adresat pămîntului românesc, vizînd cu deosebire Transilvania:

*Noi l-am avut sfîntul pămînt,
El ne-a născut și ne-a hrănit,
Ne-a și-ngropat.*

[versuri lipsă]

*Noi l-am avut de-atîtea dăți
Și tocmai dintr-un început
Cînd [cuvînt indescifrabîl] din pustietăți
Era [cuvinte lipsă] lut
Și l-am iubit și l-am păstrat.*

Viziunea generalului care a plecat împreună cu cei „doi băieți” ai săi pentru a contribui la readucerea „strămoșescului pămînt” al Transilvaniei la patria-mumă izvorăște din conștiința participării proprii a poetului la acest război, atît prin scrisul său (dovadă și discursul inflăcărat din strofa a doua, amintitor al emoționantului patriotism din *În război și îndreptări*), cit și prin prezența pe front a celor doi fii ai lui Duiliu Zamfirescu; cel mai mic avea să fie chiar rănit în luptele de la Dragoslavele. E revelatoare tensiunea patriotică la care se află poetul în această perioadă și care explică poeziile [O, Patrie!...] și [De la Brașov la Feldioara].

Transcriem cîteva mărturii cu totul elocvente:

La 5 dec. (stil vechi) 1916, d-na Ley, soția unui diplomat francez care se afla soră de caritate voluntară la spitalul 191 din Galați (în localul liceului „V. Alecsandri”), îl înștiințează pe poet că a asistat la operația fiului său, făcută fără cloroform. „L'extraction n-a pas eu lieu sans douleur ni sans juron; mais le patient a été brave.” Pe scrisoarea în cauză, poetul notează cu o mindrie oarecum desuetă în exaltarea ei, dar justificată dacă ne gîndim la părintele lui Mihai Comăneșteanu, gata să se bată în duel în 1913: „Această scrisoare, menționează poetul, fiind istorică, pentru a dovedi eroismul fiilor noștri, a acelora mai cu seamă cari credeau că nu suntem destul de pregătiți pentru a intra în război, se va păstra în familie, împreună cu schița de obuz, ca pildă generațiilor viitoare din neamul meu”. Nota este și intrucitva

autoironică, deoarece între cei îndoiți că „suntem destul de pregătiți pentru a intra în război” se afla și Duiliu Zamfirescu însuși, lucru mărturisit deschis în alte însemnări. Spiritul de sacrificiu al propriului copil l-a convins pe scepticul și de altfel lucidul diplomat că, sub raport moral, țara era oricînd pregătită pentru o probă cum era cea prin care trecea.

În orice caz, entuziasmul calm din poezie e în contradicție cu scepticismul inițial declarat de diplomat, ceea ce dovedește că în conștiința sa icoana patriei întregite răscolise straturile cele mai adînci și readusesse stări sufletești aidoma celor din perioada cînd scria romanul războiului pentru independență.

Iată și o mărturie elocventă despre starea sufletească a poetului la sfîrșitul războiului, cînd trupele noastre reluaseră ofensiva pentru curățirea teritoriului Transilvaniei și cînd de asemenea putea fi compusă poezia [De la Brașov la Feldioara], ca și următoarea [O, Patrie!...]:

„Mă simt fericit, parcă mi s-ar fi întîmplat ceva personal bun. Acum se explică substratul romanelor mele care era scos din această virtute generoasă a poporului nostru — admirabilă ramură a trunchiului neolatin” (Scris. către fiul său, Al. Duiliu Zamfirescu, din 23 apr./6 mai 1919). Este tocmai perioada cînd scriitorul cugetă să reia ciclul Comăneștenilor într-un nou roman, dedicat unirii Transilvaniei (*Îndr.*, II, 145, 18 iun. 1919).

1 — *Valul lui Traian*. Sub acest nume sînt cunoscute mai multe întărituri de pămînt cu șanț și meterez, construite de romani după cucerirea Daciei, pentru apărare și pentru a marca stăpînirea lor aici. Cel mai cunoscut e *valul* sudic, mergînd paralel cu Dunărea în Bărăgan, dar el se prelungește și în Banat, din sud spre nord; Duiliu Zamfirescu se referă mai ales la acesta și la cel din nordul Ardealului, în ținutul Crișurilor și al Someșului. Ideea sa este și aici aceea a latinității, urmărită stăruitor, de la nuvela *Străbunii noștri* pînă la ultimele lucrări literare dinaintea morții.

P. 371

[O, PATRIE!...]

Manuscris din perioada 1916—1919, putînd fi tot atît de bine din perioada primelor zile de război, sau de la sfîrșitul lui.

Pe aceeași pagină de manuscris cu [De la Brașov la Feldioara...].

Variante principale:

- v. 9 În pieptul tău *acuma* bate.
v. 14 Pe *Streiul* [cuvînt lipsă] pe sub stane.
vv. 17—18 Și *frunțile* se luminează
Bătrînilor legionari.
v. 20 Ce vrea să-și ia-na-poi pămîntul.
v. 21 O, Dacie! *suroră scumpă!*
v. 22 În slăbiciune și putere.

TRADUCERI

Activitatea de traducător a lui Duiliu Zamfirescu nu e întinsă, în partea ei publicată, iar manuscrisele nu aduc multe atestări ca ea să fi fost mult mai voluminoasă. Oarecum cunoscute sînt, pînă acum, cele șapte poeme din Leopardi și două din Carducci — apărute în *Conv. lit. și At. rom.* — în perioada 1891-1894 — și aceasta numai datorită includerii lor în ediția de poezii apărută la „Scrișul românesc”, Craiova, sub îngrijirea Mariane Zamfirescu-Rarincescu. Acestea sînt:

Din Leopardi:

Seara zilei de sărbătoare

Cătră lună

Cătră sine însuși

Infinitul

Cătră Silvia

Cîntecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia

Luna apune

Din Carducci:

Fantazia

La izvoarele Clitumno

Toate figurează și în volumul de față.

În afara acestora, nu cunoaștem să se fi publicat alte traduceri ale lui Duiliu Zamfirescu decît începutul dramei *Hernani* de Victor Hugo (*Lit.*, III, 6, iun. 1882) și libretul operei *Haiducul* de Frédéric Damé (*Cimpoiul*, II, 43-46, 30 ian.-20 febr. 1883). Acestea nu au fost incluse în ediție, fiind prea de tinerețe și fără ecouri în opera scriitorului nostru, rămînd accidente ale unei rîvne de debutant în literatură.

Am inclus însă încă un poem din Carducci din manuscris, mai ales că are și o semnificație deosebită și pentru poetul italian și pentru Duiliu Zamfirescu însuși.

Poetul nu și-a adunat niciodată traduceri în volume, alături de poeziile originale, și nu știm dacă a gîndit cu toată seriozitatea să alcătuiască o culegere de sine stătătoare din opera unuia din cei doi celebri italieni, sau din a ambilor, deși a declarat în 1909 că pe Leopardi și Carducci i-a transpus aproape în întregime în românește. „Am tradus

aproape toate poeziile lui Leopardi și Carducci, petrecînd ani în tăcere și singurătate” (*O piatră în baltă*, în *Conv. lit.*, XLIII, 6, iun. 1909). Poate exista și la el intenția de a trece la o asemenea acțiune; ea nu a devenit însă realitate.

În orice caz, în 1890 nu avea curajul unei astfel de lucrări și o mărturisirea deschisă lui Iacob Negruzzi, care-i făcuse invitația: „Despre întreaga traducere a lui Leopardi nu răspund” (Scriș. din 22 iun. 1890). Totuși, planurile scriitorului în acest sector au fost într-o vreme foarte mari. Începuturile carierei literare au păstrat timp de cîțiva ani pe masa de lucru drama romantică *Hernani*. În iulie 1880 avea lucrată o parte, de vreme ce scria prietenului de inimă: „Ziua îmi bat capul cu *Hernani*. Voi cu orice preț să-l găsesc pînă la octombrie” (Scriș. către Duiliu Ioanin din 13 iul. 1880). O lună mai tîrziu îl anunța pe același prieten că pleacă la Bălești, „cu scop de a scri mai în tihnă; am terminat actul întâi” (Scriș. din 3 aug. 1880). Speranța de a termina „cu orice preț... pînă la octombrie” n-avea cum să se realizeze cu acest ritm, și „exilul” de la Hirșova n-a fost prielnic traducerii, ci propriilor destăinui. O declara chiar cu oarecare satisfacție față de întrebările înfrigurate ale prietenului: „De la *Hernani* aș fi foarte fericit să-ți pot trimite cîteva complimente, dar de vreo lună nu m-am mai întîlnit nici cu el. Acum mintea mea are alte randez-vuuri, le cunoști bine” (Scriș. din 18 oct. 1880). Sîrguința și întrebările prietenului pot fi datorate împrejurării ca traducerea să fi fost o comandă de la vreun teatru, care își propunea să joace opera hugoliană. Duiliu Zamfirescu pare să fi renunțat în cele din urmă la proiectul inițial, căci, în afara primului act, publicat în *Lit.*, nu avem știre să fi înaintat cu lucrarea dincolo de scena a IV-a a actului II, unde se oprește manuscrisul, datat pe prima lui pagină: 1881, *Focșani*. (De vreme ce se ocupa cu această traducere încă din vara lui 1880, înseamnă că manuscrisul păstrat e o transcriere ulterioară? Să fi fost realizată integral în primul manuscris, pierdut poate? Lucrul nu e cu neputință, deși puțin probabil.)

Supoziția după care Duiliu Zamfirescu avea în vedere prezentarea traducerii la un teatru, sau poate îi fusese comandată, e întărită de faptul că el pare să fi părăsit intenția continuării lucrului cam o dată cu anunțarea în presă a punerii în repetiție a piesei în versiunea altcuiva. Aceasta în primăvara lui 1882. La 21 febr./5 mart. 1883 avea loc premiera, întîmpinată acru de poet în *R.L.* în ce privește în primul rînd traducerea: „Versul alecsandrin de 16 silabe... întrucît mă privește, îl judec absolut impropriu pentru scenă. Pe lingă că el se depărtează de original (*Hernani*), care, ca alecsandrin franțuzesc, e de 12 silabe, versul român de 16, prea lung fiind, obosesc” (*Palabras*, în *R.L.*, VII, 1 702, 27 febr. 1883). Dar propria traducere era în vers de 14 silabe, deci nici ea nu respecta originalul! Dramele istorice ale lui Alecsandri sînt scrise în vers iambic de 13 și 14 silabe, dar *Răzvan* și *Vidra* e tocmai în metrul declarat de Duiliu Zamfirescu „absolut impropriu”, adică trohaic, cu 15 și 16 silabe, în care se afla și traducerea jucată din *Hernani*, cu care poetul nu e de acord. Că versul din *Despot-vodă* sau *Ovidiu* e foarte potrivit pentru scenă nu rămîne îndoielă, dar practica a dovedit că și acela incriminat de poet are virtuți incontestabile, în orice caz că nu trebuie repudiat atît de categoric.

Paginile caietului cu textul românesc al lui *Hernani* sînt utilizate în continuare de poet pentru poezii proprii. Dacă el ar fi avut gata traduse și alte scene, sau intenția de a merge mai departe cu traducerea, ar fi rezervat, poate, spațiul corespunzător.

Iată, spre ilustrare, un fragment din dramaticul dialog între brigand și frumoasa Doña Sol:

HERNANI

*Dar eu? eu sunt un trîntor; eu n-am avut, născînd,
Decît pădurea verde ce m-a văzut crescînd.
Se poate ca vreodată să fi avut vreun nume
Ilustru, ce de singe e șters în astă lume;
Se poate să am drepturi în umbră tănuite,
Ce sunt încă păstrate în cutele-ncrețite
A unei negre haine de eșafod; se poate
Ca din această teacă să reînvie toate
Acele sfînte drepturi. Dar pin-atunci eu n-am
Decît aer și viață, un dar ce nu-l doream.
Așadar, ești silită s-alegi: urmezi pe duce,
Sau mergi cu mine-n lume orunde te voi duce.*

DOÑA SOL

Voi merge.

HERNANI

*În mijlocul tovarășilor mei,
Proscriși, care pe nume sunt cunoscuți de gîde,
Și cari-n fața morții nu știu decît a ride,
Știînd însă să plîngă orcare dintre ei?
Vei merge-n banda noastră — precum ne-au poreclit—
Și vei lua comanda; căci, nu știi, sunt bandit!
Cînd Spaniele toate mă urmăreau prin Spanii,
Găsit-am libertatea, căci am găsit țărani,
Ce m-au primit la dinșii, în munții Cataloni,
Prin stînci, unde avut-am în veci companioni
Pe vulturi, Eu acolo, trăind între voinici,
Crescut-am ca și dinșii, — și mîine, am aici
Treii mii, dacă m-aș duce să sun cornul pe-o stîncă
În munții lor.*

Traducerea este exactă, în general, cu unele excepții, unde sensurile sînt chiar răsturnate: ceea ce Duiliu Zamfirescu înțelege prin *țărani*, Hugo numise *montagnards*, adică munteni; în originalul francez, aceștia nu-și rideau de moarte, nici nu aveau cituși de puțin aplicare spre plîns cum spune traducătorul nostru („știînd însă să plîngă orcare dintre ei”), dimpotrivă, ei înfruntau fără tresărire moartea: „*gens dont jamais le fer ni le coeur ne s'emousse, /Ayant tous quelque sang à venger qui les pousse*”. Se păstrează mult din acel patos hugolian care a înfierbîntat inimile romantice în celebra „bătălie a lui Hernani” din seara premierei (25 febr. 1830), împotriva canoanelor clasicismului. Lectura e destul de cursivă, dar unele noțiuni și imagini, caracteris-

tice versului lui Hugo, sînt lăsate la o parte sau sînt simplificate, ceea ce se explică lesne prin slaba experiență poetică a traducătorului la această dată. Calități scenice deosebite versiunea lui Duiliu Zamfirescu nu are.

Dintre cele mai vechi traduceri cunoscute ale scriitorului, a doua publicată este aceea a libretului operei *Haiducul*, de Frédéric Damé și Cavalerul D'Ormeville (după un pretext din Alecsandri, cu muzica de Oreste Bimboni). Premiera a avut loc vineri 7/19 ian. 1883 în sala Teatrului Național, într-o distribuție cuprinzînd trei actori italieni și unul german, dar cîntînd în românește. Întîmpinată cu opinii felurite, opera rămîne nu mai puțin una dintre cele dintîi creații ale noastre în domeniul respectiv — ziarele favorabile (*R.L., Cimpoiul* etc.) vor spune chiar că e *prima* operă românească. Remarcăm aici contribuția lui Duiliu Zamfirescu nu numai în ce privește frazarea firească, melodioasă, cu toate că mereu supusă cerințelor partituri, ritmului și dialogului. Poetul a trebuit să înfrîngă dificultăți importante, dar rezultatul e notabil. Pentru edificare dăm, după *Cimpoiul* (II, 43—46, 30 ian. — 20 febr. 1883), textul citorva arii, unde, fără îndoială, libertatea sa de mișcare a fost mai mare decît în textul propriu-zis, dialogat, mai strîns dependent de muzică. Putem spune chiar că în aceste arii avem de-a face nu cu simple traduceri, ci cu prelucrări românești, realizate de poet.

Aria lui Petre — Actul I

*Voios ca curcubeul zilei
Este surisul ei de aur,
În ochi raze din soare poartă,
Pe frunte mari cununi de laur;
Iar vocea ei are accente
De-un farmec supraomnesc...
Cît o iubesc!... Cît o iubesc!...*

*Fecioarele nu pot cunoaște
Ce-i a iubirii sfîntă taină,
Și pentru rugămîntea-mi caldă
Ea se îmbracă-n rece haină;
Durerii mele alinare
Numai în lacrimi mai găsesc...
Cît o iubesc!... Cît o iubesc!...*

Aria Marioarei — Actul I:

*Cu fruntea-i înaltă și palidă,
Cu părul său negru și fin,
Acea gînditoare figură
Avea un aer străin.
Cînd ochiul său plin de viață
Pe mine din zbor se fixa,
Simțeam un fior că mă-ngheață;
Iar inima pieptu-mi rupea...*

Altă arie a Marioarei — Actul I:

*Draga mea fîntînă, stai astăzi și-ascultă
Caldă-mi rugăciune, dorul meu cel viu,
Dulcea-mi viziune dă-mi-o, dă-mi-o iară,
Fă-mă ca la tine veselă să viu.
Draga mea fîntînă, trista mea vedere
Vecinic cercetează unda-ți de cristal,
Vrînd să regăsească inima-mi pierdută
Ce-o ascunde-ntr-însa cîntă unui val.*

Și încă o arie a Marioarei — Actul II:

*Steluța apare pe limpede ceruri,
În suflet răsună un dulce suspin,
Pe flori și pe cîmpuri zefirul adie,
Aduce-armonie de dulce amor.
Ca norul ce fuge aș vrea de la mine
Să zboare la tine cuvinte de dor.
Pe aripi de aur să zboare spre tine
A mele suspine și glasu-mi d-amor.*

Alături de începutul lui *Hernani*, arii ca acestea sînt dintre puținele traducții în vers fix ale lui Duiliu Zamfirescu, care era partizanul versurilor literale, în transpunerea dintr-o limbă în alta, cu respectarea sensurilor poetice, nu și a prozodiei, aceasta rămînînd, pentru el, cu neputință de recreat. (Scenariul a fost apoi curînd reprodus și în volum de sine stătător.)

De la *Hernani* și *Haiducul* pînă la primele patru poeme din Leopardi, apărute în *Conv. lit.* un deceniu mai tîrziu, nu mai întîlnim semnătura scriitorului sub vreo traducere. Trebuie să admitem însă că între multele traduceri de proză publicate fără semnătură de R.L. în perioada colaborării lui Duiliu Zamfirescu, cel puțin cîteva îi aparțin.

Mărturia preocupării pentru Leopardi o avem încă dinainte de plecarea în Italia, dar traducerea din poeziile lui începe o dată cu stagiul roman și înțelegerea lui profundă nu e exagerat s-o legăm într-o bună măsură de lecturile făcute împreună cu viitoarea soție, în primăvara lui 1889. Aceasta i-a citit într-o seară, în peisajul minunat din apropierea lui Porto d'Anzio, „un Stechetti întreg“ (Scris. către Titu Maiorescu din 18 mai 1889). Lorenzo Stechetti — cu numele literar Orlindo Guerrini — era, după spusele lui Duiliu Zamfirescu, un fel de Nicoleanu, tot bolnav de piept și avînd „la sfîrșitul tuturor bucăților lui un blestem la adresa primăverii, a amorului, a copiilor“. De la el la Leopardi distanța era de la romantismul comun la revelație. „După aceea [adică după Stechetti, n.n.], mi-a cetit faimoasa *Ginestra* lui Leopardi... Ei, aici se schimbă treaba. Eu, care din *Dialoghi* nu eram entuziasmat de loc pentru Leopardi, m-a biruit.“ Urmează declarații însoțite de exclamații, dar ele sugerează atașamentul pentru un poet receptat pînă atunci numai informativ, fără aderență deosebită. De aici încolo, Leopardi va deveni unul din termenii săi majori de comparație pentru a defini marile valori poetice. Îi găsește asemănări cu Eminescu, pe care-l prețuia enorm, dar mai ales începe a-i

defini substanța și modalitatea specifică, ceea ce înseamnă că își însoțea lecturile din poezia leopardiană cu studii asupra ei. Acum începe să și traducă, ceea ce presupune o familiarizare pînă la intimitate cu atmosfera și procedeele poetului italian.

Traducerea din Leopardi îi prilejuiește și o anumită teorie proprie în legătură cu traducerea, cuprinzînd idei foarte moderne. Duiliu Zamfirescu este, deschiș, partizanul traducției fără ritm și rimă, mai capabilă să păstreze din originalitatea imaginilor și ideatice decît reproducerea aïdoma a prozodiei exterioare a versului. „Am încercat, îi scrie el lui Maiorescu, să traduc cîteva poezii leopardine, fără rimă și fără ritm, numai spre a păstra forma întreagă și coloarea vorbelor“ (Scris. din 18 nov. 1889).

Criticul primește vestea cu bucurie — „e o veche dorință a mea, dar greu de realizat“ — îl previne însă asupra riscurilor întreprinderii, îndeosebi în ce privește „simplicitatea miraculoasă și totdeauna de cel mai puternic efect a poeziilor lui Leopardi“ (Scris. din 16/28 nov. 1889). Criticul nu era nici el mai expert în formulări subtile pentru a caracteriza poezia, dar gustul lui era ager și problema era într-adevăr aceasta. „Se va putea ea («simplicitatea miraculoasă», n.n.) oare intra în limba română sau este numai posibilă în contrastul între o limbă literară rafinată și reîntoarcerea la o limbă oarecum primitiv-omenească? Această condiție există în limba italiană; dar nu există încă în a noastră, unde nu e rafinerie, și simplitatea e în pericol de a deveni prea trivială.“

Dezbaterile dintre poet și critic despre caracterul și specificul traducerii de poezie, așa rudimentară cum e ea în exprimări, nu e mai puțin un început de teorie la noi în acest domeniu, unde translația pură, meșteșugărească, ținea încă fruntea trebii, de la Eliade încoaice. Cîteodată, existența unui oarecare har la traducător suplinea într-o măsură lipsa unor principii în materie, dar grosul acestei munci aparținea știutorilor de limbă — și-atît! — care nu mergeau dincolo de reproducerea pură a textului, cu dicționarul alături. De aceea și traducerea de poezie e mai rară în tot secolul al XIX-lea la noi. Originalitatea internă a operei traduse era cu atît mai neglijabilă pentru traducător, iar problema fidelității era încă atît de relativă, încît nu puține sînt cazurile cînd autorul lucrării nici nu e menționat, ci semnează doar traducătorul! De aceea atîtea adaptări, localizări, multe din ele nedecarate; tot de aceea, în alte cazuri, traducătorul nu semnează, operația nefiind socotită drept o treabă literară.

Duiliu Zamfirescu însuși cerea în chip expres acest lucru ambelor publicații care i-au tipărit traduceri. Pe corectorul de la *Conv. lit.* îl avertiza „să aibă de normă (fiindcă vreau să continuu cînd pot pe Leop. și Carducci) că nu iscălesc nici o traducere; cel mai mult poate să puie un Z., ca să știu în urmă care sunt bucățile traduse de mine, deoarece nu păstrez manuscriptele“ (Scris. către Iacob Negruzzi din 13/25 mai 1893); dar specificarea finală nu e adevărată: manuscrisele prime ale traducerilor se păstrează toate.

„Nu țin să trec la nemurire cu traduceri“, notifică el lui Trandafir G. Djuvara, trimițîndu-i *La izvoarele Clitumno* (Scris. din 3 sept. 1894), și își explică apoi curînd scrupulele în această chestiune: „Înțelegi bine... că nu dorința de a mă ascunde după deget mă îndeamnă

la asta (să nu semneze, n.n), fiindcă nimeni nu mă poate sili să colaborez la *Revista Ateneului* dacă n-ar fi plăcerea mea, — ci o simplă pudoare de a-mi vedea numele sub fiecare traducere, în fiecare număr, din fiecare revistă" (Scriș. din 10 oct. 1894).

Puținătatea traducerilor bune de poezie se explică lesne, prin urmare, dacă avem în vedere lipsa de interes a poezilor adevărați pentru acest domeniu. Contribuția lui Duiliu Zamfirescu trebuie apreciată și din această perspectivă, și cu atât mai mult preocuparea de fidelitate, de păstrarea subtilităților textului original („forma întreagă, culoarea vorbelor"). O spune și în scrisoarea către Iacob Negruzzi, când îi trimite primele traduceri: „Deși nu e nici ritm, nici rimă, și zică-se orce contra autorului (la Junimea, Leopardi nu era prea gustat, între alții și de Caragiale, n.n)... am căutat să traduc cuvîntul italianesc cu vorba românească cea mai potrivită și mai poetică, și vedeți bunăoară din poezia cea dintîi ce cîntec simplu de durere se desprinde din ele" (Scriș. din 30 mai 1890). Redactorul perpetuu al *Convorbirilor* a lăudat pe poetul italian, prilejuind satisfacții traducătorului. „Îmi pare bine, răspunde acesta, că Leopardi v-a mișcat: e semn că traducerea a prins ceva din farmecul originalului" (Scriș. din 22 iun. 1890); dar *Convorbirile* n-au publicat nimic vreme de nouă luni, pînă în martie 1891, iar următoarele poezii traduse, deși expediate nu mult după primele, sînt amînate doi ani, pînă în aprilie 1893. Semn poate că, deși traducerile prinseseră „ceva din farmecul originalului", convorbiriștii nu erau destul de convinși de justificarea tipului de traducere.

Studiul adînc al lui Leopardi va fi una din preocupările lui Duiliu Zamfirescu ani de zile, și e de mirare că el n-a concretizat în scris observările sale asupra poetului italian, ci s-a restrîns la cîteva evocări lirice. O dovadă a cercetării cînturilor leopardiene, cu pasiune de veritabil exeget, o constituie și mărturia mai tirzie, din 29 ian./11 febr. 1902, către Titu Maiorescu: „M-am încurcat în Leopardi, urmărind volumele (7 la număr) ce s-au publicat de la 98 pînă astăzi" (era ediția publicată de Carducci, cu variante, manuscrise și comentarii critice), dar și următoarea observație din 1893: „Aș dori să știu cine este Străjanu, care traduce *Gîndirile lui Leopardi*. E bine că le traduce, dar ar trebui să fie mai limpede, mai clasic și, mai presus de toate, mai exact. Pentru această din urmă condiție se cere să aibă toate edițiile însemnate ale lui Leopardi. Unele se deosebesc de altele chiar în text. Cîteva sunt comentate, și printre acestea una din cele mai bune este a lui Castagnola (Roma, 1874 și 91). Dacă e om de omenie, aș dori să intru cu el în plug, să-i scriu cîteva observații ce mi-a sugerat traducerea sa" (Scriș. către Iacob Negruzzi din 15/27 mart. 1893). Poetul se referă la traducerile publicate de M. Străjanu sub titlul: *Din cugetările lui Leopardi* (Conv. lit., XXVI, 11, mart. 1893), în adevăr lipsite de farmecul poetic al originalului (pe Mihail Străjanu îl avusese examinator de limbă română la bacalaureat, în 1871). Dacă a avut în adevăr un schimb de opinii cu Străjanu, el va fi fost foarte interesant pentru începutul de teorie a artei traducerii.

O mai fi avut Duiliu Zamfirescu și alte traduceri care nu s-au mai publicat? Nu știm și nici manuscrisele păstrate nu îndreptățesc presupunerea; fapt e că, după o continuă amînare a *Izvoarelor Clitum-*

no de Carducci la Conv. lit., el o transferă de aici la At. rom. (Scriș. către Iacob Negruzzi din 12 oct. 1894). În orice caz, anunțata *La ginestra, o il fiore del deserto* (Ginestra sau floarea deșertului) n-a apărut nicăieri, însă nici între manuscrise n-o găsim. Concluzia firească e că poetul n-a stăruit în direcția traducerilor de versuri, lucru pe care-l declară în nota cu care-și însoțește traducerea *Clitumnului*: „Poezia e tradusă fără metru, ceea ce ridică o parte din farmecul originalului. O asemenea lucrare ar cere multă muncă, totdeauna prea multă pentru o traducere" (At. rom., I, 9, sept. 1894; vezi în continuare nota la această poezie). Deci, interesul prim pentru traduceri scăzuse și nu vedem să fi renăscut ulterior.

Totuși, trebuie să regretăm faptul că poetul s-a lăsat atât de repede descurajat în ce privește intenția traducerii în versuri. În manuscrisele sale se păstrează primele două strofe ale poemei lui Carducci *Înainte a termelor lui Caracalla*, într-o metrică îndepărtată de a originalului (vers trohaic de 16, 15, 16, 7 silabe, cu rimele încrucișate, față de acela al originalului iambic de 11, 11, 11, 5 silabe, în versuri albe), dar de un ritm admirabil, de o mare expresivitate și în același timp de o mare exactitate poetică a sensurilor. Iată această unică traducere de poezie în metru fix, realizată de Duiliu Zamfirescu (cu excepția lui *Hernani* și *Haiducului*, care aparțin teatrului):

ÎNAINTEA TERMELOR LUI CARACALLA După Giosu  Carducci

*Între Aventin și Celiu norii negri fug grămadă.
Din Campania uitată de at ția mari de ani
Vîntul umed se-m ldie; iar în fund, albi de zăpadă,
Str juiesc munții Albani.*

*Purt nd v lul sus pe t mple și c-un deget dus la gură,
O străină într-o carte caută [cuv nt lipsă] mister.
Ce-s aceste v i ruine ce cu spata lor cea sură
Amenin t  timp și cer.*

Pentru ca lectorul să poată realiza singur compara ia, dăm traducerea aceleiași poezii, apărută recent într-un metru cu mari libertăți fa t  de acela al lui Carducci (sau cu mari for ari ale topicii și ale accentelor firești din românește):

 N FAȚA TERMELOR LUI CARACALLA

*Fug mohor ti între Aventin și Celiu
norii; un vânt din triste plaiuri suflă
umed: și-n zare munții-Albani se nal 
albi de zăpadă.*

*Pe cenușii șuvițe-și saltă v lul
verzui — scrut nd în ghidu-i — englezoaica
romanele-aste ziduri ce sfidează
cerul și timpul.*

(Trad. de Tudor George,
 n vol.: Carducci, *Scrieri alese*, E.L.U., Buc., 1964, p. 137.)

Iată și textul original al acestor strofe, avînd un ritm comun cu acela din *Alle fonti del Clitumno* și din alte poeme ale volumului *Odi barbare*.

*Corron, tra'l Celio fósche e l'Aventino
le nubi; el vento dal pian tristo move
umido: in fondo stanno i monti Albani
bianchi di neve.*

*A le cineree trecce alzato il pelo
verde, nel libro una britanna cerca
queste minacce din romane mura
al ciclo e al tempo.*

Cu toată deosebirea de ritm, și cu toate precizările, inexistente la Carducci, dar făcute de poetul nostru în prelungirea sugestiilor din textul italian, versiunea lui Duiliu Zamfirescu este și mai exactă și mai frumoasă decît cea apărută recent.

Dacă poetul a părăsit cu atîta ușurință traducerea integrală a lui Carducci și Leopardi, nu altul a fost cazul cu Machiavelli, și acesta aflat între proiectele perioadei romane, chiar cu ansamblul operei. În caietul de însemnări *Varia*, în cadrul cugetărilor intitulate *Măsura dreaptă a vieții*, ca și într-o scrisoare către Maiorescu din 29 ian./11 febr. 1902 („M-am încurcat cu Leopardi... plus o tentativă de a traduce pe Machiavelli“), se subliniază această intenție. Greutățile de tot felul ale unei astfel de operații, de la neaderența la unele subiecte pînă la căutarea continuă a echivalențelor, au răcit și aici entuziasmul prim. „În dorința mea de a face cunoscute românilor operele lui Machiavelli, m-am hotărît a le ceti pe toate și a le traduce direct din original (mai cu seamă *Il Principe*). Le-am cetit, — pe unele le-am recetit.

Socotesc însă că viața e prea scurtă pentru a pierde un an cu o astfel de lucrare“ (*Varia*, Cugetarea a XL-a).

Însemnarea datează de prin 1902, cînd, în adevăr, așa cum îi scria lui Maiorescu, părăsise proiectul, pînă atunci hrănit cu consecvență, de a transpune în românește pe autorul *Principelui*.

Traducerea rămîne deci o activitate efectivă doar pentru primii ani de stagiul roman, oricît de mari au fost proiectele și hotărîrile inițiale și oricare au fost declarațiile ulterioare.

Să mai menționăm doar că majoritatea au fost subintitulate: „traduceri literale“, ceea ce indica exactitatea mai mult de descifrare a imaginilor și de reproducere a sensurilor originale decît căutarea unei forme artistice și în românește. O spune în nota din *At. rom.*: realizase traducerea „pentru a ajuta pe cei ce încearcă a ceti originalul și pentru a da un exemplu poezilor tineri de poezie obiectivă“. În sfîrșit, cum la cererea sa traduceri apar în cea mai mare parte nesemnate, sau semnate numai cu inițiale, iată încă un argument că Duiliu Zamfirescu nu introducea traduceri între activitățile sale propriu-zis literare.

Fragmentele din *Simpozionul* lui Platon, din Giuseppe Giacosa etc., pe care le aflăm între manuscrise, sînt sau pentru intercalări în alte lucrări (textul din Platon apare în *Lydda. Scrisori romane*), sau

ca simple excerpte pentru caietele proprii, poate chiar în vederea utilizării unor motive în lucrări viitoare. Am reprodus, în consecință, numai traduceri care sînt expresia unei preocupări certe, a unui program literar, nu și pe cele întîmplătoare sau fragmentare. Astfel că nu figurează în volum fragmentul de 20 de versuri din începutul cîntului XXXIV al lui Leopardi, *Sopra il tritratto di una bella donna* (în traducerea lui Duiliu Zamfirescu: *La portretul unei femei frumoase*), introdus de poetul nostru într-una din piesele componente ale romanului epistolar *Lydda. Scrisori romane*.

Preocuparea pentru traduceri a devenit deci una mai mult de studiu decît de creație propriu-zisă, cum fusese mai la începutul perioadei romane. O dovedește, între altele, comunicarea de la Academie din 13 mai 1911, intitulată *Metafizica cuvintelor și estetică literară*, o bună cercetare comparativă a funcției estetice a limbajului poetic, confruntîndu-se variantele românești și franceze ale unor poezii, între care și din ale lui Leopardi. Cu acest prilej sînt citate fragmente și traduceri proprii în românește din *La luna*, *Seara zilei de sîrbătoare*, *Cîntecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia* (versiunile franțuzești ale aceluiași fragmente sînt extrase din volumul semnat de F.A. Aulard; vezi *Analele Academiei Române*, seria I, tom. XXXIII, 1910-11, *Memoriile secțiunii literare*, p. 383-416).

Pentru ca să reiasă și mai clar faptul că alte traduceri ale perioadei romane decît cele din Leopardi și Carducci nu au în vedere publicarea, transcriem finalul fragmentului tradus din prologul piesei *O partidă de șah* de Giuseppe Giacosa, dramaturg și publicist (1847-1906), între altele coautor al libretului operei *Boema* de Puccini.

„Istorisesc aceste lucruri“, spune Giacosa la un moment dat, referindu-se la un tablou tomnatic, descris plastic în prima parte a prologului,

...fîndcă, dacă nu știți,
Noi poezii, adesea, nu suntem noi scriitorii:
E vîntul care gonește un freamăt din ram în ram,
E un cîntec pierdut care-ți sună prin cap,
E fumul unei țigări, e o umbră, e totul, e nimica.
E un colț de haină a unei ființe gingașe,
E ploaia monotonă ce cîntă sub streșină,
E un jîlt moale ca o seară de vară.

Desigur, Duiliu Zamfirescu a fost atras de sugestia determinării exterioare a actului poetic, ca rezultată a stărilor sufletești, cel mai adesea triste, întemeiate pe amintiri, totdeauna conținînd în ele o latură surprinzătoare și o doză de inefabil.

Tot astfel, fără destinația publicării, trebuie să fi fost și prima dintre *Idilele* lui Leopardi (în proză), anume poemul în proză *Amorul fugar*, atracțios pentru poet sub raportul definirii în stil antic și în același timp modern a iubirii. Cităm cîteva fragmente:

„Pe cînd Venere într-o zi căuta pe Amor fugarul, se auzi un strigăt mare: «Nu cumva din întîmplare a văzut cineva pe Amor rătăcind pe căi pierdute?»“ Urmează o înfățișare a lui Amor: „Alb nu e, dar fața lui e ca focul; aprinși și țîlhari îi sînt ochii; e șiret la minte și dulce la vorbă; are limbă mincinoasă, dar glasul de miere;

dacă se infurie, e sălbatec la inimă; copil nesincer, dușman al adevărului, brutal în jocuri. E gol la corp, dar ascuns la minte; aninat de aripi și săltăreț ca o păsărică, se ascunde în inima când a unuia, când a altuia. Are arcu mic, dar pe arc săgeata: și săgeata e mică, dar ajunge pînă la cer... În el totul e crud, dar mai mult decît orce, mica făclie ce o poartă în mînă, de la care adesea soarele însuși s-a prinde" etc., etc. „O mamă care-și cunoaște bine odrasla", notează Duiliu Zamfirescu în chip de încheiere la această odă, din care măcar ceva s-a transmis idilei sale *Jos la Tivoli*, tot cu Venera și fiul ei Cupido.

Între forma traducerilor publicate în reviste și cea din manuscrise există anumite — nu puține — diferențe, pe care însă nu le-am mai consemnat la *Note și variante*, socotindu-le din altă categorie decît cele ale poeziilor proprii.

Colaționate și cu manuscrisele, acolo unde acestea există, traducerile au primit tacit corectările necesare, în special cele din *At. rom.*, întrucît avem mărturia expresă a lui Duiliu Zamfirescu că, cel puțin prima din ele, *La izvoarele Clitumno*, „a ieșit cu o mulțime de erori" — *La Conv. lit.* tiparul era de obicei mai îngrijit.

P. 375 SEARA ZILEI DE SĂRBĂTOARE

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891.

Titlul original: *La sera del dì di festa*.

Apare împreună cu *Cătră lună*, *Cătră sine însuși* și *Infinitul*, toate patru semnate cu inițialele: D.Z. În același număr mai apăreau, de data aceasta sub semnătură, patru poezii proprii ale poetului: *Urseolo*, *Castel Fusano*, *Anienul* și *Plouă*.

Poezia e una din cele mai apropiate de atitudinea nouă a lui Duiliu Zamfirescu însuși în poezie, atunci cînd regretă trecutul antic cu întreaga lui măreție și cu miturile lui; este prima traducere publicată de poet în perioada sa romană.

La sfîrșitul poeziei, transcrise în albumul *Varia*, se află următoarea, însemnare a lui Duiliu Zamfirescu: „Ce nespun farmec de simplitate, și cît e de naivă repețirea lui și". În adevăr, versiunea românească respectă foarte exact și-urile lui Leopardi.

1 — În ms. și *Conv. lit.* o explicație în legătură cu termenul *rană* arată cît de serioasă era munca poetului la traduceri: „În edițiunea Stia-veli (88, Roma) se găsește cuvîntul *gioia*; în edițiunile Ranieri (Firenze 80) și Capellina (Torino, 53) cuvîntul *piaga*". Poetul s-a hotărît pentru *piaga* = *rană* în loc de *gioia* = *bucurie*, mai puțin apropiată de tonalitatea sa proprie și de viziunea asupra poetului italian („durerea leopardină", spusese Duiliu Zamfirescu în scrisoarea din 19 oct. 1889 către N. Petrașcu). În amintita apreciere asupra traducerilor lui M. Străjanu, Duiliu Zamfirescu insistase asupra necesității de a consulta diferitele ediții ale operei lui Leopardi, tocmai avînd în vedere astfel de variante.

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891. Apare semnată: D.Z.

Titlul original: *Alla luna*.

Un prilej trist, moartea Veronicăi Micle, îi aduce lui Duiliu Zamfirescu în minte începutul și sfîrșitul acestei poezii și o frumoasă definire a lui Leopardi: „Apoi biata poetă. Știi c-a murit, sărmana. Ce viață fără dar. Și cîți și cite ca Veronica Micle." Urmează transcrierea, în italianește, a cîte cinci versuri din începutul și din finalul poeziei *Cătră lună*, apoi, ca o justificare: „Din fuga și ce-mi aduc aminte din această incomparabilă seninătate a durerei leopardine. Îți aduci aminte de lucruri triste și totuși zici: e pur, mi giova la ricordanza, e il noverar l'etate del mio dolore!

Așa suntem făcuți, și la revedere" (Scris. către N. Petrașcu din 19 oct. 1889).

Textul italian citat e tocmai din versurile 10—12 ale poeziei *Cătră lună*.

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891. Apare semnată: D.Z.

Titlul original: *A sè stesso*.

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891. Apare semnată: D.Z.

Titlul original: *L'Infinito*.

Infinitul este socotită drept una din cele mai expresive poezii italiene și, desigur, din opera leopardiană. Interesant că autorul ei avea abia 21 de ani cînd a scris-o, între primele din activitatea sa poetică.

Conv. lit., XXVI, 12, apr. 1893. Apare împreună cu *Cîntecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia*, ambele nesemnate.

Titlul original: *A Silvia*.

Sursa cea mai îndepărtată a dramei evocate ar fi, după unele afirmații, moartea Terezei Fattorini, fiica vizitiului familiei lui Leopardi, la 30 sept. 1818. Duiliu Zamfirescu avea să dea ca sigură această origine a poemului. Refuzînd să răspundă la ancheta revistei *Luc.*, care-i cerea date biografice proprii amănunțite, poetul argumenta cu cazul poeziei de față că documentele despre geneza operelor și despre scriitor nu numai că nu sporesc înțelegerea literaturii, dar coboară sensurile ei în zona unde trivialitatea o amenință primejdios.

„Critica modernă, — spune poetul — ca multe alte lucruri nesăbuite împrumutate de la străini, vrea să strîngă, în cea mai de-a-proape legătură, viața intimă a scriitorului cu opera sa, explicînd-o pe aceasta prin aceea. Admițînd în literatură înjurirea hotărîtoare a motivelor, cu alte cuvinte determinismul — ceea ce nu e totdeauna probat — aș vrea să știu ce cîștigă omenirea prin raportarea lucrărilor literare la motivele lor.

Noi cunoaștem o admirabilă poezie a lui Leopardi, una dintre cele mai suave ale acestui mare scriitor, *A Silvia*, care începe așa:

[Urmează primele șase versuri în transcripția italiană.]

Este o așa de curată adiere de eleganță în rîndurile acestea, încît parcă vezi o damă inteligentă îmbătrînind nemăritată în castelul părinților săi. Cu toate astea, *biografia* lui Leopardi ne spun că Silvia era fata vizitiului familiei...

Ei, ce-am cîștigat, aflînd detaliul acesta? Poezia rămîne tot atît de frumoasă. Poate biograful mi-a minjit oarecum icoana lăuntrică ce-mi făcusem despre Silvia, eu, cititorul, și în loc să mă domi-rească cu explicarea lui, mai rău mă încurcă" (*Scrisori romane*, I, în *Luc.*, 15—16, 15 aug. 1905).

Dar Eminescu nu gîndea altfel în acea parte a *Scrisorii I*, unde acuza pe cercetătorii meschini, preocupați să alcătuiască numai „biografia subțire/Cares-o-ncercas-arate că n-ai fost vreun lucru mare...” Duiliu Zamfirescu extinde observația la întreaga „biografie” a operei literare. Însă grija poetului nostru nu izvorăște numai din discreția sa față de originea joasă a eroinei lui Leopardi, ci e determinată mai cu seamă de un alt considerent literar: a lega prea mult și prea direct sensul poemului de un fapt concret înseamnă a pierde sensul general dorit de autor, în cazul nostru, acela al universalității tragice a morții ființelor tinere.

Poetului îi era deci necunoscută, la acea dată, declarația lui Leopardi însuși, după care nu moartea Terezei Fattorini a declanșat poemul, ci tragedia tuturor morților în floarea vîrstei, care îl făcea pe poet să se cutremure în „așteptarea de care eu însumi eram stăpînit, a propriei mele morți”.

P. 379 CÎNTECUL DE NOAPTE AL UNUI PĂSTOR RĂTĂCITOR DIN ASIA

Conv. lit., XXVI, 12, apr. 1893.

Apare în același număr cu poezia *Cătră Silvia*, ambele nesemnate. Titlul original: *Canto notturno di un pastor errante dell' Asia*.

Părerile lui Duiliu Zamfirescu despre poem sînt entuziaste.

„Încerc acu să traduc două alte bucăți, cari sunt toată baza teoriei sale: 1. *Canto notturno di un pastor errante dell' Asia*, 2. *La Ginestra*, o *il fiore del deserto*”, îl informa pe Iacob Negruzzi la 22 iun. 1890.

Poem subtil, *Cîntecul de noapte*... realizează o viziune care a făcut să vibreze numaidecît și profund coarde echivalente în sufletul traducătorului. Este vorba despre proiectarea în timp nedefiniți a unei poziții romantice evidente, despre nefericirea existenței, interpretată însă din perspectiva filozofiei primitive privind misterul vieții în natură, ciclicitatea constatată dar neînțeleasă a vieții fiind dedusă din aceea a astrelor, arborilor, viețuitoarelor etc. și exprimată cu ajutorul acestora. Păstorul nefericit, elegiac, care improvizează adresîndu-se lunii și turmei deopotrivă, convorbînd de fapt cu sine, dar în afara epocii în care trăiește, mutîndu-se în epoci și locuri neexplorate și greu de cunoscut, unde istoria se contopește cu legenda, îl

exprimă pe Leopardi însuși. Duiliu Zamfirescu nu proceda altfel cînd își transmitea zeilor, nimfelor, eroilor legendari frămîntările proprii, durerile, neliniștile. Este probabil cel mai puternic motiv care l-a atras la traducerea poemului.

De aceasta se ocupa de timpuriu, la Roma (Scriș. către Iacob Negruzzi din 22 iun. 1890), explicînd că se dăruie transunerii lui Leopardi în românește, „cînd sunt ostenit de alte lucruri, între cari și de viață citeodată, căci, cu toate mulțumirile pămîntesti, acel *perchè delle cose e del tacito, infinito andar del tempo* se deșteaptă în noi, orcît am fi de fericiți și de drept cumpănitori ai lumii aceștia”. Adică o stare foarte propice melancoliei triste din *Cîntul* leopardian, predispusă spre filozofare asupra sensului existenței, așa cum menționează textul italian citat: scopul lucrurilor și al tăcutei, nesfîrșitei curgeri a timpului, care nu e decît o prescurtare a versurilor 69—71 din poemul însuși. Un comentariu, însoțit de o nouă traducere, întrucîtva diferită, a versurilor 60—71—deci ambele citate din memorie—apare, în articolul *Expresiunea poetică*, două decenii mai tîrziu (*Intr.*, I, 122, 13 sept. 1918).

P. 383

LUNA APUNE

At. rom., I, 11, nov. 1894. Semnată: D.Z.

Titlul original: *Il tramonto della luna*.

În amintirile sale despre Leopardi, intitulată: *Șapte ani de viață laolaltă cu G. Leopardi*, Antonio Ranieri (1806—1888), scriitor el însuși și îngrijitor al unei ediții din opera poetului italian, afirma că acesta a dictat poemul, ultimul din *Cînturi*, chiar cu cîteva ore înainte de a muri. Asfințitul lunii și al vieții se contopesc simbolic într-o admirabilă și tragică sinteză a tuturor sensurilor tristeților din *Cînturi*.

Este și ultima traducere a lui Duiliu Zamfirescu, publicată.

P. 385

PRELUDIU

Se publică după manuscrisul datînd, ca și ale celorlalte traduceri ale lui Duiliu Zamfirescu, din primii ani ai epocii romane.

Titlul original: *Preludio*; inaugurează volumul *Odi barbare*.

Motivele pentru care poetul n-a publicat și acest *credo* al lui Carducci nu e cunoscut; în schimb, el citează prima strofă, ca un argument propriu în favoarea unei poezii moderne și ca o condamnare a tipului de ritm și rimă practicat de pașoptiștii minori și uneori chiar de... majori!

„Simfimentul meu e de așa fel că nu primește drumul mare a lui făceai cu dregeai”, îi scrie el lui Iacob Negruzzi, prezentîndu-i poezia *Dela Villa Tusculana*. Și continuă:

Odio l'usata poesia: concede

Comoda al vulgo i flosci fianchi e senza

palpiti sotto i consueti amplessi stendesi e dorme.

Curat vorba poetului: poezia uzată își dă cu-nlesnire vulgului flancurile moleșite, și fără emoțiune, sub obicinuitele sărutări, se-ntinde și doarme.

Se-ntinde și doarme e o poemă întreagă. Carducci" (Scris. din 6—13 apr. 1889).

Compararea poeziei învechite cu o profesionistă a amorului liber, ajunsă la insensibilitate și blazare, iată o definiție prin care Duiliu Zamfirescu își propunea să marcheze îndepărtarea propriei poezii de o anumită tradiție meșteșugărească în versificație, condamnată de Maiorescu încă din studiul *Direcția nouă* (1872). Invocarea lui Carducci nu implica și o asimilare a formulei lui poetice, aceasta va începe să se petreacă ceva mai târziu, dar însăși utilizarea analogiilor din poetul italian arată că apropierea se realiza chiar acum.

Strofa a doua a poeziei este cea care numește revoluția și în același timp restaurarea, urmărite deopotrivă de Carducci în prozodia italiană, după cum el însuși o declară: părăsirea schemelor romantice tradiționale și reînvierea unor ritmuri clasice (alcaic, asclepiadic, saphic), cu ajutorul așa-numitelor scheme melodice ale „poeziei barbare” practicate în Europa secolului XIX. O eliberare a poeziei de canoane uzate și modernizarea ei pe linia unor bogate tradiții clasice se înfăptuiește oricum, datorită lui Carducci, în poezia italiană.

1 — „Ninsul Edone”, munte în Tracia, de la care și-a luat numele o întreagă populație veche a regiunii (edonienii); bacantele și silvanii de aici făceau parte din suita lui Bachus, care iubea regiunea, toți reprezentând o viață a simțurilor dezlănțuite, fără nici un fel de convenții, deci caracteristică antichității grecești și latine și, în orice caz, „barbară”, în sens de primitivă, naturală, fără constringeri. Carducci afișează aici un întreg program pentru viitorul său univers poetic.

P. 385

FANTAZIA

Conv. lit., XXVII, 1, mai 1893.

Titlul original: *Fantasia*; din vol. *Odi barbare*.

Scrisă în versul asclepiadic (un spondeu, doi coriambi și un iamb), cel mai muzical, mai elegant dintre ritmurile principale ale antichității, poezia e mai mult un pastel foarte degajat — cu toată scena frivolă pe care-o adăpostește — o viziune de ansamblu, închipuită, a Greciei de altădată: „necunoscutele țărături” (v.4) ale ei sînt, al ei arhipelagul de „insule verzi” (v.8), la fel „templele de candidă marmoră în roșiatacul apus” (vv.9—10). Concretizarea finală e una din familia cărora vom întâlni și la Duiliu Zamfirescu în mai multe poezii.

1 — Strofa indică un final de procesiune din șirul panateneelor.

2 — *Alceu*. Sub acest nume e cunoscut și un poet liric grec (secolul VII î.e.n.), creatorul versului alcaic, dar și un erou mitologic, fiul lui Perseu și bunicul lui Hercule. Ținînd seama de sulița înfiptă în pămînt și de bălăile de unde se întoarce, referirea e, desigur, la al doilea (cunoscut și sub numele Alcide).

P. 386

LA IZVOARELE CLITUMNO

At. rom., I, 9, sept. 1894.

Titlul original: *Alle fonti del Clitumno* din vol. *Odi barbare*.

Se publică fără semnătură; o notă în subsolul paginii poartă inițialele D.Z. (dar la sumarul revistei e trecut: *Dimitrie Zamfirescu*).

Iată această notă:

„Încercăm a da publicului românesc o traducere a acestei minunate poezii, cea mai completă, ca formă și ca imagini, a marelui poet. După părerea celor mai renumiți critici (între care trebuie numărat și istoricul Mommsen), Carducci este poetul cel mai puternic pe care l-a produs Italia, de la Leopardi. Carol Hillebrand (*Allgemeine Zeitung*) merge mai departe: el socotește că de la moartea lui Heine, Europa chiar nu a văzut născîndu-se un altul mai puternic decît Carducci — mai mult, lumea întreagă nu l-a întrecut cu un alt poet, deoarece Bret Harte, steaua cea limpede a Occidentului, cum îl numește Hillebrand, pălește față cu splendoarea lui Carducci.

Noi socotim această părere cu atît mai puțin exagerată, cu cît credem că Carducci este cu mult superior lui Heine în perfecțiunea impecabilă a formei (imitațiunea metruului antic: alcaic, asclepiadic și chiar saphic) și în coloritul tablourilor clasice, pe care țara sa i le înfățișează cu prisos. Negreșit că limba italiană, care singură printre limbile neolatine a păstrat accentele latine și grece în vorbele ce s-au transmis, sau s-au format cu înțelesul lor clasic, prezintă mai puține greutăți decît celelalte în imitațiunea formelor vechi; totuși, meritul lui Carducci e mare și greutățile de învins imense, deoarece a fost silit el însuși să recurgă adesea la inversiuni latine, neobicinuite în limba italiană, cum bunăoară în începutul poeziei de față.

Ancor dal monte, che di foschi ondeggia

Frassini al vento mormoranti e lunge

Per l'aure odora fresco di silvestri

Salvie e di timi etc.

Poezia de față e tradusă fără metru, ceea ce ridică o parte din farmecul originalului. O asemenea lucrare ar cere multă muncă, totdeauna prea multă pentru o traducere. Noi o prezentăm astfel, pentru a ajuta pe cei ce încearcă a ceti originalul și pentru a da un exemplu poezilor tineri de poezie lirică obiectivă.

Clitumnus era un rîu al Umbriei, ce se vărsa în Tinias, afluent al Tibrului. Astăzi e un pîrîiaș pierdut în vilcelele provinciei Perugia, nu departe de localitățile menționate în poezie, Todii, Spoleto.

Virgiliu vorbește despre Clitumno în Cartea a 2-a a *Georgicelor*:

Hinc bellator equus campo sese arduus infert;

Hinc albi, Clitumne, greges etc.

după cum indică autorul însuși în versurile puse ca motto.

Aceste trei versuri sunt aproape textual traduse în strofa 28-a.”

Nota, atît de lungă, cu atîtea explicații și justificări, ar fi fost mai potrivită în *Conv. lit.*, cu prilejul apariției primei traduceri din Leopardi. De ce-o dă poetul tocmai acum, cînd la toate celelalte traduceri nu avusese explicații, e greu de înțeles. Poate fiindcă e una din primele la care și-a pus atare probleme de principiu, relative la traduceri, căci poezia e cea dintîi sub raport cronologic, anunțată ca fiind pe masa de lucru pentru realizarea versiunii românești. „Apropo și de Carducci, îi scria lui Iacob Negruzzi curînd după sosirea la Roma. Am început să traduc din *Odi barbare* o minunată pagină de clasicism modern. *La fontina Clitumno*” (Scris. din 6 apr. 1889). Lucrul la traducere a durat, deci, cam patru ani, căci, dacă era terminat mai

înainte, probabil că trimitea poezia o dată cu cele din Leopardi. Ceea ce e sigur e că primele patru strofe ale poeziei erau gata în 1889, când le consmnează cu titlul *O scenă antică*, în albumul *Varia*, iar apoi le înscrie drept motto al poemului în proză intitulat de asemenea *O scenă antică* și publicat în *Familia* (XXVI, 23, 10 iun. 1890), în numărul aniversar, la împlinirea unui sfert de veac de la apariția revistei. De altfel, întreg tabloul inaugural din poemul în proză al lui Duiliu Zamfirescu descinde din viziunea *Izvoarelor Clitumno* a lui Carducci.

O dată terminată, poezia a fost trimisă la *Conv. lit.*, după obicei, însoțită de o scrisoare, alcătuită, în esență, din elementele viitoare note explicative din *At. rom.*: „Vă trimit această lungă tartină din Carducci. După cum *Cintecul unui păstor rătăcitor* este bucata cea mai frumoasă și quintesența filozofiei lui Leopardi, așa *La izvoarele Clitumno* este tipul cel mai frumos al poeziilor lui Carducci. După cum am mai vorbit, e bine să existe în românește traduceri exacte ale acestor doi autori italieni: eu doresc să le dau în înțelesul lor poetic. Alții ocupă-se de vers.

După cum veți vedea, sunt o mulțime de expresii cari presupun la cetitor o reală cultură clasică. Mă gîndeam să dau în note, spre buna înțelegere a cetitorilor, însemnarea fiecărei din ele, însă, cunoscînd dreapta antipatie a celor de la *Convorbiri* contra notelor, m-am lăsat.

Poezia în sine e admirabilă. Ea pierde mult tradusă, dar dă, totuși, o idee de felul acesta de literatură eroică, cu subiecte pacinice. Dacă ar putea să ne mai scoată pe noi din făgașul plîngăreț în care suntem înmămoliiți!

Ia cetiți un moment originalul, înainte de a ceti traducerea, să vedeți ce *casse-tête*.

Citația din Virgiliu, ce servă ca motto, este aproape exact tradusă, însă în sens negativ, în strofa 28^a (Scriș. din 18/30 mai 1893).

Poate pentru că, totuși, e slab realizată, cu o exactitate prea de dicționar, traducerea a stat la *Conv. lit.* multe luni fără să apară, pînă cînd autorul ei o transferă la *At. rom.*, în aparență pentru că nu avea ce da altceva prietenului Trandafir G. Djuvara, de fapt pentru că publicarea ei întîrziase atîta la revista Junimii. Aici el transmite știrea, după ce poezia era apărută dincolo, dar toate scuzele foarte politicoase pot fi sublinieri abile ale nemulțumirii că traducerea fusese practic refuzată la *Conv. lit.*, deși i se ceruse. „Înainte de a sfîrși, trebuie să vă cer iertare de lucru următor: vă trimiseseam acum doi ani, îmi pare (era numai un an și jumătate, dar poetul dilata răstimpul ca să rezulte și mai bine nedelicatețea junimiștilor, care, de altfel, tot acum îi țineau pe *Cleobul*, n.n.) o traducere din Carducci; aceeași traducere am trimis-o lui Djuvara pentru *R. Ateneului*, fiindcă nu aveam alt nimic. Prin urmare, dacă veți fi vreodată în mare lipsă de materie și veți voi să umpleți pagine din *Conv. cu Clitumno*, să nu o faceți, fiindcă a fost deja publicată. Eram încredințat că nu o veți publica, deoarece era o lungă poliloghie, trimisă îmi pare într-un moment de lipsă de materie” (Scriș. către Iacob Negruzzi din 12 oct. 1894).

Scrișă în versul saphic de 11 silabe, unul din cele trei ritmuri „barbare”, adică ale antichității clasice, poezia dobîndește — și datorită lui — solemnitatea și gravitatea ce-o caracterizează, dar mai ales

datorită amplexelor ei simboluri. Pornind de la o descriere a locurilor, făcută de Pliniu cel Tânăr (62—114), și pe baza unui tablou contemporan, identic cu cel vechi de mii de ani, poezia realizează un contrast impresionant între lumea antichității romane păgîne (socotită de poet singura naturală) și cea creștină. Filozofia ei este așadar una modernă, cu toată mulțimea implicațiilor mitologice. Preferința poetului merge, evident, către lumea păgînă, plină de demnitate și eroism, cînd romanii, uniți, înfruntară pe Hanibal („punica furoare”, v. 51); resemnarea creștină, renunțarea la eroism sînt simbolizate în salcia plîngătoare, apoi descrise în versurile unde este vorba de „un galileu cu părul roșu” (vv. 113—114), care a urcat pe Capitoliu, deci de Isus Hristos. Creștinismul, spune poetul, a gonit zii și nimfele, împerechînd durerea cu ideea de dumnezeire („groaznice legături de durere cu Dumnezeu”, vv. 134—135), ceea ce a marcat „negrele zile” (v. 143) ale antichității latine.

Poezia stă, în adevăr, la baza viziunii poetului italian din *Odi barbare*, nu mai puțin însă și la temelia viziunilor lui Duiliu Zamfirescu din întreaga sa poezie romană, nu în opoziția antichitate păgînă — creștinism, ca la Carducci, ci în atașamentul față de lumea antică, precreștină, și față de simbolistica ei. Tristețea, durerea poetului român se constituie deci ca o stare de spirit, mai puțin ca o filozofie, cum e cazul la Carducci; de aici și originalitatea sa în raport cu modelul italian. Vom recunoaște numaidecît și alte puncte de plecare pentru poeziile lui Duiliu Zamfirescu, chiar dacă unele din ele au rămas numai proiecte (*Hanibal*, vezi nota la poezia *Lacul Trasimen*).

Începutul poemei în proză *O scenă antică* este de fapt transcripția plastică, și prelungită epic a primelor cinci strofe din poezia lui Carducci al căror tablou îl impresionase însă pe poet și în alt chip. El raportează întreaga priveliște la momente foarte noi, ale orașului modern, adică duce mai departe și viziunea inițială a lui Virgiliu și cea a lui Carducci. La Duiliu Zamfirescu nu procesiunile creștine colîndă vechile străzi de la poalele Capitoliului, cum se întîmpla la Carducci, ci chiar elementele vieții bucolice și eroice ale vechilor etrusci, umbrieni etc. (turme, tauri, țărani încremenți parcă în civilizația lor veche), reînviind brusc, fantastic, în mijlocul Romei moderne. Viziunea lui Carducci este oarecum refăcută prin sursele ei virgiliene, căci și vechile ziduri ale Romei reînvie o clipă și ele. Încercătura erudită a poemei, cu referiri la termeni de cultură, plină de concepte mitologice sau moderne, cu simboluri deductibile numai prin analogii rafinate, presupunînd o instrucție de specialitate, a captivat pe Duiliu Zamfirescu, care încă din țară le utiliza copios. Primele sale poeme, *Levante și Calavryta*, *Juan*, *Dezgust*, *Harpista*, *Alina-Linda*, sînt pline de asemenea prelungiri ale lecturilor, deci, dacă e să le căutăm un model, acesta e în altă parte, nu în primul rînd la Carducci, căci și poetul italian, ca și Duiliu Zamfirescu, a avut drept exemplu pe romanticii anteriori. Originalitatea trebuie și aici căutată în chipul specific al utilizării acestor concepte, simboluri și încercături erudite, nu doar în simpla lor prezență, cum vedem, frecventă în tot secolul. Duiliu Zamfirescu grefează pe tristețea carducciană, de ordin filozofic și motivată istoric, una cu surse în durerea umană intimă, strigată patetic de Leopardi; dar spre deosebire și de acesta, poezia lui Dui-

liu Zamfirescu află drumul spre zonele rarefiate ale unei transfigurări în care sentimentul solitudinii umane în genere se întâlnește cu conștiința depărtării de coordonatele naționale, de prieteni, familie etc.

Ca și poeziile sale, și cea a lui Carducci are absolută nevoie de anumite traducții de simboluri și precizări de termeni, fără de care numeroase sensuri ar rămâne ascunse:

Clitumno, Clitumnus, așa cum explică Duiliu Zamfirescu: rîu în Italia centrală; azi Maraggia.

1 — Lîngă izvoarele rîului se afla templul închinat lui Clitumnus, divinitate acvatică; sacrificiile menționate de Virgiliu aveau loc și aici, dar și în alte temple, consacrate zeităților campestre de tot felul.

2 — Relieful Umbriei este foarte muntos, provincia fiind situată în Apeninii centrali, acoperită de păduri și cu platouri pline de pășuni, pentru care îi spune poetul: „Salve, Umbrie verde“ (v.25).

3 — „Plîngătoarea salcie“ e simbolul umilinței creștine; în peisajul montan, salcia e o intrusă, ea nu e un copac de munte, ci de șes, platourile și coastele Apeninilor fiind populate de „frasinii negri“ (v. 1), „stejarul verde“ (v. 34) sau chiparoși, adică tot de copaci mindri, simbolizînd lumea antică păgînă.

4 — „Umilele temple“ sînt cele creștine, adăpostite la începuturi, pe vremea persecuțiilor, în catacombe, cu totul diferite de semeția templelor închinat zeilor latini.

5 — „Martur a trei imperii“ e mai mult o metaforă decît o realitate concretă istorică: de imperiu propriu-zis se poate vorbi abia după Cezar, însă Carducci nu se referă la dinastiile de împărați (Iulia, Flavia etc.), ci la populațiile cu rol politic preponderent asupra Umbriei în diferite perioade: umbro-sabelii, etruscii și romanii. E ceea ce va dezvolta în continuare poetul în strofele 9 și 10.

6 — „Orașele unite“ sînt cele 12 cetăți etrusce unite într-o confederație în secolul XV î.e.n. (cetățile erau republici, deci cu atît mai puțin poate fi vorba de „imperiul“ etrusc).

7 — *Cimin*, muntele cel mai înalt al Etruriei, are 2 165 m; a trece peste Cimin înseamnă a înfrînge, a depăși Etruria.

8 — *Gradișo*, unul din numele lui Marte, zeul războiului; aducerea „sempnelor Romei“ peste Cimin, adică peste Etruria (v. 46), s-a petrecut pe cale războinică!

9 — Invocarea e adresată lui Marte, aici privit ca simbol al eroismului în luptă, prin contrast cu renunțarea creștină, umilă a galileanului (v.139 — 140).

10 — „Punica furoare“, reproducere a locuției *furor punica*, din vechea latină, se referă la campania cartagineză, sub conducerea lui Hanibal, în Italia (218—207 î.e.n.).

11 — Pe malurile lacului Trasimen a avut loc una din cele mai mari bătălii ale campaniilor lui Hanibal, care l-a înfrînt aici pe consulul roman Flaminius (217 î.e.n.). Înrudirea poeziei lui Duiliu Zamfirescu *Lacul Trasimen* cu acest pasaj al poeziei lui Carducci este vizibilă.

12 — De data aceasta, chemarea e adresată omului de rînd al Umbriei, Etruriei și din împrejurimi, de a alerga la arme. Poezia *Lacul Trasimen* dă glas răspunsului acestei chemări în formula repe-

tată: „Nu se poate“, adică: nu poate fi înfrîntă Roma (vezi nota la această poezie).

13 — *Mevania*, localitate în Umbria, azi Benagna.

14 — *Narul* (Nara), rîu în Italia centrală, principalul afluent al Tibrului, foarte abundent în ape.

15 — *Spoleto*, orașel în Umbria, în vechime cetate care a respins atacul lui Hanibal după victoriile acestuia de la Trebia și Trasimen; practic, locul primei înfrîngerii a generalului cartaginez pe pămîntul italic (vezi mai jos nota 17).

16 — *Todi*, oraș în vechea Umbrie numit pe vremea etruscilor Tuture; punct întărit de toate cele trei stăpîniri succesive, a avut două ziduri puternice de apărare în vechime: unul etrusc și altul roman, de aceea Carducci îl și numește „războinica Todi“.

17 — Referirea e la respingerea lui Hanibal de la Spoleto. Sensul cuprins de poet aici e mult mai amplu: menționarea maurilor (trebuie înțeles: locuitori din Mauritania) și a cailor numidici (v. 73) sugerează caracterul eterogen al armatei cartagineze, alcătuită din mercenari, spre deosebire de cea italică, de componență națională. Asupra acestui aspect va accentua și Duiliu Zamfirescu în poezia *Lacul Trasimen*, cînd ecoul lui „nu se poate“ (nu poate cădea Roma!) este multiplicat de toate elementele naturii, de oameni, cași de copaci, munți etc.

18 — Literatura antichității romane, spune aici poetul, a izvorît din faptele eroice ca acelea ale împotrîvirii față de invazia punică și din întîmplările de dragoste ale nimfelor și ale tuturor zeilor (vv. 91—104).

19 — *Camesena*, zeitate latină veche, soția lui Ianus și mama lui Tiberino, deci legată de originile legendare ale Romei.

20 — Nașterea gîntei italiice din Ianus e o metaforă derivată din mitul după care zeul — socotit simbol al dualităților contrarii: pace-război, trecut-viitor, întuneric-lumină etc. (pentru care e înfățișat cu două fețe) — ar fi fost inițial primul rege din Latium.

21 — Ținînd seama de ceea ce va urma, templul unic ce dăinuie pe malurile Clitumnului trebuie să fie biserica creștină, unde zeul rîului (Clitumnus) nu are de ce să-și mai afle locuința, ca în trecut.

22 — „Un galileu cu părul roșu“ este Isus Hristos. Traducerea este aici subredă: nu galileu ar fi trebuit, ci galilean, după vechea provincie iudee unde a predicat Isus. Cuvîntul e deci un nume comun, nu unul propriu, cum s-ar înțelege din traducere, și orice apropiere de Galileo Galilei este absolut contrară sensului original al textului lui Carducci.

23 — Tradiția a păstrat drept formulă consacrată a chemării adresate de Isus următoarea frază, al cărei final îl sugerează versul lui Carducci: Cine voiește să se mîntuie, să dobîndească iertare de la Dumnezeu și, pe această cale, fericirea veșnică, să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-mi urmeze (slujească) mie, adică lui Isus. Supunerea necondiționată a semețului Capitoliu (aici se află templul principal al lui Zeus-Capitolinul, părintele zeilor!) față de religia crucii, deci creștină, e declarată de poet drept suprema abdicare. De aceea urmează dezastrul pentru toate vechile instituții, pentru

întregul fel de viață antic și întronarea moralei umilinței creștine (vv. 117—140).

24 — Strofa întreagă denumește procesiunile creștine care psalmodiau cantece de slavă noului dumnezeu.

25 — *Ilisul*, Ilissos, riu în Atica, în apropiere de Atena, legat deci de legende eroice grecești. Adresarea din aceste versuri e pentru omul care n-a acceptat filozofia creștină a umilinței și renunțării, atît din Grecia, cît și din Italia.

26 — Poetul socotește că epoca nouă, contemporană lui, este biruitoare asupra lungii perioade a dominației creștinismului. Așa cum va arăta ultima strofă, un semn al acestui triumf, restabilind legătura cu eroismul antichității, peste epoca umilinței creștine, este dezvoltarea industriei, a tehnicii moderne. Entuziasmul poetului este aici deplin și merită subliniat că Duiliu Zamfirescu, deși n-a ajuns niciodată la o astfel de viziune, ci a rămas ancorat în tristețea pentru pierderea nerecuperabilă a epocii antice, a apreciat totuși drept cea mai izbutită și mai reprezentativă pentru filozofia lui Carducci tocmai poezia *La izvoarele Clitumno*.

27 — Poezia *Preludiu* a lui Carducci, inaugurală a volumului *Odi barbare*, unde se află și *La izvoarele Clitumno*, anunță tocmai o astfel de poezie reînnoită, izvorînd din vechile mituri eroice, de luptă, muncă și dragoste, izgonite, spune poetul, de adepții creștinismului (aceștia „blestemau bunurile vieții/Și ale amorului și bițigiau groaznice/Legături de durere cu Dumnezeu“ vv.133—135).

G L O S A R

acantă, acant, s.f. — plantă decorativă a cărei frunză a fost luată de model pentru capitellurile stilului corintic
agabiniu, s.n. — stofă lungă de turbane (n.D.Z.)
aișor, s.m. — ghiocel (n.D.Z.)
andilandi, s.f. — pasăre măiastră din povești (n. D. Z.)
Ea este un simbol al desăvîrșirii și purității; ghicește trecutul și viitorul.

bunos, pl. buhoși sau buhoși, adj. — zbîrlit, rău (n. D. Z.).
burlac, s.m. — neînsurat, celibatar ; în Ardeal însemnează flăcău hotărît să se însoare; candidat de însoarătoare (n. D. Z.)

catarig, s.m. — adolescent; *vîrsta catarigiei* — vîrsta primei tinerețe (n. D. Z.)
chineji — v. cneaz
ciapcă, s.f. — coif, cască (n. D. Z.)
ciochină, s.f. — partea dinapoi a șei, de care se pot lega traista, desagii
cleft, clevt, s.m. — haiduc (la grecii moderni); nume dat locuitorilor din Olimp și Pind, care se coborau adesea din munți și prădau satele și orașele învecinate.
cneaz, cneji, chineji, s.m. — prinț, proprietar liber, boier (n. D. Z.)
cnemidă, s.f. — un fel de jambieră la soldații greci
criță, s.f. — oșel

derviș, s.m. — preot musulman
dîrdală, s.m. — om de nimic, flecar

ferentar, s.m. — soldat de iscoadă, infanterist (n. D. Z.)

gaglia, s.f. — salcîm (ital.)
gelsomină, s.f. — iasomie

gemă, s.f. — piatră prețioasă
ginestra, s.f. — sulfină (n. D. Z.); grozămă în: Leopardi, *Versuri*
trad. de Lascăr Sebastian, Ed. Tineretului, 1963, p. 111
ginte arii s.f. —eretici, necredincioși (n. D. Z.)
grand, s.m. — titlu de noblete la spanioli
glie, s.f. — pământ, brazdă; e sub glie = e mort, îngropat (n. D. Z.)
graure (cal), adj. — sur-închis, cal vinăt rotat (n. D. Z.)

hastat velit, s.m. — lăncier în armata romană (lat. *hasta* — lance;
velles — soldat în infanteria ușoară)
hoplit, pl. hopliți, s.m. — soldați greci, din antichitate, cu armament
greu

jaleș, jale, s.f. — mic arbust mirositor, cu flori albastre, violete și
albe, originar din sudul Europei; salvie
jasp, s.n. — varietate de cuarț compact, dur, de culoare roșie, brună
sau galbenă; se întrebuintează ca piatră semiprețioasă
județ, pl. județi, s.m. — judecători, cîrmuitorii municipiilor (n. D. Z.)

leasă, s.f. — împletitură de nuiiele ce formează pereții unui hambar;
desiș într-o pădure, mărăciniș
lectică, s.f. — scaun portativ, litieră; vechi *leftică* (n. D. Z.)
left, pl. lefti, s.m. — monedă bizantină de aur sau de argint, din
care se făceau salbe
lemurii, s.m. — la latini, fantome ale morților
loric, s.f. — armătură împletită din inele de metal, ce se încheia
pe umeri și sub piept cu pafale sau chingi; lat. *lorica*; ita-
lienesc — militar vechi *lorica* (n. D. Z.)

măcăleandru, s.m. — pasăre mică de pădure, *prigorie*
mogîldeață, mogîndează, s.f. — o arătare nehotărîtă (n. D. Z.)

navarc, s.m. — în antichitate, comandantul unei corăbii sau al unei
flote de război
nizam, s.m. — soldat în armata turcească

ogurliu, adj. — vestitor de bine, aducător de noroc (n. D. Z.)
ohavnic — de veci
olac, s.n. — poșalion, diligență
otac, pl. otace, s.n. — țarc unde petrec vitele noaptea, tîrlă (n. D. Z.)

palinodie, s.f. — poezie în care se retractează ceea ce s-a spus în alta
penați (pl.), s.m. — zeități casnice, ocrotitoare ale familiei la romani;
prin extensie: locuințe, familii
pentarh, s.m. — la vechii greci, membru al unui grup de conducere,
format din cinci oameni

peplu, peplum, s.m. — manta fără minci, prinsă numai pe umeri,
pe care o purtau femeile în antichitate
pontif, s.m. — preot care în Roma veche făcea parte din colegiul
cel mai înalt în ordinea demnităților
precon, s.m. — strigător public, vestitor, crainic (lat. *praecon*)
prior, s.m. — aprilie
pristav, s.m. — heraut, pristavul oastei, ofițerul care anunță, cere-
monierul (n. D. Z.)
proclet, adj. — afurisit (n. D. Z.)
protimie, s.f. — zel, bunăvoință

sănduc, s.f. — lădiță, cutie (n. D. Z.)
scherzo, adv. — denumirea unei compoziții muzicale, scurtă și plină
de mișcare
scirocco, s.m. — vînt uscat și cald, ce suflă în Mediterană
smreduit, adj. — molipsit, infect (n. D. Z.)
stab, ștab, s.n. — comandament, stat-major

tombateră, adj. — cu idei învechite, retrograd
tragudie, s.f. — cîntec (n. D. Z.)
tirimă, s.f. — în antichitate, corabie cu trei rînduri de lopeți

urșinic (ursinic sau urșinic), s.n. — catifea, floare (n. D. Z.)

vesperină, adj. — noptatic (lat. *vesper* — seară)
viltoare, s.f. — apă adîncă, spumegătoare; *vilvoare* — pentru flăcări
(n. D. Z.)

za (zale), s.f. — inele de metal — împletitura lor = *cotte de mailles*
(n. D. Z.)
zaharea, s.f. — provianturi, proviziunile unei armate (n. D. Z.)
zbrehud, adj. — nebunatic, zvăpăiat

INDICE ALFABETIC AL POEZIILOR DUPĂ TITLU

Între paranteze, titlurile prescurtate ale volumelor unde ele au fost publicate sau ale capitolelor unde ele figurează în cadrul ediției de față:

- (F.T.) — Fără titlu
- (A.O.) — Alte orizonturi
- (I.P.) — Imnuri păgâne
- (P.N.) — Poezii nouă
- (M.N.) — Pe Marea Neagră
- (P.) — Din publicații
- (M.) — Din manuscrise

Acum (I.P.), 142
 Adio („Acei ce au iubit vor ști-o“) (P.), 298
 Adio („Adio, dulcea mea durere“) (M.N.), 206
 Adio („Se vede sus, pe stincile de crișă“) (A.O.), 84
 Adio, Napoli (P.N.), 167
 Alina-Linda (F.T.), 25
 Alt cîntec (A.O.), 86
 Amurg (A.O.), 56
 Anienul (A.O.), 68
 Anzio (A.O.), 78
 Aprilie (P.), 310
 Atunci?... (M.N.), 201
 August (A.O.), 99
 Au mai fost... (A.O.), 105

Banul. *Mirișă. Poem eroic*, XV (M.N.), 251
 Barza (A.O.), 101
 Bătrînul și fluturul (P.), 275
 [Bine-ai venit, fecioară...] (M.), 352
 Boul (A.O.), 69

Bucovină (P.N.), 157
 Buzescu (P.N.), 162

[Ca doi plopi...] (M.), 349
 Cald e soarele (M.N.), 209
 Castel Fusano (A.O.), 72
 Ca un mănunchi de ramuri (A.O.), 82
 Că poate-atunci... (P.N.), 186
 Către Cleobul (I.P.), 121
 Către Diana (I.P.), 125
 Către Domnul (M.N.), 258
 Către Donna Maria (I.P.), 152
 Ce-a fost... (I.P.), 138
 Ce-a mai fost? (P.), 333
 [Cei doi baroni, turnați în fier] *Mirișă. Poem eroic*, XI (M.N.), 244
 [Ce-i mai dulce...] (M.), 358
 Cîinele nizamului (F.T.), 22
 Cînd falduri de aur... *Mirișă. Poem eroic*, VI (M.N.), 238
 Cînd luna bate-n mare (P.N.), 168
 Cînd mă gîndesc în urmă... (P.), 296
 Cînd singură stai... (I.P.), 148
 Cîntec („Privind mereu spre Miramar“) (P.), 294
 Cîntec („Trece apa pe sub trestii“) (M.N.), 221
 Cîntul Thargeliei (I.P.), 150
 Clara (P.), 303
 Copila din codru (M.N.), 199
 Copilul (M.N.), 256
 Corsarul (A.O.), 90
 Crinul (M.N.), 228
 Culcate-s românițe (A.O.), 71
 Curgea Siretul liniștit (A.O.), 87

De ce te-am iubit? (I.P.), 133
 Dechembrie (M.), 350
 Dedicăție (F.T.), 44
 [De la Brașov la Feldioara] (M.), 370
 De la Villa Tusculana (A.O.), 64
 [De ne-am iubit...] (M.), 366
 De s-ar putea (M.), 367
 Dezgust (F.T.), 12
 [De voi muri] (M.), 354
 Din alt veac (P.), 293
 Djali (F.T.), 20
 Doamnei X. (A.O.), 89
 Domnișoarei Niculescu Aman. *Dedicăție* (P.), 271
 Domnița. *Mirișă. Poem eroic*, II (M.N.), 232
 Domnița mezină (P.N.), 183
 Don Juan (P.N.), 187
 Doña Clara (P.), 331
 Doña Esmeralda Leal (P.), 338

Doña Paz (P.), 288

Dorința (F.T.), 39

Ecoul (P.), 278

Eleonora d'Este (P.), 325

E mort poetul (I.P.), 131

Fantazio (M.), 351

Fantazio, IV. Doamnei B (P.), 300

Fantazio, V, 302

Februarie (P.), 306

Fiica Haosului (I.P.), 110

Flori de Paște (P.N.), 165

Fluturi (P.N.), 159

Fragment. Domnului Titu Maiorescu (P.), 317

Fuge (M.N.), 227

Fugind de tot... (A.O.), 55

Fum (P.), 295

Gethsemani (I.P.), 143

Ghici!... (F.T.), 49

Ghiocelul alb (P.), 273

Glyceria (M.), 359

Grenada (P.), 335

Harpista (F.T.), 8

Ianuarie (A.O.), 96

[Iar din farmecul de visuri] Mirișă. Poem eroic, XVIII (M.N.), 253

Iarna (P.), 286

Iarna, pe Dunăre (I.P.), 136

Invectivă (P.N.), 175

Iulie (A.O.), 98

În albumul doamnei E. D. (P.), 279

În albumul d-rei Florica Sion (P.), 280

În amurg (M.N.), 204

În parcul de la Genzano (M.N.), 213

În ruine (P.), 311

În tăcerea din odaie (A.O.), 92

Într-un album (F.T.), 48

În zădar (I.P.), 128

Jos, la Tivoli (A.O.), 73

Juan (F.T.), 14

La bal mascat (F.T.), 32

Lacul Trasimen (P.), 321

La lună („E noaptea caldă...“) (A.O.), 66

La lună („În limpede miros de tei“) (P.), 319

La lună („Lună, astră plutitoare“) (A.O.), 58

La mormîntul lui Shelley (P.N.), 173

La o fîntînă (I.P.), 132

La o frunză (M.), 356

- La Orșova (M.N.), 219

La un model (P.N.), 160

La Villa Aldobrandini (A.O.), 67

Legendă (I.P.), 149

Lena (M.N.), 222

Levante și Calavryta. La Missolonghi (F.T.), 4

Linistea (A.O.), 103

Luceafăr (P.N.), 169

Lumina senină (M.N.), 212

Lumină nouă. Domnița Albă (M.N.), 260

Luna lui mai (F.T.), 43

Lună (P.N.), 178

Lupta. Mirișă. Poem eroic, XIV (M.N.), 247

[Magdă, Magdalină...] (M.), 355

Mai (A.O.), 97

Maiestății-sale reginei Elisabeta (M.N.), 263

Malvina (M.N.), 216

Mamei (F.T.), 3

Marghita. Mirișă. Poem eroic, VII (M.N.), 239

Mariei S... (P.), 272

Martie (P.), 308

Mazurca (P.), 326

Mărgărint (M.N.), 210

Mirișă. Poem eroic (M.N.), 229

Moar'ea (M.), 353

Morminte (M.), 369

Mormîntul. Mirișă. Poem eroic, XIX (M.N.), 254

Nebuna din Herăști (F.T.), 35

Nella. Cîntec de mare (F.T.), 40

Nimfa tinăra Leuco... (A.O.), 76

Noapte bună (I.P.), 154

Nu mai plînge (I.P.), 134

Nu mai pricepe (M.), 368

Ofelia (A.O.), 79

Oh! taci... (P.), 277

Oltul. Mirișă. Poem eroic, V (M.N.), 235

O noapte în pădure (P.N.), 179

- [O, Patrie!...] (M.), 371

Opt rînduri (F.T.), 38

O, suflet!... (P.), 305

Palinodie (P.N.), 189

Pe Acropole (A.O.), 62

Pe albumul surorii sale (M.), 345

[Pe cîmpia...] (M.), 364

Pe malul mării (*M.N.*), 197
 Pe mare (*I.P.*), 145
 Pe mormint (*P.*), 297
 [Pentru razele din soare...] (*M.*), 343
 Pe o pagină de muzică (*F.T.*), 45
 Phenix (*I.P.*), 127
 [Plăpindă floare de sulfină] (*M.*), 365
 Plecată cu capul... (*A.O.*), 83
 Plecînd (*P.*), 281
 Plouă (*A.O.*), 94
 Plouă. *Miriță. Poem eroic*, IV (*M.N.*), 235
 Poezii (*P.*), 324
 Povestea crinului (*P.*), 282
 Preludiu (*I.P.*), 109
 Pribegii (*I.P.*), 140
 Primăvară („*Bine-ai venit din nou la noi...*”) (*M.N.*), 226
 Primăvara („*Străbate soarele în vale...*”) (*P.*), 328
 Printre trestii (*I.P.*), 124
 Prinții. *Miriță. Poem eroic*, VIII (*M.N.*), 240

 Quarta rima (*M.*), 362

 Rozele de iarnă (*F.T.*), 42

 S-a dus (*M.N.*), 211
 Salbele (*F.T.*), 47
 San Marc (*A.O.*), 77
 S-aud... (*A.O.*), 60
 Sărmanul vultur (*A.O.*), 57
 Sărutînd-o unda blondă... (*I.P.*), 147
 Scherzo (*I.P.*), 151
 Seara de toamnă (*P.*), 316
 [Semeți, cu inimi învrăjbite] *Miriță. Poem eroic*, IX (*M.N.*), 241
 Sevilla (*P.*), 336
 Sic transit (*M.*), 341
 Sihastrul (*I.P.*), 137
 [Soarele, cerescul sol] (*M.*), 346
 Solia. *Miriță. Poem eroic*, I (*M.N.*), 231
 Sonet („*S-a stins, copilă...*”) (*A.O.*), 65
 Sonet („*Și iarăși... zică lumea...*”) (*A.O.*), 70
 Sosesc (*P.N.*), 171
 Strofe (*A.O.*), 80
 Strofe stinghere (*M.N.*), 217
 [Strofe stinghere] (*M.*), 363
 [Sub a lunii blindă rază] (*M.*), 334
 Sufletul (*P.N.*), 185
 [Sună goarنےle pe dealuri...] *Miriță. Poem eroic*, XVI (*M.N.*), 251

 [Și de mersul înainte] *Miriță. Poem eroic*, XVII (*M.N.*), 252
 [Și nopțile...] (*P.*), 327

Tabăra maghiară. *Miriță. Poem eroic*, X (*M.N.*), 243
 Tabăra română. *Miriță. Poem eroic*, XIII (*M.N.*), 246
 Te-am întrebat (*F.T.*), 46
 Timpul zboară (*M.N.*), 224
 Trimise Domnul. *Miriță. Poem eroic*, III (*M.N.*), 234
 Turturică (*P.N.*), 164

Umbră și uitare (*M.*), 361
 Un cărturar (*P.N.*), 190
 Un cîntec (*A.O.*), 85
 Un trandafir (*F.T.*), 41
 Unei copile (*M.N.*), 223
 Unei copile la schit (*M.N.*), 207
 Un trandafir s-a scuturat (*M.N.*), 203
 Unui copil (*I.P.*), 153
 [Un vînt de miazănoapte...] (*M.*), 347
 Urseolo (*A.O.*), 74

Vara (*A.O.*), 95
 Variații pe o temă veche (*Fantasio, V*) (*P.*), 302
 [Venea placid Oltul, tăcut și domol] *Miriță. Poem eroic*, XII
 (*M.N.*), 244

Versuri heterometre (*A.O.*), 61
 Versuri heterometre albe (*I.P.*), 129

INDICE ALFABETIC AL POEZIILOR DUPĂ PRIMUL VERS

- Acei ce au iubit vor ști-o (*Adio, P.*), 298
 Acolo unde riul plîngînd murea în mare (*Djali*), 20
 A dat domnul taleri zestre și cunune pe la nunți (*Miriță. Poem eroic*, XV, *Banul*), 251
 Adio, draga mea, adio (*Strofe stinghere, M.N.*), 218
 Adio, dulcea mea durere (*Adio, M.N.*), 206
 Adio, lung adio, și pentru totdeauna (*În ruine*), 311
 Adio, Napoli, cetate (*Adio, Napoli*), 167
 A fost odată, cînd a fost (*Maiestății-sale reginei Elisabeta*), 263
 A fost odată un voinic (*Fiica Haosului*), 110
 Ah, ce frumoase-s serile de toamnă! (*Seara de toamnă*), 316
 Alina-Linda astăzi abia-și aduce-aminte (*Alina-Linda*), 25
 Am fost atîta vreme singur (*Nu mai pricep*), 368
 Amor, amor (*Cintul Thargeliei*), 150
 Apa vine, vine mare (*Martie*), 308
 A pornit Domnița Albă (*Lumină nouă. Domnița Albă*), 260
 A răsărit pe codri luna (*Strofe*), 80
- Batjocorit-ați cît ați vrut (*Insectică*), 175
 Bine-ai venit din nou la noi (*Primăvară, M.N.*), 226
 Bine-ai venit, fecioară, cu pașii mari și falnici ([*Bine-ai venit, fecioară...*]), 352
 "Buzescule, scoal din bătrîni" (*Buzescu*), 162
- Ca doi ploi strînși deasupra aceluiași izvor ([*Ce doi ploi...*]), 319
 Ca aerul munților, limpede (*Versuri heterometre albe*), 129
 Cald e soarele cînd, tînar, ([*Cald e soarele*]), 209
 Ca mormîntul care doarme supt al florilor parfum (*În albumul d-rei Florica Stion*), 2:0
 Ca o pasăre ce trece, către țări mai călduroase (*Sic transit*), 341
 Ca o respirație slabă, cea mai tristă, cea din urmă (*Un trandafir*), 41
 Călător pe idale (*Timpuț zboară*), 224
 Călin, jitarul de la sat (*Iulie*), 98

- Ce-a fost atunci, s-a dus (*Ce-a fost...*), 138
 Ce cauți tu în lumea asta ([*Strofe stinghere*] *M.*), 363
 Cei doi baroni turnați în fier (*Miriță. Poem eroic*, XI), 244
 Ce-i mai dulce și mai dulce ([*Ce-i mai dulce...*]), 358
 Ce tot te juri pe lună (*Fantazio, V. Variații pe o temă veche*), 302
 Cîetînd în bucoavnă adîncă (*Scherzo*), 151
 Ciocirile cîntătoare (*Strofe stinghere, M.N.*), 217
 Cînd a fugit către zori (*Salbele*), 47
 Cînd florile de liliac (*Din alt veac*), 293
 Cînd luna plină bate-n mare (*Cînd luna bate-n mare*), 168
 Cînd mă gîndesc în urmă, de-abia mi-aduc aminte... (*Cînd mă gîndesc în urmă...*), 296
 Cînd noaptea își întinde zăbranicu-i cernit (*Ecoul*), 278
 Cînd singură stai la fereastră (*Cînd singură stai...*), 148
 Cînd toate trec, cînd anii fug (*Palinodie*), 189
 Cînd tu, în veci senină, ca marmura din statui (*San Marc*), 77
 Cîntă dimineața apa în izvoare (*Mazurca*), 326
 Cleobule, Cleobule, fericit ai fost de mic (*Către Cleobul*), 121
 Copilă albă ca o floare (*Unei copile*), 223
 Copilă fără de prihană (*Unei copile la schit*), 207
 Copilă, pe tine te-nșeală ce-i scris (*Poezii*), 324
 Copilul meu a adormit (*Copilul*), 256
 Cu cîtă durere iau pana să-ți scriu (*S-a dus*), 211
 Cu firea ei cea arzătoare (*Vara*), 95
 Cum cade-n primăvară, din merii înfloriți (*Mamei*), 3
 Cum se repede de la munte (*Miriță. Poem eroic*, XIV. *Lupta*), 247
 Cum Sirius noaptea răsare (*Versuri heterometre*), 61
- Dac-aș putea să-ți spun, deschis (*De s-ar putea*), 367
 De-a pururi trist, în mijlocul cîmpiei (*Boul*), 69
 De-aș deschide o lăcrișă ce o port în pieptul meu (*În albumul doamnei E. D.*), 279
 De ce te-am iubit? Cu ce mă momești (*De ce te-am iubit?*), 133
 De la Brașov la Feldioara ([*De la Brașov la Feldioara*]), 370
 De ne-am iubit cu dor de frate și de soră ([*De ne-am iubit...*]), 366
 Departe, pe cîmpuri, sub vechea girneață (*Fum*), 295
 Desfăcîndu-și lacul ceața (*Lacul Trasimen*), 321
 De-ți tremură mîna cînd vrei să i-o-ntinzi (*Au mai fost...*), 105
 De voi muri de lipsa ta ([*De voi muri...*]), 354
 Diminețele de priar (*Miriță. Poem eroic*, II. *Domnița*), 232
 Din coardele-ntinse zbor notele pline (*Februarie*), 306
 Din codrul des, a răsărit (*Copila din codru*), 199
 Din funduri de văi s-aud ca prin gînd (*Miriță. Poem eroic*, X. *Tabăra maghiară*), 243
 Din munți străvechi se lasă către vale (*Anienul*), 68
 Din ochii tăi cei negri o lacrimă fierbinte (*Oh! taci...*), 277
 Din somn adînc, letargic, m-am deșteptat deodată (*Domnișoarei Niculescu Aman. Dedicatie*), 271
 Din steaua cea moartă desprinsă (*Legendă*), 149
 Din Veneția la Mestre (*Don Juan*), 187
 Din vremuri de demult purces (*Crinul*), 228

Doarme Roma prin ruine (*La o fîntină*), 132
 Doi pruni, de-un pustnic răsădiți (*Pe mormint*), 297
 Doña Paz, cea mai frumoasă fiică de aragonez (*Doña Paz*), 288
 Dușe doña Clara, dragă (*Doña Clara*), 331
 Du năre bătrînă, spune, ce ascunde (*La Orșova*), 219
 Durerea-ntreagă-a lumii în pieptul tău se stringe (*Fantazio*, IV), 300

E mort poetul. Cea din urmă dramă (*E mort poetul*), 131
 E noaptea caldă. Stelele ușoare (*La lună*), 66
 Ești naltă și subțire ca un crin (*Malvina*), 216

Fluture, fluture, fluture (*Fluture*), 159
 Frigul, scriitor pe geamuri (*Ianuarie*), 96
 Frunză scuturată (*La o frunză*), 356
 Fugind de tot: de lume și de tine (*Fugind de tot...*), 55

Gîndule, scrisoare scrisă de o mînă nevăzută (*Opt rînduri*), 38
 Gretchen, cercetînd odată cartea oarbilor destine (*Dedicație*), 44

Iar din farmecul de visuri (*Miriță. Poem eroic*, XVIII), 253
 Iarna, printre ceața deasă, se ivesc dragele flori (*Rozele de iarnă*), 42

În cîmpul deșert, pe Tibru, la vale (*Castel Fusano*), 72
 În cîmpul fără adăpost (*Morminte*), 369
 În cui candelă arde și palid iluminează (*Mariei S...*), 272
 În faptul fragedelor zori (*Glyceria*), 359
 În fața sobei stam pe gînduri (*Iarna*), 286
 În fund de peșteri, picură de veacuri (*Preludiu*), 109
 În Grenada, fericita, nimenea nu-i sclavul modii (*Grenada*), 335
 În limpede miros de tei (*La lună*), 319
 În munți sunt stînci pleșuve ce stau de sentinele (*Ciinele nizamului*), 22
 În Sevilla e răcoare (*Sevilla*), 336
 În tăcerea din odaie (*În tăcerea din odaie*), 92
 Întinse-s pe masa din cortul regesc (*Miriță. Poem eroic*, VII. *Mar-ghita*), 239
 Întins în luntre, printre trestii (*Printre trestii*), 124
 Într-un castel, pe malul mării (*Corsarul*), 90
 În unghi de arcuri, poarta răsturnată (*Sîhastrul*), 137
 În zădar răsare și-n zădar apune (*În zădar*), 128

Jos, la Tivoli, sub tei (*Jos, la Tivoli*), 73

La o tufă de sulfînă (*Bucovină*), 157
 La Palermo, primăvara (*Flori de Paște*), 165
 Lîmpede murmură seara izvorul (*Sufletul*), 185
 „Luceafăr ce vii de departe“ (*Luceafăr*), 169
 Lumina senină încet se coboară (*Lumina senină*), 212
 Luna tragică privește, într-o mută contemplare (*Pe Acropole*), 62
 Lună, astră plutitoare pe văzduhurile line (*La lună*), 58
 Lună, lună gînditoare (*Lună*), 178

Magdă, Magdalina lină (*[Magdă, Magdalina...]*), 355
 Mai blindă ca zîmbetul trist (*Clara*), 303
 Mărgărint, mărgăritar (*Mărgărint*), 210
 Mi-ai cerut să-ți scriu odată în album o poezie (*Într-un album*), 48
 Miriță se uită la dînsul adînc (*Miriță. Poem eroic*, IV. *Plouă*), 235
 Murînd, ziua trimete, pe razele din soare (*Nebuna din Herăști*), 35
 Mustul spumegă-n ulcică (*Lena*), 222

Noapte bună, noapte bună (*Noapte bună*), 154
 Nu mai plînge; șterge-ți ochii; lasă bîlnavilor dorul (*Nu mai plînge*), 134

O, Doamne, cît îmi ești de drag (*Unui copil*), 153
 O, Lălage, părul răsfirea (*Pe mare*), 145
 O, moarte, copilo cu ochiul fantastic (*Moartea*), 353
 „O, pasăre, ce tremuri pe-un ram cu promoroacă...“ (*Fragment*), 317
 O, Patrie! Acum te știu [*O, Patrie!...*], 371
 O, suflet, tu, văpaie stinsă (*O, suflet!...*), 305
 O, tinăr blind, cu chip frumos (*Acum*), 142
 O, toamnă, blînda mea suroră (*Quarta rîma*), 362
 Orgia se sfîrșise... Ieșeau grupe glumețe (*Harpista*), 8

Palidă și gînditoare (*În amurg*), 204
 Pasăre nemîngiată (*Strofe stînghere, M.N.*), 217
 Pe-aceeași bancă veche, stînd trist și fără grai (*Luna lui mai*), 43
 Pe cap cu veștedă cunună (*Ofelia*), 79
 Pe cărăriua ce se urcă (*Către Domnul*), 258
 Pe cîmpia [*cuvînt lipsă*] s-a uscat o biată floare (*[Pe cîmpia...]*), 364
 Pe locul unde te-am iubit (*Atunci?...*), 201
 Pe luciul fără hotare (*August*), 99
 Pe malul mării — călătorul (*Pe malul mării*), 197
 Pentru razele din soare, ce vor calde să s-aștearnă (*[Pentru razele din soare...]*), 343
 Pe pomii înghețați de ger (*Aprilie*), 310
 Pescar cu luntrea văpsită-n verde (*Anzio*), 78
 Peste codri varsă luna (*O noapte în pădure*), 179
 Peste lunca ce se-ntinde poștelor numărătoare (*Miriță. Poem eroic*, XIII. *Tabăra română*), 246
 Peste miele de leghe de întindere pustie (*Pribegii*), 140
 Pe sub umbrele de frasină, la fîntina din pădure (*Alt cîntec*), 86
 Pe Tibrul ce curge cu turbure spume (*La mormintul lui Shelley*), 173
 Pierzîndu-mă în lumea din vremile de-acum (*Dechembrie*), 350
 Plăpîndă floare de sulfînă (*[Plăpîndă floare de sulfînă]*), 365
 Plecată cu capul pe albe genunchi (*Plecată cu capul...*), 83
 Plecînd voios, am avut să-ți zic (*Plecînd*), 281
 Plîn de gloria străbună ca de-un lucru strîns de el (*Mai*), 97
 Plîngi, fecioară, mîna albă (*La un model*), 160
 Plouă lacrimi de toamnă peste lumea ostentă (*Plouă*), 94
 Prin frunzișul des, străbate umed răsărit de soare (*Către Diana*), 125
 Prin rariștea pădurei trec tinerii, pereche (*Liniștea*), 103

Privind mereu spre Miramar (*Cîntec, P.*), 294
Puișor de rîndunică (*Un cîntec*), 85

Rămași acuma față-n față (*Miriță. Poem eroic, VIII. Prinții*), 240
Răsare luna de pe dealuri (*Iarna, pe Dunăre*), 136
Răsare luna palidă pe dealuri (*Că poate-atunci...*), 186
Răsărit-a dimineața, de sub umbra unui val (*Nimfa tînără Leuco...*), 76
Rochița ta de catifea (*[Fantazio]*), 351

S-a stins, copilă, focul tinereții (*Sonet*), 65
S-aud pîraiele cum curg (*S-aud...*), 60
S-au scuturat rozele toate (*În parcul de la Genzano*), 213
S-au stins, s-au stins de-atîtea cri (*Phenix*), 127
Sărmanul vultur aripa-și întinde (*Sărmanul cultur*), 57
Sărutînd-o unda blondă de pe crestele de valuri (*Sărutînd-o unda blondă...*), 147

Se aprind în fund de suflet razele tremurătoare (*Doamnei X*), 89
Se lasă noaptea, limpede și caldă (*Amurg*), 56
Semeți, cu inimi învrăjbite (*Miriță. Poem eroic, IX*), 241
Se ridică luna plină (*Miriță. Poem eroic, I. Solia*), 231
Se vede sus, pe stîncile de criță (*Adio, A.O.*), 84
Soarele, cerescul sol (*[Soarele, cerescul sol]*), 346
Somnule, ți-am scris să vii (*Dorința*), 39
Sesese ceccearele, sesese (*Sosesc*), 171
Speranța mea frumoso, din vremele trecute (*Pe o pagină de muzică*), 45
Stăpînă doamnă domnioare (*Eleonora d'Este*), 325
Străbate soarele în vale (*Primăvara, P.*), 328
Sub a lunii blindă rază (*[Sub a lunii blindă rază]*), 344
Sub cerul plin de idealuri (*Gethsemani*), 143
Suflet vagabond, ce cauți prin pustiul întineric? (*[Strofe stinghere]*, *M*), 363

Sună goarneau pe dealuri, sună buciul prin văi (*Miriță. Poem eroic, XVI*), 251

Sunt sătul de tot pe lume. Sunt sătul de suferință (*Dezgust*), 12
Sus, pe Argeș, pe la munți (*Barza*), 101
Sus, pe virful munților (*Povestea crinului*), 282

Și-a curățit domnul pămîntul (*Miriță. Poemeroic, XIX. Mormîntul*), 254
Și de-aș putea să-ți spun, fetica mea (*Doi-a Esmeralda Leal*), 338
Și de mersul înainte (*Miriță. Poem eroic, XVII*), 252
Și iarăși... zică lumea ce va zice (*Sonet*), 70
Și nopțile, ca zilele de calde (*[Și nopțile...]*), 327
Și-nînde umbra negura-i eternă (*Umbră și uitare*), 361

Tăcute lacrimi picură din plante (*La Villa Aldobrandini*), 67
Te-am întrebat (*Te-am întrebat*), 46
Te-a zămislit blînda natură (*Ca un mănunchi de ramuri*), 82
Trecea o umbră peste ochii (*Ce-a mai fost?*), 333
Trece apa pe sub trestii (*Cîntec, M.N.*), 221
Trecuse toamna gînditoare (*Curgea Siretul liniștit*), 87
Trimise domnul lume (*Miriță. Poem eroic, III. Trimise domnul*), 234

Tristele umbre se lasă pe văi de sus de pe dealuri (*De la Villa Tusculana*), 64

Tu care ești stăpînă (*Strofe stinghere, M.N.*), 217

Ți-aduci aminte, o, donna Maria (*Către donna Maria*), 152

Un măgar /Cărturar (*Un cărturar*), 190

Un trandafir s-a scuturat (*[Un trandafir s-a scuturat]*), 203

Un vînt de miazănoapte cu pași de zmeu măsoară (*[Un vînt de miază-noapte...]*), 347

Urseolo, blondul doge, a sosit din Lemnos ieri (*Urseolo*), 74

Ușor se mișcă tînăra fecioară (*Culcate-s romănițe*), 71

Vale verde-ncîntătoare, — tainic rîu ce-n liniștire (*Bătrînul și fluturul*), 275

Vă duceți triste vînturi, zburați, zburați mai iute! (*Ghiocelul alb*), 273

Venea placid Oltul, tăcut și domol (*Miriță. Poem eroic, XII*), 244

Venit-a un prinț de departe (*Domnița mezină*), 183

Veți zîmbi de vă voi spune că la baluri ți se-ntimplă (*La bal mascat*), 32

Viața fuge... Fruntea se înclină (*Fuge*), 227

Viața noastră-ntreagă e ca acest album (*Pe albumul surorii sale*), 345
Vie-ți veste de la vale (*Ghici!...*), 49

Vine Oltul, vine mare (*Miriță. Poem eroic, V. Oltul*), 235

Vine soarele alene (*Turturică*), 164

Vino, Nella, vin' pe mare (*Nella. Cîntec de mare*), 40

Voi, cei ce bateți astăzi la ușa bătrîneții (*Juan*), 14

Voi, ce-n fața mea, tăcute, mari ruini de amintire (*Levante și Calavryta*), 4

Voinicul își simte grumazul în singe (*Miriță. Poem eroic, VI. Cînd falduri de aur...*), 238

SUMARUL POEZIILOR NEINCLUSE ÎN VOLUMUL I AL EDIȚIEI PREZENTE

Ordinea e cronologică; în paranteze, primul vers; pentru poeziile care figurează în alte volume ale prezentei ediții se specifică acest lucru.

Amintire („Vale verde-ncintătoare, tainic riu ce-n liniștire“) *Ghim-pele*, XVIII, 38, 20 nov. 1877.

Reluată în c. drul poeziei *Bătrînul și fluturul*, vol. de față.

Glasul unui bătrîn („Români, eu simt prin aer c-adie vînt de munte...“) *Lit.*, II, 12, dec. 1881.

[*Era în sara unei denii*]

Ms. din perioada 1881.

[*Sub tei pe-o bancă de verdeață*]

Ms. din perioada 1881—1882.

El și ea („Erau doi. Povestea-i veche ș-a mai fost pusă pe rime“)

Lit., III, 1, ian. 1882.

[*Murise nebună*]

Ms. din perioada 1882—1883.

Indignare („Curată întrupare a cugetării mele“)

Ms. din perioada 1882—1883.

[*Poți tu acum oare să-mi spui*]

Figurează în nuvela *Jeana*, vol. *Fără titlu*, 1883.

Amor sau cărăbuși („Prin alunișul plin de răcoare“)

R. l., VIII, 1789, 8 mai 1883.

Cite-am cetit („Cite-am cetit în ochiul tău“)

Familia, XIX, 25, 3/15 iul. 1883.

La Slănic („La Slănic în valea verde“)

Ms. din perioada 1883.

Destul („E drept, / Tu nu mai ai în tine nici foc, nici haz, nici ură“)

R. l. — nr. lit., I, 1, 16 sept. 1884. Semnat: D. Z.

Dorul inimei, după Théophile Gautier („Nu e pe lume nimănui“)

R. l., VII, 1899, 3 oct. 1883, în cadrul foiletonului *Nebunii*.

Semnat: *Don Padil*.

În ideal („Fără dureri trăindu-mi traul“)

R. l., VII, 1899, 3 oct. 1883, în cadrul foiletonului *Nebunii*. Semnat: *Don Padil*.

Atît... („Paserea plecînd din crîng“)

R. l., VII, 1899, 2 oct. 1883, în cadrul foiletonului *Nebunii*. Semnat: *Don Padil*.

Has deus („E frumos parc-ar fi Joe și ca dînsul nesfîrșit“)

Ms. din perioada 1884—1885.

[*La umbra pădurei, în limpede aer*]

Ms. neterminat din perioada 1890—1895.

[*Un castel pe malul mării*]

Figurează în romanul *În război*, 1902.

[*Pasăre privighetoare*]

Figurează în textul piesei *Poezia depărtării* (*Conv. lit.*, XLVII, 3—7, mart.—iul. 1913).

[*Pricepe oare vreo ființă*]

Figurează în nuvela *O muză*, vol. *O muză*, 1923.

TABLA ILUSTRAȚIILOR

Frontispiciul numărului din <i>Ghimpele</i> unde a avut loc debutul lui Duiliu Zamfirescu. Facsimilul primei poezii publicate	XXXI—XXXII
Pagina primă a numărului din <i>Litera- torul</i> , cu prezentarea făcută de Mace- donski poemei <i>Levante și Calavryta</i> ..	XXXI—XXXII
Pagină de manuscris cu traducerea dra- mei <i>Hernani</i> de Hugo (text din perioa- da 1880)	XXXI—XXXII
Coperta primului volum al scriitorului, <i>Fără titlu</i> (1883)	XXXI—XXXII
Manuscris în creion, inedit, pe unul din imprimarele pe care s-a ținut evidența vinzării în librării a vol. <i>Fără titlu</i>	XCVI—XCVII
Manuscrisul poeziei <i>Iarnă</i> , debutul scrii- torului la <i>Convorbiri literare</i> (1884); pagină de manuscris al poeziei <i>August</i> (sfârșitul anului 1886)	XCVI—XCVII
Fragment din manuscrisul poeziei <i>Liniște</i> (perioada 1887)	XCVI—XCVII
Manuscrisul poeziei <i>De la Villa Tuscu- lana</i> , cu indicarea ritmului (text din perioada martie-aprilie 1889). Se observă modificările efectuate ulterior	

la sugestia lui Titu Maiorescu, scrise cu o caligrafie diferită.....	XCVI—XCVII
<i>Adio</i> , manuscris din perioada 1882, Ate- na; integrată ulterior în romanul <i>Via- ța la țară</i>	26—27
Manuscrisul prim al poeziei <i>Curgea Sire- tul liniștit</i>	26—27
Manuscrisul secund al poeziei <i>Curgea Siretul liniștit</i> (sfârșitul anului 1892). La <i>Convorbiri literare</i> a fost trimis un al treilea manuscris	26—27
Manuscrise din aceeași perioadă — primăvara 1892: poeziile <i>Culcate-s românește</i> și o a doua, inedită, în stil popular, rămasă neterminată	26—27
<i>Către Cleobul</i> , manuscris prim, cu textul (șters) al scrisorii către Maiorescu des- pre I. Popovici-Bănățeanul	128—129
Portret în creion al lui Leopardi mort (mijlocul lui 1894, la Bruxelles)	128—129
Manuscrisul unei traduceri din Leopardi Manuscrisul prim al poeziei <i>Glyceria</i> , cu un portret în creion al lui Titu Maiorescu (aprilie 1893)	128—129
Poemul <i>Către Cleobul</i> , în exemplarul trimis la <i>Convorbiri literare</i> : înlătu- rarea celor două strofe se datorește lui Maiorescu	128—129
Pagină din condica <i>Varia</i> , cu poeziile <i>Noapte bună</i> și <i>Versuri heterometre</i> (1893, Bruxelles).....	186—187
Manuscrisul prim din <i>Fiica Haosului</i> , pe foile condicii <i>Varia</i> (perioada 1895) ..	186—187
Manuscrisul secund din <i>Fiica Haosului</i> , pe foile condicii <i>Varia</i> (perioada 1895). Textul trimis la <i>Literatură și artă română</i> constituia un al treilea ma- nuscris	186—187

Pagină din manuscrisul prim al poeziei <i>Fiica Haosului</i>	186—187
Trei coperte: două din volumele proprii de poezii, dedicate ambele lui Tr. G. Djuvara, și un al treilea din biblioteca alcătuită la Roma	250—251
Primă formă a poeziei <i>În ruine</i> (perioada 1895)	250—251
Altă pagină din condica <i>Varia</i> , cu manu- scrisul celor trei părți ale poemului <i>Pe mare</i> (1895). Nimfa e desenată în tuș negru	250—251
Primul manuscris al poeziei <i>Nu mai plinge</i> (perioada 1893)	250—251
Prima pagină a dramei antice în versuri <i>Thargelia din Milet</i> , cu începutul <i>Cintului</i> (perioada 1896)	282—283
Prima formă din <i>Fragmentul</i> închinat lui Maiorescu (perioada 1894). În josul paginii, portretul în creion al Anei Maiorescu	282—283
Textul <i>Fragmentului</i> transcris pentru volumul omagial Maiorescu (1900). Însemnările din dreapta sus aparțin lui M. Dragomirescu	282—283
Manuscris <i>În zădar</i> (perioada 1895); alături un început părăsit	282—283
Manuscris inedit <i>Quarta rima</i> (perioada 1896), cu desen în cerneală. În josul paginii, prima strofă din <i>Cintul Thar- geliei</i>	282—283
Nouă pagină din <i>Varia</i> , cu fragmente din <i>Mirișă</i> . Primele versuri sînt din 1887, ultimele de după 1900	346—347
Două pagini de manuscrise din drama <i>Lumină nouă</i> , transcrisă în 1912, pen- tru <i>Convorbiri literare</i> , cu adaosul ce-	

lor două poezii, a doua dintre ele publicată și separat sub titlul <i>Domnița albă</i> (strofa a doua fusese omisă la apariția în volum)	346—347
Pagină din caietul cu manuscrisele „ciclului Malvina“ (1917—1918)	346—347
Manuscrise așternute cu creion și în cerneală pe un răvaș al Malvinei, în 1918, la Iași	346—347

S U M A R U L

<i>Prefață</i>	VII
<i>Cronologie</i>	LXXXIII
<i>Notă asupra ediției</i>	CXXI
<i>Notă asupra volumului I — Poezii</i>	CXXIX

FĂRĂ TITLU

Mamei	3
Levante și Calavryta. <i>La Missolonghi</i>	4
Harpista	8
Dezgust	12
Juan	14
Djali	20
Ciinele nizamului	22
Alina-Linda	25
La bal mascat	32
Nebuna din Herăști	35
Opt rinduri	38
Dorința	39
Nella. <i>Cîntec de mare</i>	40
Un trandafir	41
Rozele de iarnă	42
Luna lui mai	43
Dedicație	44
Pe o pagină de muzică	45
Te-am întrebat	46
Salbele	47
Într-un album	48
Ghici!... ..	49

ALTE ORIZONTURI

Fugind de tot...	55
Amurg	56
Sărmanul vultur	57
La lună („Lună, astră plutitoare“)	58
S-aud...	60
Versuri heterometre	61
Pe Acropole	62
De la Villa Tusculana	64
Sonet („S-a stins, copilă...“)	65
La lună („E noaptea caldă...“)	66
La Villa Aldobrandini	67
Anienul	68
Boul	69
Sonet („Și iarăși... zică lumea...“)	70
Culcate-s românițe	71
Castel Fusano	72
Jos, la Tivoli	73
Urseolo	74
Nimfa tinăra Leuco...	76
San Marc	77
Anzio	78
Ofelia	79
Strofe	80
Ca un mănunchi de ramuri	82
Plecată cu capul...	83
Adio („Se vede sus, pe stincile de criță“)	84
Un cîntec	85
Alt cîntec	86
Curgea Siretul liniștit	87
Doamnei X	89
Corsarul	90
În tăcerea din odaie	92
Plouă	94
Vara	95
Lunile	96
Ianuarie	96
Mai	97
Iulie	98
August	99

Barza	101
Liniștea	103
Au mai fost...	105

IMNURI PAGINE

Preludiu	109
Fiica Haosului	110
Către Cleobul	121
Printre trestii	124
Către Diana	125
Phenix	127
În zădar	128
Versuri heterometre albe	129
E mort poetul	131
La o fîntînă	132
De ce te-am iubit?	133
Nu mai plînge	134
Iarna, pe Dunăre	136
Sihastrul	137
Ce-a fost...	138
Pribegii	140
Acum	142
Gethsemani	143
Pe mare	145
Sărutînd-o unda blondă...	147
Cînd singură stai...	148
Legendă	149
Cîntul Thargeliei	150
Scherzo	151
Către Donna Maria	152
Unui copil	153
Noapte bună	154

POEZII NOUĂ

Bucovină	157
Fluture	159
La un model	160
Buzescu	162
Turturică	164
Flori de Paște	165
Adio, Napoli	167
Cînd luna bate-n mare	168

Luceafăr	169
Sosesc	171
La mormîntul lui Shelley	173
Invectivă	175
Lună	178
O noapte în pădure	179
Domnița mezină	183
Sufletul	185
Că poate-atunci... ..	186
Don Juan	187
Palinodie	189
Un cărturar	190

PE MAREA NEAGRĂ

Pe malul mării	197
Copila din codru	199
Atunci?... ..	201
Un trandafir s-a scuturat	203
În amurg	204
Adio („Adio, dulcea mea durere“)	206
Unei copile la schit	207
Cald e soarele	209
Mărgărint	210
S-a dus	211
Lumina senină	212
În parcul de la Genzano	213
Malvina	216
Strofe stinghere	217
La Orșova	219
Cîntec („Trece apa pe sub trestii“)	221
Lena	222
Unei copile	223
Timpul zboară	224
Primăvară („Bine-ai venit din nou la noi“)	226
Fuge	227
Crinul	228

MIRITĂ. POEM EROIC

Partea întâia. O l t u l	231
I. Solia	231
II. Domnița	232
III. Trimise domnul	234

IV Plouă	235
V. Oltul	235
VI. Cînd falduri de aur... ..	238
VII. Marghita	239
VIII. Prinții	240
IX.	241
Partea doua. L u p t a	243
X. Tabăra maghiară	243
XI.	244
XII.	244
XIII. Tabăra română.....	246
XIV. Lupta	247
XV. Banul	251
XVI.	251
XVII.	252
XVIII.	253
XIX. Mormîntul	254
Copilul	256
Către Domnul	258
Lumină nouă. Domnița Albă	260
Maiestății-sale reginei Elisabeta	263

DIN PUBLICAȚII

Domnișoarei Niculescu Aman. <i>Dedicație</i>	271
Mariei S... ..	272
Ghiocelul alb	273
Bătrînul și fluturul	275
Oh! taci... ..	277
Ecoul	278
În albumul doamnei E.D.	279
În albumul d-rei Florica Sion	280
Plecînd	281
Povestea crinului	282
Iarna	286
Doña Paz	288
Din alt veac	293
Cîntec („Privind mereu spre Miramar“)	294
Fum	295
Cînd mă gîndesc în urmă... ..	296
Pe mormînt	297
Adio („Acei ce au iubit vor ști-o“)	298

Fantazio <i>Doamnei B IV</i>	300
Fantazio V. <i>Variații pe o temă veche</i>	302
Clara	303
O, suflet!	305
Februarie	306
Martie	308
Aprilie	310
În ruine	311
Seara de toamnă	316
Fragment. <i>Domnului Titu Maiorescu</i>	317
La lună („ <i>În limpede miros de tei</i> “)	319
Lacul Trasimen	321
Poeții	324
Eleonora d'Este	325
Mazurca	326
[Și nopțile...]	327
Primăvara („ <i>Străbate soarele în vale</i> “)	328
Doña Clara	331
Ce-a mai fost?	333
Grenada	335
Sevilla	336
Doña Esmeralda Leal	338

DIN MANUSCRISE

Sic transit	341
[Pentru razele din soare...]	343
[Sub a lunii blindă rază]	344
Pe albumul surorii sale	345
[Soarele, cerescul sol]	346
[Un vînt de miazănoapte...]	347
[Ca doi plopi...]	349
Dechembrie	350
Fantazio	351
[Bine-ai venit, fecioară...]	352
Moartea	353
[De voi muri...]	354
[Magdă, Magdalină...]	355
La o frunză	356
[Ce-i mai dulce...]	358
Glyceria	359
Umbră și uitare	361

Quarta rima	362
[Strofe stinghere]	363
[Pe cîmpia...]	364
[Plăpîndă floare de sulfină]	365
[De ne-am iubit...]	366
De s-ar putea	367
Nu mai pricep	368
Morminte	369
[De la Brașov la Feldioara]	370
[O, Patrie!...]	371

TRADUCERI

<i>Leopardi</i>	375
Seara zilei de sărbătoare	375
Cătră lună	376
Cătră sine însuși	377
Infinitul	377
Cătră Silvia	378
Cîntecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia	379
Luna apune	383
<i>Carducci</i>	385
Preludiu	385
Fantazia	385
La izvoarele Clitumno	386
<i>Note și variante</i>	393
<i>Glosar</i>	631
<i>Indice alfabetic al poeziilor după titlu</i>	634
<i>Indice alfabetic al poeziilor după primul vers</i>	640
<i>Sumarul poeziilor neincluse în volumul I al ediției prezente</i>	646
<i>Tabla ilustrațiilor</i>	648

Redactor : MARGARETA FERARU
Tehnoredactor : MINA CANTEMIR

Apărut 1970. Tiraj 5470 ex. leg. 1/1. Hîrtie tipar înalt
tip A. de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 43,01. Coli
tipar 49,50. Planşe tipo 17. A. nr. 512/1969. C.Z. pentru
bibliotecile mari şi mici 859—0.

Tiparul executat sub com. nr. 80 348 la Com-
binatul Poligrafic „Casa Scintei”, Piaţa
Scintei nr. 1, Bucureşti — Republica So-
cialistă România

Tiraj 5300